

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE KALKINMA POLİTİKA VE YATIRIMLARI İÇİNDE KÜLTÜR
EKSENİ YATIRIMLARIN ANALİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ, MERKEZİ VE YEREL
YÖNETİM YATIRIMLARI AÇISINDAN VAN ÖRNEĞİ**

GÜLÇİNAY BAŞDOĞAN

**DOKTORA TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI
ŞEHİR PLANLAMA PROGRAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ZEYNEP ENLİL**

İSTANBUL, 2017

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE KALKINMA POLİTİKA ve YATIRIMLARI İÇİNDE KÜLTÜR
EKSENİ YATIRIMLARIN ANALİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ, MERKEZİ ve YEREL
YÖNETİM YATIRIMLARI AÇISINDAN VAN ÖRNEĞİ**

Gülçinay BAŞDOĞAN tarafından hazırlanan tez çalışması 14.06.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zeynep ENLİL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Zeynep ENLİL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İclal DİNÇER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Asu AKSOY
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma ÜNSAL
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Yiğit EVREN
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Doğu Anadolu Bölgesindeki yerleşimlerden biri olan Van ilinde yaşıyor olmam kalkınma ve kültür arasındaki ilişkiyi sorgulamamda en önemli etken olmuştur. Özellikle geri kalmışlık ve kalkınma sorunu Van ilinin en önemli problemi olarak karşıma çıkarak kendini net bir şekilde her zaman hissettirmiştir.

Doktoraya ilk başladığımda hangi konu üzerinde çalışacağım net olmamakla beraber, kültür ilgimi çekmekte aynı zamanda da korkutmaktaydı. Çünkü anlamı çok geniş ve derindi. Van ilinin kalkınmada neden geri kaldığı ve devletin yatırımlarına rağmen neden gelişmediği bende daima merak uyandırdı ve bu merak doğrultusunda doktora da kendime bir dert yarattım. Doktora demek sorun gördüğün, dert edindiğin konuları araştırmak demektir. Buna göre derdim Van ilinin kalkınma sorunuydu ama bu sorunu Van'ın kültürel potansiyelleri ile değerlendirmek istiyordum. Çünkü Van dikkate değer oranda tarihsel ve kültürel çeşitlilik barındırmaktaydı ancak ekonomik anlamda bu çeşitlilik tam olarak kente katkı sağlamamaktaydı. Bu nokta da kendimi aktörlerin kentin potansiyellerine göre kalkınma politikası üretip üretmediklerini ve bu politikaların kente tam olarak yansıyor yansımadığını sorarken buldum. Bu sorulara cevap ararken tez konumu "Van ilinin Kalkınma Sorununa Kültür Ekseninden Bakmak" olarak belirlediğimi anladım.

Doktora tez süresince yanımda olan ve geniş fikir yelpazesi ile beni aydınlatan, kafamdaki sorularla boğulurken can simidi etkisi yaratan fikirleri ile beni boğulmaktan kurtaran değerli hocam Prof. Dr. Zeynep Enli'e; kültür ve kalkınmayı birbiri ile ilişkilendirmeme ve kalkınma politikalarını Türkiye ölçeğinde anlamama yardımcı olan ve her tez izleme komitesinde beni doğru yola yönlendiren değerli hocalarımdan Prof. Dr. Asu Aksoy'a ve Prof. Dr. İclal Dinçer'e; akademisyenliği bana sevdiren değerli hocam Prof. Dr. Zekiye Yenen'e; umutsuzluğa kapıldığımda bana daima destek olan babam Zeki Başdoğan, abilerim İbrahim, Alper ve Tunçhan Başdoğan'a; yanımda olduğunu her zaman hissettiğim kardeşim Soner Başdoğan'a; tez sürecinin her aşamasında yanımda olan, beni merakla izleyen ve destekleyen Sevgi Sümerli'ye; yüzündeki gülümseme ile bana hep umut veren Arzu Çığ'a ve Kalkınma Ajansları ile beni tanıştıran Sunal Yüksel'e çok teşekkür ederim.

Özellikle merak duygusunu bana genetik kod olarak aşılayan, araştırmamı her zaman destekleyen, en iyisine yakın olması konusunda beni yönlendiren, her emeğin ve bilginin muhakkak karşılık bulacağını ve dünyada olumlu etki yaratacağına inanmamı sağlayan, çeşitliliğin güzel olduğunu öğreten, hayatımın anlamı ve yaşam umudum Annem Gülsen Başdoğan'a çok teşekkür ediyor ve tezimi ona ithaf ediyorum.

Mayıs, 2017

Gülçinay BAŞDOĞAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÇİZELGE LİSTESİ	x
ÖZET	xiii
ABSTRACT.....	xv
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti	2
1.1.1 Kalkınma Kuramlarında Beşeri Kalkınma ve Beşeri Kalkınma Endeksi	4
1.1.2 Ekonomik Kalkınmada Kültür Ekonomisinin Rolü.....	7
1.1.3 Kültür Eksenli Kentsel Planlama ve Kentsel Stratejiler	9
1.2 Tezin Amacı	11
1.3 Hipotez.....	11
1.4 Araştırma Soruları	13
1.5 Yöntem.....	15
BÖLÜM 2	
KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	18
2.1 Kalkınma Kavramı ve Kuramsal Çerçeve	18
2.1.1 Kalkınma Kuramları	21
2.1.1.1 Beşeri Sermaye	27
2.1.1.2 Beşeri Kalkınma ve Beşeri Kalkınma Endeksi.....	34
2.2 Kültür, Ekonomik Kalkınmada Kültürün Rolü ve Kuramsal Çerçeve	42
2.2.1 Kültürün Kavramsal Çerçevesi	42
2.2.2.1 Kültür Politikaları ve Tarihsel Süreç.....	46

2.2.2 Kültür Ekonomisi	51
2.2.3 Kültür Endüstrisi ve Yaratıcı Endüstriler	53
2.2.4 Kültür Ekonomisinin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri	60
2.3 Kültür Eksenli Kentsel Planlama ve Kentsel Stratejiler	64
2.3.1 Kent İçi ve Çevresi.....	65
2.3.2 Kentsel Müdahale.....	66
2.3.3 Yer Merkezli Yaklaşım.....	67
2.3.3.1 Kenti Markalaştıran Öncü Projeler (<i>Flagship</i>)	69
2.4 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme	72
BÖLÜM 3	
TÜRKİYE’DE ULUSAL-BÖLGESEL PLANLAMA VE KALKINMA POLİTİKALARI.....	73
3.1 Ulusal Kalkınma Politikalarında Planlı Dönem ve Kurumsal Yapı	73
3.1.1 Kurumsal Yapının (DPT) Ekonomik- Tarihi- Hukuki-Yapısal Süreçteki Dönüşümü	74
3.1.1.1 1960-1980 Dönemi Ulusal/Bütüncül Planlama	76
3.1.1.2 1980-1990 Sonrası Dönüşüm: Yeni Liberalizme Geçiş Neo-Liberal Dönem	79
3.1.1.3 1990-2000 Yılları Arası Yeni Ekonomik Yapı: IMF ve Dünya Bankası Yaptırımları	85
3.1.1.4 2000-2010 Dönemi: AB Uyum Süreci (Katılım Ortaklığı Belgesi, Ön Ulusal Kalkınma Programı, Yapısal Fonlar) ve Kalkınma Ajansları ..	89
3.1.1.5 2010- Merkezi Politika mı, Bölgesel Politika mı?	94
3.2 Cumhuriyet’ten Bugüne Ulusal ve Bölgesel Kalkınma Politikaları Çatısında Kültür Politikaları	107
3.2.1 Ulusal Kalkınma ve Kültür Politikaları.....	107
3.2.1.1 1923-1960 Dönemi Kalkınma ve Kültür Politikaları	108
3.2.1.2 1963-2016 Dönemi Beş Yıllık Kalkınma Planları	114
3.2.1.3 Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)	136
3.2.1.4 Ön Ulusal Kalkınma Planı/ÖUKP (2004-2006) Kültür Politikaları	138
3.2.2 Strateji Planları İçinde Kültür Politikaları.....	139
3.2.2.1 Kalkınma Bakanlığı Strateji Planları (2009-2013, 2014-2018).....	139
3.2.2.2 Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Planları (2010-2023)	143
3.2.2.3 Avrupa Birliği Bakanlığı (2013-2017) ve AB Mali Yardımları	149
3.2.2.4 Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Stratejik Planları (2013-2017) ...	177
3.2.2.5 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planları (2015-2017)	179
3.2.2.6 Vakıflar Genel Müdürlüğü Stratejik Planları (2015-2017).....	182
3.2.3 Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	184
3.2.3.1 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023.....	184
3.2.3.2 Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Bölge Planları	190
3.2.3.3 Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA) ve Bölge Planları	198
3.2.3.4 Muş-Bitlis-Van Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	204

3.3 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme	205
---	-----

BÖLÜM 4

VAN İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE YEREL YÖNETİMLER KAPSAMINDA KÜLTÜR POLİTİKALARI.....	208
4.1 Van Tarihi	208
4.2 Van İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı	210
4.2.1 Van İli'nin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	210
4.2.2 Nüfus, Eğitim ve İstihdamı.....	213
4.3 Doğal ve Kültürel Miras.....	217
4.4 Yerel Yönetimlerde Strateji Planları İçinde Kalkınma Politikaları	219
4.4.1 Van İl Özel İdaresi Strateji Planı (2009-2013).....	220
4.4.2 Van Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyelerin Strateji Planları.....	222
4.4.2.1 Van Büyükşehir Belediyesi Strateji Planları (2006-2011, 2009-2014, 2015-2019)	223
4.4.2.2 Van İlçe Belediyelerine Ait Strateji Planı	233
4.5 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme	248

BÖLÜM 5

VAN İLINE YAPILAN YATIRIMLARIN KÜLTÜR VE BEŞERİ KALKINMA BOYUTUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	250
5.1 Van İlindeki Yatırımların Sektörel, Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksine Göre Sınıflandırılması	250
5.2 Van İline Sağlanan Mali Destek ve Hibe Programları.....	252
5.3 Ulusal Aktörlerin Van İline Yönelik Yatırımlarının Sektörel Sınıflaması, Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksi Açısından Dağılımı	253
5.3.1 Kalkınma Bakanlığı SODES Programı	253
5.3.2 İçişleri Bakanlığı KDRP Programı.....	258
5.3.3 Kültür ve Turizm Bakanlığı Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Yatırımları	262
5.3.4 Vakıflar Genel Müdürlüğü Bitlis Bölge Müdürlüğü Yatırımları.....	264
5.3.5 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Destek/Hibe Programları	265
5.3.5.1 Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü Hibe/Destek Programları.	266
5.3.5.2 Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü Hibe/ Destek Programları	271
5.3.5.3 Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü Hibe/ Destek Programları	272
5.3.6 DAKA Destek/Hibe Programları.....	280
5.3.6.1 Mali Destek Programları.....	282
5.3.6.2 Doğrudan Faaliyet Desteği Programı (DFDP)	293
5.3.6.3 Teknik Destek Programı (TDP)	296
5.3.6.4 DAKA Cazibe Merkezi Destekleme Programı (CMDP).....	298

5.4 Uluslararası Aktörlerin Van İline Yönelik Yatırımların Sektörel Sınıflaması, Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksi Açısından Dağılımı	310
5.4.1 Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programları.....	310
5.4.1.1 Katılım Öncesi Mali Yardım Dönemi (2000-2006).....	312
5.4.1.2 Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA I (2007-2013).....	325
5.4.1.3 Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA II (2014-2020).....	334
5.4.1.4 AB Programları.....	335
5.5 Ulusal ve Uluslararası Aktörlerin Van İline Ait Yatırımlarının Analizi.....	353
5.6 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme	357
 BÖLÜM 6	
SONUÇ VE ÖNERİLER	366
KAYNAKLAR.....	376
 EK-A	
TABLÖLER.....	526
A-1 Kalkınma Politikalarını Etkileyen-Uygulayan Ulusal ve Uluslararası Aktörler ile Araçları	398
A-2 Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Kavramsal Eylem Planı Haritası.....	408
A-3 Turizm Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Stratejiler	409
A-4 Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Yılları Arası Stratejik Hedefler ve Maliyetler	412
A-5 1964-1999 Dönemine ait AB Adaylık Öncesi Mali Yardımları.....	414
A-6 2000-2006 Yılları Arasında Türkiye’de Uygulanan AB Hibe Programları	415
A-7 IPA I Bileşenleri ve Yapısı	416
A-8 IPA II Bileşenleri ve Yapısı	417
A-9 Türkiye’nin 2000-2020 Yılları Arasında Uyguladığı/Uygulayacağı AB Programları ve Programların Toplam Bütçeleri	419
A-10 Vakıflar Genel Müdürlüğü 2015-2019 Strateji Planı Tahmini Maliyet Çizelgesi.....	424
A-11 Van İline Ait Projelerin Kültür Ekonomisi Sınıflaması Kapsamında Yatırım Konularına Göre Analizi	426
 ÖZGEÇMİŞ.....	449

KISALTMA LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ACEI	Association for Cultural Economics International
AKB	Avrupa Kültür Başkenti
AT	Avrupa Topluluğu
BGUS	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BROP	Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı
BSKGK	Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü
CIP	Competitiveness and Innovation framework Programme
CMDP	Cazibe Merkezi Destekleme Programı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DAKAP	Doğu Anadolu Kalkınma Programı
DCMS	The Department for Culture, Media and Sport
DFDP	Doğrudan Faaliyet Desteği Programı
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EIDHR	European Instrument for Democracy and Human Rights
EKKK	Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü
ESC	Çevre Operasyonel Programı
EU	European Union
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
HDI	Human Development Index
IMF	International Monetary Fund
IPA	Instrument for Pre-accession Assistance

IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
KA	Kalkınma Ajansları
KDRP	Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararnameler
KKTGB	Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KOP	Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖYD	Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
LLP	Lifelong Learning Programme
MDP	Mali Destek Programı
MEDA	Mediterranean Development Assistance
MFİB	Merkezi Finans ve İhale Birimi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ÖUKP	Ön Ulusal Kalkınma Planı
RYSOP	Rekabetçilik ve Yenilik Sektörü Operasyonel Programı
SEGE	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
SODES	Sosyal Destek Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDP	Teknik Destek Programı
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TKKK	Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü
TLBP	Temple Bar Mülkleri Şirketi
TR	Türkiye
TRB	Ortadoğu Anadolu (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)
TRB2	Van Alt Bölgesi (Van, Muş, Hakkâri, Bitlis)
TRB21	Van
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Tez yöntemi akış şeması.....	3
Şekil 2.1 İnsani gelişmenin boyutları	38
Şekil 2.2 İnsani gelişme endeksi bileşenleri	40
Şekil 2.3 Genel ekonomi içinde kültür ekonomisinin girdi-çıktı ilişkisi	60
Şekil 2.4 Kültürel planlama	65
Şekil 3.1 Kalkınma Bakanlığı organizasyon şeması	95
Şekil 3.2 2002-2005 Dönemi ab mali yardımlarının sektörel dağılım	157
Şekil 3.3 PA I bileşenleri ve sorumlu kurumlar	158
Şekil 3.4 Bölgesel rekabet edebilirlik operasyonel programı hedef bölgesi.....	162
Şekil 3.5 Bölgesel rekabet edebilirlik operasyonel programı kapsamında 15 cazibe merkezi (büyüme merkezi).....	162
Şekil 3.6 Bölgesel rekabet edebilirlik operasyonel programı kapsamında oluşturulan rekabet edebilirlik haritası.....	163
Şekil 3.7 IPA I dönemi Türkiye mali yardım miktarları	166
Şekil 3.8 Katılım öncesi ab mali yardımlarında yeni dönem IPA-II.....	169
Şekil 3.9 2014-2020 Dönemi IPA II Türkiye mali yardım miktarı.....	169
Şekil 3.10 İstatistiki bölge birimleri düzey 1 ve 2 bölgeler ile kapsadığı iller	186
Şekil 3.11 SEGE 2011 çalışmasına göre Düzey 2 bölgelerinin gelişmişlik düzeyi	187
Şekil 3.12 Gelir düzeyine göre bölgesel sınıflama.....	187
Şekil 3.13 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı il sınırları	191
Şekil 3.14 DAP 2014-2018 Eylem planı finans tablosu.....	196
Şekil 3.15 DAKA il sınırları	198
Şekil 4.1 Düzey 2 bölgeler ve düzey 3 iller gelişmişlik sıralaması	212
Şekil 4.2 2013 Yılı iller bazında insani gelişmişlik endeksi.....	212
Şekil 4.3 2013 Yılı İGE ve alt endekslerdeki sıralamaya göre bazı iller.....	213
Şekil 4.4 Van il haritası	214
Şekil 4.5 Tuşba belediyesi 2014-2019 strateji planı bütçe tablosu.....	239
Şekil 5.1 DAKA destek türleri	281

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 1.1 Kültür ekonomisi sınıflaması	10
Çizelge 2.1. Sektörler üzerindeki farklı tanımlar	57
Çizelge 2.2 Kültürel ekonomi modelleri ve politikaları	62
Çizelge 3.1 Kalkınma bakış açısının yapısal ve işlevsel dönüşümü	101
Çizelge 3.2 DPT beş yıllık kalkınma planlarında kalkınma, bölge, turizm ve kültür politikaları..	130
Çizelge 3.3 2002-2006 döneminde Türkiye tarafından kullanılan AB mali yardımları (milyon Euro).....	154
Çizelge 3.4 Katılım öncesi süreçte sivil toplumun güçlendirilmesi: sivil toplum kuruluşları (stk) hibe programı bileşenleri (STD I)	156
Çizelge 3.5 IPARD tedbir ve içerikleri	167
Çizelge 3.6 2014- 2020 yılları arasında IPA II kapsamında politika alanları ve sektörlerin fon miktarı.....	171
Çizelge 3.7 2000-2020 yılları arası AB birlik programları	176
Çizelge 3.8 Van ili ve ilçeleri vizyon 2023 ortak akıl stratejik eylem planı	203
Çizelge 3.9 Ulusal aktörlerin Van iline biçtikleri roller	207
Çizelge 4.1 2015 Yılı Van ili nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı	215
Çizelge 4.2 Van ili nüfusunun tarihsel gelişimi	215
Çizelge 4.3 2015 yılı Van ili 6 yaş üzeri nüfusun okuryazarlık durumu.....	216
Çizelge 4.4 Van ili 15 yaş üstü nüfusun eğitim düzeyi.....	216
Çizelge 4.5 2008-2013 yılları arası Van ili işgücü ve istihdam verileri	217
Çizelge 4.6 Van ili merkez ve ilçe belediyelerine ait strateji planı ve siyasi parti durumu.....	223
Çizelge 4.7 Van Belediyesi 2006-2011 strateji planı kapsamında uygulamaya yönelik hedef/proje ve bütçeler	224
Çizelge 4.8 2010-2014 Stratejik plan amaçları ve bütçe oranları.....	227
Çizelge 4.9 Van merkez ve ilçe belediyelerine ait strateji planlarında kültüre yönelik Politikalar	234
Çizelge 4.10 İpekyolu belediyesi 2015-2019 strateji planı bütçe tablosu	242
Çizelge 5.1 Beşeri kalkınma endeksi sınıflaması.....	252
Çizelge 5.2 Van iline sağlanan hibe desteği ve yatırım programları.....	253
Çizelge 5.3 SODES projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılımı ve bütçeleri	256
Çizelge 5.4 2010-2015 yılları arasında Van ilinde SODES kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi	258
Çizelge 5.5 KDRP projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılım ve bütçeleri	260
Çizelge 5.6 2009-2015 yılları arasında Van ilinde KKDRP kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi	262

Çizelge 5.7 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı hibe/destek programları	265
Çizelge 5.8 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılım ve bütçeleri	276
Çizelge 5.9 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2013-2016 yılları arasında hibe destek programı kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi..	279
Çizelge 5.10 DAKA destek programları.....	281
Çizelge 5.11 2009-2010 KOBİ mali destek programına ait istatistiki	283
Çizelge 5.12 2010 Model büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yaygınlaştırılması mali destek programına ait istatistiki veriler	285
Çizelge 5.13 2012 yatırım altyapısının güçlendirmesine yönelik küçük ölçekli alt yapı projeleri mali destek programına ait istatistiki veriler.....	286
Çizelge 5.14 Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının özendirilmesi mali destek programına ait istatistiki.....	286
Çizelge 5.15 2013 Yılı yatırım ve turizm altyapısının güçlendirmesine yönelik küçük ölçekli alt yapı projeleri mali destek programına ait istatistiki veriler.....	288
Çizelge 5.16 2015 Yılı yatırım ve turizm altyapısının güçlendirmesine yönelik küçük ölçekli alt yapı mali destek programına ait istatistiki veriler	289
Çizelge 5.17 İktisadi kalkınma mali destek programına ait istatistiki veriler	290
Çizelge 5.18 2014 Yılı Güçlü Girişimcilik Mali Destek Programına Ait İstatistiki Veriler	291
Çizelge 5.19 2015 Rekabetçiliğin geliştirilmesi mali destek programına ait istatistiki veriler....	292
Çizelge 5.20 2015 Küçük girişimciliğin desteklenmesi mali destek programına ait istatistiki veriler	293
Çizelge 5.21 2011-2014 Yılları arasında doğrudan faaliyet destek programına (DFDP) ait istatistiki veriler	294
Çizelge 5.22 2011-2015 Yılları arasında teknik destek programına (TDP) ait istatistiki veriler..	298
Çizelge 5.23 2010-2016 CMDP proje ve hedefleri	300
Çizelge 5.24 DAKA destek programlarının illere göre hibe miktarı ve dağılımı.....	301
Çizelge 5.25 DAKA Projelerinin Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksi Olarak Dağılım ve Bütçeleri.....	303
Çizelge 5.26 2009-2015 Yılları arasında daka'ya ait projelerin ısıc rev.4/nace rev.2'ye göre sektörel sınıflaması.....	305
Çizelge 5.27 2009-2015 yılları arasında DAKA destek programı kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi	307
Çizelge 5.28 Van İlinde Uygulanan AB Hibe Programları	311
Çizelge 5.29 Tarım ve kırsal kalkınma hibe programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı.....	314
Çizelge 5.30 KOBİ hibe programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı	315
Çizelge 5.31 Turizm ve Çevre Hibe Programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı	316
Çizelge 5.32 Sosyal Kalkınma Hibe Programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı	318
Çizelge 5.33 MEDA programı kapsamında hibe programlarının illere göre dağılımı	319
Çizelge 5.34 2004-2009 Yılları arındaki Avrupa Birliği katılım öncesi mali yardım MEDA programına ait projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre sektörel sınıflaması	321
Çizelge 5.35 Van ilinde yerinden edilmiş kişilerin ekonomik ve sosyal entegrasyonu hibe programı başvuru alanları belirlenmiştir.....	330
Çizelge 5.36 Van ilindeki AB projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılım ve bütçeleri	339
Çizelge 5.37 2003-2016 Yılları arasında AB'ye ait projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre sektörel sınıflaması.....	347
Çizelge 5.38 AB mali destek programları kapsamında Van ilinde yürütülen projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi.....	348

Çizelge 5.39 Tüm AB mali destek programlarının kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre dağılımları.....	351
Çizelge 5.40 Ulusal ve uluslararası aktörlerin Van iline sağladığı mali destek ve hibe programlarının kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre dağılımları.....	354
Çizelge 5.41 Van iline ait projelerin yatırım konularına göre dağılımını	359
Çizelge 5.42 Van iline ait projelerin aktörlere ve yatırım konularına göre dağılımı	361

**TÜRKİYE'DE KALKINMA POLİTİKA VE YATIRIMLARI İÇİNDE KÜLTÜR
EKSENİ YATIRIMLARIN ANALİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ, MERKEZİ VE YEREL
YÖNETİM YATIRIMLARI AÇISINDAN VAN ÖRNEĞİ**

Gülçinay BAŞDOĞAN

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynep ENLİL

Türkiye’de 1980’den sonrası dönemde devletin kültür yatırımlarında niceliksel ve niteliksel değişimler görülmektedir. Kültür alanına yatırım yapan aktörler çeşitlenmiş; kültür giderek kalkınmada bir araç haline gelmiştir.

Tez çalışması kapsamında; Türkiye’de ulusal ve bölgesel planlama anlayışıyla birlikte kalkınmanın kültür ekseninden değerlendirilip değerlendirilmediği, 2000 yılından itibaren ulusal ve uluslararası aktörlerin etkisi ile şekillenen kalkınma politikaları ve yatırımlarda kültürün önemli bir yatırım alanı olarak görülüp görülmediği, kalkınmada kültüre nasıl bir değer atfedildiği ve kültürün nasıl bir rol oynadığının ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda kalkınma anlayışı beşeri kalkınma boyutunda kültür ekonomisi yaklaşımıyla birlikte değerlendirilerek, kentsel ölçekte kültür eksenli kentsel stratejiler perspektifinde kültür ve kalkınma ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Kalkınmada kültürün önemli bir araç olarak değerlendirildiğinden ve dolayısıyla ciddi bir ekonomik getiri sağlaması noktasında potansiyelini gerçekleştirememe sorunu yaşadığı düşünülen Van’da, kalkınma ve planlama sürecini etkileyen aktörlerin dönemsel olarak (2000-2016) belirlediği politikalar, stratejiler ve yatırımlar kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre değerlendirilmiştir.

Van ilinde uluslararası aktörlerden Avrupa Birliği, ulusal aktörlerden ise; Kalkınma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, DAKA ve Belediyelerin kalkınma politikalarında önemli aktör oldukları ve hedeflemiş olduğu stratejilerle yapmış oldukları yatırımların örtüştüğü görülmüştür.

Ancak; ulusal ve uluslararası aktörlerin Van ilinin kalkınma sorununa yönelik olarak farklı kalkınma yaklaşımları benimseyerek bu yaklaşımlara yönelik yatırımları desteklediği belirlenmiştir. Uluslararası aktörlerden AB bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde sosyal ve beşeri kalkınmaya yönelik yatırımlara öncelik vermiştir. Ulusal aktörler ise kalkınmayı iktisadi eksenden değerlendirmişlerdir. Ulusal aktörler, hem ağırlıklı olarak ekonomik boyutu temel alan sanayi, ticaret ve hizmetler kapsamında bir kalkınma modeli hem de hizmetler sınıfında yer alan turizm ekseninden bir kalkınma modelini takip etmiştir. Buna göre Van ilinde kalkınmanın kültür ekseninden doğrudan değerlendirmedeği ancak turizm ile birlikte değerlendirildiği, kültürün turizm için araçsallaştırılarak kültür-turizminin öne çıkarıldığı ve turizm ekseninden kültür politikalarının geliştirildiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kalkınma, beşeri kalkınma, kültür, kültür ekonomisi ve kültür eksenli kentsel stratejiler, aktörler

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF CULTURE CENTERED INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT POLICIES AND INVESTMENT OF TURKEY: A CASE OF STUDY FOR VAN IN TERMS OF INVESTMENT OF THE EU, CENTRAL AND LOCAL AUTHORITIES

Gülçinay BAŞDOĞAN

Department of City and Regional Planning

PhD. Thesis

Adviser: Prof. Dr. Zeynep ENLİL

There have been significant changes in terms of quality and quantity about the public-driven cultural investments starting from 1980 in Turkey. The actors investing in the area of culture have reached a wide spectrum, whereby culture becomes a mean for development.

Within the context of the Dissertation, there have been discussions on whether culture had been evaluated a view from development along with the national and regional planning approaches in Turkey, and also whether the culture had been attractive for investments and development policies that are shaped by the effects of the national and international actors since 2000, to what extent culture has had a value in the development process and how culture played a role in the development process.

In accordance with the aim of the Dissertation, the relationship between culture and development tried to be identified through a perspective from city-scope cultural-centred urban strategies combined with an evaluation of cultural economy under the dimension of human capital.

Van, the main Case Study of the Dissertation, is evaluated through the classification of cultural economy and human capital index from the policies, strategies, and

investments to be determined in the period of 2000-2016 by the policy-makers having enough power to influence the planning and development pathways, although it is considered that Van could not use its potential on culture which is not only a particular instrument for development, but also can enhance economic revenues.

From the international actors such as European Union to the national actors such as, Ministry of Development, Ministry of Interior, Ministry of Culture and Tourism, Prime Ministry/General Directorate for Foundations, The Eastern Anatolian Regional Development Administration (DAP), The Eastern Anatolian Development Agency (DAKA), and Municipalities have been examined, and it is substantiated that their strategies and their investments have been overlapped in the 2000-2016 period.

However, both national and also international actors have configured their specific policies towards the potential of the Van in order to get high-developed level and it is seemed that the actors financed their own policies. It is observed that while the EU has prioritised social and human capital investments which might be in cognizant with the EU regional policy, the national actors took its industry-based investments primarily. The national actors differentiated their way of financing to the sectors of industry, services, particularly tourism. In this context, the main finding is that culture was prioritised and had become only an instrument for tourism sector, and also culture policies had been developed from the axis of tourism in Van.

Keywords: Development, human development, culture, cultural economy, culture-centered urban strategies, actors

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Tez çalışmasında Van İlinin kalkınma sorununa kültür ekseninden bakılmaya çalışılmıştır. Buna göre Türkiye’deki kalkınma politikalarının ulusal ve bölgesel planlama anlayışıyla oluşturulmasıyla birlikte kalkınmanın kültür ekseninden değerlendirilip değerlendirilmediği, 2000 yılından itibaren politika, planlama, ulusal ve uluslararası aktörlerin etkisi ile şekillenen yatırımlarda kültürün önemli bir yatırım alanı olarak görülüp görülmediği nedenleri ile açıklanarak kalkınma politikalarında kültüre nasıl bir değer atfedildiği ve nasıl bir rol oynadığının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmadaki temel sorular; en geri kalmış illerden biri olan Van İlinin ulusal, bölgesel ve yerel politikalarda hangi sektörler üzerinden kalkınmasının amaçlandığı, bu sektörlerden hangisinde kültürün yer aldığı ve hangi aktörlerin sektörlere yönelik yatırımlarda daha etkili olduğunun belirlenmesi üzerinden şekillenmiştir.

Kalkınma bir ülkenin öncelikli olarak ekonomik daha sonra kültürel ve sosyal boyutta gelişmesini ve ilerlemesini amaçlamaktadır. Kalkınma kuramları ülkelerin ekonomik yapısını sermaye türleri üzerinden çözümleyerek hangi sermaye türlerine öncelik verilmesi gerektiğini, farklı kuramsal çerçevede farklı sermaye türlerine göre tanımlamaktadır. Tarihsel süreçte emek odaklı fiziki sermaye üzerinden şekillenen kalkınma anlayışı bilimsel ve teknoloji devrimin gerçekleşmesi ile birlikte bilgiyi ve sosyal ağları temel alan beşeri sermaye ve sosyal sermaye yaklaşımlarına kaymıştır. Bu yaklaşımlardan beşeri sermaye; kalkınmada ekonomik boyutla birlikte kültürel ve sosyal boyutu da gelişmenin merkezine koymaktadır. Buna göre araştırma; kalkınma

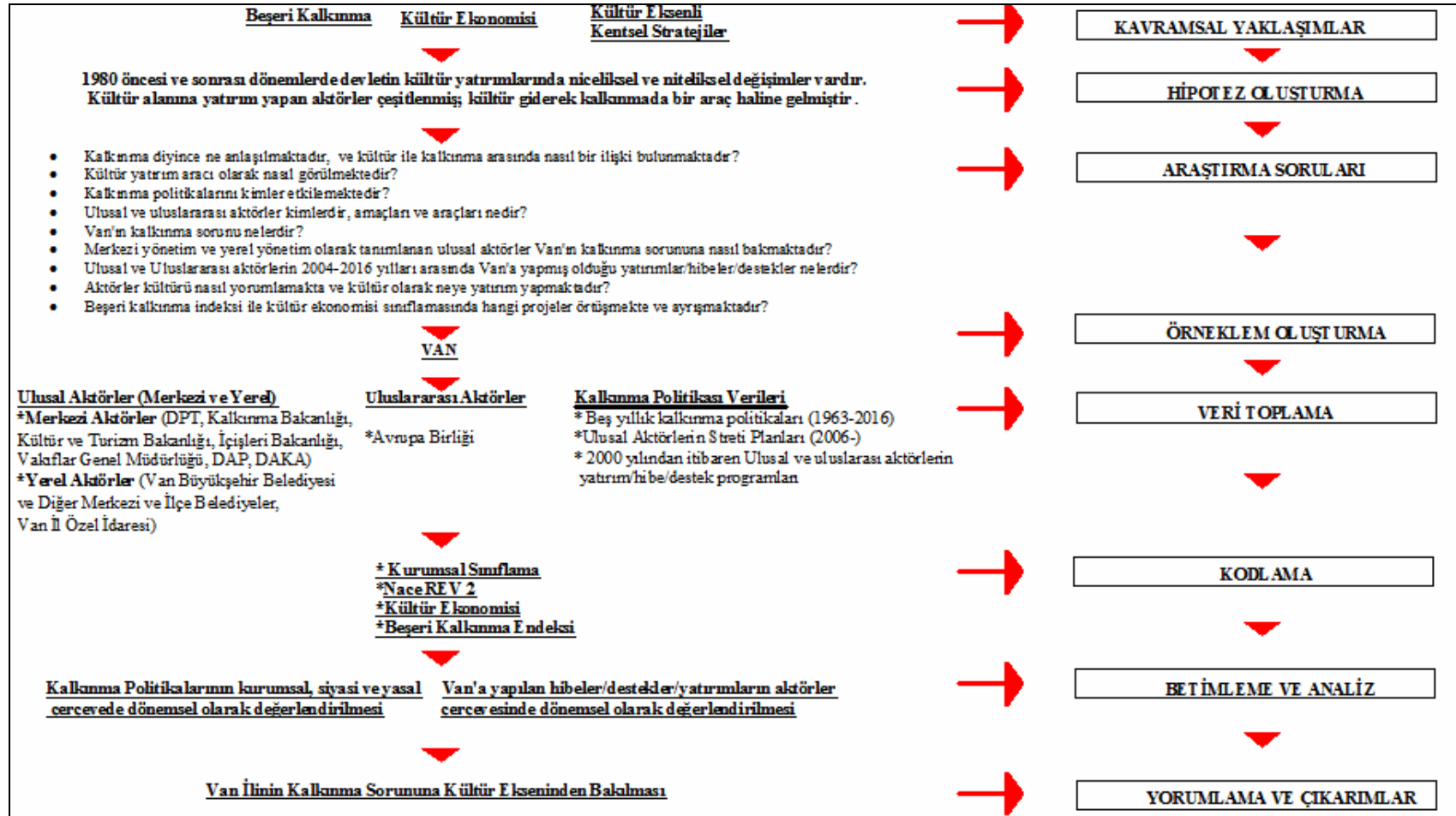
sorunun ekonomik, kültürel ve sosyal boyutta yaşandığı Van İli'nde aktörlerin kente yönelik kalkınma politikaları ve yatırımlarında kalkınma anlayışını hangi boyutuyla değerlendirdiklerini belirlemesi açısından önemlidir.

Kuramlarla belirlenen kalkınma politikalarının kente yansımalarında ise dönemin ekonomik yapısı ve araçları önemli olmaktadır. Tarım toplumuyla emek yoğun gelişim gösteren yerleşimler bilimsel ve teknolojik devrimlerle sanayi kentlerine dönüşmüştür. Yirminci yüzyılın sonlarında üretimin yoğun olarak yaşandığı kent ve kent merkezleri yaşanan ekonomik buhranlarla birlikte ekonomik krize girerek sanayiye yönelik ekonomik yapılarında değişime gitmek zorunda kalmışlardır. Özellikle küreselleşmenin etkisi ve ekonomik krizlerden dolayı rekabet halindeki kentler bilgiye, teknolojiye, yaratıcılığa ve kültüre yönelik ekonomik yapılanmayı hedefleyen kentsel kalkınma politikalarına yönelmişlerdir. Bu politikalardan kültür ekonomisini temel alan kültür eksenli kentsel stratejiler kentlerin küresel ölçekte rekabetini artırmayı ve ekonomik canlanmayı sağlamayı hedeflemektedir. Bu süreç genel olarak sanayi sektörünün geliştiği Avrupa kentlerinde daha yoğun yaşanmaktadır. Kalkınmada kültürün önemli bir araç olarak değerlendirilmesi ve ciddi bir ekonomik getiri sağlamasından dolayı araştırmada “kültür ekseninden kalkınma politikalarına bakmak” amacına yönelik olarak, Van İlindeki kalkınma yaklaşımlarında kültüre atfedilen roller ve kültür ekonomisi bazında yatırımların değerlendirilmesi, kalkınma politikalarının kentte yansımalarını okumak açısından önemli görülmektedir.

Van İlinin kalkınma sorunu ve kalkınma sorununa yönelik aktörlerin geliştirdikleri politikalar ve bu politikalara yönelik yatırımlar aşağıda belirtilen üç yaklaşım üzerinden değerlendirilmiştir.

1.1 Literatür Özeti

Tez çalışması üç yaklaşım üzerinden tasarlanmıştır. Bunlar; beşeri kalkınma, kültür ekonomisi ile kültür eksenli kentsel planlama ve kentsel stratejilerdir. Teze yönelik yöntem şeması Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1.1 Tez yöntemi akış şeması

1.1.1 Kalkınma Kuramlarında Beşeri Kalkınma ve Beşeri Kalkınma Endeksi

Kalkınma kavramı daha çok ekonomi ile ilişkili olarak büyüme, gelişme ve ilerleme anlamında kullanılmakla beraber sosyal ve kültürel gelişmeyi de içinde barındırmaktadır. Kalkınma teorileri akademik literatürde farklı sınıflandırmalarda yer almasının yanı sıra genellikle Atik ve Dolun, [1] tarafından özetlenen beş sınıfa göre değerlendirilmektedir. Bunalar; yapısal değişimi temel alan teoriler (Fisher (1939), Clarck (1940), Lewis (1954), Chenery (1960) ve Kuznets (1973)) doğrusal büyüme teorileri (Harrod (1939) ve Domar (1946), Solow (1956) ve Rostow (1960), uluslararası bağımlılık teorileri (T. Dos Santos (1970), P. Baran (1957), C. Furtado, O. Sunkel, F. Cardoso (1972), S. Amin (1991), A.G. Frank (1966)), neoklasik serbest piyasa teorileri (Peter Bauer, Ian Little, Deepak Lal, Bela Balassa, Julian Simon, Jagdish Bhagwati, Anne Krueger ve Harry G. Johnson) ve içsel kalkınma teorileri (Lucas Modeli (1988), Azariadis ve Drazen (1990) Modeli, Romer Modeli (1990) ve Rebelo AK Modeli (1991))’dir [1]. Bu kuramlardan içsel kalkınma teorileri kalkınmanın ekonomik, sosyal ve kültürel bileşenlerini de içeren beşeri kalkınma anlayışını içermesinden dolayı tez çalışma kapsamında içsel kalkınma teorilerine göre kalkınma anlayışı yorumlanmıştır.

Kalkınma kurumları; fiziksel, ekonomik, kültürel, sosyal ve beşeri sermaye türlerine göre şekillenmiştir. Neo klasik iktisat kuramlarında büyüme/gelişme/kalkınma nicelik açısından daha çok çok değerlendirilerek ekonomik kalkınma önceliği ön planda tutulmuştur. İçsel büyüme teorileriyle birlikte niceliğin yanında niteliğinde önemli olduğu vurgulanmış ve beşeri sermayenin ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Bilgi ve teknoloji beşeri sermaye ile gelişen bir yapı olarak tanımlanmış ve bu üç bileşen ile ekonomik kalkınma arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirtilmiştir [2],[3]. Bourdieu ise bu sermayeleri; ekonomik, toplumsal (sosyal), kültürel ve simgesel olarak tanımlamıştır [4]. Bourdieu “kültürel sermayeyi” bir alanda gücü elinde bulunduranların eğitim yoluyla ailelere ve bireylere aşıladığı yapı olarak tanımlamıştır. Bu yapı “bilgi sermayesi” olarak da görülmektedir [5], [6]. Zaman içinde ailelerin kendi büyüklerinden öğrendiklerini çocuklarına aktararak, kendi geçtikleri eğitim sürecine çocuklarını da dâhil ederek bu sistemin yeniden üretilmesini ve kültürel sermayenin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağladığını belirtmiştir. Buna göre kültürel

sermaye, eğitimsel nitelikten, uyumlu tavır ve tarzlardan veya ilgi çeken ürün ve varlıklara hükmeden bir form olarak nitelendirilmiştir [7]: [6].

Beşeri kalkınma anlayışının teorik altyapısı Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımına dayandırılmıştır. Sen; ulusal gelirin artmasını, özgürlükleri genişletmek için etkin bir araç olabildiğini fakat özgürlüklerin eğitim, sağlık hizmetleri, siyasal ve bireysel özgürlükler gibi farklı sosyal ve ekonomik unsurlardan da etkilendiğini belirtmiştir. Gelir ile birlikte bilgi ve sağlıklı yaşama sahip olmanın bireyin toplumsal alana çıkabilmesini sağlayan temel unsurlar olduğunu ifade etmiştir. Ülkelerin maddi zenginliğinin, bireyin kişisel gelişimini ya da yaşamının zenginliğini karşılamaya yetmediğini bu nedenle ülkelerin gelişmişlik düzeyinin değerlendirirken sadece ekonomik verilerin yeterli olmadığını, oluşturulan zenginliğin bireyin yaşam kalitesine ne şekilde ve ölçüde yansıdığının önemli olduğunu belirtmiştir. Bu noktada ulusal ekonomik varlığın, bireyler için gelişme olanakları yaratıp yaratmadığı temel soru olarak ele alınmıştır [8]. Yapabilirlik yaklaşımıyla kalkınma anlayışı bireyin temel ihtiyaçlarından eğitim, sağlık, beşeri yetenekler, fırsatlar ve davranışlar olgusuna kaymıştır. Yetenekler; bireylerin kendi hayatlarında karşılaştığı fırsat ve tercihler dizisi ya da kendi görevlerini gerçekleştirme özgürlüğü olarak tanımlanmıştır [9]. Buna göre toplumda her bir bireyin yetenek ve tercih özgürlüğü kalkınmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Sen, [10], [11], [12], [13], [9]).

Beşeri kalkınma anlayışı; kalkınma sorunun sadece ekonomik boyutta değerlendirilemeyeceği aynı zamanda sosyal, kültürel ve beşeri sermaye türü ile şekillendiğini savunmaktadır. Bu anlayışa göre insan sermayenin ta kendisi olmakta, birikimle (eğitim, bilgi, beceri vb. gibi) sermayenin niteliğini arttırarak üretimin temel kaynağını oluşturarak üretim kalitesini artırmaktadır [14], [15], [16], [3].

Beşeri sermaye olarak eğitilmiş ve sağlıklı bireyler kalkınma için gerekli nitelik ve nicelikteki iş gücünü olumlu yönde etkilediği için eğitim ve sağlık beşeri kalkınma anlayışında önemli bir etki oluşturmaktadır. Buna göre beşeri sermaye ile şekillenen kalkınmada kalkınma ölçütü; bu iki temel etken çerçevesinde değerlendirilerek zaman içinde “uzun ve sağlıklı bir yaşam”, “bilgiye erişim” ve “iyi bir yaşam standardı” olarak UDNP tarafından geliştirilerek “beşeri kalkınma endeksi (*human development index*)” ile ölçülmeye başlamıştır [3], [17], [18], [19], [20], [21], [21]. UNDP; insanın bilgi

düzeıı, sağlığı ve yaşam şeklinin beşeri sermayeyi şekillendirdiğini ve beşeri kalınmayı oluşturduğu belirterek bu üç kritere göre beşeri kalkınma endeksi oluşturmuştur.

Beşeri kalkınma insan odaklı bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu yaklaşıma göre insana yönelik her türlü yatırımın ekonomik büyümede olumlu sonuçlar doğuracağına inanılmaktadır. Buna göre beşeri sermayeye yönelik yapılan eğitim yatırımları doğrudan bireylerin kültürel sermayesini zenginleştirmektedir. Çünkü kültürel sermayenin temelini bilgi oluşturmaktadır ve bilgi ağırlıklı olarak eğitim ile sağlanmaktadır.

Yukarıdaki kavram ve kuramlar doğrultusunda beşeri kalkınma da insan odaklı bir yaklaşımın sergilendiği ve kalkınmanın merkezinde yer alan insan ile insana yapılan her türlü yatırımın ekonomik büyümede pozitif etki sağladığı kabul edilmektedir. Buna göre tez çalışması kapsamında Van İline ait yatırımların beşeri kalkınmaya yönelik değerlendirilmesinde; beşeri sermayeyi dikkate alan UNDP [22]; nin belirlemiş olduğu Beşeri Kalkınma Endeksi (*Human Development Indeks*) (HDI) ile Mushkin [23], Schultz [24], Lucas [25] ve Sab ve Smith'in [26] yapmış olduğu çalışmalar referans alınarak yatırımların içeriğine göre Beşeri Kalkınma Endeksi oluşturulmuştur. Buna göre UNDP'nin belirlemiş olduğu Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI)'de yaşam beklentisi endeksi kapsamında sağlık yatırımları, eğitim endeksi kapsamında da eğitim yatırımları değerlendirilmiştir.

Kalkınma kuramlarının politikalara ve kentlere yansımasını okumak adına yurtdışındaki kentlerdeki dönüşümün kültür ekseninden analizleri incelenmiş ve ulusal ve yerel ölçekte de stratejiler ve yatırımlar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kalkınmanın ekonomik, sosyal ve kültürel bileşenlerden meydana geldiği fikrinden yola çıkarak tez çalışması kapsamında kalkınmada itici bir güç oluşturan kültür ekonomisi (*cultural economy*), kültür ve yaratıcı endüstriler (*cultural and creative industries*) ile kente yönelik kültür politikaları ve kültür eksenli kentsel stratejiler detaylı olarak incelenmiştir.

1.1.2 Ekonomik Kalkınmada Kültür Ekonomisinin Rolü

Ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görülen kültür, ağırlıklı olarak Batı literatüründe kültürel ve yaratıcı endüstriler (*cultural and creative industries*) söylemleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmada kültür, ekonomik ve politik boyutta değerlendirilerek kültür politikaları ve kültür ekonomisi arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Kültür birçok farklı disiplin için araştırma konusu olması ve geniş kapsama sahip olmasından dolayı araştırmada kavramsal sınırlamalara gidilmiştir. Buna göre tek bir tanımının mümkün olmadığı kabulünden yola çıkarak bütüncül bakış açısı ile değerlendirildiğinde kültür; insanla var olan, toplum ve topluluklarla şekillenen, yaşam tarzını içine alan somut ve soyut olan değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Araştırmada kültüre bu bakış açısı ile yaklaşarak Tylor'ın kültür tanımı referans alınmıştır. Tylor (1871) kültürü; “*kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bütündür*” olarak tanımlamıştır [27].

Ekonomik, sosyal ve politik açıdan farklı fonksiyonlara sahip olan kültür; farklı yaşam tarzlarının oluşturulması, kültürel çeşitliliğin sürdürülmesi aynı zamanda teşvik edilmesi, toplumda sosyal uyum ve güvenin yaratılması, daha iyi eğitim, özgüven ve tarihi olan bir topluluğa ait olmanın verdiği gurur gibi sosyal ve politik boyutunun yanı sıra, ekonomik değeri yüksek mal ve hizmetlerin üretilmesi, tüketim faaliyetlerinin zenginleştirilmesi, gelir ve istihdamın artırılmasına yönelik katkısı nedeniyle günümüzde, büyüme ve kalkınma politikalarının en önemli araçlarından birisi olarak değerlendirilmektedir [28]. Bu bağlamda ortaya çıkan kültür ekonomisi (*cultural economics/cultural economy*), kamu ya da özel sektör tarafından kültürel mirasa, yaratıcı sanatlara ve kültürel endüstrilere yönelik gerçekleştirilmiş olan tüm ekonomik faaliyetler olarak tanımlanmakta ve kültür endüstrisindeki üretici, tüketici ve devletin davranışları ile ilişkilendirilmektedir [29].

Gibson ve Kong, [30] kültür ekonomisini sektörel tanımlama yaklaşımı, emek piyasası ve üretim organizasyonu yaklaşımı, yaratıcı indeks yaklaşımı ve yakınsama yaklaşımı olarak dört farklı alanda tanımlamıştır. Pratt [31] ise ekonominin bir alt sektörü olarak

kültür ekonomisini görmekte ve ekonominin kültürel mal ve hizmet üretimiyle ilgili kısmının kültür ekonomisini temsil ettiğini belirtmektedir. Buna göre kültür ekonomisi pozitif katkı sağlayan bir unsur olarak görülmektedir. Akademik literatürlerde kültür ekonomisi (*cultural economics/cultural economy*), yoğun bir şekilde tartışılan kültür endüstrileri (*culture industry*), yaratıcı endüstriler (*creative industries*), kültür ve yaratıcı endüstriler (*cultural and creative industries*) ve yaratıcı ekonomi (*creative economic*) kavramları ile birlikte değerlendirilmektedir.

Adorno ve Horkheimer'ın 1947 yılında yayınlanan "Kültür Endüstrisi" adlı kitabı ile akademik literatüre giren kültür endüstrisi kavramı, *The Department for Culture, Media and Sport* (DCMS)'nin [32] kültür endüstrileri sektörel sınıflaması (moda tasarımı, müzeler ve sanat galerileri, el sanatları, sanat, antikacılık ve performans sanatları), Landry [33] yaratıcı kentler söylemi (*creative city*), Florida [34] tolerans, teknoloji ve yetenek olarak tanımladığı 3T (*technology, talent and tolerance*) ile yaratıcı sınıf teorisi (*creative class*) ve UNCTAD'ın [35] kültür ekonomisi (kültürel miras, sanat, medya ve işlevsel yaratıcılık) kavramları ile geliştirilerek ekonomik bir yapıya dönüştürülmüştür. Tez çalışması kapsamında bu kavramlar çatısında kültür ekonomisi kavramı UNCTAD [35], INTELİ [36], Aksoy ve Enilil [37] çalışmalarından geliştirilerek kalkınma politikaları ve Van iline sağlanan yatırımlar bu kavram üzerinden sınıflandırılarak yorumlanmıştır.

Bu sınıflamada kültür ekonomisi; yaratıcılık, entelektüel ve kültürel sermayenin ana girdiler olduğu faaliyet, endüstri ve hizmetler alanı olarak ele alınmış ve "kültürel miras", "sanatlar", "kültür endüstrileri" ve "yaratıcı hizmetler" olarak dört ana başlıkta incelenmiştir (Çizelge 1.1). Buna göre;

- Kültürel miras, tarihsel süreçte insanlar tarafından oluşturulan somut ve somut olmayan eserler bütünüdür. Somut miras tarihsel, doğal ve kültürel yapıları, somut olmayan kültürel miras ise dil, ritüeller, gelenekleri vb. kültürel ifadeleri kapsamaktadır. Buna göre kültürel miras müzeler, kütüphaneler, arşivler, antika koleksiyonları, arkeolojik kazılar, el sanatları, geleneksel ürünler ve geleneksel gastronomiden oluşmaktadır.
- **Sanat**, görsel sanatları (resim, heykeli çağdaş sanatlar, fotoğrafçılık) ve sahne sanatlarını (canlı müzik, tiyatro, dans, opera, sirk, vb.) kapsamaktadır.

- **Kültür endüstrileri**, geniş anlamında medya olarak anılabilecek televizyon, radyo, internet yayıncılığı, basın ve yayıncılık ile film endüstrilerinden oluşmaktadır.
- **Yaratıcı hizmetler**, yeni medya (yazılım, video oyunları, içerik üretimi ve yönetimi), tasarım (moda, iç mimari, grafik, takı, vb.), mimarlık, reklamcılık, kültür ve eğlence hizmetlerini (kültür merkezi, festival organizasyonları) tanımlamaktadır (Aksoy ve Enlil, [37]:25-26'den Geliştirilerek).

1.1.3 Kültür Eksenli Kentsel Planlama ve Kentsel Stratejiler

Kültür eksenli kentsel planlama sürecine ilişkin çeşitli yaklaşımlar ve tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar Durmaz, [38] tarafından üç başlık altında özetlenmiştir. Tartışmanın ilk alanı kent içi mahallelerin yenilenmesi ya da kent çevresindeki yerlere büyük ölçekli yatırımların çekilmesi, ikinci alandaki tartışma politika ve tasarım müdahalesinin gerekli düzeyde olup olmadığı ve üçüncüsü ise yer yapımı ya da mekân kalitesi için yatırım yapılıp yapılmadığı veya yer markalaştırma (*place branding*) stratejisinin geliştirilip geliştirilmediğidir. Bu yaklaşımlara göre Durmaz [38] kültürel planlamayı; kent içi/dışı alanlar (*inner city of peripheries*), kentsel müdahalede organik ve politik yaklaşımlar (*urban intervention-organic approaches and, policy-led approaches*) ve yer odaklı yaklaşımlar da yer yapımı ve yer markalaştırma (*place based-place makinig and place branding*) çatısında değerlendirmiştir [38], [39]. Bu değerlendirmeler doğrultusunda kültürel planlama anlayışıyla şekillenen kültür eksenli kentsel stratejiler üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar; kültürel mahalleler (*cultural quarters*), büyük ölçekli kültürel etkinlikler (*mega cultural events*) ve kenti markalaştıran öncü projeler (*flagship projects*)'dir [40], [41], [42].

Bu tartışmalar doğrultusunda; kentsel müdahaleler ve yer yapım süreci; kültür mahalleleri, öncü projeler (*flagship*) ve kültürel etkinliklerden oluşmaktadır. Bu oluşum bazen organik bazen ise politik tabanlı olarak gelişmekte ve kentsel tasarımla birlikte yeri markalaştırmaktadır.

Çizelge 1.1 Kültür ekonomisi sınıflaması (UNCTAD [35], INTELİ [36], Aksoy ve Enlil [37]'den geliştirilerek)

KÜLTÜR EKONOMİSİ SINIFLAMASI	
Sınıflama	Alt Sınıflar
1.Kültürel miras (KM)	Tarihsel süreçte insanlar tarafından oluşturulan somut ve somut olmayan eserler bütünüdür. Somut miras tarihsel-doğal ve kültürel yapıları, somut olmayan kültürel miras ise dil, ritüeller, gelenekleri vb. kültürel ifadeleri kapsamaktadır. <u>1.1.El Sanatları:</u> Mücevher, dokumalar-tekstil, seramikler ve ağaç el sanatları, sanat restorasyonu vb. <u>1.2.Geleneksel Gastronomi:</u> Geleneksel yöntemler ve toplumun kültürel yapısıyla şekillenen yeme ve içme kültürünü kapsamaktadır. <u>1.3.Tarihsel, kültürel ve doğal miras (Somut Miras):</u> Müzeler, arşivler, kütüphaneler, arkeolojik yerler (sit alanları), anıtlar, doğal parklar, doğa koruma alanları vb. <u>1.4.Geleneksel Yapı Malzemeleri/Geleneksel �r�nler:</u> Geleneksel Mimari/Halk Mimarisinde kullanılan doğal yapı malzemeleri işçiliği (ahlat taşı, traverten, ahşap, vb gibi). <u>1.5.Somit Olmayan Kültürel Miras:</u> Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; Gösteri sanatları; (geleneksel müzikler, danslar, tiyatrolar vb.), toplumsal uygulamalar, ritüeller, festivaller, Evrene ve doğaya ait uygulamalar ve bilgiler
2.Sanat (S)	<u>2.1.G�rsel sanatlar:</u> Resim, heykeli �ağdaş sanatlar, fotoğrafçılık. <u>2.2. Sahne Sanatları:</u> Canlı müzik, tiyatro, dans, opera, sirk, vb.
3.Kültür Endüstrileri (KE)	Geniş anlamında medya olarak anılabilecek televizyon, radyo, internet yayıncılığı, basın ve yayıncılık ile film endüstrilerinden oluşmaktadır. <u>3.1. Yayımcılık ve basılı medya</u> <u>3.2. Radyo ve Televizyon</u> <u>3.3.Müzik Endüstrisi</u> <u>3.4. Film Endüstrisi</u>
4.Yaratıcı hizmetler (YH)	Yaratıcılık gerektiren hizmetler ile kültür ve eğlence hizmetlerini kapsamaktadır. <u>4.1. Tasarım:</u> Moda, iç mimari, grafik, takı, vb. <u>4.2. Yeni Medya ve Yazılım:</u> Yazılım, video oyunları, içerik üretimi ve yönetimi <u>4.3. Mimarlık:</u> Mimarlık hizmetleri <u>4.4.Reklam:</u> Reklam Hizmetleri <u>4.5. Kültür ve Eğlence Hizmetleri:</u> Kültür Merkezleri, festival organizasyonları, kültürel etkinlikler (geziler, şenlikler vb.) gibi

Kenti markalaştıran öncü projeler (*flagship*); küreselleşme ile kentlerin rekabet ortamında yatırımları çekebilmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için ağırlıklı olarak simgesel yapılar ve kentsel tasarım projeleri ile kenti markalaştırma ve pazarlamayı amaçlayan kentsel stratejilerden oluşmaktadır. Buna göre Mommass [43] markalaşmanın, kente sadece ekonomik değer katan basit bir ekonomik aktivite olmadığını, aynı zamanda kent markalaşmasının sosyo-kültürel etkisinin de önemli

olduğunu ve kentsel kimlik ile toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığını ifade etmiştir. Kentlerdeki markalaşma geleneksel ürün/üretim ve mimari yapılarda görülmektedir. Özellikle mimari yapılar sanat galerileri, müzeler, tiyatro salonları vb. gibi kültürel etkinliklerin gerçekleştirileceği mekânlar olarak tasarlanmakta ve kültür eksenli kentsel stratejilerin fiziki alt yapısını oluşturmaktadır [44], [45], [46].

Yukarıdaki belirtilen kuramsal çerçeve doğrultusunda tez çalışmasında Türkiye ölçeğinde ulusal ve bölgesel politikalar ile Van iline yapılan yatırımlar/hibeler/destekler değerlendirilmiştir.

1.2 Tezin Amacı

“Türkiye’de Kalkınma Politika ve Yatırımları İçinde Kültür Eksenli Yatırımların Analizi: Avrupa Birliği, Merkezi ve Yerel Yönetim Yatırımları Açısından Van Örneği” olarak belirlenen tez çalışmasında; Türkiye’de planlama döneminin (beş yıllık kalkınma planları) başlaması ile birlikte kalkınma anlayışının kültür ekseninde değerlendirilip değerlendirilmediği, 2000 yılından itibaren politika, planlama ve ulusal ve uluslararası aktörlerin etkisi ile şekillenen yatırımlarda kültürün önemli bir yatırım alanı olarak görülüp görülmediği nedenleri ile açıklanarak kalkınma politikalarında kültüre nasıl bir değer atfedildiği ve nasıl bir rol oynadığının ortaya konması amaçlanmıştır. Örnek olarak belirlenen Van’ın kalkınma ve planlama sürecini etkileyen aktörlerin dönemsel olarak (2000-2016) belirlediği stratejiler ve yatırımlar beşeri kalkınma, kültür ekonomisi ve kültür eksenli stratejiler bağlamında irdelenerek Van’ın kalkınma sorununa kültür ekseninden bakılmaya çalışılmıştır.

1.3 Hipotez

1980 öncesi ve sonrası dönemlerde devletin kültür yatırımlarında niceliksel ve niteliksel değişimler vardır. Kültür alanına yatırım yapan aktörler çeşitlenmiş; kültür giderek kalkınmada bir araç haline gelmiştir.

Bu amaç ve hipotez bağlamında tez çalışması altı ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm giriş bölümü olup literatür özeti ile tez çalışmasının amacı, hipotezi, kapsamı ve yöntemi verilmiştir. İkinci bölüm kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. Kalkınma

kuramları genel olarak değerlendirilerek kültürle ilişkili olan beşeri sermaye ve beşeri kalkınma anlayışı ile UNDP'nin belirlemiş olduğu beşeri kalkınma indeksi incelenmiştir. Kültür başlığında kültürün kavramsal çerçevesi irdelenerek kültür politikalarına bakılmıştır. Kültürün ekonomik boyutu ve kentle ilişkisi bağlamında kültür ekonomisi, kültür endüstrileri ve kültür eksenli kentsel stratejiler kuramsal ve kavramsal çerçevede değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde kalkınma ve kültür arasında bir ilişkinin olup olmadığı, kültürün ekonomik boyutunun ne olduğu ve kentte ne şekilde yansıdığı, kültür eksenli kentsel stratejiler ile kent mekânlarının nasıl dönüştüğü ve bu süreçte toplumsal, politik ve ekonomik yapının nasıl etkilendiği irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye'de ulusal ve bölgesel planlama ve kalkınma politikalarına kültür ekseninden bakılmıştır. Türkiye'de ulusal kalkınma politikalarında planlı dönem ve kurumsal yapının nasıl değiştiği, hukuki ve yapısal olarak değişimi dönemsel olarak (1960-1980- 1980-1990, 1990-2000, 2000-2011, 2011-) incelenmiş; ulusal ve uluslararası aktörlerin planlama ve kalkınma politikalarına ne şekilde ve hangi araçlarla müdahale ettiği ve bu müdahalelerle kalkınma politikalarının nasıl şekillendiği, değiştiği ve dönüştüğü irdelenmiştir. Ayrıca planlı dönem öncesi ve sonrasında merkezi yönetim çatısında ulusal ve bölgesel düzeyde oluşturulan kalkınma politikalarında kültürün hangi bağlam ve düzeyde yer aldığı, aktörlerin kalkınmada kültüre yer verip vermediği ve kültürü ne şekilde algıladığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma alanını oluşturan dördüncü bölümde Van'ın sosyal, ekonomik, kültürel, doğal ve siyasal yapısı incelenmiş ve yerel yönetimler bağlamında Belediyelerin kalkınma stratejileri irdelenmiştir. Buna göre yerel yönetimin Van ilinin kalkınma sorununa nasıl yaklaştığı, kültür politikası geliştirip geliştirmediği ve kültürü nasıl algıladığına bakılmıştır. Beşinci bölümde ise; aktörler bazında Van'a sağlanan mali destek ve hibe programları; aktörlerin kendi kurumsal sınıflaması, tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sektör sınıflaması olan ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflaması, kültür ekonomisi sınıflaması ve beşeri kalkınma endeksine göre sınıflandırılarak yatırımlar/destekler/hibeler kültürel yatırım ve beşeri boyutta değerlendirilmiştir. Araştırmada 2000-2016 yılları arasındaki dönemde etkin aktörlerin; kentin kalkınmasına etkileri, kentin kalkınmasında hangi sektörlerle öncelik verdikleri, kentte biçtiği roller (turizm kenti, tarım kenti, sanayi kenti, hizmet kenti vb. gibi), kendi

kurumsal sınıflaması ile kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Altıncı ve son bölümü oluşturan sonuç ve değerlendirme bölümünde tez bütününde kavramsal ve gelişme bölümleri karşılıklı ilişkiler kurularak değerlendirilmiş ve yapılan araştırmalar bir bütün olarak değerlendirilerek teze ait sonuçlar elde edilmiştir.

Tez çalışmasının yöntemi şu şekilde belirlenmiştir: Tez çalışmasının kavramsal bölümünde, yüksek lisans ve doktora tezleri ile konu hakkında yayınlanan kitaplar, makaleler, raporlar incelenmiştir. Van’a sağlanan mali destek ve hibe programlarının irdelendiği bölümde ise içerik analizi kullanılmıştır. Tez çalışması kapsamında kalkınma politikalarını kimlerin etkilediği (aktörler), ne şekilde etkilediği (doğrudan/dolaylı), kullandığı araçların ne olduğu (hibe/destek/yatırım programları, strateji planları), kültüre bakış açıları (kültürü nasıl tanımladıkları) ve etkilerinin nasıl olduğu (yatırım miktarları ve toplam yatırım içindeki payı) yorumlanmaya çalışılmıştır.

İçerik analizi kayıtlı belgelere dayanmaktadır. Araştırma kapsamında Van’ın kalkınma politikalarını etkileyen yasal gelişmeler, aktörler ve kurumsal yapıları, planlar, stratejiler ve yatırımlar/destekler/hibeler kayıtlı belge olarak kullanılmıştır. Bu belgelerden oluşan veriler kavramsallaştırıldıktan sonra araştırmanın mantıksal çerçevesi içinde sınıflandırılarak değerlendirme yapılmıştır. Tez çalışması kapsamında içerik analizine yönelik aşamalar aşağıda verilmiştir.

1.4 Araştırma Soruları

Araştırma Sorusunun Belirlenmesi: “1980 öncesi ve sonrası dönemlerde devletin kültür yatırımlarında niceliksel ve niteliksel değişimler vardır. Kültür alanına yatırım yapan aktörler çeşitlenmiş; kültür giderek kalkınmada bir araç haline gelmiştir” olarak belirlenen hipotezinin doğruluğunun ispatlanması için şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Kalkınma kuramları ağırlıklı olarak ekonomik göstergeler ile şekillenmiş olduğundan dolayı sosyal ve kültürel yapılar genellikle göz ardı edilmiştir. Oysaki kalkınmaya beşeri/insan boyutundan bakan beşeri kalkınma anlayışı ekonomik boyut haricinde hem sosyal, hem de kültürel boyutta kalkınma anlayışını benimsemiştir. Bu noktada

kalkınma diyince ne anlaşılmaktadır, neler kalkınma göstergesi olarak tanımlanmaktadır ve kültür ile kalkınma arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

- Kültürün ekonomik bir yapı oluşturması ve kentsel mekânın yeniden organizasyonunda bir araç olarak kullanılmasından kaynaklı olarak kentsel kalkınma politikalarında kültür politikaları önem kazanmıştır. Buna göre kültür ekonomisi ve kent arasında nasıl bir ilişki vardır? Kültür politikaları kentin sosyal, kültürel, ekonomik yapısını ve kent mekânını nasıl değiştirmekte/dönüştürmektedir? Kültür yatırım aracı olarak nasıl görülmektedir?

- Türkiye’de kalkınma politikaları cumhuriyet döneminde başlayarak 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ile planlı döneme geçmiştir. Kalkınma politikalarının belirleyen en büyük aktörlerden biri DPT’dir. Ancak 1980 sonrası dönemde (uluslararası aktörlerin kalkınma politikalarını ve kalkınma planlarını (beş yıllık kalkınma planları) etkilemesiyle ulusal ve uluslararası aktörler plan kararlarında daha önemli hale gelmiştir. Buna göre kalkınma politikalarını kimler etkilemektedir? Ulusal ve uluslararası aktörler kimlerdir, amaçları ve araçları nedir? Kalkınma politikasını oluşturan kurumsal yapının (DPT) ekonomik, tarihsel, hukuki ve yapısal süreçteki dönüşümü nasıl olmuştur? Merkezi yönetim kalkınma sorununa hangi eksenden bakmaktadır, bu eksende kültür var mıdır, varsa nasıl değerlendirilmektedir? Dönemsel olarak ulusal kalkınma politikaları bazında 1923-1960 yılları arasında planlı dönem öncesi kalkınma ve kültür politikaları, 1963-2016 yılları arasında ise planlı dönemle birlikte beş yıllık kalkınma politikalarında bölge, turizm ve kültür politikaları nelerdir? Beş yıllık kalkınma politikalarında kültüre nasıl bakılmıştır, kültür nasıl tanımlanmıştır? Bölgeye yönelik Bölge Planlarında kalkınma politikalarında kültür nasıl değerlendirilmiştir?

- AB uyum süreci ile birlikte 2006 yılında kamu kurumlarına strateji planı hazırlama zorunluluğu getirilmiştir. Kalkınma hedeflerinin kurumsal bazda hazırlandığı strateji planlarında kurumlar kendi hedef ve amaçlarına göre stratejiler oluşturarak faaliyetler ve bu faaliyetlere göre beş yıllık bütçe belirlemektedir. Buna göre kültür politikaları ile ilişkili olan kurumlar nelerdir ve strateji planlarında kültüre nasıl bakmakta ve kültüre hangi yatırımları/faaliyetleri öngörmektedir?

1.5 Yöntem

Örneklem Oluşturma: Örnek alan olarak kalkınma sorununun en fazla yaşadığı Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Van İli seçilerek araştırma soruları örneklem üzerinden sorulmuştur:

- Van'ın kalkınma sorunu nelerdir?
- Van'ın ekonomik yapısı hangi sektörlerle şekillenmektedir?
- Van'ın sosyal ve kültürel yapısı nedir?
- Van'ın kalkınma politikalarına hangi aktörler yön vermektedir?
- Merkezi yönetim ve yerel yönetim olarak tanımlanan ulusal aktörler Van'ın kalkınma sorununa nasıl bakmaktadır?
- Ulusal aktörlerin belirlemiş olduğu stratejilerde kültür nasıl tanımlamakta ve kültüre hangi yatırımları/faaliyetleri öngörmektedir? Van için bir kültür politikası oluşturulmuş mudur, oluşturulmuş ise içeriği nedir?
- Ulusal aktörlerin 2004-2016 yılları arasında Van'a yapmış olduğu yatırımlar/hibeler/destekler nelerdir? Hangi sektörleri kapsamaktadır? Bu yatırımların hangileri kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksine girmektedir?
- Uluslararası aktör olarak tanımlanan AB'nin hibe programlarından hangilerinden Van kenti yararlanmıştır? Bu hibe programları hangi sektörleri kapsamaktadır? Bu hibelerin hangileri kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksine girmektedir?
- Ulusal ve uluslararası aktörlerin 2004-2016 yılları arasında Van'a yapmış olduğu yatırımlar/hibeler/desteklere göre kültüre nasıl bakılmıştır, hangi faaliyetler kültür olarak değerlendirilmiştir, aktörlerin belirlemiş olduğu politikalar ile yatırımlar arasında bir uyuma ya da uyumsuzluk oluşmuş mudur?
- Ulusal ve uluslararası aktörlerin kalkınma politikaları çatısında destekledikleri projenin hangisi/hangileri kültürle doğrudan/dolaylı ilişkilidir?
- Dönemsel süreçte özellikle AB uyum sürecinde aktörlerin yatırımları/hibeleri/destekleri sektörel ve içerik olarak nasıl bir değişime uğramıştır?
- Aktörler kültürü nasıl yorumlamakta ve kültür olarak neye yatırım yapmaktadır?
- Kültür ile hangi sektör iç içe geçmiştir?
- Turizm ve kültür yatırımları hangi noktada birleşmekte hangi noktada ayrılmaktadır?

- Beşeri kalkınma indeksi ile kültür ekonomisi sınıflamasında hangi projeler örtüşmekte ve ayrılmaktadır?
- Sonuç aşamasında kültür önemli bir yatırım aracı/alanı olarak görülmekte midir? Bu sonuçlar doğrultusunda Van'ın kalkınma sorunu kültür ekseninden çözülebilir mi?

1. Kavramlaştırma ve Kod Kategorilerin Geliştirilmesi: Kavramsal çerçeve bağlamında, kalkınma politikalarını şekillendiren bilgilerin, kültür politikalarını da şekillendirdiği kabul edilmiştir.

Veri Toplama: Tez çalışması kapsamında yayınlanan kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri, raporlar, planlar, internet kaynakları, görsel ve yazılı medya, yüz yüze görüşme ile elde edilen bilgiler derlenmiştir. Buna göre 1923-1960 dönemine ait kalkınma politikaları genel olarak açıklanmış, 1963-2016 dönemine ait kalkınma politikaları ile kalkınma politikalarına yön veren aktörler planlar, yasal mevzuat ve kurumsal yapı ile yazılı kaynaklar kapsamında analiz edilmiş ve 2000 yılından itibaren Van'a yapılan hibeler/destekler/yatırımlar kültür politikaları çatısında değerlendirilmiştir.

Tez konusu "Van ilindeki kalkınma sorununun kültür ekseninden değerlendirilmesi" olarak belirlendiğinden araştırmaya bazı sınırlamalar getirilmiştir. Buna göre Türkiye'nin kalkınma politikaları, ilgili aktörler çerçevesinde 1963-2016 yılları arasında değerlendirilmiş ve Van iline yapılan yatırımlar 2000 yılından itibaren incelenmiştir. Bu tarihsel sınırlamanın nedeni 1999-2006 yılları arasında Türkiye'de AB uyum süreci ile kurumsal yapılarda ciddi değişikliklerin olması ve bölgesel politikaların oluşmasıdır. Dönem itibari ile; Türkiye'nin 1999 tarihinde AB tam üyeliğine adaylığının kabul edilmesi, AB uyum süreci ile yeni kurumsal yapıların oluşturulması ve bazı kurumsal yapıların ise dönüştürülmesi/değiştirilmesi, 2005 tarihinde AB ile müzakerelerin başlaması ve AB hibe programlarından faydalanılması, 2006 yılında kamu idarelerine stratejik planlama hazırlama zorunluluğu getirilmesi ve 2006 yılında Kalkınma Ajanslarının kurulması ile kalkınma politikaları, aktörler ve bu politikaları uygulamaya yönelik araçların değişmesi araştırma kapsamında önemi bir dönemi teşkil etmektedir. Değişen kurumsal yapılar ile bölgesel yatırımların ağırlıklı olarak 2000 yılı sonrası olmasından dolayı dönem olarak 2000 yılı ve sonraki dönem seçilmiştir.

2. Kodlama: Kodlama aşaması, verilerin incelenerek anlamlı bölümlere ayrılması ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiğinin bulunmasıdır. Kendi içinde anlamlı bir bölüm oluşturan bu bölümler, araştırmacı tarafından kodlanmaktadır [47], [48]. Strauss ve Corbin [49] üç çeşit kodlama türü olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar: daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama, verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama ve genel bir çerçeve içinde yapılan kodlamadır [48]. Buna göre tez çalışmasında 2000 yılından itibaren Van'a yapılan hibeler/destekler/yatırımlar aktörlerin kurumsal sınıflaması, NACE Rev 2 sınıflaması, kültür ekonomisi sınıflaması ve beşeri kalkınma endeksi sınıflaması kapsamında yatırımların adlarına göre sınıflandırılmıştır.

3. Betimleme: Türkiye'de ulusal kalkınma politikalarında planlı dönem ve kurumsal yapının tarihi, hukuki ve yapısal süreçle değişimi/dönüşümü, dönemsel planlama anlayışı (1960-1980- 1980-1990, 1990-2000, 2000-2011, 2011-) ile dönemin siyasi iktidarları, dönemsel olarak kalkınma planlaması ile ilgili sorumlu kurumlar, kalkınma planlaması ile sorumlu kurumları belirleyen yasal düzenlemeler, kalkınma planlaması ile sorumlu kurumlarda örgütsel yapı ve ana hizmet birimleri başlıklarında değerlendirilmiştir. Kalkınma politikaları süreç olarak, kurumsal ve siyasi yapı ile yasal çerçeve de olaylar olarak dönemsel şekilde tablolastırılmıştır.

Ayrıca 2000 yılından itibaren Van'a yapılan hibeler/destekler/yatırımlar aktörlerin kurumsal sınıflaması, NACE Rev 2 sınıflaması, kültür ekonomisi sınıflaması ve beşeri kalkınma endeksi sınıflaması kapsamında değerlendirilerek aktörler ve yatırımlar dönemsel olarak tablolastırılmıştır.

4. Değerlendirme, Çıkarsama ve Yorumlama: Kim, kime, ne, neden, nasıl sorularına cevap olarak oluşturulan tablolardaki bilgiler doğrultusunda, kalkınma politikalarında dönemsel olarak aktörler ve yatırımlar çerçevesinde kültür eksenli bir yaklaşımın olup olmadığı incelenmiş ve kalkınma ile kültür arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde kalkınma kuramları, kültür politikaları, kültür ekonomisi ve kültürel planlama yaklaşımları incelenerek kalkınma ve kültür arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır.

2.1 Kalkınma Kavramı ve Kuramsal Çerçeve

Kalkınma kavramı 1950 yılından buyana en çok kullanılan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Uygarlaşma”, “modernleşme” anlamlarını da barındıran kalkınma, Türkçede çoğu kez; ilerleme (terakki), modernleşme, çağdaşlaşmanın eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Kalkınma kavramı yerine bazen de “gelişme” kavramı kullanılmaktadır. Latin kökenli Batı dillerindeki “*development-underdevelopment*” ikileminin yerini Türkçede kalkınma-“azgelişmişlik” veya “gelişmişlik-azgelişmişlik” kavramları almıştır [50], [51]. Kalkınma (*development*) kavramı sözcük kökeninde yerinden kalkma, hareket etme anlamı taşımaktadır. Kalkınma, bir kalkış (*take off*) eylemini ifade etmekte olup ekonomi ve iktisat bilim dalına ait bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır [52]. Günümüzde de kavramın içeriği tam olarak açık ve anlaşılır olmamakla birlikte genel olarak teorilerde olduğu gibi günlük konuşmalarda da bazen sanayileşmenin, bazen büyümenin bazen de modernleşmenin yerine kullanılmaktadır [53].

Kalkınma kavramı, değişme, ilerleme, gelişme, büyüme ve sanayileşme kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Kalkınma kavramında yoğun olarak kullanılan büyüme ve gelişme

kavramları ülkelerin ekonomik olarak genişlemesi ile sosyal ve kültürel anlamda ilerlemesini ifade etmektedir [54]. Kalkınmayla ilişkilendirilen diğer kavram ise sanayileşmedir. Sanayileşme, kalkınmanın itici gücü olarak görülmekte ve sanayinin gelişmesi ile ekonomik ilerleme arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirtilmektedir [53], [55].

Kalkınma kavramının kapsamlı olarak incelenmeye başlandığı II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde kalkınmanın büyük ölçüde bir fiziki sermaye birikimi süreci olarak algılandığını görülmüştür. 1950 ve 1960'lı yıllarda gelişmiş ülkelerin yanısıra özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri sermaye birikimi sürecini ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi hızlandıracak kalkınma politikaları üzerinde odaklanmıştır. Ancak bu politikalar sosyal ve ekonomik problemlerini çözmede yetersiz kalmaya başladığında 1960 yılların sonuna doğru kalkınma politikaları yeniden gözden geçirilmeye başlamıştır [54], [56]. Bu çerçevede kalkınma sadece ekonomik değil, toplumsal ve kurumsal yapıda ortaya çıkan bir değişiklik süreci olarak değerlendirilmiştir. Kalkınmanın tek bir itici güçle gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı aynı zamanda ekonomik, psikolojik, sosyal, kültürel ve politik faktörlerin de kalkınmayı şekillendirdiği kabul edilerek kalkınma olgusu değişime uğramıştır. Bu olgusal değişim göre kalkınma 20. yüzyılda “sosyo-refah” içeriğiyle tanımlanmış; 20. yüzyılın son çeyreğinde ise nitelikli doğal, fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin varlığı ve kalitesi anlamına gelen “yaşam kalitesi” ile ölçülmeye başlanmıştır [50].

Kalkınma kavramı, ekonomi alanında var olsa da, sadece ekonomik bir olay olarak değerlendirilmemektedir. Kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılmasını içeren ekonomik etkenlerin yanısıra sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik etkenlerle de yakından bağlantılıdır. Buna göre kalkınma, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak üç boyuttan oluşmaktadır. Ekonomik kalkınma, bir ekonomide üretim (gayri safi milli hâsıla) hacminde meydana gelen artışı ifade etmektedir. Kişi başına düşen üretim miktarında önemli ve reel artışlar sağlamaktır. Ekonomik kalkınma, büyük ölçüde kırsal ve tarımsal yapıya dayalı bir ekonomiden, kentsel, sanayi ve hizmetlere dayalı ekonomiye geçiş sürecini ifade etmektedir [57], [54]. Sosyal kalkınma, toplumun refah düzeyini yükseltmek için ülkenin sosyo-ekonomik yapısını değiştirmeye yönelik çabalar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu kalkınma modelinde kalkınmanın amacı ve odak

noktası insan üzerine kuruludur. İnsanın yaşam düzeyini her yanıyla daha iyi bir hale getirmek ve bunu sürdürmek sosyal kalkınmayı kapsamaktadır. Kültürel kalkınma ise, bir ülkede yaşayan bireylerin kültür düzeylerinin gelişmesini ifade etmektedir [54].

Han ve Kaya'ya [58] göre kalkınma, siyasi otoritelerce birtakım politikalar eşliğinde, toplumsal yapıyı oluşturan iktisadi ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanı sıra genel olarak üretim faktörlerinin etkinliklerinin ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınma kavramının kapsamına girmektedir. Kalkınma, gelişmiş ekonomilerden ziyade az gelişmiş ekonomilerin problemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Berber [59] ekonomik kalkınmayı; *“Bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan yapısal değişim süreci”* olarak tanımlamıştır. Ayrıca kalkınmanın *“maddi refahın arttırılması, yoksulluğun kökünün kurutulması, üretimde kullanılan giderler ve elde edilen çıktılarının kompozisyonunun değiştirilmesi gibi süreçleri”* içerdiğini, *“toplumsal yaşam standardının mevcut durumunu koruması ya da yükseltilebilmesi için daha etkin ve farklılaştırılmış metotlarla üretimde bulunmaya yönelik bir hareket”* olduğunu vurgulamıştır.

Flammang'a göre de ekonomik kalkınma kavramı, niteliksel değişme yolunda olan gelişmeye işaret etmektedir. Bu durumda ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknik ve kurumsal yapıdaki değişimleri kapsamakta, daha fazla ve farklı olanın yer aldığı yapısal değişim sürecini ifade etmektedir (Flammang, [60]). Ingham'a göre ise, kalkınma, ülkelerin ulaşmaya çalıştığı bir hedef ve aynı zamanda nedensel ilişkileri içeren bir süreç olarak tanımlanmıştır (Ingham, [61]).

İnsan-eksenli bir tanımlamayla kalkınma, insan kişiliğinin gerçekleştirilmesi için gerekli koşulların yaratılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kalkınma, insanların yoksulluk, işsizlik ve eşitsizliğinde ortaya çıkan bir azalma kriterlerine bağlı bir kavram olarak değerlendirilmektedir [62].

Kalkınma kavramını özetleyecek olursak; bir ülkede belirli dönemler arasında ekonomide meydana gelen gelişme ve büyüme, toplumun yaşam standartlarında,

üretileen ürünlerin kalitesinde veya üretim sisteminde iyileşmelerin yaşandığı ağırlıklı olarak ekonomik ortamı kapsamaktadır.

2.1.1 Kalkınma Kuramları

Kalkınma ve büyüme kuramları; ülkelerin üretim artışını nasıl sağlayabilecekleri, gelişme süreçlerinin nereden başlayıp nereye kadar devam edebileceğı, neden bazılarının daha az gelişmiş bazılarının ise gelişmiş olduğı, mevcut gelir düzeylerini nasıl artıracabilecekleri, kaynaklarını nasıl kullanmaları gerektiğı, gelişmişlik kriterlerine nasıl ulaşabilecekleri, sürdürülebilir kalkınmanın nasıl sağlanacağı, iktisadi büyümede nasıl bir piyasa yapısı, teknoloji ve sosyal sermaye arasındaki nasıl biri ilişki olduğı gibi birçok soruya cevap aramıştır. 1950'lerin ve 1960'ların kalkınma iktisatçıları açısından, büyüme (*growth*) iktisadî, sosyal ve politik değışimin karmaşık bir süreci olarak değıerlendirilmiştir. Yeni iktisadî fikirler, büyümenin bazı boyutlarını anlamak adına yeniden tasarlanmıştır: Lewis'in "dual ekonomi"si ve "fazla işsizlik'i; Schultz'un "beşerî sermaye"si; Gerschenkron ve Rostow'un "kalkınmanın evreleri" teorisi, "takeoff" ve "yetişme"; ve Seer, Prebish ve Hirschmann'ın "yapısalcılık"ı bunlardan bazılarını oluşturmaktadır. 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında, kalkınma sorunsalıyla ilgilenen iktisatçılar, büyümeyi ulusal politikaları doğıru tespit etmenin bir aracı olarak gören, daha basit bir yaklaşım etrafında toplamıştır [1].

Atik ve Dolun'a göre [1] detarihsel gelişim içinde, kalkınma teorilerini beş ana grup altında toplamıştır. Bunlar; yapısal değışimi esas alan teoriler, doğırusal büyüme aşamaları modellerini esas alan teorileri, uluslararası bağımlılık teorileri, neo-klasik serbest piyasa teorileri ile içsel etkenlere bağılı kalkınma veya yeni kalkınma teorileridir.

Yapısal değışimi esas alan teoriler Fisher (1939), Clarck (1940), Lewis (1954), Chenery (1960) ve Kuznets (1973) tarafından geliştirilmiştir. Fisher (1939) ve Clarck (1940) "Basit Aşama Teorisine" göre ülkelerin belli aşamalardan geçerek kalkınabileceğini savunmuştur. Bu aşamaları birincil faaliyetler (tarım, ormancılık, madencilik vb.), ikincil faaliyetler (imalât, inşaat vb.) ve üçüncül faaliyetler (hizmetler, vb.) olarak ayırarak ülkelerin gelişmişliklerini bu faaliyetlerin toplam ekonomi içindeki paylarına göre sınıflandırmıştır. Engel Kanunlarından yola çıkarak bir ülkede gelirin yükseldikçe birinci

ürünlere ayrılan payın azaldığını belirtmişlerdir. Chenery (1960)'e göre optimal kaynak dağılımı ile piyasa arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu, girişimci karı ile sosyal kar arasındaki farkın ne kadar büyükse kaynak dağılımının optimalden uzaklaştığını ifade etmiştir. Kuznets (1973) ise tasarruf ve yatırımların milli gelir içindeki payının artmasıyla milli gelirin yükseleceğini belirtmiştir. Buna göre büyümenin ilk aşamalarında gelir dağılımının adaletsiz olacağını ancak büyümenin sonraki aşamalarında gelir dağılımının düzeleceği kabul etmiştir. Lewis (1954) "Sınırsız Emek Arzı ve Ekonomik Kalkınma" adlı çalışmasında "İkili Yapı Modeli" olarak ekonomide birbirinden farklı iki ayrı yapının varlığından söz etmiştir. Bunlar modern (sanayi) kesimi ile geleneksel (tarım) kesimden oluşmaktadır. Modern kesim sermaye-yoğun teknolojilerin kullanıldığı ve uluslararası piyasalarda rekabet edilebilir malların üretildiği bir yapı, geleneksel kesimde ise üretim teknikleri kullanıldığı ve yoksulluğun ekonomiye hâkim olduğu bir yapıdan oluştuğunu belirtmiştir. Geleneksel üretimden diğer sektöre aktarılabilecek işgücünün, üretim kaybına yol açmadığını ve kalkınma sürecinin endüstriyel sektörün, tarım sektöründeki gizli işsizleri kendine çekmesi ile başlayacağını ifade etmiştir. Levis'e göre ekonomik kalkınmanın sağlanması için, tasarrufların artması ve bilgi ile yetenekleri de içeren hızlı bir sermaye artışının sağlanması gerekmektedir [1].

Doğrusal Büyüme Aşamaları Modelleri kapsamında Harrod (1939) ve Domar (1946), Solow (1956) ve Rostow (1960) tarafından geliştirilen teoriler iktisat literatürde yer almıştır. Harrod-Domar Modeli Harrod ve Domar tarafından yapılan iki farklı çalışma olmasına rağmen çalışmalardaki benzerliklerinin fazla olmasından dolayı model Harrod-Domar Modeli olarak anılmaktadır. Harrod-Domar büyüme modelinde, tasarruf, yatırım ve milli geliri artırmaya yönelik büyüme eksenli kalkınma yaklaşımı oluşturulmuştur. Bu yaklaşımda tam istihdamın geçici süre ile mümkün olacağı ve devlet müdahalesinin gerekli olduğu kabul edilmiştir. Yatırım artışının yurt içi kaynak yetersizliğinde dış borç ya da yabancı sermaye ile karşılanabileceğini bu şekilde yatırımın artarak büyümenin gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Solow (1956) Harrod-Domar modelini eklemeler yaparak Dışsal Kalkınma Modelini oluşturmuş olup Neo-klasik büyüme teorileri içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Bu modele göre işgücü, üretim faktörü olarak dikkate alınmış tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin büyüme üzerine ve bu değişkenlerin birbirleri üzerine olan etkilerini incelemiştir.

Ekonomik büyümenin dışsal faktör olan teknoloji ile belirlenen toplam faktör verimliliği ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. Rostow'un 1960 yılında yayınladığı *"The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto (Ekonomik Kalkınmanın Aşamaları)"* adlı kitabında Tarihsel Kalkınma Aşamaları Kuramını açıklamıştır. Kuramında tüm ülkelerin belli tarihsel aşamalardan geçtikten sonra gelişmişlik düzeyine ulaştıklarını belirtmiştir. Her toplum için beş aşama belirlemiştir. Bunlar; geleneksel toplum aşaması, geçiş dönemi (kalkışa hazırlık döneminde toplum), sürdürülebilir büyümeye geçiş dönemi (kalkış (take-off) aşamasındaki toplum), olgunluğa geçiş aşaması (olgunlaşma yolundaki toplum) ve yüksek tüketim (olgunluk) dönemi (kitle tüketim çağındaki toplum)dur. Rostow geleneksel toplum aşamasında ekonominin tarıma dayalı ve gelir düzeyinin oldukça düşük olduğunu, basit bir eğitim seviyesinde yapılan üretim ile ilkel teknoloji kullanımının durağan bir ekonomi sergilediğini, yüksek oranda iş gücünün tarım sektöründen sağlandığını ve birçok toplumun geleneksel aşamayı geçtiğini ifade etmiştir [1]. Hazırlık aşamasındaki geçiş toplumlarının ise ekonomik, sosyal, kültürel ve politik değer yargılarında değişimler olduğunu, belli bir sermaye birikiminin ortaya çıktığını, modern tekniklerin biraz kullanıldığını, alt yapı faaliyetlerinin geliştiğini, eğitime yönelik çalışmaların başladığını belirtmiştir. Bu toplumda doğan üretimi artırmak için yararlanması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca iş dağılımındaki değişiklikler, kent nüfusunun büyümesi, beyaz yakalı işçilerin sayısındaki artış, geleneksel yöneticilikten sanayi liderlerine dönüş gibi sosyal ve ekonomik yapısal farkların oluştuğunu belirtmiştir. *"Take-off"* dönemi olarak da adlandırılan sürdürülebilir büyümeye geçiş döneminde ekonomik kalkınmanın sürekli hale geldiğini, ekonomik büyümenin kendi kendini beslediğini ve modern teknolojinin yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu dönem yatırımlarının milli gelir içindeki payının en az % 10 olması, önemli imalat sanayi dalı ya da öncü sektörlerin oluşması ve bu yapıya uygun hukuki, politik ve sosyal kurumların olması gerektiğini ifade etmiştir. Take-off aşamasından yaklaşık 60 yıl sonra olgunlaşma aşamasına geçildiğini, sanayi sektörünün ekonomi içinde birinci derecede önemli olduğunu, yatırımların milli gelir içindeki payının daha da arttığını ve gelir artışının nüfus artışından fazla olduğunu belirtmiştir. Son aşama olan yüksel tüketim (olgunluk) dönemini ise; sosyal refah seviyesinin yüksek olduğu, kişi başına düşen gelir seviyesinin

artarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaldığı ya da adil duruma geldiği, yatırım malları üretiminin ağırlık kazandığı ve ülkenin teknolojiyi ihraç etmeye başladığı bir dönem olarak tanımlamıştır. Bu dönemlere göre ekonomik kalkınmada sürecinde dört aşama yaşanmaktadır. Bunlar; kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu geleneksel toplum aşaması, ekonomik büyüme öncesi hazırlık dönemi, ekonomik büyüme sürecinin başladığı aşama (take-off) ve teknolojik olgunluk ile yoğun üretim ve tüketim aşamasıdır [1].

Uluslararası Bağımlılık Teorileri ise; 1960'lı yılların ortalarında özellikle Üçüncü Dünya ülkesindeki T. Dos Santos (1970), P. Baran (1957), C. Furtado, O. Sunkel, F. Cardoso (1972), S. Amin (1991), A.G. Frank (1966) gibi araştırmacıların öncülüğünde oluşturulmuştur. Bu teoriler, Üçüncü Dünya ülkelerini kurumsal, politik ve ekonomik katılıkların bir yansıması olarak değerlendirerek bu ülkelerin zengin ülkelerle olan bağımlılık ve baskı ilişkisi dâhilinde meydana geldiğini kabul etmektedirler. Bu genel yaklaşım içerisinde üç ana düşünce akımı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin bir yansıması olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-fakir ülke ilişkilerine dayalı oldukça eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine yöneltmektedir. Bağımlılık teorisi içerisinde bulunan ikinci model de, Üçüncü Dünyanın geri kalmışlığını, gelişmiş ülke yardım birimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz önerilerine bağlayan Yanlış Paradigma Modeli'dir. Söz konusu modellerden sonuncusu olan üçüncü düşünce ise, Düalist Kalkınma Tezi'dir. Bu tez, zengin ve fakir ülkelerle zengin ve fakir insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir [53].

1970'li yıllarda yoğun olarak yaşanan dünya ekonomi krizinin bir ürünü olan ortaya çıkan Neo-Klasik/Liberal Serbest Piyasa Teorileri; Keynesyen yaklaşımların (kalkınma ekonomisi devlet müdahalesine dayanmakta) dünya ekonomi bunalımına çözüm üretmede yetersiz kalması ve makroekonomi teorisindeki gelişmelerle birlikte Güneydoğu Asya'da çıkış yapan ülkelerin elde ettikleri başarılarından dolayı 1980'li yılların başında yükselişe geçmiştir [63], [64]. Bu yıllarda Peter Bauer, Ian Little, Deepak Lal, Bela Balassa, Julian Simon, Jagdish Bhagwati, Anne Krueger ve Harry G. Johnson gibi ekonomistler neo-liberal kalkınma teorisinin temsilcileri olmuştur. Bu teoriye göre,

devlet müdahalesi kalkınmayı engelleyen bir olgu olarak görülmüş ve devletin ekonomideki rolünü terk ederek piyasayı kendi iç dinamiklerinin işleyişine bırakması ile kalkınmanın sağlanacağı belirtilmiştir. Bu teoriye göre devlet ve bürokrasi özel sektörün gelişimini engellemektedir. Bu yaklaşım, ekonomide optimal kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini iddia etmektedir. M. Friedman’a göre devletçi ekonomide alınan önlemler, gelişmeye yardımcı değil, engelleyici olmaktadır. Onun için *“görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin (devlet) gerilemedeki gücünden daha üstündür”* (Friedman, [65]). Bu teorinin dikkat çeken bir özelliği de küreselleşmeye olumlu yaklaşmasıdır. Buna göre eğer gelişmekte olan ülkeler dünya ekonomisi ile daha fazla entegre olabilirse, devlet müdahalesinin en aza indirilebileceği ve dışa açık ekonomik yapı ile kalkınma sürecinin daha kolay gerçekleşebileceği ifade edilmektedir [1].

Son olarak, İçsel Etkenlere Bağlı Kalkınma Teorileri veya Yeni Kalkınma Teorileri ile kalkınmanın daha çok teknolojik gelişim, eğitim ve beşeri sermaye gibi içsel faktörlerle açıklandığı yeni kalkınma teorileri oluşmuştur. Solow’un dışsal büyüme teorisinin aksine 1980’lerde geliştirilmeye başlayan yeni büyüme teorileri ile büyümenin gerçekte içsel bir süreç olduğu ifade edilmiştir. Bu teoriler, fizikî sermaye dışında, beşerî sermaye gibi, diğer bileşenlerin varlığı ve içsel birikim ile üretim faktörlerinin oluşturduğu getirilerin artık azalamayacağı savunmuştur. Dışsal etkilerin varlığı ve büyümenin içsel unsurları ile fizikî sermayenin verimliliğindeki azalmanın karşılanabileceği öngörmüştür. Bu dışsal etkilerin, araştırma ve geliştirme çalışmaları, bilginin yaygınlaştırılması veya kamu altyapı inşaatı gibi faaliyetler sonucu ortaya çıktığını belirtilmiştir. İçsel büyüme teorilerinde ortak amaç uzun süreli büyüme sürecinin anlaşılması ve bunun ekonomik sistemin bir ürünü olarak tanımlanmasıdır. Teoriye göre ülkeler arasındaki kalkınma farklılıkları, ülkelerin kendi şartlarına bağımlı olması ile açıklanmıştır. Bu teorilerde büyümenin kaynağı olarak, fizikî –beşerî-kamusal sermayeye yatırım, öğrenerek yapma, işgücünün dağılımı, araştırma ve teknolojik buluşlar gibi faktörler gösterilmiştir [1].

Kalkınma kuramlarına baktığımızda bazı kuramlar hariç iktisadi kalkınma kavramının temel olarak ekonomik büyüme merkezinde değerlendirildiği sosyal, kültürel ve siyasal değerleri göz ardı ettiği görülmektedir. Bu temel üzerine oluşturulan kalkınma

kuramları; ekonomik kalkınmanın toplumsal bir olgu olma özelliğini, geri kalmış toplumların yapısal farklılıklarını ve yaşamış oldukları sorunları dikkate alarak Yavilioğlu'na [53] göre üç başlık altında eleştirmiştir. Bunlardan birincisi kalkınmada ekonomi merkezli yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlara göre toplumsal yapının bütünlüğü dikkate alınmadan, çoğunlukla ekonomik faktörlerin kalkınma üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Bu yaklaşımda kalkınma stratejisinin hareket noktasının ekonomik kaynakların yetersizliği ve piyasaların aksaklığı ile ilgili olduğu ekonomik kalkınma teorilerine sosyal, kültürel ve siyasal yapıya ilişkin değer ve sorunların dâhil edilmediği bu nedenle toplumsal bir olayın çözülmesinde ekonomi merkezli yaklaşımın yeterli olamayacağı/olmadığı belirtilmiştir. İkinci olarak sosyokültürel değerlerin ekonomik kalkınmada sınırlayıcı etkilerinden dolayı itici güçlere yeterince önem verilmediğidir. Kalkınmaya sosyo-kültürel değerlere ve kurumlara uyarlanan bir süreç olarak bakıldığında her bir toplum kendi ulusal kimliğini öne çıkartan bir gelişme bilincini yaratılabilmektedir. Buna göre kültür, kalkınmanın nedenini ve amacını oluşturmaktadır. Kültür bir insanı ya da toplumu harekete geçiren, yönlendiren, ne yapıp ne yapmaması gerektiğine karar veren değerler zinciridir. Üçüncüsü ise geri kalmış ülkelerin farklılıklarının ekonomik yaklaşım analizlerine dâhil edilmemesidir. Bu yaklaşımlarda gelişmiş ve geri kalmış/gelişmekte olan ülke sınıflandırmaları genellikle ekonomik göstergeler çerçevesinde yapılmakta diğer göstergeler dikkate alınmamaktadır. Ayrıca gelir kalmış/gelişmekte olan ülkeler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlarda aşırı bir genelleme olduğu ve farklı ülkelerin geri kalmışlık sorununu aynı nedenlere bağladığı görülmektedir. Oysa ekonomi, siyaset ve toplumsal tarih çalışmalarında, bir toplumun gelişme veya geri kalmışlık sürecinin çoğunlukla bir diğerine benzemediği, her toplumun, gerek ekonomik gerekse sosyo-kültürel yapılarından dolayı farklı oluşum, gelişim ve değişim süreçleri yaşadıkları görülmektedir. Bun nedenle kalkınma sorununa ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapıları, ilişkileri ve değerleri üzerinden bakılması gerekmektedir.

Tez kapsamında kültür ve kalkınma ilişkisine en yakın olan İçsel Etkenlere Bağlı Kalkınma Teorileri beşeri sermaye ve beşeri kalkınma perspektifinde değerlendirilmiştir.

2.1.1.1 Beşeri Sermaye

Kalkınma literatürde sermaye formları ile ilişkilendirilmiş ve 19 yy'dan 20. yy ortalarına kadar sermaye ile kalkınma ilişkisi temel olarak fiziksel ve ekonomik sermaye türleri üzerinden açıklanmıştır. 20. yy ortalarından sonra Bourdieu bu sermaye türlerine Farklı bir bakış açısı getirerek ekonomik sermayenin yanısıra simgesel, kültürel ve sosyal sermayenin de önemini vurgulayarak bu sermaye türlerini toplum ilişkilerinin merkezine taşımıştır. 20. yy da gelişen bu düşünce yapısı ile toplumun dinamiklerini oluşturan bileşenlerin çok daha zengin ve farklı olduğu anlaşılmıştır. Buna göre ekonomik sermaye; yatırımların ekonomik veya parasal karşılığı; fiziksel sermaye; yatırımların fiziksel alt yapı karşılığı; beşeri sermaye; eğitim ve iş verimliliği, kültürel sermaye; sosyo-ekonomik avantaj sağlayan bütün kültür birikimleri ve sosyal sermaye ise sosyal birliktelik, yerleşik ilişki ve güven birikimi olarak tanımlanmıştır [14],[15].

Bourdieu kültürel sermayeyi¹ bir alanda gücü elinde bulunduranların eğitim yoluyla ailelere ve bireylere aşıladığı yapı olarak tanımlamıştır. Bu yapı “bilgi sermayesi” olarak da görülmektedir (Bourdieu, ve Wacquant, [5], [6]). Zaman içinde ailelerin kendi büyüklerinden öğrendiklerini çocuklarına aktararak, kendi geçtikleri eğitim sürecine çocuklarını da dâhil ederek bu sistemin yeniden üretilmesini ve kültürel sermayenin nesilden nesile aktarılmasını sağladığını belirtmiştir. Buna göre kültürel sermaye,

¹“Kültürel sermaye, toplumda yüksek olduğu düşünülen değerler hakkında bilgi sahibi olmakla ilişkilendirilmiştir. Örneğin diploma ya da okul, kültürel sermaye için önemli bir yere sahiptir. Orta sınıfa mensup bir ailenin çocuğunun daha iyi bir eğitim alarak donatılması ve okulda başarılı olmasına karşın, işçi ailesinin çocuğunun başarısız olması bu sermaye türünün sonucu olarak yorumlanmaktadır. Çünkü orta sınıf, birçok kültürel öğeyi çocuğa kazandırmıştır. Bourdieu, bu durumu tarafsız gibi görülen okullardaki değerlendirmenin, sosyo-kültürel becerileri doğal yeteneğe bağlı eşitsizliklerin sonucuymuş gibi gösteren statü kazanma hiyerarşilerine dönüştürerek, aslında eğitimsel eşitsizliğin meşru kılındığını belirtmektedir. Bourdieu, dolaşımı incelenen kültürel sermayenin inşa edilen toplumsal uzamın yapısına göre “dini sermaye”, “bürokratik sermaye”, “politik sermaye”, “eğitimsel sermaye” gibi sermayelerle değiştiğini ifade etmiştir. Farklı alanlarda kültürel donanım, malumat, meşrulaştırma, adlandırma, görevlendirme veya otorite kaynaklarına ulaşım üzerinde dağıtılan özelliklerin çalışması için inşa edilmiş bir araç olan kültürel sermaye Bourdieu’ye göre üç halde var olmaktadır. Bunlar; bedenselleşmiş hal, nesnelleşmiş hal ve kuramsallaşmış haldir [66]. Bedenselleşen kültürel sermayeye örnek olarak, çocukluktan başlayarak ailenin sosyal durumuna göre öğrenilen dil alışkanlıkları, yazma stili gibi özelliklerle kazanılan ve eşitlik etkisinin en şiddetli biçimde eğitim alanında üreten sermaye, nesnelleşen kültürel sermayeye örnek olarak kitaplar, resimler, vb. gibi, üretim için öznelleşmiş kültürel hünere gereken nesnelerin formu, son olarak kuramsallaşan durumda ise Bourdieu sosyolojisinde eğitimsel onaylama ve kutsama sisteminin ve bürokrasi alanının eyleycilerinin eşitsiz toplumsal konumlara dağıtılması üzerindeki kurumsal etkisi örnek verilebilir” [4].

eğitimsel nitelikten, uyumlu tavır ve tarzlardan veya ilgi çeken ürün ve varlıklara hükmeden bir form olarak nitelendirilmiştir [6],[7].

Beşeri, sosyal sermaye ve teknoloji gibi kavramların, emek ve fiziksel sermaye gibi bazı kavramlara kıyasla ekonomi literatürüne girişi daha geç olmuştur. Neo-Klasik iktisat teorileri, iktisadi büyümenin kaynağının sadece fiziksel sermaye yani niceliksel kaynaklar olduğunu ileri sürmüştür. Neo-Klasik iktisadın bu eksikliğini giderip beşeri sermaye kavramının ekonomik büyümedeki önemini ortaya koyan, içsel büyüme teorileri ise beşeri sermayenin fiziki sermaye kadar önemli bir üretim faktörü olduğunu savunmuş ve böylece beşeri sermaye iktisat literatüründe yerini almıştır. Diğer bir ifadeyle, yeni büyüme teorileri olarak ifade edilen içsel büyüme teorileri büyümeyi, beşeri sermaye, teknolojik gelişme ve araştırma geliştirme gibi faktörlerden yararlanarak açıklamaya çalışmıştır [2], [3].

1960-1990 yıllarını kapsayan dönemdeki çalışmalar beşeri sermayenin iktisat literatüründe önemli bir yer kazanmasında etkili olmuştur. Neo-Klasik modelin eksik yönlerinin, içsel büyüme modeliyle tamamlanması sonucunda, beşeri sermaye kavramının literatürdeki yeri sağlamlaşmıştır. Neo-Klasik büyüme modelinin en önemli temsilcilerinden olan Alfred Marshall'ın, *"emeğin diğer üretim faktörleri gibi, bir alışverişe konu olamayacağı"* görüşü nedeniyle beşeri sermaye kavramının gelişmesi uzun bir süreç almıştır. 1950'lerden sonra, Solow (1956) tarafından temelleri atılan Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile yapılan analizlere göre, nüfus artış hızı ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeyi belirleyen "dışsal" değişkenler olarak nitelendirilmiş ancak teknolojik değişkenler sistem dışına itilmiştir. Ayrıca bu dönemde Neo-Klasik İktisatta, beşeri sermayenin de fiziksel sermaye kadar önemli bir üretim faktörü olduğu kabul edilmiş ancak kalkınmaya yönelik açıklamalarda yer almamıştır. 1980'li yıllardan itibaren geliştirilmeye başlanan içsel büyüme modelleri ile beşeri sermaye ve kalkınma arasındaki ilişkiyi temel alan yaklaşımla Neo-Klasik iktisat yaklaşımdaki eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. İçsel büyüme modelleri; ekonomik büyümenin teknoloji ve bilgide kaydedilen ilerlemelere bağlı olmasının nedenini, beşeri sermayenin bilgi ve yetenekleri içeren yapısı üzerinden açıklamıştır. [3], [17]. Buna göre Lucas Modeli (1988), Azariadis ve Drazen (1990) Modeli, Romer Modeli (1990) ve Rebelo (1991) AK Modeli olarak tanımlanan yaklaşımlar içsel büyüme modelleri olarak

adlandırılmakta ve büyümeyi içsel unsurlarla açıklayarak beşeri sermayeyi merkeze almaktadır.

Lucas [25] analizinde; bilgi edinmenin, bireysel kararların, bireylerin verimliliğinin toplam olarak iktisadî büyümeye etkisini incelemiştir. Büyümenin itici gücü olarak, beşerî sermayeyi, teknik gelişmenin bir alternatifi ve onun tamamlayıcısı olarak ele almıştır. “Genel beceri seviyesini”, bireyin fizikî, entelektüel ve teknik yeteneklerinin bir seti olarak tanımlamıştır. Üretim sektörü ve eğitim sektörü ise modelde ortaklaşa kullanılmıştır. Modelde; üretim sektörü, fizikî sermaye ve beşerî sermayeden mal üretmekte ve beşerî sermaye azalmayan bir şekilde sabit bir marjinal verimlilikle birikebilmektedir. Lucas’a göre birey, kendisini, zamanını kullanarak ve de önceden sahip olduğu becerilerle eğitmektedir. Bu durumda birey, boş zamanı dışındaki zamanını ya üretime ya da eğitime ayırmaktadır. Bu kullanım, verimliliğini ve beşerî sermaye seviyesini etkilemektedir. Teoride, kapalı ekonomi ve nüfus artışının sabit bir oranda arttığı varsayılarak itici güç, beşerî sermayenin birikimi ve bilgi birikimi için ayrılan zamanın oranı olarak tanımlanmış ve büyümenin seviyesi eğitim için harcanan çabayla ilişkilendirilmiştir [1] .

Romer (1990), teknolojiyi kendi kendine yaratılan büyümenin esas gücü olarak değerlendirmiştir. Bu modelde teknoloji, hedeflenen bilgi ve bir takım talimatlar seti olarak görülmüş ve bu bilgilerle sermaye mallarının üretiminin mümkün olabildiği savunulmuştur. Büyümenin bireyin hayatı ile bağlantılı olmadığını bu nedenle sınırsız (limitsiz) olduğunu ifade etmiştir. Buna göre daha iyi eğitilmiş bireylerin daha fazla sayıda buluş yapabileceğini ve bu şekilde eğitilmiş bireyin teknik gelişmenin içsel bir kaynağını oluşturduğunu belirtmiştir. Bu durumda beşerî sermaye stoku ne kadar fazla ise, büyümenin o kadar güçlü olacağı öngörülmüştür. Romer üç sektörlü bir ekonomi tasarlamıştır. Birinci sektör, teknolojinin üretildiği araştırma sektörünü; ikincisi, ara malların üretildiği üretim sektörünü ve üçüncüsü, nihai malların üretildiği sektörü içermektedir. Üretimde dört girdi kullanılmaktadır. Bunlar: fizikî sermaye (tüketim malları üniteleri ile ölçülür), işgücü (insan sayısı ile ölçülür), beşerî sermaye (öğrenim veya eğitim için harcanan yıllar ile tanımlanır) ve teknoloji seviyesi endeksi (kişiye bağlı olmadığından limitsiz olarak büyüyebilir)dir. Her yeni bilgi ünitesinin, yeni bir malın dizaynı ile ilgili olduğu varsayılmıştır. Bu durumda, bilgi, eğitimin değil fakat

araştırmanın ürünü olarak değerlendirilmiştir. Modelin merkezinde; beşerî sermayenin, bir tarafta buluşlar ve üretim faaliyetlerine diğer tarafta ise tüketim ve yatırıma tahsis edilmesi yatmaktadır. Buluşlar, ürünün büyüme oranını, fizikî sermaye ise büyüme seviyesini etkilemektedir. Buna göre, toplam beşerî sermaye miktarı ve onun kişi başına düşen seviyesi büyüme oranını belirlemektedir. Büyüme, araştırma sektörüne tahsis edilen beşerî sermaye tutarında artmakta, bilginin birikimi büyümenin itici gücü (motoru) olarak görülmektedir. Sonuç olarak da beşerî sermayesinin daha kapsamlı kısmını araştırmaya tahsis eden bir ekonominin diğerlerinden daha hızlı büyüyeceği öngörülmektedir [1].

Azariadis ve Drazen (1990) Modeli'nde ise, bireyler birbirine benzediği ve yaşamlarının iki evreye ayrıldığı kabul edilmiştir. Birinci evre eğitim ve çalışmaya, ikinci evre ise sadece çalışmaya ayrılmıştır. Birey, yaşamlarının sonunda kendi beşerî sermayelerinin bir bölümünü geride kalanlarına miras bırakmaktadır. Miras alınmış beşerî sermaye, öğretmenin etkinliği üzerinde olumlu bir dışsal etkiye sahiptir. Öğrenmenin sadece finansal çıkarlar için olduğu varsayılırsa, birey kendi eğitim seviyesinin seçimini ve dolayısıyla beşerî sermayesi için yapacağı yatırımı, sadece alacağı ücret değerini maksimize etmek amacıyla yapacaktır. Bu hesabında başkalarına bırakacağı beşerî sermayeyi işin içine katmayacaktır. Bu modelde, üretim iki üretim faktörünü içermektedir. Bunlar sermaye ve işgücüdür. Bu bağlamda işgücü, eğitim ve kuşaklar arasındaki veraset ile biriken üretim faktörü olarak değerlendirilmektedir. Eğer eğitim için herhangi bir çaba harcanmaz ise, beşerî sermayenin bir kuşaktan diğerine sabit kalacağı ve bu durumda iktisadî büyümenin sıfır olacağı kabul edilmiştir. Azariadis ve Drazen'e (1990) göre, diğer etkenler sabit kalmak şartıyla, kişi başına gelirden beşerî yatırım oranının yüksekliği, hızlı sürdürülebilir büyümenin gerekli koşulu olarak görülmektedir [1].

Son olarak Rebolo (1991) AK modeline göre, içsel büyümenin sadece biriktirilebilen faktörlere dayandığını ve buna göre beşerî sermayenin birikime bağlı olduğu ve yapısı gereği yeniden üretilmeyen işgücünün yerine geçtiği kabul edilmiştir. Böylece, sermayenin azalmayan getirisinin, kendi kendine büyümeyi beraberinde getirdiği varsayılmıştır [1].

Yukarıda modellerin, sermayenin getirisine ilişkin varsayım farklılıkları, neo-klasik büyüme modelleri ile içsel büyüme modelleri arasındaki en temel farklardan birisi olarak görülmektedir. Neo-klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri, sermayenin artan getirisini beşeri sermayeye dayandırarak artan getiri sayesinde uzun dönemde büyümenin yavaşlamayacağını kabul etmektedir. İçsel büyüme modellerinde ekonomik büyümenin içsel temellerini teknoloji ve beşeri sermaye oluşturmaktadır. Bu nedenle Neo-klasik modellerde ülkelerarası gelir düzeylerinin kendiliğinden birbirine yakınlaşacağı tezinin aksine, içsel büyüme modellerinde az gelişmiş ülkelerin gerekli önlemleri almamaları durumunda, gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının daha da artacağını belirtmiştir. Buna göre İçsel büyüme teorisinin, neo-klasik modelin eksiklerini tamamlamak amacıyla geliştirildiği söylenebilir [3], [17].

Beşeri sermayenin kavramı, ağırlıklı olarak eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu ilişki ile ilgili ilk açıklamalar 1776 yılında Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı yapıtında görülmektedir. Smith, bireylerin aldıkları eğitimin bir harcamayı gerektirdiğini, bu harcamalar sonucunda elde edilen birikimin tüm toplumun faydalandığı bir sermaye birikimini meydana getirdiğini ve işbölümü ile uzmanlaşmanın ekonomik büyümenin temel kaynağını oluşturduğunu ifade etmiştir [67], [68]. Daha sonra Smith, Mill ve Marshall'ın çalışmalarıyla beşeri sermaye kavramı iktisat literatürüne giriş yapmıştır. Günümüzdeki beşeri sermaye kavramı ise, Denison (1962), Schultz [24], ve Becker (1964) tarafından geliştirilmiştir [2]. Beşeri sermaye kavramının bir teori olarak belirmesinin ardından Schultz, beşeri sermayeyi, bir ülkenin ekonomik büyümesi için gerekli ve önemli faktörlerden birisi olarak tanımlamıştır [3], [16].

Akademik literatürde beşeri sermaye farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalardan birincisi, bireysel yönleri dikkate almaktadır. Schultz (1961), beşeri sermayeyi klasik görüşteki emek gücü kavramına karşı bir çeşit mülkiyet olarak nitelendirmiş ve insanın kapasitesini tüm diğer sermaye biçimlerinden daha önemli bir kavram haline getirmiştir. İnsan kapasitesi bireyin sahip olduğu bilgi ve beceri olarak değerlendirildiğinden dolayı bu görüş birçok araştırmacı/akademisyen tarafından da kabul görmektedir. İkinci sınıflandırma beşeri sermayenin kendisine ve biriktirilmesine

dayanmaktadır. Bu bakış açısı, zorunlu eğitim, zorunlu eğitim kapsamı dışında kalan eğitim kademelerinde ve mesleki eğitim gibi faaliyetlerden elde edilen bilgi ve becerilere önem atfetmektedir. Bu bakış açısı insanların kendi deneyimleriyle elde ettikleri bilgiyi ihmal/gözümdü ettiği gerekçesi ile eleştirilmektedir. Üçüncü sınıflandırma ise, üretim odaklı beşeri sermaye görüşüne dayanmaktadır. Bu sınıflamaya en iyi örnek Romer (1990) Modelidir. Bu modelde beşeri sermaye ekonomik üretkenliğin temel kaynağını oluşturmaktadır [3], [16].

Awan, beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi dört farklı şekilde etkilediğini belirtmiştir. Bu etkiler; üretkenlik artışı, teknolojinin gelişmesi ve yayılması, bireysel ve bütünsel olarak çekicilik ile sosyal bütünleşmedir. Lucas [25], bireyin beşeri sermayesindeki artışın bütün üretim faktörlerinin üretkenliğine katkı sağlandığını, devletlerin eğitim ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yönelik yapacakları her türlü yatırımın beşeri sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler oluşturarak ekonomik büyümeyi daha fazla etkileyeceğini belirtmiştir [69].

Beşeri sermayenin oluşmasında iki temel yapı olan eğitim ve sağlık dikkat çekmektedir. Bu iki temel yapıya yönelik çok sayıdaki ampirik çalışmalarda eğitim ve sağlığın büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu ispatlanmıştır. Eğitim ve sağlığa yapılan yatırımın ekonomik gelişmede vazgeçilmez bir etken olduğu Sab ve Smith'in yaptığı geniş kapsamlı çalışmada ortaya konmuştur (Sab ve Smith, [26]). Mushkin, [23] yaptığı ampirik çalışmada, ekonomik gelişme sürecinde eğitim ve sağlığa eş zamanlı yapılan yatırımların olumlu etkilerini saptamıştır. Buna göre sağlıklı ve eğitilmiş bireylerin, toplumda tüketici ve üretici olarak daha etkin davranış sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, sağlıklı fertlerin daha iyi eğitilebilir olduğu belirtilerek, sağlıklı insanların eğitilmesi halinde eğitim yatırımından daha uzun süreli yararlanacağı belirtilmiştir. Schultz, sağlık hizmetleri için yapılan tesisleri beşeri sermaye yatırımı olarak kabul etmiştir. Schultz'a göre, insanın çalışma yeteneğini sağlık hizmetleri geliştirmekte ve çalışma verimini arttırmaktadır. Bu nedenle sağlık hizmetine yapılan yatırımları insana yönelik yatırımlar olarak değerlendirmiştir [2], [67]. Sağlığın, toplumun beşeri sermaye ve teknoloji düzeyini etkileyerek kişı başına düşen gelirin artmasına ve yoksulluğın azalmasına neden olabildiği ifade edilmektedir. Grossman (1972), Bloom ve Canning , [70] ise sağlıklı bireylerin bilgiyi daha etkin kullanarak daha yüksek düzeyde verimlilik

elde edildiğini belirtmişlerdir [71]. Ülkeler arasındaki karşılaştırmalarda kullanılan en önemli sağlık göstergeleri; nüfus artış hızı, şehirleşme hızı, doğum oranı, ölüm oranı, bebek ölüm hızı, toplam doğurganlık oranı, doğuşta beklenen ortalama yaşam süresi, sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ve kişi başına sağlık harcamalarıdır [2], [67].

Akademik araştırmalarda eğitim ve büyüme arasında doğrusal bir ilişki olduğu ispatlayan birçok araştırma yer almaktadır. Bunlardan Goetz ve Hu, 1980–1990 dönemi için ABD ekonomisinde eğitim ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırarak, eğitim ve ekonomik büyüme arasında doğrusal yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermiştir [67]. Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmede; ortalama eğitim süresi göstergesi, mezuniyet oranları, eğitim harcamaları ve eğitim endeksi kullanılmıştır. Schultz [24], eğitim harcamalarını en önemli beşeri sermaye yatırımı olarak değerlendirerek, eğitimin tüketim ve üretim özelliği olduğunu belirtmiştir. Schultz, ABD ekonomisi için fayda-maliyet analizi yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada, yüksek öğrenim gören bireylerin orta öğrenim görmüş olanlardan daha yüksek gelir elde ettiklerini tespit etmiştir [2], [67]. Eğitimin üretkenliğe ve büyümeye olan etkilerine yönelik, Jong ve Soete tarafından 21 OECD ülkesi üzerinde yapılan çalışmalarda, ilave bir yıllık eğitimin uzun vadede üretimdeki verimliliği % 6 oranında arttırdığı ve fiziki sermaye birikimine önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir [2], [72], [73]. 1990'lı yıllarda beşeri sermaye ve ekonomik büyüme alanında en kapsamlı çalışmayı Robert J. Barro yapmıştır. İlgili çalışmada Barro ilave bir yıllık eğitim düzeyinin iktisadi büyümeyi % 0.44 oranında arttırdığını tespit etmiştir [2], [73].

Yukarıdaki ampirik analizler sonucunda eğitim ve sağlığın beşeri sermaye etkisi şu şekilde tanımlanmaktadır. Eğitim; ilk, orta ve yükseköğretimi içeren örgün eğitim ile örgün olmayan eğitimden oluşmaktadır. Eğitim ekonomik boyutta; toplumun yaratıcı gücünü ve verimliliğini artıran, kalkınma için gerekli nitelik ve nicelikte işgücü yetiştirilmesini sağlayan bireysel boyutta ise bireysel yeteneklere göre yetiştirme ve meslek edinme imkânı sağlayan etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir. Eğitimin işgücü üzerindeki verimliliği, uzmanlaşma (belirli konularda bilgiye sahip olma) ve güncel bilgilere erişebilme kabiliyeti ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle eğitim beşeri sermayenin oluşmasında, gelişmesinde ve birikmesinde önemli bir rol oynadığı kabul

edilmekte olup bireysel düzeyde ise bireyin gelir seviyesini artırdığı ve işsizlik riskini azalttığı belirtilmektedir. Bu etkiler doğrultusunda eğitimin; mikro boyutta birey üzerinde, makro boyutta ise toplum ve ülke üzerinde pozitif etki oluşturarak toplumun refah seviyesine önemli katkılar sağladığı ifade edilmektedir [3], [17]. Beşeri sermayenin temel yapısından biri olan sağlık ise; üretim sürecine ve verimliliğe olumlu katkısı ile değerlendirilmektedir. Sağlıklı bireylerin öğrenme kabiliyetinin daha iyi olması sağlığın, eğitime katkısını belirlemede önemli bir gösterge olarak ifade edilmektedir. Sağlığın hem fiziksel dayanıklılığı arttırmakta, hem de eğitimden daha fazla öğrenme yetisi ile üretim miktarında artış sağlayabildiği belirtilmektedir [21]. Bu nedenle ekonomik büyüme kapsamında eğitim ve sağlık birbirini besleyen/destekleyen yapılar olarak beşeri sermayenin ekonomik büyümeye etkisinde önemli rol oynamaktadır.

Beşeri sermayeye kalkınma perspektifinde baktığımızda insan odaklı bir yaklaşımın sergilendiği görülmektedir. Kalkınmanın merkezine insanı alarak insana yapılan her türlü yatırımın ekonomik büyümede pozitif etki ettiği sonucu çıkmaktadır. Bu bağlamda beşeri sermaye ve kalkınma ilişkisi beşeri kalkınma kapsamında aşağıda alt başlık olarak verilmiş olup UNDP'nin ülkelerin kalkınmışlığını beşeri sermaye üzerinden ölçen Beşeri Kalkınma İndeksi ile nasıl değerlendirdiği bu yöntemin beşeri kalkınmayı ölçmede etkili olup olmadığı değerlendirilmiştir.

2.1.1.2 Beşeri Kalkınma ve Beşeri Kalkınma İndeksi (HDI)

UNDP'nin Beşeri Kalkınma Raporları'nın tabanını oluşturan beşeri kalkınma kavramı, teorik altyapısını Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımına¹ dayandırılmıştır. Sen ulusal

¹"Amartya Sen yapabilirlik yaklaşımını yoksulluğu önlemek ve azaltmak için farklı politika seçenekleri oluştururken başvurulacak bir düşünce çerçevesi olarak kullanmıştır [8]. Refah ekonomisi ve Faydacı yaklaşımı (*utiliteren yaklaşım*), yalnızca gelir, tercih veya duyguları dikkate alarak bireysel refahı ve kaliteli yaşamı tüm boyutları ile kapsamakta yetersiz kaldıkları için eleştirmiş ve yapabilirlik yaklaşımı ile yaşam seçeneklerini tüm yönleri ile görebilmeyi sağlayan yeni kategoriler önermiştir. Sen'e göre bir toplumun başarısı bireylerinin sahip olduğu asli özgürlükler ya da yapabilirlikler üzerinden değerlendirilmelidir. Temel yapabilirliklerin genişletilmesi için insan odaklı bir gelişme ve kalkınma yaklaşımının oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Yapabilirlik (*capability*) kavramını bir şeyi yapabilme veya belirli bir işlev kazanma (*functioning*) potansiyeline sahip olma olarak tanımlamıştır. Buna göre farklı işlev birleşimlerini elde edebilme ya da değişik yaşam biçimlerini elde edebilmenin bir özgürlük biçimi olduğunu ifade etmiştir [74]. Özgürlüğü ise, kişinin değer verdiği bir yaşam biçimine ulaşabilme

gelirin artmasını, özgürlükleri genişletmek için etkin bir araç olabildiğini fakat özgürlüklerin eğitim, sağlık hizmetleri, siyasal ve bireysel özgürlükler gibi farklı sosyal ve ekonomik unsurlardan da etkilendiğini belirtmiştir. Gelir ile birlikte bilgi ve sağlıklı yaşama sahip olmanın bireyin toplumsal alana çıkabilmesini sağlayan temel unsurlar olduğunu ifade etmiştir. Ülkelerin maddi zenginliğinin, bireyin kişisel gelişimini ya da yaşamının zenginliğini karşılamaya yetmediğini bu nedenle ülkelerin gelişmişlik düzeyinin değerlendirirken sadece ekonomik verilerin yeterli olmadığını, oluşturulan zenginliğin bireyin yaşam kalitesine ne şekilde ve ölçüde yansıdığının önemli olduğunu belirtmiştir. Bu noktada ulusal ekonomik varlığın, bireyler için gelişme olanakları yaratıp yaratmadığı temel soru olarak ele alınmıştır [8]. Yapabilirlik yaklaşımıyla kalkınma anlayışı bireyin temel ihtiyaçlarından eğitim, sağlık, beşeri yetenekler, fırsatlar ve davranışlar olgusuna kaymıştır. Yetenekler; bireylerin kendi hayatlarında karşılaştığı fırsat ve tercihler dizisi ya da kendi görevlerini gerçekleştirme özgürlüğü olarak tanımlanmıştır [9]. Buna göre toplumda her bir bireyin yetenek ve tercih özgürlüğü kalkınmanın odak noktasını oluşturmaktadır [9], [10], [11], [12], [13]. Uzun ve sağlıklı bir yaşamı, bilgi edinmeyi ve iyi bir yaşam standardı için gerekli koşulların sağlanmasını ifade eden beşeri kalkınma kavramı dört temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; insanların ekonomik anlamda tercihlerini genişletebilecek, iktisadi açıdan verimliliği sağlayabilecek etkinlik, insanları ayrımcılığa karşı koruyan ve beşeri kalkınma potansiyellerini özgürce kullanabildiği “eşitlik”, şimdiki ve gelecek nesillerin kabiliyetlerini güvenli biçimde kullanabileceği “sürdürülebilirlik” ile doğuştan gelen potansiyel yeteneklerini keşfedebileceği ve bunları kullanabileceği bir “kabiliyet” gelişimidir [76], [77].

olanaklarının genişlemesi olarak değerlendirmiş ve kalkınmanın temel amacının özgürlük olduğunu belirtmiştir. Bir toplumun başarısı bireylerin yapabilirliklerinin genişliği ile ölçülebilmektedir. Sen’in gelişme kuramında bireyler merkezde yer almakta ve toplumsal gelişme, yapabilirliklerin teşvik edilmesi ve genişletilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca yapabilirlik kavramını yoksulluk konusuna ekleyerek yoksulluğu gelir azlığının ötesine taşıyarak yoksulluğu temel yapabilirliklerden yoksun olmak olarak tanımlamıştır [8], [75]. Yoksullukla mücadele politikaları açısından gelir ve yapabilirlik arasındaki ilişkinin, toplumsal cinsiyet, yaş, toplumsal statü, coğrafi yerleşim vb., gibi unsurlardan oldukça fazla etkilendiğini belirtmiştir [8], [75].

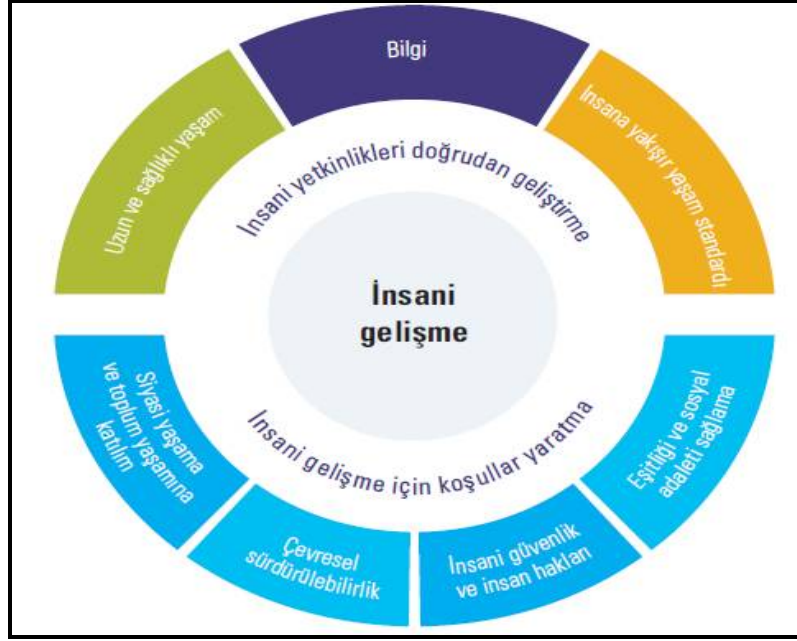
1960'ların ortalarına kadar kalkınma teorilerinde kalkınma ölçütü olarak beşeri özellikler dikkate alınmamıştır 1966 yılında Scott; kalkınma ölçütü olarak beslenme, barınma, sağlık, eğitim, boş zaman, güvenlik, sosyal ve fiziksel çevreyi içeren sosyal değişkenlerden oluşan bir "üniter indeks" oluşturmuştur. 1979 yılında Morris çocuk ölüm oranları, doğumda yaşam beklentisi ve yetişkin okur-yazar oranı kriterlerini içeren "fiziksel yaşam kalitesi indeksi" geliştirmiştir. 1992 yılında doğumda yaşam beklentisi, alınan kalori miktarı, temiz su kullanımı, orta dereceli eğitime kaydolma oranı, enflasyon oranı, çocuk aşısı gibi değişkenleri dikkate alan "uluslararası beşeri güçlük indeksi" ve son olarak 1990'larda UNDP tarafından geliştirilen "beşeri kalkınma indeksi" kalkınmanın değerlendirilmesinde farklı birer ölçüt olarak gündeme gelmiştir [78].

Ülkelerin gelişmişliğinin ölçülmesinde ve karşılaştırılmasında yalnızca nicel göstergeler değil niteliğe ilişkin diğer göstergeler de ağırlıklı olarak 1980 yıllarından sonra dikkate alınmaya başlamıştır. Bu nitel göstergeler nüfus ölçeğinde beşeri sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye, çalışanların değeri, insan varlıkları ve insan kaynakları gibi kavramlarla değerlendirilmiştir. Bu kavramlardan biri olan beşeri sermaye, işgücünün ve bireylerin sahip olduğu faktörlerin bir bileşeni olarak görülmektedir. Beşeri sermaye insanların sahip olduğu birçok faktörü kapsamakla birlikte bilgi, beceri, kabiliyet, tutum, yorum, güvenirlik, bağlılık, yaratıcılık, bilgi paylaşma isteği, bir takımın parçası olma ve organizasyonun hedeflerine yoğunlaşma gibi unsurları da içermektedir. Beşeri sermayeye yöneltilen nitelikler sadece bilgi ve beceri düzeyiyle sınırlı kalmamakta, bunların yanı sıra birçok özelliği de kapsamaktadır [79]. Abeysekera ve Guthries, [79] bu nitelikleri 25 başlıkta toplamıştır. Bunlar; bilgi birikimi, eğitim, mesleki nitelikler, teknik bilgi ve yetenek; çalışanların bir topluluğa katılımı; mesleki gelişim; girişimcilik ruhu, öz kaynak, yenilikçilik, ileriye düşünebilme, değişebilirlik; Eğitim programları; Irk, din ve rekabette eşitlik; özürllülere eşitlik; İstihdam güvenliği; sendikal faaliyet; çalışan sayısı; çalışanların takdir edilmesi (*employee thanked*), yönetim tazminat planı (*executive compensation plan*) çalışanların özellikleri, çalışan hakları, çalışanlarla plan paylaşımı (*employee share scheme*), (*employee share option scheme*), büyüme/ yenilenme oranları: ortamla profesyonel deneyim, (*growth/renewal ratios: average professional experience*), büyüme/ yenilenme oranları: ortamla eğitim düzeyi, verimlilik

oranları: VA/ uzmanlık (*efficiency ratios: V.A./expert*), verimlilik oranları: VA/ çalışan (*efficiency ratios: V.A./employee*), istikrar oranları: uzmanlık kıdemi (*stability ratios: expert seniority*) ve istikrar oranı: çalışan yaş ortalamasından (*stability ratios: median age of employee*) oluşmaktadır.

Yukarıdaki belirtilen nitelikler doğrultusunda beşeri sermaye düzeyini hesaplayarak diğer ülkelerle karşılaştırma yapması oldukça zor görülmektedir. Bu kompleks yapının aksine daha yalın ve ölçülebilir düzeyde bir standart veri setine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP), ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini eğitim, sağlık ve gelir verilerinden oluşturduğu Beşeri Kalkınma İndeksi/ İnsani Gelişme İndeksi/İGE (*Human Development Index-HDI*) ile ölçmektedir [77].

UNDP 2015 Kalkınma Raporunda insani gelişme, “*sadece ekonomilerin zenginliğini artırmaktan ziyade insan yaşamının zenginliğini artırmaya odaklanarak insanların seçeneklerinin artırılması*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım Şekil 2.1’de yer alan infografik anlatımdan geliştirilmiştir. Buna göre insani gelişim; insan yetkinliklerini doğrudan geliştirme (uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi, insana yakışır yaşam standardı) ile insani gelişme için koşullar yaratmayı (siyasi yaşama ve toplum yaşamına katılım, çevresel sürdürülebilirlik, insani güvenlik ve insan hakları, eşitliği ve sosyal adaleti sağlama) kapsamaktadır [22]. Buna göre insani gelişmenin iki ana yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insan yapabilirliklerinin oluşturulması; yani gelişmiş sağlık ve bilgi imkânlarının ve kapasitelerinin arttırılması, ikincisi ise kazanılmış bu kapasitelerin kültürel, sosyal ve siyasal hayatta aktif olarak kullanımına imkân oluşturulmasıdır. Bu, bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve makul standartlarda bir yaşam sürebilmek için gerekli kaynaklara sahip olmalarını; aynı zamanda hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınmasını gerektirir [80].

Şekil 2.1 İnsani gelişmenin boyutları [22]

UNDP'nin Birleşmiş Kalkınma Raporunda Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI); uzun vadeli ilerlemeyi, insani gelişmenin üç temel boyutu olan “uzun ve sağlıklı bir yaşam”, “bilgiye erişim” ve “iyi bir yaşam standardı” kapsamında ele alarak, bu üç boyutu ölçen bir endeks olarak tanımlanmaktadır. Bu endeksin, kalkınmanın gelirin ötesinde daha basit ama daha güçlü bir ölçüt olduğu düşüncesinden yola çıkarak gelirin yanı sıra insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergeleri de temel aldığı ifade edilmiştir. HDI'nın amacının hem sosyal, hem de ekonomik kalkınma için referans olan tek bir istatistiğin yaratılması olduğu belirtilmiştir. İlk İnsani Gelişme Raporu, 1990 yılında insanları, kalkınmanın merkezine almak ve uzun dönem refahını değerlendirmek için gelirin ötesinde bir olgu yaratmak amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanmaya başlanmış ve bugüne kadar 25 rapor hazırlamıştır. En son yayınlanan rapor 2015 yılına aittir [22].

HDI, ortalama yaşam beklentisiyle ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme, ortalama okula gitme süresi ve beklenen okula devam süresiyle hesaplanan bilgiye erişim becerisi ve kişi başına düşen gayrisafi millî hasılayla ölçülen insana yakışır bir yaşam standardına sahip olma becerisi olmak üzere üç temel boyutu (sağlık, eğitim ve gelir) esas alan kompozit bir ölçüm yöntemidir. Bu endeksin sağlık, eğitim ve gelir olmak

üzere 3 alt endeksinde toplam 4 gösterge ¹vardır. Sağlık alt endeksinde doğumda beklenen yaşam süresi, eğitim alt endeksinde ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı, gelir alt endeksinde ise kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla göstergeleri yer almaktadır. Sağlık, eğitim ve gelir boyutlarını ölçmek için kullanılan değişkenler 1990 yılından 2010 yılına kadar sırasıyla doğumda beklenen ortalama ömür, yetişkinlerde okuryazarlık oranı ile brüt okullaşma oranı ve satın alma gücü paritesine uyarlanmış gayrisafi yurtiçi hâsıla iken, 2010 yılından itibaren doğumda beklenen yaşam süresi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı ve kişi başına gayrisafi milli hasıla olmuştur. 2015 yılı raporunda 188 ülke kapsamaktadır [22].

Ayrıca İnsani Gelişme Raporu'nda, insani gelişmeyi daha kapsamlı bir biçimde ölçmek için İGE'yi eşitsizlikleri dikkate alarak hesaplayan "Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE)", kadın ve erkek İGE değerlerini karşılaştıran "Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE)", kadının güçlenmesini temel alan "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)" ve yoksulluğun gelir getirmeyen boyutlarını değerlendiren "Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE)" ile dört ayrı endeks daha oluşturmuştur [22].

HDI'ya ait boyut, gösterge ve endeks bileşenleri Şekil 2.2'de verilmiştir. Buna göre boyut olarak; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve kaliteli bir yaşam standardı; gösterge olarak yaşama beklentisi, eğitim ve gelir endeksi; endeksler olarak da doğumda yaşama beklentisi, brüt okur-yazarlık oranı ile kişi başına GSMH'dır.

Beşeri kalkınma indeksinin birinci boyutu olan uzun ve sağlıklı yaşam, doğumda beklenen yaşam endeksi ile ölçülmektedir. Bir toplumda bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşama sahip olmasının o toplumda hem yaşam kalitesinin hem de sağlık hizmetlerinin iyi olduğunu gösterdiği kabul edilmektedir [80]. Ortalama yaşam beklentisini belirleyen en temel sağlık göstergesi olarak bebek ölüm oranı dikkate alınmaktadır. Bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu ülkelerde ortalama yaşam beklentisinin de düşük olduğu

¹ Beklenen okullaşma yılı: Okula başlama yaşındaki bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını ifade etmektedir. Ortalama okullaşma yılı: 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını göstermektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresi: Yeni doğmuş bir bireyin yaşamı boyunca belirli bir dönemdeki yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır. Sağlık Endeksi: Belirtilen yaş sonrasında istatistiksel anlamda beklenen kalan yaşam süresidir. Eğitim Endeksi: Yetişkin okuryazarlık oranı (2/3 oranında ağırlıklandırma ile) ve birleşik ilkokul, ortaokul ve lise kayıt oranı (1/3 oranında ağırlıklandırma) ile ölçülmektedir [21].

görülmektedir. Bebek ölüm oranındaki iyileşme ise ortalama yaşam beklentisini artırmaktadır (Yumuşak ve Bilen; [77]:640).

Şekil 2.2 HDI bileşenleri [81], [82]

Beşeri kalkınma indeksinin ikinci boyutu olan bilginin üretimi ve bilgiye erişim, eğitim endeksi ile ölçülmektedir. Başta eğitim endeksi okur-yazarlık oranı dikkate almaktayken ölçüm göstergesi olarak okuryazarlık oranlarını kullanmanın basit ve yetersiz olduğu, okuryazarlık oranının kişinin sadece okuma ve yazma yeteneğini ifade ettiğini ve eğitim çağındaki nesiller için “okula devam süresini” göstermediğine yönelik eleştirilerek aldığından 2010 yılında eğitim endeksi göstergeleri brüt ortalama ve brüt beklenen okullaşma yılları olarak değiştirilmiştir. Bu göstergelerden ortalama okullaşma yılı, eğitimin kalitesi çerçevesinde 25 yaş ve üzeri kişilerin aldığı ortalama eğitim yılını ifade etmektedir. Beklenen okullaşma yılı ise bir çocuğun okula başlama yaşının, o yıl içerisinde okula kayıt oranlarının çocuğun yaşamı süresince devam ettiği varsayımı altında olası okullaşma yılları sayısı olarak tanımlanmaktadır [82]. Eğitim endeksi ile ilgili olarak Yumuşak ve Bilen [77] genel olarak okul çağındaki yaş grubunun okullaşma oranını, okul çağındaki grubun ise okur-yazarlık oranı ile ölçüldüğünü, bu ölçümlerde yetişkin nüfusun eğitim durumunun yalnızca okur-yazarlık oranı ile ölçülmesinin ülkelerarası karşılaştırmalar da hatalı sonuçlara yol açabileceğini ifade etmiştir. Buna örnek olarak da; okullaşma oranı ile yetişkinlerin okuryazarlık oranının aynı olduğu ancak yükseköğrenim düzeyleri farklı olan iki ülkenin eğitim göstergelerinin bu ölçümlerde aynı çıktığını belirtmiştir.

Beşeri kalkınma indeksinin ölçülmesi en zor üçüncü boyutu kaliteli yaşam standardı gelir endeksi ile ölçülmektedir. Bu endeksin temel aldığı temel gösterge ise başlangıçta kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) olsa da daha sonra bu göstergenin ekonomik yapıyı gerçek anlamda yansıtmadığına yönelik eleştiriler aldığından dolayı 2010 yılından itibaren bu gösterge kişi başı gayri safi milli gelir (GSMG) göstergesi olarak değiştirilmiş ve ülkeler arasındaki fiyat farklarını da minimuma indirmek amacıyla GSMG göstergesi satın alma gücü paritesine dönüştürülmüştür [80].

HDI değerini elde etmek için endeksler üzerinde eşit ağırlıklandırılarak sonuçlar bir araya getirilmektedir. Endeks, 0 ile 1 arasındaki değerleri içermektedir. Değerin 0'a yakın olması düşük insani gelişmişlik seviyesini, değer 1'e yaklaşması ise yüksek insani gelişmişlik seviyesini ifade etmektedir [82]. İGE sıralamasına dâhil edilen ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre günümüzde dört grupta değerlendirilmektedir. Bunlar; düşük, orta, yüksel ve çok yüksek insani gelişmedir.

Genel olarak Beşeri Kalkınma Endeksi ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini değerlendirirken ekonomik büyüme anlamında en önemli etken olarak görülen gelir göstergesi haricinde yaşam kalitesi açısından önemli olan diğer göstergeleri de dikkate alan bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Beşeri kalkınma birçok boyutu (bilgi, yetenek, yaratıcılık, siyasi katılım, insan hakları, özgürlük, yaratıcılık, vb gibi) içine almasına rağmen HDI sadece üç boyutu içermesi bakımından eleştiriler olsa da veri setinin yalınlığı ve yorumlanabilir olması açısından önemli görülmektedir.

Tez çalışmasında Van İline ait yatırımların beşeri kalkınmaya yönelik değerlendirilmesinde; beşeri sermayeyi dikkate alan UNDP'nin belirlemiş olduğu Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI) ile Mushkin, [23], Schultz [24], Lucas [25] ve Sab ve Smith'in, [26] yapmış olduğu çalışmalar referans alınarak yatırımların içeriğine göre Beşeri Kalkınma Endeksi oluşturulmuştur. Buna göre UNDP'nin belirlemiş olduğu Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI)'de yaşam beklentisi endeksi kapsamında sağlık yatırımları, eğitim endeksi kapsamında da eğitim yatırımları değerlendirilmiştir. Gelir endeksi ölçümü, kişi başı GSMH olarak değerlendirildiği için bu endeks tez çalışmasında beşeri kalkınma endeksi içinde yer almamıştır. Sadece araştırmada yaşam beklentisi ve eğitim endeksi olarak eğitim ve sağlık yatırımları dikkate alınmıştır. Bu yatırımların kapsadığı faaliyetler 5. Bölümde detaylı anlatılmıştır.

2.2 Kültür, Ekonomik Kalkınmada Kültürün Rolü ve Kuramsal Çerçeve

1980 sonrası küreselleşme ve ekonomik yapıdaki değişimlerin etkisiyle kültür, bir sermaye biçimi olarak önem kazanmıştır. Kentler hareket halindeki sermayeyi, vasıflı iş gücünü ve hizmetleri çekmek için stratejik bir araç olarak kültür politikalarını ön plana çıkarmıştır. Kültür politikaları ekonomik yapıyı geliştirmek ve kalkınmayı sağlamak amacıyla araç olarak görülmeye başlamıştır [83]. 1970'ler ve 1980'li yılların başında ekonomik yeniden yapılanma ve bu yapılanma sürecinde kentlerin karşılatığı sosyal ve ekonomik dönüşümler ile kültür ve kalkınma arasındaki ilişki önem kazanmıştır. Sanayi sektörünün gerilemesine karşılık hizmet sektörünün yükselmesiyle ekonomik yapıdaki değişimler sonucunda politika yapıcılar ekonomik gelişmeye öncelik vererek kültür politikalarına yönelmişlerdir [84]. Buna göre ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görülen kültür politikaları ağırlıklı olarak Batı literatüründe kültür ve yaratıcı endüstriler, yaratıcı kültür ekonomisi ve yaratıcı kent söylemleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmada kültür, kültür politikaları, kültür ekonomisi, kültür ve yaratıcı endüstriler ve kültür ekonomisi ile kalkınma arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kültürün ekonomik kalkınmaya olumlu etkisinin yanı sıra sosyal yakınmayda pozitif yönde etkilediği ve kalkınmanın bir aracı olarak değerlendirildiği kabülünden yola çıkarak kültür kavramı, kültür ekonomisi, kültür politikaları ve kültür eksenli kentsel stratejiler yaklaşımları aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

2.2.1 Kültürün Kavramsal Çerçevesi

"Kültür" kelimesinin çok geniş bir anlama sahip olması ve birbirinden farklı düşünce sistemlerinde ve entelektüel disiplinlerde önemli kavramlar için kullanılmasından dolayı tanımlanması en zor kavramlardan biri olarak görülmektedir. Kültüre yönelik çok farklı tanımlar bulunmaktadır. Mejuyev, [85] bu farklı tanımların nedenini kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Kültür kavramının kökeni "Latince'deki "ikamet etmek, yetiştirmek, korumak" gibi anlamları olan "*colere*" kök sözcüğünden gelen "*cultura*" 'dan gelmektedir. XV. yüzyılın

başlarında İngilizceye "culture" olarak geçen kültür kavramı "çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesi" gibi anlamlarda kullanılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren kelimenin anlamı insan gelişiminide kapsayacak biçimde genişlemiştir [86]. Buna göre gelişme anlamında soyut kavramlarla şekillenen kültür, "insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi" anlamında ilk kez Romalı filozoflar Cicero ve Horatius tarafından kullanılmıştır [87].

Kültür kelimesinin tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığında üç kullanımı dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi; XVIII. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan kültür; ikincisi, özel ya da genel biçimde kullanılan bireyin, toplulukların ya da toplumun yaşam biçimini anlatan kültür ve son olarak üçüncüsü; düşünsel ve sanatsal etkinliğin ürünleri anlamında kullanılan kültürdür [86].

UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde kültür "*bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu*" olarak tanımlanmıştır [88]. Bu geniş tanıma göre kültürün yerellik, evrensellik, gelişmişlik, modernlik ve demokratiklik ile ilişkisi çok tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Kongar'a [89] göre evrensel kültür; kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkmış, ulusal kültür ise ulus kavramının ürünü olan kültürden oluşmuştur. Buna göre ulusal kültürü evrensel kültürden ayıran unsurların coğrafi alanlar, tarihsel dönemler ve etnik farklılıklar olduğunu, yerel kültürün ise daha küçük insan topluluğu ve coğrafya tarafından üretilen kültür olduğunu belirtmiştir. Güvenç [27] ise kültürün kavramsal sınırlarının bir ülkenin coğrafi sınırlarıyla çakışamayacağını, kültür kavramının birçok ülkeyi kapsayabileceği gibi (batı, uzak doğu kültürü gibi) bir ülkenin milli sınırları içinde çok sayıda farklı alt kültürü de barındırabileceğini belirtmiştir.

İngiliz E.B.Tylor'un kültür tanımı, geniş kesimler tarafından kültürün tanımlanmasında kullanılmaktadır: "*Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve*

alışkanlıkları içine alan karmaşık bütündür” [27]. Tylor’ın kültür tanımının kavramı, bütüncül yaklaşımıyla kültür kuramı açısından önemli görülmektedir.

Güvenç’e, [90] göre kültür; insanın var olmasıyla birlikte meydana gelen dünyayı algılama biçimi, onu değiştirmesi, dönüştürmesi, kendi yaşamına mal etmesi, elde ettiği anlamı yaşantısına karşılık gelen her şeye aktarmasıdır. Kültür, varlığın yapısını/ilişkilerini belirleyen, sosyal bir süreçle öğrenilen uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğini içermektedir. Buna göre kültür sözcüğü anlam ve kullanım şekillerine göre dört farklı şekilde sınıflandırmıştır:

1. Bilim anlamındaki kültür; uygarlıktır. Bu anlamıyla kültür batı uygarlığı, İslam uygarlığı şeklinde örneklendirilebilir. Bu yönüyle tarihsel olduğu kadar bütünsel bir içeriği vardır.
2. Beşeri alandaki kültür; eğitim sürecinin ürünüdür. Örgün ve yaygın eğitim anlamlarına gelen bu kullanımıyla kültür sözcüğü değerlendirici, eleştirici, öğretici ve yayıcı niteliklere sahiptir.
3. Estetik alandaki kültür; güzel sanatlardır. Resim sanatı, modern sanat, ya da daha özel anlamda Rönesans sanatı gibi örnek kullanımlara sahip kültür sözcüğü bu anlamıyla eleştirici, yaratıcı, eğitici olduğu kadar estetik niteliklere de sahiptir.
4. Teknolojik ve biyolojik alandaki kültür; üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme anlamlarında kullanılmaktadır. Kültür sözcüğü bu anlamıyla gündelik ve toplumsal yaşamı destekleyici, üretici, deneyici nitelikler taşımaktadır [90].

Benedict (1934) kültürü zihinsel, dini ve estetik öğelerden oluşan bütünleşik yapılar olarak algılamış ve kültürel görecelik (rölativizm) teorisinin ilk destekçilerinden biri olmuştur. "*Patterns of Culture*" çalışmasında üç farklı kültür tipi tanımlamakta ve kıyaslamakta; tüm olası kültürel özellikleri içerecek ve her kültürün sadece küçük bir bölümünü seçerek homojen ve uyumlu bir model yaratacağı evrensel bir kültürel kavis hipotezini vurgulamaktadır [91].

1923’te ortaya çıkan Frankfurt Okulu (Eleştirel Teori)’nin en etkili olduğu alan kültür kuramıdır. Frankfurt Okul, bu alandaki kavramsallaştırmasını daha çok kitle kültürü ve kültür endüstrisi tanımlamaları ile ortaya koymaktadır. Kültür endüstrisi kavramı sosyal bilimler literatürüne Frankfurt Okulu üyelerinin, modernlik paradigmasının kültürü

standartlaştırıcı etkisine yönelik bir eleştiri vasıtası olarak yaptıkları bir katkı olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram ilerleyen bölümlerde “Kültür Endüstrileri” başlığı altında daha detaylı olarak incelenmiştir.

Marx kültürü; *“doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir”* şeklinde tanımlamaktadır. Voltaire tarafından kullanılan kültür; *“düşünme, seçme ve eleştiri gücümüzün geliştirilmesi ”* anlamına gelmektedir [90].

Tekeli, [92] kültür teriminin aslında antropolojik bir kökenden geldiğini belirterek kültürü şöyle ifade etmektedir: *“Kültür, bireylerin toplum içinde yaşayarak oluşturduğu bir şey. İnsanlar sembolleştirme kapasitesine sahip oldukları için bir dil oluşturabiliyorlar. Bu dil aracılığıyla da doğa ve toplum içinde yaşarken geliştirdikleri bilgileri, inançları, değerleri, ideolojileri ve tutumları birbirlerine naklediyorlar, dolayısıyla zaman içinde biriktirerek geliştirebiliyorlar. İşte bu yolla oluşan kültür, etkili olduğu alanlarda yaşayanların iş yapma biçimlerini ve yaşam kalıplarını belirliyor. Bu özellikleri olan kültürler bir insan tarafından taşınmasına rağmen ondan bağımsız bir niteliğe sahip. Bu nedenle de bireyden ayrılmış biçimde kültürün maddi ve maddi olmayan anonimleşmiş ürünlerinden söz edilebiliyor”*.

TDK [93] kültürü *“tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü”* olarak tanımlamaktadır.

Parekh’e [94] göre; *“insana ilişkin bir kavram olarak kültür, tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemidir. Bir grup insanın bireysel ve toplu yaşamlarını anlamada, düzenlemede ve yapılandırmada kullandıkları bir inançlar ve adetler sistemidir”*.

Kunzmann [95] kültürü bir toplumun sanat, düşünce ve gelenekler sistemi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca belli bir zaman diliminde insanlar tarafından üretilen sanat, gelenek, inanış ve tüm diğer ürünlerin kültürü kapsadığını ve sanat, film ve müzik, mimari ve tasarım etrafında kümelenerek yerlerin tarihi ve kimliğini değiştirdiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak yukarıda yapılan kültürle ilgili tanımlamalar ve sınıflandırmalara bakıldığında kültürün çok geniş kullanım alanı olduğunu ve tek bir tanımının mümkün

olmadığı görülmektedir. Ancak bütüncül bakış açısı ile değerlendirildiğinde kültür; insanla var olan, toplum ve topluluklarla şekillenen, yaşam tarzını içine alan somut ve soyut olan değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Tez çalışmasında kültüre bu bakış açısı ile yaklaşarak Tylor'ın kültür tanımı referans alınmıştır.

“Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bütündür” [27].

2.2.1.1 Kültür Politikaları ve Tarihsel Süreç

1969 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, UNESCO) toplantılarında ortaya atılan ve ilk kez kullanılan kültür politikası ifadesi, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesinin 27. maddesindeki kültür hakkı kavramına dayandırılmaktadır. Bu maddenin ilk bölümünde; *“Herkes toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişime katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir”* ifadesi yer almaktadır. UNESCO, Kültür politikası kavramını *“devlet tarafından uygulanan kültürel faaliyetlere temel sağlayacak ilkeler, idari ve mali uygulama ve prosedürler”* bütünü olarak algılamış ve [96]. Kültür politikası, *“Bir ülkede kültürlerin ve kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi için kültürle ilgilenen devlet kuruluşlarının, bakanlıkların, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, vakıfların, derneklerin, üniversitelerin, kültür alanlarında gerçekleştirdikleri ve halkın kültürel yaşama katılabilmesi için elverişli koşulların yaratılmasını sağlayan çabalardır”* şeklinde tanımlanmaktadır.

UNESCO genel toplantılarının bir parçası olarak yayımlanan “Kültür Politikaları Çalışmaları ve Belgeleri” başlıklı serinin ilk belgesi olan 1969 tarihli *“Cultural Policy; A Preliminary Study”* isimli raporda kültür politikasına yönelik iki ilke benimsenmiştir. Bunlardan ilki, kültür politikasının toplumun maddi ve insan kaynaklarının kültürel gereksinimler doğrultusunda en üst seviyede kullanımını amaçlayan faaliyetler bütünü olduğu; ikincisi ise, kültürün bireysel, ekonomik ve sosyal gelişimle doğrudan ilişkili olduğudur [96].

Mulcahy, [97] kültür politikalarını devletin, sanat, insan bilimleri ve kültür mirasına yönelik etkinlikleri olarak tanımlamıştır. Buna göre kültür politikaları kültür ve sanat ürünlerinin üretimi, dağıtımı, pazarlaması ve tüketimini kapsayan devlet stratejilerini ve faaliyetlerini içermektedir. Bennett [98] ise kültür kelimesi ile sanat kelimesinin eş anlamlı olarak uzun yıllar kullanılmasından dolayı kültür politikalarının belli bir dönem sadece sanatsal faaliyetleri temel alan çalışmaları kapsadığını belirtmiştir. 1997 yılından itibaren günümüzde kültür politikasının sanatsal faaliyetlerle birlikte, radyo-televizyon yayıncılığı, film endüstrisi, basın-yayın, sahne sanatları, müzeler, tasarım ve kültürel miras ürünlerini de içerdiğini belirtmiştir. Sonuç olarak Bennett kültür politikalarını; bu ürünleri gerçekleştiren sektörlerdeki etkinliklerin desteklenmesi ve düzenlenmesinde merkezi ve yerel yönetimlerce uygulanan politikalar olarak tanımlamıştır.

Kültür politikaları temelde ekonomik ve sosyal gelişim olmak üzere iki farklı amaca hizmet etmektedir. Ekonomik gelişim hedef alınarak geliştirilen kültür politikalarında ekonomik küreselleşme, sanayi sonrası kentsel dönüşüm ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomiyi canlandıracak yeni sanayi kolları gibi konular öncelik verilen çalışma alanları arasında yer almaktadır. Sosyal gelişime yönelik geliştirilen kültür politikalarında ise kültürün insanlar tarafından kullanılışı, kültürel küreselleşme, ulusal ve yerel çapta kültürün tanıtımı ve korunması için ne gibi politikalar geliştirilmesi gerektiği gibi konular başlıca ilgi alanları arasında yer almaktadır [99].

UNESCO tarafından 1960'lı yıllarda gündeme getirilen kültür politikası konusuyla ilgili çalışmalar 1970'li yıllarda kapsamlı bir şekilde uluslararası düzeyde ele alınmıştır (Topuz, 1998: 10). Bu çalışmalardan ilki 1970 yılında Venedik'te gerçekleştirilmiştir. 1970 yılında yapılan Venedik Konferansında (*The Intergovernmental Conference on the Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies*) kültür politikası ilk kez uluslararası bir düzeyde ele alınmıştır. Konferansta ülkelerin kendi kültür politikalarını oluşturması gerektiğine vurgulanmış, devletin kültüre yönelik katkısı ile müdahalesi arasındaki farkın sınırları da belirgin olarak çizilmiştir. Buna göre devletin eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamusal alanlardaki görev ve sorumluluklarının kültür alanı için de geçerli olduğunu belirtilmiştir. Ulusal kültür politikasının oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla devletlerin önceliklerinin ne olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Buna göre devletin kültür politikasının oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanmasında sanatçılara

destek sağlaması, halkın yaratıcı kültüre katılımının sağlanması için sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde olması, kültürel amaçlı vakıfların kurulup gelişmeleri için yasal önlemler alması ve ulusal bütçenin yeterli bir oranını kültürel gelişmeye ayırması gerektiği belirtilmiştir [100], [101].

1972 yılında UNESCO tarafından Helsinki’de "Avrupa Kültür Politikaları Konferansı" (*Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Europe*) düzenlenmiştir. UNESCO’nun ilk bölgesel kültür konferansı olan bu konferansta UNESCO’nun Avrupa’daki kültürel değişim ve işbirliklerinde üstleneceği rolün önemi belirtilmiş ve kültürel işbirliğinin Avrupa kıtasında güvenliği ve barışı sağlanmasında araç olacağı ifade edilmiştir. Konferansta kültürün geliştirilmesinin sadece kültür haklarının tanınması olmadığı, bu hakların kültür politikalarıyla kullanılmasının sağlanması için devletin kültür politikası oluşturması ve bu kültür haklarını koruması gerektiği ve ulusal ve evrensel kültür hazinelerinin ulaşılabilirliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır [87], [102].

UNESCO tarafından, 1973 yılında Asya, 1975’te Afrika, 1978’de Latin Amerika, 1981’de Arap ülkeleri kültür konferansları yapılmıştır. UNESCO’nun 1982 yılında Meksika’da düzenlediği "Dünya Kültür Politikaları Konferansı" (*World Conferences on Cultural Policies*) kültür politikalarına yönelik çok sayıda kararın alındığı, stratejilerin geliştirildiği konferans olarak önemli görülmüştür. Kültürel kimlik, kültürel gelişmenin boyutları, kültür ve demokrasi, kültürel miras, artistik ve entelektüel yaratıcılık ve eğitimi, kültürel aktivitelerin planlanması, idaresi ve finanse edilmesi, uluslararası kültürel işbirlikleri ve UNESCO’nun rolü konularında kararlar alınmıştır. Konferansta gelişimin kaynağının ve hedefinin insan olduğu vurgulanmıştır [87], [103].

Kültür Politikaları Dünya Konferansında kültür işlerinin yönetiminde merkezi/devlet ve özel yapı üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilki devlet desteği ile, kültür varlıklarının korunması; müzeler, kütüphaneler, tarihsel yapıların sorumluluğunun devlete ait olması ve merkeziyetçi içermesidir. Bu yapı kapsamında ulusal kültür varlıklarının tanıtımı, sanatsal etkinliklerin desteklenmesi, kültür alanında çalışacak personelin eğitiminin sağlanması, bunun içi yasalar ve tüzükler hazırlanmasıdır. Diğer yönetim biçimi olan özel yapı ise, kültür yönetimini özerkleştiren bir başka deyişle özelleştiren görüşü ifade etmektedir Kültür işlerinin özelleştirilmesinin gelişmekte olan ülkelerde

çeşitli sorunlar yaratacağı düşünülüşünden konferansa katılanların ulusal bütçeden en az %1'inin kültür altyapılarının oluşturulmasına ve personel eğitimine harcanmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir [87], [103].

UNESCO tarafından 1998 yılında Stockholm'da gerçekleştirilen "Kalkınmak İçin Kültür Politikaları Konferansı"'nda (*The Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development*), ulusal kalkınmanın anahtarının kültür politikasına sahip olmak olduğu ifade edilmiş, ülkelerin kültürel gelişmeye daha çok insan gücü ve finansman ayırması gerektiği ilke olarak benimsenerek hedef ve öneriler sunulmuştur. Hedefler olarak; kültür politikaların kalkınma stratejisinin ana belirleyicilerinden biri yapılması, yaratıcılığın ve kültür yaşamına katılımın geliştirilmesi, somut ve soyut taşınabilir ve taşınamaz kültür mirasının korunması ve zenginleştirilmesi yönündeki politikaların ve uygulamaların desteklenmesi ve kültürel endüstrilerin geliştirilmesi, bilgi toplumu içinde ve bilgi toplumu için kültürel ve dilsel çeşitliliğin geliştirilmesi, kültürel gelişme için daha fazla insan ve para kaynağı tahsisi yapılmasıdır [104]. Öneriler ise; kültür politikalarının başlıca amacının sürdürülebilir kalkınma için kültürel yaşama ulaşma hakkının kullanılmasını sağlayacak ortamın yaratılması, kültür politikalarının temel ilkesinin bilgi toplumuna dönüşüme ortam sağlanması ve insanları bilgi teknolojilerinden yararlanmaya yönltilmesi, kültür politikalarının ayırım yapılmaksızın sosyal bütünleşmeyi amaçlaması ve kültürel yaşamda yaratıcılığı, kültür varlığını ve kültür yayımını koruması, kültürel gelişimin sağlanması için daha fazla insan gücü ve finansal kaynağın oluşturulması, bilgi toplumunda kültürel çeşitliliğin korunmasına önem verilmesi, kültür endüstrilerinin desteklenmesi; her türlü kültür varlıklarının korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ve kültürel hayata aktif olarak katılım desteklenmesidir [101].

Kültür politikaları, yenileşme girişiminin merkezinde yer alarak ya da geniş bir programın önemli bir parçası olarak, bir yöreye ekonomik faydaların getirilmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Yalnızca istihdam sağlama ve para kazanma şeklinde doğrudan ekonomik kazanımlar sağlamanın yanında, alanın/mekânın yaşanabilir, çalışılabilir ve yatırım yapılabilir hale getirerek daha geniş ekonomik etkiler yaratabilmektedir [105]. Kültürün maddi değerler bağlamındaki boyutu; gösteri ve görsel sanatlar, kitle iletişim araçları, televizyon, video ve dil, müzeler, arşivler ve

tasarım, kütüphaneler, edebiyat, yazım ve basım, taşınmaz varlıklar, mimari, peyzaj ve arkeoloji, spor etkinlikleri, tesisleri ve gelişme, parklar, açık alanlar, yabancı ortam, su çevresi ve şehir çevresi rekreasyonu, çocuk oyun alanları ve oyun faaliyetleri ile turizm ve festival gibi faaliyetleri içermektedir [106].

UNESCO, [107] kültür politikalarını; yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası düzeyde; birey, topluluk ya da toplumun kültürel ifadelerini anlatan ya da etkileyen; kültürel ürün ve servislerin üretimi, dağıtımı, yayılması ve erişimini içeren politikalar olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre kültürel yatırım alanını oluşturan ürün ve servisler, aşağıda verilmiştir:

- Yayıncılık, basım ve edebiyat; kitaplar, gazeteler, periyodikler, e-kitaplar, e-magazinler; kitap, gazete, periyodik, elektronik yayınların basım, dağıtım ve tanıtım servisleri, kütüphane hizmetleri,
- Müzik ve gösteri sanatları; müzik kayıtları, enstrümanları, besteler ve basımı; festivaller, konserler, oyunlar ve sanatsal faaliyetler, dans, opera, orkestra, şarkılar, diğer gösteri sanatları vb. (sirkler, kukla tiyatrosu, pantomim, sokak gösterileri vb.), gösteri sanatları mekânları (tiyatrolar, konser salonları, büyük çadırlar, vb.), müzik ve gösteri sanatları üretim, dağılım, yönetim ve tanıtım hizmetleri,
- Görsel sanatlar; ressamlık, heykeltıraşlık, fotoğrafçılık, foto-gravürcülük, video sanatı, bilgisayar grafikleri, elektronik tasarım; görsel sanatların üretim, dağılım, üretim ve sergilenme hizmetleri,
- Zanaat, tasarım ve mimarlık; seramik, dokuma, nakış, cam, mücevher, deri, ahşap, metal iş, giysi ve aksesuar, mobilya, iç mimarlık, tasarım, mimari servisler,
- Görsel-işitsel ve yeni kitle iletişim araçları; film, video, radyo ve televizyon programları, eğlence yazılımları (video oyunları, eğitim programları, vb.), internet yaratıcı siteleri, vb. radyo ve televizyon hizmetleri, radyo yayıncılık servisleri, film, video ve radyo, televizyon programları üretim, yönetim, dağıtım ve tanıtım hizmetleri,
- Kültürel miras; antikalar, koleksiyoncuların parçaları, müze servisleri, arşiv hizmetleri (dokümanlar, somut olmayan mirasın kayıtları, vb.) tarihi alanlar ve anıtlar için koruma hizmetleri; adet, hikâye ve halk masallarını, vb. koruma ve iletmeye dair servisler;

- Kültürel faaliyetler; sosyo-kültürel tesisler, gönüllü ve kamu birlikleri, rekreasyon ve spor servisleri, oyunlar, yemek kültürü, kıyafetler, kültürel turizm, vb. [107].

2.2.2 Kültür Ekonomisi

Ekonomik, sosyal ve politik açıdan farklı fonksiyonlara sahip olan kültür; farklı yaşam tarzlarının oluşturulması, kültürel eşitliliğın s rd r lmesi aynı zamanda teşvik edilmesi, toplumda sosyal uyum ve güvenin yaratılması, daha iyi eğitim,  zg ven ve tarihi olan bir topluluğa ait olmanın verdiği gurur gibi sosyal ve politik boyutunun yanı sıra, ekonomik değeri yüksek mal ve hizmetlerin üretilmesi, tüketim faaliyetlerinin zenginleştirilmesi, gelir ve istihdamın artırılmasına yönelik katkısı nedeniyle günümüzde, büyüme ve kalkınma politikalarının en önemli araçlarından birisi olarak değerlendirilmektedir [28].

Kültür ekonomisi (*cultural economics/cultural economy*), kamu ya da özel sektör tarafından kültürel mirasa, yaratıcı sanatlara ve kültürel end strelere yönelik gerçekleştirilmiş olan tüm ekonomik faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Kültür ekonomisi, kültür endüstrisindeki üreticinin, tüketicinin ve devletin davranışları ile ilişkilidir [29].

Association for Cultural Economics International- ACEI (Uluslararası Kültür Ekonomisi Topluluğu) kültür ekonomisini; kültür sektörleri, kültür mirası ve sanatsal uygulamaların tümünü kapsayan ve kültür sektörünün iktisadi organizasyonu ve sektörde yer alan tüketicilerin, üreticilerin ve devletin davranışlarını inceleyen geniş bir alanı içerdiğini belirtmektedir [108].

Gibson ve Kong [30] kültür ekonomisini dört farklı yaklaşım atında değerlendirmiştir. Bu yaklaşımlar; sektörel tanımlama yaklaşımı, emek piyasası ve üretim organizasyonu yaklaşımı, yaratıcı indeks yaklaşımı ve yakınsama yaklaşımıdır. Scott'a [109] göre kültür sektörleri; eğlence, iletişim, kişisel gelişim, süslenme, sosyal konum ve benzerleri için araç olarak kullanılan mal ve hizmetleri içermektedir. Bu tür mal ve hizmetler; sinema filmleri ya da müzik ile  rneklendirilebileceği gibi mobilya ve elbise gibi faydacı fonksiyon açısından daha temel nitelikte mallarla da  rneklendirilebilmektedir. Pratt [31] ise ekonominin bir alt sektörü olarak kültür ekonomisini görmekte ve ekonominin

kültürel mal ve hizmet üretimiyle ilgili kısmının kültür ekonomisini temsil ettiğini belirtmektedir. Bu çerçevede kültür endüstrisi üretim sistemini bir dizi sektörler olarak tanımlamakta (sanat icrası, güzel sanat eserleri, edebiyat, bunların yeniden üretimi; kitap, dergi, gazete, film, radyo, televizyon, disk ve kaset kayıtları; reklamcılık gibi sanat türleri ile bağlantılı aktiviteler ile basım ve yayın işlerine ilişkin üretim, dağıtım ve gösterim süreçleri, müzeler, kütüphaneler, tiyatrolar, gece kulüpleri ve galeriler) ve kültür sektörleri kapsamında değerlendirmektedir [110] .

Emek piyasası ve üretim organizasyonu yaklaşımı; kültür ekonomisi alanında özel yetkinlikler ya da içgüdüsel kabiliyetlere sahip işçi toplulukları tarafından sahip olunan uzmanlığın diğer sektörlerle göre farklılaştığı temeline dayanmaktadır. Kültür ekonomisi alanında çalışan bireyler genellikle kayıt dışı, yarı zamanlı, alt yüklenici olarak ve gelirinin daha büyük kısmını diğer kaynaklardan sağlayarak faaliyet yürütmektedir. Yaratıcı indeks yaklaşımının temel vurgusu ise; kültür ekonomisi ayırımının kentsel ya da bölgesel ekonomiler üzerine etkilerin ölçülmesine dönük olduğudur. Kültür ekonomisi, bütün ekonomik aktivitelerin kategorize edilmesinin ve etkilerinin değerlendirilmesinin farklı bir yolu olarak görülmektedir. Bugünün toplumlarında yaratıcılık bütün sektörler için merkezi bir önem kazanmıştır. Bu anlamda toplum içinde ayrı bir yaratıcı sınıfın gelişmesi ve tüm sektörlerde istihdam edilmesi ve araştırma geliştirme faaliyetlerinde bulunulması ekonomik gelişim için büyük önem taşımaktadır [30], [34].

Yakınsama yaklaşımı kültür ekonomisinin belirleyici özelliği olarak kullanılmaktadır. Gittikçe artan ve ortak bir platform üzerine bağımlı olan yaratıcı ürünler medya vasıtasıyla tüketilmekte ve bu yeni ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Yakınsama; sanat, popüler kültür, yayın ve telekomünikasyonda ortak girişimler ya da birleşimlerin ortak çıkarı olarak üretilen yaratıcı ürünlerin ekonomi politikaları vasıtasıyla dijital ortama bağlı olarak yansıtması olarak görülmektedir. Böylece kültür üreticileri ile üreticiler ve bilgi teknolojilerinde donanım sağlayanlar arasında bağlantılar oluşmaktadır. Daha çok müzik ve film sektöründe bu bağlantılar görülmektedir [30].

Kültür ekonomisi ekonomiye direk katkı sağlayan bir unsur olarak değerlendirildiğinde bu katkının ölçülenebilirliği için üç aşamalı bir yol izlenmektedir. Bu yollardan ilki, kültür ekonomisinin genişliğinin ve derinliğinin belirlenerek bunlara ilişkin doğru

tanımlamaların yapılmasıdır. İkinci olarak uluslararası alanda karşılaştırılabilir değerler sistemine uygun esnek bir tanımlamanın yapılması ve bu tanımlamanın, bölgesel, ulusal ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılabilir şekilde esnek bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Son olarak da, ortak bir ölçüm sisteminin (ülkeler arası karşılaştırmalarda ortak bir değerlendirme sisteminin) oluşturulmasıdır [28].

Kalkınmanın ekonomik, sosyal ve kültürel bileşenlerden meydana geldiği fikrinden yola çıkarak tez çalışması kapsamında kalkınmada itici bir güç oluşturan kültür ekonomisi kavramı detaylı incelenmiştir. Bu bağlamda kültür ekonomisi ile bazen eş anlamlı bazen de bu kavramın alt başlığı olarak tanımlanan ve literatürlerde yoğun bir şekilde tartışılan kültür endüstrileri, yaratıcı endüstriler ile kültür ve yaratıcı endüstriler ayrı bir başlık olarak kültür ekonomisi bağlamında tez çalışmasında değerlendirilmiştir.

2.2.3 Kültür Endüstrisi ve Yaratıcı Endüstriler

Yirminci yüzyılın sonlarında imalat sanayine dayalı ekonomilerini bilgiye dayalı ekonomiye dönüştüren kentler, kültüre ve yaratıcılığa dayalı bir ekonomiye doğru evrimleşmektedir. Bu süreçte kentler dönüşüm sonucunda oluşan fiziksel ve sosyal problemleri çözmek ve kentler arası rekabette yer almak adına kentsel yeniden canlandırma politikaları geliştirmektedir. Bu politikalar kültür ve yaratıcı endüstrilerin bir kısmını da kapsayan hizmetler sektörünü içermektedir. Kentsel yeniden canlandırma kapsamında kültür ve yaratıcı endüstriler, ekonomiyi ve mekânı yeniden yapılandırmakta, sermayeyi, yatırımı ve nitelikli işgücünü çekmek için araç olarak kullanılmaktadır. Kültür endüstrileri ekonomik değer olarak kültürü merkeze alan, bireysel yaratıcılığa ve birikime dayalı sembolik ürünlerin üretilmesi, dağıtılması ve tüketilmesini kapsamaktadır. 1970 yılından sonra yaşanan ekonomik krizle birlikte bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle esnek üretim modeline geçilmiştir. Üretimdeki bu değişiklik ile birlikte sanayisizleşen ülkeler de sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunları çözmek ve yeni imaj oluşturmak adına kentler kültür ve yaratıcı endüstriler çatısında kültür eksenli stratejileri geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştır [28].

Kültür ve yaratıcı endüstrileri kentin kültür ekonomisini canlandırmakta, imaj yenilemekte ve sermayeyi kente çekmektedir. Bu bağlamda kültür ekonomisi ekonomik bunalım ve değişen üretim modeli ile yeni bir ekonomik yapı oluşturmakta ve kalkınma sorununa kültür penceresinden bakmaktadır.

Yaratıcı endüstri kavramı 1940'lara dayanmaktadır ve yaratıcı sınıf kadar yeni bir kavram değildir. Adorno ve Horkheimer'ın 1947 yılında "Kültür Endüstrisi" adlı kitabı yayınlanmıştır ve Adorno ve Horkheimer kitle kültürünün ticari üretimini eleştiren bir kavram oluşturmuşlardır. Kitap da sanatın sosyo-ekonomik ve siyasi konjonktürden bağımsız olmadığını ve kapitalist sistemin kuralları içinde tüketilip üretildiğini ve sanatın ticarileştirildiği anlatılmaktadır. Onların terminolojilerinde (kültür endüstrisi) sanat kapitalist sistemin bir ürünü olarak ifade edilmekte ve sanat bağımsız bir iş olarak tanımlanmamaktadır. 1960'ların sonlarında kültür endüstrisi ve iş dünyası daha fazla birbirine karışarak ulus ötesi şirketlerden film, televizyon ve kayıt şirketlerine yatırım yapılmış ve kültür endüstrisi daha fazla sosyal ve siyasi öneme sahip olmuştur [112]. Bu değişim birçok sol görüşlü öğrencileri, aydınları (özellikle fransız sosyologları), aktivistleri ve politika yapımcıları etkilemiştir, tekil anlamda "kültür endüstrisi (*culture industry*)" her biri birbirinden farklı kültürel üretimin ötesinde çeşitli mantık ve kompleksleri içeren ifade olarak "kültürel endüstriler (*cultural industries*)" terimine dönüşmüştür. 1980'lerden sonra bu terim ilk defa devlet kurumları tarafından kabul edilmiştir ve bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Londra Kent Konseyi (*Greater London Council (GLC)*) kültür endüstrilerini kullanmış ve kültürel üretimden hizmetlere kadar insanların tükettiği her şey olarak tanımlamıştır (TV, film, müzik, kitap, konser vb) [113]. O'Connor, [114] bu endüstrilerin iki önemli noktaya vurgu yaptığını bunlardan ilkinin, bu endüstrilerin kamu teşviki dışında kalan, ekonomik kaynağın yanında istihdam da yaratabilme potansiyeline sahip kültürel ve ticari aktiviteler olduğunu ikincisi noktanın ise; bu endüstrilerin TV, radyo, müzik, film, kitap, reklam, konser gibi kamu teşviki dışında kalan sektörlerden oluştuğunu belirtmiştir.

Adorno [115] sanat, kültür ve ekonomik faaliyetlerinin çelişkisine vurgu yapmıştır ancak kültürel endüstriler bu yeni kavramla sanat kültür ve ekonomik süreçleri birbirine bağlamıştır. Kültürü, Adorno araçsal aklın soyut bir sistem tarafından ve sermayeyi de içeren bir yapı olarak tanımlanmıştır [112]. Bu bağlamda akademik

çalışmalarda ticari olmayan sanat ve ticari odaklı kültürel üretim arasındaki ayrım üzerinde durulmuştur. 1990'larda genel olarak, kültür endüstrileri terimi, sanat ile ilgili çıktıları olan çeşitli sektörlerde (film, televizyon, fotoğraf, müzik, moda, seramik, mobilya, yayıncılık vb.) kullanılmıştır [116]. 1970'lerden buyana kültür endüstrilerine farklı yaklaşımlar getirilmiştir.

Helbrecht [117] sanat, eğlence ve kültürel endüstrilerin kentlerin yeniden yapılanmasında giderek önem kazandığını ve bu üç bileşenin bir araya geldiğinde turizmi besleyerek insanları kent merkezine çektiğini ifade etmiştir Eski sanayi bölgelerin çöküşü ile sanatsal aktiviteleri beslemenin, ekonomik yeniden yapılanma için bir strateji halini aldığini ve kültürel endüstrilerin bu dönüşüm sürecinde bir yöntem olarak kullanıldığı belirtmiştir. Bununla birlikte, kentlerin kültür ekonomisinin de tüketici toplumu, estetiğin doğuşu, ekonominin yeniden şekillenmesi, kimlik politikaları, kişiselleşme ve dünyanın yeniden algılanmasıyla yakından ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Scott'a [118] göre, kültür ürünleri endüstrileri; a) eğlence, bilgi ve eğitime odaklanan hizmet çıktıları (sinema filmi, müzik, basılı medya ya da müzeler gibi) ve b) tüketiciye bireyselliğini ayırt edebileceği ve toplumsal teşhir için fırsat tanıyan imalat ürünleri (moda kıyafetler ya da mücevherler gibi) sunan sektörler olarak somutlaştırılabilir. Ayrıca resim, heykel, tiyatro gibi geleneksel sanatlarda bu kapsama dâhil edilebilmektedir.

UNESCO [119] kültür endüstrilerini; soyut ve kültürel yapıdaki yaratıcı içerikleri; eser, ürün ya da ticari meta haline getirilmesi yoluyla birleştirilen endüstriler olarak tanımlamaktadır. Bu içerikler genel olarak telif hakları ile korunmakta ve mal ve hizmet şekline dönüştürülebilmektedir. Kültür endüstrileri genel olarak; el sanatları ve tasarım yanında basım, yayın ve multimedya, görsel, işitsel ve sinemacılık ürünlerini de içermektedir. UNESCO'ya göre kültür endüstrilerinin en önemli yönü; kültürel çeşitliliğin sürdürölmesi, teşvik edilmesinde ve kültüre demokratik erişimin sağlanmasında merkezi bir öneme sahip olmasıdır.

Kültür endüstrileri kavramı hala tartışılırken 1990'ların sonunda yaratıcı endüstriler kavramı ortaya çıkmıştır. Kültür endüstrileri yaratıcı endüstriler fikrinin oluşmasına

neden olmuştur, Yaratıcı Endüstriler Çalışma Kolu (*Creative Industries Task Force*)" kurulmuş ve kavram, İngiliz hükümetinin DCMS (*Department for Culture, Media and Sport*) tarafından "Creative Industries Mapping Document" etkilemiştir. Bu tanımlar "teknolojik üretimi ve kitle erişilebilirlik" odaklanarak sanatçı merkezli olmasından dolayı yaratıcı endüstrileri kültürel endüstrilerden ayırmıştır. DCMS (1998) yaratıcı endüstrileri; "*kökeni; bireysel yaratıcılık, beceri ve yeteneğe dayanan, fikri mülkiyet hakkının oluşturulması ve kullanılması yolu ile refah ve iş yaratan sektörler*" olarak tanımlamıştır. Buna göre 13 önemli sektörler tanımlanmıştır: Bunlar; reklam, antika, mimari, el sanatları, tasarım, moda, film, eğlence, müzik, sahne sanatları, yayıncılık, yazılım, televizyon ve radyodur [32].

Öztürk, [120] yaratıcı endüstriler ile içerdikleri sektörler bakımından benzerliklere sahip kültür endüstrilerinin yaratıcı sanat alanında çalışan bireylerin ve tasarımcıların, teknoloji üreten ve yöneticilik yapan bireylerle ortaklıkları üzerine kurulduğunu belirtmektedir. Kültür endüstrileri kavramının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini özetlemiştir. Buna göre kültür endüstrileri; ağır endüstrinin merkezden dağılması, kent ve/veya ülke dışına çıkması, kent mekânının ve kentsel ekonominin çöküşü, yerleşimlerin nüfus kayıpları yaşaması, ekonomik kaynak yaratma ihtiyacı, kentsel politik süreçler, kentler arası rekabetin artması, kültür ürünleri ve kültürün popülerleşmesi, bireysel yaratıcılık, yetenek ve beceri, kültürel birikim ve kültürel sermaye ve kentsel yeniden yapılanma ve kentsel dönüşüm süreçleri ile şekillenmiştir.

Landry ve Bianchini [121], 21. yüzyılın endüstriyel faaliyetlerinin artan şekilde yaratıcılık ve yenilik yoluyla bilginin üretimi üzerine dayanacağı belirtmiştir. Howkins ise yaratıcı sektörleri; telif hakları, patentler, markalar ve tasarım şeklinde nihai ürünler üreten tüm sektörler olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama çerçevesinde yaratıcı sektörlerin belirleyici özelliği; patent, telif hakkı, marka ya da tasarım şeklinde bir fikri mülkiyet hakkını ortaya çıkarmasıdır. Buna göre yaratıcı sektörleri oluşturan temel sektörler ya da faaliyet alanları; müzik, reklam, mimarlık, sanat, el sanatları, tasarım, moda, sinema sektörü, gösteri sanatları, kitap, dergi ve gazete yayıncılığı, araştırma ve geliştirme, bilgisayar yazılımı, oyuncak ve oyunlar, bilgisayar oyunları, fotoğrafçılık, radyo-televizyon ve kablolu yayın sektörleri olarak sınıflandırılabilir. [32]

Aksoy ve Enlil, [37] yaratıcı endüstrilerin genelde müzik, dans, tiyatro, edebiyat, görsel-işitsel medya, tasarım, bilişim, dijital teknoloji gibi fikri mülkiyet hukukunu içerdiğini ve katma değer olarak yaratıcılığın kullanıldığı faaliyetleri kapsadığını belirterek kültür ekonomisinin yaratıcı endüstrilerin bir alt kümesi niteliğini taşıdığını vurgulamıştır.

Yaratıcı endüstriler ve kültürel endüstriler kavramlarının tanımları ve birbirleri ile ilişkileri incelendiğinde terimlerin zaman içerisinde birbirinden türediği ve birbiri içine geçtiği görülmektedir. Bu kavramlar üzerine Wiesand [122] çeşitli ülkelerde farklı dönemlerde kullanımların değiştiğini söylemektedir (Çizelge 2.1). Bu tanımlar özetlendiğinde üç temel kavram ortaya çıkmaktadır. Sektörel araştırmacılar ve kentsel yönetimler tarafından kültürel endüstriler, yaratıcı endüstriler ve telif hakkı endüstrileridir. Bu üç sektör, içerdikleri alt sektörler ile birbiri içine geçmiştir.

Çizelge 2.1. Sektörler üzerindeki farklı tanımlar [122]

Tanımlar	
<i>Culture Economy</i> (1991-2007, switzerland 2003)	Kültür ekonomisi
<i>Cultural industries</i> (Fransa 2006, İstanbul 2007)	Kültürel endüstriler
<i>Cultural industries cluster</i> (Barselona/İspanya 2004)	Kültürel endüstriler yığılmaları
<i>Cultural products and service industry</i> (Euclid for EU 2003)	Kültürel ürünler ve servis endüstrisi
<i>Show business</i> (ABD geleneksel)	Eğlence sektörü
<i>Creative industries</i> (UK, 1998-2005, avusturya 2000-2006, KEA for EU 2006)	Yaratıcı endüstriler
<i>Creative class</i> (Florida, 2002, Netherlands 2005)	Yaratıcı sınıf
<i>Copyright industries</i> (USA 2000, Singapore 2004)	Telif hakkı endüstrileri
<i>Knowledge Economy</i>	Bilgi ekonomisi
<i>Experience Industry</i>	Deneyim endüstrisi
<i>Creative Capital</i>	Yaratıcı kapital
<i>Cultural Goods</i>	Kültürel ürünler
<i>Creative Sector</i>	Yaratıcı sektör
<i>Cultural and creative Sector</i>	Kültürel ve yaratıcı sektör

DCMS tarafından yaratıcı endüstriler altında sınıflandırılan sektörler 13 başlıkta özetlenmiştir. Bunlar; el sanatları, tasarım/tasarımcılar, moda tasarım, reklamcılık, müzik ve film, mimarlık, etkileşimli yazılım /basım / yazılım, televizyon ve radyo, performans sanatları, sanat ve antikacılık, müze ve sanat galerileri, kültürel ve tarihi miras ile spor ve turizmdir [32].

UNCTAD kültür ekonomisine ve yaratıcı ekonomiye ilişkin faaliyetleri 4 ana grup altında toplamıştır. Bunlar: Kültürel miras, sanat, medya ve fonksiyonel (işlevsel) yaratıcılıktır [35].

Kültürel Miras: Toplamların bıraktıkları kalıntılar ve izleri kapsamaktadır. İnsanoğlunun nesilden nesile aktardığı kültürel değerkler gibi geçmiş yaşamdan gelen sembolik bilgiler bütünüdür. Sanat ile ilgili tüm alanların kökeni ve kültür ve yaratıcı ekonominin özü olarak tanımlanmaktadır. Kültürel miras, tarihsel, antropolojik, etnik, estetik ve sosyal bakış açısına sahip tüm kültürel özellikleri biraraya getirmektedir. Kültürel miras “geleneksel kültürel ürünler” ve “kültürel alanlar” olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki “geleneksel kültürel ürünler olarak adlandırılan el sanatları, festivaller, kutlamaları kapsamaktadır. Diğer i se “kültürel alanlar” olarak arkeolojik alanlar, müzeler, kütüphaneler ve sergiler gibi alanlardır [35].

Sanat: Kendi içerisinde “görsel sanatlar ve sahne sanatları “olarak iki alt gruba ayrılmaktadır: bunlardan birincisi olan “görsel sanatlar” kendi içerisinde çok çeşitliliğe sahiptir. Oyma, yontma, taş a baskı, kolaj ve diğer süsleme sanatları gibi diğer görsel sanatlara ek olarak antika, resim sanatı, heykeltıraş ve fotoğrafçılık gibi alanları içermektedir. İkincisi “sahne sanatları”dır. Sahne sanatları tiyatro, opera, resim, dans, bale, konser, sirk, kukla, canlı müzik vb. faaliyetleri kapsamakta ve genellikle kültürel eğitimle ilgili, eğlenceye yönelik ve gelirin kazanılması g[35]ibi amaçları taşımaktadır. Bu grupta bulunan müzik, kültür ekonomisi (dolayısıyla yaratıcı ekonomi) içerisinde önemli bir yere sahiptir. Müzik, kültürlerarası diyalogların gelişmesinde önemli bir araç olarak görölmektedir. Müziğin küresel alanda yayılmasını sağlayan en önemli faktör ise teknolojik gelişmedir. Dijital teknolojilerin gelişmesi ve iletişimin kolaylaşması ile (internet, cep telefonu, mp3/mp4 vb. araçlar ile) ulusal ve uluslararası piyasada müziğin yaratılması, üretilmesi, tekrar üretilmesi, ticarileştirilmesi ve tüketilmesi kolaylaşmıştır [35].

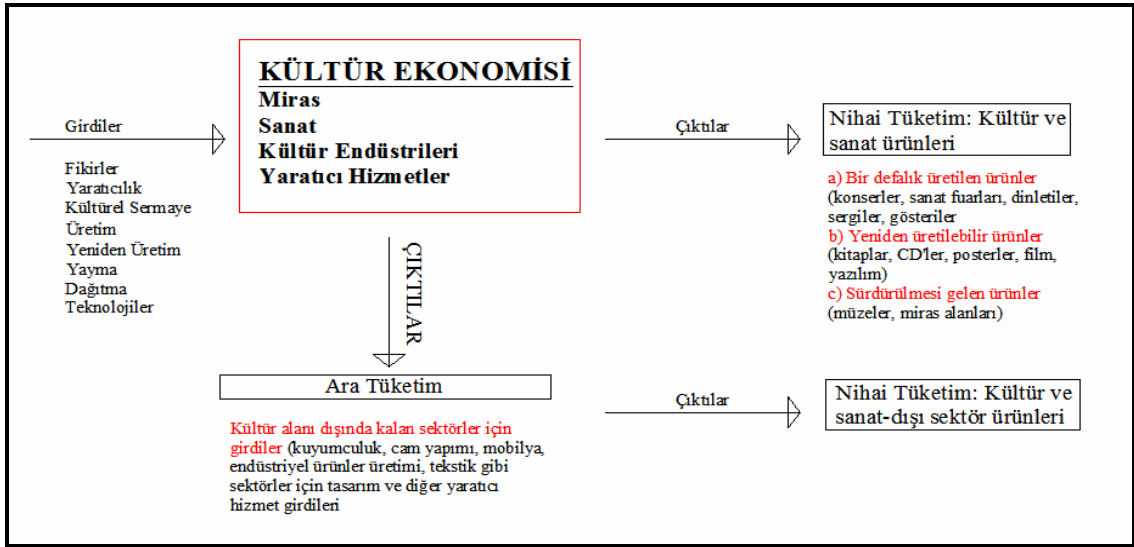
Medya: Medya “yayımcılık ve basılı medya” ve “görsel-işitsel medya” olarak iki alt gruba ayrılmıştır. “Yayımcılık ve basılı medya” her türlü edebi eseri, her çeşit kitap formuna dönüştüren bir grup olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca basılı medya haber kalitesi yüksek her çeşit haberi de gazete ve dergi gibi materyallere dönüştürmektedir. Yani, basılı medyanın kültürel ve iktisadi bakış açısına sahip olmasından dolayı yaratıcı endüstrilerin önemli alt grubu olduğu söylenebilir. “Görsel-işitsel medya” ise bu grup içerisinde yer alan alanlar kitap, film, müzik gibi kültürel malların kitlesel yeniden

üretimine ve kitlesel yeniden dağıtımına yönelik oluşmuş (sinema, televizyon, radyo vb. gibi) faaliyetleri kapsamaktadır [35].

Fonksiyonel (İşlevsel) Yaratıcılık: Fonksiyonel yaratıcılık faaliyetleri kültürü, üretim süreçlerine ara girdi ve yenilik faktörü olarak dâhil eden, fonksiyonel malların üretildiği faaliyetlerdir. Bir diğer ifade ile işlevsel amaçlar doğrultusunda talep yaratıcı ve hizmet odaklı oluşturulmuş (yaratıcı) mal ve hizmetlerin üretimini kapsayan faaliyetlerdir. Bunlar, yenilikçi faaliyetlerle üretime değer katarak rekabetçi avantaj oluşturmak için kullanılır. Bu faaliyetler “tasarım, yeni medya ve yaratıcı hizmetler” olarak üç alt başlıklarda incelenmektedir. “Tasarım”; iç tasarım, grafik tasarım, moda tasarımı, mücevher tasarımı, oyuncak tasarımı gibi ürünlerin dış görünüşü ile ilgilidir. “Yeni medya”; yazılım, video oyunları, dijitalleşmiş yaratıcı içerik gibi faaliyetleri kapsamaktadır. “Yaratıcı hizmetler” ise; mimarlık, reklamcılık, rekreasyon hizmetleri, yaratıcı araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile diğer ilgili faaliyetleri içermektedir [35].

Aksoy ve Enlil [37] tarafından hazırlanan “Kültür Ekonomisi Envanteri İstanbul 2010” adlı çalışmada kültür ve yaratıcı faaliyetlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama ve bu sektörlerin kentlilerin katılımına, yetkilendirilmesine ve refahına sağladığı katkıları kentsel düzlemde analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda UNCTAD, Avrupa Komisyonu ve UNESCO’nun çalışmalarından yola çıkarak kültür ve yaratıcı faaliyetleri, sektörleri ve endüstrilerinin haritalanması ve değerlendirilmesinde “yaratıcı ekonomi”, “yaratıcı endüstriler”, “kültür endüstrileri”, “kültür ve yaratıcı endüstriler” terimi yerine “kültür ekonomisi” terimi kullanılmıştır. Buradaki kültür ekonomisi yaratıcı ekonominin bir alt kümesi olarak değerlendirilmiştir. Buna göre kültür ekonomisi; yaratıcılık, entelektüel ve kültürel sermayenin ana girdiler olduğu faaliyet, endüstri ve hizmetler alanı olarak ele alınmıştır. Çalışmada kültür ekonomisi “kültürel miras”, “sanatlar”, “kültür endüstrileri” ve “yaratıcı hizmetler” olarak dört ana başlıkta incelenmiştir.

Aksoy ve Enlil, [37] kültür ekonomisi altında sınıflanan faaliyetlerin kültürel tüketime konu olan faaliyetlerin ve ürünlerin üretimini kapsadığını ve kültür alanı dışında kalan sektörler içinde ara girdi üretimini içerdiğini belirtmiştir. Buna göre kültür ekonomisinin genel ekonomi ile geniş kapsamlı bir girdi-çıktı ilişkisinin bulunduğunu (Şekil 2.4) ve bu şekilde kültür ekonomisinin daha sağlıklı olarak gelişerek hizmet ve üretim endüstrisinin büyümesine katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Şekil 2.3 Genel ekonomi içinde kültür ekonomisinin girdi-çıkışı ilişkisi [37].

Kültür birçok farklı disiplin için araştırmak konusu olması ve geniş kapsama sahip olmasından dolayı araştırmada kavramsal sınırlamalara gidilmiştir. Literatürde kültür ekonomisinin; “kültür ekonomisi, kültür endüstrileri, yaratıcı ekonomi, yaratıcı sektörler ve kültür ve yaratıcı endüstriler” kavramları ile birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre (UNTCAD [35], INTELİ [36], Aksoy ve Enlil’in [37] geliştirdikleri kültür ekonomisi sınıflamasından herhangi biri tek başına tez çalışması kapsamında Van İline ait yatırımların kültür ekonomisi açısından tam olarak karşılığını yansıtmamasından dolayı bu üç sınıflama birbirine entegre edilerek ve yeni tanımlamalar getirilerek geliştirilmiştir. (Çizelge 1.1). Buna göre “geleneksel yapı malzemesi üretimi (geleneksel ürünler)”, “geleneksel gastronomi” ve “somut olmayan kültürel miras” kültürel miras sınıfına eklenmiştir.

2.2.4 Kültür Ekonomisinin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri

Yirminci yüzyılın sonlarından buyana kültürel faaliyetlerin değeri ve önemi, ekonomik anlamda ulusal ve uluslararası ölçekte artış göstermektedir. Sosyal, ekonomik ve mekânsal dönüşüm için etkin yapılardan biri olan kültür, yaratıcı endüstrilerin ekonomik kalkınma üzerindeki rolü bakımından akademik çalışmalarda öne çıkmaktadır. Çoğunlukla gelişmiş ülkelerdeki kültürel sektörlerin ekonomik yaşam üzerine etkileri belirgin olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde de bu etki kendini

göstermeye başlamıştır. Kültür ekonomisi, büyüme/gelişme/kalkınma amacıyla oluşturulan kültür politikaları çatısında öncelikli olarak istihdam sağlayıcı olmasının yanı sıra kültürel değerlerin korunması, yaşatılması ve sürdürülebilirliğinin sağlamasında önemli bir itici güç olmaktadır.

Refah düzeyini geliştirmek amacıyla ekonomik kalkınmaya odaklanan ekonomilerde, kültürel sektörlerin kalkınma politikalarına dâhil edilmemesi gerektiği belirtilmektedir [123]. Ekonomik ve kültürel kalkınmaya temel alan ve bu yapıyı bir bütün olarak değerlendiren modern ekonomik yaklaşımların, uygun kültür politikaları ve alternatif çözüm stratejileri ile ekonomik durgunluğu ve krizi aşmada daha etkili olduğu ifade edilmiştir [124].

Grodach [125] katma değer yaratıcı nitelikteki kültür ekonomisinin gelişim ve kalkınmasının farklı boyutlarına vurgu yaparak beş temel modelden bahsetmektedir (Çizelge 2.2). Bunlar; geleneksel, yaratıcı şehir, kültür endüstrileri, kültürel meslekler ve kültürel planlama modelidir.

Dünya ekonomisi 2000'li yılların buhranlı döneminde küçülürken yaratıcı ekonomi ile ilişkili ürünlerin ticari hacminde artış görülmüştür. Avrupa Komisyonu; yaratıcı ve kültürel sektörlerin bölgenin küresel rekabet gücünü arttırmak için kullanılması gerektiğini belirtmekte ve Lizbon stratejisi çerçevesinde yaratıcılığın inovasyon ve ekonomik kalkınma/büyüme üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır [126], [127].

Yaratıcı ve kültürel sektörlerin; Avrupa'da 2003 yılında 654 milyar Euro ciro yaparak ekonominin genelinden % 12 daha hızlı artış göstermiştir. Bu sektörün AB'nin GSMH'sinin % 3'lük bölümünü oluşturduğu ve 6 milyona yakın kişiye iş imkânı sağladığı tahmin edilmektedir [129]. Ülkeler bazında ise bu katkının 1997-2007 yılları arasında Birleşik Krallık'da % 5'e kadar çıktığı; 2011 yılında İtalya'da % 3,5; İspanya'da ise % 4,8 seviyesinde olduğu gözlemlenmiştir [130]. Bu oran teknoloji ağırlıklı yaratıcı yoğunlaşmanın görüldüğü Doğu Asya ülkelerinde % 3-6 arasında değişirken (2000); Avustralya (2000-2005) ve Yeni Zelanda'da (1996- 2001) % 2-3 düzeyindedir [130], [132]. ABD'de (1997-2007) sektörün katkısının % 4'ün üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Çin, Rusya ve Afrika ülkelerinde ise yaratıcı ve kültürel sektörlerin gelişim aşamasında olduğu belirtilmektedir [35]. Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında kültür

ekonomisi kavramının yeni algılandığı ve nitelikli bilgi ve alt yapının yeterince bulunmadığı görülmektedir (Lazzeretti vd. [133]).

Çizelge 2.2 Kültürel ekonomi modelleri ve politikaları [125], [128].

Model	Anahtar Fikirler/Odak	Politikalar
Geleneksel iktisadi kalkınma	* Dış firmaları/endüstrileri cezbet/etkile/bölgeye çek * Ayrık kültür ekonomisi politikası yok	* Maliyet tabanlı teşvikler * Düzenlemeleri minimize et * Pazarlama
Yaratıcı kent	* Hareket halindeki yetenekleri cezbet/etkile/bölgeye çek	* Yer in kalitesi * Sanat/kültür ilişkili imkânlar ve kolaylıklar
Kültür endüstrileri	* Toplulaştırma süreci, firma özelleşmesi ve bağlantılar	* İşlem maliyetleri ve riski minimize et * Bilgiyi ve ortaklıkları geliştir
Kültürel meslekler	* Sanatçıların ve ilişkili meslek gruplarının ihtiyaçları ve özellikleri	* Sanatçı merkezleri, düşük maliyetli yer tahsis, eğitim * Sosyal ve iş ağıları
Kültürel planlama	* İnförmel sanat/kültür * Yer/çevre tabanlı toplumsal kalkınma	* Bölgesel güçlendirme için varlık tespiti/ konumlandırması

Avrupa Konseyi kültür ve sanatın ekonomik etkilerini iki başlık altında sınıflamıştır. Bunlardan birincisi; kültür endüstrilerinin, medya ve telekomünikasyon alanında katma değer yaratan hizmetler ile ilişkisi doğrudan olan ekonomik etkileri diğeri ise insanlar ve kurumlar için toplumsal bir karlılık, sosyal bir kredi yaratan dolaylı ekonomik etkileri kapsamaktadır [134]. Bu sınıflama kendi içinde dört gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, GSYİH ve istihdam bilgileri ışığında ekonomiye doğrudan katkıyı ölçmeyi amaçlayan “ana iktisadi etki”, ikincisi, yaratıcı endüstri faaliyetlerinin çarpan etkisiyle diğör sektörler üzerinde neden olduğu yan etki benzeri niceliksel dolaylı katılımları ölçmeyi amaçlayan “ikinci düzeyde iktisadi etki”, üçüncüsü, yaratıcı endüstrilerdeki yeniliklerin diğör sektörlerle yayılan daha az niceliksel özellikteki doğrudan katılımlarını ölçmeyi amaçlayan “üçüncü düzeyde iktisadi etki” ve son olarak dördüncüsü ise yaşam kalitesi, eğitim ve kültürel kimlik üzerine dolaylı ve niceliksel olmayan katılımları ölçmeyi amaçlayan “dördüncü düzeyde iktisadi etkidir”. Sistematiik şekilde etkileri analiz etmek için altı temel yöntem geliştirilmiştir Bunlar; endüstriyel organizasyon analizi, değer-zincir analizi, endüstriler arası analiz, bölgesel analiz, telif ve fikri mülkiyet ile sözleşme teorisidir [128].

Kültür ekonomisini besleyen yaratıcı endüstriler birçok özel ve kamusal kurumlara yatırım yaparak son zamanlarda yüksek özellikteki kent ve bölgeler ya da yeniden sanayileştirmeye dayalı ekonomik çeşitliliğe katkı sağlamaktadır [135], [110]. Yaratıcı endüstride çalışan insanlar farklı hizmetler ve ürünleri geliştirmek ve ihracatından gelir kazanmakta ve yerel olmayan kültür endüstrilerinin verimliliği ve kültürel varlıkların çeşitliliği ile sanatçıları, yüksek beşeri sermayesindeki sanatçıları ve diğer firmaları çekmektedir. Yaratıcı endüstriler, kültürel ifadeler, iletişim teknolojileri ve materyal üretimindeki yaratıcılık, ticari mal ve hizmetler ve aynı zamanda tüketime dayalı piyasayı birleştirmektedir [135]. Ancak, Oakley [136] ekonomik kalkınmada yaratıcı endüstrilerin rolünün abartılı olduğunu ve ekonomik eşitsizliğe, soylulaştırmaya ve yerel ekonominin istikrarsızlığa neden olduğunu belirtmiştir.

Anderson, [137] bölgesel kalkınmanın bir ayağı olarak kültür endüstrilerine vurgu yapıldığında geleneksel sektörlerde olumsuz olarak nitelendirilebilecek pek çok etkenin olumlu değerler olarak algılanabileceğini belirtmiştir. Ekonomik istikrarsızlık, dengesizlik, belirsizlik, gibi kavramlar; yerel düzeyde yaratıcı özelliklerin ön plana çıkarılarak kalkınmanın hızlandırılması için gerekli olabileceğini ifade etmiştir.

Garcia, [138]; kalkınma hedeflerinin, kentsel dönüşümün bir aracı olan kültür politikası çerçevesinde yerel olarak belirlenmesinin bütünün bir parçası olarak algılanmamasına ve sosyal refah üzerinde olumsuz etki oluşturabileceğini belirtmiştir. Kong, (2000) ise, yaşam kalitesi, sosyal uyum ve toplumsal kalkınma üzerinde etkili olan kültür politikalarının mutlak gelir ve istihdam odaklı olarak değerlendirilmesinin doğru bir yaklaşım olmayacağını ifade etmiştir.

Scott, [139] bölgesel ve yerel ölçekte rekabet ve işbirliği ekseninde bütünleşik şekilde tasarlanan yerel, ulusal ve uluslararası kültürel stratejilerin, ekonomik kalkınma hedeflerini başarıya ulaşma olasılığının daha yüksek olacağını belirtmiştir.

Yaratıcı endüstriler ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin temelinde çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerin başında yaratıcı sektörlerin servet artışı yaratması gelmektedir. İlgili sektörlerle yapılan masrafların gelir elastikiyeti birim değer üzerinde olduğu için servet toplulaşmaktadır. İkinci olarak yaratıcı endüstriler uzmanlaşmayı özendirerek beşeri sermayenin artmasına ve büyümenin ivmelenmesine neden

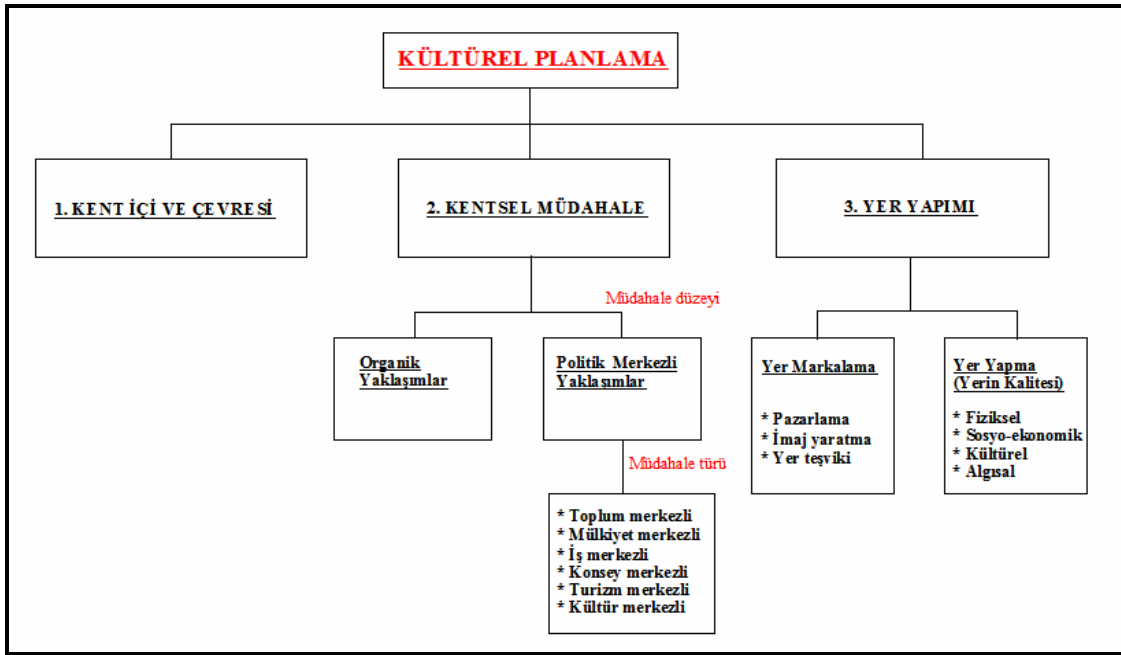
olmaktadır. Yaratıcı endüstrilerin teknolojik ve bilgi tabanlı dönüşüme önem vermesi kalkınmayı hızlandıran üçüncü bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Son olarak ise yaratıcı endüstriler faktör hareketliliğine katkısından ötürü uluslararası ekonomik faaliyet hacmini genişletmektedir (Lazzeretti vd. [133]). Bu iktisadi perspektiften yaratıcı ekonominin dinamik değerini ve ekonominin geneli üzerine etkisini araştıran Potts ve Cunningham [132] dört model tanımlamıştır. Bu modeller; “refah, rekabet, büyüme ve yenilikçi modeldir”. Yaptıkları analizler sonucunda yaratıcı endüstrilerin iktisadi büyümenin temel belirleyicilerinden olduğunu öngören büyüme modelini ve yenilikçi modeli destekleyen bulgulara ulaşmışlar ve yaratıcı ekonomi büyümesinin farklı tanımlar altında ekonomideki genel büyüme eğiliminin üzerine çıktığını belirtmişlerdir.

Yaratıcı endüstrilerin GSMH ve istihdam artışı yaratmasının yanında sosyal dışlanma ve ekonomik kalkınmanın yarattığı adaletsizliklerle mücadele etmesi beklenmektedir. Bazı araştırmacılar tek taraflı ekonomik kalkınmaya/büyümeye yoğunlaşılmasından dolayı sosyal kalkınma/büyümenin ihmal edildiğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada Evans ve Shaw, [40] yaratıcı endüstrilerin çalışma ve yaşam alanları üzerinde burjuvalaştırıcı etkisinin olduğunu, Leaderbeater ve Oakley ise arttırdığını [140] ilgili sektörlerdeki kayıt dışı istihdam probleminin ekonomik eşitsizlikleri arttırdığını [128].

2.3 Kültür Eksenli Kentsel Planlama ve Kentsel Stratejiler

Üretimden bilgi ekonomisine geçiş ve bu süreçte yaşanan ekonomik krizi aşmada kentler, kültür eksenli kentsel stratejiler geliştirmektedir. Kültür eksenli kentsel stratejiler; müzeler ve galeriler gibi kültürel kurumların arttırılması, tarihi mirasın yeniden değerlendirilmesi, simgesel yapılarla kent imajının güçlendirilmesi, kentin kültür endüstrilerinin yoğunlaştığı kültür mahallerinin oluşturulması ve büyük ölçekli kültürel etkinliklere ev sahipliği yaparak olumlu bir kent imajının yaratılması olarak değerlendirilebilir. Bu stratejiler kültür ekonomisini besleyen sektörler arasında etkileşim sağlayarak kentteki yer yapım sürecini harekete geçirerek kentsel ekonomiyi canlandırmaktadır [141].

Kültür eksenli kentsel planlama sürecine ilişkin çeşitli yaklaşımlar ve tartışmalar vardır. Bu tartışmalar Durmaz [38] tarafından üç başlık altında özetlenmiştir. Birincisi kent içi mahallelerin yenilenmesi ya da kent çevresindeki yerlere büyük ölçekli yatırımların geliştirmesi, ikincisi politika ile tasarım müdahalesinin gerekli düzeyde olup olmadığı ve son olarak üçüncüsü ise yer yapımı ya da mekân kalitesi için yatırım yapılıp yapılmadığı veya yer markalama stratejisinin geliştirilip geliştirilmediğidir. Buna göre kültürel planlama kent içi/dışı alanlar, kentsel müdahale ve yer odaklı yaklaşımlar çatısında değerlendirmiştir [38] (Şekil 2.5).

Şekil 2.4 Kültürel planlama (Durmaz, [38])

2.3.1 Kent İçi ve Çevresi

1980’den buyana kent merkezlerindeki azalmanın kurtuluşu olarak kent yetkilileri ve politika yapımcılar, kent merkezlerine yerleşmiş yaratıcı endüstrileri şehir merkezlerini kurtarmanın bir yolu olarak görmüşlerdir [40]. Bu bağlamda kent içi mahalleler yenileme ve yaratıcı endüstriler için merkezlerin odak noktası haline gelmiştir [141]. Bu noktada mekânsal planlamanın bu merkezi sınırlar içerisinde yaratıcı endüstrilerin gelişmesine nasıl yardımcı olduğu önem arz etmektedir. Literatürde bu endüstrilerin konumsal ve mülkiyet gereksinimleri üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiği, onların özel ihtiyaçlarına yanıt vermenin önemli olduğu, mevcut kültür mahallelerinin

veya yeni sınırların gelişip gelişmemesine karar vermede alternatif yolların üretilmesi gerektiği belirtilmiştir [38], [141], [142].

Newman ve Smith [144] kültürel üretimlerin önemini vurgulayarak, yaratıcı endüstrilerin kümelenme ve yeni konum avantajları sunduğunu ve kent içlerinde yoğunlaştığını belirtmiştir. Hutton [145] ise yeni ekonomide hızlı gelişimi harekete geçirmek için kent içi yatırımların desteklenmesini gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre yaratıcı endüstriler ve kültür mahalleleri ile kent içi ve çevresinin yeniden canlanacağı öngörülmektedir.

2.3.2. Kentsel Müdahale

Kentsel müdahaleler iki temel yaklaşım çatısında tanımlanmıştır. Bunlar politika tabanlı ve organik tabanlı yaklaşımlardır. Organik tabanlı yaklaşımda; kent içi mahallelerin kentsel gelişim sürecinde kamusal politikaların etkisinden ziyade firmalar ve bireysel kararlar sonucu oluştuğu ifade edilmiştir. Politika tabanlı yaklaşımlarda ise farklı planlama süreci boyunca farklı strateji, müdahale ve araçların bulunduğu belirtilmiştir. Buna göre göre müdahale türleri; toplum temelli, iş temelli, mülkiyet temelli, konsey temelli, araç türleri ise; ev temelli, turizm temelli, kültür temelli olarak tanımlanmış ve bu kentsel müdahale türlerinin yeniden yapılanma sürecine yön verdiği belirtilmiştir [38], [146].

Kültür Mahalleri ve yaratıcı mahalleler üzerinden organik yaklaşımları Bell ve Jayne [147], plansız/organik veya planlı/kurumsal gelişim olarak adlandırmıştır. Aynı yaklaşım, “yerel (*vernacular*) ve mühendislik yaklaşımı (*engineered approach*)” olarak Shorthouse [148] tarafından saptanmıştır. Mühendislik yaklaşımı profesyonel ve kurumsal bakış açıları ve önceliklerden oluşmaktadır. Buna karşılık yerel yaklaşımlar aşağıdan yukarıya doğru resmi etkileşimler ve günlük sosyal ve kültürel ağlar ile karakterize edilmiştir. Küçük ölçekli organik yaklaşımlar olarak Amsterdam, Rotterdam, Manchester, Bristol, Nottingham ve Swansea kentleri örnek gösterilmektedir [148]. Tallon [149] bu yaratıcı mahallelerin gelişimini bir süreç içinde bazen bir kaza sonucu geliştiğini ifade ederek kavramsallaştırmıştır, bazı yeni yaratıcı mahallelerin kentsel yenilemenin politika aracı ya da amaç modeli olarak geliştirildiğini ve pazarlandığını

belirtmiştir. Örneğin; İngiltere'deki Manchester, Glasgow, Liverpool, Newcastle, Gateshead, Sheffield, Dundee, and Wolverhampton bu modele örnek gösterilmiştir.

Politik tabanlı yaklaşım da ise; gelişme süreci profesyonel planlamacılar tarafından müdahale gerektirmektedir. Kentsel müdahaleler farklı amaçlara sahiptir (kaliteyi yükseltmek, kamusal alanı yenilemek, bölgeyi yenilemek vb.) ve aynı zamanda planlama otoriteleri için bir gündem maddesi haline gelmektedir [150]. Bu amaçlara ulaşmak ve bu bahsedilen sorunlara bir çözüm bulmak için farklı aktörleri içeren ve aynı zamanda farklı amaçlar hedefleyen birçok farklı kentsel stratejiler geliştirilmiştir. Her bir yaklaşımın, farklı bir konusu ya da politika odağı vardır, ya da çeşitli gruplar tarafından tanımlanan farklı bir süreci izlemektedir. Süreç ve girişimin amacına bağlı olarak, politik tabanlı yaklaşımda kentsel müdahale de farklı yöntemlere başvurulmaktadır. Bunlar; kentsel korunma, koruma, yenileme, yenilenme, yeniden canlandırma, gençleştirme, rehabilitasyon, restorasyon, yeniden oluşturulması, yineleme, mevcut kullanım için yıkım-yeniden yapılanma veya tadilatır [38].

Politika tabanlı yaklaşımın kültürel kaynaklarının yönetilmesi ve yaratıcı sektöre destek sağlanması için düzgün ve uzun vadeli planlar geliştirmeyi sağladığı ve böylece mahallelerin rekabet istekleri ve farklı ihtiyaçlarının karşılanmasında ve kültürel gelişimle ilgili kararların oluşturulmasında bir çatı görevi yaptığı belirtilmiştir[38], [149].

2.3.3 Yer Merkezli Yaklaşım

Kentsel tasarım ve canlandırma/yenileme kültürel planlamanın çok önemli bir parçası olarak Montgomery [116] tarafından önerilmiştir. Montgomery kentsel tasarımın, ziyaretçi ve sakinlerin yaşam kalitesinde niteliksel iyileştirmeler yaparak, özellikle sert ve yumuşak altyapıyı destekleyen kültürel planlama stratejilerinin bir parçası olması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda kamusal alanlar; her yaş ve sosyal gruptan insanların gezinebileceği, insanların hareketi ve faaliyetlerin akışını teşvik etmeyi kolaylaştıracak kamu ve özel sektör arasındaki geçiş mekânların var olduğu yerler olarak tanımlanmıştır. Buradaki temel fikir kullanımdan ziyade kullanıcılarla ilişkilidir. Montgomery `nin yaklaşımı, kentsel çevrenin soyut karakterini temel alan yeni bir kültürel planlama yaklaşımı için günlük yaşamın yumuşak altyapısı ile ilgilidir öyle ki,

çeşitlilik, tercih, canlılık, akış, güvenlik, ekonomik- fiziksel-duygusal erişim, çevre kalitesi, katılım ve kamu-özel işbirliği, kozmopolitizm, kimlik, mekân duygusu, estetik kalitesi, hem de okunabilirlik yerin özelliklerini oluşturmaktadır.

Bir kentsel müdahalenin önemli başarı şartlarından birisi sürdürülmesi veya sosyal etkileşimi arttırmasıdır. Bianchini ve Ghilardi [151] kentlerin ekonomik ve yaşam tarzı farklılıkları ile markalaştırmanın sosyal uyumla zor olduğunu savunmuştur. Bunun yerine sosyal etkileşim ile farklı kullanıcıları barındıran-uyum sağlayan, esnek kullanıma izin veren ve kültürel kaynakların kullanımını maksimize eden açık görüşlü mekân tasarımının önemini belirtmişlerdir. Buna göre yer merkezli yaklaşım iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki “yer markalaştırma (*place branding*)” ile kent pazarlama stratejileri sayesinde bu yerleri geliştirmeyi/markalamayı amaçlamaktadır, diğeri ise “yer yapım girişimleridir (*place makinig-quality of place*)” ve kentsel tasarım sayesinde mekân kalitesindeki yatırımları arttırmayı amaçlamaktadır. Yer markalaştırma; pazarlama, imaj yaratma ve yer teşviği ile yer yapımı ise; fiziksel, sosyo-ekonomik, kültürel ve algısal olarak yer ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik faaliyetleri içermektedir [38].

Yer kalitesinde Florida [34] fiziksel özelliklerin (özgünlük, çekicilik, mekânsal çeşitlilik, kültür ve eğlence aktivite, sinemalar, açık spor tesisleri, vb. gibi) yanı sıra sosyo-kültürel özelliklerin (açıklılık, çeşitlilik, etnik köken, cinsel yönelim, alternatif stillere tolerans, canlı kültürel sahnenin varlığı, sokak yaşamı ve kentsel buzzy) önemli olduğunu ve yaratıcı sınıfı ve yaratıcı ekonomiyi çektiğini belirtmiştir. Buna göre yerin kalitesi; yükseltme, ekonomik faaliyet üretme, mekânsal, estetik ve kültürel ihtiyaçlar ile insanların psikolojik refahlarını sağlama noktasında son derece önemli görülmüştür [152].

Kentlerin tüm yönlerini kapsayan yaşam kalitesi ise; kültürel özellikleri, kişisel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları kapsamaktadır [153]. Yaşam kalitesi göstergeleri yaşanılabilir faktörlerle ilişkilidir örneğin, ulaşım, iş fırsatları, konut, kültürel özellikler, sağlık sorunları, vs. Bu kriterlerin yanı sıra, bu yerlerin planlama süreci kendi genel kalitesinde bir rol oynamaktadır. Bu noktada, Chapman ve Larkham [153] ve Parfect ve Power [154] katılımın önemli rolünü, uygun zaman ölçeğini ve kentsel çevrede kalite sağlayan kamu ve özel ortaklıkları vurgulayarak yer yapımında işbirlikçi kapasitenin

kentsel çevrenin yaşanılabilirliğine, kalitesine ve insanların yaşamlarına katkı sağladığını ifade etmiştir.

Kültürel planlama çatısında kültür eksenli kentsel stratejiler; kültür mahalleleri, büyük ölçekli kültürel etkinlikler ve kenti markalaştıran “öncü projeler (*flagship*)” başlığında değerlendirilebilir.

Kültür mahalleleri akademik literatürde; Montgomery [155], Mommaas [43], Bianchini ve Ghilardi [151], Roodhouse [155] ve Evans [157] tarafından kültür eksenli kentsel strateji yaklaşımlarında yoğun olarak tartışılmıştır. Bu tartışmalara göre kültür mahalleri; bazen bir şehir merkezi bazen ise tarihi dokunun bulunduğu alanlar olabilmekle birlikte kentin sosyal ve kültürel etkinliklerinin yoğun olarak yaşandığı, belirli gruptaki insanların yaşadığı ve belirli ekonomik faaliyetlerin kümelendiği alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Büyük ölçekli kültürel etkinlikler ise Roche [158] tarafından “büyük ölçekli etkinlik” olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda büyük ölçekli kültürel etkinlikler kentler için; kent imajı oluşturulması ya da var olan imajın geliştirilmesinde, kentsel alt yapının iyileştirilmesinde ve güçlendirilmesinde, kültürel ve tarihi yapının korunmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve kentsel mekânın dönüşümünde etkili olmakla beraber kent ekonomisini canlandırmada önemli görülmektedir.

Tez çalışması kapsamında bu stratejilerden kenti markalaştıran öncü projeler (*flagship*) Van iline sağlanan bazı desteklerde (Urartu Müzesi) görüldüğü için aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

2.3.3.1 Kenti Markalaştıran Öncü Projeler (*Flagship*)

Sanayisizleşme ve küreselleşmenin etkisi ile kentler yatırımları çekmek ve yerel ve ulusal düzeyde ekonomik kalkınmayı sağlamak için rekabet etmektedirler. Bu rekabet doğrultusunda kentsel mekân yeniden dönüşmekte ve farklı kentsel stratejiler geliştirilmektedir. Bu bağlamda rekabet ortamında şekillenen kentsel stratejilerde sosyo-ekonomik gelişim için markalaşma araç olarak kullanılmaktadır [45].

Marka, bir firmanın ürün ve hizmetlerini tanımlayan ve onları rakiplerinden ayırt etmeye ve farklılaştırmaya yarayan isim, sembol, tasarım veya bunların birleşimi olarak tanımlanmaktadır [159]. Kavaratzis ve Ashworth [46] ise markalaşmayı ürüne özel ve daha ayırt edilebilir bir kimlik yaratma çabası olarak bakarak kent markalaşmasını kentlere kimlik kazandırma eylemi olarak ifade etmişlerdir. Kentlerin markalaşmasında kentin öncelikli olarak varlığını gösterebilmesi, belli bir kitle üzerinde ve diğer kentlere göre daha üstün özelliklere sahip yerlerinin olduğunu vurgulaması ve bu yerlerin marka ile kendini ifade etmesini gerektiğini belirtmişlerdir [45].

Mommass [43] markalaşmanın, kente sadece ekonomik değer katan basit bir ekonomik aktivite olmadığını, kent markalaşmasının sosyo-kültürel etkisinin de önemli olduğunu, kenti, insanları ve ürünleri okumayı sağladığını belirterek kentsel kimlik ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığını ifade etmiştir.

Seisdedos ve Vaggione, [44] küresel boyutta istenen ekonomik gelişmeyi sağlamak için kent markası yaratmanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Seisdedos ve Vaggione göre kent markası iki ekonomik işlevden oluşmaktadır. Bunlarda birincisi kentin güçlü yönlerinin pazar gereksinimlerine doğru bağlanması ikincisi ise ekonomik canlanma için yenilenme stratejilerinin desteklemesidir. Bu işlevler doğrultusunda kent markası geliştirme süreci imaj merkezli olarak tasarlanmıştır. Kavaratzis ve Ashworth [46] ise, kenti markalama sürecinde kent imajına yönelik olarak kent plancıları tarafından üç ana tekniğin kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu teknikler; “kişilik markalama” (Gaudi ve Barcelona), “amiral gemisi inşası” (Pompidou ve Paris) ve “olay markalama”dır (Barcelona ve 1992 Olimpiyatları). Bu tekniklerin sadece yerin hatıranması ve dikkat çekmesi amacıyla değil, aynı zamanda yerin ekonomik ve sosyal gelişmesi bakımından faydalı özellikleri ile ilişki kurulmasını sağlamak amacıyla tasarlandığını ifade etmişlerdir [45].

Kentler; markalama sürecinde özellikle mimariden yararlanarak rekabet ortamında kendilerini diğer kentlerden ayırt etmek için “ikonik” yapılar inşa etmektedir. Ağırlık olarak bu yapılar kültür ve sanat etkinlikleri için kullanılan kültür ve sanat merkezleri, müzeler, konferans ve tiyatro salonları olarak tasarlanmaktadır. Bunlara en çarpıcı örnek Frank Gehry imzalı Bilbao, Guggenheim Müzesi’dir. Guggenheim’ın Bilbao kentine kazandırdıkları diğer kentlere örnek oluşturmakta ve “Bilbao Etkisi” olarak

tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kentler, imajlarını yenilemek için farklı tasarımlarla küresel rekabet ortamında kendilerine yer açmaktadır [45].

Ekonomik ve sosyal problemlerle karşı karşıya kalan Avrupa ülkelerinde bu problemleri aşmak/çözmek adına yerel ekonomik kalkınma çerçevesinde kültür sektörü ve politikalarından yararlanmaya gidilmiştir. Bu politikalardan bazında kentsel kültür stratejilerinden biri olan kenti markalaştırmak ya da pazarlamak ikonik/simgesel yapılar tasarlanarak oluşturulmaktadır. Özellikle son yirmi yıl içerisinde yapılan çağdaş sanat müzeleri bu imajı oluşturma ve kültürel ürünleri pazarlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda, Bilbao Guggenheim Müzesi'nin yarattığı "Bilbao Etkisi" kültür eksenli kentsel stratejiler açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bilbao Müzesi örneğinde, Bilbao kentindeki sanayisizleşmenin etki ile liman kenti imajının kaybolması ile doğrudan politika yapımcılar tarafından bilinçli şekilde yeni bir kent imajının oluşturulduğu ve bu imaj da kültür eksenli stratejilerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Açıkcası tanınmayan bir kent flagship projelerle uluslararası kamuoyunda tanınır hale gelmekte ve kültür merkezi işlevi kazanmaktadır.

Kültür merkezli yaklaşım çerçevesinde Bianchini ve Ghilardi, [151] kültür odaklı kentsel yenileme stratejilerinin 1980'lerden 1990'lara Avrupa'da yenilemenin çok dar bir kavramını benimsediğini ve kültürün sembolik, sosyal ve siyasi yönleri ile daha bütünsel bir yaklaşım geliştirmede başarısız olduğunu ve kültürün daha çok ekonomik ya da fiziksel boyutları üzerinde durulduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca kültürel planlama yaklaşımının; kültürel kaynakların sanat olarak kültürün estetik tanımı olmadığını daha geniş tanımları da içerdiğini, tiyatro, dans, sinema, edebiyat, el sanatları ve diğer kültürel formlar için geliştirilen politikaların daha fazla sektörel odaklı olduğunu ve kültürel planlama yaklaşımının kültürel kaynaklara dayalı olması gerektiğini belirtmişlerdir (Sanat, miras, gençlik kültürü, etnik azınlıklar, yerel gelenekler, diyalektler, ritüeller, bir yerin yerel ve dış algısı, şakalar, şarkılar, edebiyat, mitler, turist rehberleri, yer tanımlama, topografi, doğal ve yapılı çevre kalitesi, çeşitlilik, boş zaman kalitesi, kültür, yemek-içmek, eğlence tesisleri, yerel el sanatları vb.).

Yukarıdaki kültür eksenli kentsel stratejiler ağırlıklı olarak 1970 sonrası ekonomik buhranla birlikte üretim şeklindeki değişimin etkisiyle özellikle Avrupa'daki sanayi kentlerinin sanayisizleşerek sosyal, ekonomik ve çevresel alanda yaşadığı sorunlara ve

büyük sanayi tesislerinin kapatılarak terk edilmesinden kaynaklı kent merkezi ve çevresindeki çöküntü alanlarının yeniden inşasına çözüm kullanılmıştır.

2.4 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

1980’li yıllara kadar kalkınmanın ekonomik büyüme üzerinden değerlendirilmesi ve gelir göstergesinin büyümede önemli bir katkı sağladığını savunan neo-klasik yaklaşımlara karşı kalkınma anlayışına insan faktörünü dâhil eden içsel büyüme teorilerinin geliştirilmesi ile beşeri sermaye etkisi de önem kazanmıştır. Buna göre bir ülkenin kalkınmasının sadece gelir seviyesinin artması ile değerlendirilemeyeceği insan faktörünün ve sosyal ağlarında bu kalkınmada etkin bir rol oynadığı görülmüş ve beşeri kalkınma yaklaşımı zamanla hem akademik çalışmalarda hem de ülkelerarası gelişmişlik karşılaştırmalarında yer almaya başlamıştır. Beşeri kalkınma da farklı göstergeler doğrultusunda ekonomik büyüme kuramları geliştirilmiştir. Bu ekonomik büyüme kuramlarında beşeri sermaye kalkınmanın merkezinde yer almış ve insansız bir kalkınmanın var olamayacağı görüşü hâkim olmuştur. Bu görüşe göre ekonomik imkânlarla birlikte bireylerin yaşama kalitesinin artıracak sosyal, siyasal ve kültürel imkânlarında kalkınmada birbirini beseleyen bir yapı oluşturduğu ifade edilmiştir.

1980 sonrasında ekonomik yeniden yapılanma sürecinde ülkelerin kalkınmasında ve kent mekânlarının dönüştürülmesinde kültür politikalarının da önemi artmıştır. Bu süreçte merkezî yönetimler ve yerel yönetimler, kültür odaklı gelişim stratejileri yoluyla kentsel yaşam kalitesini artırma, yeni istihdam olanakları sunma, sosyal ve kültürel bütünleşme koşulları yaratma gibi hedeflere odaklanmışlardır [155], [160]. Bu hedefler doğrultusunda geliştirilen kültür politikaları ve kültür eksenli kentsel stratejiler kültüre; yatırımları çekme ve ekonomik canlılığı/gücü sağlama, üretim ve tüketim mekânları yaratma, kentsel imajı yenileme ya da yeni bir imaj oluşturma, turizm sektörünü hareke geçirme, yaratıcı endüstrileri geliştirme ve kentin uluslararası boyutta rekabet edebilirliğini sağlama ya da rekabet gücünü artırma gibi roller vermiştir. Kültür eksenli kentsel stratejiler değerlendirildiğinde kentlerde yaşanan mekânsal, sosyal ve kültürel dönüşümlerin olumlu bir ekonomik etki yaratmasına rağmen belirlenen stratejilerin tümünün doğru ya da başarılı olduğu ve her ülke ve kent için uygulanabilir salt modeller olarak kabul edilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı düşünülmektedir.

TÜRKİYE’DE ULUSAL-BÖLGESEL PLANLAMA VE KALKINMA POLİTİKALARI

Türkiye’de kalkınma politikalarının ulusal ve bölgesel ölçekte analiz edilmesi kalkınma sorunun aktörler bazında hangi eksenden değerlendirildiğini belirlemesi açısından önem arz etmektedir. Van İlini yönelik yatırımları iyi değerlendirmek ve kalkınma politikaları ile bu yatırımları yorumlamak için öncelikle Türkiye’deki ulusal ve uluslararası aktörlerin politikaları, plan kararları ve stratejilerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda bu bölümde aktörlerin yapısı, kalkınma politikaları çerçevesinde hazırlanan planlar ile stratejiler kültür ekseninden değerlendirilmiştir.

3.1 Ulusal Kalkınma Politikalarında Planlı Dönem ve Kurumsal Yapı

Kalkınma politikalarına yön veren aktörler ve kurumlara baktığımızda Türkiye’de en önemli kurumun DPT ve sonradan DPT’nin kapanması ile kurulan Kalkınma Bakanlığı olduğu görülmektedir. Ulusal aktör olan DPT kalkınma ve planlama sürecine liderlik yapmış ve zaman içerisinde uluslararası aktörlerin müdahalesi ile birlikte liderlik vasfı ve kurumsal yapısı değişime uğramıştır.

Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak amacıyla 30 Eylül 1960 yılında 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Devletin ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlarının belirlenmesinde Hükümete danışmanlık yapmakla sorumlu olan kuruluş 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı’na dönüşmüştür. 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Geçmişten günümüze on tane kalkınma planı hazırlanmıştır. Hazırlanan kalkınma planlarının hedefleri dönemin ekonomik ve sosyal koşullarına göre değişiklik göstermektedir.

Tez çalışması kapsamında Türkiye’de DPT ile planlı sürece geçilmesi ve ulusal ölçekte kalkınma hamlelerinin belirlenmesi; DPT’nin kurulma aşaması ve tarihsel süreç içerisindeki değişim ve dönüşümlerinin plan kararları ve uygulamalarına yansımalarının ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda aşağıda planlama sürecinde kurumsal yapı; ekonomik, tarihsel, hukuki ve yapısal süreçteki dönüşümler açısından değerlendirilmiştir.

3.1.1 Kurumsal Yapının (DPT) Ekonomik, Tarihi, Hukuki ve Yapısal Süreçteki Dönüşümü

Kalkınma kültürünün dönüşümünü ortaya koymadan önce Türkiye’deki iktisadi yapının Cumhuriyet döneminden bugüne nasıl şekillendiğini görmek açısından Korkut Boratav’ın Türkiye üzerine geniş bir perspektifte çalışmış olduğu iktisadi tarih üzerine kitabı önem arz etmektedir. Boratav, [161], “Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)” adlı kitabında yer alan Türkiye’nin dönemsel olarak iktisadi yapısını ele alarak bu dönemleri on başlık altında toplamıştır. Buna göre; “Devrim ve Savaş Yılları (1908-1922)” olarak adlandırılan 1. Dönem 20. yy başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun sonlarına denk gelmiş ve sanayisiz bir ekonomi sergilenmiştir. 2. Dönemde (Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa (1923-1929); 1923 yılında ‘İzmir İktisat Kongresi’ gerçekleşmesiyle kongrede; genel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören kararlar alınmıştır. Ayrıca 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi kanunu ile sanayi yatırımlarına ve işletmelere çok geniş imtiyaz ve teşvikler sağlanmıştır. 3. Dönemde (Korumacı–Devletçi Sanayileşme (1930-1939)); korumacılık ve devletçilik himayesinde ‘İlk Sanayileşme Dönemi’ olarak tanımlanmıştır. Devletçi politikalar yürütülerek; tarım dışındaki tüm alanlarda devlet asli yatırımcı ve üretici unsur olmuştur. Devletin sanayi faaliyetleri 1934’den itibaren ‘Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’ içinde programlanmıştır. 1938’de bu planın yeterli uygulandığı kabul edilmiş, bir sonraki planın yapılması 2. Dünya Savaşı nedeniyle ertelenmiştir. 4. Dönemde (Bir Kesinti-İkinci Dünya Savaşı (1940-1945)), savaşın öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları, savunma harcamaları nedeniyle tamamen ertelenmiştir. Bu nedenle bu dönem tüm üretken sektörlerin ve milli gelirin

daraldığı yıllar olarak tanımlanmıştır. Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme Denemesi (1946-1953) olarak adlandırılan 5. Dönem; siyasi ve iktisadi açıdan dönüm noktası olarak görülmüştür. 1946 yılında tek partili rejimden, çok partili parlamenter döneme geçiş yapılmıştır. Aynı zamanda 1946 yılı; kapalı, korumacı, içe dönük ekonomi politikaların değiştirildiği, ithalatın büyük ölçüde arttırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı, dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonominin yerleştiği yıl olarak görülmüştür. Bu yılda ‘Türkiye Kalkınma Planı’ hazırlanmasına rağmen uygulanmamıştır. 6. Dönemde (Tıkanma ve Yeniden Uyum (1954-1961)), liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonominin görece bir durgunluk içinde olduğu, ithalat sınırlamalarına girildiği ve geniş kamu kesiminin özel sermaye birikimiyle işlevsel bir bütünlük içinde eklemlendiği bir ekonomik yapının yerleştiği dönem olarak ifade edilmiştir. 7. Dönem “İç Dönük, Dışa Bağımlı Genişleme (1962-1976) ve Yeni Bunalım (1977-1979)” olarak adlandırılmıştır. DPT kurularak Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmıştır. Soğuk Savaş koşullarında Türkiye’ye ayrıcalıklı davranılmış ve ithal bağımlılık kronikleşmiştir. Türkiye; petrol fiyatlarının yükselmesiyle 1974 yılından sonra tüm dünyanın sürüklendiği ekonomik bunalıma, 1977 yılında girmeye başlamıştır. Ayrıca özel bir müdahale sayılan devalüasyon 1977’den itibaren sıradanlaşmıştır. 8. Dönemde (Sermayenin Karşı Saldırısı (1980-1988)); 24 Ocak 1980 Kararları ile IMF ve Dünya Bankası’nın empoze ettiği öğeler içermiştir. Dış ekonomik ilişkiler bakımından ithalatta liberalizasyon, ihracatta cömert teşvikler ile esnek kur sistemi uygulanmıştır. 80’li yıllarda, emek gelirlerinin GSMH’deki payı gerilemiş, ticari ve mali sermaye ile rant sağlayan tabakalar (kesimler) sanayicilere göre daha avantajlı duruma gelmiştir. Finans Kapitale Teslimiyet ve Popülizme Aksak Dönüş (1989-1997) olarak adlandırılan 9. Dönemde; Türkiye ekonomisinin uluslararası sermayeye teslimiyeti ile birlikte 1989’ la başlayan 20 yıllık süreçte 1994, 1998-1999, 2001 ve (başlangıcı farklı olsa da) 2008-2009 yıllarında 3 kez kriz dalgası geçirmiştir. 1990’larda Kamu İktisadi Teşebbüsleri KİT’lerin özelleştirilmesi öne çıkarılmıştır. 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması ithalat-ihracat dengesinde sorun yaratmamıştır. Serbestleşen sermaye hareketleriyle dış kaynak gereksinimi artmayarak kronikleşen bir cari açık oluşmamıştır. Ancak yabancı sermaye girişlerinin dış kaynak gereksinimlerinin çok üstünde olması dışa karşı ekonomik zayıflığa (dış kırılabilirlik)

neden olmuştur. Son olarak “Kesintisiz IMF Gözetimi ve Krizler (1998-2009) olarak belirtilen 10. Dönem ise; serbestleşen dış ticaret ve sermaye hareketlerinden dolayı Türkiye ekonomisinde sarsıntılar oluşarak 1998-1999, 2001 ve 2008-2009 yıllarında ekonomik kriz meydana gelmiştir. Türkiye ekonomisi 1998-2008 yılları arasında sürekli olarak IMF programlarıyla yönlendirilmiştir. Yapısal reformlar olarak nitelendirilen düzenlemelerin büyük bölümünü ise Dünya Bankası desteklemiştir.

Boratav [161], yapısal reformlarla 21. yy giren Türkiye’nin sosyal devlet uygulamalarının daraltılarak, uygulamalardan kaynaklı mali yüklerin hizmetten yararlanan vatandaşlara yüklendiğini ve esnekleşme hedefi doğrultusunda tüm sektörlerde taşeronluğa, kamu sektöründe de sözleşmeli statüye bağlı istihdama geçildiğini ifade etmiştir. Buna göre Türkiye’nin ekonomik yapısındaki değişimler ağırlıklı olarak uluslararası sermayenin etkisiyle gerçekleşmiş ve ciddi ekonomik krizler yaşanmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte korumacı devlet anlayışının 1946 yılından itibaren ekonomi politikaları bağlamında bir kırılma yaşamasıyla birlikte değişime uğradığı görülmektedir. Bu süreçteki kalkınma ve planlama anlayışının hangi aktörler ve yasal değişikliklerle ne şekilde değişime/dönüşüme uğradığı alt başlıklar olarak aşağıda verilmiştir.

3.1.1.1 1960-1980 Dönemi Ulusal/Bütüncül Planlama

1960 yılından sonra başlayan planlama döneminin, devletin planlama sorumluluğunu üzerine almasıyla “yasama” devletinden “idare” devletine geçildiği düşünülmektedir [162]. Bu dönemde Keynesçi politikalarından etkilenecek büyüme modelleri kullanılmış, ulusal ekonominin temel sanayi alanlarında gelişmesinin sağlanması amaçlanmıştır. DPT’nin, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden hemen sonra 30 Eylül 1960’ta kurulması; *““kalkınma” özleminin ve planlama yönteminin yeni bir anayasaya eşdeğer sayılacak derecede görülmesi ve aciliyet gerektirmesi”* olarak yorumlanmaktadır [163], [164]. Türkiye’de planlama kültürünün, çeşitli toplumsal kesimlerin “ortak kabulleri” çerçevesinde işleyen ve siyasi farklılıkların üstüne çıkan esaslara dayandığını belirtmiştir. Bu anlamda 1960-1980 yılları arasındaki dönem, kalkınma plancılığında altın devri olarak adlandırılmaktadır. Toplumun ortak kabulünün olması, kurumsal yapı

ve karma bir ekonomiyi oluşturma açısından kolaylık sağlamış ve siyasi partiler arasındaki farklılıklar planlamanın esaslarını etkilememiştir [163].

30 Eylül 1960 yılı 91 sayılı kanunla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevleri kanununun 2. maddesinde aşağıda belirtilmiştir. Buna göre DPT; Beş Yıllık Kalkınma Planları, yıllık program, sektör ve alt sektör master planı hazırlamakla sorumlu kuruluş olmuştur [165].

Planlama teşkilatının ilk yapısı Yüksek Planlama Kurulu ve Merkez Teşkilatından oluşmuştur. Müsteşar başkanlığında ana hizmet birimleri İktisadi Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığından meydana gelmiştir. Ayrıca Genel Sekreterliğe bağlı yardımcı birimler oluşturulmuştur. İktisadi Planlama Başkanlığı, Uzun Vadeli Planlar, Yıllık Programlar ve Finansman Sektör Programı şubelerinden; Sosyal Planlama Dairesi, Araştırma Planlama şubelerinden; Koordinasyon Başkanlığı, Mali ve Hukuki Tedbirler, Tetkik ve Tahlil, Yayın ve Temsil şubelerinden oluşmuştur. Yasanın 4. maddesinde Yüksek Planlama Kurulu (YPK) düzenlenmiştir. YPK, Başbakan (ya da Başbakan Yardımcısı), bakanlar kurulunca seçilen üç bakan, Planlama Müsteşarı, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı, Sosyal Planlama Dairesi Başkanı ve Koordinasyon Daire başkanlığından oluşmuştur. Kurulun görevleri, iktisadi ve sosyal hedeflerin belirlenmesinde Bakanlar kuruluna yardımcı olmak; hazırlanan planların Bakanlar Kuruluna sunulmadan önce belirlenen hedeflere uygunluğunu incelemek olarak belirtilmiştir [165].

Yılmaz [166] Devlet Planlama Teşkilatındaki YPK ile Merkezi Planlama Örgütü arasındaki ilişkiyi şu şekilde yorumlamıştır: *“91 sayılı Kanun ile Devlet Planlama Teşkilatı, YPK ve Merkez Planlama Örgütü’nden oluşmaktadır (md.3). Merkez Planlama Örgütü, siyasal sorumluların tercihlerinin şekillenmesinde ve planın hazırlanmasında teknik girdiyi sağlayan danışma niteliğinde merkezi örgüttür ve Müsteşarlık olarak örgütlenerek Başbakanlığa bağlanmıştır. YPK ise Başbakan (veya Başbakan yardımcısı), BK’ce seçilecek üç bakan ile Planlama Müsteşarı ve Müsteşarlığın üç daire başkanından (iktisadi planlama, sosyal planlama ve koordinasyon) oluşmakta (md. 4) ve YPK bu yapısı itibariyle atanmışlar ile seçilmişler ya da teknik bilgi ile siyasal rasyonaliteyi bir araya getiren bir yapı olarak kurulmuştur [167]. Bu yapı bir bütün olarak Başbakanlığa*

bağlanmıştır”. Buna göre DPT’nin ilk kurulum aşamasında siyasi iktidar ile bürokratlar arasında bir dengenin var olduğu görülmektedir.

DPT, 1961 Anayasası’nın 41. ve 129. Maddeleri’ne dayanarak planlama faaliyetlerini ve kurumsal varlığını ulusal tasarrufu artırarak yatırımları toplum yararına yönetmek amacıyla etkinliğini sürdürmüştür [168]. Bu bağlamda DPT anayasal bir kurum olmuş ve planlama anayasal bir çerçeve içine oturtulmuştur [169].

1961 Anayasasında devletin planlama görevi, temel hak ve ödevler bölümünde 41. ve 129. maddeler ile düzenlenmiştir. Bu maddelere göre kalkınma planları yapmak devletin ödevi olarak görülmüş ve zorunluluk arz etmiştir. Tan, [170] 1961 Anayasası’nın en önemli özelliğinin; sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklere önem vermesinin yanında devletin yeni bir sosyal ve ekonomik örgütlenmeye yönelttiğini belirtmiştir.

1982 Anayasası ise kalkınma planları yapmak devletin görevi olarak görülmüş ve planlama, sosyal ve ekonomik hükümler bölümünde 166. madde altında düzenlenmiştir. Sezen, [162] 1982 Anayasasında planlama görevinin önceliği ve öneminin 1961 Anayasasına göre, daha “geri” bir anlayış olarak nitelemiştir.

16 Ekim 1962 tarihli 77 sayılı “Uzun Vadeli Planların Yürürlüğe Konulması Hakkında Kanun”; plan sürecinde TBMM Bütçe ve Plan Komisyonu’na bir başka “teknik-siyasal organ kimliği” kazandırarak, kalkınmaya ilişkin kararları uygulamaya geçirmiştir. 1980’li yıllarda ise Kanun Hükmünde Kararname’ler (KHK); ekonomi, çalışma ilişkileri, özelleştirmeler gibi devletin hizmet üreten, sunan birçok alanına girmeye ve birçok kurumun yapısını değiştirmeye başlamıştır [163].

Somel, [171] Türkiye’de 1960-1980 arası kalkınma plancılığının, “uluslararası sermaye ile ilişkilerin gömülü hale geldiği bir denetim aracı olarak ve gelir dağılımı gibi konularda toplumsal sorunları teknikleştiren bir ideolojiye kaynaklık ederek sistem içi ikili bir işlev gördüğünü” belirtmiştir. Bu işlevin 2. Dünya Savaşı ile başlayan liberalleşme sürecinin sürekliliğini sağladığını ifade ederek, bu dönemki planlama perspektifinin 1980 yılında bir kopuş olarak değil, bağımlılık ilişkilerinin neo-liberal düzleme kaydığı bir kırılma olarak adlandırmanın uygun olduğunu vurgulamıştır.

Ayrıca 1960-1980 yılları arasına kadar olan ekonomik ve siyasi döneme baktığımızda; ekonomik anlamda içe dönük ve dış bağımlı yapı ile yeni bunalımların gerçekleştiği siyasi anlamda da ağırlıklı olarak koalisyon hükümetlerinin yer aldığı ve askeri darbelerin de hareketli olduğu bir dönem görülmektedir.

3.1.1.2 1980-1990 Sonrası Dönüşüm: Yeni Liberalizme Geçiş Neo-Liberal Dönem

DPT'nin 1960 yıllarında oluşturulan örgütsel yapısı, 24 Ocak 1980 Kararlarına¹kadar temelde değişikliğe uğramadığı kabul edilmektedir. İthal ikameci modelin 1977 yılından itibaren krize girmesinden dolayı uluslararası finans kuruluşları etkilemiş ve bu krizin Türkiye'ye yansımaları 1980 dönemine denk gelmiştir. 1980 yılı Türkiye için önemli bir dönüşüm tarihi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönüşümün birbirini tamamlayan ya da birbirini ortaya çıkaran iki ayrı olaydan oluştuğu, bu olaylardan ilkinin 24 Ocak 1980 istikrar önlemleri diğ erinin ise 12 Eylül 1980 askeri darbesi olduğu ifade edilmektedir [169].

Aslan, [169]; 19. yüzyılın “bırakınız yapsınlar” felsefesinin 20. yüzyılda “yeni liberalizm” adı altında egemen olduğunu ve Türkiye'ye 24 Ocak kararları ve 12 Eylül darbesi olarak yansıdığını belirtmiştir. Yeni liberalizm görüşünde krizlerin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, devletin genişlemesi ve tüm alanlara karışması, ikinci ise sosyal hakların genişlemesidir. Bu bağlamda yeni liberalizm bu nedenlerin ilkine çözüm olarak devletin küçülmesini ekonomik ve toplumsal yaşamı düzenleyici özelliğ inin yok edilmesini, ikincisine de sosyal hakların sınırlandırılmasını önermiştir.

Türkiye gibi az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkelerde 1980'lerden itibaren etkin olan yeni liberalizm ya da küreselleşme kamunun tüm toplumsal yaşamdan, özellikle de ekonomik yaşamdan uzaklaştırılması iç eren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Devlet bu süreçte geleneksel görevlerini yerine getirmekte, ancak devletin geriye çekildi

¹ 24 Ocak Kararları, Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1980'de aldığı, ekonomide yeni birikim rejimine geçiş için başta ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata dönük sanayileşme stratejisine yönelim olmak üzere yeniden yapılandırmayı getiren kararlarıdır. Bu kararlar, ihracatın ve yabancı sermayenin teşvik edilmesi, dış ticarete ve fiyatlarda kamu denetiminin kaldırılması gibi düzenlemeleri iç ermektedir (Yılmaz, [166]).

alanlarda ise özel sektörün/piyasanın devletin yerini alacağı (dolduracağı) bir yapı öngörülmüştür. Böyle bir yapı içerisinde de planlamanın yerini aldığı belirtilmiştir [172].

Güler, [173] devletin ekonomik alandaki rolünün (üretici, dağıtıcı, düzenleyici) değişmesiyle devletin karar mekanizması organlarından biri olan DPT de bu yapıdan etkilendiğini ve örgütsel yapısının değişime uğradığını ifade etmiştir. Bu değişimlerden ilki 24 Ocak 1980 Kararları sonrası kurumdaki 225 uzman personelin tasfiye edilerek yerlerine 183 uzman yardımcısının alınması diğeri ise 1980 sonrası ekonomik yapısal dönüşümün planlama örgütüne yansısı olarak belirtmiştir.

Sezen, [162] planlamanın kamu yönetimindeki değişimi izleme açısından önemli bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda 1980'lerde devletin liderliğinde korumacılığa dayalı bir kalkınma stratejisinden vazgeçildiğini, devletin görev alanının küçültülmesi ile ekonomik işleyişin piyasa güçlerine bırakıldığını ve bu süreçte planlama uygulamalarının da baltalandığını belirtmiştir. Ayrıca 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile benimsenen liberal politikaların, planlamayı tamamen sonlandırmaya da fiilen ortadan kaldırdığını ifade etmiştir.

Soyak, [174] dünyada yaşanan ekonomik krizlerle değişen ekonomi politikalarının 1980 döneminde ulusal devlet olgusuna etkisini, kalkınma politikalarına yansımalarını ve bu süreçteki aktörleri değerlendirmiştir. Soyak 1990 yılında Doğu Bloğunun dağılması ile neo-liberal politikaların hakimiyet kazanarak kalkınma planlaması ve beş yıllık planların saygınlığını yitirmeye başladığını, serbest piyasa ekonomisi ile liberalleşme ve özelleştirme politikalarının devletin ekonomik gücünü zayıflattığını ve ulusal ekonomi politika araçlarının uluslararası aktörler olan IMF, dünya Bankası ve WTO gibi kuruluşlara bırakıldığını belirtmiştir. Bu süreçte bütüncül planlama anlayışının da stratejik planlama anlayışına doğru kaydını ifade etmiştir. Buna göre ulus devlet olgusunun çözüldüğü, küreselleşme süreci ile uluslararası şirketlerin ekonomi ve kalkınma politikalarında önemli bir aktör olduğunu söylemek mümkündür.

1980 sonrası süreçte bütüncül planlama anlayışında plan geleceği biçimlendirirken, stratejik planlama anlayışında plan geleceğe göre biçimlenmiştir. Planlama çevreye uyum sağlamanın bir aracı haline dönüşmüştür. Bu bağlamda sayısal hedeflerden ziyade nitel hedeflere ve özellikle çevreye uyum sağlamanın gerektirdiği hukuki ve

kurumsal altyapı değişikliklerine önem verilmiştir. Bu sürecin Türkiye’deki ulusal kalkınma planlarına etkisi; IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve WTO (World Trade Organization)’nun dayattığı kurumsal ve hukuki düzenlemelerin sorgulanmadan kabul edilmesi ve planın bu amaca yönelik bir aygıtı dönüşmesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye’deki 1980 sonrası planlarının kalkınma hedefleyen değil, dünya ile mevcut sistemin öngördüğü bir entegrasyonu hedefleyen planlara dönüştürüldüğü ifade edilmektedir [174].

Devletin ekonomideki rolünü ve ağırlığını azaltmayı, serbest piyasa ekonomisine geçiş stratejisine bağlı olarak piyasa kurumunun önemini arttırmayı hedefleyen politikaların benimsenerek uygulanmasıyla, kalkınma planları giderek piyasa için daha yol gösterici bir hal almıştır. 1980 sonrası süreçte iktisat politikaları ulusal tercih ve ekonomik çıkarları yansıtmamaya başlayarak ekonominin yönetim merkezlerini uluslararasılaşmıştır. Bu süreçte IMF ve Dünya Bankası Türkiye ekonomisi için önemli bir yapı haline gelmiştir [174]. Uluslararası yapının amaçladığı politikaları Türkiye’de uygulaması için gerekli yapısal uyarılama süreci Sezen’e [162] göre; 24 Ocak 1980’de IMF istikrar programıyla iki farklı uyum kredisi ile başlatılmıştır. Bunlardan ilki ekonominin geneline yönelik makro düzenlemelerin yapılması koşuluyla verilen Dünya Bankası yapısal uyum kredileri, diğeri ise her sektörün işleyişini değiştirmeyi hedefleyen sektörel uyum kredileridir.

DPT, 1980-1990 döneminde yasal düzenlemelerle ciddi değişikliğe uğratılmıştır. DPT’de 24 Ocak kararları sonrasında Para ve Kredi Kurulu ile Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Yabancı Sermaye Başkanlığı ve Serbest Bölgeler Başkanlığı kurulmuştur. 18 Haziran 1984 tarihli 223 sayılı KHK ile DPT yeniden yapılandırılarak tüzel bir kişilik kazandırılmıştır. Ayrıca yeni iki madde belirlenmiştir. Bunlardan ilki kalkınmada öncelikli yörelerin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamak için önerilerin tespiti ve uygulamaların takip edilmesi ikinci ise uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesi ve görüşmelerin yürütülmesinde teşkilatın görüş ve tekliflerde bulunmasıdır (Resmi Gazete, 1984). DPT’nin yönetim kadrosunda müsteşarın sorumlulukları artırılarak üç tane müsteşar yardımcısının bulunmasına karar verilmiştir. YPK’da kökten değişikliğe gidilerek kurul Bakanlar (Devlet Bakanı-Başbakan

Yardımcısı, Maliye ve Gümrük, Tarım Orman ve Köy İşleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlıkları) ve müsteşardan oluşmuştur. Bu yapılanma ile bürokrat egemenliğine son verilmesine rağmen DPT'nin üst yönetiminin siyasallaşmasının azalmadığı görülmüştür [169]. Ana hizmet birimlerindeki başkanlıklar sayıca artmış ve buna ek olarak danışmanlık biriminde hukuk ve planlama müşavirliği yer almıştır.³¹ Aralık 1987 tarihli DPT ile ilgili 223 sayılı KHK, 304 sayılı KHK ile değişikliğe uğramıştır. Teşkilatın Başbakana bağlı olduğu ve gerek görüldüğünde Başbakanın yetkilerini bir Devlet Bakanının kullanabileceği belirtilmiştir. YPK'nın üyelerine Başbakanın belirleyeceği en çok üç Devlet Bakanı ile 223 sayılı KHK'deki diğer bakanlıklarla birlikte Bayındırlık ve İskan ve Ulaştırma Bakanlığı dahil edilmiştir. Ayrıca Kurulun görüşeceği konuların önemi durumunda Kurula, Başkan tarafından diğer bakanlar ve kamu görevlilerinin de katılabileceği belirtilmiştir. YPK'nın görevlerine; kamu iktisadi teşebbüsleri ile ilgili her türlü kararların alınması, ithalat ve ihracat rejimlerinin düzenlenmesine dair esasların tespit edilmesi ve dış ekonomik ilişkilerde koordinasyonun sağlanması ile 2983 sayılı tasarrufların teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunun 10. maddesi ve diğer kanunlarla Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kuruluna verilmiş bulunan görevlerin yürütülmesi eklenmiştir. Ayrıca bu dönemde bölge politikalarının oluşturulmasında önemli bir yapı olan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı 27 Ekim 1989 tarihli 388 sayılı KHK ile kurulmuştur. Başkanlık teşkilatı bir başkan, iki başkan yardımcısı ve sekiz koordinatörlükten oluşmuştur. Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; *"Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbiri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere, Başbakanlığa bağlı tüzel kişiliğe sahip ve 23 yıl süreli Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının kuruluş ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek"* olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 1987, 1989). Kuruluş aşamasında Başbakanlığa bağlı olan kuruluş Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması ile Bakanlığa bağlanmıştır.

Buna göre 24 Ocak kararları sonrasında Para ve Kredi Kurulu ile Koordinasyon Kurulu oluşturularak ekonomide Yüksel Planlama Kurulu (YPK) dışında kurullar dönemi başlamış ve DPT’den farklı olarak kurulların merkezi karar sürecine sahip olması ekonominin yönetimi kurulların almasına neden olmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilgili işlerin tek elden ve hızlı bir şekilde yürütülmesi için DPT’ye bağlı Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Yabancı Sermaye Başkanlığı ve Serbest Bölgeler Başkanlığı kurularak DPT, temel işlevi olan planlama ve hükümete danışmanlık görevlerinden uzaklaştırılarak, yürütmeye ilişkin görevler üstlenen uygulamacı konumuna geçmiştir [169].

18 Haziran 1984 tarihli 223 sayılı KHK ile DPT yeniden yapılandırılarak iktisadi ve sosyal hedefler doğrultusunda oluşturulacağı politikalara “kültür” kavramı da eklenerek teşkilatın devlete danışmanlık, görüş ve tekliflerde bulunması gerektiği belirtilmiştir (Resmi Gazete, 1984). YPK’da kökten değişikliğe gidilerek kurul Bakanlar ve müsteşardan oluşmuştur. Alınan kanunlar içinde 30 Ekim 1984 tarihli kalkınma planlarının yürürlüğe konulması ve bütünlüğünün korunması hakkında 3067 sayılı kanun ise, planlamada kritik öneme sahip olan 16 Ekim 1960 tarihli uzun vadeli planların yürürlüğe konulması ve bütünlüğünün korunması hakkında 77 sayılı kanunu yürürlükten kaldırmıştır. Bu kanunla devletin, planlama işlevinde farklı bir yola saptığının en önemli göstergesi olarak yorumlanmaktadır [163].

31 Aralık 1987 tarihli DPT ile ilgili 304 sayılı KHK ile Teşkilatın YPK’sı Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ile ilgili karar mekanizması haline gelmiştir (Resmi Gazete, 1987). YPK’da yapılan büyük değişikliklerin kurulun planlamaya ilişkin üst düzey bir kurul olmaktan uzaklaştırıldığı, ekonominin yönetimiyle ilgili bir kurul haline gelerek yöneticiler ile uzmanlar arasında da hiyerarşinin arttığı bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşümle 1980-1991 dönemi DPT’de “uygulamacılık dönemi” olarak nitelendirilmektedir [169].

Ünay, [167] Turgut Özal iktidarı döneminde 223 sayılı KHK ile YPK’daki bürokratların çıkartılarak sadece Müsteşarların kaldığını sonrasında ise, 304 sayılı KHK ile Müsteşarın da YPK’dan çıkartıldığını belirtmiştir. Bu doğrultuda, YPK’nin yapısının zamanla eritildiğini ve YPK’nin yalnızca siyasilerden oluşan bir “iç kabine” niteliği taşıdığını ifade etmiştir.

Sezen, [162] Özal ekonomisi ve politikalarının egemen olduğu 1980’li yılların, planlama örgütünü kademe kademe etkisizleştirdiğini, bu dönemin en belirgin değışikliklerinden birinin icra planlarıyla ilgili alınan kararlar olduğunu belirtmiştir. Bu karar; yıllık programlarda yer alan tedbirleri, bu tedbirleri gerçekleştirmeden sorumlu ya da ilgili kuruluşları gösteren, tedbirlerin gerçekleştirilmesini takvime bağlayan ve birinci plandan itibaren her yıl yayımlanan icra planlarının 1995 yılında yayımdan kaldırılmasıdır.

KHK’ler dönemi, DPT’nin kurum olarak planlama görevini devre dışı bırakılmasında etkili olduğu, dünya konjonktürleriyle birlikte hareket edilerek devletin planlama örgütü zamanla pasifize edilerek ve bir süre sonra etkisiz hale getirilerek neo-liberal ekonomi mantığıyla oluşturulan politikalar ile planlama perspektifi içinde yer alan sosyal devlet olgusu uzaklaştırılmıştır [163].

Yılmaz, [166] DPT’de yetki yoğunlaşmasının 1988 yılına kadar sürdüğünü, ancak yoğunlaşan yetkilerin DPT’nin kuruluş gerekçeleri ile bir bağlantısı olmadığını ifade ederek DPT’nin, uzun dönemli politikaları belirleyen örgütsel yapı olmaktan çıkarak “rant dağıtım merkezi” haline geldiğini belirtmiştir.

Aslan, [169] DPT’nin 1960-1980 yılları arasında ulusal kalkınmayı yönlendiren ve planlama yapan bir kurum olduğunu, 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan yeni liberalizm (küreselleşme) ile birlikte rolünü kaybederek 1991’e kadar ekonomiyi yöneten yürütücü bir konuma geçtiğini, 1993 ile başlayan süreçte ise planlamadan ayrılarak genel düzeyde ekonomiyi izleyerek proje bazında ekonomiye yön veren, uluslararası kuruluşlar ile işbirliğini sağlayan ve yapısal uyum kararlarını topluma adapte eden bir yapı kazandığını belirtmiştir.

Sonuç olarak bu dönemde yapılan tüm bu yasal düzenlemeler 1980 sonrası iktisat politikası tercihlerinde değışmelere neden olmuş, bu süreçteki planlama devletin temel görevi olmaktan çıkarılarak devletçilikten uzak, mikro düzeyde planlamaya geçilerek planlarda yer alan hedeflerin denetimi yerine serbest piyasa mekanizmasına dayanan yapısal değışim ve uyum sürecine girilmiştir. Buna göre Türkiye’nin, özellikle 1980 sonrası yaptığı uluslararası kredi anlaşmaları (Dünya Bankası), taahhütleri, niyet

mektupları (IMF) ve politika metinleri, ekonomik politikadaki tercihlerdeki değişimi ve seçilen yolu açıkça ortaya koyduğunu görülmektedir [173].

1980-1990 döneminin ekonomik ve siyasal yapısına bakıldığında; neo liberal politikalara geçiş olarak değerlendirilen ekonomik yapı koalisjonsuz tek iktidar dönemine denk gelmiştir. 24 Ocak kararları ile serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi ve özelleştirme politikalarının hız kandiğı görülmektedir. Bu dönemde DPT yapısında dikkat çeken önemli noktalardan biri dönemin ihtiyaçlarına göre bölgesel ölçekte çalışmalar için Kalkınmada Öncelikli Yörelere Daire Başkanlığı ve GAP Bölge Daire Başkanlığı, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilere yönelik politikaların oluşturulması için Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi ve serbest piyasa ekonomisi ve liberalleşme sürecine hazırlık için ise Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Yabancı Sermaye Başkanlığı ve Serbest Bölgeler Başkanlığı birimlerinin kurulmasıdır.

3.1.1.3 1990-2000 Yılları Arası Yeni Ekonomik Yapı: IMF ve Dünya Bankası Yaptırımları

1980'lerin başlarından itibaren IMF ve Dünya Bankası liderliğinde sürdürülen devletin yeniden yapılandırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş modeli sistemli ve planlı bir şekilde hayata geçirilmiştir. Bu model sayesinde ticari ve finansal serbestleşme ile iktisat politikası araçlarının ulusal kontrolü, küresel sermayenin aktörlerine terk edilmiştir. Bu süreç yapısal uyarlama politikalarının ¹dayatmalarıyla finansal piyasaların

¹Yapısal uyum, IMF ve Dünya Bankası tarafından verilen finansal yardımların koşulu olarak ülkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları setine verilen isimdir. Bu politikalar kamu harcamalarının kısılması gibi istikrar aşamasının yanı sıra iktisadi yapı ve kurumların dönüştürülmesini içeren uyarlama (yapısal reform) aşamasından oluşur. Örneğin; vergi yapısındaki ve döviz kurundaki düzenlemeler birinci gruba; enerji ve tarım alanında fiyatlandırma politikalarındaki değişiklikler ise ikinci grup düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. Paralel olarak Dünya Bankası'nın verdiği kredilerde aradığı koşullar ise genel olarak, ithalatın serbestleştirilmesi, devalüasyon, ihracatın özendirilmesi, tarım sektörüne desteğin kaldırılması veya azaltılması, vergi sisteminin düzenlenmesi, kamu harcamalarının azaltılması, KİT'lerinin yeniden yapılandırılması, özelleştirilmesi, tasfiye edilmesi, faizlerin serbest bırakılması ve para politikası araçlarının yeniden düzenlenmesidir [176].

geliştirilmesi amacıyla kamu borçlanmasını araç olarak kullanılmaya başlanmış ve bir taraftan bütçe açığı oluşurken diğer taraftan borçlanma gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 1990- 2000’li yıllarda uygulanan IMF merkezli politikalarla birlikte, devlet üretim ve sanayi alanından çekilmeye başlamış ve özelleşme değer kazanarak serbest piyasa ekonomisi yaygınlaşmıştır [174]. Bu süreçte ekonomik yapıdaki değişimin ulusal kalkınma politikalarına etkisinde, uluslararası aktörler olan IMF ve Dünya Bankasının daha etkili olduğu ve hukuki ve kurumsal düzenlemelerin bu aktörlere göre yapıldığı Soyak ve Eroğlu, [175] tarafından ifade edilmiştir. Buna göre 1980 sonrası yaşanan dünyayla bütünleşmeye yönelik neo-liberal politikaların biçimlenmesinde IMF-Dünya Bankasının yapısal uyum politikalarının etkisi çok büyüktür. 2000’li yıllarda ise IMF ve Dünya Bankası destekli program ve bunun getirdiği ekonomik reform projesi, mali ve kamu sektörü uyum projesi adı altındaki kredilerle yapısal uyarlama devam etmiştir [176].

Yapısal uyarlamaların DPT’ye yansımaları ise yasal mevzuattaki değişikliklerle kendini göstermiştir. 6 Mart 1991 tarihinde kabul edilen 3701 sayılı kanunla DPT’de yeni bir dönem başlamıştır. Teşkilat *“kalkınma programları ve yıllık programları bölgesel ya da sektörel bazda hazırlamak ve diğer özel çalışmalar yapmak üzere Müsteşarın teklifi ve ilgili Devlet Bakanının onayı ile geçici olarak çalışma kümeleri kurmak”* ile sorumlu tutulmuştur. YPK’ya Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunun görevleri devredilmiştir. Bu bakımdan kurula *“özelleştirme”* konusunda görevler yüklendiği yorumu getirilmiştir. Yönetim bazında Müsteşar yardımcısı dörde çıkarılmıştır ve Müsteşarlık bünyesinde yeni bir birim olarak Araştırma Enstitüsü kurulmuş ancak bu yapı 437 sayılı KHK ile kaldırılmıştır. Ana hizmet birimlerindeki daire başkanlıkları genel müdürlük olarak örgütlenmiş ve genel müdürlüklerin altında genel müdür yardımcılarını onlarında altında daire başkanları yer almıştır. Bu bağlamda DPT bakanlık gibi örgütlenmiştir. Ana hizmet birimlerinden Kalkınmada Öncelikli Yörelere Daire Başkanlığı, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüş ve iki yeni hizmet müdürlüğü oluşturulmuştur. Bunlardan ilki İslam Ülkeleri İle Ekonomik İşbirliği Genel Müdürlüğü diğer ise Proje Geliştirme Genel Müdürlüğüdür [191].

DPT 3701 sayılı kanunla şekillenmeye başlamışken 14 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK ile yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre Müsteşar Yardımcısı ikiye düşürülmüştür.

Müsteşarın Başbakana sorumluluğu yanında ilgili Bakana karşıda sorumluluğu da artmıştır. Ana hizmet birimlerinden Teşvik ve Uygulama, Yabancı Sermaye, Serbest Bölgeler ve İslam Ülkeleri İle Ekonomik İşbirliği Genel Müdürlükleri kaldırılarak genel müdürlük sayısı altıya düşmüştür.

437 sayılı KHK'deki en belirgin değişiklik YPK'da yapılmıştır. YPK'nın yetkileri genişletilerek yeni görevler verilmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanları; gelir ortaklığı senetleri, hisse senetleri ve menkul değerler ihracı ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve işletme hakkına karar verilmesi, gelir ortaklığına dâhil edilecek altyapı tesislerinin belirlenmesi ve bunların bakım, onarım, işletme, yaşatma ve benzeri her türlü giderlerinin bir bölümünü ya da tümünün Kamu Ortaklık Fonu'ndan karşılanmasına karar verilmesi ile yurt için ve yurt dışında Kamu Ortaklığı Fonu'nun kullanım alanlarında yararlanmak üzere kredi almak için değerli evrak düzenlemesine karar verilmesidir. Yeni yetkilerle YPK "Özelleştirme Kurulu" haline dönüşmüştür. Ancak bu yapıda uzun sürmemiş ve 6 Ocak 1992 tarihinde yayınlanan 470 sayılı KHK ile YPK görevleri ile ilgili değişiklikler kaldırılmış ve YPK üyeliğine dâhil Bakanlara Dışişleri Bakanlığı eklenmiştir [169], [178].

1993 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 511 sayılı KHK 16 Eylül 1993 yayınlanmıştır. Buna göre teşkilata yeni görevler atfedilmiş ve ana hizmet birimleri tamamen değiştirilmiştir. Beş yeni görev, izlenen politikalar açısından önemli görülmektedir. Bunlar; uluslararası kuruluşlarla çalışarak yeni stratejilerin belirlenmesi ve özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici yönlendirme görevinin uygulanması, kalkınma ve yıllık programlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi uygun görüldüğünde değişikliğe gidilmesi, maliye, para, dış ticaret ve kambioların plana uyum içerisinde uygulanması konusunda hükümete danışmanlık yapılması, özel sektör ve yabancı sermaye etkinliklerinin plana göre yürütülmesini düzenleyecek teşvik ve yönlendirme çerçevesinin hazırlanarak hükümete sunulmasıdır. Teşkilatın uluslararası kuruluşlarla çalışması ve özel kesime yön gösterici olması teşkilatın piyasa ekonomisi ile hareket ettiğinin yasal göstergesi olarak görülmektedir. Bu süreçte Müsteşar Yardımcı sayısı tekrar üçe çıkarılmış ve hizmet birimlerini oluşturan genel müdürlüklerin adları ve sayıları değiştirilmiştir. Buna göre Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar, Yatırımlar Sektör Programı ve

Koordinasyonu, Yapısal Uyum Sosyal Politikalar ve Koordinasyon, Kalkınmada Öncelikli Yörel ve Bölgesel Gelişme Politikaları, Avrupa Topluluğu İle İlişkiler, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlükleri ile Sosyal Yönetim Bilgi Merkezi Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Danışma birimleri (Hukuk ve Müsteşarlık Müşavirliği) altındaki planlama müşavirlikleri müsteşarlık müşavirliği adını alarak otuz kişiyle sınırlandırılmıştır. 511 sayılı KHK ile YPK'daki Bakanlar Başbakanın belirlemesi hükmüne bağlanmıştır. Ayrıca YPK'nın 437 sayılı KHK'da verilen görevleri geri alınarak tekrar 3701 sayılı kanundaki görevler verilmiştir [169], [179], [180].

Bu değişimlerden yaklaşık olarak dokuz ay sonra 24 Haziran 1994 tarihinde yayınlanan 540 sayılı KHK ile YPK'ya Toplu Konut Örgütü ve Toplu Konut Fonu bütçesini onaylama yetkisi verilmiş, bazı ana hizmet birimlerinin isimleri değiştirilmiş ve Para Kredi Koordinasyon Kurulu teşkilatın yapısına girmiştir [169], [179], [180].

1991-1993 döneminde 3701 sayılı kanun, 437 ve 470 sayılı KHK ile DPT'nin yapısında ve görevlerinde sürekli olarak istikrarsız bir değişime gidildiği gözlenmektedir. Aslan, [169] 1991-1993 tarihleri arasındaki dönemi DPT'de "uygulamadan çıkma ve projeciliğe geçiş" olarak nitelemektedir. 1994 yılında ise 540 sayılı KHK ile Para Kredi Koordinasyon Kurulu'nun teşkilata girmesi ile teşkilat para piyasası arasındaki ilişkilerde neyin şekillendireceği önem kazanmıştır [166].

1985 -1994 yılları arasındaki kalkınma planları IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı yapısal uyum politikalarından etkilenecek sektörel plan anlayışıyla özelleştirme, devletin sanayiden elini çekerek altyapı yatırımlarına yönelmesi amaçlanmıştır [175]. 1996-2000 yılları arasında ise bütüncül ve sektörlerle dayalı planlama anlayışı terk edilerek, stratejik planlama doğrultusunda hukuki ve kurumsal değişimleri öngören yapısal değişim projelerini içeren bir plan hazırlanmıştır [181].

Yılmaz, [166] 1990'ların gündemindeki stratejik planlamayı; *"ulusüstü ve uluslararası dinamiklerle beraber ve ölçek olarak bölgeyi esas alan, sektörel planlamayı bölge ölçeğine indirgen, emredici ve yönlendirici yapı yerine esnekliğe vurgu yapan, rolling planlama yöntemini benimseyen; sektörel bağıntılarından çok makro amaçlara odaklanarak katılımcı bir süreci öngören plan yapısı"* olarak tanımlamıştır.

1990-2000 döneminin ekonomik ve siyasal yapısı çok hareketli geçmiştir. Koalisyon hükümeti çerçevesinde serbest piyasa ekonomisi ile şekillenen dönem, tez çalışmasında “1990-2000 Yılları Arası Yeni Ekonomik Yapı: IMF ve Dünya Bankası Yaptırımları” olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum fonları ile kalkınma planları şekillenerek uluslararası aktörlerin yaptırımlarına teslim olmuştur. Bu dönemde birçok KHK çıkartılarak DTP’nin yapısında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi YPK’nın yetkisinin artırılarak özelleştirme politikalarında etkin isim olmasının sağlanmasıdır. Ayrıca Yapısal Uyum Sosyal Politikalar ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü ve Bölgesel Gelişim ve Yapısal Uyum Müdürlüğü kurularak IMF, Dünya Bankası ve AB’ye ait yapısal uyarlama politikalarının uygulanmasına yönelik zemin hazırlanmıştır. IMF, Dünya Bankası ve AB’nin ise kalkınma planlarında etkin rol oynamaya başladığı söylenebilir.

3.1.1.4 2000-2010 Dönemi: AB Uyum Süreci (Katılım Ortaklığı Belgesi, Ön Ulusal Kalkınma Programı, Yapısal Fonlar) ve Kalkınma Ajansları

1999 yılında Helsinki AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde Türkiye’nin AB’ye aday üyeliğinin kabul edilmesiyle birlikte, uluslararası bağlayıcılık artmıştır. AB’ye katılım sürecinde artık Türkiye’nin stratejisi, planı ve programı AB’ye uyum kapsamında şekillenmektedir. Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB) ve AB İlerleme Raporları ¹ile uyum süreci Türkiye’nin Ulusal Programlarına “Uzun ve Orta Vadeli Programlar” olarak yansımaktadır (Yılmaz, [166]: 320). İlerleme raporlarında ülkelerin kaydettiği gelişmeler

¹ İlerleme raporları Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmaktadır. Raporda aday ülkelerin üyelik sürecinde kaydettiği gelişmeler değerlendirilmektedir. Belge, aday ülkelerin hazırlamış olduğu ulusal programlarındaki hedeflerin katılım ortaklığı önceliklerine uyumunu gerçekleştirmekte ve hedeflerin gerçekleşme performansını değerlendirmektedir. İlerleme raporları kendinden bir öncekine referansla arada geçen sürecin değerlendirmesini yapmaktadır. Yapılan değerlendirmede yeni gelişmeler de göz önünde bulundurularak aday ülkenin eksiklikleri eleştirilmektedir. Aday ülkelerin ayrıca yapacakları yönünde teşvik edilmektedir. Avrupa Birliği’nin aday ülkelere uygulatmak istedikleri politikalar açısından önemli bir belge de katılım ortaklığı belgesidir (KOB). Aday ülkelerin tam üyelik yolunda yerine getirmesi zorunlu olan hususlar AB tarafından KOB aracılığıyla belirtilmektedir. Uygulayıcı devletler üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. KOB’lar sadece AB’yi bağlamaktadır. KOB’lar, Aday ülkelerin AB yolunda kaydettiği gelişmeler hakkında ilerleme raporlarında saptanan ileriye dönük çalışmaların, öncelikli olduğu alanların, bu doğrultuda aday ülkeye sağlanacak mali yardımların ve yardımlara ilişkin koşulları tek bir çatı altında belirlenmektedir. Bir başka ifade ile AB’nin yapacağı mali yardımlar, KOB’lar tarafından belirlenen kısa ve orta vadeli dönemde yapılması gereken işlere göre belirlenmektedir [184].

değerlendirilirken, Kalkınma Ortaklığı Belgelerinde aday ülkelerin ilerleme raporlarında belirlenen geleceğe yönelik çalışma öncelikleri, sağlanacak mali yardımlar ve bunlara ilişkin koşullar belirlenmektedir [182].

Türkiye'nin ilk Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖÜKP), Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde AB tarafından 2004- 2006 döneminde sağlanacak olan Ekonomik ve Sosyal Uyuma yönelik katılım öncesi mali yardımların kullanımına temel teşkil etmek üzere hazırlanmıştır. Buna göre, ÖÜKP döneminde katılım öncesi mali yardımların etkili bir şekilde kullanılması ve üyelik sonrası yapısal fonların kullanımına ilişkin altyapının oluşturulmaya başlanması hedeflenmiştir [183]. Ekiz ve Somel, [163] ÖÜKP'nin 1980 sonrası iktisadi politikaların köklü değişimi ile uluslararası kredi anlaşmaları ve sözleşmelerle Türkiye'nin altına girmiş olduğu sorumlulukların bir sonucu olarak geliştirildiğini belirtmiştir. Plan 2003 yılı İlerleme Raporu, Katılım Ortaklığı Belgesi (2003) gibi politika metinlerine bağlı olarak şekillenen, Ulusal Programın eki niteliğinde bir program olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bölgesel gelişme kapsamında ÖÜKP, Türkiye'yi belli İstatistiki Bölge Birimlerine (İBB) ayırarak, üç düzey belirlemiştir. Buna göre Türkiye 26 İBB ve düzey-II bölgesine ayrılmıştır [163]. Buna göre İBBS kapsamında oluşturulan Düzey 2 bölgelerinde kurulan kalkınma ajansları vasıtasıyla bölgesel kalkınmanın önü açılarak; tüm Avrupa'nın kalkınması ve gelişmesi amaçlanmaktadır [185]. Buna göre ÖÜKP, İstatistiki Bölgesel Birimleri ile bölgesel düzeyde planlama anlayışının önünü açmıştır.

Övgün, ([186], Delice, [182]) ÖÜKP'nin hazırlanmasındaki temel amacın AB ile sosyal ve ekonomik uyumun sağlanması olduğunu belirtmiştir. AB'nin planın yalnızca hazırlanmasında değil uygulamasında da aktif rol aldığını ve planın uygulanması için gerekli finansmanın büyük bir kısmının AB kaynaklarından sağlandığını, ÖÜKP'yi hazırlayan uzmanlara planı hazırlamadan önce AB'li uzmanlarca eğitim verildiğini belirterek, planın ulus üstü bir plan belgesi olduğunu ifade etmiştir.

AB ile olan ilişkilerde 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başıyla birlikte gündeme gelen kurumsal düzenlemeler, sonraki planlama faaliyetlerini belirleyen temel unsur olmuştur. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin imzalanması, Ulusal Program'ın kabul edilmesi ve İlerleme Raporlarının hazırlanması ile birlikte 2001–2005 yıllarını arasında AB'ye uyum süreci için gerekli yapısal düzenlemeler oluşturulmuştur. Türkiye'de 1980 sonrası

süreçte uygulanan yapısal uyum politikalarıyla birlikte 2000'li yıllarda etkisinin hissettiren AB uyum çabalarıyla değişen/dönüşen plan anlayışının son noktasını Kalkınma Ajansları oluşturmuştur [176].

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyeliği ile ilgili ilerleme raporlarının bazılarında NUTS¹ın belirlenmesi ve Bölge Kalkınma Ajanslarının kurulması için gerekli hazırlıkların öncelikli olarak yapılması gerektiği vurgulanmıştır [187]. Ayrıca AB ile hazırlanan 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde (KOB) de Türkiye'nin, bölgeselleşme ile ilgili yapması gerekenler aşağıda verilmiştir. Bunlar: Ulusal Kalkınma Planı ve NUTS' düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması ve bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan ulusal ölçekte ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi, AB Müktesebatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi, Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini belirleyen çok yıllık bütçeleme usullerinin oluşturulması ve Bölgesel Kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesidir [192].

Buna göre bölgesel ölçekte planlamaya geçilmesi ve bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasındaki en önemli etken (aktör) AB olarak görülmektedir. AB'nin bölgesel politikaları ve KOB'da belirttiği yapısal düzenlemeler çerçevesinde Türkiye'de bütüncül planlamadan bölgesel planlamaya geçiş için Kalkınma Ajanslarının kurulması gereklilik arz etmiştir.

AB Katılım Öncesi Ekonomik Programları, KOB ve İlerleme Raporları dikkate alınarak 25.01.2006 tarihli 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile Kalkınma Ajansları kurulmuştur [193]. Ajansları kurma

¹ NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics): Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve karşılaştırılabilir istatistiği bir veri tabanının oluşturulması amacıyla Avrupa Birliği genelinde Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından geliştirilen İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması kullanılmaktadır [188]. NUTS sınıflandırması ilk olarak 1970'lerin başına Eurostat tarafından her hangi bir hukuki dayanağı olmadan Eurostat ve üye ülkeler arasındaki gayri resmi bir mutabakata göre oluşturulmuştur [189]. Ancak, konunun son yıllarda öneminin artmasından dolayı, 26.05.2003 tarih ve 1059/2003 sayılı Tüzükle hukuki nitelik kazanmıştır [190]. Bölgeler AB terminolojisinde NUTS I, NUTS II ve NUTS III olarak adlandırılmakta, planlama ve bölgeler arası karşılaştırmalar bu sınıflandırmaya göre yapılmaktadır. NUTS bölgelerinin belirlenmesi için nüfus aralıkları tespit edilmiştir. Avrupa Birliği'nde NUTS'ın kullanım alanlarını üç başlıkta belirlemiştir: Topluluk bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması, Bölgelerin sosyal ve ekonomik analizlerinin gerçekleştirilmesi, topluluğun bölgesel politikasının çerçevesinin oluşturulmasıdır [191].

yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Madde 4’de Ajansın ulusal düzeydeki koordinasyonundan DPT sorumlu tutulmuş ve DPT Kalkınma Ajansların faaliyetlerini ve bölge planlarını izlemek ve danışmanlık etmekle sorumlu kılınmıştır. Bu bağlamda üst ölçekli planlama aşamasından alt ölçekli bölge planlama aşamasına geçildiği resmi ve yasal olarak görülmektedir. Kalkınma Ajanslarının görevleri arasında *“bölgesel gelişmeye yönelik iç ve dış kaynaklı fonların ajanslara tahsisi ile bunların kullanımına ilişkin usûl ve esasları belirlemesi ve bölge plân- programlarına uygun olarak kullanması/ kullandırması”* en dikkat çekici maddeler olarak göze çarpmaktadır. Fonların yönetimi ve bölge planlarına göre uygulanması uluslararası sermaye ve AB’nin bölge üzerinde şekillendirici olduğunu göstermektedir.

5449 sayılı Kanunda 26 adet İBBS-2 biriminde Kalkınma Ajansı kurulması hedeflenmiştir. Pilot uygulama olarak Adana ili merkez olmak üzere Adana ve Mersin illerini kapsayan Çukurova Kalkınma Ajansı ile İzmir ilini İzmir Kalkınma Ajansı 2006 yılı içinde kurulmuştur. Bu ajanslar dışında 2008 yılında İstanbul, Konya, Samsun, Erzurum, Van, Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin Kalkınma Ajansları resmi olarak kurulmuş ve toplamda 26 il, kalkınma ajansı merkezi olmuştur [194].

Birliğin Bölgesel Politikasının oluşturulmasında ve Avrupa Komisyonunun Konseye sunduğu raporlarda bölgeler arası gelişmişlik düzeyleri saptanırken kullanılan göstergeler ve istatistiki değerler NUTS esaslıdır [190]. Avrupa Birliği’nde bölgeler planlama ve teşvik programları bu kümelenendirme çerçevesinde yapılmaktadır [191].

Planlı kalkınma döneminde (1960–80) ağırlıklı olarak sanayileşmeye odaklanmış ve devletin bu süreci önemli ölçüde yönlendirdiği bir kalkınma anlayışı söz konusu iken, küreselleşme ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi adına 1980’li ve 1990’lı yıllarda bu anlayış terk edilmiştir. Yeni anlayışla birlikte, ekonomik açıdan özellikle makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi, değişen şartlara hızla uyum sağlayabilen bir kurumsal kapasitenin oluşturulması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi neo-liberal yapısal uyum politikalarının temel unsurları öne çıkarılmıştır. 1980’li yıllarda ve özellikle de 1990 sonrasında oldukça zayıflayan ve etkinliğini kaybeden bütüncül ve merkezi ulusal kalkınma planlaması anlayışı, 2000’li yılların ortasında Kalkınma Ajanslarının kurulması ve bölgesel politikalar üretmesiyle birlikte büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. AB’ye uyum sürecinde daha önce oluşturulan Düzey 2

İstatistikî Bölge Birimleri esas alınarak kurulmaya başlanan bu ajansların ulusal düzeyde koordinasyonun Kalkınma Bakanlığıdır sorumludur. AB fonlarının büyük bir kısmının bu bölge birimleri esas alınarak dağıtıldığı düşünüldüğünde ajanslar, AB fonlarının dağıtılmasının kurumsal mekanizması görevini üstlenmiştir [175].

Yılmaz, [166] Kalkınma Ajanslarına verilen planlama yetkisiyle toplumsal ve ekonomik yapıdaki yönetimin bölge düzeyine çekildiğini vurgulayarak, ajansların bölgesel düzeyde hareket etmesinden dolayı sektörel planlamada ulusal düzeyde sektörel bağlantıları kuracak bir zeminin oluşturulmadığını ve yönetim tarzıyla kurulan ajansların hükümet ve sermaye ilişkilerine yönetsel bir boyut kattığını ifade etmiştir.

Soyak, [175] Türkiye’de planlama ve kalkınma anlayışında yaşanan köklü değişim dinamiğinin içsel değil, dışsal nitelikte olduğunu vurgulayarak (IMF-Dünya Bankası-AB) yapısal uyum politikalarıyla merkezi ulus devletin etkisizleştirilmesinde ulusal kalkınma planlarının kullanıldığını belirterek ulusal kaynaklara dayalı ve ekonomik bağımsızlığı öncelik veren yatırım politikalarının ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir. Özellikle Kalkınma Ajanslarına biçilen rol ve yetkiler doğrultusunda finansman sorunlarının AB kaynakları ile çözülerek Düzey 2 bölgelerinin Gelişme Planları’nın Ulusal Kalkınma Planlarını da şekillendireceğini ve bu yapılanma ile DPT’nin yeni bir kurumsal kimlik sürecine gireceğini belirtmiştir. Nitekim bu süreç doğrultusunda 2011 yılında DPT fes edilerek Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur.

2000-2010 dönemi ekonomik anlamda serbest piyasa ekonomisinin hız kazandığı dönem olarak görülmekte ve “2000-2010 Dönemi: AB Uyum Süreci (Katılım Ortaklığı Belgesi, Ön Ulusal Kalkınma Programı, Yapısal Fonlar) ve Kalkınma Ajansları” olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemdeki politikalar 2000-2002 yılları arasında koalisyon hükümeti 2002 yılından günümüze de tek partili hükümet yapısı (AKP) ile şekillenmiştir. Özellikle AB ile Türkiye arasında 1999 yılı adaylık süreci ile başlayan ve 2004 yılında Avrupa Birliği Türkiye Müzakereleri ile hız kazanana AB Türkiye arası ilişkiler, uyum süreci kapsamında hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Programı, Orta ve Uzun Vadeli Planlar ve AB yapısal uyum fonları ile kalkınma planlarına uluslararası düzeyde yön vermiştir. Bu dönemde DPT’nin ulusal kalkınma planlama anlayışı Kalkınma Ajanslarının kurulması ve DPT sorumluluğunda Kalkınma Ajanslarının bölge planları hazırlaması ile

ulusal düzeyden bölgesel düzeye indirgenmiştir. Uluslararası aktörlerden AB kalkınma politikalarına DPT ve Kalkınma Ajansları ile doğrudan müdahil olmuştur.

Ayrıca bu dönemde planlama anlayışındaki en önemli değişikliklerden biri de 2006 yılında çıkarılan “Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile kamu kurumlarında stratejik planlama hazırlama zorunluğunun getirilmesidir. Buna göre ulusal düzeyden bölgesel düzeye kayan planlama anlayışı kamu kurumlarının stratejik plan hazırlama zorunlu ile kurumsal, mikro ve parçacıl anlayışla karşı karşıya kalmıştır.

3.1.1.5 2010 Dönemi: Merkezi Politika mı, Bölgesel Politika mı?

Kalkınma Ajanslarının kurulmasıyla ulusal ölçekte yeni bir Bakanlığa ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda dönemin uluslararası konjonktürleri de dikkate alınarak 3 Haziran 2011 tarihli 641 sayılı “Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile Kalkınma Bakanlığı kurulmuş ve DPT yeni kurulan Bakanlığa devredilmiştir [196]. Bu devir ile elli yıldan bu yana kalkınma için ekonomik, sosyal ve kültürel planlama görevini yerine getiren DPT kapatılarak teşkilat personeli ve görevleri yeni kurulan Bakanlığa devredilmiştir.

Kalkınma Bakanlığı’na ait görev ve birimlerle ilgili mevzuat, birkaç değişiklik haricinde DPT mevzuatıyla aynıdır. Sadece üç yeni birim kurulmuştur. Bunlar Yatırımlar İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Kalkınma Araştırmaları Merkezi, DAP, GAP, KOP ve DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığıdır (Şekil 3.1). 64 sayılı KHK’nın 2. maddesinde Bakanlığa ait görevler belirtilmiştir. Bunlar: iktisadi, sosyal ve kültürel politika ve hedeflerin belirlenmesinde Hükümete müşavirlik yapılması, makroekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarına yönelik olarak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlanması, Uluslararası kuruluşların politika önerilerini katılımcı bir yaklaşımla belirlenmesi ve özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevinin yerine getirilmesi, özel sektör ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmesini düzenleyecek teşvik ve yönlendirme politikalarının

hazırlanması, bölgesel veya sektörel bazda gelişme programlarının hazırlanması ve kalkınma ajanslarının koordinasyonunu sağlamasıdır [196].

Hukuksal mevzuat açısından Kalkınma Bakanlığı ve DPT’de farklılıklar gözlenmektedir. Bunlardan ilki görevler kısmında dikkat çekmektedir. DPT hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirmek için kalkınma planları ve yıllık programlar hazırlamakla sorumluyken Kalkınma Bakanlığı Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makroekonomik, sektörel ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamakla sorumlu tutulmuştur. Bu noktada bölgesel gelişme alanında plan hazırlama görevi Kalkınma Ajansları verildiğinden, Bakanlık daha çok merkezi düzeyde görüş ve koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür. Müsteşarlıktan Bakanlığa geçişle birlikte görevsel ve yapısal anlamda değişim yaşanmıştır. Öncelikle planlama teşkilatı bakanlık çatısı altında toplanmıştır. Başbakanlığa bağlı bir uzmanlaşma kurulumu niteliğindeki Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yüksek Planlama Kurulu ve Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu meydana gelen üçlü yapı tasfiye edilmiştir. Bunun yerine siyasilerden oluşan bir YPK ile birlikte bürokrat sayısının azaltıldığı Para- Kredi ve Koordinasyon Kurulu Bakanlık bünyesinde kurullar olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ayrıca kalkınma konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde teknik destek sağlanması ve buna yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel konularla ilgili araştırmalar yaptırılması için yeni bir yapı olan Kalkınma Araştırmaları kurulmuştur [182].

Ayrıca bölgesel politikalar bazında önemli bir gelişme de GAP Bölgesi için 1989 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi'nin kurulmasından sonra Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerine yönelik olarak da 3 Ocak 2011 642 sayılı KHK ile Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının da kurulmasıdır. 642 sayılı KHK ‘de belirlenen teşkilat ve görevlere ilişkin olarak; Başkanlık teşkilatı bir başkan, iki başkan yardımcısı ve en fazla altı koordinatörlükten oluşmuştur ve Başkanlık Kalkınma Bakanlığına karşı sorumlu tutulmuştur.

Bölgesel Daire Başkanlıklarının görevleri arasında yer alan; *“bölgelerin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların proje ve faaliyetlerinin uyum ve*

bütünlük içinde yürütülmesini sağlayacak eylem planları hazırlamak, bunların uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek, bölge planlarının tamamlayıcılığını ve bütünlüğünü gözeterek, kalkınma ajanslarının ortak ve daha etkili çalışmalarına yardımcı olmak ve bu konularda görüş ve öneriler geliştirmek ve kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları için başta kurumsal kapasite ve beşeri kaynak konuları olmak üzere, Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usûl ve esaslara göre mevcut proje ve programlarla mükerrerlik oluşturmayacak yenilikçi destek programları tasarlamak ve uygulamak” görevleri ise Başkanlıkların Kalkınma Ajansları ile ortak çalışma yaparak bölge planlarında etkin bir rol oynadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Soyak, [197] Türkiye’de son 15-20 yıllık süreçte IMF, Dünya Bankası ve AB’nin yaptırımları ile biçimlenen neo-liberal içerikli yeni kalkınma politikasının temel özelliklerini şu şekilde özetlemiştir: *“Devlet üretici ve ticari bir aktör olarak ekonomiden çekilmekte; yalnızca düzenleyici ve denetleyici rolüyle öne çıkmaktadır. Sosyal devlet önemli ölçüde aşındırılmakta, devletin bu fonksiyonu büyük ölçüde piyasaya ve sivil toplum örgütlerine devredilmektedir. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda piyasacı bir anlayış benimsenmekte ve bu bağlamda yapısal uyum politikaları kutsanmaktadır. Ulusal kalkınma yerine bölgesel ve yerel kalkınma öne çıkarılmaktadır. Bölge kalkınma ajansları modeli içinde yabancı ve yerel sermaye ile birlikte sivil toplum örgütleri kalkınmanın başat aktörleri olarak kurgulanmaktadır. Bölgesel kalkınma sorununda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltma amacı yerine, bölgelerarası rekabeti artırma öncelenmektedir. Merkezi kalkınma planlaması yerine, adem-i merkeziyetçi planlama ve kalkınma anlayışı benimsenmektedir. Kalkınma planlaması çok merkezli, bütüncül olmayan, stratejik ve parçacı bir nitelik taşımaktadır.”*

Bu politikalar çerçevesinde DPT'nin kalkınma planı hazırlarken kamu yararını dikkate alan bakış açısının, 1960'ların ortasından bu yana teşkilatın siyasallaşmasıyla deformasyona uğradığı ve Bakanlığın içinde kaybedilmesi ile bu bakış açısının tamamen yok edildiği belirtilmiştir. Bu sayede kalkınma planlamasının siyasallaşmasını tamamladığı ve yeni bakanlık dönemiyle beraber kalkınma planlamasından, hükümet planlamasına geçildiği düşünülmektedir. 1980 sonrası süreçte kalkınma politikası ve

planlaması, uluslarüstü kurumların (IMF, Dünya Bankası ve AB'nin) yönlendirmeleriyle hükümetler tarafından sorgulanmadan uygulanmıştır [197].

Buna göre 1960'lardan günümüze kalkınma politikalarının uygulayıcısı olan DPT; dünyada ve ülkede siyasi-ekonomik-sosyal-kültürel değişimlerle şekillenen ekonomik yapının (neoliberalizm-serbest piyasa ekonomisi-kapitalizm) devlet yapısı ve politikalara etkisiyle baskı altına girerek 1980'den sonra hızla dönüştürülmüş ve siyasi-küresel yapının piyonu olmuştur. Bu süreç, DPT ve Kalkınma Bakanlığı'nın dönüşümün nasıl bir yasal çerçeveye oturtulduğunu anlamak açısından önemli görülmektedir. DPT bütüncül bir plan anlayışını benimserken Kalkınma Bakanlığı bölgesel plan anlayışı benimsemektedir. Ayrıca DPT kalkınmanın sağlanabilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel planlamayı amaçlarken, Kalkınma Bakanlığı'nın buna yönelik net bir amacı bulunmamaktadır.

Soyak, [198] Kalkınma Bakanlığı'nın kurulmasıyla ilgili 641 sayılı KHK'nın bürokratik ve merkezi bir örgüt olan DPT'yi Bakanlık içinde erittiğini gösteren resmi bir belge olarak nitelemekte ve yeni yapıyı "İcracı Bir Bakanlık" olarak tanımlamaktadır.

Övgün, [199] Türkiye'de Kalkınma Bakanlığı'nın AB'nin bölgeselleşme politikası ve yapısal fonların yönetimini sağlamak için kurulduğunu belirtmiştir. Bakanlığın kurulma aşaması öncesi AB süreci ve yapısal fonların yönetimi için 2007-2013 döneminde katılım öncesi AB mali yardımları, IPA (*Instrument for Preaccession Assistance*- Katılım Öncesi Yardım Aracı) kapsamında tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu noktada IPA'nın amacı; AB aday ülkelerin üyelik sonrası yapısal ve uyum fonlarının programlanması, yönetimi ve uygulamasına hazırlanması olarak belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda aday ülkelerin kurumsal ve hukuksal yapısının AB çerçevesinde şekillendirilmesinde kamu yönetimi reformu öncelik taşımıştır. Bu bağlamda Övgün, [199] Kalkınma Bakanlığı'nın ortaya çıkışında üç önemli katalizörün belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisi; AB süreci ve bu süreçte önemli olan bölgeselleşme politikasında yapısal fonların kullanımında ortaya çıkan/çıkabilecek sorunları en aza indirebilmek amacıyla idari kapasitenin artırılmasıdır. Buna göre Kalkınma Bakanlığı merkezi düzeyde politika belirleyerek bölgesel kalkınma konusunda koordinasyonu sağlayacak bir yapı olarak öngörülmüştür. İkinci olarak, bölgesel düzeyde kalkınmanın anahtarı olarak görülen kalkınma ajanslarına ulusal düzeyde bir koruma sağlanmasıdır. Bu amaç

doğrultusunda Kalkınma Bakanlığı bölgesel düzeyde belirlenen politikaları ulusal düzeyle koordine ederek kalkınma ajansları için bir şemsiye ¹görevi üstlenerek, bölgesel kalkınma konusunda merkezle yereli buluşturmayı amaçlamıştır. Kalkınma Bakanlığı'nın kurulmasını tetikleyen son katalizör ise bütüncül düzeyde planlama anlayışının yerini yeni kalkınma anlayışına bırakmasıdır. Bu noktada yeni kalkınma anlayışı temelinde planlama, merkezi düzeyde değil, yerel düzeyde ve stratejik bir bakış açısıyla bölgesel önceliklerin ön plana çıktığı yaklaşımı benimsemektedir.

Kalkınma Ajansları ile Bakanlık arasındaki ilişkiler, bir takım yasal düzenlemelerle hayata geçirilmiştir. 7 Temmuz'da Kuruluşların Bağlı ve İlgili Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi hakkında Başbakanlık kararını Cumhurbaşkanının onayına sunarak tüm bakanlıklar için bir liste oluşturulmuştur. Karar 3046 sayılı Kanuna 3 Haziran 2011 tarihli 643 sayılı KHK ile eklenen ve Türkiye'de uygulanan bağımsız üst kurulların özerkliklerine son veren 19/A maddesine dayanarak hazırlanmıştır. Bu düzenlemeye göre TÜİK ve GAP Kalkınma Bakanlığına bağlanmıştır. 642 sayılı KHK ile kurulan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi ile Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi ve Doğu Karadeniz (DOKAP) Bölge Kalkınma İdaresi 649 sayılı Bazı KHK'lerde değişiklik yapan KHK ile Kalkınma Bakanlığına bağlanmış, Kalkınma Ajansları ise bakanlığın ilgili kuruluşu olmuştur [166]. Buna göre KA'dan sonra Bölge Daire Başkanlıklarının kurulması ile ulusal merkezden yönetilen kalkınma anlayışı giderek değişerek bölgesel ve yerel ölçeğe kaymıştır.

Yılmaz, [166] Kalkınma Bakanlığı mevzuatının nerdeyse değişiklik yapılmadan DPT mevzuatından alındığı belirterek, Bakanlığın kurulmasını *“yeni bir yapı olmaktan çok yapının yönetsel bağlılık ve yönetsel örgütlenmedeki yerinin değiştirilmesi”* olarak değerlendirmiştir.

Türkiye'de kalkınma anlayışının değişimiyle beraber AB süreci ve yapısal fonlar ile bölgeselleşme politikaları Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması tetikleyen etkenler olarak

¹ Dönemin Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz Haziran 2011'de Erzurum'da 26 Bölge Kalkınma Ajansının katılımıyla gerçekleştirilen 1. Kalkınma Ajansları Konferansı'nda Bakanlığın ana görevini şöyle tanımlamaktadır: “Kalkınma Bakanlığı, bütün bu kalkınma ajanslarının bir anlamda şemsiye organizasyonudur” [200].

görülmektedir. AB sürecinde Kalkınma Bakanlığı ulusal düzeyde kalkınma örgütlenmesini, Kalkınma Ajansları ise yerel düzeyde kalkınma örgütlenmesini temsil etmektedir. Bu noktada aslında Bakanlığın “Bölgesel Kalkınma Bakanlığı” olarak tasarlandığı ifade edilebilir. Bölgesel planlamanın önem kazanmasıyla birlikte Kalkınma Bakanlığı elli yıllık ulusal planlama anlayışını sonlandırarak plan anlayışını bölgesel planlamaya yöneltmektedir [199]. Bu bağlamda yeni anlayışla beraber kalkınma ve planlamanın ana aktörleri artık kalkınma ajansları olmaktadır [201].

2010 yılından günümüze ekonomik anlamda “Merkezi Politika mı, Bölgesel Politika mı? (Kalkınma Bakanlığı’nın Kurulması, Koordinasyon ve Bölge Bakanlığı)” olarak tanımlanan dönem tek partili AKP hükümeti ile devam etmektedir. Ulusal kalkınma ve planlama anlayışı ile özdeşleşen DPT’nin Kalkınma Ajansları ve AB yaptırımları (yapısal uyum fonları) ile görev ve yetki alanının daraltılarak/ zayıflatılarak 2011 yılında kaldırılması ve yerine Kalkınma Bakanlığının kurulması ile ulusal-bütüncül kalkınma anlayışı uluslararası aktörlerin etkisiyle şekillenen sektörel bölge planlarına dönüşmüştür. Ayrıca bu dönemde DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları kurularak KA daha da güçlendirilmiştir. Böylece KA ve Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları kalkınma politkalarında bölgesel aktörler olmuşlardır.

Genel olarak 1960 yılından günümüze kalkınma bakış açısının yapısal ve işlevsel dönüşümü Çizelge 3.1’de özetlenmiştir. Buna göre dönemsel planlama anlayışına göre; 1960-1980 dönemi “Ulusal-Bütüncül Planlama”, 1980-1990 dönemi “Yeni Liberalizme Geçiş Neo-Liberal Dönem”, 1990-2000 dönemi “Yeni Ekonomik Yapı: IMF ve Dünya Bankası Yaptırımları”, 2000-2010 dönemi “AB Uyum Süreci (Katılım Ortaklığı Belgesi, Ön Ulusal Kalkınma Programı, Yapısal Fonlar) ve Kalkınma Ajansları” ve son olarak 2010 yılından günümüze kadar ki dönem “Merkezi Politika mı, Bölgesel Politika mı?” olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak; 1960’dan günümüze Türkiye’deki kalkınma politikalarını uygulayan kurumlar ile bu politikaları etkileyen aktörlerin dünyadaki ekonomik yapının dönüşümüyle ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Bu ilişkiler doğrultusunda aktif rol oynayan ulusal ve uluslararası aktörlerin uygulamaya yönelik araçları ve belirlenen kalkınma politikaları EK A-1’de verilmiştir. Buna göre; DPT, Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma Daire Başkanlıkları, Kalkınma Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Avrupa Birliği

Çizelge 3.1 Kalkınma bakış açısının yapısal ve işlevsel dönüşümü

: KALKINMA BAKIŞ AÇISININ YAPISAL VE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMÜ					
Yıllar	1960-1980	1980-1990	1990-2000	2000-2010	2010-----
Dönemsel Planlama Anlayışı	Ulusal-Bütüncül Planlama	Yeni Liberalizme Geçiş Neo-Liberal Dönem	Yeni Ekonomik Yapı: IMF ve Dünya Bankası Yaptırımları	AB Uyum Süreci ve Kalkınma Ajansları	Merkezi Politika mı, Bölgesel Politika mı?
Siyasi İktidar	Adnan Menderes (AP) Cemal Gürsel (PAH) İsmet İnönü (CHP +AP) İsmet İnönü (CHP+YTP+CKMP+MP) İsmet İnönü (CHP+B) Suat Hayri Ürgüplü (AP+YTP+CKMP+MP) Süleyman Demirel (AP) Nihat Erim (AP+CHP) Nihat Erim (AP+CHP+MGP+B) Ferit Melen (AP+CHP+MGP+B) Naim Talu (AP+CGP+B) Bülent Ecevit (CHP+MSP) Sadi Irmak (GH)	Süleyman Demirel (AP) Bülend Ulusu (PAH) Turgut Özal (ANAP)	Yıldırım Akbulut (ANAP) Mesut Yılmaz (ANAP) Süleyman Demirel (DYP+SHP) Tansu Çiller (DYP+SHP) Tansu Çiller (DYP) Tansu Çiller (DYP+CHP) Mesut Yılmaz (ANAP+DYP) Necmettin Erbakan (RP+DYP) Mesut Yılmaz (ANAP+DSP+DTP) Bülent Ecevit (DSP)	Bülent Ecevit ¹ (DSP+MHP+ANAP) Abdullah Gül (AKP) Recep Tayyip Erdoğan (AKP) Recep Tayyip Erdoğan (AKP)	Recep Tayyip Erdoğan (AKP) Ahmet Davutoğlu (AKP) Ahmet Davutoğlu (AKP+B+HDP) Ahmet Davutoğlu (AKP)

¹ [Bülent Ecevit](#) Bakanlığındaki hükümet 28 Mayıs 1999 – 18 Kasım 2002 tarihleri arasında görev yapmış olup çalışmada 2000-2011 dönemi kapsamında değerlendirilmiştir.

	Süleyman Demirel (AP+MSP+MHP+CGP) Bülent Ecevit (CHP) Süleyman Demirel (AP+MSP+MHP) Bülent Ecevit (CHP+CGP+DP+B)									
Dönemsel Olarak Kalkınma Planlamasından Sorumlu Kurumlar	DPT	DPT -GAP Bölge Daire Başkanlığı	DPT - GAP Bölge Daire Başkanlığı	DPT - GAP Bölge Daire Başkanlığı				DPT - GAP Bölge Daire Başkanlığı -Kalkınma Ajansları	KALKINMA BAKANLIĞI -Kalkınma Ajansları -Bölge Daire Başkanlıkları ((GAP, DAP, DOKAP, KOP)	
Kalkınma Planlamasından Sorumlu Kurumları Belirleyen Yasal Düzenlemeler	91 Sayılı Kanun 30.09.1960	223 Sayılı KHK 18.06.1984 (1)	388 Sayılı KHK 27 Ekim 1989 (2) -GAP Yapısı	3701 Sayılı Kanun 6.03.1991 (3)	437 Sayılı KHK 14.8.1991 (4)	511 Sayılı KHK 16.9.1993 (5)	540 Sayılı KHK 24.06.1994 (6)	5449 Sayılı Kanun 25.01.2006 (7) -Kalkınma Ajansları Yapısı	641 Sayılı KHK 3.6.2011 (8) -Kalkınma Bakanlığı Yapısı	642 Sayılı KHK 3.6.2011 (9) -Bölge Daire Başkanlıkları Yapısı
Kalkınma Planlamasından Sorumlu Kurumlarda Örgütsel Yapı	Müsteşar	Müsteşar Müsteşar Yrd. (3 kişi)	Başkan Başkan Yrd. (2 kişi)	Müsteşar Müsteşar Yrd. (4 kişi)	Müsteşar Müsteşar Yrd. (2 kişi)	Müsteşar Müsteşar Yrd. (3 kişi)	Müsteşar Müsteşar Yrd. (5 kişi)	Yönetim Kurulu	Müsteşar Müsteşar Yrd. (4 kişi)	Başkan Başkan Yrd. (2 kişi)
	Yüksek Planlama Kurulu	Yüksek Planlama Kurulu	-	Yüksek Planlama Kurulu	Yüksek Planlama Kurulu	Yüksek Planlama Kurulu	Yüksek Planlama Kurulu	Kalkınma Kurulu	Yüksek Planlama Kurulu	-
	Planlama Merkez Teşkilatı	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	-	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	Genel Sekreterlik	Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi	-
	-	-	-	-	-	-	Para-Kredi ve Koor. Kurulu	-	Para-Kredi ve Koor. Kurulu	-
Ana Hizmet Birimleri	İktisadi Planlama Daire Bşk.	İktisadi Planlama Bşk.	Stratejik Planlama İzleme Değ. ve Koordinasyon Genel Koor.	İktisadi Planlama Gn. Md.	İktisadi Planlama Gn. Md.	Yıllık Prog. ve Konjonktür Değ. Gn.Md.	Yıllık Prog. ve Konjonktür Değ. Gn.Md.	Yatırım Destek Ofisleri	Yıllık Prog. ve Konjonktür Değ. Gn.Md.	İzleme Değ. Koor.
	Sosyal Planlama	Sosyal Planlama Bşk.	Ekonomik	Sosyal	Sosyal	Ekonomik	Ekonomik	-	Ekonomik	Ekonomik Kalkınma

	Daire Bşk.		Kalkınma ve Girişimcilik Genel Koor.	Planlama Gn. Md.	Planlama Gn. Md.	Modeller ver Stratejik Arş.Gn.Md	Modeller ver Stratejik Arş.Gn.Md		Modeller ver Stratejik Arş.Gn.Md	Sanayi ve Hizmetler Koor.
	Koordinasyon Daire Bşk.	Koordinasyon Bşk.	Uluslar arası ilişkiler Genel Koor.	Koordinasyon Gn. Md.	Koordinasyon Gn. Md.	Yatırımlar Sektör Programı ve Koor. Gn.Md.	İktisadi Sek. ve Koor.Gn.Md.	-	İktisadi Sek. ve Koor.Gn.Md.	Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koor.
	-	Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Bşk.	Çevre, Fiziksel Gelişme ve Yerel Yönetimler Genel Koor.	KÖY ve Bölgesel Kalkınma Gn.Md.	KÖY.Bölgesel Kalkınma Gn.Md.	KÖY.Bölgesel Kalkınma Gn.Md.	Bölgesel Gelişim ve Yapısal Uyum Gn.Md.	-	Bölgesel Gelişim ve Yapısal Uyum Gn.Md Md.	Planlama ve Proje Geliştirme Koor.
	-	Avrupa Ekonomik Topluluğu Başkanlığı (A.E.T. Bşk.)	Basın ve Halkla İlişkiler Genel Koor.	Avrupa Topluluğu ile ilişkiler Gn.Md.	Avrupa Topluluğu ile ilişkiler Gn.Md.	. Avrupa Topluluğu ile ilişkiler Gn.Md.	Avrupa Birliği ile ilişkiler Gn.Md.	-	Yatırım Prog. İzleme ve Değ. Gn.Md.	Tarım ve Kırsal Kalkınma Koor.
	-	Teşvik ve Uygulama Bşk.	İnsani ve Sosyal Gelişme Genel Koor.	Teşvik ve Uygulama Gn.Md.	-	Yapısal Uyum Sosyal Politikalar ve Koor. Gn.Md	Sosyal Sek. ve Koor.Gn.Md.	-	-	Yönetim Hizmetleri Koor
	-	Yabancı Sermaye Bşk.	İnsan Kaynakları ve Kalite Sistemleri Genel Koor.	Yabancı Sermaye Gn.Md.	-	Dış Ekonomik ilişkiler Gn.Md.	Dış Ekonomik ilişkiler Gn.Md.	-	Dış Ekonomik ilişkiler Gn.Md.	-
	-	Serbest Bölgeler Bşk.	İdari ve Mali İşler Genel Koor.	Serbest Bölgeler Gn.Md.	-	Ekonomik ve Sosyal Yön.Bilgi Merkezi Daire Bşk.	Yönetim Bilgi Mer. Daire Bşk.	-	Yönetim Hizmetleri Gn.Md.	-
	-	-	-	İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Gn.Md.	-	-	-	-	Kalkınma Araştırmaları Merkezi	-
	-	-	-	Proje Geliştirme Gn.Md.	-	-	-	-	-	-

Açıklama:

1. 24 Ocak kararları sonrasında Para ve Kredi Kurulu ile Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Yabancı Sermaye Başkanlığı ve Serbest Bölgeler Başkanlığı kurulmuştur 18 Haziran 1984 tarihli 223 sayılı KHK ile DPT yeniden yapılandırılarak tüzel bir kişilik kazandırılmıştır. Ayrıca yeni iki madde belirlenmiştir. Bunlardan ilki kalkınmada öncelikli yörelerin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamak için önerilerin tespiti ve uygulamaların takip edilmesi ikinci ise uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesi ve görüşmelerin yürütülmesinde teşkilatın görüş ve tekliflerde bulunmasıdır (Resmi Gazete, 1984). DPT'nin yönetim kadrosunda müsteşarın sorumlulukları arttırılarak üç tane müsteşar yardımcısının bulunmasına karar verilmiştir. YPK'da kökten değişikliğe gidilerek kurul Bakanlar (Devlet Bakanı-Başbakan Yardımcısı, Maliye ve Gümrük, Tarım Orman ve Köy İşleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlıkları) ve müsteşardan oluşmuştur. Bu yapılanma ile bürokrat egemenliğine son verilmesine rağmen DPT'nin üst yönetiminin siyasallaşmasının azalmadığı görülmüştür (Aslan, 1998: 112). Ana hizmet birimlerindeki başkanlıklar sayıca artmış ve buna ek olarak danışmanlık biriminde hukuk ve planlama müşavirliği yer almıştır. 31 Aralık 1987 tarihli DPT ile ilgili 223 sayılı KHK, 304 sayılı KHK ile değişikliğe uğramıştır. Teşkilatın Başbakan'a bağlı olduğu ve gerek görüldüğünde Başbakanın yetkilerini bir Devlet Bakanının kullanabileceği belirtilmiştir. YPK'nın üyelerine Başbakanın belirleyeceği en çok üç Devlet Bakanı ile 223 sayılı KHK'deki diğer bakanlıklarla birlikte Bayındırlık ve İskan ve Ulaştırma Bakanlığı dahil edilmiştir. Ayrıca Kurulun görüşeceği konuların önemi durumunda Kurula, Başkan tarafından diğer bakanlar ve kamu görevlilerinin de katılabileceği belirtilmiştir. YPK'nın görevlerine; kamu iktisadi teşebbüsleri ile ilgili her türlü kararların alınması, ithalat ve ihracat rejimlerinin düzenlenmesine dair esasların tespit edilmesi ve dış ekonomik ilişkilerde koordinasyonun sağlanması ile 1983 sayılı tasarrufların teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunun 10. maddesi ve diğer kanunlarla Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kuruluna verilmiş bulunan görevlerin yürütülmesi eklenmiştir (Resmi Gazete, 1987).
2. 27 Ekim 1989 tarihli 388 sayılı KHK ile Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur. Başkanlık teşkilatı bir başkan, iki başkan yardımcısı ve sekiz koordinatörlükten oluşmuştur. Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; "Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbiri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere, Başbakanlığa bağlı tüzel kişiliğe sahip ve 23 yıl süreli Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının kuruluş ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek" olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 1989). Kuruluş aşamasında Başbakanlığa bağlı olan kuruluş Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması ile Bakanlığa bağlanmıştır.
3. 6 Mart 1991 tarihinde kabul edilen 3701 sayılı kanunla DPT'de yeni bir dönem başlamıştır. Teşkilat "kalkınma programları ve yıllık programları bölgesel ya da sektörel bazda hazırlamak ve diğer özel çalışmalar yapmak üzere Müsteşarın teklifi ve ilgili Devlet Bakanının onayı ile geçici olarak çalışma kümeleri kurmak" ile sorumlu tutulmuştur. YPK'ya Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulunun görevleri devredilmiştir. Bu bakımdan kurula "özelleştirme" konusunda görevler yüklendiği yorumu getirilmiştir. Yönetim bazında Müsteşar yardımcısı dörde çıkarılmıştır ve Müsteşarlık bünyesinde yeni bir birim olarak Araştırma Enstitüsü kurulmuş ancak bu yapı 437 sayılı KHK ile kaldırılmıştır. Ana hizmet birimlerindeki daire başkanlıkları genel müdürlük olarak örgütlenmiş ve genel müdürlüklerin altında genel müdür yardımcısı onlarında altında daire başkanları yer almıştır. Bu bağlamda DPT bakanlık gibi örgütlenmiştir. Ana hizmet birimlerinden "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Daire Başkanlığı", "Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü"ne dönüştürülmüş ve iki yeni hizmet müdürlüğü oluşturulmuştur. Bunlar ilki "İslam Ülkeleri ile Ekonomik İşbirliği Genel Müdürlüğü" diğer ise "Proje Geliştirme Genel Müdürlüğü"dür [177].
4. DPT 3701 sayılı kanunla şekillenmeye başlamışken 14 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK ile yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre Müsteşar Yardımcısı ikiye düşürülmüş. Müsteşarın Başbakan'a sorumluğu yanında ilgili Bakanlara karşıda sorumluda artmıştır. Ana hizmet birimlerinden Teşvik ve Uygulama, Yabancı Sermaye, Serbest Bölgeler ve İslam Ülkeleri ile Ekonomik İşbirliği Genel Müdürlükleri kaldırılarak genel müdürlük sayısı altıya düşmüştür. 437 sayılı KHK'deki en belirgin değişiklik YPK'da yapılmıştır. YPK'nın yetkileri genişletilerek yeni görevler verilmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanları; gelir ortaklığı senetleri, hisse senetleri ve menkul değerler ihracı ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve işletme hakkına karar verilmesi, gelir ortaklığına dahil edilecek altyapı tesislerinin belirlenmesi ve bunların bakım, onarım, işletme, yaşatma ve benzeri her türlü giderlerinin bir bölümünü ya da tümünün Kamu Ortaklık Fonu'ndan karşılanmasına karar verilmesi ile yurt için ve yurt dışında Kamu Ortaklığı Fonu'nun kullanım alanlarında yararlanmak üzere kredi almak için değerli evrak düzenlemesine karar verilmesidir. Yeni yetkilerle YPK "Özelleştirme Kurulu" haline dönüşmüştür. Ancak bu yapıda uzun sürmemiş ve 6 Ocak 1992 tarihinde yayınlanan 470 sayılı KHK ile YPK görevleri ile ilgili değişiklikler kaldırılmış ve YPK üyeliğine dahil Bakanlara Dışişleri Bakanlığı eklenmiştir [169], [177], [177].
5. Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 511 sayılı KHK 16 Eylül 1993 yayınlanmıştır. Buna göre teşkilata yeni görevler atfedilmiş ve ana hizmet birimleri tamamen

değiştirilmiştir. Beş yeni görev izlenen politikalar açısından önemli görülmektedir. Bunlar; uluslar arası kuruluşlarla çalışarak yeni stratejilerin belirlenmesi ve özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici yönlendirme görevinin uygulanması, kalkınma ve yıllık programlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi uygun görüldüğünde değişikliğe gidilmesi, maliye, para, dış ticaret ve kambioların plana uyum içersinde uygulanması konusunda hükümete danışmanlık yapılması, özel sektör ve yabancı sermaye etkinliklerinin plana göre yürütülmesini düzenleyecek teşvik ve yönlendirme çerçevesinin hazırlanarak hükümete sunulmasıdır. Teşkilatın uluslar arası kuruluşlarla çalışması ve özel kesime yön gösterici olması teşkilatın piyasa ekonomisi ile hareket ettiğinin yasal göstergesi olarak görülmektedir. Müsteşar Yardımcı sayısı tekrar üçe çıkarılmış ve hizmet birimlerini oluşturan genel müdürlüklerin adları ve sayıları değiştirilmiştir. Buna göre Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar, Yatırımlar Sektör Programı ve Koordinasyonu, Yapısal Uyum Sosyal Politikalar ve Koordinasyon, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme Politikaları, Avrupa Topluluğu İle İlişkiler, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlükleri ile Sosyal Yönetim Bilgi Merkezi Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Danışma birimleri (Hukuk ve Müsteşarlık Müşavirliği) altındaki planlama müşavirlikleri müşteşarlık müşavirliği adını alarak otuz kişiyle sınırlandırılmıştır. 511 sayılı KHK ile YPK'daki Bakanlar Başkanının belirlemesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca YPK'nın 437 sayılı KHK'da verilen görevleri geri alınarak tekrar 3701 sayılı kanundaki görevler verilmiştir [169], [179], [180].

6. Yukarıdaki değişimlerden yaklaşık olarak dokuz ay sonra 24 Haziran 1994 tarihinde yayınlanan 540 sayılı KHK ile YPK'ya Toplu Konut Örgütü ve Toplu Konut Fonu'nun bütçesini onaylama yetkisi verilmiş, bazı ana hizmet birimlerinin isimleri değiştirilmiş ve Para Kredi Koordinasyon Kurulu teşkilatın yapısına girmiştir [169], [179], [180].
7. 25 Ocak 2006 Tarihli 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan DPT 2011 yılından itibaren de Kalkınma Bakanlığı sorumludur. Ajansın teşkilatı yapı Kalkınma kurulu, Yönetim kurulu, Genel sekreterlik ve Yatırım destek ofisinden oluşmaktadır. Yönetim kurulu, ajansın karar organıdır. Yönetim kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur. Ancak, birden fazla ilden oluşan bölgelerdeki illerde; ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde, yönetim kurulunda yer alacak temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. Ajansı, yönetim kurulu başkanı temsil eder. Yönetim kurulunun başkanı validir. Genel sekreteri belirlemek ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının onayına sunar. Genel sekreterlik Ajansın icra organıdır. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreterdir. Genel sekreter yönetim kuruluna karşı sorumludur. 12 Düzey 1 26 Düzey 2 bölgesine ayrılmış ve 26 Kalkınma Ajansı kurulmuştur [193].
8. 3 Haziran 2011 tarihli 641 sayılı "Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Kalkınma Bakanlığı kurulmuş ve DPT yeni kurulan Bakanlığa devredilmiştir (Resmi Gazete, 2011). Kalkınma Bakanlığı; Bakan, Bakan Yardımcısı, Müsteşar ve dört Müsteşar yardımcısından oluşmaktadır. Hizmet Birimleri; Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hukuk Müşavirliği, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Kurullar Sekreteryası Dairesi Başkanlığı, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, Özel Kalem Müdürlüğü'dür. Kurullar Yüksel Planlama Kurulu, Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve bölgesel Gelişme Komitesi ve Kalkınma Araştırmaları Merkezidir [196].
9. 3 Ocak 2011 642 sayılı Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile kurulmuştur. Başkanlık teşkilatı bir başkan, iki başkan yardımcısı ve en fazla altı koordinatörlükten oluşmaktadır. Kalkınma Bakanlığına karşı sorumludurlar. Bölge Daire Başkanlıklarının kuruluş amacı; "Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesinin uygulamalarını yerinde koordine etmek ve bu kalkınma projelerinin uygulandığı illerdeki yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi suretiyle bu projelerin kapsadığı bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak üzere, Kalkınma Bakanlığına bağlı ve tüzel kişiliğe sahip Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi başkanlıklarının kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemek" olarak belirtilmiştir [281]. Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarından DOKAP'ta "Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü" yerine "Çevre, Turizm ve Kentsel Gelişme Koordinatörlüğü" birimi yer almaktadır.

Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile yerel yönetimler bazında Belediyeler ve İl Özel İdareleri ulusal aktörler olarak belirlenmiştir. Bu aktörlere ait kurumsal yapı ve belirlemiş olduğu politikalara yönelik stratejiler detaylı olarak diğer bölümlerde aktarılmıştır.

Ulusal aktörler kurumsal yapı itibari ile ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte kalkınmaya yönelik politika ve strateji planları oluşturmaktadır. Kalkınma politikaları dönem içinde farklılık göstermekle birlikte ağırlıklı olarak ulusal, bölgesel ve yerel kalkınma perspektifinde sürdürülebilir kalkınma anlayışını sözel olarak benimsemektedir. Ayrıca stratejilerde yer alan rekabetçi ekonomi söylemi ile ulusal aktörler neo-liberal politika anlayışını sürdürmektedir.

Burada dikkat çeken önemli bir nokta ise Avrupa Birliği Bakanlığı'nın AB uyum süreci kapsamında yapmış olduğu çalışmalar için *“toplumsal yaşamın hemen her alanında kapsamlı siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin ve reformların gerçekleştirildiği AB'ye katılım sürecinde, Bakanlığımız aynı zamanda bir “Reform Bakanlığı” görevi icra etmektedir”* [202] söylemi, yapılan uygulamalar açısından AB Bakanlığı'nın ulusal AB'nin ise uluslararası aktör olarak kalkınma planlarının ne derece etkilediğini ortaya koyması yönünden önemli görülmektedir.

Uluslararası aktörler olarak; IMF, WB, EU, UNESCO, UNDP ve UNCTAD yer almaktadır. Bu aktörlerden sadece EU tez kapsamı dâhilinde değerlendirilmiş olup kurumsal yapı ve belirlemiş olduğu politikalara yönelik stratejiler detaylı olarak diğer bölümlerde verilmiştir.

Uluslararası aktörlerden IMF ve WB makroekonomik politikalar çatısında ihracat teşvikine yönelik EU ise bölgesel politikalar bazında sürdürülebilir kalkınma perspektifinde kalkınma politikalarına kendi araçları ile yön vermektedir. IMF'nin yapısal uyum fonları ve WB'nın yapısal uyarılama fonları ile kalkınma politikaları şekillenerek serbest piyasa ekonomisi hız kazanmaktadır. Buna göre Dünya Bankası ve IMF yardımları kamu sektörünün yeniden inşasına, sektörel yeniliklere ve rekabete odaklanmaktadır. EU ise bölgeselleşmeyi teşvik edici yatırım ve yaptırımlarla ulusal planlama anlayışını kaldırmaktadır. EU'nun katılım öncesi mali yardım araçları, Avrupa Birliği Programları ve Avrupa Yatırım Bankası Kredileri Türkiye'nin Avrupa Birliğine

uyum sürecinde kurumsal, yönetsel, plansal ve sektörel olarak değişimini sağlamaktadır.

UNESCO, UNDP ve UNTAD ise Birleşmiş Milletler (UN) çatısında yer alan kurumlar olarak sürdürülebilir kalkınma bakış açısıyla farklı mecralarda (eğitim, kültür, bilim, ekonomik yapı, kalkınma politikaları, çevre, vb gibi) faaliyet göstermektedir. UNESCO eğitim, bilim ve kültür çerçevesinde uluslararası sözleşmelerle ulusal politikalara ve kalkınma planlarına yön vermektedir. Ancak fon ya da kredi desteği sağlamadığından dolayı yaptırım gücü diğer uluslararası örgütlere göre azdır. UNDP doğrudan kalkınma politikalarına yönelik çalışmalar yürütmekte olup farklı başlıklarda projeler ile GEF destek programını araç olarak uygulamaktadır. UNTAD ise kalkınmaya yönelik politikalar oluşturarak bu politikaları raporlar halinde sunmaktadır.

3.2 Cumhuriyet'ten Bugüne Ulusal ve Bölgesel Kalkınma Politikaları Çatısında Kültür Politikaları

Tez çalışması kapsamında Türkiye'nin 1923 yılından bugüne kalkınma politikaları çatısında kültür politikalarının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1923-1960 yılları arsında genel olarak ulusal ve kültürel politikalar değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında DPT'nin kurulmasıyla birlikte oluşturulan ulusal ve bölgesel kalkınma planlarında kalkınma ekseninde kültürün yeri, tanımı ve kültür politikaları Beş Yıllık Kalkınma Planları kapsamında incelenmiştir. Ayrıca kalkınma planlarında turizm politikalarına da bakılarak kültür ve turizm arasındaki ilişkilerin ortaya konması hedeflenmiştir. Ulusal planlar arasında yer alan ve DPT tarafından hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı ve Ulusal Çevre Eylem Planıda kültür politikaları açısından değerlendirilmiştir.

3.2.1 Ulusal Kalkınma ve Kültür Politikaları

1923'den günümüze kadar izlenen kalkınma politikalarına bakıldığında, iki temel strateji (birincisi dışa açık, serbest ticaret ilkelerine dayalı, ikincisi sanayileşme hedefini gerçekleştirmek için korumacılığa ve devlet müdahalesine dayalı) ekseninde gelişme görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1923-29'da dışa açık ekonomi koşullarında,

öncelikle serbest dış ticaret politikası uygulanmış, dönem itibariyle dünyadaki ekonomik büyük bunalımında etkisiyle bu politikanın yetersiz olduğu anlaşılmış, 1930-1939 döneminde dışa kapalı, korumacı, devletçi sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle bu politikalar kesintiye uğramış, 1953-1960 döneminde ithalatın sınırlandırılması kararı alınmış (1930'lu yılların devletçiliğinden köklü bir kopuşu simgeleyen “yeni devletçilik” politikası uygulanmış), bu dönemi ithal ikameci sanayileşme stratejisi(1963-1976) izlemiştir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin 1970'li yılların sonunda ekonomik krize girmesi nedeniyle 1980 yılından itibaren ihracata dayalı büyüme modeli uygulanmaya başlanmıştır [203]. Bu bağlamda izlenen politikaları özetlersek 1923-1950 devletçilik dönemi, 1950-1976 dönemi ithal ikameci dönem ve 1980 sonrası liberal politikalar çatısında küreselleşme ve AB uyum çerçevesinde ihracata dayalı büyüme modeli amaçlanmıştır [204].

Kalkınma politikalarında, Türkiye kültür politikalarının ilke ve hedefleri birbirinden çok büyük farklılıklar göstermemesine rağmen, uygulamada bu politikalar, hükümetlerin icraatları ile değişiklik göstermiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kültür politikaları devrimlere ve hedeflere odaklanırken, ilerleyen yıllarda ise belirleyici dinamik; hükümetlerin öncelikleri olmuştur [205].

Tez çalışması kapsamında kalkınma ve kültür politikaları iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Bunlardan ilki 1923-1960 dönemi, ikincisi ise 1963-2016 dönemidir.

3.2.1.1 1923-1960 Dönemi Kalkınma ve Kültür Politikaları

I) 1923-1960 Dönemi Kalkınma Politikaları:

Devletçilik dönemi olarak da adlandırılan bu dönem dünya ekonomisi ile hammadde ihracatçısı bir ülke olarak eklemlenme, tarım ve ticaret sermayesi birikimine dayalı gelişme, iç pazarın bütünleştirilmesini amaçlayan iktisadi politikaların yanı sıra ülke sınırlarını güvence altına almayı hedefleyen iç ve dış politikalarla karakterize olmuştur [206].

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden önce ekonomide iyileştirme politikaları izlenmeye başlamıştır. Bu politikaların ilki 17 Şubat 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'dir. Kongre sonucunda alınan kararların bazılarını şu şekilde özetlenmektedir; milli

sanayinin geliştirilmesi için bir kanun hazırlanması ve Gümrük Kanunu değiştirilmesi, sanayicilere düşük maliyetli kuruluş ve işletme sermayesi sağlanması, kredi imkânlarının artırılması, yerli üreticiye yurtiçi kara ve deniz ulaşımında ucuz tarife uygulanması, madenlerin milli üretime dönük bir biçimde işletilmesi, anonim şirketlerin kurulmalarının kolaylaştırılması, demiryolu yapımının Hükümet programına alınması ve yabancı sermayeyenin Hükümetle ortak girişimli yatırımlar sağlaması amaçlanmıştır [207].

İzmir İktisat Kongresinin ardından 28 Mart 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Özel sektörün gelişmesine uygun bir ortam hazırlama amacına yönelik olan bu kanunda yatırımların yöreler arasında dengeli dağılımına ilişkin herhangi bir maddeye yer verilmemiştir [208].

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1927'de çıkarılan 1164 sayılı kanun birden çok ili ilgilendiren ve ortak çalışma gerektiren işlerin görülmesi için “Genel/Umumi Müfettişlikler” kurulmasını öngörmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 20 kadar ili kapsayan dört genel müfettişlik; bölgelerinin ekonomik, idari, sosyal, sağlık, kültür, bayındırlık gibi hizmetlerin uyumlu bir şekilde yürütülmesi için bir çalışma birliği planı hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bu kuruluşların çağdaş bölge yönetimi birimleri olmaktan çok ülkede huzuru ve güvenliği sağlamak amacını taşıyan kurumlar olduğu ayrıca belirtilmiştir [209].

Cumhuriyetin ilanından önceki hükümetler ile ilanından sonraki 1924, 1927 ve 1946 yıllarında kurulan hükümetlerin programlarında bölgesel yönetim ve kalkınmaya ilişkin az sayıda hükümler yer almıştır [209]. 1933-1939 yılları arasında beşer yıllık olmak üzere iki sanayi planı hazırlanmıştır [208]. I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış fakat II. Beş Yıllık Sanayi Planı II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır. Dönemin yapılan planları, bugünkü plancılık anlayışından farklı olarak söz konusu sanayi planında sadece devlet tarafından kurulması amaçlanan endüstriyel işletmelerle ilgili yatırım projeleri yer almıştır. Bu planlarda, bölgesel kalkınma ile ilgili ilkelere yer verilmemiş olmakla birlikte yatırımların yurt düzeyine yayılması ön görülmüştür. Yayılma politikasıyla, yöreler arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak amacıyla Anadolu'nun içlerine hatta Doğu Anadolu'ya doğru İktisadi Devlet Teşekküllerinin fabrikalarını yaymak amacı benimsenmiştir [206].

1946-1960 yılları arası Türkiye siyasi tarihinde çok partili dönem olarak adlandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra birçok alanda bütün dünyayı saran yeni gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri, 1945 yılında tek partili dönemden çok partili politik hayata geçilmesiyle daha da artmıştır. 1949 yılında seçim yasalarında yapılan temel değişikliklerle bu geçişte olumlu ilerlemeler sağlanmıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimlerle yönetim el değiştirmiş, çok partili hayat Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetimine yerleşmiştir [210].

1950'lerin ortalarına doğru çok partili dönemde, ekonomide dışa açılma ve sanayileşme ve tarımda dönüşümler, devletin ekonomik işlevinde farklılaşmalar yaşanmıştır. 1960'larda planlamanın da başlamasıyla birlikte ithal ikameci dönem devam etmiştir. Türkiye'de bölgesel planlama bu dönemde öne çıkmıştır. Bu dönemde olmasının nedeni, hızlı sanayileşme ve beraberinde gelen kentlere yoğun göç sonucu bölgesel dengesizliklerin baş göstermesi olmuştur [209].

1950-1960 yılları arasında yer alan 10 yıllık dönemde geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için özel bir çaba harcanmamıştır. 1951 yılında Menderes döneminde oluşturulan hükümet programında Doğu Anadolu ile ilgili olarak köy okullarının inşaatında Doğu illerine ve bu iller kadar geri kalmış illerin gereksinimlerinin ön planda tutulacağına ve Doğu'da bir üniversitenin temelini atılacağına yer verilmiştir [207].

Türkiye'nin bu dönemde bölgesel kalkınma çabaları, 1957'de Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde Bölge Planlama Müdürlüğü, daha sonra 1958'de İmar ve İskân Bakanlığı'nı ve bu bakanlar bünyesinde Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile kendini göstermiştir [206]. Türkiye'de bu dönemde planlama, bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma konuları tartışılmıştır. 1961 Anayasasında planlama konusunun önemle vurgulanması, DPT'nin (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulması planlama açısından önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu dönemde, DPT ve İmar ve İskân Bakanlığı'nın yapmış olduğu bir takım bölgesel planlar ve bölge kalkınma planları gerçekleştirilmiştir [209].

II) 1923-1960 Dönemi Kültür Politikaları:

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 yılına kadar kültür politikalarının temel ilkesi olan *"milletin hıfzı ve mevcudiyeti"* ilkesi Atatürk döneminde *"yekpare ve saf ulusal kültür"*

kuramını” gündeme getirmiştir. Ayrıca Atatürk’ün *“Türkiye cumhuriyetinin temeli kültürdür”* söylemi ile kültür ulus devletin şekillenmesinde önemli bir araç olarak görülmüştür. Atatürk döneminde (1923-1938), eğitim, dil, müzik ve Türklerin kökenine dayalı çalışmalar ve devrimler (harf (1928), kılık kıyafet (1928), medeni hukuk (1926)) bir kültürel politika olarak benimsenmiştir. Bu dönemde kültür politikası millilik üzerine kurulmuştur. Türklerin tarihi kökenine ilişkin olarak cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli arkeolojik kazılara başlanmıştır. Ayrıca 1923 yılında V. İcra Vekilleri Heyeti programında yer alan hükümler vesilesi ile Yıldız Kütüphanesi’ndeki yazma eserler ve tabloların korunması için bir heyetin kurulması kararı alınmıştır. Camilerdeki değerli eserler Topkapı Saray Müzesi’ne, saray tekke ve türbelerdeki eserler de diğer müzelere nakil edilmiş, şahısların elindeki eserlerin ihracı yasaklanmış ve bunların müzeler ve kütüphaneler tarafından satın alınması kararı verilmiştir [211].

Atatürk 1924 yılında “Musiki ve Temsil Akademisi” başlıklı bir yasa tasarısı hazırlatmıştır. Tasarı Meclisten geçerek yasalaşmıştır [212]. Ayrıca, Geleneksel Türk Müziği’nin 1926’da okullardan kaldırılması ve 1935’de de sekiz ay süre ile radyo yayınlarında yer verilmemesi kararı alınmıştır. 26 Kasım 1934 yılında Anka Milli Musiki Kongresinde; radyodan sonra plaklarda ve halka açık yerlerde çalınan alaturka müziğin önlenmesi, operetlerin musiki, ahlak ve tiyatro bakımından kontrolü, lise sınıflarında musiki tarihi derslerinin okutulması, müzik derslerinin sınıf geçmeye katkıda bulunması, musiki müfettişliğinin kurulması, radyoda müzik yayınlarının kontrolü ve organizasyonu, Türk bestekârların eserlerinin ülkede ve Avrupa’da tanıtılmasının devlet tarafından organize edilmesi kararları alınmıştır [213]. Bu uygulamanın amacının halkın estetik anlayışına müdahale ederek, Çağdaş Türk Müziği’nin oluşturulması olduğu ifade edilmiştir [211]. Bu politikalar çerçevesinde Ahmet Adnan Saygun İran Şahı Rıza Şah Pehlevi onuruna ilk Türk operası “Öz Soy”u bestelemiştir [214].

1926 yılında, 789 sayılı Teşkilat Kanunu uyarınca Mektep Müzesi kurulmuştur. Atatürk devrimlerinin hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesi için, halkın kültür seviyesinin de hızlı bir şekilde yükseltilmesi gerektiği düşünülmüştür. Sanatın, bireyleri kolay etkileme özelliği olduğu düşüncesinden yola çıkılarak sanatsal faaliyetler devlet himayesi altına alınmıştır. Sanatsal faaliyetleri düzenlemek ve yönlendirmek için, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Sanay-i Nefise Müdürlüğü ve Sanayi-i Nefise Encümenliği 1926

yılında kurulmuştur. 1917 yılında Darül Elhan adı ile kurulan Belediye Konservatuarı, 1923 yılında kadrosunda yabancı eğitimci, kuramcı ve uzmanlara yer vermiştir. 1924 yılında Ankara’da ilk Musiki Muallim Mektebi, 1936’da Ankara Devlet Konservatuarı ve 1937 yılında ise Bela Bartok danışmanlığında, Türk Halk Müziği arşivi kurulmuştur [211].

Atatürk; *“...bu tür bir ulusçuluk için tarihin yeniden yorumlanması ve bu yeni tarih yorumunun cumhuriyetin genç kuşaklarına benimsetilmesi gerekiyordu”* söylemi ile uygulanan kültür politikaları doğrultusunda, ulusçuluk fikrinin ülkenin bütününe yayılmasını gerekli görmüştür. Bu gereklilik doğrultusunda 12 Nisan 1931 yılında Türk Tarih Kurumu (TTK) kurulmuştur. TTK Türklerin maddi uygarlık kanıtlarının araştırılması, incelenmesi, tanıtılması ve korumasına yönelik çalışmalar yürütmüştür [215]. Bu çalışmalar müzecilik faaliyetlerini de harekete geçirmiştir. 1923-1950 yılları arasında otuzbeş adet müze (anıt müze, Atatürk evi ve müzesi, tarih ve sanat müzesi, müze evler) kurulmuştur. Müze sayısındaki bu hızlı artışın rastlantısal olmadığı, devlet tarafından oluşturulmuş bir kültür politikasının ürünü olduğu düşünülmektedir [216].

Yeni rejimin ideolojisini halka duyurabilecek, devrimleri geniş kitlelere ulaştıracak, devletle halk arasında köprü kuracak bir örgüte ihtiyaç duyulmuştur [217]. Milliyetçilik ve çağdaşlaşma üzerine temellendirilen kültür politikalarının uygulanabilmesi ve sosyal reformların geniş halk kitlelerine ulaştırılabilmesi bağlamında, 19 Şubat 1932 yılında Halkevleri kurulmuştur [211]. Halkevleri, cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında etkin bir yapısal araç olarak değerlendirilmiştir. Halkevleri ve daha sonra kurulan odalar sayesinde, Anadolu’nun kent, kasaba, hatta köylerine kadar hizmet götürebilmiştir. Tarih, edebiyat, güzel sanatlar, folklor gibi alanlarda Halkevlerinin yürüttüğü çalışmalar, ülkenin ulusal değerlerini sadece günümüze değil, aynı zamanda yarına da aktarılmasında etkili olmuştur [218]. 1950 yılında Halkevleri 478’e, Halk Odaları’nın sayısı ise 4322’ye ulaşmıştır. Demokrat Parti döneminde kapatılan Halkevleri 27 Mayıs 1960 askeri darbe sonrası dernek statüsünde tekrar açılmış ve o dönemde Halkevlerinin sayısı 1000’e ulaşmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra tekrar kapatılan Halkevleri yedi yıllık yargılama sürecinden sonra 1987 yılında tekrar açılmıştır. Günümüzde 73 adet Halkevi ve 1 adet Halk Odası bulunmaktadır [219].

Cumhuriyet döneminde sosyal reformları benimsetme ve çağdaşlaşmayı sağlayacak sanatsal ve kültürel etkinlikleri yürütme faaliyetleri gösteren Halkevleri [211] günümüzde barınma, sağlık, eğitim, çevre, kadın ve engelli haklarının savunulması için faaliyetler göstermektedir.

Eğitim alanında, kırsal kesimde yaşayan halk ile kentliler arasındaki dengesizliği eşitlemek ve köy halkına pratik bilgi vermek amacı ile 1936 yılında Saffet Arıkan'ın vekilliği döneminde; Köy Eğitmeni projesi uygulamasına başlanmıştır. 1937 ve 1939 yıllarında çıkarılan yasalar ile köy eğitmeni yetiştirme deneyimi yaygınlaştırılmış, 17 Nisan 1940 yılında “Köy Enstitüleri Yasası” çıkarılarak, köy okullarında görev alacak olan öğretmenleri yetiştirmek üzere, kent ve kasabalardan uzak, köy enstitüleri kurulmuştur. Zamanla sayıları 21'i bulan enstitüler 1944 yılından itibaren yılda ortalama 2000 öğretmen mezun etmeye başlamıştır. Köy enstitülerinin amacı; *“Atatürk'ün halkçılık ilkelerine uygun olarak, geniş halk kitlelerinin eğitim düzeyini yükseltmek, böylece reformların yerleşmesi için gerekli koşulları yaratmak, halkın politik, ekonomik ve kültürel yaşama aktif olarak katılmasını sağlamak ve aynı zamanda kendi hakları konusunda bilinçlendirilmesinin sağlanması”* olarak belirlenmiştir [210]. Köy Enstitüleri, geniş bir halk kitlesine ulaşan bir eğitim ve kalkınma etkinliği olarak görülmüş olmasına rağmen, 1946 yılında kapatılmıştır Çok partili dönem, kültürün geri planda kaldığı, manevi değerlerin öne çıktığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir [211]. 1946 yılında iktidara gelen Demokrat Parti zamanında ise devletin öncülüğünde bir kültür politikasından söz edilmemektedir [221].

Demokrat Parti iktidarı ile birlikte kültür alanında, liberalleşme sebebiyle, devletin öncülüğünde bir politika ortaya koyulmamıştır. Kültür işlerini devlet adına Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütmüştür. Kültür faaliyetlerinin devletin haricinde birçok özel kurumların, özel örgütlerin ve hatta kişilerin yardım ve güdümleri ile yürütüldüğü bir dönem başlamıştır [222]. Ayrıca bu dönemde yüksek öğrenim alanında değişimler yaşanarak çoğu Avrupa destekli köklü üniversiteler kurulmuştur (ODTÜ, KTÜ).

Bu dönemin kültür politikalarının belirlenmesinde Batı ülkeleriyle imzalanan kültür antlaşmaları da etkili olmuştur. 1952 yılında İtalya, 1953 yılında Fransa, 1967 yılında İngiltere, 1958 yılında Federal Almanya ve 1959 yılında Belçika ile kültür anlaşmaları

imzalanmıştır. Birbirlerine benzeyen bu antlaşmalara göre taraflar; *“işbirliği ve mukavele suretiyle iki ülke arasında fikir, sanat ve bilim alanlarında olabildiğince geniş bir mutabakat elde etmek ve ülkelerinin kurumlarının ve toplumsal yaşam biçiminin ülkelerinde anlaşılmasını sağlamak”* üzere ortak çalışmaların yürütülmesi hedeflenmiştir. Bu dönemlerde Adana, Akhisar, Alanya, Balıkesir, İstanbul ve Samsun’da kültür merkezleri açılmış, Alman sanatı ve düşüncesini tanıtmak amacıyla Alman yazarlar Türkiye’ye davet edilerek konferanslar düzenlenmiştir. Ayrıca Alman sinemasının klasikleşmiş eserlerinin gösterimini gerçekleştirilmiştir [223].

3.2.1.2 1963-2016 Dönemi Beş Yıllık Kalkınma Planları

Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak amacıyla 30 Eylül 1960 yılında 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Devletin ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlarının belirlenmesinde Hükümete danışmanlık yapmakla sorumlu olan kuruluş 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı’na dönüşmüştür. 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Geçmişten günümüze on tane kalkınma planı hazırlanmıştır. Hazırlanan kalkınma planlarının hedefleri dönemin ekonomik ve sosyal koşullarına göre değişiklik göstermektedir.

Türkiye’nin kalkınma sürecinde kültür politikalarının rolü ise, cumhuriyet döneminde ulusal kimlik ve devrimlerle şekillenirken 1963 yılında başlayan kalkınma planları ile dönemselsel olarak değişikliğe uğramıştır.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) 1963 yılından başlayarak beşer yıllık arayla planlama yapmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda 1963 yılından günümüze 10 tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. İlk dokuz plan DPT tarafından 10. Plan ise Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Tez çalışması kapsamında ilk on plan; kalkınma politikaları ve ekonomik yapı, bölgesel politikalar, turizm politikası ve kültür politikası açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda Türkiye’nin tarihsel süreçte ve ulusal ölçekte kalkınma politikalarında bölge, turizm ve kültüre yönelik nasıl politikalar geliştirdiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

1963 yılında hazırlanan birinci beş yıllık kalkınma planından dokuzuncu beş yıllık kalkınma planına kadar olan planlar beş yıllık süreyi kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Ancak dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013), AB’ye üyelik sürecine katkı sağlayacak

temel strateji dokümanı olarak tasarlandığı için plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak strateji plan şeklinde hazırlanmıştır [224].

Beş yıllık kalkınma planlarında kalkınma politikaları ve ekonomik yapıya baktığımızda; birinci, ikinci ve üçüncü kalkınma politkalarında karma ekonomik yapı benimsenerek ithal ikameci politikada sanayiye ağırlık verilerek sanayi sektörü üzerinden bir kalkınma politikasının amaçlandığı görülmüştür. Beşinci plandan günümüze kadar olan planlarda ise ihracata dayalı büyüme ve serbest piyasa ekonomisi benimsenmiştir. Ayrıca bu dönemde planlarda dikkat çeken bir nokta ise ilk defa 7. Planda “sürdürülebilir kalkınma” söyleminin yer almasıdır. 7. Beş yıllık kalkınma planı ve sonraki planlardaki kalkınma hedeflerinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı benimsenmiştir.

1) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölge Politikaları:

Beş yıllık kalkınma planlarında bölgesel politikalara yönelik olarak birinci planda; “Bölge Planlaması ve Kalkınması” başlığında bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi, kalkınmanın bölgelerarası dengesizlikleri önleyici bir yönde olması, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesi, kamu hizmetlerini gelir dağılımını düzeltici şekilde dağıtılması ve potansiyel kaynakları olan şehirlerin düzenli bir şekilde gelişmesi gerektiği belirtilmiştir. Bölge planlama politikasına iki açıdan bakılmıştır: İlki, sektörel olarak hazırlanan kalkınma planlarının bölge hedefleri ve faktörlerini dikkate alan bir görüşü içermesi, ikincisi ise; tüm bölgeleri kapsayan ayrıntılı çalışmalara dayanan planlama yöntemini kapsamasıdır. Bu bağlamda bölgeler; potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler (Güneydoğu ve Doğu Anadolu) ve büyük şehir bölgeleri (metropolitan bölgeler) olarak değerlendirilmiştir [225]. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise, bölge planlamasının bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme politikalarına uygun olarak tasarlanması ve bölgelerarası dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi için bir araç olarak kullanılması amaçlanmıştır. Uygulanacak politikalar bazında bölge planlamasına bakıldığında; milli planla bütünlük sağlaması gerektiği ve bölge planlama çalışmalarının bölgenin fiziki özelliklerini ekonomik ve sosyal kararlarla şekillendirici ve mekân içinde bunların yerlerini belirleyici nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir [226]. 1972 yılına ait programda Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi (KÖYD) kurulmuştur. Bu dönemde, Kalkınmada Öncelikli Yörelere

kapsamında Doğu ve Güneydoğu illerinden 22 il KÖY olarak ilan edilmiştir [232]. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise “bölge” kelimesi yerini “yöre” kelimesi kullanılmıştır. Geri kalmış tüm yörelerin, gelişmiş ya da az gelişmiş yörede olduklarına bakılmaksızın geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır. Ayrıca Bu planda, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) ilişkin olarak öngörülen ilkeler ve önlemler geliştirilmiştir. KÖY’de doğal ve beşerî kaynaklarının saptanması ve gelişmişlik seviyesinin belirlenmesi, kalkınmada öncelikli yörelerin; milli plana uygun olarak aşamalı olarak planlanması ve yörelerde kalkınma sürecinin “*sanayii yurt sathına yayma*” anlayışıyla uyum içinde olması amaçlanmıştır [227].

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında temel politikalar alanında, “Bölgesel Gelişme” ve “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” başlıklarına yer verilmiştir. Bölgesel Gelişme Politikalarında, mekânsal örgütlenme ve yerel sermayenin aktif yapıya dönüştürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası çerçevesinde ise; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin gelişmesinin sağlanması için büyük projelerin hazırlanması ve uygulanması (tarım, maden), Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılığın geliştirilmesi, Doğu ve Güneydoğu’daki yol bağlantılarının iyileştirilmesi ve bu yörelere sanayinin götürülmesine ağırlık verilmesi amaçlanmıştır [228]. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Sosyal Hedef ve Politikalar”ın yer aldığı dördüncü bölümde “Bölge Planlaması” ve “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” alt başlık olarak verilmiştir. Bölge Planlaması kapsamında dördüncü plandan farklı olarak; çeşitli sektörler için uygun gelişme alanlarının belirlenmesi ve bu alanların oluşturularak Bölge Gelişme Şemalarında belirtilmesi, “*Türkiye’de yerleşme merkezlerinin kademelenmesi*” çalışmasına dayalı olarak belirlenen 16 bölge ayrımının kullanılması, göç veren bölgelerde istihdam olanaklarının sağlanarak göçün önlenmesi, bölgelere göre sektörlerin teşviki için gerekli uygulamaların yapılması, kırsal kalkınma projelerinin hazırlanması ve az gelişmiş bölgelerde kurulacak sanayi işletmelerine ucuz işletme kredisi sağlanması hedeflenmiştir [229]. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında ise “Bölgesel ve Yöresel Gelişme” başlığında; yerleşmelerin kademelenmesinde dengeye ulaşmak ve metropoliten alanlardaki yoğunluğunu azaltarak, bölgelerarası ve bölge içi göçleri kontrol etmek için; metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme

birimlerinin tespit edilerek gelişimi sağlayıcı araçların oluşturulması ve bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesinde Avrupa Topluluğu'nun (AT) bölgesel politikalarındaki amaç ve uygulamaların dikkate alınması politika olarak belirlenmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere başlığında ise *“öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içerisinde azaltılması”* temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda; bölge merkezleri, ekonomik ve sosyal yatırımlarla cazibe merkezleri haline getirilirken daha alt kademede bulunan yerleşme merkezlerinin de hizmet ve donatım tesislerindeki eksikliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır [230].

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ile ilgili konular “Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama” ve “Metropollerle İlgili Düzenlemeler” başlıkları altında incelenirken, önce mevcut durum daha sonra amaçlar ilkelere ve politikalar açıklanmış ve diğer planlardan ayrı olarak ayrıca yapılması istenen hukuki ve kurumsal düzenlemelere de yer verilmiştir [208]. Bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve önlemler Yedinci Planda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bölgesel gelişme politikalarının ulusal bütünlük içerisinde oluşturulmasının önemi vurgulanarak, daha önceki planlarda yer alan hususların yanı sıra; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için bir onarım projesinin hazırlanması ve istihdam olanağı sağlamak için konut ve hayvancılık sektörlerine yönelik projelerin hazırlanması, eko-sistemler, kültür ve tabiat varlıklarını koruyan ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan bir bölgesel kalkınma yaklaşımının geliştirilmesi, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (KOSGEB) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine öncelik vermesi, endüstriyel faaliyetlere uygun olmayan bölgelerde ise bölgenin karakteristiklerine göre hayvancılık, tarım, el sanatları gibi faaliyetlerin desteklenmesi, normal ve ihtisaslaşmış organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin yapımına önem verilmesi ve Bölge planlama kararları doğrultusunda İl Gelişme Planlarının hazırlanması amaçlanmıştır [231].

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, “Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları” başlığı altında bölge sorunları, “Dünyada Bölge Gelişme Eğilimleri ve Politikaları”, “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları”, “Bölge Planlaması”, “Kalkınmada Öncelikli Yörelere

Geliştirilmesi” ve “Kırsal Kalkınma” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Sekizinci Planda, özel sorunlu bölgelerin gelişmesinin sağlanabilmesi için bölgesel gelişme projesi ve planının yapılması gerektiği belirtilerek yapılacak olan bölge planları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Belirlenen dört bölge (GAP, Zonguldak-Bartın-Karabük, DAP, DOKAP) ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Planda, bölgesel planlama konusu ayrı bir başlık altında değerlendirilerek amaç, ilke ve politikalara daha fazla yer verilmiştir. Buna göre bölgesel gelişme politikasında; AB bölgesel gelişme politikalarına uyum sağlanması için gerekli çalışmaların hızlandırılması, bölge planlama çalışmaları ve il düzeyinde İl Gelişme Planlarının hazırlanması ve öncelikli olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kadına yönelik kursların hızlandırılması amaçlanmıştır [232].

Sekizinci planda bölge planlamanın temel amacı; *“ülke ve yerel düzeydeki sosyo ekonomik ve fiziki planlar arasındaki ilişkinin kurulması, ulusal önceliklerin yerel gereksinimlere karşılık verecek biçimde mekâna yansması ve kamu ile özel sektörün yerel-bölgesel kaynakları canlandırması için gerekli çalışmaların tespit etmesi”* olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Doğu Anadolu Projesi’nin amacı (DAP); bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesini hızlandırarak, özel sektörün gelişmesini sağlayarak yatırım için politika ve uygulamaların geliştirmesi olarak belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda belirlenen bölgesel gelişme politikası; ulaşım ve iletişim altyapısının güçlendirilmesi, su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetilmesi, toprak mülkiyetinin iyileştirilmesi, mahalli idarelerin güçlendirilmesi ile insan kaynaklarının geliştirilmesi olarak beş öğeden oluşmuştur [232].

Dokuzuncu Kalkınma Planla döneminde ise bölge politikalarına yönelik olarak “Temel Amaçlar: Gelişme Eksen” alt başlığında “Bölgesel Gelişmenin Sağlanması” başlığı altında; bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyellere dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanmasına yönelik amaçlar belirlenmiştir. Bölgesel gelişme politikalarının temel amacı; *“bölgelerin verimliliğini yükselterek ulusal kalkınmayı, rekabet gücünü ve istihdamı sağlayarak bölgeler ile kırsal-kent arası gelişmişlik farklılıklarını azaltılmak”* olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda; ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerindeki planların birbiri ile uyumlu olması, ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisinin hazırlanması, kalkınma

ajanslarıyla bölgelerin gelişme stratejileri ve planlarının tamamlanması, öncelikli olarak az gelişmiş bölgelerde yüksek cazibe merkezlerinin belirlenmesi, yöresel marka yaratmaya yönelik olarak, özgün tarihi ve doğal miras değerlerinin korunup geliştirilmesi, KOBİ politikalarının uygulanması, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda Kırsal Kalkınma Planının hazırlanması, kırsal alanda, e-ticaretin kullanılması ve tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması ile turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir [224].

Son olarak Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre" başlığının altında yer alan " Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik" alt başlığında bölgesel gelişme politikalarının hedefi; *"bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın ülke genelinde dengeli yayılmasının sağlanması"* olarak belirlenmiştir. Bu hedef doğrultusunda oluşturulan politikalar şu şekilde özetlenmiştir: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS)'nin yürürlüğe konması, düşük gelirli bölgelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve beşeri-sosyal sermayenin güçlendirilmesi, sınırda yer alan bölgelerin sınır ötesiyle ekonomik ve sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi, ulaşım alt yapılarının iyileştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, ekonomik ve coğrafi açıdan dezavantajlı bölgelerin kalkınmasında kullanılmasını sağlamak için altyapı sistemlerinin geliştirilmesi, şehirlerin; taşıdıkları potansiyeller, sundukları imkânlar, ürettikleri mal ve hizmetler etrafında markalaşmasını sağlayacak koşulların oluşturulması, uluslararası doğrudan yatırıma yönelik bölgesel yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin hazırlanması, kalkınma ajansları arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi ve ajansların AB fonları ile, kaynak yönetimindeki rollerinin ve etkinliğinin artırılması, STK'ların yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırılması ve IPA kapsamındaki fonların etkili bir şekilde yönetilmesidir [233].

Türkiye'de bölgesel gelişme politikası; 2000'li yıllardan buyana gelişmişlik farklarının azaltılmasından, bölgelerin rekabet gücünün artırılmasına ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesine doğru yönelmiştir. Bu süreçte, merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikaları etkinleştirilirken diğer taraftan da bölgelerin potansiyellerine yönelik strateji ve programlar uygulanarak yerel düzeyde kurumsal

kapasitenin geliştirilmesine ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir. Özellikle Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik alanında; merkezde ve mahallinde kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Bu kapsamda, merkezi düzeyde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, bölgesel düzeyde 26 kalkınma ajansı ve bunlar bünyesinde 81 ilde yatırım destek ofisleri faaliyete geçirilmiş, tüm ülke için bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır. GAP hedeflerini gerçekleştirmek için bir eylem planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Ayrıca, DAP (Doğu Anadolu Projesi), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) için bölge kalkınma idareleri oluşturulmuştur. Yatırım teşvik sisteminin bölgesel boyutu güçlendirilmiş, cazibe merkezleri programı, köy altyapısına yönelik Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), belediyeler için Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ve Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı (SUKAP), sosyal kalkınma bakımından öncelikli illere yönelik SODES programları uygulanmıştır [233].

II) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Turizm Politikaları:

Turizm politikaları kapsamında beş yıllık kalkınma planlarından ilk dört planda turizme yönelik hedef ve politikalar benzerlik göstermektedir. Buna göre; turizm işlerinin gerekli yetki ve imkânlarla düzenli olarak yürütülmesi için bir teşkilâtın kurulması, turizm yatırımları için uygun kredilerin sağlanması, turizm tesis yatırımlarının özel sektör tarafından, altyapı yatırımlarının ise kamu sektörünce yapılması; Marmara, Ege ve Antalya bölgelerinin öncelikle ele alınması, yatırım, tanıtım ve organizasyonların kitle turizme uygunluğunun sağlanması, turizm yatırım ve işletmeciliğinin ağırlıklı olarak dış ve iç turizme uygun şekilde özel sektörle desteklenmesi, turizm yatırım ve işletmeciliğinde kamunun etkinliğinin artırılması ve özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinin özendirilmesi amaçlanmıştır [225], [226], [227], [228].

İlk dört plandan farklı olarak beşinci planda turizm politikası; *“Ülke’nin tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığını, kış, av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyelini, ekolojik dengeyi koruma, çevreyi temiz ve sağlıklı tutmak ve güzelleştirmek”* olarak belirlenmiştir. Ayrıca kitle turizmin yanı sıra bireysel turizmde dikkate alınması ve doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı

kullanımında koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonunun sağlanması gerektiği belirtilmiştir [229]. Altıncı planda; kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf ve 3. yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikalarının geliştirilmesi, kültür ve tabiat mirası durumundaki değerlerin etkin şekilde korunması, küçük kapasiteli tesisler ve aile işletmeciliğinin teşvik edilmesi, yedinci planda ise; turizmin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılımlarının sağlanması, küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi, Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) projesinin uygulamaya geçirilmesi, TUSAP Ana Planının uygulanması ve Turizm Bakanlığı'nın verimli bir yapıya kavuşması için Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu'nun çıkarılması gerekliliği belirtilmiştir [230], [231]. Sekizinci ve dokuzuncu kalkınma planda ise; sürdürülebilir turizm için gerekli düzenlemelerin yapılması ve ekoturizm ile ilgili faaliyetlerin sürdürülmesi, turizm sektörü ile ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi koruyan ve geliştiren bir yaklaşımı benimsemesi, turizm potansiyeli olan yörelerde turizmin geliştirilmesi ve sağlık hizmetleri turizminin desteklenmesi [224], [232]. Son olarak onuncu planda turizme yönelik olarak; *“turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelinmesi; daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi; turizm değer zincirinin her bileşeninde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelinmesi”* temel amaç olarak belirtilmiştir [233].

III) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kültür Politikaları:

Beş yıllık kalkınma planlarında kültür politikalarına yönelik olarak birinci planda; kültür faaliyetlerinin ana amacının Türk kültür varlığının koruması, geliştirilmesi, tanıtılması ve çeşitli alanlardaki çabaların bu amaca yönlendirilmesi olarak belirtilmiştir. Ayrıca planda; iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma amaçlanmış (DPT, [225]) ancak kültürel kalkınma ile ilgili nasıl bir planlama yaklaşımdan söz edildiği açıklanmamıştır. Kalkınma hedeflerinde yer alan nitelikli iş gücü için eğitim yapısının güçlendirilmesinde yükseköğretim başlığında çeşitli alanlarda elde edilen araştırma sonuçlarının uygulayıcılara veya ulusal kültüre mal edilmesini sağlayıcı çeşitli seviyede yayımlara daha çok öncelik verilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kitaplıklar alt başlığında kitaplıkların eğitim hedefleri ve

ihtiyaçlarına göre oluşturulması, batı sanatının ülkede Türk sanatının da dünyada tanıtılması, plstik ve fonetik sanatlar alanında eleman yetiştirilmesi için güzel sanatlara önem verilmesi ve güzel sanatların her bölümünde Devlet sanat armağanlarının konulması amaçlanmıştır [225]. Bu noktada ulusal kültüre yönelik araştırmaların önemi vurgulanarak görsel sanatlara ayrı bir önem verilmiştir. Kültürel etkinlik açısından turizm başlığı altında plan amaçları değerlendirildiğinde ise; festivallerin düzenlenmesi, yerel kültürel ürünlerin turistik eser niteliğinde tanıtılması ve doğal değerlerin turizme yönelik olarak kullanılması önerilmiştir.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planında “Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru” başlığı altında “Kültür Faaliyetleri” alt başlığı açılmış ve kültür faaliyetlerinin toplum yaşamını düzenleyici ve yaratıcı gücü arttırdığı belirtilerek üç temel ilke belirlenmiştir. Bunlar ilki Türk kültürünün geliştirilmesi, yeni eserleri sağlayacak ortamların yaratılması, eski Türk sanatları ve Türk folklorunun bütün dallarında bilimsel araştırma, tespit ve tanıtma faaliyetleri yapılması ve kültür eserleri için etken bir dağıtım sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. İkinci ilke olarak Türk Kültürünün milletlerarası alanda yerini alması ve kültür alış verişinin devletin desteğiyle yürütülmesi öngörülmüştür. Son olara da belli yerleşme merkezlerinde çeşitli türde kültür faaliyetlerinin yapılması, köy yerleşimlerine ve kültürel faaliyetlerin az olduğu bölgelere özellikle Türk kültür eserlerinin götürülmesi, yabancı kültür eserlerinin Türk kültür değerleriyle bağdaştırılarak sunulması ve Türk kültürünün yurt düzeyinde yayılması ve yaşatılmasının sağlanması amaçlanmıştır [226]. Buna göre ikinci planda kültür daha geniş bir kapsamda ele alınmış, birinci plandaki amaçların yanısıra yeni kültür eserlerinin yaratılmasını sağlayacak bir ortamın hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. Türk kültürü üzerine vurgu yapılarak; Türk kültür değerlerinin yurt içinde ve dış dünyaya tanıtılması, klasik ve ağdaş kültür değerlerinin Türk toplumuna aktarılması amaçlanmıştır. Ayrıca bölge ve belediye tiyatrolarının kurulması ve yerel kültür rnlerinin (Türk sanatları ve Türk folkloru) geliştirilmesine de önem verilmiştir.

nc Planda “Eğitim” ve “Kültür” ayrı başlık olarak ele alınmış, en yaygın ve etken kültür araçlarının kitle haberleşme araçları (radyo, televizyon, kitap ve gazete) olduğu belirtilmiştir. Uzun dönemli gelişme planında sosyal değişmeden kaynaklı olarak kalkınmada hızlı bir itici güç olarak görülen milli kültür değerlerinin yozlaşmaması ve

değerini yitirmemesi için önlemlerin alınması, kültür araçlarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesi ve özendirilmesi gerekli görülmüştür. Ülkenin kültür politikasının ekonomik ve sosyal kalkınmada itici rol oynayacak bir millî kültür ortamını yaratması ve bireylerin bu ortamdan yararlanacak bilince ulaşmaları hedeflenmiştir [227]. Buna göre Üçüncü planda kültür, diğer planlardan farklı olarak bağımsız bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Milli kültürün yozlaşmaması için kültürel faaliyet ve araçların geliştirilmesine önem verilmiştir. Milli kültür değerlerinin kalkınmada hızlandırıcı bir etkisi olduğu belirtilerek bu değerlerin bilimsel çerçevede araştırılması için kurumsal bir yapı önerilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında kültür ise “Eğitim, Kültür Gençlik ve Spor” başlığı altında incelenmiştir. Dördüncü Planda demokratikleşme sürecinde kültürün geliştirilmesi ve toplum kesimlerine yayılmasının, toplumun gelişmesinde ve çağdaşlaşmasında önemli etkileri olduğu belirtilmiş ve kültürel gelişmenin teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmelerden soyutlanamayacağı ifade edilmiştir. Dördüncü Planında *“kültür hizmetlerinin bölgeler arası dengesiz dağılımını ortadan kaldırmak; çeşitli yörelerin ve değişik toplum kadarının, kültürel uğraşlardan en üst düzeyde yararlanmasında ve katılımında eşitliği ve toplumsallaşmayı sağlamak”* temel ilke olarak belirlenmiştir. Üçüncü Planda yer alan hedefler aynen kabul edilmiştir. Ayrıca; yerel yönetimlerin tiyatro, kütüphane, kültürevi ve benzeri konularda, kültür faaliyetlerinde etkin olmaları, halk kültür evlerinin yaygınlaştırılması, kültür erozyonunun önlenmesi, Ulusal müziğin tanıtılması için Cumhurbaşkanlığı ve diğer devlet senfoni orkestralarının geliştirilmesi, uluslararası kültür ilişkilerinde Türk kültürünü tanıtacak dışa dönük bir kültür politikasının oluşturulması ve Anadolu ve Türk uygarlıklarına ilişkin yazma ve basma tüm belgelerin bir merkezde toplanması için Ulusal Kültür Arşivi’nin oluşturulması hedeflenmiştir [228]. Dördüncü Kalkınma Planı kendinden önceki üç plandan farkı olarak daha kapsamlı ve geniş içerikli kültür politikaları içermiştir. Bundan önceki planlarda kültür, sosyal ve ekonomik bütünleşme içinde değerlendirilirken Dördüncü Kalkınma Planında kalkınma sorunu olarak tüm kurumsal alanlarla bütünlük içinde değerlendirildiği görülmüştür. Ayrıca kültür hizmetlerinde bölgeler arası dengeli dağılım benimsenmiştir. Dördüncü Plan

döneminde Kültür Bakanlığı tek bir bakanlıktan çıkarılarak, Turizm Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı'na ayrılmış ve ayrı müsteşarlıklara bağlanmıştır.

Ayrıca planda “Kentleşme ve Belediyeler” başlığında, tarihi çevrenin ve önemli savaş alanlarının, kırsal ve kentsel dinlence bölgelerinin saptanması, korunması ve ulusal tarihi parklar çerçevesinde iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması, yerleşme merkezlerinin düzenlenmesinde ise sanayileşmenin mekâna yayılmasında doğal ve tarihi çevrenin korunması gerekliliği vurgulanmıştır [228]. Bu bağlamda doğal ve tarihi miras turizm açısından önemli görülmüştür.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise kültür “Sosyal Hedef ve Politikalar” içerisinde “Millî Kültür” başlığı olarak ele alınmıştır. Kültür alanında “*millî ve manevî varlığı yaşatma ve tanıtmak, kültür hizmetlerinden az yararlanmış bölgelere öncelik verme ve hizmeti bölgelerin potansiyeline uygun olarak ve bu potansiyeli geliştirecek şekilde götürmek*” amaçlanmıştır. Türk musikisinin araştırılması, geliştirilmesi ve tanıtılması Beşinci Plan döneminde ana ilke olarak benimsenmiştir Bu temel amaç ve ilkeler doğrultusunda; eski eser niteliğindeki yapıların onarımı ve korunması için teşvik sisteminin geliştirilmesi, tarihî ve mimarî çevre, eski eser ve kazılar konusunda tespit, tescil, onarım ve koruma faaliyetlerini yürüten kamu ve özel kuruluşların genel bir milli kültür politikası ile çalışmalarını yürütmesi, müzelerin konferans, sergi ve seminer gibi eğitim çalışmalarını da yürütmesi, Ortadoğu İslâm ülkelerine yönelik Türkiye'yi tanıtıcı yayınların geliştirilmesi, kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan el sanatlarının yeniden canlandırılması amacıyla eğitim ve üretim planlarının hazırlanması ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi, ortaöğretim müfredat programlarında tanıtım amacıyla Türk el sanatlarına yer verilmesi, meslekî ve teknik eğitim programlarında bölgesel el sanatlarının araştırılarak yeni meslek dallarının oluşturulması hedeflenmiştir [229]. Bu hedefler doğrultusunda Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Millî Kültür” kavramına vurgu yapılmış, tarihi eserlerin korunması için teşvik sistemi önerilmiş, bölgelere özgü el sanatlarının geliştirilmesi ile yerelliğe önem verilmiştir. Ayrıca planda, kültür için belirlenen amaçta kültür hizmetlerinden az yararlanan bölgelere öncelik tanınması ve bu hizmetlerin bölge potansiyelini geliştirmeyi hedeflemesi, bölgeye özgü bir kültür politikasının oluşturulması şeklinde yorumlanabilir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında kültür “Sosyal Hedef ve Politikalar” içerisinde “Kültür” başlığı olarak ele alınmıştır. Milli kültürün *“kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının özünü oluşturacağı ve Milli kültürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının, kalkınma politikalarının temel ilkelerinden birisi olacağı”* belirtilmiştir. Kültür alanında önceki planlarda yer alan ilkeler aynen kabul edilmiştir. Bu ilkelere ilaveten; çocuk kitaplarının yazılması ve yayınlanması için teşviklerin geliştirilmesi, milli kültür mirasından olan yazma ve nadir eserlerin korunması amacıyla, İstanbul'da Yazma Nadir Eserler Patoloji ve Restorasyon Araştırma Merkezi'nin kurulması, gerekli görülen yerlerde ise yazma eserler restorasyon merkezlerinin açılması, Karşılaştırmalı Türkçe Lehçeler - Şiveler Sözlüğü ve Grameri araştırmasının yapılması, Belediyelerin yıllık kültür faaliyet programları hazırlamaları, özel tiyatrolara devlet tarafından sağlanan desteklerin arttırılması, telif haklarını güvence altına alacak gerekli düzenlemelerin yapılması, mitli müziğin araştırılması ve desteklenmesi, plastik sanatların desteklenmesi, Avrupa Topluluğu (AT) ile ilgili çalışmalarda millî kültür boyutunun da dikkate alınması, Türk-İslam eserleri öncelikli olmak üzere, kültür varlıklarının korunması, bakımı, onarımı ve restorasyonuna ağırlık verilmesi, amaçlanmıştır [230]. Buna göre Altıncı Planda kalkınma politikasının temel ilkelerinden biri kültür olarak değerlendirilmiştir. Milli kültür politikası çerçevesinde diğer planlardan farklı olarak belediyelerin kültür faaliyeti programı hazırlaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca telif haklarının teminat altına alınmasını sağlayacak gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise kültür politikasının, *demokratikleşmeyi gerçekleştirmiş ve insanı daha özgür kılan bir toplum oluşturmayı* hedef alması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda milli kültürün *“kalkınmanın, çağdaşlaşmanın ve dışa açılmanın esasını oluşturduğu”* bu nedenle geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerektiği temel ilke olarak benimsenmiştir. Kültürel zenginliğin kalkınmanın temel unsurunu oluşturduğu belirtilmiştir. Buna göre Milli Kültür faaliyetlerinin demokratik bir anlayış ve ulusal bütünlük ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır. Bu hedef doğrultusunda; başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere bütün ülkelerle sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, Kültür Bakanlığı yurtdışı teşkilatında yer alan Kültür Müşavirlikleri ve Ataşeliklerinin etkinliğinin arttırılması amacıyla Kültür Merkezlerinin

açılması ve Dışişleri Bakanlığı ile ortak çalışılması amaçlanmıştır. Ayrıca fikri ve sınai haklar alanında, mevcut mevzuatın Avrupa Birliği'nin ilgili mevzuatına uyumu için 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı 7 Haziran 1995 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Patent Kanunu Tasarısı için çalışmalar başlatılmıştır. Markalar Kanununda değişiklik yapılması önerilmiş, sınai tasarımlar ve coğrafi işaretlerle ilgili yasal düzenleme çalışmaları sürdürülmüş ve Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur [231]. Buna göre yedinci planda kültürel zenginlik vurgusu yapılmış ve kültürel faaliyetlerin ulusal bütünlük çerçevesinde oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Milli kültürel değerleri yaşatmak adına diğer planlarda olduğu gibi tarihi eserlerin korunması ve yaşatılması için gerekli çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Ayrıca Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Fiziki Planlama ve Kentleşme” alt başlığında kültür ve kent ilişkisi bazında; *“kentlerde tarihi, doğal ve kültürel değere sahip alan ve eserlerin korunması ve yenilenmesine önem ve öncelik verilecek, kent kimliğini oluşturan şehircilik ve mimari tarzlarını koruma ve geliştirme faaliyetleri teşvik edilecektir”* ilkesi yer almaktadır “Metropollerle İlgili Düzenlemeler” başlığında ise *“Metropoller, ülkenin en önemli merkezleri olarak finans, turizm, kültür ve sanat şehri kimlikleri ön plana çıkarılarak, ulusal ve uluslararası düzeyde çağdaş birer kent haline getirilecektir”* maddesi yer almıştır [231]. Bu maddeye göre metropol kentlerde, kentlerin kimliğine göre çalışmaların yürütüleceği ve sanat ile kültürün kent kimliğinde önemli bir unsur olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kültür “Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme Hedef ve Politikaları” başlığında alt başlık olarak değerlendirilerek; mevcut durum, amaçlar, ilkeler, politikalar ve hukuki ve kuramsal düzenlemeler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Planda; Türk kültür değerlerinin korunması, zenginleştirilmesi ve gelecek nesillere geliştirilerek aktarılması temel alınmıştır. Yedinci Planda yer alan kültüre yönelik ilke ve politikalar benimsenmiş olup bu politikalara ek olarak; Devlet Osmanlı arşivlerinin günümüze kazandırılması, eğitimin tüm kademelerinde Türkçenin düzgün kullanımına yönelik çalışmaların yapılması, Türkçe köken bilgisi (etimolojik) çalışmalarının yapılması, Türk ilim, kültür ve düşünce tarihinin araştırılması, yok olmakta olan yerel sanat ve zanaatların korunması ve bu konuda yerel inisiyatiflerin

yönlendirilmesi için projelerin geliştirilmesi, sanatçıların desteklenmesi ve geleneksel Türk sanatlarının ve folklorunun geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca hukuki ve kurumsal düzenlemeler çerçevesinde Türk Kültürü Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi'nin kurulması, Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü'nün yeniden teşkilatlanması ve Kültür Merkezlerinin oluşturulması ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun güncellenmesi öngörülmüştür [232]. Bu bağlamda Sekizinci Planda kültür politikası kültür değerleri üzerinden şekillendirilmiş ve Türk diline ayrı bir önem verilmiştir.

Ayrıca, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Yerleşme, Kentleşme, Kentsel ve Kırsal Altyapı” başlığında kentin kültürel değerlerini korumaya yönelik amaçlar belirlenmiştir. Bunlardan yaşam kalitesinin yükseltmeye yönelik yapılan altyapı çalışmalarında kentin karakteristik kültür dokusunun korunması ve konut üretiminde ve kentleşme sürecinde kentin tarihi, doğal, sosyal ve kültürel değerlerinin korunması için yapı ve çevre standartlarının geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir [232].

Dokuzuncu Plan Döneminde kültür “Kültürün Korunması ve Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogun Güçlendirilmesi” başlığı altında değerlendirilmiştir. Dokuzuncu dönemde *“toplumsal değişim sürecinde kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması”* kültürel politikaların temelini oluşturmuştur. Bu temel doğrultusunda diğer planlardan farklı olarak; sosyal ve ekonomik politikalarda kültür boyutunun dikkate alınması ve kültür politikalarının hayata geçirilmesinde yerel yönetimlerin ve STK'ların etkin katılımının sağlanması, kültür turizminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla otantik özellikli yöresel örneklerin yaygınlaştırılması ve desteklenmesi, başta geleneksel el sanatları olmak üzere maddi kültür ürünlerinin ihracat ürünlerine dönüştürülmesi, sinema ve belgesel film gibi kültürel ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi ve kültür sektörünün ulusal gelir ve ihracat içindeki payının artırılması, Türkiye'nin kültürel kimliğinin özgün yapısını korumak, geliştirmek ve tanıtmak amacıyla politikaların geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın artırılması amacıyla hoşgörü, toplumsal diyalog ve ortaklık kültürünün geliştiren politikaların üretilmesi amaçlanmıştır [224]. Dokuzuncu Planda diğer planlardan farklı olarak kültürel kimlik vurgusu yapılmış, kültür sektörünün milli gelirdeki payının

artırılması, yerel yönetim ile STK'ların kültür politikalarında etkin bir rol oynaması gerektiği belirtilmiştir.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında ise “Kültür ve Sanat” başlığı altında kültür politikaları; *“toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını pekiştirecek, ortak kimlik tasavvurunu güçlendirecek şekilde tesis edilmesi, güçlü bir toplum olma yolunda önemli bir unsur”* olarak görülmüştür. Kültürel zenginliğin korunarak geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi temel amaç olarak belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda; kültür endüstrisinin millî gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısının artırılması, Türk tarihindeki önemli şahsiyetlerin, olayların, masal kahramanlarının ve kültürel zenginlik unsurlarının belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürülmesi, Türk film endüstrisinde ülke kültürünün temel unsurları ve değerlerinin işlenmesine yönelik teşviklerin oluşturulması, yapılacak olan kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğe ve kimliğe katkı sağlaması, kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğuna dikkat edilmesi, tarihi kent bölgelerinin bir bütün olarak korunması ve kültür ve sanat merkezi haline gelmesi amaçlanmıştır [233]. Onuncu planda kültür politikalarında kültürel zenginlik ve ortak kimlik vurgusu dikkat çekmektedir. 9. Planda kültür sektörü ifadesi Onuncu Planda Kültür endüstrisi olarak değişmiş ve ilk defa kültür endüstrisi kavramı kullanılmıştır. Ayrıca kent kimliğinde tarihi ve kültürel değerlere önem atfedilmiştir.

Onuncu Planda kentsel mekân ve kültür ilişkisi mekânsal gelişme ve planlama alanında ise; *“Ülkenin coğrafi koşullarına, kent-kır ayırımına, tarihi, kültürel ve çevresel değerlerine uygun; insan ve toplum ihtiyaçlarına cevap veren, daha geniş ortak kullanım alanlarına sahip, üst standartlarda yaşanabilir mekânlara kavuşturulması”* için yaşanılabilir, kentsel dönüşüm ve konut alanında ise; *“kentlerde afet riski taşıyan, altyapı darboğazı yaşayan, eski değerini ve işlevini kaybeden, mekân kalitesi düşük bölgelerin sosyal, ekonomik, çevresel ve estetik boyutların dikkate alınarak yenilenmesi; kentsel refahı, yapı ve yaşam kalitesini yükseltmesi”* için yaşam kalitesinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Kentsel dönüşüm projelerinde ise, *“farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel*

birikimiyle uyumlu, sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımla gerçekleştirileceği ve bu projelerde yenilikçi ve katma değer yaratan sektörler, yaratıcı endüstriler ile yüksek teknoloji ve çevreye duyarlı üretimi destekleyen uygulamalara öncelik verileceği” ifade edilmiştir [233]. Mekan ve kültür ilişkisine bakıldığında yaşanılabilir, kaliteli yaşam ve sosyal bütünleşme hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda tarihi ve kültürel değerler dikkate alınmıştır. Ayrıca kentsel dönüşüm projelerinde yaratıcı endüstrilere yönelik projelere öncelik verileceği belirtilmiştir.

1963-2016 Dönemi Beş Yıllık Kalkınma Planları Çatısında Kalkınma ve Kültür Politikaları başlığında; Cumhuriyet döneminden bugüne kalkınma politikaları çatısında bölge, turizm ve kültür politikaları incelenmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasıyla başlayan kalkınma planları beş başlık altında değerlendirilerek (dönemsel planlama anlayışı, ülke kalkınma politikası ve ekonomik yapı, bölge politikası, turizm politikası ve kültür politikası) Çizelge 3.2’de sistematik şekilde verilmiştir. Bu politikaların ekonomik dönüşüm çatısında kırılma noktaları; 1960-1980, 1980-1990, 1990-2000, 2000-2011, 2011- yılları olarak belirlenerek aşağıda özet olarak verilmiştir.

Bölge politikası kapsamında; 1963-1972 yıllarında dengeli kalkınmada bölgesel planlama bir araç olarak değerlendirilmiş ve 22 şehir Kalkınmada Öncelikli Yörelere olarak belirlenmiştir. 1973-1977 döneminde kalkınma sürecinde sanayi sektöründe gelişmeye önem verilmiştir. 1979-1983 yılları arasında bölge yatırımlarında kamu ve özel sektör işbirliği önerilmiştir. 1985-1994 yılları arası serbest piyasa ekonomisiyle Bölge Gelişim Şemaları belirlenmiş ve az gelişmiş bölgeler için öncelikli olarak sanayi ve alt yapı yatırımları geliştirilmiştir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu’daki merkezlerin cazibe merkezi haline getirilmesi ve AB bölge politikalarının dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. 1996-2000 yıllarında sürdürülebilir bölgesel politika oluşturulması, 2001-2005 yıllarında Bölge planlarının hazırlanması, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkesi ön plana çıkmıştır. 2007-2018 yılları arasında ise bilgi toplumu bakışıyla Kalkınma Ajanslarının kurulması ve tüm paydaşların bölge için ortak çalışması ön görülmüştür.

Çizelge 3.2 DPT beş yıllık kalkınma planlarında kalkınma, bölge, turizm ve kültür politikaları

KURUM	DÖNEMLER									
DPT	1960-1980			1980-1990		1990-2000		2000-2011	2011-	
Dönemsel Planlama Anlayışı	Ulusal Bütüncül Planlama			Yeni Liberalizme Geçiş Neo Liberal Dönem		Yeni Ekonomik Yapı: IMF ve Dünya Bankası Yaptırımları		AB Uyum Sürecine Hazırlık ve Kalkınma Ajansları	Merkezi Politika mı, Bölgesel Politika mı?	
DPT	BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMLERİ									
Beş Yıllık Kalkınma Planları	1963-1967 I.	1968-1972 II.	1973-1977 III.	1979-1983 IV.	1985-1989 V.	1990-1994 VI.	1996-2000 VII.	2001-2005 VIII.	2007-2013 IX.	2014-2018 X.
Ülke Kalkınma Politikası ve Ekonomik Yapı	“Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek” Karma Ekonomi (1) İthal ikameci politika	“Türk milletini hür ve medeni bir ortamda, demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmak” Karma ekonomi (3) İthal ikameci politika	“Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşarak yirmi iki yıl içinde Türkiye’nin sanayileşerek kalkınması” Karma Ekonomi İthal ikameci politika	“Maddi yaşamın sağlamaştırılması la toplumun ve kültürel yaşama yeni bir hareket ve canlılık kazandırılması”	“Verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve millî savunma gereklerini gözeterek bir yapı içinde sinai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine yöresel değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının	“Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek, hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak” Serbest piyasa Ekonomisi (8),	“Küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını”, Küreselleşme, Sürdürülebilir kalkınma (9) Serbest piyasa Ekonomisi İhracata Dayalı Büyüme	“Toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği, kesintisiz ve istikrarlı büyüme sürecine girildiği, Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki temel dönüşümlerin gerçekleştirildiği dünya ile bütünleşmenin sağlandığı ve ülkemizin dünyada ve bölgesinde daha güçlü, etkili ve saygın yer edindiği bir dönem” , Küreselleşme Sürdürülebilir	“İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye”, Stratejik planlama Serbest piyasa Ekonomisi, Sürdürülebilir kalkınma (11)	“Türkiye’nin uluslararası değer zinciri hiyerarşisinde üst basamaklara çıkmış, yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmiş ve mutlak yoksulluk sorununu çözmüş bir ülke haline gelmesi”, Stratejik Planlama (12) Sürdürülebilir Kalkınma Serbest piyasa Ekonomisi,

					<i>geliştirilmesi”</i> Serbest piyasa Ekonomisi İhracata Dayalı Büyüme (7)			kalkınma (10) Serbest piyasa Ekonomisi		
Bölgesel Kalkınma Politikası	Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltmaya yönelik politikalar, Bölge planlaması (Potansiyel Gelişme Bölgeleri, Geri Kalmış Bölgeler ve Büyükşehir Bölgeleri/ Metropolitan)	Dengeli kalkınma için bölge planlamanın bir araç olarak kullanılması ve milli plan kararlarına uyumlu olması	Ana plan kararlarıyla uyumlu Yörelerde kalkınma süreci, KÖY (Kalkınmada Öncelikli Yöreler) yönelik politikalar, sanayiye yurt sathına yayma	Mekan örgütlenmesi Yerel sermayenin bölgesel gelişmede aktif rol oynaması Kamu özel sektör işbirliği (5)	İdari sınırlamalara tabi olmayan bölge, Bölge Gelişim Şemaları, Az Gelişmiş Bölgelere öncelik ve sanayi ile altyapı çalışmaları	Avrupa Topluluğu’nun (AT) bölgesel politikalarındaki amaç ve uygulamaların dikkate alınması politika olarak belirlenmiştir. Doğu ve Güneydoğuda bölge merkezlerinin ekonomik ve sosyal cazibe merkezleri haline getirilmesi Avrupa Birliği bölgesel politikalarının dikkate alınması	Sürdürülebilir kalkınma anlayışına sahip Bölgesel planlama, sektörel politikalara mekansal boyut kazandırılması, Güneydoğu ve Doğu Anadolu için Aksiyon Planı ve Acil Destek Programı Hazırlanması	Bölge planları (DAP, DOKAP vb) hazırlanması “sürdürülebilirlik”bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri”	İstatistiki Bölge birimleri (AB), yerel ve bölgesel kalkınmada kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğinin geliştirilmesi, GAP, ZBT, DOKAP, DAP, YHGP projelerinin uygulanması, Kalkınma Ajanslarının kurulması	Tüm bölgelerde Bölgesel gelişme Planlarının hazırlanması, Cazibe merkezleri, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi oluşturulması, IPA fonlarının etkin kullanılması, Kalkınma ajansları –yerel yönetim-STK işbirliği
Turizm Politikası	Kaynakların sınırlı olması nedeniyle turizmin belli bölgelerde geliştirilmesi (Marmara, Ege, Antalya) Festival düzenlenmesi, eğitim ve halk eğitim programlarında bölgedeki turistik eserlerin tanıtılması	Kitle turizme uygun yatırımların kredi yoluyla desteklenmesi, Ülke’nin fizikî planının bütün turistik öncelikli bölgeleri içerecek şekilde tamamlanması, turizm politikasında turizmin	Yatırım-tanıtım-organizasyonları n kitle turizme uygunluğunun sağlanması, turizm yatırım ve işletmeciliğinin özel sektörle desteklenmesi, kredi uygulamasında turistik önceliği olan bölge ve	Turizm yatırım ve işletmeciliğinde kamunun etkinliğinin artırılması, özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinin özendirilmesi, ikinci konut yapımının önlenmesi	Ülkenin tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığını, kış, av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyellerinin ekolojik dengeli koruyacak şekilde değerlendirilmesi, bireysel turizmde dikkate alınması,	Kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf ve 3. yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikalarının geliştirilmesi, kültür ve tabiat mirası durumundaki değerlerin etkin	Turizmin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılımının sağlanması, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile tarihi mimari yapıların korunması	Sürdürülebilir turizm için gerekli düzenlemelerin yapılması ve eko-turizm ile ilgili faaliyetlerin sürdürülmesi	Sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi koruyan ve geliştiren bir yaklaşımı benimsemesi, turizm potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele alınmamış yörelerde	Sürdürülebilirli k ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelmesi, turizm sektöründe uluslararası bir marka olma

		ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarında n tam olarak yararlanılması (tabu, tarihî ve arkeolojik değerlerin, anıt ve eserlerin korunması ve değerlendirilmesi)	merkezlere yöneltilmesi		doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımında koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonunun sağlanması	şekilde korunması			turizmin geliştirilmesi	
Kültür Politikası	Türk kültürün korunması, geliştirilmesi, tanıtılması, Kültürel kalkınma (2) Ulusal kültüre yönelik çalışmaların desteklenmesi	Kültür faaliyetlerinin toplum yaşamını düzenleyici ve yaratıcı gücü arttırdığı belirtilerek Türk kültürün geliştirilmesi, tanıtılması, kültürel faaliyetlerin yapılması (şehir merkezleri ve köyler)	Kültür politikası; ekonomik ve sosyal kalkınmada itici bir rol oynayacak milli kültür ortamını yaratmalı(4)	Kültürel gelişmenin teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmelerden soyutlanamayacağı , kültür hizmetlerinde bölgeler arası dengesiz dağılımın ortadan kaldırılması, yerel yönetimlerin kültürel faaliyetlerde etkin olması (6)	<i>“Millî ve manevî varlığı yaşatma ve tanıtmaya, kültür hizmetlerinden az yararlanmış bölgelere öncelik verme ve hizmeti bölgelerin potansiyeline uygun olarak ve bu potansiyeli geliştirecek şekilde götürmek”,</i> eski eserlerin milli kültür politikası ile korunması-onarımı, el sanatlarının tanıtılması, Orta Doğu İslam ülkelerine tanıtım	Millî kültürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkelerinden biri olmuştur. Özel tiyatrolara devlet tarafından sağlanan desteklerin artırılması, belediyelerin kültür faaliyeti programı hazırlaması, telif haklarının teminat altına alınması	Özgür toplumun oluşturulması, kültürel zenginliğin kalkınmanın temel unsuru olduğu ve milli kültür faaliyetlerinin ulusal bütünlük ilkesinde gerçekleştirilmesi Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nda Değişikliğe gidilmesi, Türk Patent Enstitüsü , sınai tasarımlar ve coğrafi işaretlerle ilgili yasal düzenleme	Türk dilinin korunması, Türk Kültürü Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi’nin kurulması, Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü’nün yeniden teşkilatlanması ve Kültür Merkezlerinin oluşturulması, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun güncellenmesi	<i>“Toplumsal değişim sürecinde kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması”,</i> yerel yönetim ile STK’ların kültür politikalarında etkin olması, maddi kültür ürünlerinin ihraç ürünlerine dönüştürülmesi, kültür sektörünün ulusal gelir ve ihracat içindeki payının artırılması	<i>“Toplumsal bütünlüğünü ve dayanışmasını pekiştirmesi ve ortak kimlik tasavvurunu güçlendirmesi, kültür endüstrilerinin ekonomiye katkısının artırılması, kentsel dönüşüm uygulamalarda kültürel kimliğe dikkat edilmesi, tarihi kent bölgelerinin kültür ve sanat merkezi haline gelmesi</i>

- 1: Plân, strateji kararına uygun olarak, Devlet ve özel teşebbüs kesimlerinin yanyana bulunduğu karma bir ekonominin bütünü için hazırlanmıştır. Strateji kararında açıklanan iktisadi ve sosyal hedefler, kamu kesiminin ve özel kesimin gelişmeleri konusunda her hangi bir peşin hükümle bağlı olmaksızın politik, sosyal düzenin ve iktisadi kaynakların sağladığı imkânlarla göre tespit edilmiştir [225].
- 2: Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Birinci Beş. Yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Planı hazırlanmıştır [225].
- 3: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici ve destekleyici, fertlerin teşebbüs gücünü ortaya çıkarıcı ve geliştirici ölçüde olacağı belirtilmiştir [226].
- 4: *"Türkiye'nin kültür politikasının uzun dönemli gelişme yönü Atatürk milliyetçiliği doğrultusunda, Genç kuşakların laik ve sosyal hukuk devleti esaslarına hür ve demokratik düzene yürekten inanarak, ülkenin yararlarını, millî değer ve ülküleri, millî ruh ve heyecan duyguları içinde yapıcı ve yaratıcı yeteneklerle yetiştirilmesini, Milletimizin hızlı ekonomik ve sosyal kalkınmasında itici rol oynayacak bir millî kültür ortamının yaratılmasını, fertlerin bu ortamdan yararlanmalarına katkıda bulunmalarını sağlayacak bilince ulaşmalarını gerçekleştirecek biçimde olacaktır"* [227].
- 5: Güneydoğu ve doğu Anadolu Bölgelerinde tarım, hayvancılık potansiyelinden maksimum faydalanma, bu bölgelerde büyük proje yatırımları ile maden potansiyelinin etkin değerlendirilmesi önerilmiştir [228].
- 6: Dördüncü Planında *"kültür hizmetlerinin bölgeler arası dengesiz dağılımını ortadan kaldırmak; çeşitli yörelerin ve değişik toplum kadınının, kültürel uğraşlardan en üst düzeyde yararlanmasında ve katılımında eşitliği ve toplumsallaşmayı sağlamak"* temel ilke olarak belirlenmiştir [228]. Bundan önceki planlarda kültür, sosyal ve ekonomik bütünleşme içinde değerlendirilirken Dördüncü Kalkınma Planında kalkınma sorunu olarak tüm kurumsal alanlarla bütünlük içinde değerlendirildiği görülmüştür.
- 7: Özel teşebbüs faaliyetlerinin rekabete dayalı serbest piyasa düzeni içerisinde milli ekonominin gereklerine uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını teşvik etmek ve sağlamak amaçlanmıştır (DPT, 1985:188). Liberal politikaların benimsendiğini *"artan gelişme hızının yarattığı ilave ithal ihtiyacı ile daha liberal bir politikanın gerektirdiği....."* ve *"iç kaynakların sınırlılığı nedeni ileliberal bir yabancı sermaye politikası izlenecektir"* söylemlerinden anlaşılmaktadır [229].
- 8: Büyümenin serbest rekabet ortamında ve özel kesimin dinamizminden azami ölçüde yararlanılarak gerçekleştirilmesi, iktisadi faaliyetlerde kamunun yönlendirici ve teşvik edici olması, uluslararası entegrasyona imkan verecek bir ekonomik yapının oluşturulması esas alınmıştır. 1983 yılı sonundan itibaren serbest piyasa sistemini yapısal olarak değiştirmek amacıyla bir dizi ekonomik kararın uygulamaya konduğu, kambiyo rejimini önemli ölçüde serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran ve ihracatı desteklemeye öncelik veren politikalarla ağırlık verildiği, döviz girişinin tümüyle serbest bırakıldığı, bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırılmasına imkan sağlandığı ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na işlerlik kazandırmaya yönelik mevzuat düzenlemelerinin yapıldığı ve döviz kurunun belirlenmesinde öncesine kıyasla daha esnek bir sisteme geçildiği belirtilmiştir (DPT, 1990:335). Ekonominin dış rekabete açılması, korumanın rasyonellik ilkeleri çerçevesinde önemli ölçüde azaltılması, ekonomik tercihlerde piyasa sinyallerine ağırlık verilmesi sonucunda fiyatların arz ve talebe bağlı olarak belirlenmesi yönünde önemli mesafelerin kaydedildiği, haksız kazançlar ve tekelleşmenin önemli ölçüde azaltıldığı, kaynak kullanımında etkinliğin belirli ölçüde artırıldığı ancak, serbest piyasa mekanizmasının tüm unsurlarıyla işler hale getirilmesi sürecinin devam ettiği ifade edilmiştir [230].
- 9: VI. Planda benimsenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına rağmen tüm ekonomik ve sosyal kararlarda çevre boyutu dikkate alınmadığı işlevsel ve dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak örgütsel ve hukuksal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda VII. Planda bütün strateji ve ilkeler sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alarak hazırlanmıştır [231].
- 10: VIII. Planda; makroekonomik istikrarın sağlanması ve rekabetçi bir ekonomik yapının gelişmesiyle sürdürülebilir kalkınma anlayışının uygulanması hedeflenmiştir [232].
- 11: IX. Planda sürdürülebilir kalkınma sadece "Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi" başlığında "uluslararası yükümlülüklerin karşılanması, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir" ifadesi ile yer almıştır ([234].
- 12: Onuncu Kalkınma Planı'nın, stratejik bakış açısını merkeze alarak, ekonomik, sosyal, sektörel ve bölgesel alanları kapsadığı ve öncelikli dönüşüm programları ile kritik müdahale alanlarını ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Programlar; birden fazla sektörü kesen, planların uygulanması ve izlenmesini kolaylaştıran, öncelikli alanlara yönelik kamu politikalarından oluşmuştur. Kalkınma planlarında yer verilen politikaların etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için kamu kurumlarının orta ve uzun vadeli amaçlarının, temel ilke, hedef ve önceliklerinin ve bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarının kalkınma planıyla uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Kurumsal düzeyde stratejik planlar ile kalkınma planları arasında gerekli bütünlük ve uyumun sağlanabilmesi amacıyla kapsayıcı bir anlayış benimsenerek tüm kurumlara yön verebilecek, öncelikleri belirlemede yardımcı olabilecek bir politika seti oluşturulmuştur. Kalkınmanın amacı insanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlüklerini güçlendirerek adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmek ve bunu kalıcı kılmak olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda, X. Planın sürdürülebilirliği merkeze alan bir yaklaşımla hazırlandığı ifade edilmiştir [233].

Turizm Politikası olarak; 1963-1983 yılları arasında turizmde öncelikli bölge ve şehirler belirlenerek kitle turizme yönelik alt ve üst yapı çalışmalarına destek verilmesi amaçlanmıştır. 1985-1989 yıllarında tarihi ve doğal çevre vurgusu yapılarak sadece kitle turizmine yönelik değil diğer turizm potansiyellerinin de desteklenmesi ve ekolojik dengenin korunması hedeflenmiştir. 1990-1994 yıllarında kültür ve tabiat mirasının korunması, 1996-2000-2007 yıllarında sürdürülebilir turizm anlayışı ile yerel yönetimlerin ve halkın turizm bölgelerinde turizm ile ilgili kararlara katılımının sağlanması amaçlanmıştır. 2007-2013 yılında turizm potansiyeli olacak yörelerin turizmin geliştirilmesi ve turizm sektörünün doğal, kültürel ve sosyal değerler ile uyum içinde olması gerektiği vurgulanmıştır. 2014-2018 döneminde ise turizm sektörünün bölgesel kalkınma için öncü bir sektör olması hedeflenmiştir.

Kültür Politikası kapsamında ise; 1953-1967 yılları arasında iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma amaçlanmış ancak kültürel kalkınmanın neleri kapsadığına değinilmemiştir. Ulusal kültür bazında Türk kültürünün geliştirilmesi, korunması ve tanıtılması amaçlanmıştır. 1968-1972 döneminde ekonomik gelişmede insan unsuru olarak kültür faaliyetlerinin önemi vurgulanmış ve kültürün toplumsal yaşamı düzenleyici yapıda olduğu belirtilmiştir. 1973-1977 yıllarında Milli kültür politikaları sosyal ve ekonomik kalkınmada itici güç olarak ele alınmıştır. 1979-1983 yıllarından önceki dönem planlarında kültür, sosyal ve ekonomik bütünleşme içinde değerlendirilirken Dördüncü Kalkınma Planında kalkınma sorunu olarak tüm kurumsal alanlarla bütünlük içinde değerlendirildiği görülmüştür. Kültür hizmetlerinde bölgeler arası dengesiz dağılımın ortadan kaldırılması ve yerel yönetimlerin kültürel faaliyetlerde etkin olması ile demokratikleşmenin gerçekleşeceği belirtilmiştir. 1985-1989 döneminde “Milli Kültür” kavramına vurgu yapılmıştır. Tarihi eserlerin korunması için teşvik sistemi önerilmiş, bölgelere özgü el sanatlarının geliştirilmesi ile yerelliğe önem verilmiştir. 1990-1994 yılları arasında Milli kültür politikalarının devam ettirilmesi, özel tiyatrolara destek sağlanması, belediyelerin kültür faaliyetleri hazırlaması ve bu şekilde yerel yönetimlerinde kültürel etkinliklere katılımlarının sağlanması amaçlanmıştır. İlk defa telif haklarından bahsedilerek yasal düzenleme için hazırlıklar önerilmiştir. 1996-2000 yıllarında kültürel zenginliğe vurgu yapılmış ancak kültürel faaliyetlerin ulusal bütünlüğe tehdit oluşturulmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Yerele özgü olarak coğrafi

işaretler için çalışmalar önerilmiş, tarihi ve kültürel eserlerin korunması gerektiği belirtilmiştir. 2001-2005 döneminde ise kültür politikası kültür değerleri üzerinden şekillenerek Türk dilinin geliştirilmesi ve korunmasına ayrı bir önem verilmiştir. 2007-2018 yılları arasında kültürel kimliğin özgün yapısının korunması ve ortak kimlik vurgusu yapılarak yerel yönetimler, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının kültür politikalarında etkin bir rol oynaması, kent kimliğinde tarihi ve kültürel değerlere önem verilmesi ve kültür endüstrilerinin ekonomiye katkısının artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca ilk defa kültür endüstrilerinin ekonomik değerinden bahsedilmiştir.

Kalkınma planlarında yer alan bölge ve turizm politikalarını genel olarak değerlendirildiğinde; 1923-1960 yılına kadar olan süreçte bölge ve ulusal politikaların bütünsel ve yatırımların yayılcı politika ile şekillendiği, turizm politikasında kitle turizme başlayan ve kültürel değerleri dikkate almayan bir yirmi yıllık bir dönemin olduğu, 1990 yıllarında itibaren ise kültürel-doğal-tarihi değerler ile birlikte bir turizm politikasının oluşturulduğu ve turizm yatırımlarında yerel katılımın önemli görüldüğü ifade edilebilir. Kültür Politikası açısından ise; 1923-1950 yılları arasında Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte ulus devlet kimliğinin şekillenmesinde ve yaygınlaştırılmasında kültürün bir araç olarak kullanıldığı, Türk kültürü vurgusu yapılarak şekillenen kültür politikalarının devrimlerin uygulanmasında devlet himayesinde şekillendiği ve bu dönemde kültürün yeni toplumu ve rejimi inşa edecek güçte olduğu, 1950-1960 döneminde çok partili döneme geçilmesiyle birlikte kültürün manevi kültür değerleri çatısında ele alındığı söylenebilir. Planlı dönemle birlikte milli kültür vurgusunun yapılması, kültürel zenginliğin kalkınmada öneminin belirtilmesi, ulusal bütünlük çerçevesinde kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, sanat eserlerinin korunması, telif haklarının geliştirilmesi, yerel yönetimlerin kültür merkezi oluşturması, kültür endüstrilerinin ekonomiye katkısının artırılması ve tarihi bölgelerde kültürel kimliğin korunması kültür politikaları çerçevesinde önerilmiştir. Bu bağlamda kültürel çeşitliğin ulusal bütünlükle örtüşmesi ve üst ölçekli bir kültür çatısından kültürel etkinliklerle şekillenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kültüre hem sosyal hem de ekonomik bir rol biçildiği söylenebilir.

3.2.1.3 Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)

Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)'in hazırlanma süreci; UÇEP Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) koordinatörlüğünde Çevre ve Orman Bakanlığı teknik desteği ve Dünya Bankasının mali katkısı ile 1995 yılında başlatılmış ve Mayıs 1998 tarihinde tamamlanmıştır. 1992 yılında Rio'da toplanan Dünya Çevre Konferansı sonucunda yayınlanan Çevre ve Kalkınma konusunda "Rio Deklerasyonu ve Gündem 21" gereği; birleşmiş milletlere üye ülkeler, kendi Ulusal Eylem Planlarını ve Ulusal Gündem 21'lerini hazırlamakla sorumlu tutulmuştur. UÇEP hazırlık çalışmaları sonucunda, Eylem Planı üç temel konu üzerine oturtulmuştur. Bunlar; mevcut çevre yönetim sisteminin etkin kılınması, enformasyon ve duyarlılık düzeyinin yükseltilmesi ve çevre yönetimine yönelik çevre yatırımların yapılması olarak belirlenerek bu başlıklar altında eylemler geliştirilmiştir [234]. UÇEP kapsamında eylem planları yedi başlık halinde hazırlanmıştır. Bunlar; Arazi Kullanım ve Kıyı Alanları Yönetimi, Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması, Eğitim ve Katılım, Enerji Sektöründen Kaynaklanan Hava Kirliliği, Nüfus ve Çevre, Su Kaynaklarının Yönetimi ile Tehlikeli Atıkların Yönetimi'dir [234]. Bu planlardan "Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması" başlıklı eylem planı tez çalışması kapsamında incelenmiştir.

"Ulusal Çevre Eylem Planı: Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması" raporu, UÇEP kapsamında hazırlanan on dokuz rapordan biri olup, raporun içeriği, çalışma grubunca tartışılan ve üzerinde mutabakata varılan ortak görüşler yanında, raporu kaleme alan danışmanların öznel görüşlerini de içermektedir [236]. Raporda koruma kapsamında "tarihi ve kültürel değerler" ayrımının gereksiz olduğu ifade edilmiş ve bu iki değer aslında birbirini kapsadığı belirtilerek tek bir tanım olan "doğal ve tarihi değerler" kavramı kullanılmıştır¹.

¹ Raporda "tarihi ve kültürel değerler" kullanımının gerekçesi şöyle açıklanmıştır: "*Koruma bağlamında "değer", "varlık", "zenginlik" ya da "miras" kavramları esas olarak fiziksel madde, obje temellidir. Bu bakımdan "korunması gerekli doğal, tarihi ve kültürel değerler" kavramı içindeki "tarihi değer" ve "kültürel değer" ayrımı gereksizdir. Çünkü, her "korunması gerekli tarihi değer" aynı zamanda bir "kültürel değer"dir ve "tarihi" olmayan "kültürel değerlerin" korunması konu dışıdır. Ayrıca, "koruma", maddenin aşınması, çürümesi, çözülmesi, yıkılması ve yok olmasına karşı alınmış bir tavır olduğu için,*

Rapor dokuz başlıktan oluşmaktadır. Buna göre raporda; “temel tanım ve kavramlar” üzerinde durulmuş ve korunması gerekli doğal ve tarihi değerler stoğunun belirlenmesi konusunun önemi vurgulanmış; mevcut koruma uygulamaları değerlendirilerek idari ve kurumsal yapılardan, mevzuattan, mali ve ekonomik çerçevelerden ve toplumsal, kültürel ve politik yapılardan kaynaklanan sorunlar belirlenmiş; son olarak da, “Koruma Bilinci ve Koruma Eğitimi Yaygınlaştırma ve Derinleştirme”, “Korumanın Temel Tanım ve Kavramlarındaki Kargaşayı Giderme”, “Doğal ve Tarihi Varlıklar için Ulusal Envanter ve Stok Oluşturma”, “Koruma Uygulamalarında Süreç ve Sorumlulukları Netleştirme”, “Koruma İçin Kaynak Yaratma”, “Korumanın Yasal Çerçevesini Sadeleştirme” ile “Korumayla İlgili Kurumsal ve Yönetmelik Yapıları Elden Geçirme” başlıklarında yedi temel sorun belirlenmiştir. Bu sorunlara göre önem sırası dikkate alınarak bilinç/eğitim, envanter belirleme, ekonomik çerçeve ve yasal çerçeve ile kurumsal çerçeve konularında proje önerileri sunulmuştur [236].

“Ulusal Çevre Eylem Planı: Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması” raporunda kültür politikaları açısından en önemli nokta, tarihi ve kültürel değerlerin birlikte algılanması ve korunmasıdır. Ancak bu kavramsal bütünleşmede “tarihi” olmayan “kültürel değerlerin” korunması”nın konu dışı olarak belirtilmesi somut kültürel miras değerlerinin bu kapsam içine alındığını ama somut olmayan kültürel miras değerlerinin ise bu kapsam dışında tutulduğunu ifade etmektedir. Bu noktada kültür politikalarına bakıldığında somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin kültür değerleri kavramı içinde birlikte değerlendirildiği ve bir bütün olarak ele alındığı bu nedenle kavramsal anlamda kültürel değerler kapsamında geliştirilen stratejilerin eksik olduğu söylenebilir. Eylem yada projeler incelendiğinde ise ağırlıklı olarak korumaya yönelik olarak öncelikle envanter çalışmalarının yapılması, kavramsal açıdan ortak dilin oluşturulması ve kurumlar arası işbirliğine gidilmesi önerilmiştir. Buna göre eylemlerin politika yapıcılar ve diğer aktörler için yol haritası oluşturduğu ifade edilebilir.

maddi olmayan "kültürel değerler" de konu dışında kalmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada "korunması gerekli doğal, tarihi ve kültürel değerler" kavramı yerine "tarih" ve "kültür" ayrımının yapılmadığı "korunması gerekli doğal ve tarihi değerler" kavramı kullanılmaktadır” [236].

3.2.1.4 Ön Ulusal Kalkınma Planı/ÖUKP (2004-2006)

Avrupa Birliği'nin (AB) 1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB üyeliğine aday bir devlet olduğu belirtilerek Avrupa Stratejisi doğrultusunda, reformları hızlandıran ve destekleyen bir katılım öncesi stratejinin gerekliliği belirtilmiş ve 2001 yılında AB Konseyi Türkiye – AB Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamıştır. Buna göre AB tarafından 2004- 2006 döneminde sağlanacak olan ekonomik ve sosyal uyuma yönelik katılım öncesi mali yardımların etkili bir şekilde kullanılması ve üyelik sonrası yapısal fonların kullanımına ilişkin altyapının oluşturulmaya başlanması için 2003 yılında Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) hazırlanmıştır[163].

ÖUKP kapsamında hazırlanan stratejiler, *"Türkiye'nin başlıca orta vadeli ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümüne ilişkin yaklaşımını belirleyen temel belge olarak"* nitelendirilmiştir. Orta vadeli stratejinin AB bakış açısı ile geliştirilmiş olan ÖUKP'nin Stratejisi (2004-2006) gelişme eksenleri altında özetlenmiştir. Buna göre dört gelişme eksenini verilmiştir. Bunlar AB ile Ekonomik ve Sosyal Uyumun sağlanmasına yönelik olarak, "İşletmelerin Rekabet Gücünün Artırılması", "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılması", "Altyapı Hizmetlerinin İyileştirilmesi ve Çevrenin Korunması" ve "Bölgelerin Ekonomik Gücünün Artırılması, Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Azaltılması ve Kırsal Kalkınmanın Hızlandırılması"dır [163].

DPT, AB katılım öncesi mali yardımların programlanmasına yönelik olarak 2004-2006 dönemini kapsayan Ön Ulusal Kalkınma Planında (ÖUKP); yerel kaynakların harekete geçirilmesi, özgün tasarım ve marka yaratma çabasına yönelik amaçlar ile istihdamın artırılmasına yönelik olarak belirlenen el sanatları, doğa ve kültür turizmine yönelik eğitim faaliyetleri ile bölgesel politikalar kültür merkezleri ve müzelerin turizm amaçlı yenilenmesi ve tarihi ve kültürel alanların restorasyonunun yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçlar kültür politikaları açısından önemli görülmektedir. Ancak ÖUKP kapsamında doğrudan bir kültür politikası bulunmamakta olup, tarihi, doğal ve kültürel alanlar turizm politikasına yönelik olarak değerlendirilmiştir.

3.2.2 Strateji Planları İçinde Kültür Politikaları

Bu başlıkta kalkınma politikalarına yön vere aktörlerin kurumsal yapıları ve strateji planları incelenmiştir. Buna göre Kalkınma Bakanlığı (2009-2013, 2014-2018), Kültür ve Turizm Bakanlığı (2010-2023), Avrupa Birliği Bakanlığı (2013-2017), Avrupa Birliği (AB) Mali Yardımları, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı(2013-2017), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015-2017) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (2015-2017) Strateji Planları aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

3.2.2.1 Kalkınma Bakanlığı Strateji Planları (2009-2013, 2014-2018)

Kalkınma Bakanlığı'na ait kurumsal yapı ve görev tanımları "Ulusal Kalkınma Politikalarında Planlı Dönem ve Kurumsal Yapı" başlığında detaylı olarak verildiği için bu bölümde Bakanlığa ait strateji planları incelenmiştir. Kalkınma Bakanlığı'na ait iki adet strateji planı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 2009-2013 yılları kapsayan ve DPT tarafından hazırlanan strateji planı, ikincisi ise DPT'nin kapatılması ve 29 Haziran 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması ile Bakanlık tarafından hazırlanan 2014-2018 yılları kapsayan Strateji planıdır.

DPT tarafından hazırlanan 2009-2013 yılları arasını kapsayan strateji planının vizyonu *"Türkiye'nin gelişme sürecini bütünlük içinde tasarlayan ve yönlendiren, politika ve strateji üretimine ve koordinasyonuna yoğunlaşmış, uzmanlığa dayalı, öncü ve dinamik bir kurum olmak"*, misyonu *"Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin hızlandırılması, dengeli ve sürdürülebilir kılınması için; ulusal ve uluslararası eğilim ve gelişmeleri dikkate alan, bilgi toplumuna dönüşümü hedefleyen, katılımcı, bütüncül, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine duyarlı ve stratejik bir yaklaşımla; kalkınma planı ve programlar hazırlamak, makroekonomik, sektörel, tematik ve bölgesel politika ve stratejiler geliştirmek, kamu kaynak tahsis süreçlerine stratejik öncelikleri yansıtmak, plan, program, politika ve stratejilerin uygulanmasını yönlendirmek, koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek, kurumsal yapı ve işleyişi geliştirmek, AB'ye katılım sürecine ilişkin politika ve stratejiler geliştirmek, uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliklerine katkıda bulunmak, hükümete danışmanlık yapmak, toplumun tüm kesimlerine yol*

göstermek” olarak belirlenmiştir. Bu misyon ve vizyon doğrultusunda 9 amaç ve 37 hedef oluşturulmuştur [237].

DPT döneminde hazırlanan ve 2009-2013 yıllarını kapsayan strateji planına baktığımızda kamu ve özel sektöre yön gösterecek politikaların oluşturulması, kalkınma planlarında, planlarında ve stratejilerde gerekli alt yapının sağlanması, yerel düzeyde özellikle yerel kurumsal yapımının belirlemiş olduğu strateji planlarının hazırlanması, AB uyum, müzakere ve mali yardım sürecine ilişkin gerekli yapının oluşturulması ve bölgesel düzeyde yerel kalkınma anlayışı ile ilişkili yeni kurumsal yapıların önerildiği görülmektedir. Misyon ve vizyon kapsamında sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda “...*makro ekonomik, sektörel, tematik ve bölgesel politika ve stratejiler geliştirmek ,...*” için özellikle bölgesel düzeyde Bölgesel Ulusal Gelişme Stratejisi planının hazırlanması, kalkınma ajanslarının kurulması, bütün bölge planlarının yapılması, yerel bakış açısının benimsenmesi, ulusal plan kararları ile uyumlu bölgesel plan anlayışının geliştirilmesi ve ilgili oluşan/oluşturulacak olan kurumlara planlama yetkisinin verilmesi ulusal plan anlayışından (bütüncül) bölgesel planlama anlayışına kayılmasının göstergesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca AB uyum süreci ile şekillenen ve dönüşen kalkınma ve planlama anlayışının bölgesel ve yerel aktörlerle nasıl dönüştüğü strateji planında okunabilmektedir.

Strateji planına kültür ekseninden baktığımızda ise “...*ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yeni açılımlar sağlayacak çalışmalar yapmak*” amacına yönelik olarak ekonomik, sosyal ve kültürel projelere öncelik verilmesi ve fon sağlanması amaçlanmıştır. Ancak bu amaç doğrultusunda hangi projelerin tam olarak ne şekilde ve nasıl destekleneceği belirtilmemiştir. DPT’nin strateji planında belirlemiş olduğu misyonda ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin hızlandırılması ifade edilmiş olsa da bu konuya dönük net bir strateji oluşturulmamıştır.

2009-2013 dönemini kapsayan strateji planının bütçe dağılımı amaçlar doğrultusunda değerlendirildiğinde; ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalar kapsamında 38.134.000,00 TL, bölgesel politikalar bazında 3.269.331.000,00 TL, AB uyum sürecine ilişkin olarak ise 44.999.000,00 TL bütçe ayrıldığı görülmektedir. Buna göre transferlerle birlikte toplam bütçe miktarı olan 4.103.288.000,00 TL’nin % 0.93’ü ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalara, % 79.68’i bölgesel gelişmeye yönelik politikalara ve %1.1’i ise

AB uyum politikalarına [237]. Bu yüzdelik dağılıma göre bölgesel kalkınma politikalarına yönelik dikkat çekici bir bütçe ayrıldığı görülmektedir. Bu nokta uluslararası aktörlerden biri olan AB ile şekillenen kalkınma politikalarında ve planlarında; bütüncül planlama anlayışının terk edilerek bölgesel planlamaya anlayışına geçildiği ve bu anlayışa yönelik yeni bir kurumsal yapının oluşturulmasının desteklendiği ifade edilebilir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan 2014-2018 yılları arasını kapsayan strateji planında ise vizyon *“kalkınmayı bütüncül bir yaklaşımla tasarlayan ve yönlendiren, politika ve strateji üretimine ve koordinasyonuna yoğunlaşmış, uzmanlığa dayalı, yenilikçi ve öncü bir kurum olmak”*, misyonu ise *“ Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlandırılması, dengeli ve sürdürülebilir kılınması için kalkınma sürecini katılımcı bir yaklaşımla planlayarak hükümete müşavirlik yapmak”* olarak belirlenmiştir. Bu misyon ve vizyon doğrultusunda 6 amaç ve 31 hedef belirlenmiştir [238].

Kalkınma Bakanlığı’nın kurulması ile birlikte hazırlanan ilk strateji planında vizyonun aynı ve çoğu amacın DPT tarafından hazırlanan strateji planıyla benzerlikler göstermektedir. Ancak misyon olarak *“ Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlandırılması, katılımcı bir yaklaşımla planlayarak hükümete müşavirlik yapmak”* söyleminde *“kültürel kalkınma”* ve *“stratejik yaklaşım”* ifadelerinin çıkarıldığı görülmektedir. Kalkınma anlayışında sürdürülebilirlik ilkesi ile ekonomik ve sosyal kalkınmaya vurgu yapıldığı, bilgi toplumu olmayı hedeflediği ve Bakanlığın misyonunda hükümete danışmanlık görevini üstlendiği ifade edilebilir. Bölgesel politikaların *“tabandan tavana kalkınma”* anlayışı olarak değerlendirildiği, bölge politikalarında merkez ve merkezi temsil eden bölge daire başkanlıkları ile kalkınma ajanslarının koordinasyonlu çalışmasına vurgu yapılmış olsa da kalkınma ajanslarına bölgesel kalkınma politikalarında önemli bir rol atfedildiği söylenebilir. Önceki strateji planından farklı olarak bölgesel rekabet gücünün önemsendiği ve bu güce yönelik sektörel çalışmalarla yatırımların şekilleneceği ve bölgesel planlama anlayışının devam ettirileceği görülmektedir. Yerel kalkınma bazında da kalkınma ajanslarının etkin rol oynayacağı ve AB IPARD programına uyumlu bir yapı oluşturacağı ifade edilebilir. Kentlere yönelik politika kapsamında ise rekabetçilik ve kentsel dönüşüm içeren kent politikalarının destekleneceği görülmektedir.

Önceki strateji planında AB ile ilgili olarak doğrudan bir amaç ve alt hedefler belirlenmişken, bu strateji planında doğrudan bir amaç geliştirilmemiş olup sadece bir amaç çatısında alt hedef olarak IPA II fonlarından *“coğrafi odaklanma yaklaşımı”* ile yararlanmaya dönük bir hedef geliştirilmiş ancak *“coğrafi odaklanma yaklaşımı”* ‘nın nasıl bir yaklaşım olduğu açıklanmamıştır. Ayrıca ekonomik ve bölgesel işbirliği örgütleri için diğer plandan farklı olarak İSEDAK’a yönelik hedefler oluşturulmuştur. Diğer örgütler ise tek bir hedef ya da tek bir başlık altında değerlendirilmemiş olup genel olarak bir hedef altında toplanmıştır. Bu noktada bu yaklaşım dönemin Hükümeti tarafından İslami işbirliğinin önemsendiği ya da önemli görülmeye başlandığı olarak yorumlanabilir.

Strateji planına kültür ekseninden baktığımızda ise sadece amaç 2 kapsamında belirlenen hedef 2.3’de; *“.....somut politika önerileri geliştirmek üzere ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma konularında yapılan araştırma sayısı artırılacaktır”* ifadesinde kültürel kalkınma kavramının geçtiği ve bu konuya yönelik çalışmaların destekleneceği belirtilmiştir. Kalkınma politikalarında kültürel kalkınma anlayışının yer almaması kalkınmaya sadece ekonomik ve sosyal boyuttan bakıldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

2014-2018 dönemini kapsayan strateji planının bütçe dağılımı amaçlar ve hedefler doğrultusunda değerlendirildiğinde; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya yönelik araştırmalar kapsamında 58.592.000,00 TL, bölgesel politikalar bazında 4.377.140.000,00TL, kentleşme politikalarına yönelik 27.339.000,00 TL ve AB fonlarından yararlanılması için 29.652.000,00 TL bütçe ayrılmıştır. Buna göre transferlerle birlikte toplam bütçe miktarı olan 6.854.664.000,00 TL’nin % 0.85’i ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya, %63.86’sı bölgesel kalkınmaya, % 0.40’ı kentleşme politikalarına ve %0.42’ü AB fonlarından yararlanmak için gerekli kurumsal yapı çalışmalarına [238]. Bu yüzdeler dağılımlara göre en fazla bütçenin bölgesel kalkınma politikalarına ayrıldığı, ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınmaya yönelik araştırmalara ise çok az bütçe öngörüldüğü ifade edilebilir.

DPT ve Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan strateji planında genel olarak; bölgesel kalkınma politikalarına öncelik verildiği, ilk hazırlanan strateji planında bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulması için gerekli bir kurumsal yapı hedeflenirken ikinci

strateji planında kalkınma ajansları ve bölge daire başkanlıkları ile bu yapının oluşturulduğu ve bu kurumların bölgesel ölçekte merkezi yönetimin temsilcisi olarak bölgesel kalkınma politikalarını planlayan önemli aktörler olarak görüldüğü söylenebilir.

3.2.2.2 Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Planları (2010-2023)

29/04/2003 tarih ve 25093 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4848 sayılı "Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Kültür ve Turizm Bakanlığı yeniden kurulmuştur. Bu kanunun amacı; *"kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasına, teşkilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek"* olarak belirtilmiştir [239]. Buna göre kültürel değerlerin yaşatılması ve tanıtılmasına önem verilmekte ve tarihi-kültürel varlıkların korunması amaçlanmaktadır. Ayrıca turizmle ilişkili olanakların değerlendirilerek ekonomiye olumlu etkinin sağlanabileceği belirtilmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın misyonu; *"Ülkemizin evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilir korunmasını sağlayarak yaşatmak ve tanıtmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve ülkemizin dünya turizminden alacağı payı artırmak"* vizyonu ise; *"Üstün evrensel değerlere sahip kültür mirasımızın, ulusal ve uluslararası sürdürülebilir korunma çabalarını başarı ile yöneten ve ülkemizi turizm alanında dünya liderleri arasında ilk sıralara taşıyan güçlü, saygın ve vazgeçilmez bir kurum olmak"* olarak açıklanmıştır [240]. Bakanlık sürdürülebilirlik çerçevesinde kültür, sanat ve turizm değerlerini ayırarak bu değerler çatısında dünyada turizm lideri olmayı hedeflemektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı kültür ve sanat kavramlarını ayırarak bu kavramlara ait faaliyetleri ayrı müdürlükler altında organize etmiştir. Sanat faaliyetleri; Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü ve Sinema Genel Müdürlüğü'nde, kültür faaliyetleri ise; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kütüphane ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ve Milli Kütüphane Başkanlığında değerlendirilmiştir. Turizm hedefleri ise Yatırım ve İşletme Genel Müdürlüğü çatısında şekillenmiştir [241].

Kültür ve Turizm Bakanlığı kültürü; *“bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzı olarak bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerler bütünü”* olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda Bakanlık kültürü, Türk kültürü, halk kültürü ve sanat başlıklarında değerlendirmiştir. Türk kültürü Türk milletinin hayat tarzını ifade etmektedir. Tarihi süreç içerisinde farklı medeniyetlerle şekillenen Türk kültürü dili, edebiyatı, tarihi ve sanat-mimari açıdan kültürel anlamda önemli bir değer olarak görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi ise; Türk toplumunun yüzyıllar boyunca ürettiği kültür ürünlerini ve faaliyetlerini, bilimsel metotlarla tespit ederek, ulusal ve evrensel nitelikli kültürel çalışmalara katkı sağlamak, ayrıca Türk kültür varlıklarını gelecek nesillere taşıyabilmek amacıyla kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda gelenek, görenek, inançlar, bayramlar, törenler, halk müziği, halk oyunları, halk sporları, geleneksel el sanatları, süsleme sanatları, geleneksel kıyafetler, Türk mutfağı gibi konularda araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgi ve belgeler yazılı veya görsel materyal merkezine kaydedilerek Türk kültürünün dünyaya tanıtılması ve kültürler arası bilgi alışverişine katkı sağlanması amaçlanmıştır [242].

29/04/2003 tarih ve 25093 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4848 sayılı kanunda belirlenen amaç da tarihi ve kültürel değerlere önem verildiği görülmektedir. Bakanlığın vizyon ve misyonunda bu değerlere tekrar vurgu yapılarak Türkiye'nin turizm sektöründe dünya lideri olması hedeflenmiştir. Bakanlığın kültürü; Türk kültürü, halk kültürü ve sanat olarak değerlendirmesi kültüre bakış açısından önemlidir. Türk kültürü kültürel miras kapsamında Türklere ait, edebiyat, tarih, dil, sanat ve mimari

unsurlarıyla değerlendirilerek "Türk" kimliği vurgusunun öne çıkarıldığı, halk kültürüne soyut kültürel değerler ve gelenekler çerçevesinden bakıldığı, tüm sanatsal faaliyetler kapsamında sanatın değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre kültür başlıkları; kültürel miras, görsel sanatlar, sahne sanatları, kültür endüstrileri ve yaratıcı hizmetleri kapsayan bir sınıflama içermektedir.

Tez çalışması kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ulusal ölçekte kültür ve turizme yönelik belirlemiş olduğu politikalar ile Van iline yönelik politikaları değerlendirmek için Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013 ve Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı aşağıda detaylı incelenmiştir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planında (2007-2013) vizyon; *"sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesi"* olarak belirlenmiştir [243]. Buna göre turizme yönelik ilkeler sürdürülebilir kalkınma çatısında değerlendirilerek; turizm sektörünün çeşitlendirilmesi, markalaşan turizm bölgelerinin oluşturulması, uluslararası işbirliği ve küresel pazar taleplerine göre planlamaların yapılması, turizm sektöründeki yerel, merkezi ve sivil aktörlerin etkin olması ve sosyo-ekonomik yapının güçlendirilmesinde turizmin bir araç olarak kullanılması hedeflenmiştir.

2023 hedefleri doğrultusunda turizm sektörünün gelişmesine yönelik olarak 16 adet strateji geliştirilmiş ve bu stratejilere yönelik kavramsal eylem haritası oluşturulmuştur (EK A-2). Bu stratejiler; planlama, yatırım, örgütlenme, iç turizm, araştırma ve geliştirme, ulaşım ve alt yapının güçlendirilmesi, tanıtım ve pazarlama, eğitim, hizmet kalitesi, kentsel ölçekte markalaşma, turizmin çeşitlendirilmesi, mevcut turizm alanlarının rehabilitasyonu, turizm gelişim bölgeleri, turizm gelişim koridorları, ekoturizm bölgeleri ve turizm kentleridir. Turizm sektörünün güçlendirilmesine yönelik strateji ve eylem planları EK A-3'de özet halinde verilmiştir. Buna göre Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planında (2007-2013) Türkiye'nin uluslararası platformda turizmde marka olması hedeflemiştir. Bu hedefler doğrultusunda; sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir turizm, turizmin çeşitlendirilmesi, markalaşan turizm bölgeleri,

yöresel mimari ve aktörlerle işbirliği ilkeler olarak benimsenmiştir. Araştırma ve geliştirme stratejisi kapsamında Türkiye'nin imajının oluşturularak turizm üzerinden bir marka yaratılması hedeflenmiştir. Turizm Merkezi ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri'nde fiziksel planların oluşturulması, kentsel ölçekte markalaşma kapsamında ise; kültürel ve doğal değerler üzerinden kültür turizmini canlandırmak amacıyla kentlerin markalaştırılması ve kültür turizm kentleri ile marka kültür kentleri oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaçlara yönelik olarak; müze, restorasyon, el sanatlarına yönelik çarşı, fuar ve kongre merkezleri, sanat köyleri ve ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyetlerin düzenlenmesi önerilmiştir. Turizm çeşitlendirilmesinde de eko-turizm ve yayla turizmi için el sanatları eğitimi, müze evler, kültür köyleri ve bilim-doğa müzeleri önerilmiştir [243].

Bu stratejilerden turizm gelişim bölgeleri stratejisi Van iline yönelik doğrudan bir politika oluşturduğu için detaylı olarak incelenmiştir. Turizm gelişim bölgeleri stratejisinde; varış noktası olarak geliştirilen ve birden fazla ili kapsayan bu bölgelerde yerel ve bölgesel kalkınmada turizmin güçlü bir araç olarak kullanılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda turizminin gelişme aksları boyunca tematik bölgesel varış noktaları geliştirilmiştir. Dokuz adet tematik bölge belirlenmiş ve gerekli yapısal ve ya da düzenlemeler için eylem planı oluşturulmuştur. Bunlardan biri de "Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi"'dir. Van ve Bitlis illerini kapsayan bölgede Kültürel ve tarihsel öğeler esas alınarak, bölgedeki şehirlerde kültür turizmin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, bölgede kıyı turizmi ve kış turizminin geliştirilmesiyle Van gölü ve çevresinin ulusal ve uluslararası ölçekte kültürel bir varış noktası olarak öne çıkarılacağı belirtilmiştir. Bölgenin, diğer turizm türleri ile entegrasyonunun sağlanarak büyük çaplı "Urartu Varış Noktası"'nın geliştirileceği, gerçekleştirilecek arazi tahsisi ve yapılacak yeni yatırımlar ile nitelikli tesis sayısının ve yatak kapasitesinin artırılacağı belirtilmiştir. Bölgeye 18 delikli 2 adet golf tesisi ile Ahlat Su Sporları, Deniz Otobüsü Yanaşma ve Barınma Yeri inşaatına ilave olarak bir adet yat limanı önerilmiştir. Ayrıca bölgenin GAP ve kış koridoru ile olan bağlantıların da güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Turizm gelişim koridorları kapsamında ise; belli bir güzergâhın doğal ve kültürel dokusunun yenilenerek belli temalara dayalı olarak turizm amacıyla geliştirilmesine yönelik stratejiler oluşturulmuştur. Bu güzergâhlar için yedi adet tematik turizm gelişim

koridoru önerilmiştir. Koridorlardaki alternatif turizm türlerinin gelişiminin yakın çevredeki diğer kültürel ve doğal değerlerle de ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır [243].

Eylem Planı turizm sektörünü kapsadığı için turizme yönelik çoğu öneri kültür sektörü ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle kültürel yapıların oluşturulması ve kültürel etkinliklerin düzenleneceği mekânlar yaratılması kültür eksenli kentsel politikaların temel taşıını oluşturmaktadır. Turizmde bir marka kent yaratmak için ağırlıklı olarak kültürel ve tarihi değerlerin kullanıldığı görülmektedir. Uluslararası rekabet ortamında ülkelerin ve kentlerin yarışı bu planda turizm sektörü üzerinden değerlendirilmiş ve kültür bir kez daha turizm için araçsallaşmıştır. Bunun en iyi örneği planda önerilen " Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi'dir. Van ve Bitlis illerini kapsayan Bölge kültür turizmi açısından değerlendirilerek kültürel varış noktası olarak planlanmıştır. Buna göre kültür; kültür için kültür ve/veya kültür için turizm değil turizm için kültür olmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Dönemi Stratejik Planında ise; kurumun misyonu; *"ülkenin evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilir korunmasını sağlayarak yaşatmak ve tanıtmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve ülkenin dünya turizminden alacağı payı artırmak"* vizyonu ise *"üstün evrensel değerlere sahip kültür mirasımızın, ulusal ve uluslararası sürdürülebilir korunma çabalarını başarı ile yöneten ve ülkemizi turizm alanında dünya liderleri arasında ilk sıralara taşıyan güçlü, saygın ve vazgeçilmez bir kurum olmak"* olarak belirlenmiştir [244]. Bu bakış açısıyla oluşturulan 2015-2019 Dönemine ait Stratejik Plan sekiz adet strateji ve altı hedeften oluşmuştur. Buna göre kültürel mirasın sürdürülebilir çerçevede korunması ve geliştirilmesi için her türlü alt ve üst yapı çalışmalarının yürütülmesi ve müze faaliyetlerinin aktif hale getirilmesi hedeflenmiştir. Ülkenin kültürel birikiminin arttırılması amacıyla derlenen kaynakların sınıflandırılması ve kütüphane olanaklarının geliştirilmesine öncelik verilmiştir. Türkiye'nin kültür ve sanat merkezi haline gelmesi için kültür ve sanat etkinliklerin desteklenmesi, kültür merkezli yatırımlara öncelik verilmesi, özel tiyatroların desteklenmesi ve teşvik sisteminin geliştirilmesi öngörülmüştür. Telif haklarına dayalı endüstrilerin ekonomik değerinin arttırılması adına bu endüstrilerin geliştirilmesi ve desteklenmesi, kültür ekonomisi boyutunda veri oluşturulması için gerekli kurumlarla koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir. Türk sinemasının markalaştırmak için sinema sektörüne

gerekli destek ve teşvikin sağlanması ve bu bağlamda Sinema Arşiv ve Müzesi'nin kurulması öngörülmüştür. Uluslararası alanda turizm sektöründe marka olmak adına turizm Turizm Merkezleri ile Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri için gerekli fizibilite çalışmalarının yapılarak gerekli alt ve üst yapı uygulamalarının tamamlanması ve uluslararası düzeyde festival-etkinlik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önemli görülmüştür [244].

2015-2019 dönemine göre stratejiler ağırlıklı olarak ülkenin kültürel değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve uluslararası pazarda tanınmasına odaklanmıştır (EK A-4). Buna göre Kültür ve Turizm Bakanlığı sekiz temel stratejik amacın gerçekleştirilebilmesi için 2015-2019 yılları arasında toplam 9.352.218.240,92 TL bütçe ayırmıştır. Bu bütçelerden altıncı (uluslararası düzeyde turizm markası olmak) ve sekizinci (yönetim kapasitesinin iyileştirilmesi-SKDS) stratejiler doğrudan kültür politikalarına yönelik hedefler içermemektedir. Altıncı strateji turizm sektörüne yönelik bir politikayı oluşturmakta olup sekizinci strateji ise bu stratejik amaçları uygulayabilecek yönetim biçimine yönelik öneri geliştirmektedir. Bu bağlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın beş yıllık dönem içerisinde doğrudan olarak kültüre ayıracağı bütçe miktarı; stratejik amaç 1 (kültür mirasın sürdürülebilir korunmasını sağlayarak evrensel kültüre katkıda bulunmak), stratejik amaç 2 (kültürel ve entelektüel birikimini derlemek, koruma altına almak, bilgiye hızlı ve doğru erişimi sağlamak), stratejik amaç 3 (Ülkeyi önemli bir kültür ve sanat merkezi haline getirmek ve tanıtmak), stratejik amaç 4 (uluslararası standartlarda etkili bir telif hakları sisteminin oluşturulmasını sağlamak ve telif haklarına dayalı endüstrilerin yarattığı ekonomik değerin artırılmasına katkıda bulunmak, stratejik amaç 5 (Türk sinemasını bir marka haline getirerek önemli bir kültürel ihracat ürününe dönüştürmek ve ulusal sinema envanterini oluşturmak) ve stratejik amaç 7'ye (kültür ve turizm alanında uluslararası ilişkileri ve kültürlerarası iletişimi güçlendirerek uluslararası barışa katkıda bulunmak) göre ayrılan toplam bütçeyi kapsamaktadır. Buna göre 6.951.223.013,00 (% 74.3) TL kültürle ilişkili yatırımlara ayrılan bütçe olarak yorumlanabilir [244]. Bu bütçe yorumuna göre Bakanlığın kültürel yatırımlara daha fazla bütçe ayırdığı söylenebilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Dönemine Ait Stratejik Plan misyonunda kültür, sanat ve turizm değerlerine, vizyonda da kültürel mirasa vurgu yapılarak turizmde

liderlik hedeflenmiştir. Planda kültür, sanat ve kültürel mirasa yönelik olarak belirlenen amaç, hedef ve faaliyetler doğrudan kültür politikaları ile ilişkidir. Müzeler, kütüphaneler, sanat merkezleri, kültür merkezlerinin oluşturulması, sinema ve tiyatroların desteklenmesi, kültürel faaliyetlerin organize edilmesi, Türk kültür, sanat ve edebiyatına ait eserlerin basılması kültürel alt yapı ve üst yapıya yönelik politikalardır. Özellikle "Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi" Turizm ve Kültür Bakanlığı'nın kültür politikaları alanında öncü rol oynadığının göstergesidir. *"Türk sinemasını bir marka haline getirerek önemli bir kültürel ihraç ürününe dönüştürmek ve ulusal sinema envanterini oluşturmak"* ve *"Ülkenin yaratıcı/telif hakkı korumasına dayalı endüstrilerin geliştirilmesinin ve desteklenmesinin sağlanması"* kültür endüstrilerine yönelik doğrudan bir politika içermektedir. Türk sinemasını markalaştırılması için teşvik sistemlerin çeşitlendirilmesi ve Türkiye Sinema Arşivi ve Müzesinin kurulmasının amaçlanması film endüstrisine özel bir yaklaşımın olduğunu göstermektedir. Ayrıca planda kültürlerarası iletişimi güçlendirme amacının yanısıra Türk kimlik vurgu daha fazla ön plana çıkmaktadır.

3.2.2.3 Avrupa Birliği Bakanlığı Strateji Planları (2013-2017) ve AB Mali Yardımları

Avrupa Birliği (AB) Bakanlığı, 3 Haziran 2011 tarih ve 634 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuştur 634 sayılı KHK'ya göre Bakanlığının görevi *"1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak kaydıyla, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu yürütmek"* olarak tanımlanmıştır [245].

Bakanlığın hizmet birimlerinden Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı, Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı ve Proje Uygulama Başkanlığı'nın görevleri tez konusu ile ilişkili olduğu düşünülerek daha detaylı incelenmiştir. Bu bağlamda Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı'nın görevleri; işletme, sanayi, bilgi toplumu, medya, bilim, araştırma, eğitim, kültür, istihdam politikaları, sosyal ve bölgesel politikalar ile yapısal araçlar konularında kamu kurum ve kuruluşlarınca yürütülen Avrupa Birliği mevzuatına uyum çalışmalarının izlenmesi ve topluluk program ve ajanslarına katılım veya katılımın sonlandırılması ile ilgili kurumların taleplerinin

alınmasını takiben değerlendirilmesine, katılım veya katılımın sonlandırılması için gerekli işlemlerin gerçekleştirilmesine ve katılım sağlanan program ve ajansların yürütülme süreçlerinin izlenmesine, değerlendirilmesine ve etkinleştirilmesine yönelik faaliyetlerin koordine edilmesinden sorumludur. Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı'nın görevleri ise; Avrupa Birliği ve katılım süreci hakkında iç ve dış kamuoyunun bilgilendirilmesinin sağlanması, Avrupa Birliği iletişim stratejisinin hazırlanması ve uygulanması, Avrupa Birliği iletişim stratejisi kapsamındaki projeler için tahsis edilen her türlü malî kaynağın yönetilmesi ve özel sektör, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ile üniversitelerle işbirliğinin yapılması ve koordinasyonun sağlanmasıdır. Son olarak Proje Uygulama Başkanlığı'nın görevleri ise; Bakanlığın doğrudan yürüttüğü projelerde ihale, sözleşme imzalama ve ödemeler dâhil uygulamaya yönelik tüm işlemlerin yapılması; valilikler, il özel idareleri, belediyeler, üniversiteler, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve kalkınma ajanslarınca geliştirilen ve Bakanlıkça uygun görülen projelere teknik desteğin sağlanması olarak belirlenmiştir [246].

AB Bakanlığı Strateji Planı 4 stratejik amaç ve bu amaçlara yönelik 13 hedeften oluşmuştur. Ayrıca bu amaç ve hedefleri kapsayan bütçeler belirlenmiştir. Buna göre belirlenen amaçlardan birincisi *“Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde gerekli politika ve stratejileri geliştirmek”*, ikincisi *“Avrupa Birliği mali kaynaklarının kullanımında ulusal öncelikler de dikkate alınarak etkinliği ve verimliliği artırmak”*, üçüncüsü *“reformlara öncülük etmek ve koordinasyonu güçlendirmek, Türk ve AB kamuoyunun Avrupa Birliği’ne üyelik surecimize olan desteğini artırmak”* ve son olarak dördüncüsü *“Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde kurumsal kapasiteyi geliştirmek”* olarak ifade edilmiştir. Amaç ve alt hedefler doğrultusunda bütçe bazında bir değerlendirme yapıldığında ise sırasıyla 42.645.000 TL, 37.390.000 TL, 103.508.000 TL ve 97.169.000 TL bütçe ayrılmıştır [246].

AB uyum sürecinde AB tarafından Türkiye’ye sağlanan mali kaynakların organizasyonundan AB Bakanlığı Sorumludur. Buna göre katılım öncesi yardım sürecini yönlendirmek adına izleme komiteleri kurulmuştur. AB Mali yardımlarının hangi sektörlerde kullanılacağına yönelik olarak 2011-2013 dönemini kapsayan Çok Yıllık Endikatif Planlama Belgesi’ne göre AB Bakanlığı IPA II kapsamında beş adet Sektörel

Uyum Stratejisi (SUS) oluşturulmuştur (Adalet, İçişleri ve Temel Haklar Sektörü Uyum Stratejisi, Atık Sektörü Uyum Stratejisi, Enerji Sektörü Uyum Stratejisi, Tarım ve Kırsal Kalkınma Sektörü Uyum Stratejisi ve Ulaştırma Sektörü Uyum Stratejisi). AB Bakanlığı AB tarafından sağlanan mali yardımların koordinasyonu haricinde plan ve projelerde gerçekleştirmektedir. Ayrıca AB mali yardımlarından faydalanması için kamu-kurum ve kuruluşları ile STK'lara yönelik proje döngüsüne ilişkin seminerler ve eğitim programları düzenlemektedir [246].

“Avrupa Birliği mali kaynaklarının kullanımında ulusal öncelikler de dikkate alınarak etkinliği ve verimliliği artırmak” olarak belirlenen amaç 2'nin hedefleri tez çalışmasında yer alan fonlarla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki tarihsel süreç kısaca değerlendirilerek Avrupa Birliği programları ve Türkiye'nin destek aldığı hibe programları detaylı bir şekilde “AB Mali Yardımlar” başlığında incelenmiştir.

1) Avrupa Birliği (AB) Mali Yardımları

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur. Bu başvuru üzerine Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır (Ankara Antlaşması). Ankara Anlaşması Türkiye'nin AET'ye entegrasyonu için hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere üç kademeli bir süreç öngörmüştür. Anlaşmada öngörülen hazırlık dönemi 1973 yılında Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle sona ermiş ve geçiş dönemine girilmiştir. 1970'lerin ekonomik zorlukları ve 1980 darbesinin etkisiyle yavaş ilerleyen geçiş dönemi 1996'da Türkiye'nin Gümrük Birliğine girişiyle sona ermiştir. 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan Zirvede tam üyeliğe adaylığı kabul edilen Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde yeni bir döneme girmiştir. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi ise, AB ve Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması önerilmiştir. Önerilen tarihte katılım müzakerelerine başlanmış olup, müktesebat uyum çalışmaları halen devam etmektedir [247].

28 üye ülkeden oluşan Avrupa Birliği (AB), insan hakları ve pazar ekonomisi konusunda ortak değerlerden oluşmaktadır. Birlik bu ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine destek olmak ve ülkelerarası gelişmişlik düzeyini dengelemek amacıyla hibe ya da kredi şeklinde farklı mali araçlar kapsamında önemli miktarlarda kaynak harcamaktadır. Bunun yanı sıra AB, gerekli gördüğü durumlarda üçüncü ülkelere de mali yardımlarda bulunmaktadır. Ayrıca, AB'ye üye olmak için başvuran ve resmi olarak adaylığı tanınmış ülkeler de özel mali desteklerden faydalanabilmektedir. 1999 yılı Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü kazanan Türkiye ile birlikte mevcut aday ülkeler katılım öncesi yardım adı verilen mali yardımdan faydalanmaktadır. Bununla birlikte henüz adaylık statüsü kazanmamış olup Avrupa'da yer alan ve adaylığı çok kısa zamanda olası görülen potansiyel aday ülkeler de aynı mali yardım kapsamına girmektedir. Söz konusu bu yardımlar, ülkelere AB üyeliği sürecinde AB müktesebatına uyum ve uygulama yönünde ülke tarafından alınması gereken siyasi, ekonomik, yasal ve idari tedbirler için mali kaynak sunmaktadır [248].

Buna göre Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nden önce AB tarafından sağlanan mali yardımlarla Helsinki Zirvesi sonrasında başlayan ve yeni bir dönem olarak nitelendirilen süreç tez çalışması ve sınırları kapsamında önem arz etmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği (AB) tarafından Türkiye'ye sağlanan mali yardım mekanizması araştırma kapsamında yeniden yapılandırılmış olup üç temel başlık altında ve dönemsel olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre adaylık dönemi öncesi ve sonrasında Türkiye'nin faydalandığı AB mali yardımları aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir. tez çalışmasında Avrupa Yatırım Bankası Kredileri değerlendirilmemiştir.

- Katılım Öncesi AB Mali Yardımı (1964-1999, 2000-2006, 2007-2013, 2014-2020)
- AB Programları (2000-2007, 2007-2013, 2014-2020)
- Avrupa Yatırım Bankası Kredileri (1965-)

Katılım Öncesi AB Mali Yardımı

Türkiye ve AB arasındaki katılım öncesi mali işbirliği üç dönem olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki 1964-1999 Dönemi Adaylık Öncesi Mali Yardımlar, ikincisi 2000-2006 Dönemi Adaylık Sonrası Mali Yardımlar ve son olarak üçüncüsü 2007

ve Sonrası Dönemi Katılım Öncesi Yardım Aracı IPA (*Instrument for Pre-accession Assistance - IPA*)’dır.

1964-1999 Dönemi Adaylık Öncesi Mali Yardımlar

1964-1999 Dönemi Adaylık Öncesi Mali Yardımlar; 1963 tarihli Türkiye ve AT Ortaklık Anlaşmasından 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği’ne kadar geçen süre Türkiye’nin mali yardımlardan mali protokoller aracılığıyla yararlandığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Türkiye ile AT arasında bir Gümrük Birliği tesis edilmesinden adaylık statüsü kazandığı 1999 yılına kadar olan dönem/süreç Gümrük Birliği’ne bağlı yeni ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yardımları içermektedir. Bu dönemde çoğu kredi şeklinde kullanılan toplam yardım miktarı 755.3 milyon eurodur. Ayrıca Türkiye 1990’lı yıllarda Avrupa-Akdeniz ortaklığı bünyesinde finanse edilen MEDA (Mediterranean Economic Development Area)¹programı altındaki hibe nitelikli fonlardan da yararlanmıştır. 1996–1999 dönemine yönelik MEDA-I Programı kapsamında destek sağlanan 55 proje için Türkiye’ye 376 milyon euro taahhüt edilmiştir. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği üyesi olmayan Akdeniz ülkelerine Avrupa Yatırım Bankasından kredi sağlanması amacıyla oluşturulan EUROMED sistemi altında, Türkiye’ye 1997–1999 dönemi için 205 milyon euro tutarında kredi sağlanmıştır [248]. 1964-1999 dönemine ait adaylık öncesi mali yardımlar EK A-5’de verilmiştir. Buna göre 1964-1999 dönemine toplam 4.298.892.000 Euro hibe desteği sağlanmıştır. En fazla yardım Gümrük Birliğine (2.477.000.000,00 Euro) ve Avrupa Akdeniz Programlarına (921.000.000 Euro) aktarılmıştır.

¹MEDA Programı, Akdeniz-Avrupa işbirliğinin uygulaması için gerekli mali yardım mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Bu program kapsamında yapılacak yardımlar hibe ve kredi şeklindedir. 1996-1999 yılları arasında Türkiye’ye ayrılan hibenin hepsi; ekonomik istikrar, sosyal ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesini amaçlayan ikili projelere verilmiştir. Ayrıca Türkiye MEDA kapsamında desteklenen Kültürel Miras Programı, Gençlik Eylem Programı, Görsel-İşitsel İşbirliği Programı, EUMEDIS (Avrupa Birliği komisyonunun Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasındaki teknoloji farkını gidermek amacıyla oluşturulan Avrupa- Akdeniz Enfaormasyon Topluluğu) ve SMAP (MEDA’dan sağlanan çevreye yönelik özel bir program olan Kısa ve Orta Dönemli Eylem Programı) gibi çeşitli bölgesel programlardan da faydalanmıştır [249].

2000-2006 Dönemi Adaylık Sonrası Mali Yardımlar

2000-2006 Dönemi Adaylık Sonrası Mali Yardımlar ise; 1999 yılından 2006 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır. 1999 yılında aday ülke konumuna gelen Türkiye, 2001 sonu itibarıyla hibe nitelikli fonlardan tek bir çerçeve altında yararlanmaya başlamıştır. Buna göre, Türkiye'ye adaylık sürecindeki yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapabilmesi için projeler yoluyla yıllık 177 milyon Euro verilmesi öngörülmüştür. 2002-2006 döneminde Türkiye yaklaşık 1.3 milyar Euro fon ayrılarak toplam 164 proje uygulanmıştır (Çizelge 3.3) [248]. En fazla destek 45 proje ile 2006 yılında (500 milyon Euro) ve 35 proje ile 2005 yılında (300 milyon Euro) gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.3 2002-2006 döneminde Türkiye tarafından kullanılan AB mali yardımları (milyon Euro) [248]

YIL	2002	2003	2004	2005	2006	TOPLAM
Bütçe	126	144	250	300	500	1.320
Proje Sayısı	18	28	38	35	45	164

Söz konusu fonlar kurumsal yapılanma (%30), AB müktesebatına uyum (%35) ile ekonomik ve sosyal uyumun (%35) temini için kullanılmıştır. Fonlar Türkiye'yi Topluluk programlarına katılım için de hazırlamayı amaçlamıştır. Katılım Öncesi Yardımlar, Katılım Ortaklığı Belgesindeki öncelikler ve Ulusal Programda yer alan taahhütlerin gerçekleştirilmesi için kullanılmıştır. Bununla birlikte, ekonomik ve sosyal uyum kapsamındaki projelerin Ön Ulusal Kalkınma Planındaki stratejik çerçeveye uyması şartı aranmıştır. Avrupa-Akdeniz ortaklığı çerçevesindeki MEDA-II Programı bu süreçte de devam etmiş olup, 2000–2006 döneminde kullanılmak üzere Türkiye için ayrılan miktar 890 milyon avro olarak belirlenmiştir. Türkiye adaylık statüsünü aldıktan sonra 2002 yılından itibaren MEDA kapsamı dışında bırakılmıştır [248].

Avrupa Birliği mali yardımların ülke içinde etkin şekilde kullanılması ve denetlenmesi için Ulusal Mali Yardım Koordinatörü, Mali İşbirliği Komitesi, Ulusal Fon ve Ulusal Yetkilendirme Görevlisi, Ortak İzleme Komitesi ve Merkezi Finans ve İhale Birimioğşturulmuştur. Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği ile katılım müzakerelerine başlamış ve üyeliğe hazırlık olarak tanımlanan bu süreçte mali yardımların nitelik ve niceliği değişmiştir. Enerjiden ulaşım, halk sağlığından tarıma kadar çok farklı alanlarda AB'ye uyumu amaçlayan müzakere süreciyle birlikte, toplumun pek çok

kesimini etkileyen yasal ve idari değişiklikler hız kazanmış ve sağlanan mali yardım miktarında da geçmiş döneme oranla ciddi bir artış olmuştur [248].

2002-2006 dönemi adaylık sonrası mali yardımlar kapsamında oluşturulan ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yürütölen "Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Hibe Programı (STD I)" Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerini artırmayı ve AB uyum sürecini etkinleştirmeyi amaçlamıştır. Türkiye için 2005 Yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında yer alan Sivil Toplum Kuruluşları Hibe Programı (STD I) sekiz farklı hibe programından oluşmuştur. Program bütçesi 10,5 Milyon Euro olarak belirlenmiştir. Söz konusu hibe programlarının beşi merkezi olmayan uygulama sistemi kapsamında AB Genel Sekreterliği, diğer üç hibe programı ise merkezi uygulama sistemi kapsamında Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından yürütölmüştür. Programa ilişkin Bileşenler Çizelge 3.4'de verilmiştir [250]. Buna göre; kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, insan haklarının ve demokrasinin geliştirilmesi ve bütünleştirilmesi, engelli kişilerin toplumla bütünleşmesinin güçlendirilmesi, kadına yönelik şiddetle mücadele, tüketici haklarının korunması, Avrupa ufukları ve mozaik programı, çocuklarının korunmasının güçlendirilmesi ve çevrenin korunması başlıklarında bileşenler/programlar oluşturulmuştur.

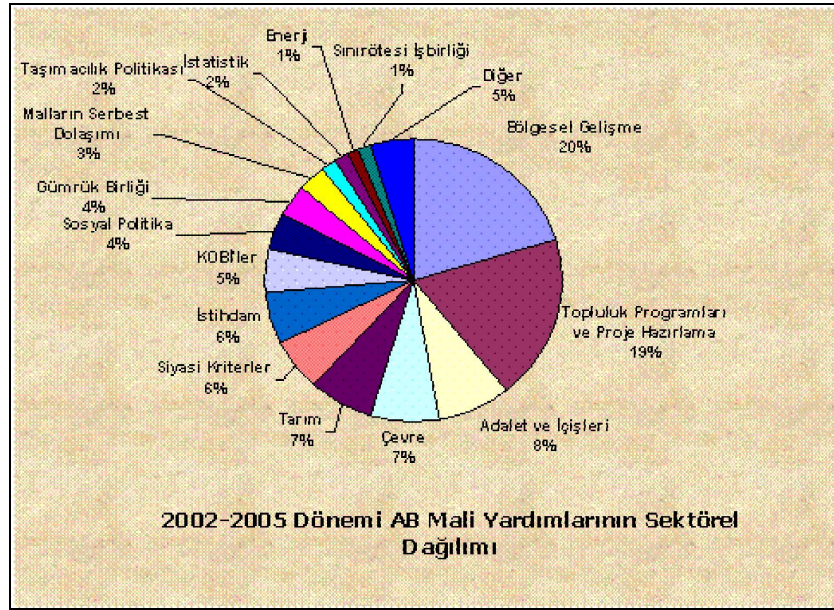
AB mali yardımları, Türkiye'nin de AB'ye uyum çalışmalarını hızlandırmak için katalizör işlevi görmektedir. Bu amaç doğrultusunda tahsis edilen mali yardımların üçte ikisi mevzuat uyumu ve bunun için gerekli kurumsal yapılanmanın oluşturulmasına yönelik projelerde, üçte biri ise AB ile ekonomik ve sosyal uyumu destekleyici projeler (bölgesel kalkınma, KOBİ, sınır ötesi işbirliği) için kullanılmıştır.

AB'ye uyum çalışmalarını hızlandırmak amacıyla tüm sektörlerde oluşturulan bu projeler özellikle; siyasi kriterler, adalet ve içişleri, tarım, çevre, ulaştırma ve enerji, bölgesel kalkınma, sosyal politika ve istihdam, gümrük birliği ve malların serbest dolaşımı ile STK'lara destek konularına yoğunlaşmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin katıldığı bazı topluluk programları için ödenen katkı payının bir kısmı da, hibe niteliğindeki bu AB mali yardımları aracılığıyla finanse edilmiştir (Şekil 3.14) [251]. Buna göre en fazla yatırım bölgesel gelişme ve topluluk programlarına ayrılmıştır.

Çizelge 3.4 Katılım öncesi süreçte sivil toplumun güçlendirilmesi: sivil toplum kuruluşları (stk) hibe programı bileşenleri (STD I) [250]

A Bileşeni: Merkezi Olmayan STK Hibe Programları	B Bileşeni: Merkezi (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından yönetilen) STK Hibe Programları
A1 - Kadın Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi: B2 Bileşeni kapsamında ele alınacak olan kadına yönelik şiddetle mücadele konusu hariç, toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve kadın haklarının korunması hedeflenmiştir.	B1 - İnsan Hakları ve Demokrasinin Geliştirilmesi ve Bütünleştirilmesi: Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile diğer ilgili uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalarda öngörülen insan hakları ve temel özgürlüklerinin geliştirilmesi ve savunulması sürecinde sivil toplum katılımını güçlendirmeyi amaçlamıştır.
A2 - Engelli Kişilerin Toplumla Bütünleşmesini Güçlendirme: Engelli kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın her alanına tam katılımının teşvik edilmesi hedeflenmiştir.	B2 - Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: aile içi şiddetin önlenmesi ve gelecekte şiddete maruz kalmayı önlemek amacıyla şiddet mağdurlarının desteklenmesi yoluyla kadın, çocuk ve gençlerin şiddete karşı fiziksel ve zihinsel açıdan korunmalarını desteklemeyi amaçlamıştır.. Bu bileşen alt-proje A1 bileşenini tamamlayıcı niteliktedir.
A3 - Tüketici Haklarının Korunması: tüketicinin korunmasına yönelik etkin uygulamaların güçlendirilmesi hedeflenmiştir.	B3 - Avrupa Ufukları ve Mozaik Programları: Katılım öncesi süreçte Türk kamuoyunun aktif katılımına ve konuyla ilgili bilgisinin artırılmasına desteklemeyi amaçlamıştır. AB'nin çok-kültürlü kimliğini yansıtan Avrupa kültürü ve sanatının çeşitli alanlarına Türk halkının ilgisinin artırılması hedeflenmiştir.
A4 - Çocuk Haklarının Korunmasını Güçlendirme: Çocukların iyiliğini temin etmeye yönelik çabaların artırılması ve zorunlu çocuk işçiliğiyle mücadele edilmesi hedeflenmiştir.	
A5 - Çevrenin Korunması: Daha geniş kapsamlı sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinde de durmak suretiyle, çevre alanındaki STK'ların katılımının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.	

2000-2006 Yılları Arasında Uygulanan AB Hibe Programları kapsamında bazı programlara ait proje sayısı ve hibe desteği EK A-6'da verilmiştir. Buna göre toplam 2327 projeye 286.488.529,80 Euro hibe desteği sağlandığı görülmektedir. En fazla destek Katılım Öncesi Mali Yardım 2004- 2005 ve 2006 yıllarına ait programlara aktarılmıştır.

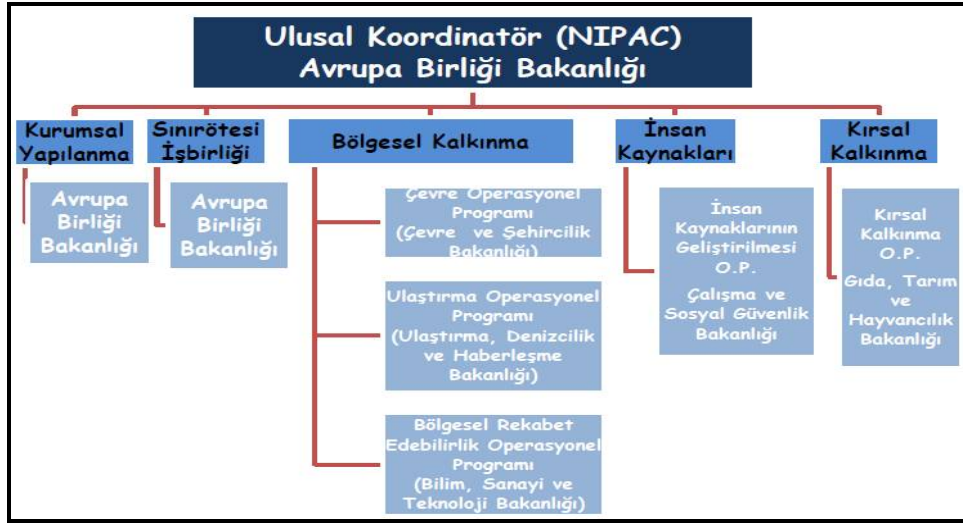
Şekil 3.2 2002-2005 Dönemi AB mali yardımlarının sektörel dağılımı [251]

Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA) IPA I:

Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA) IPA I (2007-2013); Avrupa Birliği'nin, 2007 – 2013 yıllarına ait bütçe dönemiyle birlikte aday ve potansiyel aday ülkelere yapılan mali yardımları kapsamaktadır. Beş bölüm halinde yapılandırılan IPA I; geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma, sınır ötesi işbirliği, bölgesel kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve kırsal kalkınma bileşenlerinden oluşmuştur. Bu bileşenlere yönelik alanlarda katılım öncesi mali destek sağlanmıştır (EK A- 7). Ayrıca aday ülkelerin, katkı payları kısmen IPA altında finanse edilerek Topluluk Programlarına katılmaya devam etmişlerdir [252].

IPA'nın genel koordinasyonunu Ulusal IPA Koordinatörü (*National IPA Coordinator-NIPAC*) yürütmekte olup Ulusal IPA Koordinatörü Avrupa Birliği Bakanlığı Müsteşarı olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, IPA ile ilgili çalışmalar NIPAC adına Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Ancak, IPA'nın her bir öncelik alanının programlaması ve uygulanmasından farklı kuruluşlar sorumlu tutulmuştur. IPA'nın öncelik alanları ve uygulamadan sorumlu kuruluşlar Şekil 3.15'de verilmiştir [253]. Buna göre IPA'nın I. ve II. bileşenlerinde AB Bakanlığı, III. bileşeninden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, IV. bileşeninden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve son olarak

V. bileşeninden Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) sorumludur.

Şekil 3.3 IPA I bileşenleri ve sorumlu kurumlar [253]

IPA-I Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma:

IPA uygulamasının en önemli bileşenlerinden biri olan Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma bileşeninden kamu kurum ve kuruluşları faydalanmıştır. Müktesebat uyumu, kamu yönetimi reformu, adalet ve içişleri reformu, sivil toplumun gelişimi ve temel haklar, çevre politikası, eğitim ve sağlık sistemi reformu, yolsuzluğa karşı daha verimli ve etkili bir mücadele yürütülmesi ve mali kontrol gibi konular projeler yoluyla bu bileşen altında finanse edilmiştir. Bu bileşenin diğer önemli bir yapısını, AB-Türkiye sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi oluşturmuştur. Bu bağlamda AB Bakanlığı tarafından yürütülen ve 2006 yılından beri uygulanan Sivil Toplum Diyalogu projeleri (STD II-III-IV) ile çok sayıda sivil toplum kuruluşu programa dâhil olmuştur [252].

2002-2006 yılında uygulanan Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STD I) projesinin devamı niteliğindeki STD II başlıklı proje IPA çerçevesinde 2007 Programına dâhil edilmiştir. Söz konusu bu projenin genel amacı *“Avrupa Birliğinin dayandığı değerler, işlevi ve politikaları ile birlikte Türk tarihi ve kültürü de dâhil olmak üzere Avrupa Birliği içerisinde Türkiye'nin daha fazla tanınması ve anlaşılmasını sağlamak ve bu sayede de gelecekteki genişlemenin fırsatları ve zorlukları konusunda farkındalık oluşmasını sağlamak”* olarak belirtilmiştir. Proje 4.2

Milyon Euro tutarında olan ve işbirliğini, ortaklıkların desteklenmesini ve kültür ve sanat, balıkçılık ve tarım konularında Türk sivil toplumları ile AB'deki benzer örgütler arasındaki diyalogun geliştirilmesini amaçlayan hibe programlarının uygulamasını kapsamaktadır. Söz konusu proje küçük ölçekli hibe fırsatları sunan Mikro Hibe Programı aracılığıyla Türkiye'deki küçük ve yerel düzeydeki sivil toplum örgütlerine mali yardım sağlamayı da amaçlamıştır [254].

“AB ve Türkiye arasında Sivil Toplum Diyalogu-III (STD III)” hibe programı kapsamında ise “siyasi kriterler” ve “medya” alanlarında sivil toplum ve medya kuruluşları tarafından geliştirilecek projelere toplam 9 milyon Euro destek sağlanacağı belirtilmiştir. Siyasi kriterler bileşeni altında; ayrımcılıkla mücadele, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının AB'nin siyasi konularla ilgili politikalarını daha yakından tanınması ve AB sivil toplum aktörleri ile karşılıklı deneyim paylaşımında bulunması hedeflenmiştir. Medya kuruluşları ile medya alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yararlanabileceği medya bileşeni ise, medya sektöründeki aktörlerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ve Türkiye ile AB ülkelerindeki aktörler arasında sürdürülebilir diyalogun oluşturulmasına imkân sağlamayı amaçlamıştır. 2013 yılında başlatılan Sivil Toplum Diyalogu-III kapsamındaki hibe programlarından faydalanılabilmesi için, projelerde AB ve Türkiye'deki kuruluşlar arasında ortaklık kurulması şartı konulmuştur [255].

2015 yılında STD IV kapsamında ise “çevre”, “enerji” ve “tüketicinin ve sağlığın korunması” hibe programları oluşturulmuştur. Söz konusu üç hibe programı kapsamında uygun başvuru sahibi kuruluşların geliştireceği projeler aracılığıyla Türkiye ve AB üye ülke sivil toplumları arasında güçlü bağlar kurulması ve işbirliğinin desteklenmesi hedeflenmiştir. Programda toplam 8.050.000,00 Euro hibe desteği sağlanacağı belirtilmiştir ¹[256].

¹ Çevre Hibe Programı kapsamında uygun başvuru sahipleri doğanın korunması ve iklim eylemi konularında; Enerji Hibe Programı kapsamında enerji verimliliği, yenilenebilir enerji ve elektrik ve doğalgaz konularında ve son olarak Tüketici ve Sağlığın Korunması Hibe Programı kapsamında ise tüketici hakları ve halk sağlığı konularında projelere destek verileceği belirtilmiştir. Çevre Hibe Programının toplam bütçesi yaklaşık 1,8 milyon Avro; Enerji Hibe Programının toplam bütçesi 1 milyon Avro ve Tüketici ve Sağlığın Korunması Hibe Programının toplam bütçesi 1 milyon Avro olup, her üç

IPA I 2. Bileşen Sınır Ötesi İşbirliği:

Türkiye bu bileşen altında Bulgaristan-Türkiye IPA Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) Karadeniz Havzasında Sınır Ötesi İşbirliği Programı'na katılım sağlamıştır. AB Bakanlığı, Haziran 2010 tarihinden itibaren Sınır Ötesi İşbirliği Programlarının Ulusal Otoritesi olarak görev yapmaktadır. Türkiye'de Edirne ve Kırklareli illeri ile Bulgaristan'da Burgaz, Yambol ve Hasköy şehirlerini kapsayan Türkiye-Bulgaristan Türkiye IPA Sınır Ötesi İşbirliği Programı ile çoğunlukla bölgesel etki oluşturabilecek ufak çaplı kültürel ve sosyal öğeler içeren projeler desteklenmiştir. Kültür ve eğitim alanındaki girişimlerin yanı sıra ekonomik ve sosyal kalkınma için sınır ötesi ortaklıkların desteklenmesi, çevrenin korunması amacıyla kaynakların ve tecrübelerin paylaşılması ve farkındalık artırma konuları, programın öncelikleri arasında yer almıştır [252].

IPA I 3. Bileşen Bölgesel Kalkınma:

Bölgesel Kalkınma bileşeni çevre, ulaştırma ve bölgesel rekabet edebilirlik ana başlıklarından oluşmaktadır. Bu alanlardaki projelerin Türkiye'de yürütülmesinden sırasıyla Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıklarına sorumluk verilmiştir. Büyük yatırımlar içeren bu bileşen, aday ülke için bir anlamda üyelik sonrası yapısal fonlara hazırlık niteliğini taşımaktadır. Bu bileşen altında hazırlanan çok yıllık Operasyonel Programlar, stratejik belge ve projeler için yol haritası niteliğindeki dokümanlar olarak ifade edilmiştir. Bu amaçla onaylanmış olan 2007-2009 Ulaştırma, Çevre ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programları 2010-2013 yılları perspektifini içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Ulaştırma Operasyonel Programı ile etkin ve dengeli bir ulaşım sistemi

programda da proje başına asgari olarak 50 bin Avro, azami olarak da 150 bin Avro hibe desteği sağlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca "Adalet, Özgürlük ve Güvenlik", "İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi", "Eğitim", "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu", "İşletme ve Sanayi Politikası" ve "Tarım ve Balıkçılık" hibe programları da bu programa dahil edilmiş olup toplam 8.050.000,00 Avro hibe desteği sağlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca Sivil Toplum Diyaloğu-IV kapsamındaki hibe programlarından faydalanılabilmesi için, projelerde AB ve Türkiye'deki kuruluşlar arasında ortaklık kurulması şartı konulmuştur. Çevre, Enerji ile Tüketicinin ve Sağlığın Korunması Hibe Programları kapsamında Türkiye'den başvuru yapan STK'ların AB Üyesi ülkelerden kar amacı gütmeyen kuruluşlar ile ortak projeler geliştirmeleri zorunlu tutulmuştur. Bu şart Avrupa üyesi ülkeleri içinde geçerli sayılmıştır [256].

oluşturulması, inşa edilecek Trans-Avrupa Şebekeleri (TEN-T) üzerinde emniyet ve karşılıklı işletilebilirliği sağlamak için Türkiye'nin ulaştırma altyapısının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Çevre Operasyonel Programı (*Enviromental Operational Programme (ESC)*) kapsamında ise çevrenin korunması, halkın çevre anlamında yaşam standardının iyileştirilmesi, atık su arıtma, kaliteli içme suyu sağlanması ve entegre katı atık tesislerinin kurulması amaçlanmıştır. Buna göre 2007-2013 yıllarını kapsamakta ESC'nin hibe bütçesi 682.309.247,40 Euro olup Belediyeler desteklemiştir [257].

Son olarak Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı/BROP (*Regional Competitiveness Operational Programme (RCOP)*) ise Ülke ekonomisinin rekabet gücünün artırılması ve bölgesel sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılmasını hedeflenmiştir [252]. Tez çalışması kapsamında BROP önemli olduğu için aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP)'nın hedef bölgesi, 2001 yılı verilerine göre NUTS II seviyesinde kişi başı milli geliri Türkiye ortalamasının %75'inin altında kalan 12 NUTS II (43 il) bölgesi olarak belirlenmiştir (Şekil 3.4). Hedef bölgede toplamda 43 il yer almakta olup, finanse edilecek projelerin bu bölgelerden sunulması veya bu bölgede uygulanacak olması şartı konulmuştur. Programdan Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sorumludur [258].

Operasyonel Programda benimsenen bu yoğunlaşmaya ilave olarak ve de coğrafi yoğunlaşma prensibine ilişkin daha kapsamlı bir yaklaşım oluşturmasını için Stratejik Uyum Çerçeve Belgesinde Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında 15 Cazibe Merkezi (Büyüme Merkezi) belirlenmiştir (Şekil 3.5). Bu bağlamda Stratejik Uyum Çerçeve Belgesine göre coğrafi yoğunlaşmanın büyük bir bölümü kişi başına düşen milli geliri Türkiye ortalamasının % 75'inin altında kalan 12 NUTS II bölgesinden seçilen 15 Büyüme Merkezini içermektedir.

Şekil 3.4 Bölgesel rekabet edebilirlik operasyonel programı hedef bölgesi [258]

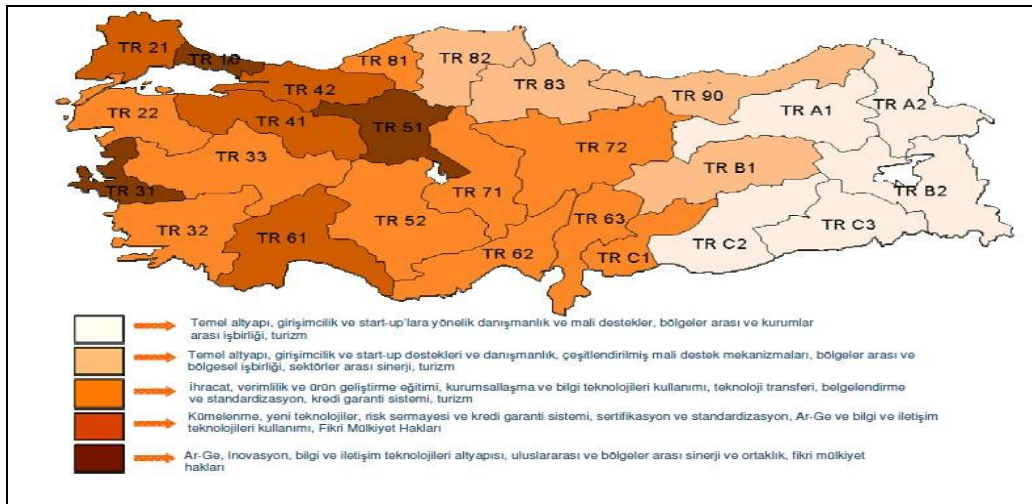
15 Büyüme Merkezini de kapsayan 12 DÜZEY II bölgesi Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programının esas faydalanıcısı olarak görülmüştür. Büyüme merkezleri ile bu merkezlerin civarındaki iller arasında oluşturulacak işbirlikleri ve hedef bölge ile diğer bölgeler (% 75 eşliğinin üstünde kalan batı bölgeleri) arasında özellikle araştırma geliştirme ve işbirliği ağının oluşturulmasına yönelik oluşturulacak işbirlikleri Operasyonel Programın coğrafi yoğunlaşmasının önemli ayaklarından biri olarak değerlendirilmiştir [258].

Şekil 3.5 Bölgesel rekabet edebilirlik operasyonel programı kapsamında 15 cazibe merkezi (büyüme merkezi) [258]

Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programının 2007–2011 yıllarını kapsayan bütçesi ulusal katkı dâhil 352.5 Milyon euro olarak belirlenmiştir. Bölgesel Rekabet

Edebilirlilik Operasyonel Programı kapsamında verilecek yardımın amacı “Türkiye’nin AB’ye yakınsamasına ve bölgesel farklılıkların azaltılarak Türkiye’nin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak” olarak ifade edilmiştir. Bu amaçlara ulaşılmasını için, Bölgesel Rekabet Edebilirlilik Operasyonel Programı kaynaklarını, programın etkisinin ve katkısının en yüksek olacağı belirli sayıdaki sektörler ve bölgelere (bölgesel ve tematik yoğunlaşma) yöneltmiştir. Bu bağlamda, Dokuzuncu kalkınma planının temel eksenlerinden biri olan “rekabet edebilirliliğin artırılması” Operasyonel Programın tematik yoğunlaşmasının, planın bir diğer eksen olan “bölgesel kalkınmanın sağlanması” da Operasyonel Programın coğrafi yoğunlaşmasının temelini oluşturmuştur. Ayrıca Operasyonel Programda, daha ileri düzeyde bir coğrafi ve tematik yoğunlaşma sağlanması için, Orta Vadeli Programın ve Çok Yıllı Endikatif Planlama Dokümanının 3 tematik yoğunlaşmasını da oluşturan KOBİ’lere ve girişimciliğe dayalı bir yaklaşım geliştirilmiştir. Dokuzuncu kalkınma planında da ana sektörler arasında bulunan imalat sanayi ve turizm sektörü de Bölgesel rekabet Edebilirlilik Operasyonel Programının sektörel yoğunlaşmasının ana unsurlarını oluşturmuştur. Şekil 3.6’da programın coğrafi yoğunlaşmasının temelini oluşturan rekabet edebilirlilik haritası verilmiştir. Haritada, bölgelerin çeşitli endeksler kullanılarak ölçülen rekabet edebilirlilik düzeyleri ve bu düzeye uygun olarak desteklenecek öncelikli faaliyetler belirtilmiştir [258].

Şekil 3.6 Bölgesel rekabet edebilirlilik operasyonel programı kapsamında oluşturulan rekabet edebilirlilik haritası [258]

BROP, temel müdahale alan ve konuları (öncelik) tanımlamış ve bu alan ve temalara yönelik faaliyetler geliştirmiştir. Öncelikler; iş ortamının iyileştirilmesi işletme kapasitelerinin artırılması ve girişimciliğin teşvik edilmesi ile teknik yardım olarak belirlenmiştir [258].

BROP kapsamında Van İli; büyüme merkezi (cazibe merkezi) olarak belirlenmiştir. Rekabet edilebilirlik haritasında ise Van'da; temel altyapı, girişimcilik ve start-up'lara yönelik danışmanlık ve mali destekler, bölgeler arası işbirliği ile turizm sektörlerine yönelik faaliyetler önerilmiştir.

IPA I Dördüncü Bileşen İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi:

İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Bileşeni; Birlik uyum politikalarının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklar, özellikle de Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde Avrupa Sosyal Fonu'na uyum hazırlıkları konularında destek sağlamaktadır. Çalışma ve Soysal Güvenlik Bakanlığı tarafından koordinasyonu sağlanan "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı" kişi başı milli geliri Türkiye ortalamasının %75'inin altında kalan bölgelerdeki istihdam kapasitesinin artırılması ve beşeri sermayenin güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu çerçevede istihdam, eğitim ve sosyal içerme öncelik alanları olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda "Genç İstihdamın Desteklenmesi, "Kayıtlı İstihdamın Teşviki" ve "Kadın İstihdamın Desteklenmesi" başlıklarında hibe programları oluşturulmuştur. İstihdam önceliğiyle özellikle gençlerin ve kadınların istihdama katılımının artırılması ve istihdamda sürekliliklerinin sağlanması esas alınmıştır. Bu öncelik kapsamında eğitim ve mesleki eğitim yoluyla istihdama katılım konusunda bir kamu bilinci oluşturulması da öngörülmüştür. Bununla beraber kayıtlı istihdamın teşviki, daha etkin işgücü politikalarının uygulanması, daha kaliteli hizmet sağlanması ve kamu istihdam hizmetlerine de vurgu yapılmıştır [252].

Eğitim önceliğiyle eğitim kalitesinin artırılması, özellikle kız çocukları olmak üzere her yaşta eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve işgücü piyasası ile eğitim bağının kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda "Hayat Boyu Öğrenme" ve "Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması" hibe programı uygulanmıştır. Hayat Boyu Öğrenme ile bu öğrenme imkânlarının yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi,

işçi, işveren ve işletmelerin değişen şartlara uyum kabiliyetlerinin artırılması hedeflenmiştir [252].

Sosyal İçerme kapsamında dezavantajlı kişilerin işgücü piyasasına ve sosyal korumaya erişimlerinin kolaylaştırılması ve işgücü piyasasına erişimlerin önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmıştır [252].

IPA-IV bileşeni iki şekilde uygulanmıştır. Bunlardan ilki Operasyonlar (Şemsiye Projeler) olarak adlandırılmıştır. Ulusal düzeyde faaliyetlerin yürütülmesi, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve ulusal politikaların belirlenmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu, Sosyal Güvenlik Kurumu gibi merkezde yer alan kamu kurum ve kuruluşları tarafından “operasyon” olarak adlandırılan “şemsiye projeleri” kapsamaktadır. İkinci olarak Hibe Programları ise; operasyonların (şemsiye projelerin) en önemli ayağını, yerel düzeyde ilgili tarafların kullanacağı hibe programlarını oluşturmaktadır. Hibe programları ile yereldeki kurumlara, sosyal taraflara, sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, belediyelere, valiliklere, mevcut sorunlarını belirleme, söz konusu sorunlar için ortak çözüm önerileri geliştirme ve bunları hayata geçirme imkanı sağlamayı hedeflemiştir [252].

IPA I- Beşinci Bileşen Kırsal Kalkınma:

Kırsal Kalkınma bileşeni kapsamında tarım, hayvancılık, gıda, balıkçılık ve alternatif tarım alanlarında faaliyet gösteren işletmelere, üretici bireylere, kooperatiflere ve üretici birliklerine hibe programları aracılığı ile finansman desteği sağlanması planlanmıştır. Söz konusu hibe programlarının Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından, toplam 42 ili kapsayacak şekilde uygulanacağı belirtilmiştir. Fonlar, Türkiye’nin katılım öncesi dönemdeki öncelikleri ve ihtiyaçlarını dikkate alarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak üzere, tarımsal işletmeleri Avrupa Birliği standartlarına yükseltmeyi amaçlayan Şubat 2008 tarihli Kırsal Kalkınma (IPARD) Programında saptanan öncelikler çerçevesinde kullanılmıştır. Bu bileşende fonların kullanımına ilişkin tüm yetki AB tarafından TKDK’ya devredilmiştir. Diğer bileşenlerden farklı olarak bu bileşenden, kar amacı güden özel ve tüzel kişiler de yararlanabilmektedir [252].

Programın temel hedefi; tarım sektörünün sürdürülebilir modernizasyonuna katkı sağlanması, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve çevre ile ilgili AB standartlarına uyumun teşvik edilmesi, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunulması, tarım-çevre tedbiri ve yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanması (LEADER) ve buna yönelik hazırlıkların yapılması olarak belirlenmiştir. Program 10 proje konusuna göre destek vermektedir. Bunlar; Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım, Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım, Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması, Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması, Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması, Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması, Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi, Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi, Kırsal Turizm, Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi'dir. Proje konuları IPARD tarafından belirlenen alt tedbir gruplarına göre sınıflandırılmış olup sektörel olarak öncelik taşımaktadır [259]. Çizelge 3.5'de IPARD tedbir ve içeriklerine ait bilgiler verilmiştir.

IPA kapsamında 2007-2013 yılları itibarıyla bütçelenen toplam fon yaklaşık 11.5 milyar euro olarak ifade edilmiştir. Bu tutarın yaklaşık yarısını oluşturan 4,8 milyar euro, nüfus ve yüzölçümü büyüklüğü dikkate alınarak Türkiye için ayrılmıştır (Şekil 3.7) [261]. Şekil 3.19'a göre en fazla bütçe bölgesel kalkınma, geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma ile kırsal kalkınma bileşenine ayrılmıştır.

BİLEŞEN	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
I. Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	256,1	239,6	217,8	231,3	227,5	246,3	1.675,3
II. Sınır Ötesi İşbirliği Programları	2,1	2,9	3,0	3,1	5,1	2,1	2,2	20,5
III. Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,8	378,0	1.790,3
IV. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,9	96,0	479,6
V. Kırsal Kalkınma (IPARD)	20,7	53,0	85,5	131,3	172,5	189,8	213,0	865,8
TOPLAM:	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	860,1	935,5	4.831,5

Şekil 3.7 2007-2013 IPA I Dönemi Türkiye mali yardım miktarları (Milyon Euro) [253]

Çizelge 3.5 IPARD tedbir ve içerikleri [260]

ALT TEDBİR	ALT TEDBİR KODU	TANIM	İÇERİK
101	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	Tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve Topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	
103	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Ürünlerin işlenmesi için verimliliğin artırılması ve işleme sanayinin kalite, hijyen ve gıda güvenliği, veterinerlik kontrolleri, hayvan refahı, çevre koruma ve iş güvenliği ile ilgili AB standartlarının sağlanmasıdır.
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
302	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	İş olanakları ve gelir yaratmakta çok iyi bir potansiyele sahip olduğu belirlenen üç tamamlayıcı üretim niteliğinde olan arıcılık, tıbbi ve aromatik bitki üretimi ile süs bitkileri üretiminin geliştirilmesi, Hem tarım ve gıda ürünlerinin, hem de geleneksel el sanatları gibi yöreye özgü ürünlerin yerel ölçüde gelişimine destek verilmesi ve kırsal turizmin desteklenmesi amaçlanmaktadır.
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkarlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine Parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

IPA'nın temel amacının aday ülkenin AB'ye üye olma sürecindeki ihtiyaç ve önceliklerine hizmet eden projeleri desteklenmesi olduğu ve projeler aracılığıyla kullanılan fonların, AB müktesebatına uyumu ve bu uyum için gerekli idari kapasitelerin oluşturulmasını hedeflediği belirtilmiştir. Buna göre uyum süreci için kurumsal yapıya yönelik projelere yönelik mali yardımın fazla olması yanı sıra ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasına (bölgesel kalkınma, tarımsal ve kırsal kalkınma, sınır ötesi işbirliği ve KOBİ projeleri) yönelik projelerde de mali yardım payının oldukça fazla olduğu görülmektedir [252].

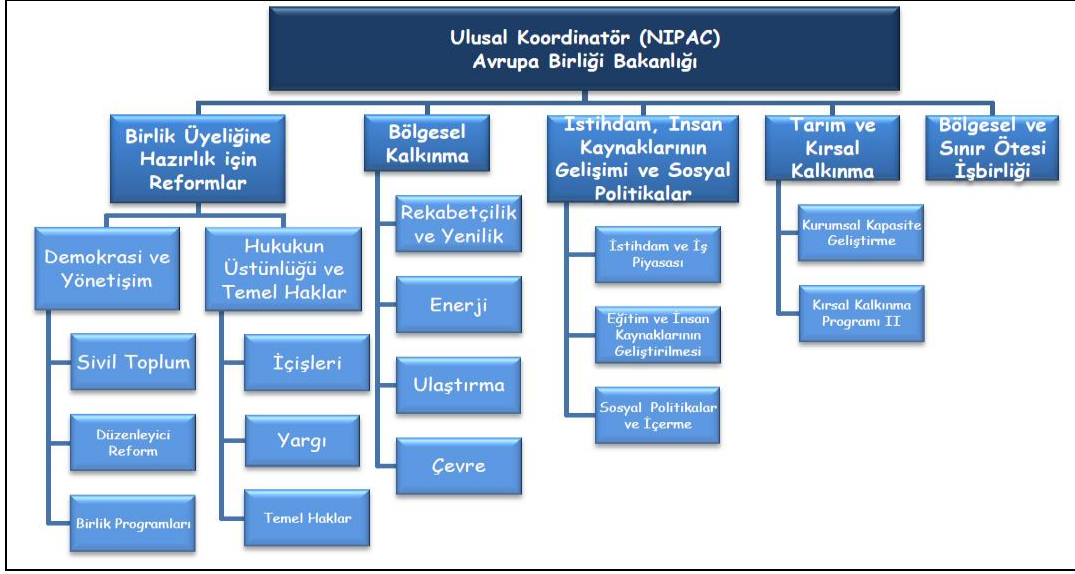
Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA) IPA II:

Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA) IPA II (2014-2020); Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın 2014-2020 yıllarını kapsayan ikinci

dönemini kapsamaktadır. 2007-2013 yıllarını kapsayan birinci dönemin devamı niteliğinde olan IPA II, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum ve müktesebatın uygulanmasına yönelik kapasitesinin geliştirilmesi ile ekonomik ve sosyal uyuma ilişkin kapasitenin oluşturulması hedefleri çerçevesinde yürütülen mali destek programı olarak devam etmektedir. IPA'nın yeni döneminde dört temel hedef belirlenmiştir. Bunlar; siyasi reformlara destek verilmesi, ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmaya destek verilmesi, AB üyeliğinden oluşacak yükümlülüklerin karşılanma kapasitesinin güçlendirilmesi ve son olarak bölgesel entegrasyon ve sınır ötesi işbirliğinin güçlendirilmesidir [261].

Katılım Öncesi Yardım Aracı – IPA I'nın 2007-2013 yıllarını kapsayan ilk döneminde mali yardımların çerçevesini oluşturan beş bileşen (AB üyeliğine geçiş süreci ve kapasite geliştirme, bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, bölgesel kalkınma, istihdam, sosyal politika ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, tarım ve kırsal kalkınma) korunarak IPA II'de, mali yardımlara yön verecek beş politika alanına dönüştürülmüştür. Bu beş politika alanı içinde ise çeşitli başlıklar altında sektörler ve alt-sektörler belirlenerek, sorumluklar Avrupa Birliği Bakanlığı ile birlikte konuyla ilgili Bakanlıklara verilmiştir (Şekil 3.8). İlgili sektör ve alt-sektörler altında yer alan proje faaliyetlerinin sektör sorumluluğunun kurumlar tarafından koordine edileceği belirtilmiştir [262], [263]. Buna göre yeni dönem için dokuz öncelikli sektör belirlenmiştir. Bunlar; demokrasi ve yönetim, hukukun üstünlüğü ve temel haklar, çevre, ulaştırma, enerji, rekabetçilik ve yenilik, istihdam, insan kaynaklarının gelişimi ve sosyal politikalar, tarım ve kırsal kalkınma ile bölgesel ve sınır ötesi işbirliğidir [261].

IPA II döneminde 2014-2020 yılları itibarıyla bütçelenen toplam fon yaklaşık 11.7 milyar euro tutarındadır. Bu tutarın yaklaşık 4.5 milyar eurosu Türkiye için ayrılmıştır (Şekil 3.9) [264]. Buna göre en fazla bütçe AB'ne hazırlık için reformlar, bölgesel kalkınma, demokrasi ve yönetim ile tarım ve kırsal kalkınmaya ayrılmıştır.

Şekil 3.8 Katılım öncesi AB mali yardımlarında yeni dönem IPA-II (2014-2020) [261]

BİLEŞENLER	2014	2015	2016	2017	2018-2020	Toplam 2014-2020
A- Birlik Üyelğine Hazırlık için Reformlar	355,1	196,6	240,3	137,2	652,2	1.581,4
Demokrasi ve Yönetişim		540,2			416,3	956,5
Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar		388,9			236,0	624,9
B- Bölgesel Kalkınma	155,8	265,8	247,0	261,4	595,3	1.525,3
Çevre		297,1			347,5	644,6
Ulaştırma		386,0			56,8	442,8
Enerji		59,0			34,4	93,5
Rekabetçilik ve Yenilik		187,8			156,6	344,4
C- İstihdam, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Sosyal Politikalar	37,4	62,9	65,9	68,9	199,9	435,0
D- Tarım ve Kırsal Kalkınma	72,0	100,9	77,0	158,1	504,2	912,2
Toplam	620,4	626,4	630,8	636,4	1.940,0	4.453,9

Şekil 3.9 2014-2020 Dönemi IPA II Türkiye mali yardım miktarı (milyon Euro) [264]

Öncelikli sektörler IPA'nın ilk dönem bileşenleri altında çalışılan alanlar olup, yeni dönemde belirlenen beş temel politika alanı çerçevesinde devamlılık esastan hareketle sektörel yaklaşım temelinde yeniden uyarlanmıştır [264]. Buna göre EK A-8'de IPA II'nin bileşenleri/politikaları, sektörleri, program içeriği ve sorumlu kuruma ait bilgiler verilmiştir. AB üyeliğine geçiş süreci ve kapasite geliştirme politikası kapsamında; demokrasi ve yönetim ile hukukun üstünlüğü ve temel haklar sektörlerine yönelik amaçlar, bölgesel kalkınma çatısında; çevre, enerji, ulaşım ve rekabet edebilirlik

ve yenilik başlıklı sektörler, ¹istihdam, sosyal politika ve insan kaynaklarının geliştirilmesi kapsamında; istihdam ve işgücü piyasasının geliştirilmesi, eğitim ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, sosyal politikaların geliştirilmesi, tarım ve kırsal kalkınma politikası olarak; kırsal kalkınma programı ile kurumsallaşma ve kapasite geliştirme başlığında alt sektöre yönelik hedefler, son olarak bölgesel ve sınır ötesi işbirliği çatısında; sınır ötesi işbirliğinin güçlendirilmesi, sınır bölgelerindeki sosyoekonomik gelişimin hızlandırılması, yararlanıcı ülkelerin sınır etkinliklerine katılımının sağlanarak gerekli idari kapasitenin yerel ve bölgesel düzeylerde geliştirilmesi hedeflenmiştir.

2014-2020 dönemi IPA II kapsamında sektör ve alt sektörlere göre ayrılan bütçe Çizelge 3.6'da verilmiştir. Bun göre 2 temel politika alanından biri olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü kapsamında yaklaşık 1.5 milyar Euro (1566.6) rekabet ve büyüme yatırımları çatısında ise yaklaşık olarak 3 milyar Euro (2872.5) bütçe ayrıldığı görülmektedir.

II) AB Programları

AB Programı; AB'ye üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirerek Avrupalılık bilincinin, yenilikçilik ve girişimcilik anlayışının yerleşmesini desteklemek, AB politikalarının ve mevzuatının uygulanmasına ve Birliğin karşılaştığı sorunlara ortak çözümler yaratılmasına katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Tüm bu hedefler doğrultusunda yapılması öngörülen çalışmalar ve AB bütçesinden yapılan mali katkılara hukuki bir çerçeve oluşturulması için yapılandırılan AB programlarının başlangıcı 1970'li yıllarına uzanmaktadır. AB politikaları kapsamındaki öncelikli alanlarda yürütülen temel faaliyetlerin bütünleştirilmesi ile meydana gelen programlar altında, belirlenen amaç ve koşullara uygun olarak hazırlanan uluslararası projelere mali destek sağlamaktadır. AB Programları ile aday ülkeler AB'nin ortak politikaları ve çalışma ilkelerine ilişkin bilgileri öğrenmektedir.

¹Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı (BROP)'un devamı niteliğindeki Rekabetçilik ve Yenilik Sektör Operasyonel Programı (RYSOP)'un amacı, *“Türk ekonomisinin rekabetçiliğini AB Ekonomisi seviyesine yükseltmek ve bölgesel sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak”* olarak ifade edilmiştir. Bu amaçlara ulaşabilmek için RYSOP, kaynaklarını *“İmalat Sanayii”* kapsamında toplam faktör verimliliğini (TFV) geliştirmek ve Türkiye'nin mevcut cari açığını azaltmak gibi iki stratejik temaya yoğunlaştırmıştır. Program, sektörel anlamda, imalat sektörü, yaratıcı endüstri, sosyal yenilik, araştırma ve geliştirme, teknoloji transferi ve ticarileştirme alanlarında faaliyet gösteren KOBİ'lere yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda program, üç ana eylem aracılığıyla temel amacına ulaşmayı hedeflemektedir. Bunlar; *“Özel Sektörün Geliştirilmesi Eylemi (ÖSG)”*, *“Bilim, Teknoloji ve Yenilik (BTY)”* *“Kapasite Oluşturma (KO)”* dır [265].

Çizelge 3.6 2014- 2020 yılları arasında IPA II kapsamında politika alanları ve sektörlerin fon miktarı [263].

POLİTİKA ALANLARI	SEKTÖRLER	ALT SEKTÖRLER	BÜTÇE 2014-2020(Milyon Euro)	ÖNCELİK ALANLARI	SORUMLU KURUM
Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü	Demokrasi ve Yönetişim	Tekil Eylemler	58.5		Avrupa Birliği Bakanlığı
		Muktesebata Uyum Desteği	121.7		
		Birlik Programı ve Ajanslarına Katılıma Destek	590.4		
		Sivil Toplum	186		
	Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar	Yargı	183.7	Yargı	Adalet Bakanlığı
		Temel Haklar	33.7	Temel Haklar	Avrupa Birliği Bakanlığı
		İçişleri	392.6*	Göç ve İltica Entegre Sınır Yönetimi Organize Suçlarla Mücadele	İçişleri Bakanlığı
Rekabet ve Büyüme Yatırımları	Çevre	Çevre	644.6		Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Ulaşım	Ulaşım	442.8		Ulaşım, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
	Enerji	Enerji	93.5		Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
	Rekabetçilik ve Yenilik	Rekabetçilik ve Yenilik	344.4		Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
	İstihdam, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Sosyal Politikalar	İstihdam, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Sosyal Politikalar	435	İstihdam ve İş Piyasası	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Kırsal Kalkınma Programı	801		Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)
		Kurumsal Kapasite Geliştirme	111.2		Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
*40 milyon euro ekstra fon kaynağı verilmiştir.					

Aday ülkelerin AB Programlarına katılması için ayrı birer Mutabakat Zaptının imzalanması gerekmektedir. Mutabakat Zabıtları, söz konusu Topluluk Programına katılım ilkelerini ve o ülkenin ödeyeceği katkı payına dair bilgileri de içermektedir. Komisyon, her yıl Türkiye'ye verdiği desteğin bir bölümünü, Türkiye'nin aidat yükümlülüklerine aktarılacak üzere ayırmaktadır. Aday ülkelerin katılacakları programlar için, genellikle GSMH veya nüfus temelinde belirlenen katkı payları ödemeleri gerekmektedir. Katkı payının belirli bir oranının AB tarafından verilen hibe yardımlardan karşılanması mümkün olmaktadır. Ancak, AB katkısı giderek azaltarak maliyet bütünü aday ülke tarafından üstlenildiği için Türkiye tüm AB Programlarına katılmak yerine, bir öncelik sıralaması oluşturarak belli programlara katılım kararı almıştır [251].

AB Programlarına ilişkin genel koordinasyon görevi kanunla Avrupa Birliği Bakanlığı'na verilmiştir. Ayrıca her bir programın sorumluluğu ise ilgili kurumlar tarafından üstlenilmektedir [266].

Tez çalışması kapsamında AB Programları; 2000-2006 Dönemi, 2007-2013 Dönemi ve 2014-2020 Dönemi olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemlere yönelik olarak Türkiye'nin katıldığı AB Programları Çizelge 3. 7'de verilmiştir. Buna göre; Avrupa Birliği 2000-2006 yılları arasında 34 Birlik Programı açmıştır. Türkiye bu programlardan sadece 15'ine katılmıştır. Bunlar; eğitim ve öğretim alanında "Leonardo da Vinci ve Sokrates Programı", gençlik faaliyetleri kapsamında "Youth"¹, öncelikli olarak KOBİ'ler olmak

¹Socrates Programı'nın genel faaliyet alanları yedi madde olarak özetlenmiştir. Bunlar; Avrupa'da, eğitim alanında insanların ülkeler arası hareketliliği, eğitim alanında yeniliği ve kaliteyi artırmayı hedefleyen, ülkeler üstü işbirliği ve ortaklıklara dayanan projelerin geliştirilmesi, yabancı dil yeteneklerinin geliştirilmesi ve farklı kültürlerin anlaşılması, eğitimde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, karşılıklı bilgi, tecrübe ve iyi uygulama örneklerinin aktarımını kolaylaştıran ülkeler üstü işbirliği ve iletişim ağları, eğitim sistemleri ve politikalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve gözlenmesi ve karşılıklı bilgi değişimi ile yeniliklerin ve iyi uygulama örneklerinin yayımına yönelik faaliyetlerdir. *Leonardo da Vinci Programı*; üye ve aday ülkelerin mesleki eğitime yönelik politikalarının desteklenmesi ve geliştirilmesi için yürütülmüştür. Bu program; ülkeler arası işbirliğinin kullanılarak mesleki eğitim sistemleri ile uygulamalarında kalitenin geliştirilmesini, yeniliklerin teşvik edilmesini ve Avrupa boyutunun yükseltilmesini amaçlamıştır. Leonardo da Vinci programı kapsamında beş ayrı faaliyet konusundan oluşmuştur. Bunlar; hareketlilik, pilot projeler, dil yeterlilikleri, ülkeler arası ağlar ve referans

üzere girişim ve girişimcilerin büyüme ve rekabet gücünün artırılması kapsamında “İşletme ve Girişimcilik İçin Çok Yıllık Programı (MAP)”, veri alışverişi için trans-Avrupa telematik ağının operasyonu ve gelişiminin desteklemesi kapsamında “İdareler Arası Elektronik Veri Değişimi (IDA II)”, araştırma-geliştirme ve bilgi toplumuna yönelik olarak “6. Çerçeve Programı”, dijital içeriğinin küresel ağlarda üretilmesini ve kullanımının yaygınlaştırılmasına için E-içerik”, kültürel faaliyetler alanında “Kültür 2000”¹, işgücü piyasası politikalarının analizi, araştırması ve izlenmesi için işbirliğinin sağlanmasını ve Avrupa İstihdam Stratejisi'nin geliştirilmesi kapsamında “İstihdam ve Teşvik Tedbirleri Topluluk Programı”, dezavantajlı gruplara ve her türlü ayrımcılığa karşı yönelik olarak “Ayrımcılıkla ve Toplumsal Dışlanma İle Mücadele Programı,” sosyal politikalar çatısında “Cinsiyet Eşitliği” ve son olarak gümrük ve vergi alanında işbirliği çerçevesinde “Customs 2007 ve Fiscalis 2007 Programları” ile “Halk Sağlığı Alanında Topluluk Eylem Programı”²’dir. 2007-2013 yılları arasında ise 35 Birlik Programından 10 tanesine katılmıştır. Bunlar; eğitim ve öğretim alanında “Hayatboyu Öğrenme Programı”, gençlik faaliyetleri kapsamında “Gençlik Programı”², rekabetçilik ve yenilik alanlarının desteklenmesi için “Rekabet Edilebilirlik ve Yenilik Programı (CIP)”, araştırma ve teknolojik yenilikler kapsamında “7. Çerçeve Programı,” kültürel faaliyetler alanında “Kültür Programı 2007 ve 2007-2019 Yılları İçin Avrupa Kültür

kaynaklarıdır. Gençlik Programı ise gençleri gönüllülük temelinde, aktif olarak dâhil ederek gençlere örgün eğitim sistemleri dışında beceri ve uzmanlıklar kazanabilmeleri için olanaklar tanımayı amaçlamıştır. Genel olarak 15-25 aralığında bulunan gençlere ve bu gençlere hizmet eden gençlik çalışanlarına ulusal ve uluslararası alanda projeler gerçekleştirme imkan tanımıştır [267].

¹Kültür 2000; tüm kültürel ve sanatsal alanlarda (performans sanatları, plastik ve görsel sanatlar, edebiyat, miras, kültür tarihi vb.) kültürel işbirliği projelerine mali destek vermeyi amaçlamıştır. Kültür 2000 Avrupa Parlamentosu ve Konseyin 508/2000/EC sayılı kararıyla 14 Şubat 2000’de oluşturulmuş ve 31 Mart 2004’te Avrupa Parlamentosu ve Konseyin 626/2004/EC no’lu kararıyla süresi uzatılmıştır [268].

²2000-2006 dönemini kapsayan eğitim ve gençlik programları (leonardo da vinci, sokrates, youth), 2007-2013 yıllarını kapsayan yeni dönemde Hayatboyu Öğrenme Programı ve Gençlik Programları olarak adlandırılmıştır [267].

Başkenti Eylemi¹,” istihdam ve sosyal dayanışmaya yönelik “İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı-Progress”, gümrük ve vergi alanında işbirliği çerçevesinde “Customs 2013 ve Fiscalis 2013 Programları” ile demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi konuların gelişimine yönelik “Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA)-European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) ²”dır.Son olarak Türkiye 2014-2020 döneminde uygulanmakta olan kırkdört AB Programları’ndan yedisine katılmaktadır. Bunlar; kültürel ve yaratıcı sektörlerin desteklenmesi kapsamında “Yaratıcı Avrupa³,” nitelikli ve sürdürülebilir istihdam, sosyal koruma, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele ile çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik olarak “İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı (EaSI),” işletmelerin ve KOBİ’lerin rekabet edebilirliklerini desteklemeyine yönelik “İşletmeler ve KOBİ’lerin Rekabet Edebilirliği Programı (COSME),” eğitim ve öğretim alanında “Erasmus,” bilimde mükemmeliyet, sanayide liderlik ve sosyal sorunlar

¹Kültür Programı 2007; sahne sanatları, görsel sanatlar, plastik sanatlar, kültürel miras gibi birçok alanda, dernek, üniversite, kültür enstitüleri, kamu otoriteleri gibi çok fazla sayıda kültür kurumunun birlikte çalışmasını, ortaklaşa kültürel ve sanatsal projeler yaratmasını ve uygulama konusunda olanaklar sağlamasını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Program çerçevesinde gerçekleştirilecek işbirlikleri ile ulusların karşılıklı anlayışın kolaylaştırılacağı, yaratıcılıkların artırılacağı, farklı kültürlerin birbirlerinin kültürlerini tanımasını sağlayacağı ve bu şekilde kültürel anlamda Avrupa vatandaşlığına katkıda bulunacağı öngörülmüştür (KUZKA, 2016). Avrupa Kültür Başkenti ise; “Avrupa’da yaşayan insanların buluşmasına katkı” amacını benimseyerek, kültür mirası koruma, kentsel dönüşüm, sosyal gelişim, eğitim gibi alanlarda üretilen projeler üzerinden kentteki kültürel ve sanatsal faaliyetleri etkileyecek, kentteki gündelik yaşamla bu etkinliklerin etkileşim içinde olmasını hedeflemektedir [271].

²Avrupa Komisyonu tarafından yürütülen DİHAA küresel anlamda demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi konuların gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Programın 2011 yılı için iki temel hedefi olan "Sivil Toplumun Katılımının Artırılması" ve "İnsan Hakları Savunucularının Desteklenmesi" başlıkları altında öncelik alanları oluşturmuştur [272].

³Yaratıcı Avrupa Programının genel hedefleri; Avrupa kültür ve dil çeşitliliğinin korunması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesi, Avrupa’nın kültürel mirasının tanıtılması, akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi teşvik ederek Avrupa kültür ve yaratıcı sektörlerin, özellikle görsel-işitsel sektörün, rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesidir. Bu hedefler doğrultusunda özel amaçlar belirlenmiş ve bu amaçlar üç alt programdan oluşmuştur. Bular medya, kültür ve sektör ötesi ayaktır [264].

kapsamında “Horizon 2020,” gümrük ve vergi alanında ise “Customs 2020 ve Fiscalis 2020 Programları”dır [264].

Türkiye’nin 2000-2020 yılları arasında uyguladığı/uygulayacağı AB Programları, programların amaçları, programların toplam bütçeleri, programdan faydalananlar ve programın Türkiye’deki sorumlu kuruluşları ise EK A-9’da verilmiştir. Buna göre; 2000-2006 döneminde en fazla bütçe AB Eğitim ve Gençlik Programlarına (3.520 milyon euro), 6. Çerçeve Programına (17.5 milyar euro), İşletme ve Girişimcilik için Çok Yıllı Programa (450 milyon euro), Halk Sağlığı Alanında Topluluk Eylem Programına (312 milyon euro) ve Kültür Programına (236.5 milyon euro) ayrılmıştır. AB 2000-2007 Döneminde ise AB Programlarına toplam 22.672.900.000,00 Euro hibe desteği ayrılmıştır. Buna göre en fazla hibe desteğini AR-GE 6. Çerçeve Programı (17.500.000.000,00 Euro), Socrates (1.850.000.000,00 Euro) ve Leonardo da Vinci (1.150.000.000,00 Euro) programlarına tahsis edilmiştir. Kültür 2000 Programına 236.500.000 Euro destek sağlanmış olup bu destek miktarı toplam bütçenin %1.04’ünü oluşturmuştur. Son olarak 2014-2020 dönemi kapsamında toplam 96.706.626.000 Euro hibe desteği ayrılmıştır. Buna göre Horizon Programı (77.028.300.000 Euro) ile Eğitim, Öğretim, Gençlik ve Spor Programı (14.774.524.000 Euro) en fazla desteği almıştır. Yaratıcı Avrupa Programı ise 1.462.724.000 Euro ile toplam desteğinin %1.51’ini oluşturmuştur.

Genel olarak 2000-2020 yılları arasında AB Programları kapsamında toplam 179.696.720.000 Euro hibe desteği öngörülmüştür. Bu destek miktarı ağırlıklı olarak en fazla araştırma ve geliştirme programları (6. ve 7. Çerçeve Programları ve Horizon Programı) ile eğitim ve öğretim programlarına (Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programları) ayrılmıştır.

Çizelge 3.7 2000-2020 yılları arası AB birlik programları ([269], [270]’den geliştirilerek)

2000-2006 Dönemi	2007-2013 Dönemi	2014-2020Dönemi
1.Ayrımcılıkla Mücadele 2. Cinsiyet Eşitliği 3. Toplumsal Dışlanmayla Mücadele 4. İstihdam Teşvik Tedbirleri Topluluk Programları 5. İdareler Arası Elektronik Veri Değişimi (İDA II) 6. İşletme ve Girişimcilik İçin Çok Yıllık Program (MAP) 7. Avrupa İçin Akıllı Enerji 8. Marco Polo 9. LIFE III 10. Sivil Koruma Mekanizması 11. Çevre Koruma STK’lar 12. AR-Ge Üzerine 6. Çerçeve Programı 13. AR-Ge Üzerine 6. Euratom Çerçeve Programı 14. E-İçerik 15. İnternetin Daha Güvenli Kullanımı İçin Eylem Planı 16. Fiscalis 2007 17. Customs2007 18. Leonardo da Vinci II 19. Socrates II 20. Erasmus-Mundus 21. E-Eğitim 22. Eğitim alanında Avrupa Seviyesinde Aktif Kurumların Desteklenmesi İçin Eylem Programı 23. Youth 24. Kültür 2000 25. Media Plus/Medya Eğitim 26. Kültür Alanında Avrupa Seviyesinde Aktif Kurumların Desteklenmesi İçin Eylem Programı 27. Aktif Avrupa Vatandaşlığının Sağlanması İçin Eylem Programı 28. Halk Sağlığı Alanında Topluluk Eylem Programı 29. Tüketicilik Politikasını Destekleyen Topluluk Eylemleri 30. DAPHNE II 31. Medeni Hukuk Konularında Yargısal İşbirliğine Yönelik Çerçeve Program 32. Cezai İşlemlerde Polisin ve Yargının İşbirliği İçin Çerçeve Program 33. Pericles 34. Hercule	1. e-Devlet Hizmetleri (ISA) Programı 2. Tüketici Politikası Alanında Topluluk Eylemi 3. Marco Polo II Programı 4. Pericles Programı 5. Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programı (CIP) 6. Araştırma ve Teknolojik Gelişme Alanında Yedinci Çerçeve Programı 7. EURATOM Yedinci Çerçeve Programı 8. Vatandaşlar İçin Avrupa Programı 9. İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı-Progress Programı 10. 2007-2013 Kültür Programı 11. 2007 – 2019 Yılları İçin Avrupa Kültür Başkentleri Eylemi 12. Medya 2007 Programı 13. Hayatboyu Öğrenme Programı 14. Gençlik Programı 15. Terörizm ve Güvenlikle İlgili Diğer Risklerin Sonuçlarının Yönetimi, Önlenmesi ve Hazırlık Programı 16. Suçun Önlenmesi ve Suçla Mücadele Programı 17. Kriminal Adalet Programı 18. Sivil Koruma Mali Aracı 19. Temel Haklar ve Vatandaşlık 20. Avrupa Entegrasyon Fonu 21. Avrupa Mülteci Fonu 22. Dış Sınırlar Fonu 23. Avrupa Geri Dönüş Fonu 24. LIFE + (Çevre Mali Aracı) 25. Gümrük (Customs) 2013 Programı 26. Daphne III Programı 27. Sivil Koruma Mekanizması 28. Hercule II Programı 29. Sivil Adalet 30. Uyuşturucu Kullanımı ve Bilgilendirme 31. Sağlık Alanında Topluluk Eylemi 32. Fiscalis 2013 Programı 33. Erasmus Mundus Programı 34. Güvenli İnternet Programı 35. Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA)-European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR)*	1. İltica, Göç ve Entegrasyon Fonu 2. Sivil Koruma Mekanizması 3.Uyum Fonu 4. Ortak Tarım Politikası (sütun I) 5. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası 6. Avrupayı Birleştirme Mekanizması 7. Tüketici Programı 8. Kopernik Programı 9. Hercule II Programı 10. Yaratıcı Avrupa (Creative Europea) 11. Kalkınma İşbirliği Aracı 12. İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı (EaSI) 13. AB Yardım Gönüllüleri Programı 14. İşletmeler ve KOBİ’lerin Rekabet Edebilirliği Programı: COSME 15. AB Sivil Koruma ve Avrupa Acil Müdahale Eşgüdüm Merkezi 16. Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Programı 17. Erasmus + 18. Avrupa Komşuluk Aracı (ENI) 19. Vatandaşlar İçin Avrupa Programı 20. Gıda ve Yem 21. Galileo 22. AB Dış Eylemler İçi Garanti Fonu 23. Sağlık 24. Horizon 2020 25. İnsani Yardım 25. Nükleer Güvenlik İşbirliği Aracı (INSC) 27. İstikrar ve Barışa Katkı Enstrümanı (IcSP) 28. İç Güvenlik Fonu 29. IT Sistemi 30. ITER 31. Adalet Programı 32. Az Gelişmiş Bölgeler 33. LIFE 34. Makro Finansal Destek 35. Daha Gelişmiş Bölgeler 36. Nükleer Silahlardan Arınma Programı 37. Uzak ve Seyrek Nüfuslu Bölgeler 38. Ortaklık Aracı (IP) 39. Haklar, Eşitlik ve Vatandaşlık 40. Kırsal Kalkınma (CAPII) 41. Geçiş Bölgeleri 42. Gençlik İstihdam Girişimi (YEI) 43. Customs 2020
*EIDHR Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından yürütülen program AB Programı olarak geçmektedir.		

3.2.2.4 Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Strateji Planları (2013-2017)

03.06.2011 tarihli 635 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ismi değiştirilerek kurulan Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının görevi; *“kalkınma planlarına göre ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve milli güvenlik hedefleri doğrultusunda bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikalarını ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak, organize sanayi bölgeleri ve endüstri bölgelerinin planlanmasına, kuruluşuna, yapılaşmasına ve işleyişine ilişkin görevleri yerine getirmek, metroloji politikasını hazırlamak, Bakanlığın görev ve faaliyet alanına giren konularda, uluslararası kuruluşlar, Avrupa Birliği ve yabancı ülkelerle ilişkilerini yürütmek, iki ve çok taraflı bilimsel, sınai ve teknik işbirliği anlaşmaları ve protokollerinin hazırlanmasına yardımcı olmak, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlarla yürüttüğü projelerin ve programların hazırlanmasını, koordinasyonunu ve kontrolünü sağlamak, bilişim sektörünün rekabet gücünü artırmak için gerekli çalışmaları yürütmek”* olarak tanımlanmıştır [273].

Bakanlığın hizmet birimlerinden biri olan Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü'nün görevleri tez konusu ile ilişkili olduğu düşünülerek daha detaylı incelenmiştir. Buna göre Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü'nün görevleri; bilim, teknoloji, araştırma, geliştirme ve yenilikçilik politikalarının ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlenmesi, uygulanması, izlenmesi ve koordinasyonunun sağlanması, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması kapsamında rekabet gücünün yükseltilmesi için sanayiye yönelik olarak araştırma, geliştirme, yenilikçilik, tasarım ve girişimcilikle ilgili faaliyet ve projelerin desteklenmesi, teşvik edilmesi ve bu projeler sonucunda ortaya çıkan teknolojik ürünün patenti, yatırımı, tanıtımı ve pazarlanması konusunda gerçek ve tüzel kişilere destek verilmesinden sorumlu birim olarak görevlendirilmiştir [273]. Bu noktada sanayiye yönelik olarak araştırma, geliştirme, yenilikçilik, tasarım ve girişimcilik çatısında oluşturulan projelerin ve bu projelerin çıktısı olan ürünlerin *“patent”* bazında değerlendirilmesi yenilikçilik ve tasarım boyutunda kültür ekonomisi açısından önem arz etmektedir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın faaliyetleri, hedefleri ve stratejileri kültür açısından değerlendirmek için Bakanlığa ait 2013-2017 dönemini kapsayan Strateji Planı

incelenmiştir. Buna göre 2013-2017 yıllarını kapsayan Stratejik Planının vizyonu *“girişimciliğe, yenilikçiliğe, bilimsel gelişmeye ve yüksek katma değerli teknoloji üretimine dayalı, bilgi tabanlı ve rekabetçi ekonomik yapısıyla dünyanın en gelişmiş on ülkesi arasında yer alan bir Türkiye’nin oluşumunda öncü olmak”*, misyonu ise *“bilim, sanayi ve teknoloji alanında politika, strateji, plan ve programlar geliştirmek ve uygulanmasını sağlamak, bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde, bilimsel bilgiye dayalı düşüncenin özendirilmesini sağlamak, yüksek teknolojiye dayalı, verimli, çevreye duyarlı, dışa bağımlılığı azaltan, yüksek katma değerli, güvenli ve sürdürülebilir bir üretim yapısının oluşmasını sağlamak, üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek, başta KOBİ’ler olmak üzere girişimciliğe, yenilikçiliğe ve Ar-Ge çalışmalarına verilen desteklerle, ülke sanayisinin teknolojik altyapısını güçlendirmek ve rekabet gücünü artırmak ve haksız rekabeti önlemeye ve kullanıcıları korumaya yönelik olarak güvenli ürün arzını ve dolaşımını sağlamak”* olarak belirlenmiştir [274]. Buna göre misyon ve vizyonda belirtilen bilgi toplumu, yenilikçilik ve ileri teknoloji vurgusu kültür ekonomisini oluşturan yaratıcılık ve teknoloji ile doğrudan ilişkilidir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Strateji Planı 5 stratejik amaç ve 17 alt amaç, bu amaçlara yönelik 51 hedef ve 278 eylemden oluşmuştur. 2013-2017 dönemini kapsayan Strateji Planına göre Bakanlığa ayrılan toplam bütçe 2.723.868.300 TL’dir. *“Bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikaları çerçevesinde, üretilen bilginin korunması ve ekonomik katma değere dönüşmesi sağlanarak ülke sanayisinin teknolojik yapısını güçlendirmek, araştırma altyapısını ve üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek, girişimcilik, yenilikçilik ve sınıai Ar-Ge kapasitesini artırmak”* olarak belirlenen Amaç 2 ise tez çalışması kapsamında “yenilik ve teknoloji” açısından önem arz etmektedir. Amaç 2 doğrultusunda; Bilim ve Teknoloji ile Nanoteknoloji ve Biyoteknoloji Strateji Belgeleri ve Eylem Planları’nın hazırlanması, sanayi işletmelerinin AR-Ge kapasitelerinin artırılması, Teknolojik Ürün Patent-Yatırım-Tanıtım ve Pazarlama Destek Programının uygulanması, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) alt yapı ve kuluçka programlarının desteklenmesi ve Teknoloji Transfer Ofislerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda toplam 954.447.810 TL bütçe ayrılmıştır [274]. Buna göre yenilik ve teknolojiye ayrılan bütçe toplam bütçenin %35. 04’ünün oluşturmaktadır.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2013-2017 dönemini kapsayan strateji planı kültür politikaları açısından değerlendirildiğinde; misyon ve vizyonda yenilik, teknoloji, bilgi ekonomisi, bilim ve teknoloji alanında politika ile bilgi toplumuna dönüşüm söylemleri dikkat çekmektedir. Kültür ekonomisinde yenilik, teknoloji ve bilgi önemli bir etken olarak görülmektedir. Bu bağlamda Bakanlığın bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu oluşturma hedefi önem arz etmektedir.

3.2.2.5 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Strateji Planları (2015-2017)

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın çevre teşkilatı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ve Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nın tek çatı altında birleştirilmesiyle 04.07.2011 tarihinde kurulmuştur. 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2. Maddesinde Bakanlığın görev tanımı yapılmıştır. Buna göre Bakanlık; yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlanması, uygulanması ve denetlemesinden, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesine yönelik politika geliştirilmesinden, kirlilik oluşturacak her türlü tesis ve faaliyetin çevresel etkilerinin değerlendirilmesinden (ÇED) ve mekânsal strateji planlarının hazırlanmasından sorumludur [275].

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın faaliyetleri, hedefleri ve stratejilerine yönelik olarak Bakanlık 2013-2017 dönemini kapsayan strateji planı hazırlamıştır. Ancak 2015 yılında bu plan güncellenerek 2015-2017 dönemini kapsayan Strateji Planına dönüşmüştür. Bu bağlamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na ait politikaları kültür açısından değerlendirmek amacıyla Bakanlık ait 2015-2017 dönemini kapsayan Strateji Planı'nın güncel olmasından dolayı tez kapsamında incelenmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Buna göre 2015-2017 yıllarını kapsayan Stratejik Planının vizyonu *“2023 vizyonumuzda, temel yaşam alanlarımız olan şehirlerimizi ülkemizin gelişimi, insanımızın refah düzeyinin artırılması, küresel rekabete hazır olması için farklı alanlarda “marka” şehirler haline getirmek”, misyonu ise; “hayat kalitesi yüksek şehirler ve sürdürülebilir çevreyi temin etmek üzere; planlama, yapım, dönüşüm ve çevre yönetimine ilişkin iş ve*

işlemleri düzenleyici, denetleyici, katılımcı ve çözüm odaklı bir anlayışla yapmak” olarak belirlenmiştir [276].

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2015-2017 dönemi Strateji Planı 4 temel amaç ve 26 hedeften oluşmuştur. Bu amaçlardan birincisi planlama ve dönüşümü, ikincisi çevreyi, üçüncüsü yapı ve meslek hizmetlerini ve son olarak dördüncüsü kurumsal kapasite gelişimini kapsamaktadır. Her bir amaca göre ayrılan bütçeler sırasıyla; 984.113.731 TL, 901.633.273 TL, 7.132.273 TL ve 380.842.919 TL olup toplam bütçe 2.779.135.990 TL’dir [276]. Bu bağlamda tez çalışması kapsamında Amaç 1 ve Amaç 2’ye ait hedefler ve bütçeler değerlendirilmiştir.

Türkiye 2023 hedefleri ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına ait hedefler¹ doğrultusunda *“sağlıklı, güvenli ve mekân kalitesi yüksek yerleşmeleri oluşturmak için; mekânsal planlama, kentsel dönüşüm proje ve uygulamaları ile altyapı hizmetlerini yürütmek, ulusal coğrafi bilgi sistemini kurmak”* olarak belirlenen Amaç 1 kapsamında; Hedef 1.1. olarak belirlenen *“kişilikli ve kimlikli marka şehirler”* için 73.910.449 TL, *“sosyal uyumu gözeterek özgün kimliği koruyan, afete duyarlı, estetik, insan ve çevre dostu dönüşüm için yenileme ve rezerv yapı alanlarının belirlenerek, dönüşüm alanlarındaki altyapı projelerinin yapılması”* olarak belirlenen Hedef 1.4 için ise 808.763.131 TL bütçe ayrılmıştır. Bu iki alt hedef kent kültür ve kentsel tasarım çatısında kültür eksenli

¹Türkiye’nin 2023 çevre ve şehirleşme vizyonu; *“zengin, doğal, tarihi, kültürel ve insan kaynaklarını koruyan ve sürdürülebilir kılan, yenilik ve teknoloji ile bütünleştiren, rekabet gücüne sahip, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltan, yaşam kalitesi yükselen bir ülke olmak”* olarak tanımlanmıştır.

64. Hükümet Programı’nda yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre önemli bir hedef ve alt başlık oluşturmuştur. Bu hedefe uygun olarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı stratejisinde imar mevzuatının “yaşanabilir mekânlar” ve “marka şehirler” vizyonuna hizmet edecek şekilde yenileneceğini, kentsel tasarıma ve estetiğe önem verileceğini belirtilmiştir. Ayrıca kentsel dönüşümde katma değer yaratan sektörlerin, yaratıcı endüstrilerin, yüksek teknolojili, çevreye duyarlı yenilikçi üretimin ve enerji verimliliğinin desteklenmesine önem verileceği ve kentsel dönüşüm projelerinin, *“farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu, sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımla”* gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları kapsamında korunan alanlar, doğal sit alanları, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescillenmesi ve onaylanmasına ilişkin gerekli ölçütlerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması öngörülmüştür [276].

kentsel stratejilere yönelik çalışmaları/projeleri teşkil etmektedir. Bu bağlamda Amaç 1 kapsamında kültür politikaları açısından toplam 882.673.580 TL bütçe ayrıldığı ifade edilebilir. Ayrılan bütçe toplam bütçenin %31.76'sını oluşturmaktadır [276].

Amaç 2 olarak *“çevre kirliliğini önlemek, çevre standartlarını yükseltmek, iklim değişikliği ile mücadele etmek ve tabiat varlıklarını koruyarak geliştirmek”* için korunan alanlar kapsamında *“korunan alanların tespit, tescil ve ilanı ile plan ve projeler çerçevesinde yönetilmesi, plan ve uygulama çalışmalarının yapılması, doğal ve kültürel değerlerinin araştırılması, korunması ve izlenmesinin sağlanması”* (hedef 2.8) 8 kültürel mirasa yönelik bir kültür politikası içermekte olup bu hedefe 206.709.557 TL bütçe ayrılmıştır bu bütçe toplam bütçenin %7.44'ünün oluşturmaktadır. Buna göre birinci ve ikinci amaçlarda belirlenen kültüre yönelik yatırımların toplamı 1.015.472.688 TL olup toplam bütçenin % 39.2'sini oluşturmaktadır. Bakanlığın hedeflerinde kentin ve çevrenin iyileştirilmesinde, geliştirilmesinde ve düzenlenmesinde kültürel mirasdan faydalanmayı amaçladığı ifade edilebilir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2015-2017 dönemine ait strateji planında "*küresel rekabete hazır olması için farklı alanlarda “marka” şehirler haline getirmek*” belirlenen vizyonda marka şehirler vurgusu dikkat çekmektedir. Marka şehirlerin kentsel tasarımla şekillendirilerek kentsel dönüşümün; ayrıştırıcı olmayacağı, özgün kimliği korunacağı, tarih ve kültürel birikimle uyumlu, farklı fonksiyonları içeren kullanımlarla sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı bir yaklaşımla uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca çevre kalitesinin iyileştirilmesi, dezavantajlı grupları da kapsayan tasarım uygulamaların oluşturulması, doğal ve kültürel değerlerin araştırılması, koruma alan statüsüne sahip alanların korunması ve kayıt altına alınması hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda marka şehirler yaratmada kentsel tasarımdan faydalanılacağı açıkça görülmektedir. Kentsel tasarımın etkin bir şekilde marka kent yaratmada politikaları kültür eksenli kentsel stratejilerde uygulanmaktadır Özellikle flagship projeler bu politikalara iyi bir örnek oluşturmaktadır. Farklı alanlarda marka kent oluşturma amacıyla, farklı alanların neler olduğunun tanımlanmaması büyük bir eksikliktir. Çünkü bu alanlar kültür, sanayi, sağlık, turizm, doğa vb. gibi unsurları içebilmekte ve bu unsurlara göre tasarım ve politikalar şekillenmektedir. Amaçlanan marka kent imajı üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; kentin olmayan imajını yoktan var etmek, var olan imajı yeniden iyileştirmek

ya da değiştirmektedir. Ayrıca burada dikkat çekici bir diğer nokta ise küresel rekabette kentlere biçilen rollerdir. Bakanlık kentleri rekabet ortamında yarışa uyum sağlayan ve bu yarıştan olumlu şekilde faydalanabilecek potansiyelleri içinde barındıran bir güç olarak görmektedir.

3.2.2.6 Vakıflar Genel Müdürlüğü Strateji Planları (2015-2017)

Anadolu ilk vakfın kuruluş tarihi olan 1048 yılından günümüze Türk-İslam kültür ve medeniyetinin yapıtaşının oluşturan vakıflar, Selçuklu Devleti döneminde bir yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak ortaya çıkmış olup zaman içinde kanunlarla yapısal ve yasa değişiklere uğrayarak 20 Şubat 2008 tarihli ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile bugünkü mevcut yapısına ulaşmıştır [277]. Kanuna göre; vakıfların yönetimi, faaliyetleri ve denetimine, yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılması, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesin sağlanması Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındadır [278].

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait iki hizmet biriminin kültür politikaları açısından önemli görevler üslendiği görölmektedir. Bu hizmet birimlerinden biri olan Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı; vakıf kültür varlıklarının tespit ve envanterini yapmak, vakıflara ait vakıf kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon ve diğer projeleri hazırlamak/hazırlatmak, onarım ve restorasyonlarını yapmak/yaptırmak, gerektiğinde eser ile koruma alanlarının kamulaştırma işlemlerini yürütmekle görevlidir. Bu bağlamda kültürel varlıkların tespiti, korunması ve yenilenmesi ile direk ilgili birim olarak görölmektedir. Diğeri ise Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı'dır. Bu hizmet birimi; Genel Müdürlük arşivinde bulunan vakfiye, ferman, berat, hüccet ve benzeri belgelerin tercüme ve transkripsiyonunu yapmak, sınıflamak ve arşivlemek, vakıflarla ilgili yayın faaliyetlerinde bulunmak, vakıf müze, kütüphane ve kültür merkezlerini açmak, denetlemek, yurt içi ve yurt dışındaki vakıf ve üst kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde bilimsel, kültürel ve sosyal etkinlikler düzenlemek, projeler üretmek, vakıflara ait taşınır kültür varlıklarının korunması ve kaçakçılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri almak ve kaçırılan eserlerin iadesi ile ilgili işlemleri yürütmekle görevlidir [278]. Buna

göre kültürel varlıkların kayıt altına alınması, tescillenmesi, tanıtımının yapılması ve korunmasından sorumlu birim olduğu görülmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait 2 strateji planı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2009 yılında hazırlanan 2010-2014 dönemine ait Strateji Planı diğeri ise 2014 yılında hazırlanan 2015-2019 dönemine ait Strateji Planıdır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü internet sitesinde 2006-2014 yılları arasındaki Faaliyet Planları ile 2010-2016 yılları arasındaki Performans Programları da incelenmiştir. Bu bağlamda tez çalışması kapsamında 2015-2019 Strateji Planının kültür politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi ve yatırımların faaliyet ve performans programlarına göre incelenmesi uygun görülmüştür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait 2015-2019 dönemini kapsayan Strateji Planı; misyon, vizyon, temel ilke ve değerler ile 5 adet stratejik alan, 5 adet stratejik amaç, 17 adet stratejik hedef, 26 adet strateji ve 37 adet performans göstergesinde meydana gelmiştir. Strateji planının misyonu; *“vakıfları, vakfedenlerin iradesi doğrultusunda, günümüz şartlarına uygun olarak yaşatmak, geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak”*, vizyonu ise *“evrensel değerler ve çağdaş yöntemler ile insanlığı, vakıf ruhu ve medeniyetinde birleştiren öncü bir kurum olmak”* olarak belirlenmiştir [277]. Bu misyon ve vizyon doğrultusunda beş stratejik alan, beş stratejik amaç ve 16 stratejik hedef belirlenmiştir. Bu amaçlara yönelik olarak beş yıllık süreç de 2.250.152.753,75 TL bütçe ön görülmüştür (EK A-10).

Belirlenen stratejik amaçlar ve hedefler kültür politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde; vakıf kültür varlıklarının korunması, restorasyonu, bakımı ve tanıtım üzerine yoğunlaştığı, sanatsal ve kültürel etkinliklerin vakıf bilincinin oluşturulmasında araç olarak kullanıldığı ve vakıf müzelerinin sayısının artırılarak kültürel gelişime katkının amaçlandığı görülmektedir. Buna göre strateji planında doğrudan bir kültür politikasının olduğu söylenebilir.

Kültür politikaları açısından bütçe dağılımı incelendiğinde; strateji 2 (vakıf bilincini geliştirmek ve yaygınlaştırmak) ve strateji 3'e (vakıf kültür varlıklarını ihya etmek ve korumak) yönelik tüm hedefler ile strateji 4'deki (kurumsal yapıyı geliştirmek ve güçlendirmek) ilk üç hedef kültürel varlıklara yönelik olarak değerlendirilmiştir. Bu

amaç ve hedeflerin 2015 yılına ait toplam bütçesi 262.853.806,00 TL olup genel bütçenin yaklaşık olarak %71.2'sini oluşturmaktadır. Beş yıllık bütçe (2015-2019) bazında değerlendirildiğinde ise 2.250.152.753, 75 TL toplam bütçede 1.602.124.300,00 TL bütçenin kültürel varlıkları korumaya ve geliştirmeye ayrıldığı görülmektedir

3.2.3 Bölgesel Kalkınma Politikaları

Ekonomik kalkınma tüm ülkelerin en belirgin temel amacını oluşturmaktadır. Çoğunlukla her ülkede belli bir merkez etrafında yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetler, bölgelerarası gelişme farklılıklarının oluşmasına neden olarak önemli sosyo-ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir [279]. Bu noktada bölgelerarası kalkınmışlık farklılığını dengeleyerek, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelerdeki sosyal-ekonomik-kültürel yapıya yakınlaşmayı sağlayan, bölgelerarası farklılıkları gidermeye yönelik bir bölge politikasına ihtiyacı duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda kalkınma politikalarında bölge politikaları önem kazanarak planlama ve kalkınma politikaları bazında yeni bir oluşum ve anlayışa gidilmiştir.

Buna göre Türkiye’de bölgesel kalkınma/gelişme politikaları ve bu politikalara yönelik planlar değerlendirilerek bölge bazlı kalkınmada kültür politikalarına nasıl bakıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.2.3.1 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023

641 sayılı Kalkınma Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnamenin 23/A maddesi ve onuncu kalkınma planı çerçevesinde, Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023” raporunda bölgesel gelişme; *“ülke kalkınma politikasının bölge ve şehir düzeyinde yapı taşlarını oluşturan; bölgesel ve yerel düzeyde kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılmasını ve kaynaklarını kalkınma yönünde birlikte harekete geçirmesini esas alan; bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması politikaları arasında dengeyi gözeten; yapısal ve temel bir politika olarak”* tanımlanmıştır. Bu bakış açısıyla BGUS’un amacı; *“bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet*

edebilirlik konularında ulusal düzeyde koordinasyonu sağlamak, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasında uyumu güçlendirmek, alt ölçekli (bölge ve il) plan ve stratejilere genel bir politika çerçevesi oluşturmak, bölgesel gelişme alanında ve bu alanla ilgili diğer konularda faaliyet gösteren kurumlar ile mahalli idarelere, üniversitelere ve sivil toplum kuruluşlarına perspektif sunmak” olarak belirtilmiştir [280].

BGUS, bölgesel kalkınmayla ilgili temel stratejileri belirleyen bir belge niteliğinde stratejik planlama yaklaşımı ile hazırlanmış, ulusal düzeyde bölgesel gelişme politikalarını ortaya koyarak bölgesel ve yerel düzeyde politika geliştirme, planlama ve uygulamaya yön vermesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, kalkınma ajansları ile mahalli idarelere bölgelerin ve şehirlerin gelişme politikalarının belirlenmesinde strateji alternatifleri sunacağı öngörülmüştür. Buna göre BGUS’un; Kalkınma Planları, ulusal sektörel stratejiler, AB uyum süreci ve diğer uluslararası işbirliği alanlarında bölgesel gelişmeyle ilgili faaliyetler ile bölgesel ve yerel düzeylerdeki plan ve programlar arasındaki uyumu sağlamlaştıracak/güçlendirerek; sektörel, tematik ve bölgesel politikaların ve uygulamaların etkileşimini artıracak ifade edilmiştir. Bu noktada bölgesel gelişmeye ayrılacak kaynakların yönlendirilmesinde BGUS’un esas alınacağı belirtilmiştir [280].

Bölgesel gelişme politikalarına altlık oluşturmak üzere BGUS kapsamında yürütülen analizlerde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına göre¹ Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 (il) bölgeleri esas alınmıştır (Şekil 3.10). Kalkınma ajanslarının kurulmasına ile birlikte, düzey 2 bölgeler bölge planlarının ve bölgesel gelişme stratejilerinin hazırlanacağı planlama bölge birimleri haline dönüşmüştür. Bu bölgeler; “Beşeri Sermaye ve İstihdam, Gelir, Ekonomik Yapı, Girişimcilik ve Yenilik, Sosyal ve Fiziki Altyapı, Erişilebilirlik, Dijital Yaşam ve İletişim, Doğal Yapı, Çevre ve İklim Değişikliği, Enerji, Kurumsal Yapı ve Sosyal Sermaye, Yerleşim Deseni ve Gelişme Eğilimleri ve Gelişmişlik ve Gelir Durumlarına Göre Bölgeler” başlıkları altında analiz edilmiştir [280].

¹ 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2002 yılında bölgesel istatistiklerin toplanması, sosyo-ekonomik analizlerin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemine (NUTS) uygun karşılaştırılabilir veri tabanı oluşturulması amacıyla Türkiye’de üç farklı düzeyde İstatistiki Bölge Birimleri oluşturulmuştur. Bu sisteme göre 3 bölgeler, 81 il’e karşılık gelmekte; komşu iller 26 düzey 2 bölgeyi, komşu düzey 2 bölgeler ise 12 düzey 1 bölgeyi oluşturmaktadır [280].

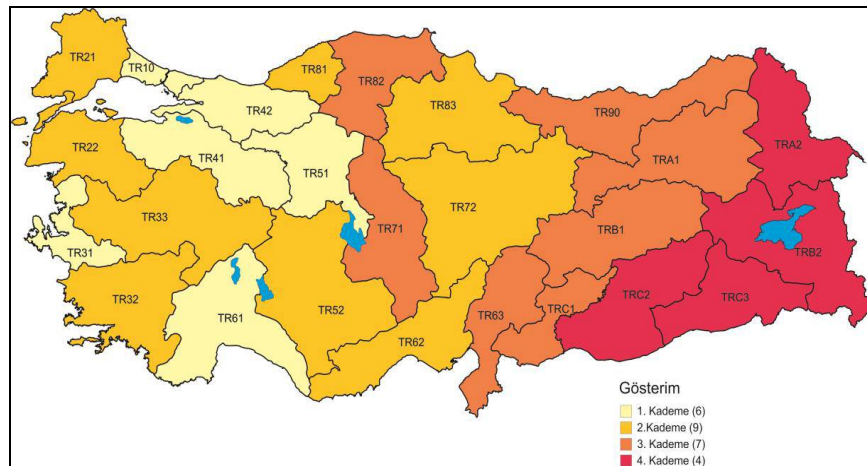
Bölgelerin gelişmişlik durumu; demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere sekiz alt kategoride, çoğunluğu 2009-2010 yıllarına ait 61 değişken kullanılarak hazırlanan 2011 yılı Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) çalışmasına göre belirlenmiş olup Ülke'nin Düzey 2 bölgeleri gelişmişlik düzeyleri açısından dört kademede ele alınmıştır (Şekil 3.11). Buna göre, 14 bölge ülke ortalamasının üzerinde, bir bölge (TR83 - Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) ülke ortalaması düzeyinde, 11 bölge ise ortalamanın gerisinde endeks değerlerine sahip olarak görülmüştür. Tek ilden oluşan Düzey-2 bölgeleri (İstanbul, Ankara ve İzmir) en gelişmiş bölgeler olurken, TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) Düzey-2 bölgeleri dördüncü ve beşinci sırada yer almıştır.

Düzey 1 Kod	Düzey 1 Bölge Adı	Düzey 2 Kod	Düzey 2 Bölgelerinin Kapsadığı İller (Düzey 3)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir
		TR32	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara
		TR52	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana, Mersin
		TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Şekil 3.10 İstatistiki bölge birimleri düzey 1 ve 2 bölgeler ile kapsadığı iller [280]

Karadeniz bölgesi içerisinde, Orta ve Doğu Karadeniz bölgeleri ilerleme kaydederken, Batı Karadeniz’de nispi bir gerileme görülmüş, Akdeniz bölgesinde ise, Batı Akdeniz bölgesindeki hızlı yükselişe karşılık Çukurova ve Doğu Akdeniz bölgeleri daha alt sıralarda yer almıştır. Dördüncü kademede yer alan Düzey-2 bölgelerinin tamamı ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer almıştır. Türkiye’deki bölgelere kişi başına düşen gelir açısından bakıldığında ise, kişi başı GSKD değeri Türkiye ortalaması üzerinde olan bölgeler “Yüksek Gelirli”, kişi başı GSKD değeri Türkiye ortalamasının altında ancak %75’inin üzerinde olan bölgeler “Orta-Yüksek Gelirli”, kişi başı GSKD değeri Türkiye ortalamasının %75’inin altında ve %50’sinin üstünde olan bölgeleri “Orta-Düşük Gelirli” ve kişi başı GSKD değeri Türkiye ortalamasının %50’sinden düşük

bölgeleri “Düşük Gelirli” olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 3.12). Buna göre ağırlıklı olarak Doğu Anadolu ve Güney Anadolu Bölgesinde düşük gelir düzeyi sınıfında yer almıştır [280].

Yüksek Gelir Düzeyi	TR10 (İstanbul) TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) TR51 (Ankara) TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) TR31 (İzmir) TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	Kişi başı GSKD Değeri Türkiye Ortalaması Üzerinde Olan Bölgeler (son üç yıl)
Orta-Yüksek Gelir Düzeyi	TR22 (Balıkesir, Çanakkale) TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) TR62 (Adana, Mersin) TR52 (Konya, Karaman) TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	Kişi başı GSKD Değeri Türkiye Ortalamasının altında %75'inin Üzerinde Olan Bölgeler (son üç yıl)
Orta-Düşük Gelir Düzeyi	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	Kişi başı GSKD Değeri Türkiye Ortalamasının %75'inin Altında %50'sinin Üstünde Olan Bölgeler (son üç yıl)
Düşük Gelir Düzeyi	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	Kişi başı GSKD Değeri Türkiye ortalamasının %50'sinden düşük bölgeler (son üç yıl)

Yukarıda belirlenen analizler doğrultusunda Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS)'a yönelik vizyon, temel ve alt amaçlar belirlenerek stratejiler oluşturulmuştur. BGUS; *“Sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekûn kalkınmış bir Türkiye”* vizyonu ile yedi farklı ilke ve bu ilkelere yönelik genel amaçlardan oluşmuştur. Bu amaçlar; bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması, tüm bölgelerin, potansiyellerinin değerlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması suretiyle ulusal kalkınmaya azami düzeyde katkı sağlaması, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi ve Türkiye genelinde daha dengeli bir yerleşim düzeni oluşturulmasıdır [280].

Yukarıda belirtilen genel amaçlara ulaşmak için, bölgelerdeki farklı nitelikteki yerleşimlerin kalkınmasını yönlendirmek üzere “Mekânsal Amaçlar” ve tüm bölgelere yönelik politika, yönetim ve uygulama çerçevesini yönlendiren “Yatay Amaçlar” belirlenmiştir. Mekânsal amaçlar, kalkınma politikalarının mekân esaslı yaklaşımla, yerleşimlerin niteliklerine ve ihtiyaçlarına göre farklılaştırılması suretiyle geliştirilmiştir [280].

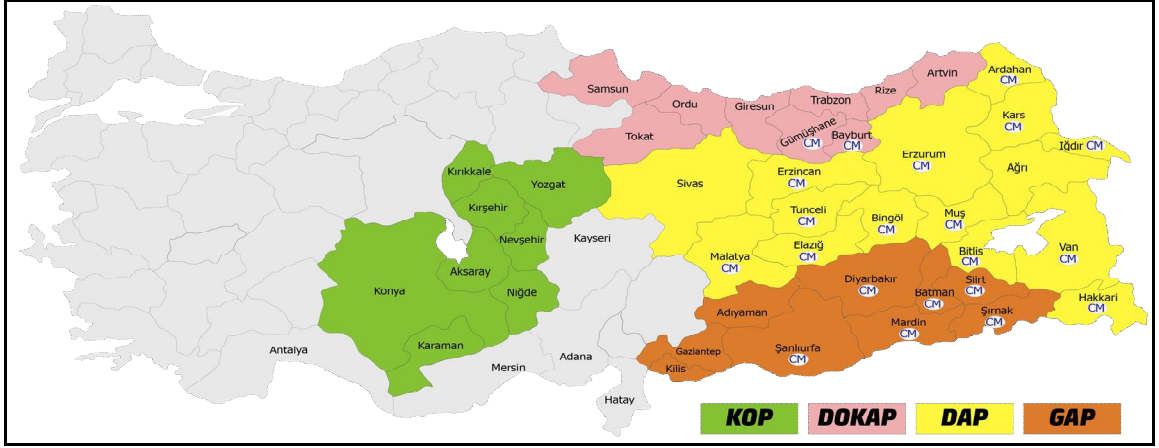
Yerleşimler bir örnek olmadığından; gelişme amaçları yerleşimlerin farklı niteliklerine özgü olarak temellendirilmiştir. Strateji kapsamında altı mekânsal amaç belirlenmiştir. Bunlar; metropol alanların küresel rekabet gücünün artırılması, büyüme odaklarının uluslararası rekabet gücünün artırılması, bölgesel çekim merkezleriyle düşük gelirli yörelerde kalkınmanın tetiklenmesi, yapısal dönüşüm illerinde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve ekonominin canlandırılması, öncelikli gelişme illerinin ülke geneline yakınsanması ve kırsal alanlarda kalkınmanın hızlandırılmasıdır. Yatay amaçlar ise, mekânsal amaçları destekleyen; bölgesel gelişme politikalarıyla doğrudan ilişkili, bölge ve yerleşimlerin bütünü için geçerli olan alanlarda ulaşılması gereken sonuçları kapsamaktadır. Yatay amaçların sektörel ve tematik stratejilerle bölgesel stratejilerin uyumunu güçlendireceği, merkezi ve yerel idarelerin hizmetlerini yönlendireceği, kaynak tahsisi ve uygulamayı etkinleştireceği öngörülmektedir. Buna göre yatay amaçlar; bölgesel gelişme yönetişimin iyileştirilmesi ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, kamu yatırım ve destek uygulamalarının bölgesel gelişme amaçlarıyla uyumlaştırılması, bölgelerin rekabet gücünün geliştirilmesi; yatırım imkânlarının

tanıtımı ve yatırım sürecinin desteklenmesi, girişimcilik ortam ve kültürünün geliştirilmesi, üretim organizasyonu ve kümelerin geliştirilmesi, bölgesel yenilik stratejilerinin geliştirilmesi, turizm potansiyelinin yerel ve bölgesel kalkınma için etkili kullanımı, üniversitelerin bulundukları bölgelere sağlayacakları katkıların artırılması, sınır ötesi ve bölgeler arası işbirliklerinin geliştirilmesi, sürdürülebilir çevre ve yeşil ekonominin desteklenmesi ve ulaşım ağının ve erişilebilirliğin geliştirilmesidir [280].

Bölgesel Gelişim Ulusal Stratejisi kapsamında bölgeler düzeyinde kültüre yönelik doğrudan bir politika ve strateji belirlenmemiştir. Temel ilkeler incelendiğinde kalkınmada fırsat eşitliği, sürdürülebilirlik ile yerellik ve yerindenlik kavramları dikkat çekmektedir ve bu ilkeler doğrultusunda oluşturulan genel amaçlarda kültür ve kültürel değerlere yönelik net bir amaç geliştirilmemiştir. Ancak mekansal ve yatay amaçlara yönelik stratejilerde metropol alanlarda küresel rekabet gücünün artırılması başlığı altında; kentlerde yaratıcılığın artırılması, kültürel ve yeni teknolojik sektörlerin desteklenmesi, kültür endüstrilerine göre politikaların oluşturulması, iş ve kültür turizmin entegre edilmesi, bölgesel çekim merkezleri çatısında turizmin çeşitlendirilmesine yönelik olarak doğal ve kültürel değerlerin belirlenmesi (kültür, inanç, gastronomi, doğa ve kış turizmi gibi turizm çeşitlerinin geliştirilmesi), markalaştırılması ve kültür sanat yatırımlarının desteklenmesi, kültürel değerlerin geliştirilmesi (yerel değerler) ile üretim ve bilişim teknolojilerine yönelik kuluçka merkezlerin geliştirilmesi için stratejiler oluşturulmuştur. Bu stratejiler ağırlık olarak turizm ve teknoloji sektörlerinin geliştirilmesini amaçlarken içinde kültür öğelerini de barındırmaktadır. Planda Van iline yönelik olarak; bölgesel çekim merkezleri ile büyüme kutuplarının oluşturulması amacıyla Cazibe Destek Merkezleri Programı kapsamında uygulamaların ve OSB ile İŞGEM çalışmalarının yürütülmesi, turizm stratejisi kapsamında ise “Kültür Turizmi Destinasyonları ve Gelişim Bölgeleri” olarak “Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi” için gerekli yatırımların yapılması önerilmiştir.

3.2.3.2 Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Bölge Planları

Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 08 Haziran 2011 tarih ve 27958 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 642 numaralı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş 17. 08. 2011 tarih ve 28028 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 649 KHK ile İdare’nin işleyişi ile ilgili esaslar yeniden düzenlenmiştir. Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 14 ili (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) kapsamakta olup, merkez teşkilatı Erzurum’da yer almaktadır (Şekil 3.13). Doğu Anadolu Projesi (DAP)’ın genel amacı; *“uygulandığı illerdeki yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi suretiyle Doğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınmasını hızlandırmak”* olarak ifade edilmiştir [281]. DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı vizyonu *“bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini yönlendiren söz sahibi ve öncü bir kuruluş olmak”*, misyonu ise *“ bölge potansiyelini harekete geçirerek refah seviyesinin yükseltilmesi amacıyla, kamu kurum kuruluşlarıyla etkin işbirliği içerisinde; araştırma, planlama, programlama faaliyetlerini yürütmek, kamu yatırımlarını yönlendirmek, koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek, yenilikçi ve öncü projelerin geliştirilmesini sağlamak suretiyle bölgenin sürdürülebilir kalkınmasının altyapısını oluşturmak”* olarak belirlemiştir [282]. Bu amaç ve vizyon-misyon doğrultusunda DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına ait görevler tanımlanmıştır. Bunlar; Bölgesel kalkınmayı hızlandırma amacıyla eylem planları hazırlanması ve koordinasyonu, Bölgede yürütülen yatırım projelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi, yatırım projelerinin geliştirilmesine ve Kalkınma Bakanlığı’nın usul ve esaslarına göre malî ve teknik destek sağlanması, kalkınma ajansları ile ortak çalışmaların yürütülmesi ile Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre yenilikçi destek programları tasarlanması ve uygulanmasıdır [281]. Buna göre DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı bölgesel ölçekte kalkınma politikalarına yön veren en etkili aktör olarak görülmektedir.

Şekil 3.13 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı il sınırları [283].

DAP Başkanlığı tarafından hazırlanan Eylem Planları; bölgedeki illerin tamamını kapsayacak şekilde, Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimleri bazındaki bölge planları ile diğer plan ve programlara göre oluşturulmaktadır. Eylem planlarının hazırlanmasında bölgedeki kalkınma ajansları başta olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri alınarak, Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunun onayına sunulmak üzere Başkanlıklar tarafından Kalkınma Bakanlığına gönderilmektedir. Onaydan sonra planın uygulanmasının takibi ve koordinasyonundan Başkanlıklar sorumludur [281].

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı bölgesel kalkınmaya yönelik eylem planları hazırlayarak ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği sağlamaktadır. Başkanlık kurulmadan önce bölgesel politikalar ve planlara ait çalışmalar DPT çatısında organize edilmiştir. Bu planlara yönelik en önemli çalışma 2000 yılında hazırlanan Doğu Anadolu Projesi Ana Planı'dır. Ayrıca DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasıyla birlikte Başkanlık 2014-2018 yıllarını kapsayan DAP Eylem Planı hazırlanmıştır. DAP Ana Planı ve DAP 2014-2018 Eylem Planlarının amacı, plan hedefleri ve stratejileri Kültür politikaları ve Van iline yönelik hedefler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

DPT tarafından 2000 yılında hazırlanana Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı, 14 ilin (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, bu yörede yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda ekonomik, sosyal ve çevresel

hedefler belirlenmiştir. Ekonomik hedefler bazında bölgedeki kişi başına düşen gelir ve istihdamın arttırılmasına, sosyal hedefler için bölgeler arası sosyal dengesizliğin azaltılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine, çevresel hedefler kapsamında ise doğal kaynakların korunmasına yoğunlaşmıştır [284].

2000 yılında hazırlanan DAP Ana Planı Doğu Anadolu Bölgesinde ağırlıklı olarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedeflemiştir. Planda Türkiye'de en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin kendi potansiyeli doğrultusunda (sektörel) gelişmesi için plan ve uygulama önerileri getirilmiştir. Bu doğrultuda insan kaynaklarının güçlendirilmesi, tarım ve sanayi sektörünün geliştirilmesi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, en büyük sosyal sorunlardan biri olan yoksulluğun azaltılması ve kentsel alt yapının oluşturulmasına yönelik plan- proje ve politikalar önerilmiştir. Bölgedeki illerin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alınarak Erzurum, Malatya ve Van illeri “Çekim Merkezleri” olarak belirlenmiştir. Bu çekim merkezlerine göre sektörel gelişim projeleri geliştirilmiştir. Tez çalışması örneklem alanını oluşturan Van ili bu plan çatısında önemli bir çekim merkezi olarak görülmüştür. İmalat sanayi, tarım ve turizm sektöründe Van iline ait birçok proje önerisi sunulmuştur.

Kültür politikaları açısından DAP Planı değerlendirildiğinde ise, planda kültür başlığı bulunmamakta olup doğrudan bir kültür politikası geliştirilmemiştir ancak kültürel değerlere yönelik stratejiler ve projeler oluşturulmuştur. Doğal ve kültürel değerler turizm potansiyeli olarak turizm sektöründe itici güç olarak değerlendirilmiştir. Bölge’de tarihi miras ve kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak restorasyon, koruma ve çevre düzenlemesi, üç alt bölgede müzeleri geliştirme kapsamında açık hava müzesi, kongre merkezi ve müze yapı ile el sanatlarının geliştirilmesi/yaşatılması için projeler ve stratejiler belirlenmiştir. Kültürel miras ve kültürel yatırımlar açısından bu projelerin önerilmesi önemli görülmektedir.

Planda Van kentinde Ani Kenti, Ayanis, Akdamar Adası ve Van Kalesine yönelik koruma ve restorasyon çalışmaları, Ayanis'da müze önerisi, Başkale, Gürpınar, Güzelsu ilçelerinde kıl çadır ve çanak çömlek yapımı, gümüş işçiliği ve kilim dokumaya yönelik el sanatlarının geliştirilmesi, yöresel halk oyunlarının (Papuri, Kekekvan, Lorke (Van), Nevruz, Hidrellez, koç katımı, Aşık Emrah Şenlikleri, Van-Erciş, Satranç Festivali festival ve şenliklerin tanıtılması için önerilerin geliştirilmesi kültür politikaları açısından önemli

görülmektedir. Özellikle planda doğal, kültürel, tarihi ve yerel değerlere vurgu yapıldığı söylenebilir.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Eylem Planı (2014-2018) ise; Doğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve temel altyapı hizmetlerine yönelik mevcut durumu analiz ederek gelişme stratejileri oluşturmuştur. Bu stratejiler doğrultusunda DAP Eylem Planı'nın temel amacı; “ *Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan nüfusun ekonomik, sosyal, ve çevresel boyutuyla yaşam kalitesinin artırılması ve bölgenin refah düzeyinin, ulusal ortalamaya yakınsamasının sağlanması*” olarak belirlenmiştir. Bu amaca yönelik beş adet gelişme eksenini belirlenmiştir. Bunlar; gıda ve tarım sektöründe verim ve katma değerin artırılması, sanayi ve hizmetler sektörlerinin güçlendirilmesi, altyapı, kentleşme ve çevresel koruma çalışmalarının artırılması, beşeri-sosyal sermayenin ve sosyal altyapının güçlendirilmesi ile kurumsal kapasitenin geliştirilmesidir [285]. Ayrıca plandaki her bir gelişme eksenini ve alt başlıkta yer alan eylemler için sorumlu kuruluşlar, paydaşlar, proje başlama ve bitiş tarihleri ile yapılacak çalışmalar özetlenmiştir.

Beşeri ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi için; eğitim, sağlık, kültür, spor, sosyal hizmetler ve sivil topluma yönelik amaçlar geliştirilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda: okullaşma oranını artırmak için derslik yapılması, yurt ve pansiyonların kapasitelerinin artırılması, mevcut okullar bünyesinde 152 adet kütüphanenin kurulması ve mahalle kütüphanelerinin yaygınlaştırılması, halk eğitim, meslek eğitim ve sürekli eğitim programlarının etkinleştirilmesi, üniversitelerin altyapı imkânlarının geliştirilmesi, bilim ve sanat merkezleri, özel eğitim merkezleri ve rehberlik araştırma merkezlerinin açılması, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, sağlık turizmi potansiyeline sahip iller için alt yapı ve tanıtım çalışmalarının yapılması, Sosyal Destek Programı (SODES) kapsamında istihdam yaratılması ve dezavantajlı gruplara yönelik projelerin geliştirilmesi, spor, kültür ve gençlik hizmetleri için tesislerin oluşturulması, devlet tiyatrolarının bölgeye yönelik kültürel ve sanatsal faaliyetlerinin artırılması ve Bölgedeki tarihi mekânların ve manevi şahsiyetlerin tanıtımının yapılması için öneriler geliştirilmiştir [285].

Planda belirtilen ana stratejiler ve alt eylemler kapsamında Van ilinde gıda ve tarım sektöründe verimlilik ve katma değerin artırılması için; hayvancılık (büyük ve küçük

baş) bitkisel üretim (sebze ve meyve) ve Van Gölü'ndeki su ürünlerinin üretim ve pazarlanmasının desteklenmesi, sanayi ve hizmetler sektörlerinin güçlendirilmesi amacıyla; Van Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nin tamamlanması, 215 adet küçük sanayi siteleri (KSS) işyerinin yapılması, Van İş Geliştirme Merkezleri'nin (İŞGEM) kapasitesinin artırılarak büyütülmesi, teknoloji gelişim merkezi oluşturulması (Teknokent-YYU), Kapıköy sınır kapısının yap-işlet-devret modeli ile yenilenmesi, İran ile sınırötesi işbirliğinin geliştirilmesi, Kuzey Van Gölü Selçuklu Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi'ne yönelik 1/1000, 1/5000 ve 1/25000 ölçekli plan çalışmalarının yapılması, altyapı, kentleşme ve çevresel koruma çalışmalarının artırılması kapsamında; Erciş-Muradiye-Çaldıran ve Van-Şırnak yollarının yapılması, Van-Özalp-Kapıköy demiryolunun yenilenmesi (113km), Van Ferit Melen Havaalanındaki eksikliklerin giderilmesi (bina, kule, teknik blok) yenilebilir enerji kapsamında güneş enerji santrallerinin oluşturulması için mali destek sağlanması, yerel yönetim bünyesinde bilişim merkezlerinin oluşturulması, Van için 100 km'lik içme suyu ana hattı ve artırma tesisinin yapılması, Erciş ilçesinin içme suyu, kanalizasyon şebekesi ve arıtma tesisinin yapılması (AB-IPA fonlarından desteklenmesi), yeşil alan kalitesi ve sayısının artırılmasına yönelik yatırımlar için yerel yönetimlere destek sağlanması, Cazibe Merkezleri Destekleme Programı dâhilinde Van iline yönelik uygulamaların sürdürülmesi amaçlanmıştır [285].

Sosyal sermayenin ve sosyal altyapının güçlendirilmesi için; okul öncesi eğitim, ilköğretim ve 12 yıllık zorunlu eğitime yönelik fiziki alt yapının iyileştirilmesine kapsamında 6044 adet derslik yapılması, okuma kültürünün yaygınlaştırılması amacıyla 28 adet kütüphane, engelli çocuklara yönelik 1 adet 34 kişilik otistik çocuklara eğitim merkezi yapılması, Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin eğitim ve idari mekân kapasitesinin artırılması (Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Morfoloji Binası, Hayvan Hastanesi ve Deney Hayvanları Ünitesi yapım-bakım-altyapı-onarım-çevre düzeni), Üniversitedeki sosyal, sportif ve kültürel altyapılar geliştirilerek yaşam kalitesinin artırılması (Merkezi Yemekhane, Merkezi Kütüphane, sosyal tesis ve lojmanlar ile spor kompleksleri) ve üniversite kütüphanesinin basılı-elektronik yayın sayısı bakımından geliştirilmesi, öğrenci yurt sayısının arttırılması (6350 kişilik), sağlık sektörüne yönelik gerekli alt yapıların oluşturulması (2 adet Toplum Sağlığı Merkezi, 13 adet Aile Sağlığı Merkezi,

Erciş Devlet Hastanesi, Merkez Sağlık Kampüsü, Adli Psikiyatri Hastanesi, Fizik Tedavi Rehabilitasyon Hastanesi, Muradiye-Özalp-Bahçesaray Devlet Hastanesi, Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi, Sağlık Müdürlüğü Hizmet binası, 112 Komuta kontrol Merkezi, 1 adet Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM))’nin oluşturulması, sağlık turizmine yönelik araştırma yapılması, Özalp, Başkale, Gürpınar ve Tuşba Sosyal Hizmet binalarının yapılması, yaşlıların bakımı kapsamında 100 kişi kapasiteli huzurevi yapılması ve bakıma ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik Sevgi Evler sitesi yapımının tamamlanması ile sosyal etkileşim programlarının etkin hale getirilmesi amaçlanmıştır [285]. “Kültür, Gençlik Hizmetleri ve Spor” başlığı altında Van ilinde; “Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi”¹ kapsamında kent müzeleri sayısının artırılması, kültür ve tabiat varlıkları ile kentsel sit alanlarındaki iyileştirme çalışmaları için Van Kalesi çevre düzeni yapılması ve Urartu Müzesi teşhir tanziminin tamamlanması, Vakıf eserlerinin onarımı ve restorasyonu dahilinde Kaya Çelebi Cami restorasyonunun tamamlanması, tarihi kent bölgelerinin bir bütün olarak korunması ve bu kentlerin kültür ve sanat hayatının merkezi haline dönüşmesi amacıyla restorasyon, sokak sağlıklılaştırma gibi projelerle birlikte yürüyüş yolları, kent müzeleri, pansiyonlar, bedestenler vb. mekanların tasarlanarak koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması, kültür varlıkları envanterinin oluşturulması, kültür hizmetlerine erişimin artırılarak okuma kültürün yaygınlaşması kapsamında Van ilinde halk ve çocuk kütüphanelerinin oluşturulması, Erciş Kültür Merkezinin tamamlanması ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi sorumluluğunda Kültür ve Kongre Merkezinin bitirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, kültür ve sanat faaliyetlerinin çeşitlendirilerek bütün toplumun erişiminin sağlanması için; devlet tiyatroları turne sayılarının artırılması, “Van Çocuk ve Gençlik Tiyatro Şenliği”

¹Ocak 2013 tarih ve 28526 sayılı (Mükerrer) Resmi Gazetede yayımlanan 2013 Yılı Yatırım Programı gereğince hazırlanan “Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller” kapsamında; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım Programında yer alan “2009H040050 Proje numaralı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi”, Bakanlığın görev alanı içinde olmakla birlikte diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından başlanacak veya başlanılan ancak mali kaynak yetersizliği nedeniyle başlanmayan veya bitirilmeyen kültür yatırımlarının gerçekleştirilerek kamunun hizmetine sunulmasını sağlamak amacıyla ödenek desteği sağlamaktadır [286].

etkinliğinin sürekli hale getirilmesi, tiyatro treni projesinin gerçekleştirilmesi, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı kora ve orkestraların DAP illerindeki turne ve konser etkinliklerini artırması, Sinema ve film festivallerinin devamlılığın sağlanması ve gezici film-sinema festivalleri programlarının uygulanması, manevi şahsiyetlerin ve tarihi mekânların tanıtılması amacıyla belgesel, broşür ve kitap gibi materyallerin basılması hedeflenmiştir. Gençler ve spora yönelik stratejiler kapsamında ise; Van ve Erciş Genlik Merkezleri'nin tamamlanması, yöre halkının sportif faaliyetlerine katılımını sağlamak amacıyla Van, Başkale, Gevaş, Gürpınar, Çaldıran, Çatak ve Muradiye'de spor salonlarının yapılması planlanmıştır [285].

Yukarıda belirlenen stratejiler doğrultusunda 2014-2018 yılları arasına ait DAP Eylem Planı için belirlenen finansman Şekil 3.14'de verilmiştir. Buna göre en fazla bütçe 10.381 milyon TL ile altyapı, kentleşme ve çevre koruma eksenine ayrılmıştır. Ayrıca 6.653 milyon TL beşeri ve sosyal yapının güçlendirilmesine, 3.454 milyon TL gıda ve tarım sektöründe verimlilik ve katma değerin artırılması, 502 milyon TL sanayi ve hizmetler sektörlerinin güçlendirilmesi ve son olarak 26 milyon TL kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ayrılmıştır. Dört yıllık plan kapsamında toplam 21.016 milyon TL bütçe ayrılmıştır [285].

(Milyon TL)						
EKSENLER	2014	2015	2016	2017	2018	2014 - 2018
Gıda ve Tarım Sektörlerinde Verimlilik ve Katma Değerin Artırılması	547	624	715	763	805	3.454
Sanayi ve Hizmetler Sektörlerin Güçlendirilmesi	79	91	104	111	117	502
Altyapı, Kentleşme ve Çevre Koruma	1.643	1.877	2.149	2.292	2.420	10.381
Beşeri-Sosyal Sermayenin ve Sosyal Altyapının Güçlendirilmesi	1.053	1.203	1.377	1.469	1.551	6.653
Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi	4	5	5	6	6	26
TOPLAM	3.326	3.800	4.350	4.641	4.899	21.016

Not: Merkezi Yönetim Bütçesinden tahsis edilecek yatırım ödeneklerini göstermekte olup, diğer kaynaklardan sağlanacak ilave finansman dâhil değildir. Ayrıca, projelerin gerçekleştirme durumuna göre ve bütçe imkânlarına bağlı olarak ilave kaynak tahsis edilebilecektir.

Şekil 3.14 DAP 2014-2018 eylem planı finans tablosu [285]

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan ve 2014-2018 yıllarını kapsayan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Eylem Planında kültür, belirlenen beş temel amaç içinde doğrudan yer almamaktadır. Gıda ürünleri ve kırsal kalkınma hedefinde "işlenmiş tarımsal ürünlere ilişkin olarak DAP markalaşma ve pazarlama stratejisi

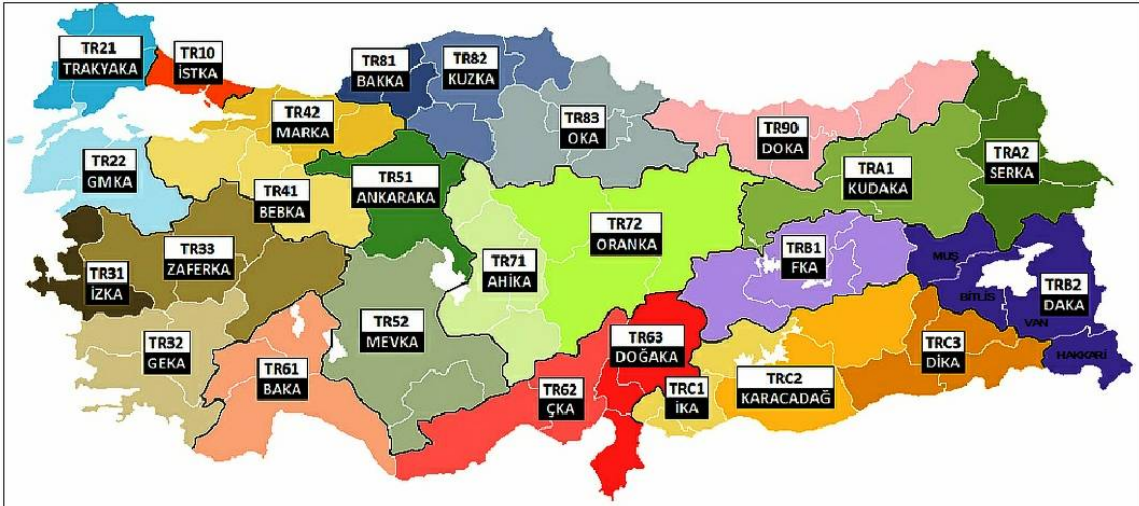
hazırlanması” amacıyla tarım ürünleri üzerinden bir markalaşmaya gidilmesi hedeflenmiştir. Hizmetler sektörü içinde yer alan turizm başlığında doğal değerlerin turizme kazandırılması, kültür ve turizm koruma bölgelerine yönelik plan çalışmalarının yürütülmesi amaçlanmıştır. Bu nokta doğal ve kültürel değerlerin turizm sektöründe önemli yatırım alanları olarak görüldüğü ifade edilebilir. Kentleşme alt başlığında ise kentsel yaşama kalitesinin artırılması için kentsel dönüşüm çalışmaları, sakin şehir projesi, cazibe merkezlerinin desteklenmesi ve doğa korumaya yönelik projelerin hazırlanması (biyoçeşitlilik, milli parklar gibi) öngörülmüştür. Buna göre kentleşmeye yönelik eylem planında ağırlıklı olarak alt yapı çalışmalarına önem verildiği ve doğa-çevre-kent ilişkisi bazında bir programlama yapıldığı söylenebilir.

Kültür, alt başlık olarak sadece beşeri ve sosyal sermayenin güçlendirilmesinde yer almıştır. Eğitim politikalarına ağırlık verilmiş olup dezavantajlı gruplara yönelik yapı ve programlar önerilmiştir. Bu programlardan Sosyal Destek Programı (SODES) kapsamında istihdam yaratılması, dezavantajlı gruplara yönelik projelerin geliştirilmesi ve spor, kültür ve gençlik hizmetleri için tesislerin oluşturulması amaçlanmıştır. SODES kapsamında yapılması öngörülen yatırımlar beşinci bölümde Van iline sağlanan mali destek programında kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksine göre detaylı olarak analiz edilmiştir. Burada önemli bir nokta DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; sosyal ve beşeri sermayeye yönelik hedeflerin uygulanmasında doğrudan SODES’i örnek göstermesidir.

Kültürle doğrudan ilişkili olarak belirlenen hedef ve eylem planları ise; kent müzeleri sayısının artırılması, kültür ve tabiat varlıkları ile vakıf eserlerine yönelik iyileştirme ve restorasyon çalışmalarının yapılması, tarihi kent merkezlerinin kültür ve sanat hayatının odak noktası haline getirilmesi, kültür varlıklarının envanterinin çıkarılması, halk ve çocuk kütüphanelerinin oluşturulması, kültür ve kongre merkezlerinin yapılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve erişilebilirliğinin sağlanması ve SODES kapsamında kültürel altyapıların oluşturulmasıdır.

3.2.3.3 Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA) ve Bölge Planları

25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Kuruluş amacına; *“kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak”* olarak belirlenmiştir. Kanunun 5. maddesinde Kalkınma Ajansının görevleri verilmiştir. Bunlar; yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlanması, bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olunması, Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, yeni girişimciliğin desteklenmesi, bölgenin potansiyeline yönelik araştırmaların yönlendirilmesi ve desteklenmesidir [193]. Bu amaçlara doğrultusunda Türkiye’de 26 Kalkınma Ajansı kurulmuştur. DAKA 22 Kasım 2008 yılında kurulmuştur. DAKA Bitlis, Muş, Hakkâri ve Van illerini kapsamakta olup merkez olarak Van ilinde faaliyetlerini sürdürmektedir (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 DAKA il sınırları [287]

DAKA Bitlis, Muş, Hakkâri ve Van illerini kapsayan TRB2 Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı, 2014-2023 Dönemi TRB 2 Bölgesi Bölge Planı ile Van İli ve İlçeleri Vizyon 2023 Ortak

Akıl Stratejik Eylem Planı hazırlamıştır. Tez çalışması kapsamında planlar kültür ekseninden değerlendirilmiştir.

TRB2 Bölgesi 2011-2013 Dönemi Bölge Planı; Bölge'nin gelişme potansiyelini ortaya çıkartma ve stratejiler geliştirmeyi amaçlamıştır. Plan DAKA'nın ilk bölge planı olup 3 yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. TRB2 Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı'nda (Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van) *“yer altı ve yerüstü zenginlikleri ile beşeri sermayesini katılımcı bir anlayışla harekete geçirerek, 2023 yılında sosyal ve ekonomik refahını ülke ortalamasının üzerine çıkarmış ve bu refahtan her bireyin adil bir şekilde faydalandığı, doğayla barışık bir bölge olmak”* vizyonunu benimsemiştir. Bölge planında 4 ana amaç belirlenmiştir. Bunlar; tarımsal üretimde verimlilik, çeşitlilik ve katma değer artırılması, tarım dışı potansiyel sektörlerin harekete geçirilmesi, beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesi ve kentsel ve kırsal altyapının iyileştirilmesidir [288].

TRB2 Bölgesi 2011-2103 Bölge Planında vizyon, amaçlar ve hedeflerde kültüre yönelik bir başlık bulunmamaktadır. Buna göre planda kültürel yapıyı geliştirecek ve kalkınmanın bir aracı olarak harekete geçirecek doğrudan bir amaç bulunmamakla beraber kültürel yapının sadece turizm sektörünü geliştirmede bir araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (tarihi yapılar turizm alanlarında çevre düzenlenmesi ve restorasyon başlığında değerlendirilmiştir). Ancak yöresel tarım ürünlerinin marka değerinin oluşturulmasının hedeflenmesi kültürel miras açısından gastronomik değerler kapsamında önemli görülmektedir.

TRB 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı ise, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından Bölge'nin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu ve ülke ortalamasının altında kaldığı alanların tespit edilmesi ve desteklenmesi amacı ile bir önceki plana göre daha detaylı hazırlanmıştır. TRB2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı vizyonu; *“beşeri sermayesini geliştirmiş, etkin üretimle ekonomide yapısal dönüşümü ve büyümeyi sağlamış, oluşan sosyal refahtan herkesin adil bir şekilde faydalandığı, doğal ve kültürel mirasını koruyarak kullanan, yaşam kalitesi yüksek, jeo-ekonomik konumu ile çevresine etki edebilen, güvenle yaşanan bir bölge olmak”* olarak ifade edilmiştir. Bu vizyon perspektifinde üç gelişme eksen, 18 adet temel hedef ve bu hedeflerin uygulamasına yönelik 65 strateji belirlenmiştir. Birinci gelişme eksen *“ekonomik dönüşüm ve büyüme”* kapsamında sektörel büyüme (tarım, sanayi, madencilik, turizm, enerji), ikinci

gelişme eksenini “yaşanılabilir mekanlar” olarak kentsel yaşam kalitesini iyileştirilmesi (hava-su-kanalizasyon-atık yönetimi vb.), eğitim, sağlık, kültürel, sosyal, dini ve spor tesisleri, halk eğitim merkezleri, teknik altyapı ve rekreasyon alanları, ulaşım da erişilebilirlik gibi) ve son olarak üçüncü gelişme eksenini “güçlü toplum” olarak sosyal ve beşeri sermayenin geliştirilmesi amaçlanmıştır [289].

TRB2 Bölge Planı’nda 2014-2023 döneminde gelişme eksenleri yönelik 69 adet proje belirlemiştir. Bunlardan 37 tanesi ekonomik dönüşüm ve büyüme, 24 tanesi yaşanılabilir mekânlar ve son olarak 8 tanesi ise güçlü toplum stratejilerine yönelik projelerden oluşmaktadır.

Kültür politikaları açısından Bölge Planı’nda doğrudan kültüre yönelik hedef ve stratejiler bulunmamaktadır. Ancak projelerin içeriklerine bakıldığında kültüre yönelik birçok proje geliştirildiği görülmektedir. Kültür politikaları açısından TRB2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı değerlendirildiğinde; öncelikle vizyon hedefinde doğal ve kültürel mirasın korunması ve beşeri sermayenin geliştirilmesi dikkat çekmektedir. "Ekonomik Dönüşüm ve Büyüme" olan birinci gelişme ekseninde markalaşma stratejisinin benimsendiği ve coğrafi işaretlerin belirlenmesi ve yöresel ürünlerin tescillerinin sağlanması (uşkun, Gevaş fasulyesi, Sıhke kavunu, Norduz koyunu ve keçisi, Van kahvaltısı, Bahçesaray cevizi, Çatak balı, Edremit elması, Van inci kefali, gibi) için gerekli başvuruların yapılması geleneksel ürünler kapsamında kültürel miras çatısındaki gastronomiye önem verildiğini göstermektedir. Ayrıca Urartu rotası kapsamında doğal ve tarihi değerler turizmin açısından değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kültürel değerlerin turizm kapsamında ele alındığı ve turizme yönelik politika ve strateji aracı olarak görüldüğü söylenebilir.

Yaşanılabilir mekânlar kapsamında kent kimliğine önem verilerek sektörel bazda bölgedeki illerin imajları belirlenmiştir. Buna göre Hakkâri “Madencilik ve Lojistik Kenti”, Muş “Tarımsal Üretim ve Tarımsal Sanayi Kenti”, Bitlis “Turizm Odağı ve Müze Kent” Van ise “Ticari, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez Kent” olarak değerlendirilmiştir. Burada önemli olan kentlerin üretimine ve potansiyeline yönelik olarak kalkınma stratejisinde hangi sektöre ya da sektörler öncelik verilmesi gerektiğinin imajla belirlenmiş olmasıdır. Bitlis hariç diğer iller tarım, hizmet, sanayi ve maden sektöründe ilerlemesi/gelişmesi/kalkınması ön görülürken Bitlis ili turizm

sektöründe ve müze kent imajı ile kültür sektöründe gelişme/kalkınma göstermesi hedeflenmiştir. Van ilinin tarihi ve kültürel potansiyeli dikkate alındığında kültür ve turizm kenti yerine ticari, hizmetler ve sanayi sektörüne yönelik bölgesel merkez olarak değerlendirilmesi Van'ın daha çok bölgedeki jeopolitik konumu ve çekim merkezi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca ikinci eksen; kent kimliği ve kent dokusuna yönelik olarak kentsel tasarım çalışmalarının geliştirilmesi kent imajını yenileme/yaratma açısından değerlendirilebilir. Özellikle "Kent Kimliği Odaklı Kent Ekonomisi ve Makro Form Araştırma Projesi" ve "Kent Kimliği Odaklı Mimari Doku Araştırması ve Kentsel Tasarım Projesi" kapsamında; kentin kimliğini oluşturulması, cazibe merkezi alanları yaratılması, sözlü tarih ile belirlenmiş mekân yaşanmışlıklarının ve dönemsel mimari dokuların belirlenmesi, kentin mimari dokusu ve tarihi ile kamusal ve özel alanlarda sanat eserleri ve sanatsal faaliyetlerin sergilenmesi doğrudan kültür politikalarını içermekte olup kentsel tasarım ve kültür ilişkisini okumak açısından önemli görülmektedir. Kentsel tasarımın ne derece önemsendiği, yeni bir kent imajı oluşturmada ne derece önemli olduğu belirlenen stratejilerde de görülmektedir. Buna göre bu stratejilerin kültür eksenli bir yapı oluşturduğu söylenebilir.

Son olarak üçüncü eksen olan "Güçlü Toplum"da sosyal ve beşeri sermayeye vurgu yapılarak, bu yapıların iyileştirilmesi/güçlendirilmesi için eğitim programlarından faydalanılması (AB hayat Boyu Öğrenme Programları), bölgedeki çoklu kimlikleri ve kültürleri bir araya getirmesi için sosyal yaşam biçiminin zenginleştirilmesi yönelik olarak kültür merkezleri ile gençlik ve spor merkezlerinin kurulması proje önerileri olarak sunulmuştur. Beşeri kalkınma perspektifinden bölgeye bakılarak kültürel kurumlarla kültürel çeşitliliğin sosyal yaşamla bütünleşmesinin amaçlandığı, planda; kalkınmanın yalnızca ekonomik boyutta algılanmayarak sosyal ve beşeri sermaye ile birlikte bir kalkınma anlayışını ön görüldüğü ve bu bağlamda sosyal ve beşeri sermayeye yönelik stratejiler ile dolaylı olarak kültürel kalkınmanın hedeflendiği söylenebilir.

DAKA'nın TRB2 Bölgesi bazında hazırlamış olduğu bölge planları haricinde sadece Van iline yönelik Eylem Planı hazırlamıştır. Bu eylem planı, Van ili ve ilçelerini Türkiye'nin 2023 Yılı Vizyonu kapsamında geleceğe hazırlamayı amaçlamıştır.

Son olarak “Van İli ve İlçeleri Vizyon 2023 Ortak Akıl Stratejik Eylem Planı”nda, Van ilinin 2023 Vizyonu; *“Rekabetçi Ekonomisi, Yüksek Yaşam Kalitesi, Gelişmiş Beşeri Sermayesi ile Doğu’nun Başkenti, Ortadoğu ve Yakındoğu’nun Çekim Merkezi”* olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Avrupa Birliği (AB)’nin bölgesel gelişmişlik farkları çalışmalarında ortalama göstergelerde %75 eşiğin altında kalan bölgeleri gelişmemiş bölge şeklinde değerlendirmesi referans alınarak Van ilinin 2023 yılında kişi başı milli gelirini 18.750 USD’ye ulaştırması hedeflenmiştir. İyimser senaryoda, Van ilinin Türkiye 2023 yılı hedeflerini birebir yakalayacağı, kişi başı milli gelirin 25.000 USD olacağı öngörülmüştür (DAKA, 2014a). Belirlenen bu vizyona erişmek için stratejik amaçlar, stratejik hedefler, stratejiler, uygulama projeleri ve eylemler hiyerarşisi doğrultusunda 3 adet stratejik amaç ve 16 adet stratejik hedef belirlenmiş, bu amaç ve hedeflere ulaşmak içinse 67 adet strateji seçilmiştir. Stratejilerin altında ise 321 adet eylem ve proje tanımlanmış, eylem ve projelerin performans göstergeleri, ilgili paydaşları ve zaman çizelgesi oluşturulmuştur. Bunun yanında Van ili ve ilçelerinin 2023 yılı vizyonuna ulaşması bakımından Van İli 2023 Yılı Temel Hedefleri tanımlanmıştır [290].

Van İli ve İlçeleri Vizyon 2023 Ortak Akıl Stratejik Eylem Planı Projesinde Van ili için belirlenen vizyona erişmek için Çizelge 3.8’de verilen eylem planları hazırlanmıştır. Çizelge 3.8’e göre; stratejik amaçların bölgedeki ekonomik, beşeri ve kurumsal kapasite üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Van İli ve İlçeleri Vizyon 2023 Ortak Akıl ve Stratejik Eylem Planı’nda; Mekânsal Gelişim Organizasyonu kapsamında tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörü (ticaret ve lojistik sektörü, turizm sektörü) başlıkları altında bölgeleme haritaları oluşturularak refah seviyesi, yaşam kalitesi ve beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik eylem planları ve projeleri oluşturulmuştur. Eylem Planında belirlenen vizyonda beşeri sermaye vurgusu yapılarak Van’ın jeopolitik durumu öne çıkarılmıştır. Planda vizyon ve amaçlarda doğrudan kültür başlığı bulunmamakta olup kültüre yönelik politikalar eylem planları ve projelerden okunmaktadır.

Çizelge 3.8 Van ili ve ilçeleri vizyon 2023 ortak akıl stratejik eylem planı [290]

VİZYON	REKABETÇİ EKONOMİSİ, YÜKSEK YAŞAM KALİTESİ, GELİŞMİŞ BEŞERİ SERMAYESİ İLE DOĞU’NUN BAŞKENTİ, ORTADOĞU VE YAKINDOĞU’NUN ÇEKİM MERKEZİ		
STRATEJİK AMAÇLAR	A-Bölgesel ve bireysel gelir ve refah seviyesinin artırılması	B- Çevreye duyarlı yüksek yaşam kalitesinin sağlanması	C-Beşeri sermaye, bireysel ve kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi
STRATEJİK HEDEFLER	1. Tarımsal üretimde verimlilik ve katma değer artırılması	1.Kentsel planlama hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çok merkezli gelişimin sağlanması	1.Eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi
	2. İmalat sanayiinin geliştirilmesi ve dönüştürülmesi	2.Çalışma alanlarının geliştirilmesi	2.Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi
	3. Dış ticaretin geliştirilmesi	3.Yaşama ve sosyal alanların geliştirilmesi	3.Sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi
	4. Doğal kaynak ve zenginliklerin ekonomik üretimde kullanılması	4.Teknik altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi	4. İşbirliği ve koordinasyonun artırılması
	5. Turizm sektörünün geliştirilmesi	5.Ulaşım olanakları ve erişilebilirliğin artırılması	
	6. Yatırım ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi	6. Doğal afet ile mücadelenin ve çevresel sürdürülebilirliğin artırılması	

Bölgesel ve bireysel refah düzeyine yönelik eylemlerde turizm sektörünün canlanması ve potansiyelinin tanıtılması için kültürel miras değerlerine (gastronomi, tarihi ve kültürel alanlar, el sanatları, endemik türler) önem atfedilmiştir. Van mimarisinin yaşatılması, yöresel tatların tanıtılması, Etnografya Müzesi’nin kurulması ve arkeolojik kazıların yapılmasını öneren eylemler planda turizm çatısında değerlendirilse de doğrudan kültür politikaları ile ilişkilidir. Planda önerilen yedi turizm modeline (kültür ve tarih turizmi, gastronomi turizmi, kıyı ve geleneksel turizmi, sağlık turizmi, doğa turizmi, spor turizmi ve alışveriş turizmi) baktığımızda kültürel ve doğal değerlerin turizm sektörüne yönelik olarak değerlendirildiği açıkça görülmektedir.

Çevreye duyarlı yüksek yaşam kalitesinin sağlanması kapsamında; bölgesel gelişim koridorları tarım, turizm ve sanayi sektöründen oluşmaktadır. Eylemlerde sosyal ve kentsel yaşama kalitesinin artırılmasında kültürel yapı ve etkinliklere (kültür ve sanat merkezleri ile atölyelerin, kütüphanelerin, sinemaların, tiyatroların, festivaller ve gençlik merkezlerinin oluşturulması/geliştirilmesi) önemli bir rol biçildiği söylenebilir.

3.2.3.4 Muş-Bitlis-Van Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı

"Muş-Bitlis-Van Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı" 11.11.2008 tarih ve 27051 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik", 4856 sayılı Kanun'un 2 (h) ve 10 (c) maddeleri ile 2872/5491 sayılı Kanun'un 9 (b) maddesi uyarınca 01.04.2011 tarihinde onaylanmış daha sonra bazı değişiklikler yapılmıştır [291].

Çevre düzeni planı üç temel yaklaşımdan oluşmuştur. Bunlar; sürdürülebilirlik, yerel ekonomik kalkınma ve yasal ve doğal eşiklerdir. Buna göre sürdürülebilirlik yaklaşımında doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar koruma-kullanma ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yerel ekonomik kalkınma perspektifinde; mevcut ve gelişmesi olası sektörlerin desteklemesi, kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak sektörler bazında yapılan değerlendirmeler ışığında yerelin sahip olduğu potansiyelin etkin kullanımı ile ekonomik açıdan kendine yeterli bir bölge oluşturulması ve bölgenin uluslararası ticari faaliyetlerinde aktif rol alması yaklaşımı benimsenmiştir. Planlama çalışması kapsamında yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak iller ve ilçeler bazında, birbirlerini destekleyen, potansiyel ve eğilimlere göre sektörel gelişme stratejileri, koruma stratejileri ve mekânsal organizasyonlar belirlenmiştir. Buna göre tarım ve hayvancılık, turizm ve coğrafi konum itibari ile sınır ticaretinin yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Buna göre yerel kalkınma perspektifinde doğal ve kültürel değerler turizm sektörü ile doğrudan ilişkili olarak değerlendirilmiş ve bu değerlerin turizm sektörünü canlandırmasında ve çeşitlendirmesinde kullanılması gerektiği belirtilmiştir [292].

Çevre Düzeni Planı'nda ortak amaca ulaşmak için her ile ait vizyon geliştirilmiştir. Planlama bölgesini oluşturan üç ile ait gelişme senaryolarının her ilin kendine özgü nitelikleri ve yerel potansiyelleri doğrultusunda belirlendiği ifade edilmiştir. Buna göre Muş İli "tarımsal üretim ve tarımsal sanayi merkezi", Bitlis İli, " "turizm odağı ve müzekent" ve Van İli "ticaret, hizmetler ve sanayi sektörlerine dayalı bölgesel merkez işlevi" olarak kabul edilmiştir [292].

Genel olarak planda doğal ve kültürel değerlerin turizm sektörüne yönelik olarak değerlendirildiği ve ilişkilendirildiği, bu değerlerin turizm sektörünü canlandırmasında

ve çeşitlendirmesinde kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Van ilinin Urartularla öne çıkan kültürel mirasına rağmen Van'ın "ticaret, hizmetler ve sanayi sektörlerine dayalı bölgesel merkez işlevi" yönelik olarak planlandığı görülmektedir. Van Gölü çevresini de kapsayan Selçuklu Bölgesi Kültür Temalı Gelişme ve Eylem Planında¹kültürel ve tarihi değerlerin kültür turizmi açısından değerlendirilmesi ve Çelebibağı Beldesindeki tarihi ve kültürel değerlerin vurgulanmasına rağmen ilçenin tarımsal üretime dayalı kırsal kimliğine yönelik planlamasının yapılması çevre düzeni planında Van iline yönelik olarak doğrudan kültür eksenli bir yaklaşımın bulunmadığını göstermektedir. Ancak bunun aksine Bitlis ile için öngörülen "turizm odağı ve müzekent" hedefi turizm öncelikli kültür politikasını içermektedir. Ayrıca Gürpınar İlçesinde hayvancılık kapsamında ırk belirtilerek Norduz koyunu yetiştiriciliğinin önerilmesi ancak, planda Norduz koyununun neden önemli olduğunun belirtilmemesi de önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

3.3 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Türkiye’de kalkınma politikalarında doğrudan söz sahibi olan ve ulusal düzeyde en önemli aktörlerden biri olan DPT’nin zaman içinde uluslararası aktörlerin etkisiyle yapısal dönüşüme uğrayarak 2011 yılında kapanması ve yerine Kalkınma Bakanlığı’nın kurulması bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Özellikle 1980-2000 yılları arasında uluslararası aktörlerden IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum politikaları ile Türkiye’de neo-liberal politikalar benimsemeye başlayarak serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu dönemde ayrıca 1999 yılında Türkiye’nin AB tam üyeliğine adaylığının kabul edilmesi, 2004 yılında Brüksel Zirvesi ile siyasi kriterlerin yeterli ölçüde karşılandığına dair olumlu görüşün verilmesi ve Türkiye’nin 2005 yılında AB müzakerelerine tam olarak başlamasıyla birlikte AB, uluslararası aktörlerden en etkili

¹ Urartu Medeniyetinin büyük öneme sahip olduğu, Ortaçağ ve sonrasında ise ağırlıklı olarak Türk İslam kültür ve medeniyetinin bölgede hâkim olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bölgede Hristiyan unsurlarının da yer aldığı belirtilmiştir (kiliseler, manastırlar, vb gibi). *Kubbetül İslam* ünvanına sahip Ahlat olmak üzere, Adilcevaz, Erciş, Tatvan ve Malazgirt ilçelerinden oluşan yaklaşık 350.000 ha büyüklüğündeki alan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Selçuklu Bölgesi Kültür Temalı Gelişme ve Eylem Planı kapsamında ele alındığı ve bölgenin bu kapsamda ilan edileceği belirtilmiştir [292]. Daha sonra bu bölge “Kuzey Van Gölü Selçuklu Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) olarak ilan edilmiştir.

olarak kalkınma politikalarına etki etmeye başlamıştır. Özellikle AB uyum süreci ile birlikte bölgesel politikalar önem kazanmaya başlamış, bu politikaların bölgesel düzeyde planlamasından ve uygulanmasından sorumlu olarak 2006 yılında Kalkınma Ajansları, 2011 yılında ise DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. 1960 yılından buyana Kalkınma planları da bu değişimlerden etkilenerek dönemsel olarak devletçi yaklaşımlardan uzaklaşarak serbest piyasa yaklaşımlarına kaymıştır. Bu süreçte kültür politikaları milli kültür vurgusundan zaman içinde AB uyum süreci ile birlikte kültürel çeşitlilik vurgusuna kayarak ekonomik ve sosyal boyutta önemli görülmeye başlamıştır.

Kalkınma politikalarında etkili olan ulusal aktörlerden; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, AB Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı belirlemiş olduğu stratejik planlarla kendi misyonları doğrultusunda politikalar oluşturmuştur. Bu politikalar içinde kültür; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğünde net olarak yer almıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın belirlemiş olduğu stratejiler ve amaçlar doğrultusunda "Kentsel Ölçekte Markalaşma", "Turizmin Çeşitlendirilmesi" ve "Turizm Gelişim Bölgeleri" ¹ (Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi) ile kültürel değerleri turizm için araçsallaştırarak kültür turizmine öncelik verdiği görülmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 'da "marka şehirler ve yaşanılabilir mekânlar" hedefi doğrultusunda kentlerin kentsel tasarımla dönüştürüleceği belirtilmiştir. Bu bağlamda kültür eksenli kentsel stratejilerde belirtilen politik tabanlı kentsel müdahalelerin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ise ağırlıklı olarak kültürel miras değerlerini koruma ve yaşatma amacına yönelik kültür politikası oluşturmuştur.

¹ "Kentsel Ölçekte Markalaşma" başlığında mimari düzenlemeler olarak; şehir müzeleri, tarihi, kültürel ve mimari özelliği olan yapıların ve ören yerlerinin restorasyonu, onarımı ve çevre düzenlemesi, tarihsel çekim noktalarının çevresinde yeme-içme ve gününbirlik ticari merkezler, Kültür Kentleri olarak; kültürel aksların düzenlenmesi, fuar ve kongre merkezleri, sanat köyleri) "Turizmin Çeşitlendirilmesi" başlığında; (eko-turizm ve yayla turizmi, el sanatları eğitimi, müze evler, kültür köyleri, tanıtım ve yönlendirme, bilim ve doğa müzeleri, toplum eğitim, kongre ve fuar turizmi, fuar turizmi merkezleri) ile "Turizm Gelişim Bölgeleri" başlığında ise; Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesine yönelik olarak turizmde ihtisaslaşan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde yarışan marka turizm bölgelerinin tespiti amaçlanmıştır [276].

Uluslararası aktörlerden AB kalkınma planlarına yön vermesiyle birlikte mali destek yardımları ile de Türkiye’de ağırlıklı olarak yapısal ve kurumsal düzenlemelere, sosyo-ekonomik yapıya uyum politikalarına, AR-GE çalışmalarına ve bölgesel politikalara destek sağlamıştır. Buna göre AB Türkiye’de; vatandaşlık, insan hakları, kültürel çeşitlilik, bölgesel kalkınma, kırsal kalkınma, sosyal kalkınma (dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımı), teknolojik gelişim, eğitim olanaklarının iyileştirilmesi, istihdam politikaları ile çevre politikalarını içeren projeleri desteklemiştir.

Ulusal aktörlerin plan ve stratejilerinde belirlenen kalkınma hedeflerine göre Van İline yönelik belirlemiş olduğu roller Çizelge 3.9’da verilmiştir. Buna göre; DPT 2000 yılında “çekim merkezi”, Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007 yılında “Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi”, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2008 yılında “Ticaret, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez İşlevi”, Kalkınma Bakanlığı 2014 yılında “Bölgesel Çekim Merkez ile Kültür Turizmi Destinasyonları ve Gelişim Bölgesi”, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı “Cazibe Merkezi/Büyüme Merkezi” ve DAKA “Ticari, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez Kent” olarak Van İlini bu roller doğrultusunda geliştirmeyi/kalkındırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Van iline 2 rol biçildiği görülmektedir. Bunlardan ilki çekim ve büyüme merkezi olarak “Ticari, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez Kent” ikincisi ise turizm merkezi olarak “Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi”dir. Buna göre turizm eksenleriyle birlikte ticari, hizmetler ve sanayi sektörüne yönelik bir kalkınma modelinin benimsendiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.9 Ulusal aktörlerin Van iline biçtikleri roller

YIL	AKTÖR	PLAN/STRATEJİ	ROL
2000	DPT	DAP 2000 Ana Planı	Çekim Merkezi
2007-2013	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013	Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi
2008	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Van, Muş, Bitlis 1/100.000 Çevre Düzeni Planı	Ticaret, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez İşlevi
2014	Kalkınma Bakanlığı	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023	Bölgesel Çekim Merkezi ile Kültür Turizmi Destinasyonları ve Gelişim Bölgesi
2014	DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	DAP 2014-2018 Eylem Planı	Cazibe Merkezi/Büyüme Merkezi
2014	DAKA	TRB2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı	Ticari, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez Kent

BÖLÜM 4

VAN İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE YEREL YÖNETİMLER KAPSAMINDA KÜLTÜR POLİTİKALARI

Bu bölümde Van ilinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı incelenerek, yerel yönetimler bazında yerel aktörlerden Van il Özel İdaresi ile Belediyelerin hazırlamış olduğu strateji planları doğrultusunda Van ilinin kalkınma sorunun nasıl değerlendirdikleri ve bu soruna ilişkin kültüre yönelik ne tür yaklaşımlar geliştirdikleri araştırılmıştır.

4.1 Van Tarihi

Van kenti ve çevresinin yapılan arkeolojik çalışmalar sonrasında M.Ö. 15.000 - 8.000 tarihlerine kadar uzandığı belirlenmiştir. Mağara duvarlarındaki resimler ve yapılan arkeolojik kazılarla Van ilindeki yerleşmelerin, Kalkolitik Çağda da devam ettiği anlaşılmıştır. Bu dönemin en önemli yerleşim yerlerinden biri olarak Tilkitepe Höyüğü gösterilmektedir [293],[294]. Tunç ve Erken Demir çağlarında ise yerleşmenin büyüdüğü tespit edilmiştir. Özellikle Gevaş'ın Van Gölü kıyısındaki Dilkaya Höyüğü, Van Kalesi Höyüğü, Erçek Gölü yakınındaki Karagündüz Nekropolü ve Erciş - Ernis Beldesi'nde bulunan arkeolojik verilerle bu dönemde Transkafkas kültürünün bölgeye dağıldığı ifade edilmiştir [294].

M.Ö. 2000'de bölgede devlet kuran ilk medeniyetin Huriler olduğu ve bu medeniyetin Anadolu'daki başkentinin Van Gölü çevresinde bulunduğu ifade edilmiştir Daha sonra bölgede Hititlere bağlanan Mitaniler'in hâkimiyeti görüldüğü ve M.Ö. 900 – 600 yılları arasında Asurlara karşı farklı beyliklerin birleşerek Urartu Devletini oluşturduğu belirtilmiştir. Urartu devletinin kuzeyde çıldır ve sevan gölleri, güneyde Toroslar, doğuda kuzeybatı İran, batıda da Elazığ bölgesi olarak yaklaşık 220.000 km² alan

üzerine kurulmuş olup günümüzde Van'ı başkent yapan Tuşba olarak bilinmektedir. M.Ö. 590 yılında Urartular siyasi otoritesinin yitirmesinden sonra Van ve çevresi Medler'e daha sonra Perslerle yapılan savaşta Medleri'in kaybetmesi ile M.Ö. 550 yılında Pers krallığına yönetim geçmiştir. M.Ö. 331 yılında Büyük İskender'in doğu seferi sonucu Perslerden alınan bölgede M.Ö.301 yılında Büyük İskender İmparatorluğu içinde dolaylı Selokid Krallığı egemenliğini kabul eden ve Van Bölgesini de kapsayan Atropaten Özerk Satraplığı kurulmuştur [294].

VII. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı ile birlikte Van ve çevresi Emevîlerin hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde Van Gölü çevresi "Ermeniye" eyaleti adıyla yönetilmiştir. Ermeniye'de yer alan Vaspurakan, İslam hâkimiyetine Abbasiler döneminde girmiş olup X. yüzyıl sonlarında Bizans İmparatorluğunun Van ve çevresinde hâkim olmasıyla Ermeni prenslikleri Bizans'ın himayesine girmişlerdir. 1018 yılından itibaren başlayan Selçuklu akınları ile son Vaspurakan kralı Senekerim, Bizans İmparatoru II. Basil ile anlaşmaya vararak Van ve çevresini 1021 tarihinde Bizans'a bırakmıştır. Tuğrul Bey'in Vaspurakan adlı Bizans Prensliği'nin yerleşim alanlarını ele geçirmesinden sonra Alpaslan, Bizans İmparatoru II. Vasil'in kurmuş olduğu merkezinin Vastan (Gevaş) olduğu Grek Vaspurakan adlı eyaleti ele geçirmiştir ve Vaspurakan Ermenileri Malazgirt Meydan Muharebesi'nde yenilmiştir. Bu savaş sonucu, Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinin başlangıcı olarak yorumlanmıştır [294].

1100 yılında Ahlat'ta kurulan Ahlatşahlar veya Ermenşahlar Beyliği Van halkını hakimiyetleri altına almıştır. 1207 yılında Eyyübiler tarafından Ahlatşah Beyliği'nin yıkılmasıyla, Van ve çevresi Eyyubilerin himayesine geçmiştir. 10 Ağustos 1232 tarihinde Alahattin Keykubat yönetimiyle Anadolu Selçuklu toprakları Tiflis'e kadar genişletilerek Van ve çevresini de Anadolu Selçuklu topraklarına eklenmiştir. Daha sonra Van ve çevresi 1243 yılına kadar İlhanlılar, 1349 yılına kadar Karakoyunlu Türkmenleri ve 1502 yılına kadar ise Safaviler'in hâkimiyeti altına girmiştir [294].

25 Ağustos 1548 tarihinde ise Van ve çevresi Osmanlı İmparatorluğu'na katılarak eyalet olmuş, çoğunluğu Van Gölü havzasındaki yerleşim birimleri sancak ve kaza olarak teşkilatlandırılmış bazıları ise hükümet statüsünde kalmıştır. Hoşap, Hakkâri, Müküs ve Bitlis hükümetler statüsünde yönetilen merkezler olmuşlardır. Osmanlı'nın XIX. yüzyıldaki Osmanlı'nın yönetim değişikliğinden sonra Van Vilayeti kurulmuş, Van ve

Hakkâri sancakları şeklinde iki merkeze ayrılmıştır. 1915 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde yer alan Van kenti Rus işgali ve Ermeni isyancıları ile yakılarak harap Van Valisi'nin emri ile şehir boşaltılmış ve 2 Nisan 1918 yılında kent tekrar geri alınmıştır. Bu dönemle birlikte bugünkü Van kenti Erek Dağı eteklerinde gelişirken, Eski Van yerleşimi tamamen terk edilmiştir. Cumhuriyet Döneminde ise, on bir ilçeli il merkezi olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır. 6 Aralık 2012 tarihinde de ise Van Belediyesi büyükşehir statüsü kazanmıştır [294].

Van ilinin tarihi yapısına baktığımızda M.Ö. 15.000 - 8.000 kadar uzanan bir geçmişe sahip bir kent olduğunu görülmektedir. Tarihsel süreçte birçok medeniyet ev sahipliği, Urartu Krallığına ise başkentlik yapmıştır. Bulunduğu jeo-politik konum itibari ile birçok farklı kültürü de içinde barındırmıştır. Ancak bu kültürel ve tarihsel zenginliğe rağmen Van ilinin sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınma boyutunda yeterli bir ilerleme kaydedemediği sosyo-ekonomik yapı bölümünde net olarak görülmektedir.

4.2 Van İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Van İli, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmakta olup TRB2 alt bölgesi sınıfında yer almaktadır. Tez çalışması kapsamında Van iline ait sosyal, ekonomik, demografik göstergeler değerlendirilerek mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna göre sosyo-ekonomik yapıya yönelik olarak "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi" ve "İnsani Gelişim Endeksi" çalışmaları ile nüfus istatistikleri, eğitim istatistikleri ve istihdam istatistikleri incelenmiştir.

4.2.1. Van İli'nin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Türkiye'de iller ve bölgeler arası gelişmişlik farkları AB ve OECD ülkelerine kıyasla çok daha belirgindir. Gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesi, gelişme farklılıklarının ortaya konulması ve bölgesel, yerel planlamalarda öncelikli sorun ve eşitsizlik kaynaklarının doğru tespit edilmesi açısından 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile AB Bölgesel Gelişim Politikalarına uyum sağlanmasını da amaçlayan İstatistiki Bölge Birimleri (İBBS) sınıflandırması tanımlanmıştır. Tüm ülke genelini kapsayan bu çalışmada bölgeler, alt bölgeler ve iller gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılmış ve tanımlanmıştır [295].

Van ilinin içinde bulunduğu Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsayan TRB2 Bölgesi (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri), 41.558 kilometrekare yüzölçümü ile Türkiye toplam yüzölçümünün %5'ini kapsayan ve 2.022.373 nüfusu ile Türkiye toplam nüfusunun %2,75'ini barındıran bir bölgedir. TRB2 Bölgesi, sosyal ve ekonomik veriler açısından ülke ortalamasına kıyasla oldukça geri kalmış olup genellikle son sıralarda yer almaktadır. Türkiye'nin il ve bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine ilişkin ilk olarak 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE)", 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tanımlanan düzey 2 bölgelerini de incelemiştir. Buna göre TRB2 Bölgesi söz konusu sıralamada 26 düzey 2 bölge içerisinde son sırada yer almıştır. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE-2011) Araştırmasında; Düzey-2 bölgelerinin ve illerin gelişmişlik sıralamasında Van, Bitlis Hakkâri, Muş illerini kapsayan TRB2 Bölgesi 26 bölge sıralamasının son sırasında yer almaktadır. Buna göre bölge, Türkiye'nin en geri kalmış alt bölgesidir (SEGE, [295]). Van ili gelişmişlik endeksi sıralamasında 75. sırada yer almaktadır. TRB2 düzeyindeki illere göre ise daha gelişmiş olduğu görülmektedir (Şekil 4.1).

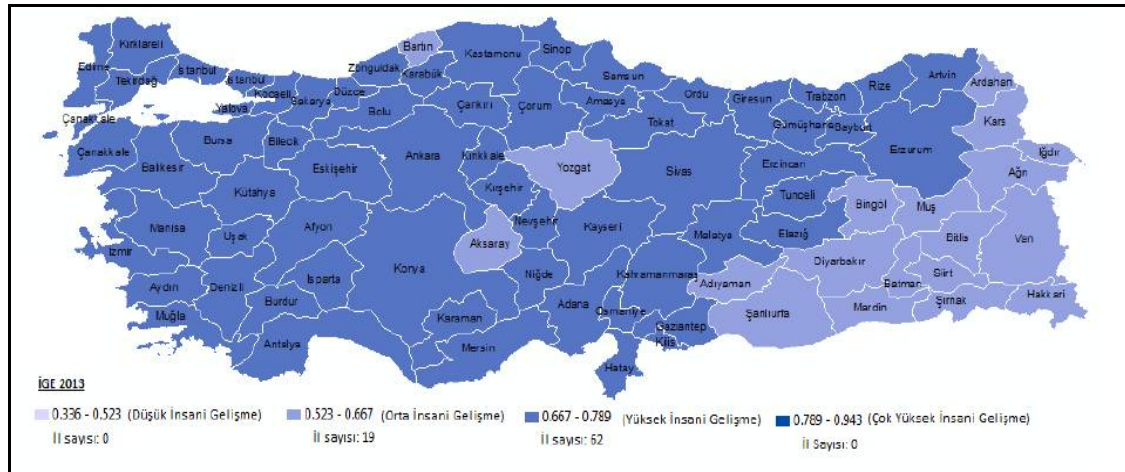
İnsani Gelişme Endeksi kapsamında Özpınar ve Koyuncu'nun [296] *"Türkiye'de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor? 81 İl İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)"* başlıklı çalışmalarında Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksine göre Türkiye'nin 2013 yılı il bazlı insani gelişme endeksi hesaplanmıştır. Sağlık endeksi için TÜİK'in doğuştan beklenen yaşam süresi 2013 yılı verisi; eğitim endeksi için TÜİK il bazında nüfus 2013 yılı verisi, TÜİK ulusal eğitim verisi 2013, MEB 2012-2013 örgün eğitim yılı istatistikleri, ÖSYM 2013 illere göre öğrenci ve öğretim elemanları sayısı verisi; gelir endeksi için ise TEPAV tarafından gece ışıkları üzerinden hesaplanan il bazında kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsıla verisi (2013) kullanılmıştır. Buna göre Türkiye'ye il bazında değerlendirildiğinde ülkenin batısının yüksek, doğu kısmının ise orta insani gelişmişlikte olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.2). İGE ve alt endekslerdeki sıralamaya göre ilk beşte Eskişehir, Isparta, Ankara, Kırıkkale ve Bolu, son beş sırada ise Van, Muş, Şanlıurfa, Şırnak ve Ağrı illeri yer almıştır (Şekil 4.3). Van ili bu çalışmada 77 sırada yer

almıştır. TRB2 düzeyinde Van iline bakıldığında ise Hakkâri ve Bitlis illerinden sıralama olarak geride olduğu görülmektedir [296].

Bölgelerin Gelişmişlik Sıralaması	Düzy-3 Bölgeleri	Düzy-2 İller	İllerin Gelişmişlik Sıralaması	Bölgelerin Gelişmişlik Sıralaması	Düzy-3 Bölgeleri	Düzy-2 İller	İllerin Gelişmişlik Sıralaması
1	TR10	İstanbul	1	16	TRC1	Gaziantep	30
2	TR51	Ankara	2			Kilis	63
3	TR31	İzmir	3			Adıyaman	66
4	TR41	Bursa	6			Trabzon	31
		Eskişehir	7			Rize	34
		Bilecik	27			Artvin	44
5	TR61	Antalya	5	17	TR90	Giresun	52
		İsparta	21			Ordu	61
		Burdur	26			Gümüşhane	62
6	TR42	Kocaeli	4			Nevşehir	36
		Bolu	11			Kırşehir	40
		Yalova	13	18	TR71	Kırıkkale	41
		Sakarya	18			Aksaray	55
		Düzce	35			Niğde	56
7	TR32	Muğla	8			Kastamonu	47
		Denizli	10	19	TR82	Sinop	51
		Aydın	19			Çankırı	54
8	TR21	Tekirdağ	9			Elazığ	39
		Edirne	12	20	TRB1	Malatya	42
		Kırklareli	15			Tunceli	58
9	TR62	Adana	16			Bingöl	72
		Mersin	24			Hatay	46
10	TR22	Çanakkale	14	21	TR63	Osmaniye	53
		Balıkesir	22			Kahramanmaraş	60
11	TR52	Konya	20			Erzincan	45
		Karaman	32	22	TRA1	Erzurum	59
		Manisa	23			Bayburt	64
12	TR33	Uşak	25			Dişarbakır	67
		Kütahya	38	23	TRC2	Şanlıurfa	73
		Afyon	43			Batman	70
		Karabük	28			Mardin	74
13	TR81	Zonguldak	29	24	TRC3	Siirt	77
		Bartın	48			Şırnak	78
		Kayseri	17			Kars	68
14	TR72	Sivas	49	25	TRA2	İğdir	69
		Yozgat	65			Ardahan	71
		Samsun	33			Ağrı	79
15	TR83	Amasya	37			Van	75
		Çorum	50	26	TRB2	Bitlis	76
		Tokat	57			Hakkâri	80
						Muş	81

Kaynak: SEGE, 2011

Şekil 4.1 Düzy 2 bölgeler ve düzy 3 iller gelişmişlik sıralaması [295]

Şekil 4.2 2013 Yılı iller bazında insani gelişmişlik endeksi [296]

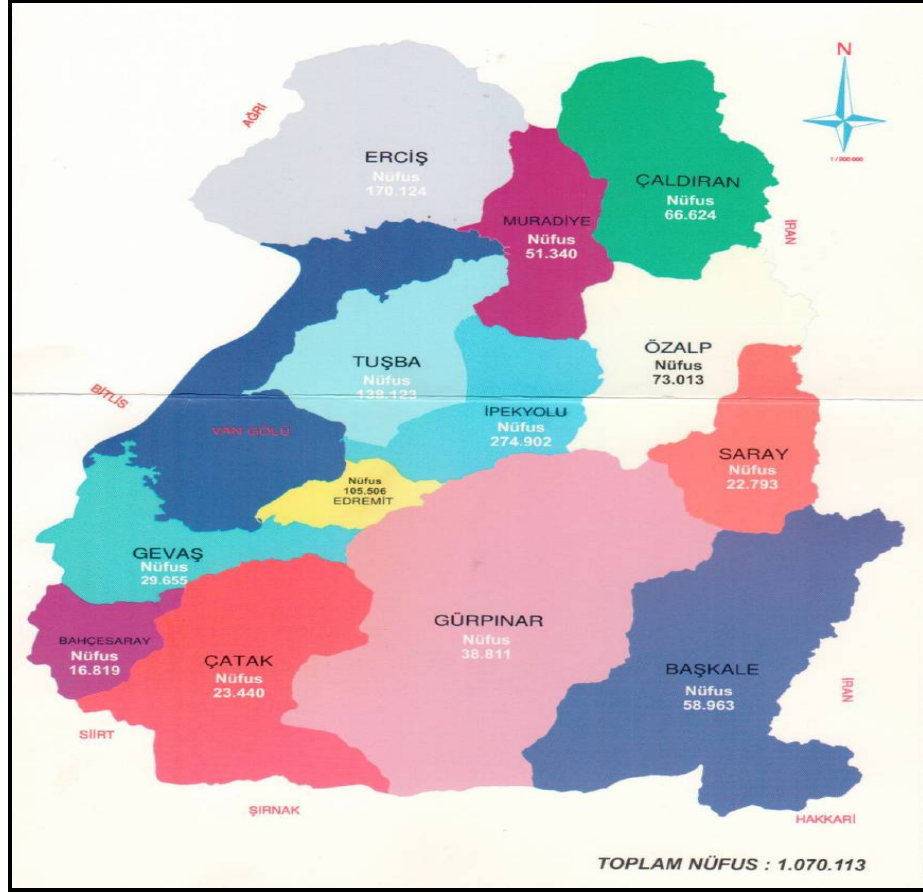
	Eğitim	Sağlık	Gelir	İGE	#	Eğitim	Sağlık	Gelir	İGE
1	Eskişehir	Tunceli	Yalova	Eskişehir	77	Van	Gaziantep	Bingöl	Van
2	İsparta	Mardin	Kocaeli	Yalova	78	Muş	Ardahan	Muş	Muş
3	Ankara	Gümüşhane	Bilecik	Bolu	79	Şanlıurfa	Ağrı	Ağrı	Hakkâri
4	Kırıkkale	Muğla	Bolu	Ankara	80	Şırnak	Van	Hakkâri	Şırnak
5	Bolu	Trabzon	Manisa	Karabük	81	Ağrı	Kilis	Şırnak	Ağrı

Şekil 4.3 2013 Yılı İGE ve alt endekslerdeki sıralamaya göre bazı iller [296]

Van İli gelişmişlik sıralamasına göre 75. sırada yer alırken insani gelişme endeksi kapsamında iki sıra daha geriye giderek 77. sırada yer almıştır.

4.2.2 Nüfus, Eğitim ve İstihdam

Van İli 13 ilçeden oluşmaktadır. Bunlar; Erciş, Muradiye, Çaldıran, Özalp, İpekyolu, Tuşba, Edremit, Gevaş, Saray, Gürpınar, Çatak, Bahçesaray ve Başkale'dir (Şekil 4.4). 2012 yılı itibari ile Van ilinin kentleşme oranına bakıldığında %52,16 olan Van'ın kentleşme oranı, Türkiye'de %77,28 olan kentleşme oranının altında yer almakta ve kentleşme düzeyi ülke sıralamasında 72. sırada bulunmaktadır [297]. 2015 yılı itibari ile Türkiye'de nüfus yoğunluğu kilometrekareye 102 kişi iken, Van'da kilometre kareye 51 kişi düşmektedir [298].

Şekil 4.4 Van il haritası [299]

2015 yılı Van İli nüfusu ise 1.096.397 kişi olup cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, nüfusun %51,1'i erkek, %48,9'u kadın nüfustan oluşmaktadır (Çizelge 4.1). Buna göre Van nüfusu içinde genç yaş nüfus oranı fazla olmakla birlikte 60 yaş üstü nüfus oranı çok düşüktür. Buna göre Van'da yaş grubu yükseldikçe nüfus içindeki payı düşmektedir. Van il nüfusunun %36,50'sini 0-14 yaş arası çocuk nüfus, %59,94'ünü 15-64 yaş arası aktif nüfus ve %3,56'sını 65 yaş üzeri yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Van iline ait nüfusun tarihsel gelişimi ise Çizelge 4.2'de verilmiştir. Buna göre 1945 yılından sonra nüfus sayısında artış gözlemlenmiştir. 1950 yılından sonra artan nüfus oranı Türkiye de yaşanan kırdan kentte göç oranına benzer şekilde değerlendirilebilir. Çizelge 4.2'de en dikkat çekici nokta ise; 1985 yılında %16,5 olan nüfus artış hızının, 1990 yılında %37,7'ye yükselmiş olmasıdır. Bu ani ve hızlı artış, bölgenin genelinde yaşanmış zorunlu göçten kaynaklı bir artıştır. Van ilinin göç hızında ise 2013 ve ondan sonraki yıllarda artış görülmektedir.

Çizelge 4.1 2015 Yılı Van ili nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı [298]

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Nüfus Yüzdesi (%)
0-4	137747	70383	67364	12.56
5-9	131087	66979	64108	11.96
10-14	131359	67066	64293	11.98
15-19	128552	65749	62803	11.72
20-24	113512	59160	54352	10.35
25-29	95461	49276	46185	8.71
30-34	80323	41745	38578	7.33
35-39	62870	32335	30535	5.73
40-44	55949	29026	26923	5.10
45-49	34305	18630	15675	3.13
50-54	40145	20810	19335	3.66
55-59	25445	12682	12763	2.32
60-64	20676	9367	11309	1.89
65-69	15437	6919	8518	1.41
70-74	10137	4809	5328	0.92
Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Nüfus Yüzdesi (%)
75-79	6705	2940	3765	0.61
80-84	3881	1773	2108	0.35
85-89	1863	536	1327	0.17
90+	943	295	648	0.09
Toplam	1.096.397	560480	535917	100

Çizelge 4.2 Van ili nüfusunun tarihsel gelişimi [298]

YIL	NÜFUS	NÜFUS ARTIŞ HIZI (%)
1935	143.434	-21,2
1940	112.975	-13,2
1945	127.858	14,1
1950	145.944	20,1
1955	175.250	20,4
1960	211.034	26,4
1965	266.840	22,1
1970	325.763	18,6
1975	386.314	21,3
1980	468.646	16,8
1985	547.216	16,5
1990	637.433	37,7
2000	877.524	11,6
2007	979.671	2,5
2008	1.004.369	1,8
2009	1.022.310	1,3
2010	1.035.418	-1,2
2011	1.022.532	2,9
2012	1.051.975	2,9
2013	1.070.113	1,7
2014	1.085.542	1,4
2015	1.096.397	1

1990 sonrası zorunlu göçe yönelik olarak Avrupa Birliği'nin "Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı (VAN-IDP)" hibe programı kapsamında 2011-2014 yılları arasında 81 kadına istihdam imkânı yaratılmıştır. Bu konu ve projelerle ilgili detaylı bilgi beşinci bölümde verilmiştir.

1990'larda Van ilinde zirve yapan nüfus artışı 2011 yılından sonra düşük seviyede devam etmiştir. Van ilçelerine ait mahalle sayısı ve nüfus verilerine göre en fazla nüfus dağılımının olduğu ilçeler; İpekyolu (285.272), Erçiş (173.795), Tuşba (149.944) ve Edremit (118.786)'tir. En az nüfusa sahip ilçe ise Bahçesaray'dır (15.619) [298].

Van ilinin eğitim yapısına ilişkin olarak 2015 verilerine göre okuma-yazma oranları incelendiğinde 6 yaş ve üzeri nüfusun % 91.7'si okuryazardır ve Türkiye okuryazarlık sıralamasında 68. sırada yer almaktadır (Çizelge 4.3). Okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu Van'da 15 yaşın üzerindeki nüfusun son mezun olduğu okula göre eğitim düzeyine bakıldığında; nüfusun %66,18'inin ilköğretim ve daha altında eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir (okuma yazma bilmeyen- okuma yazma bilip bir okul bitirmeyen+ilkokul mezunu+ilköğretim okulu mezunu) (Çizelge 4.4). Yalnızca 15 yaş üstü nüfusun %33,82'si ilköğretimden sonra eğitime devam etmiştir. Buna göre il düzeyinde ilköğretim sonrası eğitimin devam süresinin çok kısa olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.3 2015 yılı Van ili 6 yaş üzeri nüfusun okuryazarlık durumu [298]

Okuma Yazma Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma Yazma Bilmeyen	69541	12731	56810
Okuma Yazma Bilen	853356	460306	393050
Bilinmeyen	7468	2607	4861
Toplam	930365	475644	454721

Çizelge 4.4 Van ili 15 yaş üstü nüfusun eğitim düzeyi [298]

Bitirilen Eğitim Düzeyi	Erkek	Kadın	Toplam
Bilinmeyen	2406	4572	6978
Doktora Mezunu	667	249	916
Lise ve Dengi Meslek Okulu	64932	34737	99669
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	36422	78478	114900
Okuma Yazma Bilmeyen	12447	56570	69017
Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul Mezunu	40448	27185	67633
Yüksek Lisans (5 veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil) Mezunu	2075	841	2916
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	36900	19846	56746
İlkokul Mezunu	68037	65176	133213
İlköğretim Mezunu	90747	51764	142511

Van İli'ne ait işgücü ve istihdam verilerine göre ise; ildeki istihdamın 2008 yılında %34, 2009 yılında %35,1, 2010 yılında %37,3, 2011 yılında %42, 2012 yılında %43,4 ve 2013 yılında 41,4 olduğu görülmektedir (Çizelge 4.5). Van'da işsizliğin en yüksek olduğu yıl 2010 yılı olmuştur. 2013 yılında işsizlik oranı %10,3 olan Van İli'nde, en önemli nokta işgücüne katılım oranının düşük olmasıdır. İşgücüne katılım oranının tüm yıllarda, %50'nin altında olmuştur. İşgücüne katılımın 2013 yılında %46,2 olduğu Van'ın geçmiş yıllara oranla işsizliğinin azalmış olduğu, fakat işgücüne katılım oranının çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. 2013 yılında ise iş gücüne katılım %46,2, işsizlik oranı % 10,3 ve istihdam oranı % 41,4 olarak belirlenmiştir. Bu değerlendirmeler ve veriler doğrultusunda Van ili ülkenin istihdam konusunda geri kalmış iller arasında yer almaktadır.

Çizelge 4.5 2008-2013 yılları arası Van ili işgücü ve istihdam verileri [298]

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
2008	39,1	13	34
2009	41,6	15,6	35,1
2010	45	17,2	37,3
2011	48,1	12,6	42
2012	47	7,8	43,4
2013	46,2	10,3	41,4

4.3 Doğal ve Kültürel Miras

Van ili içinde barındırdığı tarihi, kültürel ve doğal zenginlikler ile bulunduğu bölgenin en önemli çekim/cazibe merkezi haline gelmiştir. Van ilinin doğal ve kültürel mirasına bakıldığında; ilde toplam 80 adet sit alanı, 178 adet kültür varlığı ve 15 adet ÖDA¹ bulunmaktadır. Sit alanlarının 73 tanesi arkeolojik, 2 tanesi tarihi ve 5 tanesi ise arkeolojik ve doğal sit alanlarıdır. Van ilinde kentsel sit alanı yer almamaktadır. Van ili

¹ Alan koruma, sağlıklı toplumlar oluşturmaları ve yaşam döngülerini devam ettirmeleri için gerekli tüm coğrafyaların doğal özellikleri bozulmadan saklanması temel almaktadır. "Önemli Doğal Alanları (ÖDA)" bu ilkeyi esas alarak doğadaki canlı türlerinin nesillerini sürdürebilmeleri için özel önem taşıyan coğrafyalar olarak tanımlanmaktadır. ÖDA'lar uluslararası ölçekte önemli olan alanları belirtmektedir. Bu alanlar "Conservation International, Birdlife International ve Planlife" liderliğinde geliştirilen bilimsel kriterlere göre uluslararası öneme sahip olduğu tespit edilmiş alanlardır. ÖDA metodolojisi IUCN Kırmızı Liste verilerinden yararlanarak belirlenen tür koruma hedefleri ve bütünleşik koruma yaklaşımlarından geliştirilmiştir. Koruma önceliklerinde hassaslık ve benzersizlik iki önemli kriter olarak belirlenmiştir [301].

korunması gereken taşınmaz kültür varlığı istatistiğine bakıldığında ise; toplamda 178 adet kültür varlığı yer almaktadır. Bunlardan 63 tanesi dinsel yapılar, 48 tanesi kültürel yapılar, 27 tanesi mezarlıklar ve 12 tanesi idari yapılar başlığında bulunmaktadır. Ayrıca sivil mimari örnekleri (6), kalıntılar (8), askeri yapılar (8), endüstriyel ve ticari yapılar (1) şehirlikler (1) ile anıt ve abideler (4) de yer almaktadır [300].

Ekolojik çeşitlilik açısından ise Van ilinde 15 tane Önemli Doğa Alanı (ÖDA) bulunmaktadır. Bunlar; Artos Dağı - Van İli Gevaş ve Çatak İlçeleri, Dönemeç Deltası ve Edremit Sazlıkları-Van İli Edremit ve Gevaş İlçeleri, Erek Dağı ve Turna Gölü -Van ili Merkez, Edremit- Gevaş- Gürpınar İlçeleri, Erçek Gölü-Van ili Merkez İlçesi, Van Ovası – Merkez- Muradiye- Edremit ilçeleri, Çelebi bağı Sazlıkları- Van İli Erciş İlçesi, Bendimahi Deltası -Van İli Muradiye İlçesi, Pirreşit Dağı-Van İli Çaldıran-Muradiye-Özalp İlçeleri, Çiçekli Gölleri - Van İli Muradiye İlçesi, Çaldıran Ovası- Van İli Çaldıran ilçesi, Van Doğusu Dağları-Van İli Özalp, Saray, Gürpınar, Başkale İlçeleri, İspiriz Dağı- Van İli Başkale ve Gürpınar İlçeleri, Çatak Vadisi - Van İli Gürpınar, Çatak, Bahçesaray İlçeleri, Zap Suyu Vadisi- Van İli Başkale İlçesi ile Mor Dağlar- Van İli Başkale İlçesi’dir [301].

Van ili yöresel yemekler ve kahvaltı kültürü ile kültürel miras açısından önemli bir gastronomik değere sahiptir. Van geleneksel mutfağının en önemli özelliğinden biri olan Van Kahvaltısı, zengin içeriği ile dikkat çekmektedir. Van kahvaltısında; “kaymak, bal, Van cacığı, otlu peynir, murtuğa, gavut, dut gavutu, elma gavutu, sütlü buğday, hedik, kavurga, haşlanmış yumurta, kayganak, kavurma mıhlısı, ilitme, pekmez, lavaş, gül reçeli vb.” gibi bir çok farklı ürün bulunmaktadır (Belli ve Belli; 2010:525-228). Yerel anlamda kentte kahvaltı kültürü çok gelişmiş olup kentin farklı mekânlarında kahvaltı salonları bulunmaktadır. Yöresel unsurları içinde barındıran farklı tatlardaki ürün çeşitliliği barındıran Van Kahvaltısı Van Ticaret ve Sanayi Odası (Van TSO) ‘nın Van kahvaltısının tescillenmesi ve belirlenmesi için Türkiye Patent Enstitüsü’ne başvurmasıyla “Van Kahvaltısı Marka Tescil Belgesi” almıştır [302].

Bir diğer kültürel miras olan el sanatları da Van ilinde kendini göstermektedir. Van yöresinde el sanatları olarak özellikle savat, çömlekçilik ve kilimcilik gelişmiştir. Arapça "kara" anlamına gelen “esvad” sözcüğünden gelen savat, gümüş üzerine sürülen siyah renkli savat çamuru ile yapılan bir el sanatı olarak tanımlanmaktadır. Anayurdu Kafkasya bölgesi, Dağıstan olan savatçılık, Osmanlı döneminde altın devrini yaşamıştır.

Gümüşteki ince işçilik Savat'ın siyah rengi, kurşun, gümüş, bakır, kükürt karışımından elde edilmektedir. Savat yapılırken üstüne uygulanacağı gümüş eritilerek, tel ya da plaka haline getirildikten sonra kakma usulü ile desen oluşturulmaktadır. Çömlekçilik ise; özlü çamurdan elle veya çömlekçi çarkından geçirilerek ve çeşitli ölçülerdeki kalıplara dökülerek biçimlendirilen, fırında pişirilerek sırlanan veya sırlanmadan yapılan toprak çanağa verilen addır. Aynı teknikle çömlek yanında, testi, vazo, tuğla ve kup yapma sanatına da çömlekçilik adı verilmektedir. Anadolu'da çok eski dönemlerden beri yapımı devam eden çömlekçilik sanatı ürünlerini Urartu döneminde ve Anadolu Selçukluları döneminde M.S. 11-13. Yüzyılları arasında günlük işlerinde yoğun olarak kaba şekli ile kullanmıştır. Osmanlı devrinde ise su küpleri, kavanozlar, su testileri gibi kaba eşya, sırlı ve sırsız pişmiş topraktan yapılmıştır [297].

Van kilimleri ise yarım asır öncesine kadar yer tezgâhlarında çift kanat (şak) şeklinde, büyük boyutlu dokunmaktayken, günümüzde dokunanlar dikey tezgâhlarda ve daha küçük ebatlarda dokunmaktadır. Dokumada geleneksel aletler kullanılmakta olup malzeme olarak yün ipliği ve fabrika ipleri kullanılmaktadır. Dokunan kilimlerde genel olarak kırmızı, siyah, natürel kahverengi, lacivert ve natürel beyaz olarak adlandırılan kirli Van beyazı renkleri görülmektedir. Kilimlerde analık ve doğurganlığı simgeleyen eli belinde motifi; kahramanlık ve gücü simgeleyen koçboynuzu motifi; yaratıcı aklı ve ticareti simgeleyen insan motifi; üremeyi simgeleyen bereket motifi, her hangi bir tanrıyı simgeleyen yıldız motifi genç kızın evlilik isteğini ve cinsel organını simgeleyen küpe motifi korunmayı simgeleyen, kurtağzı motifi gibi farklı motifler kullanılmaktadır. Van'da 1990'lı yıllarda kırk adet kilim satış mağazası bulunurken günümüzde bu sayı yeterli turist gelmemesi ve terör sorunları neden ile kapanarak azalmıştır. Ancak ekilim dokumacılığına küçük çaplı işyerlerinde ve evlerde devam edilmiştir. Van Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü bünyesinde Van Küçük El Sanatlarını Geliştirme ve Araştırma Okulu açılarak bu kültür yaşatılmaya çalışılmaktadır [303].

4.4 Yerel Yönetimlerde Strateji Planları İçinde Kalkınma Politikaları

Araştırmada Van İl Özel İdaresi ile Van Büyükşehir Belediyesi ve İlçe belediyelere (İpekyolu, Tuşba, Edremit, Erciş, Çaldıran, Özalp, Başkale, Gürpınar) ait strateji planları incelenerek kentsel kalkınmanın bir aracı olarak görülen kültür politikalarının Van kenti

için; yerel yönetim tarafından belirlenen kalkınmaya yönelik hedefler doğrultusunda oluşturulan stratejik planların içinde yer alıp almadığı, kültürün tek başına bir etki alanı oluşturup oluşturmadığı ve uygulanacak politikaların kültür eksenli yaklaşımla ilişkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Belediyelerin Strateji Planları kapsamında kültürel kalkınmanın ne olduğu ve belediyelerin kültürü nasıl okuduğu araştırılmıştır.

4.4.1 Van İl Özel İdaresi Strateji Planı (2009-2013)

Tez çalışması kapsamında yerel yönetimlerin kalkınma çatısında kültür politikalarına yönelik çalışmalarını incelemek adına merkezi yönetimin yerel organı olarak değerlendirilen ve 2012 yılında kapatılan Van İl Özel İdaresine¹ait 2009-2013 dönemini kapsayan Stratejik Planı incelenmiştir.

Van İl Özel İdaresi 6360 sayılı Kanunla kapatılmadan önce 2007-2011 ve 2009-2013 dönemlerine ait Strateji Planı hazırlamıştır. Bu iki döneme ait strateji planları amaç ve hedefler bazında birbirine benzerlik gösterdiğinden dolayı tez çalışması kapsamında 2009-2013 dönemini kapsayan strateji planı incelenerek kültür politikaları eksenli değerlendirilmiştir.

Van İl Özel İdaresi'nin 2009-2013 Strateji Planında misyon; *“idareemiz hizmet alanındaki vatandaşlarımızın sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla; ulaşım, tarım, eğitim, sağlık, spor, imar, kültür ve turizm, altyapı ve yasayla verilen diğer görevleri; çevreye duyarlı, katılımcı, şeffaf bir yönetim anlayışıyla kaynakları etkin, verimli ve ihtiyaçlara uygun kullanarak insan odaklı ve vatandaşlarımızın ihtiyaçlarına cevap verebilen bir hizmet sunmak”*, vizyonu ise; *“vatandaşlarımızın yaşam standartlarının yükseltilmesine paralel olarak, ilimizin bulunduğu bölgede örnek,*

¹6360 sayılı ‘On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’2 ile birlikte, Türkiye’de yerel yönetim sistemi idari yapılanmada, mali kaynakların dağıtımında, siyasal coğrafyada, yerel hizmetlerin sunumunda ve son olarak imar ve planlama düzeni gibi alanlarda köklü değişimlere uğramıştır. Bu kapsamda, 6360 sayılı Yasa ile birlikte Türkiye’de büyükşehir belediye sayısı 30’a çıkarılmış ve bu alanlarda il özel idareleri kaldırılmış, köyler ve beldeler mahalleye dönüştürülmüştür [304]. İl özel idarelerinin görev, yetki ve kaynakları (taşınır ve taşınmaz malları) dağıtılmıştır. Büyükşehir Belediyeleri kurulan illerde kaldırılan il özel idarelerinin yetkileri bakanlıklara, bağlı ve ilgili kuruluşlara, taşra teşkilatına, valiliklere, hazineye, Büyükşehir Belediyeleri’ne ve onların bağlı ve ilgili kuruluşlarına ve ilçe belediyelerine verilmiştir [305].

merkezi ve öncü bir yapıya kavuşması için; şeffaf, hesap verilebilir, katılımcı uygulamalarla yönetimde etkinliğin artırıldığı ve hizmetlerin sahiplenildiği, kalıcı hizmet ve çözümlerin üretildiği, adil ve dengeli hizmet sunan, kaynaklarını etkin ve verimli kullanan, günümüzün gerektirdiği teknoloji ve yeniliklere açık, sürekli olarak yenilenme içinde olan ve ekip çalışmasının hâkim olduğu bir kurum olmak” olarak belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda temel politikalar ve öncelikler oluşturulmuştur. Temel politikalarda; bölgenin yaşam kalitesinin yükseltilmesi, fiziki alt yapının tamamlanması ve yerinde yönetim anlayışının geliştirilmesi, önceliklerde ise; İlin alt yapı hizmetlerinin tamamlanması, halkın sosyo-ekonomik yönden güçlendirilmesi, katılımcı ve kalıcı hizmetlerin üretilmesi, eğitim kalitesinin geliştirilmesi, kültür ve turizm kaynaklarının korunması ve tanıtılması, gençlerin spor, sosyal ve kültürel alanlara katılımının sağlanması, çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlerin yapılması ve AB sürecinde AB fonlarından yararlanması amaçlanmıştır [306].

Planda; kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, işletme hizmetleri, yol ve ulaşım hizmetleri, su ve kanalizasyon hizmetleri, imar ve kontrol iyileştirme hizmetleri, tarımsal hizmetler, plan ve proje hizmetleri, ruhsat ve denetim hizmetleri, eğitim hizmetleri, gençlik ve spor hizmetleri, sivil savunma hizmetleri, tarımsal proje hizmetlerinin geliştirilmesi, kültür ve turizm hizmetleri, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, çevre ve orman hizmetleri ve kadın statüsünün geliştirilmesi başlıkları altında 33 amaç, 64 hedef ve 204 faaliyet belirlenmiştir. Bu başlıklardan imar ve kontrol iyileştirme hizmetleri, eğitim hizmetleri, tarımsal hizmetler, plan ve proje hizmetleri, kültür ve turizm hizmetleri, sosyal hizmetler ve son olarak çevre ve orman hizmetleri tez çalışması kapsamında incelenmiştir.

Van İl Özel İdaresi 2012 yılında tüzel kişiliği kaldırana kadar Van Valiliği sorumluluğunda merkezi yönetimin yerel ayağı olarak görev yapmıştır. Strateji Planı’nda belirlenen amaçlar ve bu amaçlara yönelik faaliyetler kültür politikaları çatısında değerlendirildiğinde; Van kimliğini oluşturacak ve yaşam standartlarını yükseltecek çalışmaların mekânsal ölçekte yapılması için hazırlanması öngörülen Çevre Düzeni Planı’nın önemli olduğu söylenebilir. Arazi kullanımı ve tarihi-doğal alanlara yönelik faaliyetlerin belirlenmesinde Çevre Düzeni Planı’nın yön gösterici olması ve bu planının üst ölçekte sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile şekilleneceğinin ifade edilmesi

kurumun kalkınma bakış açısını ortaya koymaktadır. Sosyal kalkınma boyutunda; eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik faaliyetlerin oluşturulması, dezavantajlı grupların topluma kazandırılması, sosyal ve kültürel kursların önerilmesi ve birlik ve beraberlik vurgusunun yapılması Van ilinin coğrafi konum ve yapısından kaynaklı kalkınma sorununda yaşadığı sosyal sorunlara yönelik çözüm önerileri açısından önemlidir. Kültür ve turizm hizmetleri boyutunda önerilen doğal ve kültürel değerlerin korunması, Van turizmini desteklemeye yönelik olup turizm ile doğrudan ilişkilidir. Somut ve soyut kültürel miras değerlerinin belirlenmesi, Kültür Merkezi ve Van İhtisas Kütüphanesinin yapılması, Urartu Müzesi'nin inşası ve Van'ın kültür, folklor, çevre, sosyal yapısını geliştirmek amacıyla planlamaların desteklenmesi için önerilen faaliyetler kültür politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda Van İl Özel İdaresi'nin kültür ve turizme yönelik politikalarının net olmamakla beraber iç içe geçtiği söylenebilir.

4.4.2 Van Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyelerin Strateji Planları

Van ilinde merkez belediyeler olarak Van Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeler ise İpekyolu, Tuşba, Edremit Belediyeleri Bahçesaray, Başkale, Çaldıran, Çatak, Erciş, Gevaş, Gürpınar, Muradiye, Özalp ve Saray'dır. İlçe belediyelerden Saray, Gevaş ve Bahçesaray ilçelerinin nüfusu 50.000 altında olduğundan dolayı strateji planı hazırlamamışlardır. Ancak Gürpınar ve Çatak Belediyelerinin nüfusu 50.000'in altında olmasına rağmen strateji planı hazırlamışlardır (Çizelge 4.6). Tuşba Belediyesi AKP, diğer belediyeler HDP yönetimindedir. Ancak 11 Eylül 2016 yılından itibaren HDP belediyelerine İçişleri Bakanlığı tarafından kayyum atanmıştır.

Araştırmada Muradiye ve Çatak Belediyesine ait strateji planlarına ulaşamadığından Van Büyükşehir Belediyesi (1.096.397), İpekyolu (285.272), Tuşba (149.944), Edremit (118.786), Erciş (173.795), Çaldıran (65.986), Özalp (70.057), Başkale (56.368) ve Gürpınar (36.858) Belediyelerine ait strateji planları değerlendirilmiştir.

Çizelge 4.6 Van ili merkez ve ilçe belediyelerine ait strateji planı ve siyasi parti durumu

BELEDİYELER	NÜFUS (2015)**	SİYASİ PARTİ (2014)	STRATEJİ PLANI
VAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	1.096.397	AKP	2006-2011
		BDP*	2010-2014
		HDP*	2015-2019
İpekyolu Belediyesi	285.272	BDP*	2015-2019
Edremit Belediyesi	118.786	BDP*	2015-2019
Tuşba Belediyesi	149.944	AKP	2014-2019
Erciş Belediyesi	173.795	BDP*	2015-2019
Muradiye Belediyesi	50.981	BDP*	2015-2019
Çaldıran Belediyesi	65.986	BDP*	2015-2019
Çatak Belediyesi	21.780	BDP*	2015-2019
Özalp Belediyesi	70.057	BDP*	2015-2019
Başkale Belediyesi	56.368	BDP*	2015-2019
Gürpınar Belediyesi	36.858	BDP*	2015-2019
Saray Belediyesi	22.150	BDP*	Strateji Planı yok
Bahçesaray Belediyesi	15.619	BDP*	Strateji Planı yok
Gevaş Belediyesi	28.801	AKP	Strateji Planı yok
*Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), Türkiye’de 2008 yılında kurulmuş sosyal demokrat ve sosyal liberal görüşlü siyasi partidir. Genel merkezi Ankara’nın Çankaya ilçesinde olan partinin amblemi sarı zemin üzerine, yeşil meşe ağacıdır. Parti milletvekillerinin Haziran 2014’te aldığı kararla Halkların Demokratik Partisi’ne katılmıştır. 11 Eylül 2016 tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığı tarafından HDP (BDP) yönetimindeki merkez ve ilçe belediyelerine kayyum atanarak belediye başkanları görevden alınmıştır. ** TÜİK 2015 Van ili ve ilçeleri nüfus verileri			

4.4.2.1 Van Büyükşehir Belediyesi Strateji Planları

Van Büyükşehir Belediyesi geçmişten günümüze üç tane strateji planı hazırlamıştır. Bu planlar 2006-2011, 2010-2014 ve 2015-2019 dönemleri kapsamaktadır.

Van Belediyesi’nin (Van Belediyesi 12.11.2012 tarihli 6360 sayılı Kanunla Van Büyükşehir Belediyesine dönüşmeden önce) AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) döneminde ilk strateji plan olarak hazırlamış olduğu 2006-2011 Strateji planına göre Belediyenin misyonu; *“Van’ın kentsel gelişim seviyesini ve Van halkının yaşam kalitesini sürekli artırmak”*, vizyonu ise *“belediyecilikte öncü ve örnek olmak”* olarak ifade edilmiştir. Strateji planında bölgede yaşayan insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kırsal ve kent farkının en aza indirilmesi ve vatandaşların ihtiyaç ve beklentilerine çağın gerektirdiği şekilde yanıt verecek bir yapının oluşturulması için stratejik hedef olarak fiziki altyapı çalışmalarının öncelik verileceği belirtilmiştir. Stratejik hedefler doğrultusunda 13 tane stratejik odak noktaları belirlenerek bu odak noktalarına göre politikalar önerilmiştir. Bu odak noktaları; katılımcı yönetim, kent ekonomisinin

geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası fonlar, belediye mali yapısı, insan kaynaklarının geliştirilmesi, altyapı çalışmaları, kentsel dönüşüm, sosyal belediyecilik, kurumsal yönetimin geliştirilmesi, kurumsal iletişim, ulaşım, kent markasının oluşturulması ve kültürel faaliyetlerdir [307].

Van Belediyesi belirlenen stratejik amaçlar kapsamında uygulamaya yönelik olarak hedef /proje ve bütçeler Çizelge 4.7’de verilmiştir. Buna göre 23 proje için toplam 261.000.000 TL bütçe öngörülmüştür. Projelerden; alt ve üst yapıya 254.000.000 TL, fuar, kongre merkezi ve kültürel faaliyetlere (Gençlik Merkezi) 7.500.000 TL, spor kompleksine 1.200.000 TL, sahil yolu düzenlemesine 10.000.000 TL, sosyal faaliyetlere (taziye evi, kadın sığınma evi, huzur evi) 7.000.000 TL ve park, bahçe yapım ve düzenleme işlerine 5.000.000 TL bütçe ayrılmıştır. Buna göre 2, 5 ve 19 numaralı projeler doğrudan kültürel yatırımlarla ilişkilidir (7.500.000 TL) ve toplam bütçenin % 2.87'sinin oluşturmaktadır.

Çizelge 4.7 Van Belediyesi 2006-2011 strateji planı kapsamında uygulamaya yönelik hedef/proje ve bütçeler [307]

HEDEFLER/PROJELER	YIL	TAHMİNİ MALİYET (TL)
1) Raylı sistem	2006 – 2011	10.000.000
2) Fuar	2007 – 2008	1.250.000
3) Katlı otopark	2008	2.500.000
4) İtfaiye ana bina ve grup binaları yapımı	2007 – 2011	2.000.000
5) Kongre merkezi	2008	1.250.000
6) Belediye binası yapımı	2007	10.000.000
7) Spor kompleksi (2 Adet)	2008	1.200.000
8) Merkez Pazar	2006	1.250.000
9) Yol, park, mezarlık vb. kamulaştırması	2006 – 2011	25.500.000
10) Sahil yolu düzenleme	2006 – 2011	10.000.000
11) Hastane	2006 – 2011	2.500.000
12) Makine parkı yenilemesi (Hizmet alımı)	2006 – 2011	16.000.000
13) Şehir içi doğalgaz	2007-2011	12.000.00
14) Yol yapım ve bakımı	2006-2011	40.000.000
15) Kanalizasyon içme suyu yapım ve bakımı	2006-2011	60.000.000
16) İmar uygulamaları	2006-2011	20.000.000
17) Yeni otobüs terminali yapımı	2009-2011	15.250.000
18) Çöp istasyonu	2006-2011	25.500.000
19)Kültürel faaliyetler (Gençlik merkezi)	2007-2011	5.000.000
20) Sosyal faaliyetler (Taziye evi, kadın sığınma evi, huzur evi)	2006-2011	7.000.000
21) Köprü ve taziye evleri, üst geçit ve muhtelif yapım işleri)	2006-2011	6.500.000
22) Park, bahçe yapım ve düzenleme işleri (Muhtelif)	2006-2011	5.000.000
23) Yeni hal binası ve grupları yapımı	2008-2011	5.000.000
GENEL TOPLAM		261.000.000

Van Belediyesi 2006-2011 Strateji Planı genel olarak değerlendirildiğinde, alt ve üst yapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik hedeflerin daha öne çıktığı görülmektedir. Van kentinde içme suyu ve kanalizasyon sorunu, sağlıksız kentleşme, sosyo-ekonomik problemler, Belediye’deki kurumsal yapı eksikliği vb. gibi sorunlar nedeniyle stratejik amaçlar ve öncelikler ağırlıklı olarak bu sorunların çözümüne yönelik olmuştur. Kültür politikalarına yönelik olarak ise; kentsel dönüşüm çatısında kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve *“sosyal ve kültürel sorunları da kapsayan”* projelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada sosyal ve kültürel sorunların çözümü için kentsel dönüşüm ve kentsel tasarım çalışmalarına rol biçildiği görülmektedir. Kent markasının oluşturulması ve kentin bir cazibe çekim merkezine dönüştürülmesinin amaçlanması kapsamında önerilen politikalarda; kentin hangi eksen üzerinden (turizm, kültür, sanayi, tarım vb. gibi) bir markalaşmaya dönüştürülmesinin hedeflediği net olmamakla beraber bu hedefi vizyon projeleri ve kent sembollü ile gerçekleştirmeyi amaçladığı ifade edilebilir. Ayrıca politika olarak vizyon projeleri ve Van kimliğinin kurumsallaşması söylemi planda açıklanmadığı için bu söylemin ne ifade ettiği ve nasıl etki edeceği anlaşılmamaktadır. Planda stratejik odak noktalarından biri olarak belirlenen kültürel faaliyetler içinde yer alan, *“yerel ve kültürel değerlerin entegrasyonu ile kültür-sanat zenginliğine sahip kent olma”* amacının kültürü öne çıkaran bir kent (kültür tabanlı kent) düşüncesine yönelik bir ifade olduğu söylenebilir. Nitekim kültür tesislerin yapılması, kültürel zenginliği ortaya koyan etkinliklerin düzenlemesi ve kültür ve sanat etkinliklerinin kente çekilmesi için önerilen politikaların bu ifadeyi desteklediği görülmektedir. Ancak Van Belediye’sinin misyon ve vizyonunda kültüre ve kültür tabanlı kent olmaya yönelik net bir ifadesi bulunmamaktadır. Ayrıca hedeflere yönelik bütçeye baktığımızda kültürel faaliyetler başlığında sadece Gençlik Merkezi’nin önerildiği, fuar ve kongre merkezlerinin ise herhangi bir başlık altında yer almadığı dikkat çekmektedir. Bu noktada belediyenin *“kültür-sanat zenginliğine sahip kent”* hedefine yönelik bir projenin bulunmadığı ve hedefin söylem olarak kaldığı görülmektedir.

Van Belediyesi’nin 2010-2014 yılları arasında HDP (Halkların Demokratik Partisi) döneminde hazırlanana Strateji Planı ise bir önceki plana göre daha detaylı hazırlanmıştır. 2010-2014 Van Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planında Belediye’nin

misyonu “toplumun her kesimine yönelik çağdaş hizmetler sunabilmek, demokratik katılımı yerel düzeyde yaygınlaştırmak, kentlilik bilincini yerleştirmek, uzlaşma kültürünü geliştirmek, hizmet sunumunda kaliteyi esas alan dinamik, insan merkezli, güvenilir, yerinden yönetim anlayışı yerleşmiş, ilimizin tarihi, kültürel, doğal tüm değerlerine sahip çıkmak ve ihtiyaçlara duyarlı bir kent haline getirmek için projeler üretmek”, vizyonu ise; “İnsan ilişkilerinin, çevre bilincinin, sosyal yaşantının en üst düzeyde gerçekleştiği yaşanabilir bir kent olmak” dır. Belirlenen misyon ve vizyona göre 6 amaç ve bu amaçlara yönelik 35 hedef oluşturulmuştur. Bu misyon ve vizyon doğrultusunda geleceğe yönelik belirlenen altı adet stratejik amaç; çağdaş kent ve kentleşme (kentsel gelişim ve kalkınma), tarihi mirasın yaşatılması (kültürel kalkınma), gelişim ve değişime uyumlu kurum anlayışı (kurumsal kalkınma), gelir ve mevcut imkânların etkili yönetimi (kaynak yönetimi), katılımcı yönetim anlayışı (ilişki yönetimi) ve sosyal belediyeciliktir [308]. Bu stratejik amaçlardan çağdaş kent ve kentleşme (kentsel gelişim ve kalkınma), tarihi mirasın yaşatılması (kültürel kalkınma) ve katılımcı yönetim anlayışı (ilişki yönetimi) kültür politikasıyla doğrudan bağlantılı olduğundan detaylı olarak incelenmiştir.

Geleceğe yönelik altı adet stratejik amacın beş yıllık program çerçevesinde uygulanması için ayrılan bütçe miktarları ve toplam bütçedeki oranlarına bakıldığında; çağdaş bir kentleşme için kapsamlı kentsel gelişme ve kalkınma programının hayata geçirilmesine 219.679.81,00 TL(% 91.60), kültürel mirasın korunması ve yaşatılması kapsamında belirlenen amaç ve hedefler için 10.378.670,00 TL (% 4.33), katılımcı yaklaşımla iç ve dış paydaşları (kentteki tüm kamu kurum ve kuruluşlar, STK’lar, mahalle muhtarları, valilik vb.) karar alma ve uygulama sürecine dâhil etmek için yapılacak çalışmalara 3.076.970,00 TL (% 1.28) bütçe ayrılmıştır. Kurumsal kalkınmaya 1.855.953,00 TL (%0.77) kaynak yönetimine 1.404.173,00 TL (% 0.56) ve sosyal belediyeciliğe 439.567,00 TL bütçe ayrılmıştır. Beş yıllık toplam bütçe ise 239.835.144,00 TL olarak belirlenmiştir [308]. Buna göre kentsel gelişim ve kalkınma, kültürel kalkınma ve katılımcı yaklaşım amaçlarına yönelik hedefler, 2010-2014 yılında yapılan faaliyetler ve ayrılan bütçe Çizelge 4.8’de verilmiştir. Buna göre Çağdaş Kent ve Kentleşme (Kentsel Gelişim ve Kalkınma) kapsamında; kenttin daha modern bir yapıya dönüşmesi için kentsel yaşam kalitesinin kentsel dönüşümle birlikte artırılması amaçlanmıştır. Kentin

modern kent olarak algılanmasına yönelik olarak önerilen alt ve üst yapı çalışmaları aslında kent imajını da yenilemektedir.

Van Büyükşehir Belediyesi'nin 2010-2014 dönemini kapsayan strateji planı genel olarak değerlendirildiğinde öncelikli amacın sağlık ve modern bir kentleşme olduğu ve bu nedenle toplam bütçenin %91.60'nı ağırlıklı olarak alt ve üst yapı çalışmalarına aktardığı görülmektedir. Bu önceliklerin temel sebeplerinden bazıları; aşırı göç, çarpık kentleşme, siyasi istikrarsızlık, toplumsal olaylar ve büyük bir doğal afet olarak yaşanan depremdir. Ancak yerel yönetimin modern bir kent yapısının sadece inşaat temelli olmadığını yerel kalkınmanın mevcut kültürel değerler ve doğal yapıyla da ilişkili olduğunu kültürel kalkınma için amaçladığı faaliyetlerde ve ayrılan bütçede görebilmekteyiz. Doğrudan kültür politikaları ile ilişkili uygulamalar toplam bütçenin %4.33'ünü oluşturmakta ve en çok bütçe ayrılan ikinci yatırım alanı olarak görülmektedir.

Çizelge 4.8 2010-2014 Stratejik plan amaçları ve bütçe oranları ([308]'den geliştirilerek)

2010-2014 Stratejik Plan Amaçları	2010-2014 Stratejik Plan Amaçlarına Yönelik Hedefler	2010-2014 Faaliyetleri	Ayrılan Bütçe ve Toplam Bütçeye Oranı
Çağdaş Kent ve Kentleşme (Kentsel Gelişim ve Kalkınma) (Yatırım –alt Yapı Sektörü)	Kentsel Yaşam Kalitesi Kentsel dönüşüm Kentsel imaj*	Alt-üstü yapı çalışmaları Rekreasyon alanları, meydanlar, parklar, nazım imar planı	219,679,813,00 TL (% 91.60)
Tarihi Mirasın Yaşatılması (Kültürel Kalkınma) Tarih ve Kültür Kenti (Kültür Sektörü)	Kültürel Kalkınma Programının Uygulanması Tarihi yapıların korunması Kültürel değerlerin yaşatılması	Uluslararası kültür ve sanat etkinliklerini, Nida Kültür Merkezi (3 milyon TL), Kadın Yaşam Merkezi (2 milyon TL), <i>Çok Katlı Otopark ve Konferans Salonu**</i>	10,378,670,00 TL (% 4.33)
Katılımcı Yönetim Anlayışı (İlişki Yönetimi) (Kapasite geliştirme sektörü)	Tüm paydaşların katılımın sağlanması	Konferanslar, seminerler	3,076,970,00 TL (% 1.28)
* Van'ın tarihi ve doğal değerlerini ortaya koyan bir kent algısı oluşturulmak istenmiştir ve bu algı yeni bir kentsel imajla mümkün olacaktır. Bu kentsel imajı oluşturmada da alt ve üst yapı çalışmaları önem arz etmektedir. ** Yaklaşık maliyeti 20 milyon TL olan proje yapım aşamasındadır ayrılan bütçeye dâhil edilmemiştir.			

Van Büyükşehir Belediyesinin bir önceki strateji planından ayıran en belirgin özelliği ise tarihin mirasın yaşatılmasında kültürel kalkınma hedefini ilk defa oluşturması ve bu hedefe yönelik olarak net bir kültür politikası belirlemesidir. Kültürel kalkınma kapsamında; *“Van'ın kültürel değerlerinin tarihi eserlerinin ve doğa harikası*

güzelliklerinin yönetilmesi korunması, kollanması, tanıtılması, kente getireceği katkıların öne çıkartılması ve orijinal yapılarını bozmadan kent ekonomisine katkı sağlayacak şekilde tarih ve kültür şehrine dönüştürülmesi için kültürel kalkınma programının uygulanması” amaçlanmıştır. Strateji planında “Kültür ve tarihin yönetilmesi” söylemi ile kentin tarihi değerlerinin kent ekonomisi için son derece önemli olduğunu, kentin kültürünü öne çıkaracak her türlü aktivitenin desteklenmesi gerektiğini ve kent içinde çok kapsamlı bir kültürel kalkınma programının uygulanmasının hayati önem taşıdığı belirtilmiştir. Strateji Planında kültürel kalkınma programının hedefleri:

- *“Kültürel motivasyon oluşturup kültürel canlılığı harekete geçirerek kültürel kalkınma programlarıyla istenilen faydayı sağlayarak Van’ın kültürel açıdan hak ettiği yere gelmesini sağlamak”,*
- *“Tarihin bilincinde olma ve geçmiş değerleri yaşatmak için çalışmalar yapmak ve geçmişini yansıtan tarihi eser ve değerleri korumak ve koruma planı yapmak”,*
- *“Van’ın turizm potansiyelinin artması için çeşitli tanıtıcı aktiviteler gerçekleştirerek gerekli etkin tanıtımları yapmak, projeler hazırlamak ve turizm hamlesi yapmak” olarak belirlenmiştir [308].*

Bu bağlamda yerel yönetim tarafından kültürel kalkınma; Van kentinin kültürel değerlerinin günlük hayata yansımaları, doğal ve tarihi değerlerin korunması, kültürel canlılığın oluşturulması ve turizm potansiyelinin artırılmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Ayrıca kenti *“tarih ve kültür kenti”* olarak tanımlayarak yeni bir kent imajı oluşturmaktadır.

“Yaşayan kültür ile geçmişten gelen kültürel değerlerin bütünleştirilerek asimile edilen farklı kültürlerin” canlandırılması amacıyla ise kentte yaşayan ya da yaşamış değişime/dönüşüme uğrayan kültürlerle vurgu yapılmaktadır. Kültür politikası olarak kültürel miras değerlerine (el sanatları, koruma alanları, dil, gastronomi), kültürel alt yapı ve üst yapılara (kültür merkezleri) ve kültürel etkinliklere önem verilmektedir. Ayrıca kültürel çeşitlilik olarak dil vurgusu (kürtçe) dikkat çekmektedir.

Son olarak 2015-2019 Dönemi Strateji Planında ise *“halk belediyeciliğini esas alan, katılımcı, şeffaf, özgürlükçü bir belediye modeli yaratmayı, bu paradigma içerisinde*

etnik, kimlik, kültür, inanç ve kesimlerin “benim kentim, benim yaşamım” diyebileceği, yaşanabilir, ekolojik, tarihi ve kültürel varlıkları korumayı esas alan” bir misyonu ve “kentimizi; tarihi, kültürü, inançları, dilleri ve tüm değerleri üzerinde inşa ederek, çağdaş, yaşanabilir, özgürlükçü, planlı ve sağlıklı gelişen bir kent yaratmak ve Van’ı bölgenin en önemli tarih ve turizm kenti haline getirmek” vizyonunu benimsemiştir. Belirlenen bu misyon ve vizyonlara göre on temel ilke ve değerler oluşturulmuştur. Bu temel ilke ve değerler; “temel insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde sosyal belediyeçilik anlayışı, kararlarında ve uygulamalarında açık belediyeçilik anlayışı, insan odaklı çalışan kurum, katılımcı bir yönetim, cinsiyet eşitlikçi bir yaklaşım, adalet ve tarafsızlık, doğaya ve tarihi dokuya saygı, hızlı, sürdürülebilir ve kaliteli hizmet, planlı kentleşme ile yenilikçi ve gelişime açık yapı” olarak ifade edilmiştir [297].

Van Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Belediye bünyesindeki 19 başkanlığa göre; 104 adet stratejik amaç, 180 adet stratejik hedef ve 615 adet faaliyet/projeden oluşmuştur [297].

Van Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 yıllarını kapsayan strateji planının bütçesi planda yer almamış olup 2015 ve 2016 yıllarına ait Performans Göstergesi Raporunda başkanlıklar bazında stratejik amaçlar doğrultusunda Daire Başkanlıklarına göre 2015 ve 2016 yıllarına ait bütçeler yer almaktadır. Buna göre 2015 bütçesi 360.667.000,00 TL, 2016 bütçesi 430.516.670,00 TL ve toplam iki yıllık bütçe 791.183.670,00 TL’dir. İki yıllık toplam bütçenin en fazlası 181.310.000,00 TL (22.92) ile Fen İşleri Daire Başkanlığına, 155.829.000,00 TL (%19.70) ile Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığına, 96.895.000,00 TL (%12.25) ile Yol Yapımı Bakım ve Onarım Dairesi Başkanlığına ve 84.878.000,00 TL (%10.73) ile Destek Hizmetleri Daire Başkanlığına ayrılmıştır. Ayrıca Basın Yayın Müdürlüğüne 190.000,00 TL (%0.02), Bilgi İşlem Daire Başkanlığı’na 8.219.208,00 TL (%1.04), Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığına 2.300.000,00 TL (%0.29), Emlak ve İstimlak Dairesi Başkanlığına 27.580.182,00 TL (%3.49), Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığına 4.427.500,00 TL (%0.56), İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığına 13.603.000,00 TL (%1.72), İnsan Kaynakları ve Eğitim Daire Başkanlığına 145.000,00 T (0.01)l, İşletme ve İştiraklar Dairesi Başkanlığına 53.820.000,00 TL (%6.80), İtfaiye Dairesi Başkanlığına 24.904.780,00 TL (%3.15), Kadın ve Aile Hizmetleri Dairesi Başkanlığına 2.264.000,00 TL (%0.29), Kültür ve Sosyal İşler

Dairesi Başkanlığına 15.692.000,00 TL, (%1.98) Sağlık Hizmetleri Dairesi Başkanlığına 13.190.000,00 TL (%1.67), Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığına 15.831.000,00 TL (%2), Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığına 42.392.000,00 TL (%5.36), Ulaşım Hizmetleri Dairesi Başkanlığına 31.096.000,00 TL (%3.93), Yazı İşleri Kararlar Dairesi Başkanlığına 500.000,00 TL (%0.06) ve Zabıta Daire Başkanlığına 16.017.000,00 TL (%2.02) bütçe ayrılmıştır [297]. Belediye'nin beş yıllık plan çerçevesindeki 2 yıllık bütçeye göre Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığına ayırmış olduğu bütçe toplam bütçenin %1.98'ni oluşturmaktadır. Kültür politikaları bazında ayrılan bütçenin yeterli olmadığı söylenebilir.

Van Büyükşehir Belediyesi'nin 2015-2019 yılları arasında hazırlamış olduğu strateji planında misyon ve vizyon anlayışında kültürel değerlere önem verildiği görülmektedir. Belirlenen on temel ilke ve değerlere göre stratejik amaçların, hedeflerin ve faaliyetlerin şekillendiği ifade edilebilir. Özellikle doğa ve tarihe saygı vurgusu Etüt ve Projeler Daire Başkanlığı, Şehircilik Daire Başkanlığı, Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı ile Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı'nda net görülmektedir. Sağlıklı Şehirler Projesi ve açık yeşil alanlarının oluşturulması ile kent sağlığı ve yaşam kalitesinin artırmaya yönelik hedeflerin olduğu, Van Gölü ve Sıhke Gölü'nün çevre kalitesinin artırılmasına yönelik faaliyetlerin hem ekolojik bir koruma amacı hem de kullanım dengesini içerdiği, Kahvaltıcılar Caddesi önerisi ve spesifik bir örnek oluşturan endemik Erciş üzümünün üretiminin artırılmasına yönelik faaliyet planları ile yerel gastronomi kültürüne önem verildiği anlaşılmaktadır. Sosyal belediyecilik amacıyla belirlenen *“sanatsal ve kültürel aktivitelerin ön plana çıkarılması”* hedefiyle *“Ehmede Xani Konservatuvarı ve Kültür Sanat Kompleksi Projesi, Ebdurrehim Hekkari Konservatuvarı ve Kültür Sanat Kompleksi Projesi, Dengbej Evi Projesi, Spor Kompleksi Projesi ile Çocuk ve Gençlik Merkezi Projesi”* ile kültürel yatırımların mekânla bulunduğu, önemli yerel isimlerin yapılarla yaşatılmaya çalışıldığı, bu yapılarda soyut kültürel mirasın (Dengbej¹) sürdürülebilirliğinin ve tanıtımının sağlanmaya çalışıldığı ve Kürt kimlik vurgusunun öne çıkarıldığı söylenebilir. Ayrıca bu yapıların *“çağdaş*

¹Dengbêj: Kürt sözlü edebiyatında kilam ve stran söyleyen sanatçıların adıdır. Dengbêj kelime manası olarak sese biçim, hayat, renk veren anlamındadır. Denbêjlerin seslerini kullanarak yarattıkları yapıtlara lawik ve kilam denir. Doğu Anadolu'da gelenekselleşmiş olan Dengbêjlik özellikle Serhat Bölgesi diye anılan (Van, Kars, Erzurum, Ağrı, Muş vs.) gibi yerleşim yeri köylerinde hala sürdürülmektedir [309].

yaşanılabilir bir çevre sunulması” amacıyla da örtüştüğü görülmektedir. Somut kültürel miras kapsamında ise özellikle kültürel ve tarihi yapılar olan kiliseler, köprüler ve kalelerin restorasyon projeleri ile yeniden hayata geçirilerek turizme kazandırılmasının hedeflendiği ve bu hedefin doğrudan turizme yönelik bir stratejiyi oluşturduğu ifade edilebilir. Ayrıca Van İline ait kültür ve tabiat varlıklarının korunması, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımın sağlanmasına yönelik planlanan faaliyetlerde kültürel ve doğal mirasın koruma ve kullanma dengesinde bütüncül plan anlayışı ile değerlendirildiği ve Dünya Mirası Listesi, Van Gölü Havzası Özel Çevre Koruma Alanları ile Havza Koruma Eylem Planı yaklaşımlarıyla bu faaliyetlerin desteklendiği söylenebilir [297].

Kültür politikaları ile doğrudan ilişkili olan Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı’nın *“kent in sosyal kültürel gerçekliğinden hareketle çok dilli, katılımcı ve demokratik bir kültür-sanat politikası üreterek çalışmalarını yürütmek”* amacıyla kültür ve sanat politikası söyleminin belirgin şekilde ifade edildiği bu politikaların sosyo-kültürel çeşitlilik ve dilden beslendiği söylenebilir. Bu amaca yönelik olarak; yetişkin ve çocukla dönük tiyatro atölyeleri, koro ve dengbej grupları, sokak tiyatrosu, sinema atölyesi, fotoğraf atölyesi kültürel yapı olarak şehir tiyatrosu, sanat galerisi ve kültür gençlik merkezi yapımı, profesyonel anlamda sanatsal ve kültürel faaliyetlerin akademik platforma taşınması için kültür ve sanat akademisinin oluşturulması, kısa film çekimleri, fotoğraf sergileri, belgesel çekimleri, film gösterimleri, vb etkinlikler doğrudan kültür politikasını yansıtmaktadır. Sosyo-kültürel hafıza kapsamında ise kaybolan ya da kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olan masallar, halk destanları, efsaneler, yemekler, dengbejlik, giyim-kuşam gibi değerlerin yaşatılmasına yönelik çalışmalar ağırlıklı olarak somut olmayan kültürel mirası içermektedir. Bu bağlamda kültürel değerler sadece somut kültürel miras olarak değerlendirilmemiş olup somut olmayan kültürel miras değerlerini de kapsamaktadır. Yerleşim yerleri ve doğal yapılara ait eski isimlerin tekrar kullanılması da kentsel hafızada yerel değerlere önem atfedildiğini göstermektedir. Ayrıca Erciş İlçesinde Geliye Zilan Anıtsal Parkı, Bahçesaray İlçesinde Sündüs Anıtsal Parkı ve Bahçesaray (Miks) İlçesinde Feqiye Teyran Külliyesi’nin yapılmasına yönelik faaliyet önerileri yöreye özgü değerli şahsiyetlerin tanınırlığının artırılması ve kent hafızasının pekiştirilmesini amaçlamaktadır. *“Bölge halklarının dil, kültür ve edebi*

varlıklarını yansıtan her türlü yayını kapsayan çağdaş bir kütüphanecilik hizmeti yürütülmesi” hedefiyle çağdaş bir kütüphane oluşturulmasını, bölgenin en büyük Kürtçe arşivinin kurulmasını, Mezopotamya eserlerinin farklı dillerde ve Kürtçe olarak da çevrilmesini içeren faaliyetler yerel ve bölgesel değerlere gösterilen önemi, dil eşitliliğini aynı zamanda da Kürt kimlik vurgusunu içermektedir. Kadının toplumsal yaşama entegre olmasında üretim odaklı el sanatları ve sanata yönelik kurslar (halı-kilim atölyeleri, seramik, heykel ve mozaik atölyeleri, resim atölyeleri, el sanatları atölyeleri, kadın ritim kursları, gövent (halay) çalışmaları) yerel kültürü yaşatma ve sanat kültürünü geliştirme açısından önemli faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı çatısında farklı dillerde kent tanıtım materyallerinin yaygınlaştırılması, tarihi ve doğal mekânların turizme kazandırılması (Başkale travertenleri), Gönüllü Turizm Elçiler, “Kent-Kültür Ajandası” ve Turizm Danışma Ofisi’nin oluşturulması turizme yönelik faaliyetleri içermektedir. Bu hedeflerde doğal ve kültürel değerlerin turizmi harekete geçiren araçlar olarak değerlendirildiği söylenebilir. Ayrıca festival, etkinlik, akademik çalışma ve kültürel gezilerle kültür ve sanat faaliyetlerinin halka buluşması hedeflenmiştir. Bu noktada sanatsal ve kültürel faaliyetler sadece mekân ve etkinlik olarak kalmaması toplumunda sanata ulaşması önemli görülmüştür [297].

Kadın Politikaları Daire Başkanlığı’nda ise toplumsal cinsiyete yönelik basılı ve görsel materyalin oluşturulması kültür endüstrilerine katkı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca etkinlikler (miting, tiyatro, fuar, form vb. gibi) ve kurslar (zanaat, eğitim) özellikle Kadın Sanat Festivali” ve kadının kültür ve sanat faaliyetlerine katılmasını artıracak kurslar sanat ve kültür politikalarında cinsiyetçi ya da pozitif ayrımcı bir bakış açısının geliştirildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak; Van Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Strateji Planında doğrudan ve net bir şekilde kültür ve sanat politikasının geliştirildiği görülmektedir. Özellikle Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı’nın amaç ve hedeflerine yönelik faaliyet önerileri belirlenen kültür politikalarının hayata geçirilmesi ve halkla ulaşması açısından önem arz etmektedir. Tarihi-doğal, somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri ön plana çıkarılmakta ve bu değerler kültür ve turizm politikalarına yönelik olarak değerlendirilmektedir.

4.4.2.2 Van İlçe Belediyelerine Ait Strateji Planları

Van ilçe belediyeleri kapsamında; Tuşba, İpekyolu, Edremit, Erciş, Gürpınar, Çaldıran, Başakale ve Özalp Belediyelerinin stratejik planları incelenmiştir. Bu belediyelerden sadece Tuşba Belediyesi AKP, diğer belediyeler ise HDP yönetimindedir. Bu iki farklı siyasal yapı belediyelerin kentte yönelik politikalarında kendini net göstermektedir. Buna göre Belediyelere ait stratejik planlara ait; plan dönemi, siyasal yapı, misyon, vizyon ve kültürel yönelik politikalar özet halinde Çizelge 4.9’da verilmiştir. İlçe belediyelerden sadece İpekyolu, Tuşba ve Başakale Belediyelerinin stratejik plan bütçeleri bulunmaktadır.

12/11/2012 tarih ve 28489 sayılı kanun ile Van ili 12 il ile birlikte Büyükşehir unvanını almış ve bu illerin Belediyeleri de Büyükşehir Belediyesine dönüşmüştür. Van ili Büyükşehir statüsü aldıktan sonra yeni 3 merkez ilçe olan İpekyolu, Van Büyükşehir ve Tuşba Belediyeleri oluşturulmuştur [311]. Tuşba Belediyesi adını M.Ö. 900 – 600 tarihleri arasında hüküm süren Urartu Krallığı'nın başkentinden almıştır.

Tuşba Belediyesi 2014-2019 Strateji Planı’nda bazı temel hedefler belirlemiştir. Bunlar; Tuşba’nın bölgesinde örnek kent kimliği ve yapısı oluşturması, kent ulaşımının 24 saat açık tutulması, alt ve üst yapı çalışmalarıyla sağlıklı kent yapısının oluşturulması, ulusal ve uluslararası fonlarından maksimum düzeyde faydalanılması, tarım projelerinin hazırlanması, spor tesislerinin yapılması, ilçenin kültür- turizm merkezi olması ve Cazibe Merkezi haline getirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması, çevreye duyarlı hizmetlerin sağlanması, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, aile yapısının korunması ve kadınların sosyal ve ekonomik statülerinin geliştirilmesidir. Yukarıdaki temel hedefler ve öncelikler doğrultusunda Tuşba Belediyesi 2014-2019 Strateji Planı’nda belediyenin misyonu; *“Tuşba halkıyla dayanışma içinde katılımcı bir anlayışla çalışma yaparak, halkımızın sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam kalitesini yükseltmek, hizmet alanımızdaki tüm vatandaşlarımıza çevreye duyarlı, eşit, hakkaniyetli ve kaliteli bir hizmet sunmak”*, vizyonu ise; *“Günümüzün gerektirdiği teknoloji ve yeniliklere açık, şeffaf, hesap verilebilir, katılımcı uygulamalarla yönetimde hizmet alan tüm kesimlerimizin etkinliğinin artırıldığı ve hizmetlerin sahiplenildiği, kalıcı hizmet ve çözümlerin üretildiği, kaynaklarını etkin ve verimli kullanan, ekip çalışmasının hâkim*

Çizelge 4.9 Van merkez ve ilçe belediyelerine ait strateji planlarında kültüre yönelik politikalar¹

BELEDİYELER	SİYASİ PARTİ*	STRATEJİ PLANI	MİSYON	VİZYON	STRATEJİK AMAÇLAR/ALANLAR	KÜLTÜRE YÖNELİK POLİTİKALAR
VAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	AKP	2006-2011	<i>“Van’ın kentsel gelişim seviyesini ve Van halkının yaşam kalitesini sürekli artırmak”</i>	<i>“belediyecilikte öncü ve örnek olmak”</i>	Katılımcı yönetim, kent ekonomisinin geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası fonlar, belediye mali yapısı, insan kaynaklarının geliştirilmesi, altyapı çalışmaları, kentsel dönüşüm, sosyal belediyecilik, kurumsal yönetimin geliştirilmesi, kurumsal iletişim, ulaşım, kent markasının oluşturulması ve kültürel faaliyetler	<i>“Yerel ve kültürel değerlerin entegrasyonu ile kültür-sanat zenginliğine sahip kent olma”</i> kentsel dönüşüm çalışmalarında <i>“sosyal ve kültürel sorunları da kapsayan”</i> projeler geliştirilmesi,
	BDP	2010-2014	<i>“toplumun her kesimine yönelik çağdaş hizmetler sunabilmek, demokratik katılımı yerel düzeyde yaygınlaştırmak, kentlilik bilincini yerleştirmek, uzlaşma kültürünü geliştirmek, hizmet sunumunda kaliteyi esas alan dinamik, insan merkezli, güvenilir, yerinden yönetim anlayışı yerleşmiş, ilimizin tarihi, kültürel, doğal tüm değerlerine sahip çıkmak ve ihtiyaçlara duyarlı bir kent haline getirmek için projeler üretmek”,</i>	<i>“İnsan ilişkilerinin, çevre bilincinin, sosyal yaşantının en üst düzeyde gerçekleştiği yaşanabilir bir kent olmak”</i>	Çağdaş kent ve kentleşme (kentsel gelişim ve kalkınma), tarihi mirasın yaşatılması (kültürel kalkınma), gelişim ve değişime uyumlu kurum anlayışı (kurumsal kalkınma), gelir ve mevcut imkânların etkili yönetimi (kaynak yönetimi), katılımcı yönetim anlayışı (ilişki yönetimi) ve sosyal belediyeciliktir	<i>Tarihi Mirasın Yaşatılmasında (Kültürel Kalkınma); “Van’ın kültürel değerlerinin tarihi eserlerinin ve doğa harikası güzelliklerinin yönetilmesi korunması, kollanması, tanıtılması, kente getireceği katkılarının öne çıkartılması ve orijinal yapılarını bozmadan kent ekonomisine katkı sağlayacak şekilde tarih ve kültür şehrine dönüştürülmesi için kültürel kalkınma programının uygulanması”</i>

¹ Van merkez ve ilçe belediyelerine ait strateji planlarında kültüre yönelik politikalar; Van Büyükşehir Belediyesi, Tuşba Belediyesi, İpekyolu Belediyesi, Edremit Belediyesi, Erciş Belediyesi, Gürpınar Belediyesi, Başkale Belediyesi, Özalp Belediyesi, ve Çaldıran Belediyesinin hazırlamış olduğu strateji, planlarından geliştirilmiştir [297], [307], [308], [311], [312], [313], [314], [321], [322], [323], [324].

	HDP	2015-2019	<i>"halk belediyeçiliğini esas alan, katılımcı, şeffaf, özgürlükçü bir belediye modeli yaratmayı, bu paradigma içerisinde etnik, kimlik, kültür, inanç ve kesimlerin "benim kentim, benim yaşamım" diyebileceği, yaşanabilir, ekolojik, tarihi ve kültürel varlıkları korumayı esas alan"</i>	<i>"kentimizi; tarihi, kültür, inançları, dilleri ve tüm değerleri üzerinde inşa ederek, çağdaş, yaşanabilir, özgürlükçü, planlı ve sağlıklı gelişen bir kent yaratmak ve Van'ı bölgenin en önemli tarih ve turizm kenti haline getirmek"</i>	<i>"temel insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde sosyal belediyeçilik anlayışı, kararlarında ve uygulamalarında açık belediyeçilik anlayışı, insan odaklı çalışan kurum, katılımcı bir yönetim, cinsiyet eşitlikçi bir yaklaşım, adalet ve tarafsızlık, doğaya ve tarihi dokuya saygı, hızlı, sürdürülebilir ve kaliteli hizmet, planlı kentleşme ile yenilikçi ve gelişime açık yapı"</i>	<i>"Kentın sosyal kültürel gerçekliğinden hareketle çok dilli, katılımcı ve demokratik bir kültür-sanat politikası üreterek çalışmalarını yürütmek"</i>
İpekyolu Belediyesi	BDP	2015-2019	<i>İpekyolu İlçesi halkına çağdaş yaşam standartlarında güvenilir belediyeçilik hizmetleri sunmakla beraber 'demokratik, ekolojik ve cinsiyet özgürlükçü yönetim anlayışı ile tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri korunmuş bir kent yaratma"</i>	<i>"hizmet standardı ve yönetim mükemmelliği ile bölge'nin kültürel, tarihi ve doğal varlıkları üzerinde yükselen yerel değerleri evrenselleştiren ve evrensel değerleri kente katabilen bir belediye olmak"</i>	kentsel planlamada cinsiyete duyarlı yaklaşımları ve politikaların benimsenmesi ihtiyaç ve beklentileri karşılayacak kalitede, sürekli ve güvenilir hizmetlerin sunulması, kentsel yaşam kalitesi ve kentlilik bilincinin artırılması, paydaşların yönetime aktif katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi, hizmet süreçlerinde etkinliğinin ve verimliliğinin sürekliliğinin sağlanması, paydaş memnuniyetini artırmaya yönelik çalışmaların yapılmasıdır	<i>"yerel ve küresel değerlerin sağlıklı entegrasyonunu sağlamış, kültür – sanat zenginliğine sahip kent oluşturmak ve sosyal refahın ve toplumsal dayanışmanın geliştirilmesini sağlamak"</i>
Edremit Belediyesi	BDP	2015-2019	<i>demokratik, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir hizmet yaklaşımıyla tüm yurttaş ve paydaşlarına adil, etkin, verimli, erişilebilir, nitelikli ve sürdürülebilir politika ve programlar geliştirerek, gelişimde ve değişimde öncü rol oynayarak Edremit İlçesi'nin bölgesel düzeyde örnek bir ilçe olması",</i>	<i>"demokratik, ekolojik ve kadın özgürlükçü yönetim anlayışıyla; katılımcı ekonomi, tarihi ve kültürel dokusuyla buluşan; özgür insan, özgür toplum ve özgür doğayı esas alan, yaşanabilir bir kent"</i>	Kentsel hizmetler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele ve kurumsal hizmetler	<i>"kent kültürünün, çok kültürlü, çok dilli kentlilik bilinci oluşmasına katkıda bulunulması ve halkın kültür ve sanat etkinlikleri ile buluşmasının sağlanması"</i>
Tuşba Belediyesi	AKP	2014-2019	<i>"Tuşba halkıyla dayanışma içinde katılımcı bir anlayışla çalışma yaparak, halkımızın sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam kalitesini yükseltmek, hizmet alanımızdaki tüm vatandaşlarımıza çevreye duyarlı, eşit, hakkaniyetli ve kaliteli bir hizmet sunmak",</i>	<i>"Günümüzün gerektirdiği teknoloji ve yeniliklere açık, şeffaf, hesap verilebilir, katılımcı uygulamalarla yönetimde hizmet alan tüm kesimlerimizin etkinliğinin artırıldığı ve hizmetlerin sahiplenildiği, kalıcı hizmet ve çözümlerin üretildiği, kaynaklarını etkin ve verimli</i>	Kurumsal yapının geliştirilmesi, imar ve şehircilik, kırsal altyapı, kültür ve sosyal hizmetler ile temizlik, çevre koruma ve düzeni	<i>"Toplumsal Bütünleşme Projesi"'nin hazırlanarak uygulanması (koordinasyon merkezinin oluşturulması, seminer, etkinlik ve beceri kurslarının verilmesi, kütüphanelerin kurulması, şenlik ve festivallerin yapılması, gezi, sempozyum, toplantıların düzenlenmesi ve önemli şahsiyetlerin (yazar, gazeteci, şair, bilim</i>

				<i>kullanan, ekip çalışmasının hâkim olduğu ve personelinin kendini devamlı yenilediği, belediyemizde görev almaktan ve Tuşba'lı olmaktan mutluluk ve gurur duyulacak bir kurum olmak"</i>		adamları vb. gibi katılımının sağlanması), kültürel değerlere ve şahsiyetlere sahip çıkılması
Erciş Belediyesi	BDP	2015-2019	<i>;"Erciş Belediyesi kendisine verilen tüm görev ve sorumluluklar ile aktarılan kaynakları etkin, verimli ve yerinde kullanarak hizmet vermekle yükümlü olduğu hizmet sınırları içindeki bütün varlıklara önemine ve konumuna göre adil, şeffaf ve sürdürülebilir bir anlayışla dağıtıp çevre ve insan kalitesini yükselterek çağdaş ve demokratik bir belediyecilik hizmeti sunmayı"</i>	<i>"demokratik özerk belediyecilik anlayışıyla Erciş'i; barış, kardeşlik ve eşitliğin yaşam merkezi haline getirerek, insanca yaşam koşullarını öncelikli görevleri arasında sayarak, modern kent anlayışının ışığında hizmetlerin kesintisiz sunulduğu; demokratik, ekolojik, dengeyi önemseyen, çağdaş, cinsiyet özgürlükçü ve katılımcı-şeffaf yönetim tarzının sergilendiği örnek ve öncü bölge kenti haline getirmeyi"</i>	standartları yüksek kent mekanlarının oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması, toplum refah seviyesinin artırılması ve kentsel aidiyetin geliştirilmesi, sağlığın korunması ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kentteki ekonomik hayatın gelişiminin sağlanması, çevre bilincinin artırılması ve çevre gelişiminin sağlanması, <i>"Erciş'i sanatın ve kültürün merkezi haline getirmek"</i> , katılımcı yönetim modelinin etkinleştirilmesi, belediye hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin etkinleştirilmesi, belediyenin mali yapısının güçlendirilmesi, kurum kaynaklarının geliştirilmesi ve cinsiyet özgürlükçü yerel yönetim modelinin uygulanması	<i>"Erciş'i sanatın ve kültürün merkezi haline getirmek"</i>
Çaldıran Belediyesi	BDP	2015-2019	<i>"ekolojik-demokratik-cinsiyet özgürlükçü yönetim anlayışı ile tarihi-kültürel ve doğal varlıkları korunmuş bir ilçe ortamı yaratmak"</i>	<i>"halka gülümseyen, halkı gülümseten bir hizmet anlayışıyla bir Serhat Şehri olan Çaldıran'ı yaşanabilir bir şehir haline getirmek"</i>	Kurumsal kapasitenin artırılması, halkın katılımının sağlanması ve paydaşlarla işbirliğinin geliştirilmesi, kentsel altyapı hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması ile yerel kalkınmada öncülük oluşturulması	Gençlik, spor, eğitim ve kültür merkezlerinin yapılması, festival ve şenlik alanları oluşturulması, mabet alanlarında restorasyon çalışmalarının yapılması, tarihi yapıların tanıtılması ve turizme kazandırılması,
Özalp Belediyesi	BDP	2015-2019	<i>"Özalp halkına ve Özalp'ta faaliyet gösteren kurumlara çağdaş, katılımcı, özgürlükçü, çok dilli, saydam, değişim ve gelişime açık, insan odaklı çalışma anlayışıyla sürekli ve adil bir şekilde belediye hizmetlerini sunmak; Özalp'lıların ihtiyaçlarını hızlı, etkin ve verimli bir şekilde karşılamak"</i>	<i>"dünyada örnek ve öncü bir belediye olup, marka olarak gösterilebilen, ölçülebilir ve rasyonel hedefleri olan, huzurlu, güvenli, çağdaş, kentleşme normlarına uygun, geçmişinden kopmadan kent halkının değerlerine saygılı, sağlıklı kent gelişimini sağlayarak hizmette lider bir belediye olmak"</i>	<i>"kentsel alt yapı ve planlama", "çevre ve toplum sağlığı", "eğitim, kültür, sanat, sosyal hizmetler ve gençlik, spor", "toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın politikaları", "ilçe ekonomisi ve sektörel gelişim" ile "belediye kurumsal yapısı"</i>	<i>"Özalp'ta kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikleri artırmak, gelişimine katkıda bulunmak, özellikle dezavantajlı grupların (çocuklar, yaşlılar, yoksullar, kadınlar, öğrenciler), gelir düzeyi düşük vatandaşlarımızın bu etkinliklerden yararlanma olanaklarını geliştirmek"</i> <i>"kentin tiyatro alanında eksikliklerin giderilmesi"</i> <i>"Özalp'ta çocukların ve gençlerin tiyatro bilincinin standartların üzerine çıkarılmasını sağlamak için ücretsiz olarak tiyatro gösterimleri her yıl düzenli olarak gerçekleştirmek, çocuk ve büyükler tiyatro festivali kapsamında sezon oyunlarından örnekler sergilenerek halkın bilinçlenmesini"</i>

						ve kültürel yanlarının güçlenerek, sosyalleşmesini sağlamak”
Başkale Belediyesi	BDP	2015-2019	“yerel hizmetleri yerine getirmede çağdaş, katılımcı saydam, değişimci ve eşitlikçi bir anlayışla hareket eden sürdürülebilir, insan odaklı, hızlı ve kent kimliğine uygun olarak geleceğe dönük hizmet sunmak”,	“kurumsallaşmayı hedefleyip verimliliği esas alarak, teknoloji kullanımına öncelik tanıyarak, plan ve projeye önem verip, şeffaflık ve katılımcılığı ön planda tutarak, Başkale’nin tarihi ve kültürel dokusunu koruyarak çağdaş ve yaşanabilir özgün bir kent olmak”	kurumsal gelişim, kentsel gelişim ve toplumsal gelişim	“kentin ve bölgenin tarihi ve kültürel mekânlarına yönelik festivaller ile kente uyumun sağlanması”, “kentin kültürel dokusunu zenginleştirmek” için kültürel etkinliklerin düzenlenmesi (açık hava konserleri ve sinema gösterimleri),
Gürpınar Belediyesi	BDP	2015-2019	“yerel hizmetleri yerine getirmede çağdaş, katılımcı, saydam, ekolojik cinsiyet odaklı ve eşitlikçi bir anlayışla hareket eden, sürdürülebilir, kent ve bölge kimliğine uygun olarak hizmet sunmak”	“bölgede model bir belediye olmak şiarıyla; hemşericilik bilinciyle hareketle tarihi, kültürel dokusu ve ekonomisiyle uyumlu, yaşayanların kentsel anlamda temel ihtiyaçlarının karşılandığı, aidiyet hissi oluşmuş, model bir ilçe ve markalaşmış bir belediyecilik anlayışının var olduğu, hizmet üretim gücü ve hizmet kalitesi yüksek, sürekli gelişim içinde olan bir Gürpınar’a kavuşmak”	kurumsal yapı, kentsel hizmetler- kentsel alt ve üst yapı, kent planlama- estetik ve kent denetimi, eğitim- kültür-sosyal- gençlik ve spor ile çevre-çevre sağlığı- temizlik ve katı atıktır.	“bölgede model bir belediye olmak şiarıyla; hemşericilik bilinciyle hareketle tarihi, kültürel dokusu ve ekonomisiyle uyumlu, yaşayanların kentsel anlamda temel ihtiyaçlarının karşılandığı, aidiyet hissi oluşmuş, model bir ilçe ve markalaşmış bir belediyecilik anlayışının var olduğu, hizmet üretim gücü ve hizmet kalitesi yüksek, sürekli gelişim içinde olan bir Gürpınar’a kavuşmak”
*11 Eylül 2016 tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığı tarafından HDP (BDP) yönetimindeki merkez ve ilçe belediyelerine kayyum atanarak belediye başkanları görevden alınmıştır.						

olduğu ve personelinin kendini devamlı yenilediği, belediyemizde görev almaktan ve Tuşba’lı olmaktan mutluluk ve gurur duyulacak bir kurum olmak” olarak ifade edilmiştir. Buna göre plan; *“insan odaklı hizmet, katılımcı yönetim, karar alma ve faaliyetlerde şeffaflık, güvenilirlik, hesap verilebilirlik, adil ve dengeli hizmet, çevreye, tarihi değerlere ve turizme duyarlı, insan haklarını gözeten, hizmetlerinde dezavantajlı kesimleri de gözeten, vatandaşlarının sosyal gelişimine destek sunan, sosyal bir belediye, hayvan haklarını gözeten, planlı çevreci bir kalkınma, fırsat eşitliğini savunan ve gözeten, yerel ekonominin gelişimi konusunda bilinçlendirici, sivil toplum ve kitle örgütlerini destekleyen, ortak projeler yapan ve yürüten, sürdürülebilir ve kalıcı projeler uygulayan, dünya kenti olmayı hedefleyen, çağdaş demokrat yenilikçi ve özgün örnek bir belediyecilik”* ilkelerinden oluşmuştur [311].

Strateji planı 5 temel başlık, 16 adet strateji, 69 adet hedef ve 241 adet faaliyet önerisinden oluşmaktadır. Temel başlıklar; kurumsal yapının geliştirilmesi, imar ve şehircilik, kırsal altyapı, kültür ve sosyal hizmetler ile temizlik, çevre koruma ve düzeni olarak belirlenmiştir. Tuşba Belediyesi 2014-2019 Strateji Planı çerçevesinde Belediye’nin kültüre bakışı ve stratejik amaçlarında kültür politikasına yönelik faaliyet önerileri incelendiğinde; doğrudan kültürle ilişkili olan stratejilerde kültürel değerlere ve şahsiyetlere yönelik tanıtım, gezi ve konferansların organize edilmesi ve Zeve Şehitliği’nin tarihi miras olarak değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca kültürel ve tarihi zenginliklerinin vatandaşlara tanıtılması için dijital-görsel-basılı materyallerin hazırlanması, belli alanlarda film çekim başvurularının desteklenmesi ve “Toplumsal Bütünleşme Projesi” ile sosyal, beşeri ve kültürel yapının geliştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir [311].

Strateji planında dikkat çeken diğer bir nokta ise; belediyenin Van ilinin tarihi ve kültürel yapısını tanımlayan ve eski bir uygarlık olan Urartu Medeniyetinin başkenti olan Tuşba ismini alması ancak anlamına yönelik belediyede net bir stratejinin geliştirilmemiş olmasıdır. İlçenin kimliği açısından anlamlı olan Tuşba başkentinin ve eski medeniyetin vurgulanmaması kültür politikası açısından ciddi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Tuşba Belediyesi 2014-2019 Strateji Planı amaç, hedefler ve faaliyetler kapsamında oluşturulan bütçe tablosu Şekil 4.5’de verilmiştir. Buna göre; 2014-2018 yılları arasında

toplam 238.000.000 TL bütçe ayrılmıştır. Bu bütçenin 7.300.000 TL'si Başkanlığa, 1.300.000 TL'si Yazı İşleri Müdürlüğü'ne, 41.300.000 TL'si Destek Hizmet Müdürlüğü'ne, 53.500.000 TL'si İnsan Kaynakları ve Eğitim Hizmetleri Müdürlüğü'ne, 1.600.000 TL'si Emlak ve İşletme Müdürlüğü'ne, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'ne 13.500.000 TL, Temizlik İşleri Müdürlüğü'ne 36.000.000 TL, Mali Hizmetler Müdürlüğü'ne 10.000.000 TL, Zabıta Müdürlüğü'ne 2.000.000 TL, Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü ile Plan ve Proje Müdürlüğü'ne 1.100.000 TL, Çevre koruma ve Kontrol Müdürlüğü'ne 5.400.000 TL, Bilgi İşlem Müdürlüğü'ne 2.100.000 TL, Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'ne 3.900.000 TL, Fen İşleri Müdürlüğü'ne 45.000.000 TL, Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne 10.400.000 TL, Hukuk İşleri Müdürlüğü'ne 1.300.000 TL ve son olarak Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne 1.200.000 TL ayrılmıştır. En çok bütçe sırasıyla İnsan Kaynakları ve Eğitim Hizmetleri, Fen İşleri, Destek Hizmetleri ve Temizlik İşleri Müdürlüğü'ne ayrılmıştır [311]. Belediye'nin beş yıllık plan çerçevesinde kültürel yatırımlara 1.200.000 TL bütçe planladığı görülmektedir. Bu oran toplam bütçenin % 0.5'ni oluşturmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin artırılması amacıyla (Çevre ve Koruma, İmar ve Şehircilik, Fen İşleri, Park ve Bahçeler Müdürlüğü) 74.300.000 TL ile toplam bütçenin %31.22'sini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kültüre yapılan yatırım toplam bütçe içinde çok az bir pay almıştır.

STRATEJİK PLAN DÖNEMİ BÜTÇE TABLOSU (X 1.000.000 TL)																																						
	YILI	Başkanlık		Yazı İşleri M.üd.		Destek Hiz. M.üd		İnsan Kay. Ve Eğt. M.üd.		Emlak ve İst. M.üd.		İmar ve Şeh. M.üd.		Temizlik İşl. M.üd.		Mali Hizmetler M.üd.ürlüğü		Zabıta M.üd.		Kadın ve Aile Hiz. M.üd.		Plan ve Proje M.üd.		Çevre Kor. Ve Kont. M.üd.		Bilgi İşl. M.üd.		Basın Yay. ve Halkla İlişkiler M.üd.		Fen İşl. M.üd.		Park ve Bahçeler M.üd.		Hukuk İşleri		Kültür ve Sos. İşl. M.üd.		YIL TOPLAM BÜTÇESİ
1	2014	1,00	0,20	5,10	3,50	0,20	0,50	3,00	1,00	0,20	0,00	0,00	0,50	1,00	0,50	5,00	1,00	0,20	0,10	23,00																		
2	2015	1,00	0,20	5,10	10,00	0,20	2,50	6,00	2,00	0,30	0,20	0,20	1,00	0,20	0,70	8,00	2,00	0,20	0,20	40,00																		
3	2016	1,30	0,20	8,40	12,00	0,30	3,00	8,00	2,00	0,40	0,20	0,20	1,20	0,20	0,80	9,00	2,40	0,20	0,20	50,00																		
4	2017	1,50	0,30	10,70	13,00	0,40	3,50	9,00	2,00	0,50	0,30	0,30	1,30	0,30	0,90	10,00	2,40	0,30	0,30	57,00																		
5	2018	2,50	0,40	12,00	15,00	0,50	4,00	10,00	3,00	0,60	0,40	0,40	1,40	0,40	1,00	13,00	2,60	0,40	0,40	68,00																		
BİRİM TOPLAM BÜTÇESİ		7,30	1,30	41,30	53,50	1,60	13,50	36,00	10,00	2,00	1,10	1,10	5,40	2,10	3,90	45,00	10,40	1,30	1,20	238,00																		

Şekil 4.5 Tuşba Belediyesi 2014-2019 strateji planı bütçe tablosu [311]

İpekyolu Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı'nda; *“İpekyolu İlçesi halkına çağdaş yaşam standartlarında güvenilir belediyeçilik hizmetleri sunmakla beraber ‘demokratik, ekolojik ve cinsiyet özgürlükçü yönetim anlayışı ile tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri korunmuş bir kent yaratma” misyonu ile “hizmet standardı ve yönetim mükemmelliği ile bölgenin kültürel, tarihi ve doğal varlıkları üzerinde yükselen yerel değerleri evrenselleştiren ve evrensel değerleri kente katabilen bir belediye olmak” vizyonunu hedeflemiştir. Stratejik planın oluşturulmasında insan odaklı yönetim anlayışıyla altı politikaya öncelik verilmiştir. Bunlar: kentsel planlamada cinsiyete duyarlı yaklaşımları ve politikaların benimsenmesi ihtiyaç ve beklentileri karşılayacak kalitede, sürekli ve güvenilir hizmetlerin sunulması, kentsel yaşam kalitesi ve kentlilik bilincinin artırılması, paydaşların yönetime aktif katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi, hizmet süreçlerinde etkinliğinin ve verimliliğinin sürekliliğinin sağlanması, paydaş memnuniyetini artırmaya yönelik çalışmaların yapılmasıdır. İpekyolu Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı Belediye bünyesindeki 14 müdürlüğe göre; 29 adet stratejik amaç, 29 adet stratejik hedef ve 159 adet faaliyet/projeden oluşmuştur [312]. Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü ile Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne yönelik stratejilerde kültür politikalarının oluşturulduğu görülmektedir.*

İpekyolu Belediyesi'nin 2015-2019 yılları arasında hazırlamış olduğu strateji planında vizyon ve misyonunda kültürel değerlere ciddi bir vurgu yapıldığı, belediyenin adının da bu değerler içinde yer aldığı (İpek Yolu), kentin kültürel ve tarihsel değerlerini evrensel değerlerle bütünleştirmeyi amaçlayan bir yerel yönetim anlayışının olduğu söylenebilir. Kentsel yaşam kalitesi ve kentlilik bilincinin artırılması öncelikli politikalar arasında belirterek kentsel yaşama katılım için gerekli alt ve üst yapı ihtiyaçlarının oluşturulmasına yönelik stratejiler belirlediği, kültürel anlamda; *“yerel ve küresel değerlerin sağlıklı entegrasyonunu sağlamış, kültür – sanat zenginliğine sahip kent oluşturmak ve sosyal refahın ve toplumsal dayanışmanın geliştirilmesini sağlamak”* adına halkın kültürel ve sanatsal gelişiminin sağlanmasına önem verildiği, farklı atölye çalışmaları ve kültürel etkinlik çeşitliliği ile kültürel aktivitelere ulaşılabilir bir politika çizdiği ve kültürel mekânların oluşturulmasıyla kentteki sosyal ve kültürel yaşama katılımının arttırılmasının hedeflendiği söylenebilir. Ayrıca kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yaklaşımıyla sosyal ve beşeri sermayede eşitlik ilkesini benimsedi ve doğa ile

uyumlu ekolojik-tarihsel-kültürel-sosyal-demokratik bir kent modeli oluşturmayı amaçladığı ifade edilebilir [312].

Yukarıda belirlenen stratejiler ve projeler kapsamında İpekyolu Belediyesi 2015-2019 yılları arasında belirlemiş olduğu toplam bütçe 327.696.690 TL'dir (Çizelge 4.10). Bu bütçenin müdürlük bazında dağılım ise; İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'ne 2.250.000 TL, Fen İşleri Müdürlüğü'ne 118.792.740 TL, Yapı Kontrol Müdürlüğü'ne 1.383.000 TL, Temizlik İşleri Müdürlüğü'ne 81.832.020 TL, Destek Hizmetleri Müdürlüğü'ne 38.310.000 TL, Emlak İstimlak Müdürlüğü'ne 48.252.800 TL, Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne 28.060.690 TL, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'ne 670.580 TL, Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü'ne 5.741.700 TL, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne 5.061.000, Sağlık Hizmetleri Müdürlüğü'ne 531.175 TL, İnsan Kaynakları Müdürlüğü'ne 300.000 TL, Zabıta Müdürlüğü'ne 460.000 TL ve son olarak Ruhsat Müdürlüğü'ne ise 812.000 TL bütçe ayrılmıştır. Buna göre toplam bütçenin % 36.27'si Fen İşleri Müdürlüğü'ne, %24.97'si Temizlik İşleri Müdürlüğü'ne, Emlak ve İstimlak, Destek Hizmetleri ve Park ve Bahçeler Müdürlüğü ise sırasıyla %14.72, %11.69 ve %8.6 pay almıştır. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne ise %1.54 pay ayrılmıştır [312].

3.10.2012 tarihinde çıkarılan "6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanun Tasarısı" sonucunda ilçe sınırları değiştirilen Edremit Belediyesi 2014 yılında yapılan yerel seçimlerle BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) sonradan HDP (Halkların Demokratik Partisi) ile yönetilmeye başlamıştır. Edremit Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı'nda; *"demokratik, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir hizmet yaklaşımıyla tüm yurttaş ve paydaşlarına adil, etkin, verimli, erişilebilir, nitelikli ve sürdürülebilir politika ve programlar geliştirerek, gelişimde ve değişimde öncü rol oynayarak Edremit İlçesi'nin bölgesel düzeyde örnek bir ilçe olması"*, vizyon olarak da *"demokratik, ekolojik ve kadın özgürlükçü yönetim anlayışıyla; katılımcı ekonomi, tarihi ve kültürel dokusuyla buluşan; özgür insan, özgür toplum ve özgür doğayı esas alan, yaşanabilir bir kent"* olmayı hedeflemiştir. Strateji planında üç başlık altında (kentsel hizmetler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele ve kurumsal hizmetler) 22 adet stratejik amaç, 40 adet stratejik hedef ve 188 adet faaliyet önerilmiş fakat bütçeleri verilmemiştir [313]. Tez kapsamında kültür politikaları açısından kentsel hizmetler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele yönelik stratejik amaç ve hedefler incelenmiştir.

Çizelge 4.10 İpekyolu belediyesi 2015-2019 strateji planı bütçe tablosu [312]

2015-2019 DÖNEMİ STRATEJİK PLANI BÜTÇE TABLOSU (X1.000.000 TL)															
Yıllar	Destek Hizmetleri MÜD.	İnsan Kaynakları MÜD.	Emlak ve İstimlak MÜD.	İmar ve Şehircilik MÜD.	Temizlik İşleri MÜD.	Zabıta MÜD.	Kadın ve Aile hizmetleri MÜD.	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler MÜD.	Fen İşleri MÜD.	Park ve Bahçeler MÜD.	Kültür ve Sosyal İşler MÜD.	Yapı Kontrol MÜD.	Sağlık Hizmetleri MÜD.	Ruhsat MÜD.	YIL TOPLAM BÜTÇESİ
2015-2019	38,31	0,3	48,25	2,25	81,83	0,46	5,74	0,67	118,79	28,06	5,06	1,38	0,53	0,81	332,44

Edremit Belediyesi'nin 2015-2019 strateji planında belirlenen misyon ve vizyonuna baktığımızda ekolojik yaklaşımlı, sürdürülebilir, katılımcı, kadın eksenli ve tarihsel ve kültürel dokuya vurgu yapan bir politikanın benimsendiği görülmektedir. Kültür politikaları bazında ise; halk evi ve festival alanlarının oluşturulması, tarihi Şamran kanalının bakımı, kadınlarında katılabileceği kültür ve sanat etkinliklerinin düzenlemesi, çok dilli eğitim çalışmaları, müzik, resim ve tiyatro kurslarının düzenlenmesi önemli bir kültür politikasının oluşturulduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle *"kent kültürünün, çok kültürlü, çok dilli kentlilik bilinci oluşmasına katkıda bulunulması ve halkın kültür ve sanat etkinlikleri ile buluşmasının sağlanması"* hedefi kültür ve sanat faaliyetlerini hakla ulaştırmayı amaçladığını göstermektedir. Belediye'nin kentsel hizmetler kapsamında belirlemiş olduğu hedef ve faaliyetlerinde de yaşam kalitesinin artırılması ve sosyal politikalarla sosyal belediyecilik ilkesinin benimsendiği görülmektedir [313].

2014 yerel seçimleri ile HDP yönetimindeki Erciş Belediyesi'nin 2015-2019 strateji planında misyon; *"Erciş Belediyesi kendisine verilen tüm görev ve sorumluluklar ile aktarılan kaynakları etkin, verimli ve yerinde kullanarak hizmet vermekle yükümlü olduğu hizmet sınırları içindeki bütün varlıklara önemine ve konumuna göre adil, şeffaf ve sürdürülebilir bir anlayışla dağıtıp çevre ve insan kalitesini yükselterek çağdaş ve demokratik bir belediyecilik hizmeti sunmayı"* vizyon ise; *"demokratik özerk belediyecilik anlayışıyla Erciş'i; barış, kardeşlik ve eşitliğin yaşam merkezi haline getirerek, insanca yaşam koşullarını öncelikli görevleri arasında sayarak, modern kent anlayışının ışığında hizmetlerin kesintisiz sunulduğu; demokratik, ekolojik, dengeyi önemseyen, çağdaş, cinsiyet özgürlükçü ve katılımcı-şeffaf yönetim tarzının sergilendiği örnek ve öncü bölge kenti haline getirmek"* olarak belirlemiştir. Belirlenen misyon ve

vizyona göre strateji planında 11 amaç ve 135 hedef oluşturulmuştur. Amaçlar olarak; standartları yüksek kent mekanlarının oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması, toplum refah seviyesinin artırılması ve kentsel aidiyetin geliştirilmesi, sağlığın korunması ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kentteki ekonomik hayatın gelişiminin sağlanması, çevre bilincinin artırılması ve çevre gelişiminin sağlanması, *“Erciş’i sanatın ve kültürün merkezi haline getirmek”*, katılımcı yönetim modelinin etkinleştirilmesi, belediye hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin etkinleştirilmesi, belediyenin mali yapısının güçlendirilmesi, kurum kaynaklarının geliştirilmesi ve cinsiyet özgürlükçü yerel yönetim modelinin uygulanması belirlenmiştir [314].

Erciş Belediyesi 2015-2019 dönemini kapsayan strateji planında Belediye’nin demokratik, özerk, çağdaş ve sürdürülebilir politikalar çerçevesinde bir yönetim anlayışını benimsediği görülmektedir. Kültür politikaları açısından ise; kentsel bellek kapsamında tarihi bir olaya yönelik anıt yapılması (Zilan Katliamı¹ ve Erciş depremi) ve cadde ile sokak isimlerinin yerel adlarla (Kürtçe ve Ermenice) tekrar adlandırılması, yerel hediyelik eşyaların üretiminin sağlanması, ana dilde eğitim vurgusu, kültür parkı yapılması, özellikle Erciş ilçesinin kültür sanat merkezi haline getirme amacı ve bu amacı yönelik etkinlikler, kurslar ve yapıların oluşturulması, deprem müzesi önerisi, tarihi doğal mirasın korunması ve bu mirasa yönelik envanter çalışmalarının yapılmasına yönelik önerilerin doğrudan kültür politikalarını içerdiği görülmektedir. Ayrıca turizm ve kültür eksenin de Çelebibağ sazlığının korunması ve turizm çeşidi olarak ekoturizme kazandırılma amacı önemli görülmektedir. Sosyal politikalar çerçevesinde de pozitif ayrımcılık kapsamında; toplumsal cinsiyette farkındalığın

¹Zilan Katliamı 1930 yılının Temmuz ayında Ağrı Dağı İsyanları sırasında Ferik Salih Omurtak komutasındaki 9.Kolordu tarafından Üçüncü Ağrı Harekâtı’nın başlatılmadan önce Van ilinin Erciş ilçesinde yer alan Zilan Deresi’ne sığınan Kürtlere yönelik gerçekleştirdiği katliam olarak yorumlanmaktadır [315], [316]. Temmuz 16, 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre, 15.000 kişi, bizzat Ağrı isyanında da yeralan Kürt yazar Hesên Hîşyar Serdî (1907-Eylül 14, 1985)’ye göre, Ademan, Sipkan, Zilan ve Hesenan aşiretlerden oluşan 18 köyden 47.000 köylüsü Ermeni araştırmacısı Garo Sasuni’e göre, 5.000 kadın, çocuk, ve yaşlı öldürülmüştür [317], [318]. Ekim 3, 1930 tarihli Berliner Tageblatt gazetesi ise, “Türkler, Zilan bölgesinde 220 köyü imha etti ve 4.500 kadın ve yaşlı katletti” şeklinde haber yapmıştır. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi ise, Zilan Bölgesi vadilerinden birinde 1.550 kişi kesildi, Erciş bölgesinde 200 köy yakıldı, Patnos sahasında yakılıp yıkılmayan tek köy kalmadı, Türk askerleri, Kürtlerin hayvanlarını da alıp aşırıdılar” şeklinde olayı aktarmıştır [319].

yaratılması (*“kadın ve LGBTİ¹ biriminin oluşturularak kadınlara ve LGBTİ bireylere yönelik hizmetleri tespit edebilmesi”*), kadın çocuk ve gençlere yönelik çeşitli hizmetlerin (sosyal, ekonomik, kültürel) sağlanması hem sosyal hem de beşeri anlamda sosyal belediyeçilik ilkesine uyumlu olduğu söylenebilir [314].

Gürpınar Belediyesi’nin 2015-2019 strateji planında misyon; *“yerel hizmetleri yerine getirmede çağdaş, katılımcı, saydam, ekolojik cinsiyet odaklı ve eşitlikçi bir anlayışla hareket eden, sürdürülebilir, kent ve bölge kimliğine uygun olarak hizmet sunmak”*, vizyon ise *“bölgede model bir belediye olmak şiarıyla; hemşericilik bilinciyle hareketle tarihi, kültürel dokusu ve ekonomisiyle uyumlu, yaşayanların kentsel anlamda temel ihtiyaçlarının karşılandığı, aidiyet hissi oluşmuş, model bir ilçe ve markalaşmış bir belediyeçilik anlayışının var olduğu, hizmet üretim gücü ve hizmet kalitesi yüksek, sürekli gelişim içinde olan bir Gürpınar’a kavuşmak”* olarak belirlenmiştir. Belirlenen vizyon ve misyona göre beş stratejik alan ve müdürlükler bazında 6 amaç, 62 hedef ve 150 faaliyet oluşturmuştur. Stratejik alanlar; kurumsal yapı, kentsel hizmetler- kentsel alt ve üst yapı, kent planlama- estetik ve kent denetimi, eğitim- kültür-sosyal-gençlik ve spor ile çevre-çevre sağlığı- temizlik ve katı atıktır [321].

Gürpınar Belediyesi’nin ekolojik, sürdürülebilir anlayışla kent kimliğine uygun tarihi ve kültürel doku ile uyumlu bir belediyeçilik anlayışını benimsediği görülmektedir. Kentteki yaşam kalitesini artırmaya yönelik alt ve üst yapı çalışmaları ile planlı ve sağlıklı bir kentleşme hedeflenmiştir. Sosyal ve kültürel anlamda Çavustepe ve Hoşap Kalesi’nin koruma amaçlı imar planının hazırlanması kültürel ve tarihi değerlere önem verildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca kentteki kültürel faaliyet için Kültür Merkezi ve Gençlik Merkezi yapımı, el sanatları bazında kilim atölyelerinin yapılması, yöresel kültüre vurgu yapılması, etkinlikler (panel, seminer, fuar, festival, sinema gösterileri vb. gibi), düzenlenmesi kültür politikaları olarak değerlendirilebilir. Özellikle planda “Kültür-Sosyal-Gençlik ve Spor” başlığının açılarak bu başlığa yönelik amaç ve hedeflerin oluşturulması Belediye’nin bir kültür politikası oluşturduğu/oluşturmaya çalıştığının göstergesidir. Ayrıca tarihi ve kültürel alanların iyileştirilerek turizme

¹ LGBTİ: LGBT ya da GLBT; lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma olarak tanımlanmaktadır. 1990'larda LGB kısaltmasından sonra ortaya çıkmış ve 1980'lerin ortalarında sonra gey sözcüğü yerine kullanılarak LGBT topluluğunu temsil etmeye başlamıştır [320].

kazandırılmasının amaçlanması da bu alanların turizm yatırımı olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Dezavantajlı gruplara her türlü hizmetin (sağlık, eğitim, destek, vb.) sağlanması için belirlenen hedefler de sosyal belediyecilik bağlamında önemli görülmektedir [321].

Çaldıran Belediyesi'nin ilk strateji planı 2015-2019 yıllarını kapsamaktadır. Belediye misyonunu *“ekolojik-demokratik-cinsiyet özgürlükçü yönetim anlayışı ile tarihi-kültürel ve doğal varlıkları korunmuş bir ilçe ortamı yaratmak”* vizyonunu ise *“halka gülümseyen, halkı gülümseten bir hizmet anlayışıyla bir Serhat Şehri olan Çaldıran'ı yaşanabilir bir şehir haline getirmek”* olarak tanımlamıştır. Strateji planı 4 amaç, 6 hedef ve 63 faaliyetten oluşmuştur. Kurumsal kapasitenin artırılması, halkın katılımının sağlanması ve paydaşlarla işbirliğinin geliştirilmesi, kentsel altyapı hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması ile yerel kalkınmada öncülük oluşturulması amaçlar olarak belirlenmiştir [322].

Çaldıran Belediyesi'nin strateji planında doğrudan kültür başlığında bir amacın olmadığı görülmektedir. Ancak yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik olarak kültür ve gençlik merkezlerinin oluşturulması, kültürel etkinlikler bazında festival ve şenliklerin düzenlenmesi ile tarihi ve kültürel alanların restorasyonunun yapılmasına yönelik stratejik faaliyetlerin kültür politikalarını kapsadığı söylenebilir. Ayrıca mabet ve doğal yapı olan derelerin restorasyon ve ıslah çalışmaları ile turizme kazandırılmasının amaçlanması da doğrudan olmasa da turizm çatısında bir kültür yatırımı olarak değerlendirilebilir. Belediye'nin strateji planında vurgu yaptığı önemli bir nokta ise doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunması ve sürdürülebilir kalkınma bakış açısının benimsenmesidir.

HDP yönetimindeki Başkale Belediyesi'nin 2015-2019 yıllarını kapsayan Strateji Planında ise misyon; *“yerel hizmetleri yerine getirmede çağdaş, katılımcı saydam, değişimci ve eşitlikçi bir anlayışla hareket eden sürdürülebilir, insan odaklı, hızlı ve kent kimliğine uygun olarak geleceğe dönük hizmet sunmak”*, vizyon ise *“kurumsallaşmayı hedefleyip verimliliği esas alarak, teknoloji kullanımına öncelik tanıyarak, plan ve projeye önem verip, şeffaflık ve katılımcılığı ön planda tutarak, Başkale'nin tarihi ve kültürel dokusunu koruyarak çağdaş ve yaşanabilir özgün bir kent olmak”* olarak tanımlamıştır. Strateji planında amaçlar; kurumsal gelişim, kentsel gelişim ve toplumsal

gelişim olarak üç ana eksen üzerinden müdürlükler bazında geliştirilmiştir. Bu göre plan on bir müdürlük kapsamında 23 amaç, 37 hedef ve 130 faaliyetten oluşmuştur [323].

Başkale Belediyesi 2015-2019 strateji planı amaç, hedefler ve faaliyetler kapsamında bütçe hazırlanmıştır. Buna göre; Fen İşleri Müdürlüğü'ne 50.294.752,56 TL, Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü'ne 3.440.000,00 TL, Mali Hizmetler Müdürlüğü'ne 4.690.000,00 TL, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'ne 2.445.000,00 TL, Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne 5.546.440,66 TL, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'ne 3.760.000,00 TL, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne 6.591.000,00 TL, Temizlik ve Çevre Koruma Müdürlüğü'ne 2.600.000,00 TL, Yazı İşleri Müdürlüğü'ne 152.500,00 TL ve Zabıta Müdürlüğü'ne 2.670.000,00 TL bütçe ayrılmış olup toplam beş yıllık bütçe 82.189.693,22 TL olarak belirlenmiştir [323]. Buna göre en fazla bütçe Fen İşleri Müdürlüğü (%61.19) ile Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'ne (%8.02) ayrılmıştır.

Başkale Belediyesi 2015-2019 strateji planı kültür politikaları açısından değerlendirildiğinde; *“....Başkale'nin tarihi ve kültürel dokusunu koruyarak çağdaş ve yaşanabilir özgün bir kent olmak”* olarak belirlenen vizyonda ilçenin tarihi ve kültürel yapının korunmasının amaçlandığı, olarak kültürel ve tarihi dokuya saygı ve ekoloji ve doğaya duyarlılık ilkesinin benimsendiği ve çağdaş kent yaşamına vurgu yapıldığı görülmektedir. Fen İşleri Müdürlüğü kapsamında kültür merkezi ve bilgi evlerinin inşası (9.400.000,00 TL), Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü kapsamında *“kentin kültürel dokusunu zenginleştirmek”* hedefine yönelik kültürel etkinliklerin düzenlemesi (165.000,00 TL) ve kentlilik ve kırsal kalkınma hedefine göre festivallerin organize edilmesi (200.000,00 TL) kültür politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu hedefler ve faaliyetler doğrultusunda kültür politikalarına ayrılan beş yıllık bütçenin 9.765.000,00 TL ve toplam bütçeye oranının ise %11.88 olduğu ve kültür politikaları açısından yeterli olmadığı görülmektedir.

Son olarak Özalp Belediyesi'nin 2015 2019 dönemini kapsayan strateji planında; misyon; *“Özalp halkına ve Özalp'ta faaliyet gösteren kurumlara çağdaş, katılımcı, özgürlükçü, çok dilli, saydam, değişim ve gelişime açık, insan odaklı çalışma anlayışıyla sürekli ve adil bir şekilde belediye hizmetlerini sunmak; Özalp'lıların ihtiyaçlarını hızlı, etkin ve verimli bir şekilde karşılamak”* vizyon ise *“dünyada örnek ve öncü bir belediye olup, marka olarak gösterilebilen, ölçülebilir ve rasyonel hedefleri olan, huzurlu,*

güvenli, çağdaş, kentleşme normlarına uygun, geçmişinden kopmadan kent halkının değerlerine saygılı, sağlıklı kent gelişimini sağlayarak hizmette lider bir belediye olmak” olarak belirlemiştir. Buna göre strateji planı altı stratejik alana göre 23 amaç, 54 hedef ve 135 faaliyetten oluşmuştur. Bu stratejik alanlar; kentsel alt yapı ve planlama, çevre ve toplum sağlığı, eğitim, kültür, sanat, sosyal hizmetler ve gençlik, spor, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın politikaları, ilçe ekonomisi ve sektörel gelişim ile belediye kurumsal yapısıdır [324].

Özalp Belediyesi’nin 2015-2019 dönemini kapsayan strateji planında kentsel planlamaya ağırlık verilerek altyapı ve üstyapı projelerine önem verildiği ve kent ve toplum sağlığına yönelik çevre ve sosyal politikalar geliştirdiği söylenebilir. Planda;; belediyenin misyonundaki çok dillilik, vizyonundaki marka olma ve *“geçmişinden kopmadan kent halkının değerlerine saygılı”* vurgusu kültür politikaları açısından önemli görülmektedir. Ancak buradaki marka olma hedefinin neyi kapsadığı, ayrıca geçmiş ve değerler vurgusundaki değerlerden ne kastedildiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Kültür tek bir stratejik alan oluşturmamasına rağmen “Eğitim, Kültür, Sanat, Sosyal Hizmetler ve Gençlik, Spor” başlığında yer almaktadır. Bu başlık altında belirlenen *“.....Özalp’ta kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikleri artırmak, gelişimine katkıda bulunmak,..... gelir düzeyi düşük vatandaşlarımızın bu etkinliklerden yararlanma olanaklarını geliştirmek”* amacında kültür ve sanat faaliyetlerinin artırılması amaçlanmış ancak bu amaç doğrultusunda belirlenen hedef ve faaliyetler de sosyal politikalara yönelik öneriler getirilmiştir. Bu noktada hedef doğrultusunda belirlenen faaliyetler kültür politikaları ile ilişkili olmayıp tamamen sosyal politikayı kapsamaktadır. Kentin tiyatro eksikliğinin giderilmesine yönelik tiyatro gösterilerin yapılması, tiyatro festivalinin düzenlenmesi ve Amfi Tiyatro sahnesinin iyileştirilmesi ile halkın kültürel yönlerinin güçlendirmesinin amaçlanması kültür politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca geleneksel ürünler geliştirilmesi ve üretiminin sağlanması için eğitim programlarının düzenlenmesi de geleneksel el sanatları önem verildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir [324].

Sonuç olarak Van ilindeki Belediyelerin kültüre yönelik doğrudan ve dolaylı olarak politikalar geliştirdiği görülmektedir. Ancak burada önemli bir nokta Belediyelerin geliştirdiği politikaların belediye yönetimdeki siyasi partilerin politikalarıyla da

doğrudan ilişkili olmasıdır. AKP yönetimdeki Tuşba Belediyesi kültür politikaları açısından kültürel değerler üzerinden politikalarını şekillendirirken, HDP yönetimindeki Van Büyükşehir Belediyesi, İpekyolu Belediyesi, Edremit Belediyesi ve Erciş Belediyesi ise kültürel değerlerle birlikte Kürt kimliği üzerinden politikalarını şekillendirmektedir. Ayrıca HDP yönetimindeki Belediyelerin net bir kültür politikası belirleyerek sosyal kalkınma ile bu politikaları birbirine entegre etmeyi hedeflediği açıktır.

4.5 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Van'a ait bazı istatistiki verileri incelediğimizde kentin kalkınma sorunun neler olduğunu çok net görmekteyiz. 1.096.397 nüfusa sahip Van kenti; sosyo-ekonomik gelişme endeksi kapsamında Türkiye'de 81 il içinde 75. sırada, insani gelişme endeksi sıralamasında ise 77. sırada yer almaktadır. Türkiye de okuryazarlık sıralamasında ise 68. sırada yer almaktadır. 2013 yılında Van'ın işsizlik oranı ise %10.3'dür. 1985 yılında %17 olan Van ili nüfus artış hızı 2000 yılında %38'e çıkmıştır. Kültürel göstergeler kapsamında 2015 kütüphane sayısı Türkiye ortalamasının % 0,97'sini oluşturmaktadır. Van'daki sit alan sayısı 80, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı ise 178'dir. Kent M.Ö. 15.000 - 8.000 tarihlerine kadar uzanan tarihi geçmişe sahiptir. Turizm açısından Van ili Türkiye'nin toplam tesis sayısının %0,98'ini, oda sayısının %0,56'sını ve yatak sayısının % 0,48'ini oluşturmaktadır. Tarım sektöründe ise Türkiye ortalaması altında ekilen tahıl ve diğer bitkisel ürünler alanına sahiptir. Son olarak sanayi sektöründe ise Van (TRB2) Bölgesi; kişi başı sanayi imalatı değerinin Türkiye geneline göre 11 kat, kişi başı sanayi brüt yatırım değerinin ise Türkiye geneline göre 10 kat gerisinde yer almaktadır¹. Ayrıca Van ilinin kentleşmeye yönelik alt ve üst yapı sorunları ile yaşam kalitesine yönelik donatı eksikliği de bulunmaktadır. Bu veriler doğrultusunda Van ilinin ciddi anlamda sosyo-ekonomik kalkınma sorunun olduğunu görülmektedir. Van'ın bu sorunlarına rağmen barındırdığı kültürel ve doğal çeşitliliğin yanı sıra jeopolitik durumundan kaynaklı önemli bir ticari merkez potansiyeli taşıması mevcut sorunların çözümü açısından önemli görülmektedir. Bu potansiyel bölge planlarında ve yerel

¹ Van'a ait nüfus, sektörel (tarım, turizm) ve kültürel göstergeler TÜİK [298]'den, sanayi sektöründeki veriler DAKA [290]'dan, kültürel varlıklar ise Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınmıştır.

yönetimlerde fark edilmiş olup buna göre kalkınma stratejileri geliştirilmiştir. Özellikle doğal ve kültürel mirasa yönelik olarak yerel yönetimler (belediyeler) turizm stratejileri oluşturulmuştur. Merkezi ve yerel belediyeler sağlıklı kentleşme, kültürel ve sosyal mekânların oluşturulması, kentlilik bilincinin geliştirilmesi, sosyal politikalar oluşturulması ve sosyal ve kültürel etkinliklerin düzenlemesi noktasında hem fikirdiler. Ancak iki farklı siyasi patinin yönetiminde olan Belediyeler (AKP ve HDP) kültür politikasında farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Özellikle HDP yönetimindeki Belediyeler net bir kültür politikası oluşturmakta, kimlikler üzerinden (Ermeni, Kürt) kentsel hafızaya yönelik kentsel mekânlar yaratmakta ve pozitif ayrımcılıkla kadınları sosyal ve kültürel alanlara çekmektedir. AKP yönetimindeki Belediyeler ise net bir kültür politikası oluşturmamakla beraber, kültürel değerleri turizm ekseninden değerlendirmekte ve etkinlikler çerçevesinde kültür faaliyetlere yönelik dolaylı politikalar oluşturmaktadır.

BÖLÜM 5

VAN İLİNE YAPILAN YATIRIMLARIN KÜLTÜR VE BEŞERİ KALKINMA BOYUTUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Van ilinin kalkınma sorununa aktörlerin nasıl baktığı ve kültüre nasıl bir rol biçtikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamdan ulusal ve uluslararası aktörler bazında mali destek ve hibe programları incelenerek kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma sınıfında değerlendirilmiştir.

5.1 Van İlindeki Yatırımların Sektörel, Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksine Göre Sınıflandırılması

Van iline sağlanan yatırımların sektörel, beşeri ve kültürel boyutunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yatırımlar; ISIC REV.4/NACE REV.2¹, UNDP'nin

¹ISIC Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından hazırlanan ve tüm dünyada kullanılması önerilen ekonomik faaliyetlerin sınıflaması, NACE ise Avrupa Birliği ülkeleri tarafından ISIC sınıflamasından türetilen ve üye ülkelerde zorunlu olarak kullanılan ekonomik faaliyet sınıflamasıdır. Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması, (ISIC Rev.4) Birleşmiş Milletler tarafında geliştirilen, ISIC REV.3 faaliyet sınıflamasının son versiyonudur. Sınıflama yapısı 21 kısım, 88 bölüm, 238 grup ve 419 sınıftan oluşmaktadır. 21 kısım; tarım, ormancılık ve balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat, elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı, su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri, inşaat, toptan ve perakende ticaret; motorlu taşıtların ve motosikletlerin onarımı, ulaştırma ve depolama, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor, diğer hizmet faaliyetleri, hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; hane halkları tarafından kendi kullanimlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve üretim faaliyetleri ve uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetlerinden oluşmaktadır. ISIC REV.4'ün kısım ve bölümleri Avrupa Topluluğu ekonomik faaliyetlerin İstatistiki sınıflaması olan NACE REV.2 ile aynıdır. Sadece grup ve sınıf düzeyin NACE REV.2'de daha ayrıntılıdır (272 grup, 615 sınıf ve 2199 alt sınıf). Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ISIC REV.4 sınıflamasından türetilen NACE REV.2 faaliyet sınıflamasını kullanmaktadırlar[325].

Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI) ve UNCAD [35], INTELİ [36], Aksoy ve Enlil'den [37] geliştirilerek oluşturulan kültür ekonomisi sınıflamasında değerlendirilmiştir. Buna göre Van ilinde yönelik yatırımların sektörel olarak sınıflaması için ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflaması kullanılmıştır. Ekonomik alanda faaliyet gösteren sektörlerin ana faaliyetlerini belirleyen ve uluslararası veri karşılaştırmayı sağlayan ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflaması ile tez çalışması kapsamında öncelikli olarak Van iline yönelik yatırımların sektörel olarak dağılımlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI); tez çalışması kapsamında Van iline yönelik yatırımların beşeri kalkınma boyutunu ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI); UNDP [22], ile Mushkin [23], Schultz (1968), Lucas [25] ve Sab ve Smith'in [26] yapmış olduğu çalışmalar referans alınarak geliştirilmiştir. Buna göre yaşam beklentisi endeksi olarak sağlık yatırımları, eğitim endeksi olarak eğitim yatırımları değerlendirilmiştir. Beşeri kalkınma endeksinde yer alan gelir endeksinde ise kişi başı gayri safi milli gelir (GSMG) göstergesi kullanıldığı için ve yatırımlarda böyle bir içerik bulunmadığından tez çalışması kapsamında bu endeks değerlendirmeye alınmamıştır. Bu değerlendirmeler doğrultusunda Beşeri Kalkınma Endeksi yatırımlar bazında Çizelge 5.1'deki gibi eğitim, sağlık ile eğitim ve sağlık olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre eğitim faaliyetleri; okul inşası, mesleki ve kültürel eğitimleri, kapasite artırımına yönelik eğitimleri, insan hakları eğitimlerini ve meslek edinme kurslarını içermektedir. Sağlık faaliyetleri ise; spor faaliyetlerini, spor kompleksi yapımını, sağlık sektörüne yönelik bilimsel çalışmaları ve insan sağlığına yönelik alt yapı çalışmalarını kapsamaktadır. Buna göre çalışmada beşeri kalkınma endeksi eğitim ve sağlık kapsamında değerlendirilmiştir.

Son olarak Van iline sağlanan yatırımların kültür ekonomisine yönelik sınıflaması UNCAD [35], INTELİ [35], Aksoy ve Enlil'den [37] geliştirilerek oluşturulmuştur. Bu sınıflamada "kültürel miras", "sanat", "kültür endüstrileri" ve "yaratıcı hizmetler" başlıklarında alt sınıflar tanımlanmıştır. Yatırımlar 4 ana sınıf ve bu sınıflara ait alt sınıflar kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre yatırımların kültür politikaları içerip içermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çizelge 5.1 Beşeri kalkınma endeksi sınıflaması

BEŞERİ KALKINMA ENDEKSİ*		
EĞİTİM	SAĞLIK	EĞİTİM VE SAĞLIK
Okul inşası, mesleki ve kültürel eğitimler, toplum merkezleri, eğitim merkezleri ve kültür merkezleri yapımı, okullardaki alt ve üst yapı çalışmaları, strateji raporları, fizibilite çalışmaları, çalıştaylar ve seminerler, kurumların ve STK'ların kapasite artırımına yönelik eğitim faaliyetleri, mesleki kişisel gelişim eğitimleri, meslek edinme kursları, insan hakları eğitimi, AB Eğitim Programları (Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programları), otistik çocuklara yönelik eğitim faaliyetleri, demokrasi ve insan hakları üzerine eğitim faaliyetleri	Spor faaliyetleri (basketbol, voleybol, yüzme, vb), spor tesisleri inşası (spor kompleksleri ve spor sahaları), sağlık sektörüne yönelik AR-Ge çalışmaları, diyaliz merkezi, tanı amaçlı laboratuvar kiti üretimi, tıbbi bitki araştırmaları, insan sağlığına yönelik içme suyu rehabilitasyon ve arıtma sistemleri ile kanalizasyon yapımları, hasta bakımı, doğa sporları, moleküler düzeyde tanı yöntemi	Sağlık sektörüne yönelik eğitim faaliyetleri (spor eğitimleri, insan sağlığına yönelik eğitimler hekimlere yönelik yurtdışı eğitimi)
*Mushkin [23], Schultz [24], Lucas [25] ve Sab ve Smith [26] ve UNDP, [22];'den geliştirilerek oluşturulmuştur.		

5.2 Van İline Sağlanan Mali Destek ve Hibe Programları

2000 yılından günümüze Van iline sağlanan hibe desteği ve yatırım programları Çizelge 5.2'de verilmiştir. Buna göre ulusal aktörlerden; Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destekleme Programı (SODES), İçişleri Bakanlığı Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP), Kültür ve Turizm Bakanlığı Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Bitlis Bölge Müdürlüğü, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Koordinatörlükler bazında, DAKA Destek Programları ile yatırımlar gerçekleştirmiştir. Uluslararası aktörlerden ise AB, Katılım Öncesi Mali Yardım Programları ve AB Programları kapsamında hibe desteği sağlamıştır.

Çizelge 5.2 Van iline sağlanan hibe desteği ve yatırım programları

AKTÖRLER	HİBE DESTEĞİ VE YATIRIM PROGRAMLARI
ULUSAL AKTÖRLER	
KALKINMA BAKANLIĞI	<u>SODES (SOSYAL DESTEK PROGRAMI)</u> Kültür, Sanat Spor Bileşeni (KSS), İstihdam Bileşeni (İS), Sosyal İçerme Bileşeni (Sİ)
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	<u>KDRP (KÖYE DÖNÜŞ VE REHABİLİTASYON PROJESİ)</u>
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	<u>VAN RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ</u>
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	<u>BİTLİS BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ</u>
DAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI	<u>KOORDİNATÖRLÜKLER</u> Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü (TKKK), Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü (EKSHK), Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü (BSKGK)
DAKA	<u>DESTEK PROGRAMLARI</u> Mali Destek Programı (MDP), Doğrudan Faaliyet Desteği Programı (DFDP), Teknik Destek Programı (TDP) Ve Cazibe Merkezi Destekleme Programı (CMDP)
AKTÖRLER	HİBE DESTEĞİ VE YATIRIM PROGRAMLARI
ULUSLARARASI AKTÖRLER	
AB	<u>KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM PROGRAMLARI VE AB PROGRAMLARI</u> Katılım Öncesi Mali Yardım (2000-2007), Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrmanı (IPA I) (2007-2013), Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrmanı (IPA II) (2014-2020), AB Programları

5.3 Ulusal Aktörlerin Van İline Yönelik Yatırımlarının Sektörel Sınıflaması, Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksi Açısından Dağılımı

Ulusal aktörler olarak; Kalkınma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve DAKA'nın yatırımları aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

5.3.1 Kalkınma Bakanlığı SODES Programı

2008 yılında uygulanmaya başlanan Sosyal Destek Programı (SODES); “*dezavantajlı bölgelerin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla bu bölgelerdeki göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programı*” olarak tanımlanmıştır. Kalkınma Bakanlığı sorumluluğunda organize edilen SODES Programı; istihdam, sosyal bütünleşme, kültür, sanat ve spor alanlarında; yerel düzeyde hazırlanarak valiliklerin koordinasyonunda yürütülmektedir.

SODES özellikle uygulama sürecinde yerel aktörlerin yetkilendirildiği insan odaklı ve proje temelli bir program olarak değerlendirilmektedir [326].

SODES Programı hedefi; *“projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla katılmalarının sağlanması, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yoluyla bölgedeki çocuk, genç ve kadınların kendilerini daha iyi ifade etmelerine katkı sağlamak”* olarak ifade edilmiştir. Bu hedef doğrultusunda yoksulluk ve sosyal imkânlara erişimde sıkıntı yaşayan; çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, göç etmişler ve kentlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan bireyler ve gruplar öncelikli hedef kitle olarak belirtilmiştir. Program bütçesi Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve Eki "E" Cetveli doğrultusunda Kalkınma Bakanlığı yıllık ödeneğinden illere aktarılan kaynakla yürütülmektedir [326].

SODES, GAP Eylem Planının Sosyal Gelişmenin Sağlanması bileşeni altında 2008 yılında 9 GAP ilinde uygulanmaya başlamıştır. 2010 yılında SODES Programı olarak 25 ilde, 2011 yılında da 5 ilinde pilot uygulama illeri olarak dâhil edilmesiyle 30 ilde uygulanmıştır. 2013 yılında Sivas, Yozgat, Aksaray ve Niğde illeri ile birlikte Programın yürütüldüğü il sayısı 34'e ulaşmıştır. Söz konusu iller; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Sivas, Yozgat, Aksaray ve Niğde'dir. 2011 yılında programa dâhil edilen Adana, Mersin illerinde valilikler aracılığıyla program bazlı; Osmaniye, Kahramanmaraş ve Hatay illerinde Kalkınma Ajansı aracılığıyla farklı uygulamalar devam etmektedir. SODES Programı; istihdam, sosyal içerme, kültür, sanat ve spor olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar:

İstihdam Bileşeni (İS): Bu bileşen kapsamındaki projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ve bölgedeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün ve mesleki bilgi ve birikimin geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması ve kendi işini kurabileceklere destek olunması hedeflenmektedir.

Sosyal İçerme Bileşeni (Sİ): Bu bileşen kapsamındaki projeler ile yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini temin edecek duruma getirilmesine destek olunması, yaşlı, özürlü, kadın ve çocuklar gibi toplumun öncelikli

kesimlerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bu kesime sunulan hizmet kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

Kültür, Sanat ve Spor Bileşeni (KSS): Bu bileşen kapsamındaki projeler ile toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi, özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilerek yeteneklerinin açığa çıkartılması ve kendilerine ve topluma faydalı alışkanlıklar edinmelerine yardımcı olunması beklenmektedir [326].

Kalkınma Bakanlığı her yıl SODES kapsamındaki illerin valiliklerine yazılı olarak proje çağrısında bulunmaktadır. Valilikler, ilgili yazıda uygun görülen süre içerisinde proje teklif etmeye yetkili kuruluşlardan aldıkları proje tekliflerini çerçevesinde değerlendirerek uygun gördükleri proje tekliflerini hem SODES-BİS hem resmi yazıyla Kalkınma Bakanlığı'na göndermektedir. Bakanlığa gelen projeler Bağımsız Dış Uzmanlar tarafından değerlendirilerek puanlama sistemine göre sıraya konarak başarılı bulunan projeler Kalkınma Bakanlığı tarafından hem SODES-BİS aracılığıyla hem de resmi yazıyla Valiliğe bildirilmekte ve Kalkınma Bakanlığı internet sitesinden kamuoyuna duyurulmaktadır [326].

Van ilinde 2010 yılından buyana SODES Projeleri Van Valiliği tarafından yürütülmektedir. 2010-2015 yılları arasında İlde 353 projeye toplam 62.076.119,61 TL destek sağlanmıştır [327] (Çizelge 5.3). Bu projelerden 166 tanesi KSS (27.462.081,75 TL), 161 tanesi Sİ (31.279.891,66 TL) ve son olarak 26 tanesi ise İS (3.334.146,20 TL) bileşeninden oluşmaktadır (Van Valiliği, 2015). Projelerden 72 tanesi kültür ekonomisi sınıfında (13.462.819,73 TL), 297 tanesi de beşeri kalkınma endeksi sınıfında (53.027.800,01 TL) değerlendirilmiştir. ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflamasına göre ise bu projelerden 151 tanesi inşaat, 146 tanesi eğitim, 53 tanesi kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor, 2 tanesi konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri ve son olarak 1 tanesi de tarım, ormancılık ve balıkçılık sınıfında yer almıştır. SODES kapsamında 91 proje sivil toplum kuruluşları (% 25.78), 261 proje ise kamu kurumları tarafından yürütülmüştür (Van Valiliği, 2016.) Buna göre en fazla destek KSS (kültür, sanat spor) ile İS (istihdam) bileşenine aktarılmıştır. Kalkınma Bakanlığı'nın kurumsal sınıflamasına göre tanımlamış olduğu KSS bileşeni toplam hibe desteğinin %44.24'ünü oluşturmaktadır.

Çizelge 5.3 SODES projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılımı ve bütçeleri

TARİH	SODES KURUMSAL SINIFLAMA	HİBE DESTEĞİ (TL)	KÜLTÜR EKONOMİSİ	HİBE DESTEĞİ (TL)	BEŞERİ KALKINMA ENDEKSİ	HİBE DESTEĞİ (TL)
2010-2015	KSS:166	27.462.081,75	KSS:46	9.405.045,17	KSS:126	21.504.902,75
	Sİ:161	31.279.891,66	Sİ:20	2.953.111,56	Sİ:145	28.188.751,06
	İS:26	3.334.146,20	İS:6	1.104.663,00	İS:26	3.334.146,20
	TOPLAM:353	62.076.119,6	TOPLAM:72	13.462.819,73	TOPLAM:297	53.027.800,01
SODES kapsamında 93 proje sivil toplum kuruluşları (% 25.78), 260 proje ise kamu kurumları tarafından yürütülmüştür. Kültür ekonomisi kapsamında 9 proje sivil toplum kuruluşları (% 12.50), 63 proje ise kamu kurumları tarafından yürütülmüştür. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında 85 proje sivil toplum kuruluşları (% 28.62), 212 proje ise kamu kurumları tarafından yürütülmüştür. 16 proje (4.610.012,00 TL) hem kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır.						

Beşeri kalkınma endeksi kapsamında 353 projeden 297'si (%84.14) eğitim ve sağlık yatırımları olarak değerlendirilmiş olup toplam 53.027.800,01 TL hibe desteği sağlanmıştır. Beşeri kalkınma endeksindeki 297 projenin 145 tanesi Sİ, 126 tanesi KSS ve 26 tanesi ise İS projeleri sınıflamasında yer almıştır. Bu projelerden 234 tanesi eğitim (40.312.027,93 TL), 52 tanesi sağlık (7.730.913,58 TL) ve 11 tanesi de hem eğitim hem de sağlık (4.984.858,50 TL) yatırımlarını içermektedir. Eğitim yatırımları; okul inşası, mesleki ve kültürel eğitimlerden sağlık yatırımları ise; spor faaliyetleri (basketbol, voleybol, yüzme, vb), spor eğitimleri ve spor tesisleri inşasından (spor kompleksleri ve spor sahaları) oluşmaktadır. Sınıflamada yer almayan projeler ağırlıklı olarak park yapımı ile sinema salonu ve misafirhane inşasını içermektedir. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında 85 proje sivil toplum kuruluşları (% 28.62), 212 proje ise kamu kurumları tarafından yürütülmüştür.

Projelere ait hibe desteği kültür ekonomisi sınıflamasına göre Çizelge 5.4'de verilmiştir. SODES kapsamındaki 353 projenin 72 tanesi kültür eksenli yatırımlar çerçevesinde değerlendirilmiş olup toplam 13.462.819,73 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu destek miktarı toplam miktarın %21.69'unu oluşturmaktadır. ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflamasına göre ise bu projelerden 42 tanesi inşaat, 24 tanesi eğitim ve 6 tanesi de kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor sektörlerinde yer almıştır. 72 tane projenin 46 tanesi KSS, 20 tanesi Sİ ve 6 tanesi ise İS projelerinden oluşmaktadır. Projelerin ağırlıklı olarak, gençlik merkezi, kültür merkezi ve kütüphane inşası, sanatsal aktiviteleri içeren (tiyatro, müzik, resim, vb.) eğitimi/kursları, film gösterimleri, sinema salonları ve el

sanatlarına (ebru, ahşap işçiliği, kilim vb.) yönelik olduğu görülmüştür. Kültür ekonomisi sınıflamasında bazı projeler bir tane bazıları ise birden fazla kültürel sınıflamayı içermiştir. Bunlar; 26 tane kültürel miras, 19 tane yaratıcı hizmetler, 16 tane sanat, 5 tane kültür endüstrileri, 4 tane kültürel miras ve sanat ile son olarak 2 tane kültür endüstrileri ve sanat projeleridir. Buna göre 4.610.012,00 TL (%33.89)ile en fazla yatırım sanata, 3.824.152,67 (%28.41) TL kültürel mirasa ve 3.538.025,50 TL (%26.28) yaratıcı hizmetlere ayrılmıştır. Kültür ekonomisi kapsamında 9 proje sivil toplum kuruluşları (% 12.50), 63 proje ise kamu kurumları tarafından yürütülmüştür.

Kalkınma Bakanlığı'nın KSS kapsamında değerlendirmiş olduğu projelere kültür ve sanat başlığı çerçevesinde baktığımızda ağırlık olarak kültürel faaliyetlerin etkinlik gösterebilmesi için üst yapı inşaat projelerine destek sağlamıştır. Ayrıca geziler, tarihi yerleri ziyaretler ve sanatsal kurslara yönelik eğitimleri de kültürel etkinlik olarak değerlendirmiştir. KSS içinde yer aslan Spor başlığında da spor sahaları ve park alanları inşası ile spora yönelik eğitim faaliyetleri yer almıştır.

Sonuç olarak SODES kapsamında Van ili ve ilçelerinde kültürel, sosyal, beşeri ve ekonomik kalkınmaya yönelik olarak projelerin geliştirildiği ve uygulandığı söylenebilir. Kalkınma Bakanlığı bünyesindeki DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile DAKA'ya ait desteklerde kültür başlığında bağımsız bir bileşen/sınıflamanın yer almamasına rağmen SODES bileşenlerinde kültür ve sanata yönelik bir başlığın –spor dâhil olsa da- bulunması önemli görülmektedir. Bu bağlamda SODES politikasında yerel düzeyde kültürel yatırımlara destek sağlandığı söylenebilir.

Burada önemli bir nokta da beşeri sermaye ile kültür ekonomisi arasındaki ilişkidir. Beşeri sermayeye yönelik eğitim yatırımı ile bireylerin yeteneklerinin ve farkındalıklarının artırılarak, kültürel üretime ve kültürel tüketime katkı sağlayacağı ve kültür ekonomisini canlandırılacağı düşünülmektedir.

Çizelge 5.4 2010-2015 yılları arasında Van ilinde SODES kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi

KALKINMA BAKANLIĞI SODES PROJELERİ					
KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
KÜLTÜREL MİRAS (KM)	El sanatları	10	1.445.337,00	Ebru, ahşap işçiliği, oya, kilim vb.	10.74
	Tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras)	12	1.777.987,07	Kütüphane, Erçek Gölü Park (koruma alanı)	13.21
	Somut olmayan kültürel miras	4	600.828,60	Halk oyunları, orta oyunu, minyatür	4.46
TOPLAM		26	3.824.152,67		28.41
YARATICI HİZMETLER (YH)	Kültür ve eğlence hizmetleri	19	3.555.942,06	Kültür merkezi, gençlik merkezi, festival ve şenlik organizasyonu	26.28
TOPLAM		19	3.555.942,06		26.28
SANAT (S)	Sahne sanatları	11	3.608.406,00	Tiyatro, müzik (keman, gitar, bağlama, flüt, piyano), drama	26.45
	Sahne sanatları ve Görsel sanatlar	5	1.001.606,00	Resim, tiyatro, müzik	7.44
TOPLAM		16	4.610.012,00		33.89
KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ (KE)	Film Endüstrisi	5	555.178,00	Sinema, film salonu	4.12
TOPLAM		5	555.178,00		4.12
KÜLTÜREL MİRAS VE SANAT (KM + S)	El sanatları, sahne sanatları, görsel sanatlar, somut olmayan kültürel miras	4	663.160,00	Ebru, ney, halk oyunları, resim, tiyatro, müzik	5.28
TOPLAM		4	663.160,00		5.28
KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ VE SANAT (KE + S)	Film endüstrisi ve sahne sanatları	2	254.375,00	Film ve tiyatro	1.04
TOPLAM		2	254.375,00		1.04
GENEL TOPLAM		72	13.462.819,73		100

5.3.2 İçişleri Bakanlığı Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) Programı

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi; *“Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, terör ve güvenlik kaygılarıyla yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalan vatandaşlardan gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin geri dönüşlerinin kolaylaştırılması, geri dönülen yerlerde gerekli sosyal ve ekonomik alt yapının tesisi ile sürdürülebilir yaşam koşullarının oluşturulması, geri dönmek istemeyenlerin ise mevcut yaşadıkları yerlerde şehir hayatına uyumlarının geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesini”* amaçlamaktadır. Proje, geri dönülen köylerde hayatın yeniden başlatılması ve kalıcı hale getirilmesi için gerekli köy altyapısının oluşturulmasına yönelik çalışmalar ile tarım, hayvancılık ve el sanatları gibi faaliyetlerin ıslahına yönelik gerekli çalışmaları, geri dönmek istemeyen ve şehirlerde yaşamayı tercih eden vatandaşlara yönelik iş ve meslek edindirme kursları, istihdamı geliştirici projeler ve özellikle kadın, genç ve çocukları hedefleyen sosyal içerikli proje ve çalışmaları içermektedir. Merkezi düzeyde İçişleri Bakanlığı'nın, yerel düzeyde ise Valiliklerin koordinasyonunda Başbakanlığın ve İçişleri Bakanlığı'nın ilgili Genelgeleri ve Bakanlar Kurulu'nun 17.08.2005 tarihli Prensipten Kararında belirtilen ilke ve esaslar doğrultusunda proje yürütülmektedir. KDRP, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde bulunan 14 ili (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) kapsamaktadır. Proje ile ilgili ilk çalışmalar 1994-1999 yılları arasında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. 1999 yılından itibaren İçişleri Bakanlığı projenin koordinasyonundan sorumlu olmuştur [328].

KDRP, 14 ilde projenin etkin bir şekilde uygulanması için uygulamada çeşitli kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması temel alınmıştır. Valiliklere yapılan başvurulara göre KDRP kapsamındaki 14 ilde; 62.448 haneden, 386.360 vatandaş terör ve güvenlik kaygılarıyla yaşadıkları köylerden göç etmek zorunda kalmıştır. Proje uygulamaları kapsamında 28.384 haneden, 187.861 kişinin eskiden yaşadığı köylerine geri dönüşleri sağlanmıştır. KDRP Kapsamında; sosyal ve rehabilitasyon içerikli projeler (toplum merkezi, gençlik merkezi, spor merkezi, kadın ve çocuk eğitim merkezi vb.), meslek edindirme ve istihdam projeleri, yurt projeleri, yol, su, elektrik, kanalizasyon ve vb. altyapı yatırımları, tahrip olan okul, sağlık ocağı ve diğer tesislerin

onarılarak kullanılabilir hale getirilmesi, geri dönen vatandaşlarımıza kendi konutlarını yapabilmeleri için inşaat malzemeleri verilmesi ve tarım ve hayvancılık faaliyetleri gerçekleştirilmiştir [328].

İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan 30.06.2009 tarihli Genelge ile projenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar yeniden belirlenmiş ve '*proje esaslı ödenek tahsisi*' uygulamasına geçilmiştir. Bu doğrultuda bugüne kadar valiliklerce teklif edilen ve desteklenmesi uygun görülen 197 proje ve bunlara aktarılan ödenekler şu şekilde özetlenmektedir. 2009 yılında 32 projeye 16.578.000 TL, 2010 yılında 27 projeye 16.159.000 TL, 2011 yılında 27 proje 16.500.000 TL 2012 yılında 37 yeni projeye 17.655.000 TL ve son olarak 2013 yılında 74 projeye 25.000.000 TL destek sağlanmıştır. KDRP çerçevesinde desteklenen projeler ağırlıklı olarak; sosyal içerikli (toplum merkezi, gençlik merkezi, kadın ve çocuk eğitim merkezi vb.), meslek edindirme ve istihdam, öğrenci yurdu, tarım ve hayvancılık ile altyapı projelerinden oluşmaktadır. Proje kapsamında 1999-2013 yılları arasında İçişleri Bakanlığı bütçesinden KDRP kapsamındaki illere toplam 171.015.000 TL ödenek aktarılmıştır [328].

Van ilinde 2009 yılından bu yana KDRP Projeleri Van Valiliği tarafından yürütülmektedir. 2009-2015 yılları arasında ilde 18 projeye toplam 9.560.000,00 TL destek sağlanmıştır [329]. Bu projelerden 5 tanesi kültür ekonomisi sınıfında (1.980.000,00 TL), 17 tanesi de beşeri kalkınma endeksi sınıfında (9.210.000,00 TL) değerlendirilmiştir (Çizelge 5.5). ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflamasına göre ise bu projelerden 13 tanesi inşaat, 3 tanesi eğitim, 1 tanesi konaklama ve yiyecek hizmetleri ve son olarak 1 tanesi ise insan sağlığı ve sosyal hizmetler sınıfında yer almıştır. KDRP kapsamındaki tüm projeler kamu kurumları tarafından yürütülmüştür.

Çizelge 5.5 KDRP projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılım ve bütçeleri

TARİH	KDRP KURUMSAL SINIFLAMA	HİBE DESTEĞİ (TL)	KÜLTÜR EKONOMİSİ	HİBE DESTEĞİ (TL)	BEŞERİ KALKINMA ENDEKSİ	HİBE DESTEĞİ (TL)
2009-2015	18	9.560.000,00	5	1.980.000,00	17	9.210.000,00
KDRP kapsamındaki tüm projeler kamu kurumları tarafından yürütülmüştür. 5 proje (1.980.000,00 TL) hem kültür kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır.						

Beşeri kalkınma endeksi kapsamında 17 projenin 14 tanesi eğitim (7.710.000,00 TL), 3 tanesi eğitim ve sağlık (1.500.000,00 TL) yatırımları olarak değerlendirilmiş olup bu projelere toplam 9.210.000,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu destek miktarı toplam bütçenin %36.34'ünü oluşturmaktadır. Sınıflamada yer alan bir proje misafirhane projesi olduğundan beşeri kalkınma endeksi sınıflamasında değerlendirmeye alınmamıştır. Eğitim yatırımları toplum merkezleri, eğitim merkezleri ve kültür merkezleri yapımı, kültürel eğitimler ile okullardaki alt ve üst yapı çalışmalarını, eğitim ve sağlık yatırımları ise spor salonları ve spor eğitimlerini içermektedir.

SODES'e ait hibe desteği kültür ekonomisi sınıflamasına göre Çizelge 5.6'da verilmiştir. 18 projenin 5 tanesi kültür eksenli yatırımlar çerçevesinde değerlendirilmiş olup toplam 1.980.000,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. TUİK NACEREV 2 sınıflamasına göre ise bu projelerden 3 tanesi inşaat, 1 tanesi eğitim ve 1 tanesi insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri kapsamında sektörel olarak sınıflandırılmıştır. Kültür ekonomisi sınıfındaki projeler; yaratıcı hizmetler kapsamında "Van Gölü Kültür Merkezi projesi (500.000,00 TL)" ile "Hayat Boyu Öğrenme ve Eğitim Merkezi Projesi (700.000,00 TL)" kültür ve eğlence hizmetleri, kültürel miras olarak "Kapodokya Başkale'de (300.000,00 TL)" projesi tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras), "Organik Üretim Tescil Projesi (380.000,00 TL)" ise geleneksel gastronomi ve son olarak "Haydi Gençler Denize (Gençlik Kampı) Projesi (100.000,00 TL)" sanat kapsamında görsel sanatlar sınıfında değerlendirilmiştir. Kültürel yatırım olarak değerlendirilen beş projeye 1.980.000,00 TL bütçe aktarılmış olup toplam Van İline aktarılan KDRP bütçesinin %20.71'ini oluşturmuştur. İçişleri Bakanlığı'nın sınıflamasında "sosyal" olarak değerlendirilen projelerin kültür eksenli projeler olduğu görülmektedir.

KDRP kapsamında desteklenen projelerin ağırlıklı olarak, sosyal, kültürel, beşeri kalkınmaya yönelik olduğu ve yerinden edilen bireylerin kent hayatına katılımının artırılması ve sosyo-psikolojik sorunların azaltılmasını hedeflediği ifade edilebilir. Ağırlıklı olarak eğitim faaliyetleri ve eğitim tesislerinin oluşturulması bu hedefleri görünür kılmaktadır.

Çizelge 5.6 2009-2015 yılları arasında Van ilinde KKDRP kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI KDRP PROJELERİ					
KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel Gastronomi	1	380.000,00	Bal ve organik ürün üretimi	19.20
	Tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras)	1	300.000,00	Başkale ilçesindeki Kapadokya şeklinde oluşumların korunması ve çevre düzeni	15.15
SANAT (S)	Sahne Sanatları	1	100.000,00	Tiyatro, müzik	5.05
YARATICI HİZMETLER (YH)	Kültür ve Eğlence Hizmetleri	2	1.200.000,00	Kültür merkezi inşası	60.60
GENEL TOPLAM		5	1.980.000,00		100

5.3.3 Kültür ve Turizm Bakanlığı Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Yatırımları

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ait büyük ölçekli yatırımların Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından yürütüldüğü için diğer müdürlüklere ait (Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van Müze Müdürlüğü, Van Kültür Varlıkları Korum Bölge Kurulu Müdürlüğü, Van Devlet Tiyatrosu Müdürlüğü, Van Kültür Sarayı (Kültür Merkezi). Yatırımların kurumsal ağırlıklı olmasından dolayı (hizmet alımı, malzeme alımı, vb.) tez kapsamında bu yatırımlar değerlendirilmemiştir. Merkez teşkilatın bölgelerde oluşturduğu taşra yapısına bakıldığında Van ilinin 2010 yılına kadar Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğüne 2010 yılından sonra da Van Rölöve Anıtlar Müdürlüğüne bağlı olduğu görülmektedir. Buna göre Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın stratejik amaçları doğrultusunda Van iline yönelik yapılan yatırımlar ve politikalar Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü çatısında incelenmiştir.

11/12/2015 tarih ve 1233069 sayılı Kültür ve Turizm Bakanı onayıyla yürürlüğe giren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Rölöve ve Anıtlar Müdürlüklerinin Çalışmaları Hakkında Yönergede Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün; *"bakanlığa tahsisli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile müzelerin bakım, onarım, inşaat, restorasyon, restitüsyon, çevre düzenleme ve teşhir-tanzim*

işlerine ait her türlü etüt, proje ve uygulama hizmetlerini yapmak veya yaptırmak” ile sorumlu olduğu belirtilmiştir [330].

Van kentindeki çalışmalar; 2002 yılından itibaren Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü’nün sorumlu olduğu kentler içinde yer alırken 2010 yılında Bakanlar Kurulu karar ile Van ilinde dört ili de kapsayan (Ağrı, Bitlis, Hakkâri ve Muş) Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü bünyesinde yapılmıştır. Buna göre 2005-2010 yılları arasında Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü bünyesinde yapılan 13 proje Van kent merkezindeki tarihi yapılara yoğunlaşmış ve 7.002.826,00 TL bütçe ayrılmıştır. 2011-2015 yılları arasında ise 20 proje yapılmış ve 20.885.456,67 TL destek sağlanmıştır. Buna göre 2005-2015 yılları arasında 34 projeye toplam 27.888.282,67 TL destek sağlamıştır [331]. Bu projelere ait hibe desteği, ISIC REV.4/NACE REV.2 ve kültür ekonomisi sınıflamasına göre yapılmıştır. Buna göre projelerden 27 tanesi inşaat ve 7 tanesi mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler kapsamında sektörel olarak sınıflandırılmıştır. Kültür ekonomisi sınıflamasına göre ise 23 proje (21.705.963,67 TL) kültürel miras kapsamında tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras), 9 proje (837.509,00 TL) kültürel miras ve yaratıcı hizmetler kapsamında tarihi, kültürel ve doğal miras (somut miras ve mimarlık), 1 proje (34.810,00 TL) Urartu Müzesi maket yapım olduğu için yaratıcı hizmetler kapsamında mimarlık ve tasarım ve son olarak 1 proje (5.310.000,00 TL) sanat kapsamında sahne sanatları olarak değerlendirilmiştir. Projeler ağırlık olarak Van ilinde bulunan tarihi ve kültürel yapıların restorasyonunu, proje çizimini ve çevre düzenlemesini kapsamaktadır. Bazı projelerin ödeneklerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan bazılarının ise Van Valiliği, Van İl Özel İdaresi ve DAKA tarafından karşılandığı görülmüştür. Bütün projeler Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü sorumluluğunda yürütülmüştür.

Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğüne ait projeler yapım ve koruma çalışmalarını kapsamamasından dolayı beşeri kalkınma endeksinde yer almamıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığına ait 2015-2019 Dönemi Stratejik Planında belirtilen Stratejik Amaç 1 (*Kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasını sağlayarak evrensel kültüre katkıda bulunmak*) yatırımların amacı ile örtüşmektedir.

5.3.4 Vakıflar Genel Müdürlüğü Bitlis Bölge Müdürlüğü Yatırımları

Vakıflar Genel Müdürlüğü merkez teşkilatın bölgelerde oluşturduğu taşra yapısına bakıldığında Van ilinin Bitlis Bölge Müdürlüğü'ne bağlı olduğu görülmektedir. Buna göre Van ilinin kültür politikaları açısından değerlendirilmesinde alt ölçek olarak Bölge Müdürlüğü'ne ait çalışmalar değerlendirilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Bitlis Bölge Müdürlüğü; Bitlis, Muş, Siirt, Şırnak, Hakkâri ve Van illerini kapsamaktadır. Bölge Müdürlüğü bünyesinde; Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Şube Müdürlüğü, Yatırım ve Emlak Şube Müdürlüğü, Hayır Hizmetleri Şube Müdürlüğü, İnsan Kaynakları ve Vakıf Hizmetleri Şube Müdürlüğü ile Hukuk-Muhasebe ve Bilgi İşlem Birimlerinden oluşmaktadır. Bölge Müdürlüğü sınırlarında yer alan Van iline ait 25 tane proje bulunmaktadır. 2005 yılından itibaren başlayan yatırımlar 2007 yılında 5 adet, 2008 yılında 1 adet, 2010 yılında 4 adet, 2011 yılında 2 adet, 2012 yılında deprem sonrası koruma amaçlı olarak 9 adet, 2013-2015 yılları arasında ise birer adet olmak üzere projelere kaynak aktarılmıştır. 2005-2015 yılları arasında toplam 25 projeye 16.149.693,07 TL kaynak aktarılmıştır [332]. Bu projeler ISIC REV.4/NACE REV.2 ve kültür ekonomisine göre sınıflandırılmıştır. Projelerin hepsi inşaat sektörü sınıfında yer almıştır. Kültür ekonomisi sınıflamasına göre ise 18 proje (15.537.628,07 TL) kültürel miras kapsamında somut miras ve 7 proje (612.065,00) kültürel miras ve yaratıcı hizmetler kapsamında somut miras ve mimarlık sınıfında yer almıştır. Projeler tarihi yapıların restorasyonunu, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile çevre düzenlemesini içermektedir. Mevcut tarihi dokunun korunması ve Osmanlı mimarisinin yaşatılması amacıyla ağırlıklı olarak camilerde restorasyon çalışmalarının desteklendiği görülmektedir.

Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne ait projeler yapım ve koruma çalışmalarının kapsadığından beşeri kalkınma endeksinde yer almamıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı tarafından yürütülen vakıf kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri Van ili için Bitlis Bölge Müdürlüğü sorumluluğunda uygulanmaktadır. Müdürlüğe ait 2015-2019 Dönemi Stratejik Planında belirtilen Stratejik Amaç 3 (*Vakıf Kültür Varlıklarını İhya Etmek ve Korumak*) yatırımların amacıyla örtüşmektedir.

5.3.5 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Destek/Hibe Programları

2011 yılında kurulan DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Koordinatörlükler bünyesinde 2013 yılından buyana projelere hibe desteği sağlamaktadır. Buna göre Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü, Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü ve Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü hibe desteklerinde aktif görev almaktadır. Koordinatörlüklerin sorumluluğundaki program/proje destekleri aşağıda ki tabloda verilmiş olup projelere yönelik açıklamalar alt başlık olarak detaylandırılmıştır. Buna göre 2013-2016 yılları arasında toplam 282.171.752,97 TL bütçe ayrılmıştır. Bütçe dağılımında en fazla payı Tarım Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü sorumluluğunda tarım ve hayvancılığa yönelik program/projeler almıştır (Çizelge 5.7).

Çizelge 5.7 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı hibe/destek programları [282], [333], [334]

SORUMLU BİRİM	YILLAR	PROGRAM/PROJE	ALT PROGRAM/PROJE	HİBE (ÖDENEK) MİKTARI (TL)
Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü	2013-2015	Küçük Ölçekli Tarımsal Sulama Programı (TSP)	-	161.500.000,00
	2014-2015	Hayvan İçme Suyu (HİS) Göleti Programı	-	12.391.331,00
		Bitkisel Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Projesi (DAP)	-	1.496.000,00
	2013	Bölge Hayvancılığının Geliştirilmesi /Bölge Hayvancılığında Tıp Barınakların Oluşturulması Programı	-	0
	2014-2015	Tarımsal Altyapının Geliştirilmesi Projesi (DAP)	Ruhsatlı Canlı Hayvan Pazarı Projesi	24.624.352,00
	2013		DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezlerinin Kurulması Programı	7.236.500,00
	2015		Kurumsal ve Beşeri Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi *	5.000.000,00
	2014		Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi	909.874,00
	2014		Meyveciliği Geliştirme Projesi	673.026,00
	2014-2015	Bölge Küçükbaş Hayvancılığının Geliştirilmesi	-	8.706.954,89

		Programı		
	2015	Sıvı Dağıtım Projesi	-	3.000.000,00
	2015	Havza Bazlı Master Planı Hazırlama İş Programı	-	1.239.000,00
	2015	Ağrı Kırsal Kalkınma Alt Bölge Belirleme ve Kırsal Kalkınma Planının Hazırlanması	-	46.828,00
TOPLAM				226.823.865,89
Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü	2015	Girişimcilik ve Yenilikçilik İhtiyaç Analizi Projesi	-	2.000.100,00
	2015	Yöresel Ürünlerini Ticarileştirme Stratejilerinin Belirlenmesi Projesi	-	1.350.000,00
	2015	DAP Bölgesinde Rekreasyon Alanların Geliştirilmesi Projesi	-	30.756.787,08
	2015	Muhtelif Etüt Projesi (Yenilenebilir Enerji Projesi)	-	500.000,00
	2015	Doğu Anadolu Kış Turizmi Stratejisi Projesi	-	1.000.000,00
TOPLAM				35.606.887,08
Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü	2015	DAP Bölgesi Sınır İlçeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı (SESKAP)	-	12.969.000,00
	2015	Semt Kütüphaneleri Projesi	-	19.000,00
	2015-2016	Kent Kütüphaneleri Projesi	-	6.000.000,00
	2015-2016	Urartu Kültür Koridoru Projesi	-	750.000,00
		DAP Bölgesi Manevi Şahsiyetler Programı ve DAP İlleri Kültür Varlıkları Envanterlerinin Hazırlanması	-	-
	2015	Mucitbank Projesi	-	0
TOPLAM				19.738.000,00
GENEL TOPLAM				282.171.752,97
* Kurumsal ve Beşeri Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi başlığında;2013 yılında uygulanan “DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezlerinin Kurulması Programı”nın devamı olarak 2015 yılında DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin fiziki altyapısının iyileştirilmesine ilişkin eksik işlerin tamamlanması ile Araştırma ve Uygulama Kapasitesinin Geliştirilmesi Projeleri desteklenmiştir (DAP, 2015:40-42).				

5.3.5.1 Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü Hibe/Destek Programları

Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü Hibe Programı; Küçük Ölçekli Tarımsal Sulama Programı (TSP), Hayvan İçme Suyu (HİS) Göleti Programı, Bitkisel Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Projesi (DAP), Tarımsal Altyapının Geliştirilmesi Projesi (Ruhsatlı Canlı Hayvan Pazarı Projesi, DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezlerinin Kurulması Programı, Kurumsal ve Beşeri Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi, Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi ve Meyveciliği Geliştirme Projesi),

Bölge Küçükbaş Hayvancılığının Geliştirilmesi Programı, Sıvat Dağıtım Projesi, Havza Bazlı Master Planı Hazırlama İş Programı ile Ağrı Kırsal Kalkınma Alt Bölge Belirleme ve Kırsal Kalkınma Planının Hazırlanmasını içermektedir.

“Küçük Ölçekli Tarımsal Sulama Programı (TSP)”, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nda ilk defa 2013 kamu yatırım programı kapsamında yer almıştır. 2013 yılı içerisinde *“Bölge’nin bitkisel ve hayvansal üretimde verimliliğini ve katma değerini artırarak Bölge çiftçisinin gelir seviyesini yükseltmek”* amacıyla 30 Nisan 2013 tarihinde Kalkınma Bakanlığı, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve İl Valilikleri (İl Özel İdareleri) tarafınca imza altına alınan protokol çerçevesinde yürürlüğe konmuştur. Program koordinasyonundan DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı sorumludur. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2013-2015 yılları arasında 161.500.000,00 TL finansman ile toplam 353 proje DAP tarafından koordine edilerek desteklenmiştir. Bu projeden 23’ü Van iline ait olup toplam 9.153.005,00 TL ödenek aktarılmıştır [333], [334].

Hayvan İçme Suyu (HİS) Göleti Programının genel amacı; *“mera hayvancılığında işgücü ve üretim verimliliğinin artırılması, karlılığının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve Bölge çiftçilerinin gelir düzeyinin yükseltilmesi”* olarak belirlenmiştir [282]. 2014 yılı içerisinde DAP kapsamındaki illerde mera hayvancılığını geliştirmek amacıyla büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığının meralarda su ihtiyacını karşılamaya yönelik Büyükşehir Belediye Başkanlıkları ve İl Özel İdarelerinin hazırladığı projelere DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından finansman desteği sağlanmıştır. Program kapsamında 2014-2015 yılları arasında 81 projeye 12.391.331,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden sadece 1 tanesi Van iline ait toplam 200.000,00 TL ödenek aktarılmıştır [333], [334].

Bitkisel Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Projesi (DAP) kapsamında Bitlis, Erzurum, Erzincan ve Malatya illerinde meyve ağacı yetiştiriciliği, örtü altı sebze ve süs bitkileri üretiminin yaygınlaştırılması ve yonca silahına yönelik projeler desteklenmiştir. Buna göre 7 projeye 1.496.000,00 TL hibe desteği sağlanmıştır [334].

2014 yılında Tarımsal Altyapısının Geliştirilmesi Projesi (DAP) kapsamında ise; Ruhsatlı Canlı Hayvan Pazarı, DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezlerinin

Kurulması Programı, Meyveciliğin Geliştirilmesi, Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi ile DAP Bölgesi Koyunculüğünün Geliştirilmesi Projeleri yürütülmüştür. Ruhsatlı Canlı Hayvan Pazarı Projesi kapsamında *“hayvancılığı geliştirmek, bölgede hayvansal ürün katma değerini artırmak”* amacıyla DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı sorumluluk alanında Büyükşehir Belediye Başkanlıkları ve İl Belediye Başkanlıkları işbirliğinde projeler desteklenmiştir. Buna göre 2014-2015 yılları arasında 23 projeye (hayvan pazarı proje çizim ve yapım işi) 24.624.352,00 TL hibe destek sağlanmıştır. Van İline ait *“Hayvan Pazarı Teknik Proje Çizim Desteği”* kapsamında 200.000 TL ödenek aktarılmıştır [333], [334].

DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezlerinin Kurulması Programının genel amacı; *“tarım sektöründe hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları ve üniversitelerin Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin fiziki altyapılarının iyileştirilmesi ile ilgili fakülte öğrencileri, tarımsal faaliyetlerle meşgul olan çiftçiler ve kamu personelinin eğitimlerle mesleki becerilerinin artırılması”* olarak belirlenmiştir. Program kapsamında 6 üniversitenin (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin) Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin uygulamalı eğitimlerine imkân sağlayan, ancak asgari fiziki altyapıya sahip olmayan Araştırma ve Uygulama Birimlerinin ihtiyaçlarının giderilmesi yönelil olarak 7.236.500 TL destek sağlanmıştır. Buna göre Yüzüncü Yıl Üniversitesi için Veteriner Fakültesi’ne 50 büyükbaş hayvan kapasiteli ahır ve müstemilatı ve çiftçi eğitim merkezi ve Ziraat Fakültesi’ne ise 250 m²’lik bitkisel üretim serası kapsamında toplam 1.811.000,00 TL bütçe ayrılmıştır [282].

Kurumsal ve Beşeri Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi ise; 2013 yılında uygulanan *“DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Araştırma & Uygulama Birimlerinin Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezlerinin Kurulması Programı”*nın devamı niteliğinde olup, 2015 yılında DAP Bölgesindeki Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin fiziki altyapısının iyileştirilmesine ilişkin eksik işlerin tamamlanması ile Araştırma ve Uygulama Kapasitesinin Geliştirilmesi Projelerinin desteklenmesini amaçlamıştır. Bu proje kapsamında 3 adet Çiftçi Eğitim Merkezi (Atatürk, Fırat ve

Yüzüncü Yıl Üniversiteleri) kurulmuştur. Çiftçi Eğitim Merkezlerinde, tarım sektöründe hizmet veren kamu kurum ve kuruluş personeline, üniversitelerin ziraat ve veteriner fakülteleri öğrencilerine ve tarımsal faaliyetlerle ilişkili olan çiftçilere yönelik eğitimlerle mesleki becerilerin artırılması amaçlanmıştır. Genel olarak yedi projeye toplam 4.205.069,74 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden Van ili için “Ziraat ve Veteriner Fakülteleri’nin Fiziki Altyapısının İyileştirilmesi ve Çiftçi Eğitim Merkezi’nin Eksik İşlerinin Tamamlanması Projesi” kapsamında 601.380,52 TL ödenek aktarılmıştır (DAP, 2015:40-42). Kurumsal ve Beşeri Kapasitenin Geliştirilmesi Projesinin devamı niteliğindeki Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi ise; tarım sektöründe uygulama, destekleme ya da koordinasyon rolü üstlenmiş kurumların kapasitesinin artırılması amacıyla Üniversiteler, İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, Araştırma Enstitüleri ve İstasyonlarına destek sağlamıştır. Buna göre toplam 10 projeye 909.874,00 TL ödenek sağlanmıştır. Bu projelerden 2 tanesi Van İline ait olup (“Van İlinde Meraların Kullanılmasında Farkındalık Yaratma Projesi” ve “Van İlinde Meyve Üretim Alanlarında Gereksiz İlaç Kullanımının Önlenmesi İçin Tahmin ve Erken Uyarı sistemlerinin Kurulması ve Üreticilere Yönelik Eğitim ve Yayım Çalışmalarının Yapılması”) 93.543,00 TL destek almıştır. Son olarak Meyveciliği Geliştirme Projesi kapsamında; 2014 yılında toplam 13 projeye 673.026,00 TL ödenek ayrılmıştır. Bu projelerden bir tanesi Van İlinde “Elma Kapama Meyve Bahçesi” projesi olup 49.637,00 TL destek almıştır [333].

Bölge Küçükbaş Hayvancılığının Geliştirilmesi Programı; DAP Bölgesinin küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde *“üretkenlik, verimlilik ve katma değer artırılmasını sağlamak”* üzere, verim değerleri yüksek damızlık küçükbaş hayvan varlığının artırılması amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, 19.09.2013 tarihinde TİGEM Kazım Karabekir Tarım İşletmesinin “Damızlık Küçükbaş Hayvan Üretimi” tesisi olarak uygunluğunun araştırılmasına ilişkin fizibilite raporu hizmet alımı ile hazırlanmıştır [282]. 2014 yılında DAP Bölgesi Koyuncululuğunun Geliştirilmesi Projesi (TİGEM) başlığında değerlendirilen rapor sonucunda DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve TİGEM arasında protokol imzalanmış ve 2014 yılında TİGEM’e 5.000.000 TL ödenek aktarılmıştır. Proje kapsamında; 5.250 küçükbaş başlangıç elit sürü oluşturulması, Küçükbaş hayvan işletmesi için Kırk Komlar ve Karakayalar mevkiindeki hayvan barınakları ve tesislerin

bakım onarımı ve eksik tesislerinin yapımı, 25 km'lik su isale hattının yapımı işleri için DAP Bölge Kalkınma İdaresinin yatırım ödeneğinden 2014 yılında 5.000.000,00 TL ödenek transfer edilmiştir [333]. 2015 yılında ise 3.706.954,89 TL ödenek aktarılmıştır. Uygulama süresi 10 yıl olan proje kapsamında toplam 47.000 adet damızlık değeri yüksek koç ve 20.000 adet damızlık koyun üretilmesi hedeflenmiştir [334].

Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü tarafından 2015 yılında yürütülen diğer faaliyetler ise şu şekilde özetlenmektedir. “Sıvat Dağıtım Projesi” kapsamında Bölgede su kaynağı olan alanlarda küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarının su ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak sıvat yapımına ilişkin 3.000.000,00 TL ödenek tahsis edilmiştir. “Havza Bazlı Master Planı Hazırlama İş Programı” kapsamında ise; DAP Bölgesi’nin sahip olduğu hayvancılık potansiyelinin daha etkin, etkili ve verimli bir şekilde kullanımı sağlamak amacıyla Bölgede büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığının geliştirilmesine yönelik (havza bazlı) olarak Master Planının hazırlanması hedeflenmiştir. DAP illerinin kapsayan havza bazlı master planı için 1.239.000,00 TL ödenek ayrılmış olup plan hazırlıklara devam etmektedir. DAP Bölgesi’nde Kırsal Kalkınmada bir model oluşturulması amacıyla “Ağrı Kırsal Kalkınma Alt Bölge Belirleme ve Kırsal Kalkınma Planının Hazırlanması” için 46.828,00 TL ödenek tahsis edilmiş olup Ağrı ilinde “Ağrı Kırsal Kalkınma Programı” uygulanmaya başlamıştır. Programa göre 2016 yılında öncelikli uygulanabilecek 15 adet proje belirlenmiştir Son olarak DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nın 2013 yılından bu yana bölgede yapılan ve yapımı devam eden Küçük Ölçekli Tarımsal Sulama Projelerinin hizmete açılması ile birlikte modern sulama yöntemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması veya en uygun sulama yöntemlerinin arazi koşullarında kullanılması ve yaygınlaştırılması amacıyla “Kurumsal Tanıtım Filmi ve Fotoğraf Çekimi Projesi” uygulanmıştır. Proje kapsamında Erzincan, Erzurum, Elazığ ve Malatya illerindeki örnek projeler ziyaret edilerek çekimler gerçekleştirilmiştir. Çekimler film, çiftçi ve yetkili/ uzman röportajlarıyla desteklenmiş ve 2015 yılsonu itibarıyla film çekimi tamamlanmıştır [334].

5.3.5.2 Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü Hibe/Destek Programları

Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü tarafından 2015 yılı içerisinde farklı faaliyet alanlarına yönelik beş proje gerçekleştirilmiştir. Bunlar; Girişimcilik ve Yenilikçilik İhtiyaç Analizi Projesi, Yöresel Ürünlerini Ticarileştirme Stratejilerinin Belirlenmesi Projesi, DAP Bölgesinde Rekreasyon Alanların Geliştirilmesi Projesi, Muhtelif Etüt Projesi (Yenilenebilir Enerji Projesi) ve Doğu Anadolu Kış Turizmi Stratejisi Projesidir.

Girişimcilik ve Yenilikçilik İhtiyaç Analizi Projesi; *“Doğu Anadolu Bölgesi’nde girişimcilik ve yenilikçilik ekosistemini geliştirmek, rekabetçiliği ve gelir düzeyini artırmak, sürdürülebilir kalkınmaya destek sağlamak”* amacıyla, DAP sorumluluğunda bulunan 14 ilde sanayi sektörü ve girişimcilik yapısının kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini, bölgesel müdahale alanlarının ve gelişim stratejilerinin belirlenmesini hedeflemiştir. Buna göre 2015 yılında ihale bedeli 2.000.100,00 TL olan proje Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) tarafından yürütülmekte olup, ODTÜ Teknokent ve Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) alt yüklenici olarak görev almaktadır. Projenin süresi 14 ay olarak belirlenmiştir [334].

DAP Yöresel Ürünlerini Ticarileştirme Stratejilerinin Belirlenmesi Projesi ise; DAP kapsamındaki 14 ilde ticarileştirilebilen ya da değer zincirinde katkısı arttırılabilen yöresel ürünlerin belirlenmesini, belirlenen bu ürünler arasından bölge genelinde seçilecek olan 2 adet ürün için ticarileştirme stratejilerinin geliştirilmesini ve uygulama desteğinin sağlanmasını amaçlamıştır. Buna göre TÜBİTAK ve TUSSIDE yüklenici firmalar olarak belirlenmiş olup toplam 1.350.000,00 TL ödenek ayrılmıştır. Bu ödenekten 2015 yılında 319.579,00 TL harcanmıştır [334].

DAP Bölgesinde Rekreasyon Alanların Geliştirilmesi Projesinin amacı; *“yerel yönetimlerin, Bölge’de kişi başına düşen rekreatif yeşil alan miktarının artırılmasına, kent içi yaşam alanlarının spor yapmayı ve hareketliliği sağlayacak şekilde tasarlanmasına ve dinlenme alanlarının sayısı ve kalitesinin artırılmasına yönelik yatırımlarının mali ve teknik açıdan desteklenmesi”* olarak belirlenmiştir. Program kapsamında, çocuk oyun alanları, parklar, rekreasyon alanları gibi dinlenme, gezinti,

piknik, eğlence ve rekreasyon amaçlı faaliyetleri içeren asgari 10.000 m2 toplam alan büyüklüğe sahip yeşil alanların sayısının artırılması ve niteliklerinin iyileştirilmesine ilişkin projelere yönelik olarak DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; il özel idarelerine, büyükşehir, il ve ilçe belediyelerine mali destek sağlayacağını belirtmiştir [334]. Buna göre DAP Bölgesi'nde 6 ilde toplam 8 proje için 30.756.787,08 TL ödenek aktarılmıştır. Bu projelerden Van ili için "İskele Sahil Yolu Projesi"'ne 7.930.788,43 TL ödenek aktarılmıştır. Bu projelerden Çıldır Gölü Rekreasyon Alanı Projesi, Çınar Mevki Rekreasyon Projesi, Termal Kampüs ve Mesire Alanı Çevre Düzenlemesi, Kamu Deresi Rekreasyon Projesi, Tortum Şelalesi Rekreasyon Projesi kültürel miras kapsamında somut miras sınıfında değerlendirilmiştir. Bu beş projeye 14.472.832,61 TL hibe desteği sağlanmıştır.

Muhtelif Etüt Projesi (Yenilenebilir Enerji Projesi); Doğu Anadolu Bölgesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik enerjisi üretiminin yaygınlaştırılması için gerekli araştırmaların yapılması ve örnek projelerin hayata geçirilmesine yönelik fizibilite çalışmalarını kapsamaktadır [334]. Buna göre toplam üç proje için 500.000,00 TL ödenek sağlanmıştır. Bu projelerden ilki Elazığ, ikincisi Van ve üçüncüsü ise DAP illerini içermektedir. Van ili için "Kırsal Alanda Biyogaz Üretimine Yönelik Sektör Raporu Hazırlanması Projesi (DAKA)" kapsamında 45.000, 00TL ödenek aktarılmıştır.

Doğu Anadolu Kış Turizmi Stratejisi Projesi kapsamında ise; Doğu Anadolu Kış Turizmi Strateji Belgesi'nin hazırlanması amaçlanmıştır. Projenin genel amacı, *"Doğu Anadolu Bölgesi turizm potansiyelinin, Bölgenin sahip olduğu dağlık alanlar ve uzun süren kış sezonu bağlamında değerlendirilerek, Bölgenin ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğinin yüksek olduğu kış turizmi sahalarına ilişkin bir Kış Turizmi Stratejisinin tespit edilmesi"* olarak belirlenmiştir. Buna göre DAP illeri kapsamında 1.000.000,00 TL bütçe ayrılmıştır [334].

5.3.5.3 Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü Hibe/Destek Programları

Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü tarafından 2015 yılı içerisinde altı adet program ve proje gerçekleştirilmiştir. Bunlar; DAP Bölgesi Sınır İlçeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı (SESKAP), Semt Kütüphaneleri Projesi, Kent Kütüphaneleri

Projesi,Urartu Kültür Koridoru Projesi, DAP Bölgesi Manevi Şahsiyetler Programı ve DAP İlleri Kültür Varlıkları Envanterlerinin Hazırlanması ve Mucitbank Projesidir.

DAP Bölgesi Sınır İlçeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı (SESKAP) kapsamında; DAP Bölgesi'nde bulunan 6 ilin (Ağrı, Ardahan, Hakkâri, İğdır, Kars, Van) ve 18 sınır ilçenin öncelikli müdahale alanlarının belirlenerek bu alanları içeren projelerin geliştirilip uygulanmasına yönelik olarak *"sınır ilçelerinin sosyo-ekonomik gelişimine yönelik müdahale alanlarının tespit edilmesi ve belirlenen alanlarda sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak programların geliştirilmesi, desteklenmesi, sonuçlarının izlenmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturulması"* amaçlanmıştır. 2015 yılında Program kapsamında 25 adet projeye toplam 13.000.000,00 TL  denek tahsis edilmiştir. Van ili için  zalp İlçesine "Mobilite Projesi" adıyla 29. 937 TL  denek aktarılmıştır. 2015 yılı içerisinde desteklenen projeler arasında; köy okullarının onarımı, Kadın ve Toplum Merkezi, Gençlik ve Kültür Merkezi, Sınır Ticaret Merkezi, Toplantı ve Kongre Merkezi, kütüphane, tarımsal arazilerin taşlardan temizlenmesi, meyvecilik, mobilite, arıcılık ve Kadın ve Toplum Merkezi, gibi Bölge ihtiya ına yönelik projeler yer almıştır [334]. Bu projelerden Kütüphane (Ağrı/Doğubeyazıt ve Hakkari/Őemdinli), Gençlik ve Kültür Merkezleri (Ardahan/ ıldır ve Damal, Kars/Arpaçay ve Digor), Kadın Merkezileri (Hakkari/Derecik,İğdır/Tuzluca) ve arıcılık (Hakkari/Yüksekova) kültür politikaları açısından kültürel yatırımlar olarak değerlendirilmiştir.

Semt Kütüphaneleri Projesinin genel ama ı; *"Bölgenin sosyoekonomik ve beşeri sermayesinin geliştirilmesine katkı sağlayacak, Doğu Anadolu Bölgesini Türkiye'nin en çok okuyan bölgesi yapmayı amaçlayan Okuma Alışkanlığı Projesine katkı sağlayacak, kurulacakları yerlerde kütüphaneye erişimi kolaylaştıracak ve uzak kütüphane algısını kıracak semt kütüphaneleri kurmak"* olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 14 ilde hayata geçirilmesi planlanan semt kütüphaneleri projesi için Erzurum pilot il olarak seçilmiş ve başlangıç olarak Palandöken Merkez ilçesinde Palandöken Cami, Selimiye Cami ve Yıldız Cami'nin uygun alanları Diyanet işleri Başkanlığı'nında desteği ile kütüphaneye dönüştürülmüştür. Toplamda 131.000,00 TL harcanan yapım içine DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 19.000,00 TL destek sağlamıştır [334]. Semt Kütüphaneleri Projesi kültürel miras kapsamında somut miras olarak değerlendirilmiştir.

Kent Kütüphaneleri Projesi'nin amacı ise; *“kent merkezlerinin en işlek yerinde kentin tarihi dokusunu yaşatacak bir mimariye sahip çocukların, gençlerin ve her kesimden vatandaşın yararlanacağı, kültürel faaliyetlerde bulunabilecekleri, ortak kullanım alanlarına sahip bir kültür kampüsü hizmete sunmak”* olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Erzurum pilot il seçilmiş ve Erzurum Valiliği ile kent kütüphanesi tasarımı için protokol imzalanmış olup 6.000.000,00 TL ödenek ayrılmıştır [334]. Kültürel kampus amacıyla kültürel etkinliklerin sergilendiği ve tarihi mimarinin öne çıktığı bir kütüphane projesi kültür politikaları açısından önem arz etmektedir.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2015 yılında *“Doğu Anadolu Bölgesi'nin kültürel mirasını gün yüzüne çıkarmak ve bu mirasın sonraki nesillere korunarak aktarılmasını sağlamak”* amacıyla *“Urartu Kültür Koridoru Projesini”* başlatmıştır. Bu amaç doğrultusunda proje bazında yapılacak çalışmalar ile *“Doğu Anadolu Bölgesi'nin geleceğine yönelik koruma ve gelişme stratejilerini kültür öncelikli bakış açısıyla ele alarak, kökleri tarih öncesine dayanan Bölgede gerek tarihi, gerekse doğal değerler açısından Bölgenin ayrılmaz parçası olan Urartu kültür ve medeniyeti üzerinden Urartu Kültür Koridorunu oluşturarak Bölge insanının sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimine katkı sağlamayı”* hedeflemektedir. Bu kapsamda, 17-18 Nisan 2015 tarihlerinde Van ilinde Türkiye'nin değişik üniversitelerinden akademisyenlerin, kamu kurum ve kuruluşları ile STK'ların katıldığı *“Urartu Kültür Koridoru Çalıştayı”* gerçekleştirilmiş ve bu çalıştay çıktıları doğrultusunda faaliyetlerin yürütülmesine karar verilmiştir ¹ [334]. Bu proje; kapsamında hem kültürel mirasın korunması ve aktarılması hem de gelişme stratejilerinin kültür bakış açısıyla ele alması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda doğrudan kültür politikasına yönelik bir proje olarak değerlendirilmektedir.

2014-2018 yıllarını kapsayacak olan DAP Eylem Planı hazırlık çalışmaları kapsamında *“DAP Bölgesi İl Kültür Varlıkları Envanterleri”* ile *“DAP Bölgesi Manevi Şahsiyetler*

¹DAP Daire Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nda yetkili kişi ile yapılan telefon görüşmesinde; 2016 yılında DAP il sınırları içinde kalan bölgeye toplam 87 kütüphane yapılmasının planlandığını, 87 kütüphanenin 7'sinin Van ilinde yapılacağını ve bu proje kapsamında yaklaşık 6.000.000 TL bütçe ayrıldığını ifade etmiştir. Van Valiliği İl Müftülüğü ile ortaklaşa yürütülecek Kent Kütüphanesi Projesi'nin Müftülüğün ilgisizliği nedeniyle projelerin iptal edilebileceğini belirtmiştir. Urartu Kültür Koridoru Projesi ile ilgili olarak da 2016 yılında 750.000 TL bütçe ayrıldığı ancak bu bütçenin yaşanan siyasi krizler ve OHAL nedeniyle 2017 yılında kullanılabileceğini ifade etmiştir [335].

Programı” çalışmaları kapsamında DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ilgili kurumlarla gerekli irtibatlar sağlayarak gelen bilgi ve belgeler doğrultusunda bu iki programa yönelik olarak basılı ve görsel materyaller ile tanıtımının sağlanması için gerekli olan hazırlık çalışmalarına başlamış olup çalışmalar hala devam etmektedir (DAP, 2014:57). Ayrıca bu programlara 2015 yılında “DAP Bölgesi Tarihi Kent Bölgelerinin Tanıtımı ve Canlandırılması” programı da dâhil edilmiş olup bu üç çalışmaya yönelik yatırım planı 2016 bütçesine dâhil edilmiştir [334]. Bu üç program kültür politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Ancak ödenekleri belirlenmemiştir.

Son olarak Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü Hibe/Destek Programları kapsamında Mucitbank Projesi oluşturulmuştur. Mucitbank Projesi ile *“yarışma dönemi için hazırlanıp, sergi döneminde sergilenen, büyük beğeni toplayan, yenilikçi proje fikirleri ile ürünlerinin ve bu fikir ile ürün sahibi gencecik beyinlerin sürdürülebilir bir destekleme mekanizması ile sahiplenilmesi, ülkenin beşeri sermaye niteliğinin yükseltilmesinde önemli bir değer olarak ele alınması”* amaçlanmaktadır. Proje aşama olarak; fikrinin ortaya çıkışı, bu fikrin kâğıda dökülmesi, demoya dönüştürülmesi, geliştirilmesi, denenmesi, melek yatırımcılara sunulması ve patent/marka gibi kavramların öğrenilmesi, girişimcilik proseslerinin geliştirilmesi gibi hizmetleri içermektedir [334].

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nı Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü (TKKK), Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü (EKSHK) ve Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü (BSKGK) çatısında yaklaşık 42 projeye¹ DAP İlleri kapsamında toplam 282.171.752,97 TL hibe desteği sağlamıştır. Projelere ait destek programları kurum sınıflaması, kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi açısından sınıflandırılarak Çizelge 5.8’de verilmiştir Projelerin DAP Koordinatörlükleri bazında dağılımı incelendiğinde; 25 proje TKKK (%80.39), 8 proje EKSHK (%12.62) ve son olarak 9 proje de BSKGK (%6.99) sınıfında yer almıştır. En fazla hibe desteği

¹DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile yapılan görüşmelerde (telefon, mail, dilekçe) projelere ait verilere (proje adı, başvuru sahibi, hibe miktarı, proje desteği, yıl, içerik, vb. gibi) ulaşmak için yapmış olduğum talepler kurumun gizlilik politikaları nedeniyle kabul edilmemiş olup kurumun faaliyet raporlarında verilen başlıklar ve programlar dâhilinde bir proje sınıflaması yapılmıştır. Bu nedenle 42 proje olarak görülen faaliyetler aslında kurumun Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü, Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü ve Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü’ne ait faaliyetler kapsamında verilen programlara göre proje olarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 5.8 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılım ve bütçeleri

DAP İLLERİ						
Tarih	DAP Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
2013-2016	TKKK:25	226.826.865,89	TKKK:1	2.744.352,00	TKKK:8	14.435.202,00
	EKSHK:8	35.606.887,08	EKSHK4:	24.753.621,04	EKSHK:5	4.850.100,00
	BSKGK:9	19.738.000,00	BSKGK:7	14.355.000,00	BSKGK:8	19.388.000,00
	TOPLAM:42	282.171.752,97	TOPLAM:12	41.852.973,04	TOPLAM:21	38.673.302,00
VAN						
Tarih	DAP Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
2013-2016	TKKK:12	13.307.553,06	TKKK:1	200.000,00	TKKK:4	2.709.926,00
	EKSHK:6	8.319.009,29	EKSHK3:	8.098.645,00	EKSHK5:	388.220,86
	BSKGK:3	1.180.000,00	BSKGK:2	1.150.000,00	BSKGK:3	1.180.000,00
	TOPLAM:21	22.806.562,35	TOPLAM:6	9.448.645,00	TOPLAM:12	4.278.146,86
DAP proje sahiplerinin kimler olduğu kurumun gizlilik politikaları nedeniyle gizli tutulmuştur Bu nedenle projelerin kamu kurumlarına mı, sivil toplum örgütlerine mi ya da şahıslara mı ait olduğu belirlenememiştir. DAP illeri kapsamında 8 proje (16.355.000,00 TL) hem kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır. Sadece Van ilinde ise 4 proje (1.317.856,57 TL) kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma sınıfında yer almıştır.						

TKKK'ya aktarılmıştır. Projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflamasına göre sektörel dağılımı incelendiğinde ise; inşaat sektöründe 25, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetlerde 10, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe 5 ve son olarak eğitim sektöründe 2 proje bulunmaktadır. 42 projenin 12 tanesi kültür eksenli yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup 41.852.973,04 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden 1 tanesi TKKK, 4 tanesi EKSHK ve son olarak 7 tanesi de BSKGK sınıfında yer almıştır. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında DAP illerindeki 42 projeden 20 tanesi eğitim (33.320.302,00 TL), 1 tanesi ise hem eğitim hem de sağlık (5.353.000,00 TL) yatırımları olarak değerlendirilmiş olup 38.673.302,00 TL hibe desteği ile toplam bütçenin %13.71'ini oluşturmuştur. Buna göre; 18 projenin 8 tanesi TKKK, 5 tanesi EKSHK ve 8 tanesi ise BSKGK projeleri sınıflamasında yer almıştır.

Sadece Van iline yönelik olarak ise 21 projeye 22.806.562,35 TL (% 8.08) hibe desteği sağlanmıştır¹. Buna göre sektörel olarak; inşaat sektöründe 10, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetlerde 8, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe 2 ve son olarak eğitim sektöründe 1 proje desteklenmiştir. DAP kurumsal sınıflamasına göre ise projelerin 12 tanesi TKKK, 6 tanesi EKSHK ve 3 tanesi BSKGK sınıflamasında yer almıştır. Bu projelerden 6 tanesi kültür ekonomisi sınıfında kültürel miras kapsamında değerlendirilerek 9.448.645,00 TL hibe desteği ile toplam bütçenin %3.84'ünü oluşturmuştur. Van iline yönelik olarak da 21 projeden 12 tanesi beşeri kalkınma endeksi olarak eğitim kapsamında değerlendirilerek 4.278.146,86 TL hibe desteği almıştır. Bu destek miktarı toplam bütçenin % 1.51'ini oluşturmaktadır. Eğitim yatırımları; strateji raporları, fizibilite çalışmaları, çalıştaylar ve seminerleri sağlık yatırımı ise spor tesisi inşasından oluşmaktadır. Sınıflamada yer almayan projeler ağırlıklı olarak park yapımı, sulama kanalı ve gölet inşası, hayvancılık ve tarım ürünleri yetiştiriciliğini içermektedir.

¹ Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 14 (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) ili kapsamdayken, Bakanlar Kurulunun 8 Haziran 2016 tarihli 29736 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan kararıyla bu illere Sivas'ta eklenmiş olup, sayı 15'e yükselmiştir [335]. Tez çalışması kapsamında DAP illerindeki yatırımlar olarak belirtilen ancak hangi illere ne kadar destek sağlandığı belirtilmeyen projelerde Van iline yönelik destek miktarını belirlemek amacıyla toplam hibe bedeli DAP il sayısına bölünerek hesaplanmıştır. Buna göre; 2013-2015 yıllarındaki desteklerde il sayısı 14, 2016 yılındaki desteklerde de il sayısı 15 olarak alınmıştır.

DAP bölgesine yönelik olarak 11 proje kültürel miras ve 1 proje yaratıcı hizmetler sınıfında yer almıştır (Çizelge 5.9). Kültürel miras projeleri; “DAP Yöresel Ürünlerini Ticarileştirme Stratejilerinin Belirlenmesi Projesi (1.350.000,00 TL), “Hayvan Pazarı Teknik Proje Çizim Desteği Projesi, Hayvan Pazarı Modernizasyonu ve Pazar Kurulumu (2.544,352,00 TL) ”, “Hakkâri Arıcılık Projesi (350.000,00 TL)” geleneksel gastronomi kapsamında, “Doğu Anadolu Kış Turizmi (1.000.000,00 TL), “Urartu Kültür Koridoru Projesi (750.000,00 TL), “(Ardahan, Erzurum, Malatya, Muş illerinde Rekreasyon Alanlarının Geliştirilmesi Projesi (14.472.832,61 TL)” , İskele Sahil Projesi (7.930.788,43 TL), Ağrı ve Hakkâri Kütüphane Projeleri (1.129.000,00 TL), Erzurum Semt Kütüphanesi (19.000,00 TL) ve “Kent Kütüphaneleri Projesi (6.000.000,00 TL)” somut miras, “İğdır ve Hakkâri Kadın Merkezleri Projeleri (250.000,00 TL)” el sanatları sınıfında değerlendirilmiştir. Yaratıcı sınıflar olarak ise “Ardahan ve Kars Kültür ve Gençlik Merkezi Projeleri (5.857.000,00 TL) kültür ve eğlence hizmetleri/kültür merkezi sınıfında yer almıştır. En fazla kültürel yatırım kültürel mirasa yapılmıştır. Kültürel yatırımlara yönelik 12 proje için toplam 41.852.973,04 TL hibe desteği sağlanmış olup bu destek miktarı toplam hibe desteğinin % 14.83’ünü oluşturmaktadır. Sadece Van iline yönelik olarak ise 6 projenin hepsi kültürel miras sınıfında yer almıştır. 2 proje geleneksel gastronomi (296.428,57 TL) 4 tanesi ise somut miras kapsamında 9.152.216,43 TL hibe desteği almıştır. Buna göre Van İline ait kültür eksenli projeler toplam bütçenin %3.84’ünü oluşturmaktadır.

Van iline yapılan yatırımları DAP Bölgesine yapılan yatırımlar bazında kıyasladığımızda ise; Bölgeye yapılan yatırımların %8.08’nin Van iline yapıldığı görülmektedir. Ayrıca kültürel yatırımların %22.58’i ve beşeri yatırımların %11.06’sı da Van iline yapılmıştır. DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan bölge planlarında Van ili cazibe merkezi olarak belirlediği için yatırımlar da buna göre şekillenmiştir.

Çizelge 5.9 DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2013-2016 yılları arasında hibe destek programı kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi

KALKINMA BAKANLIĞI DAP PROJELERİ (DAP İLLERİ)						
TARİH	KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
2013-2016	KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel gastronomi	3	4.399.352,00	Yöresel Ürünler, Hayvancılık	10.51
		Tarihsel, kültürel ve doğal miras	7	31.301.621,04	Kütüphane, doğal tarihi ve arkeolojik alanlar	74.79
		El sanatları	11	250.000,00	El sanatları kursu	0.71
	TOPLAM		11	35.995.973,04		86.01
	YARATICI HİZMETLER (YH)	Kültür ve eğlence hizmetleri	1	5.857.000,00	Kültür ve gençlik merkezleri	13.99
	TOPLAM		1	5.857.000,00		13.99
	GENEL TOPLAM		12	41.852.973,04		100
KALKINMA BAKANLIĞI DAP PROJELERİ (VAN)						
TARİH	KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
2013-2016	KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel gastronomi	2	296.428,57	Yöresel Ürünler, hayvancılık	3.14
		Tarihsel, kültürel ve doğal miras	4	9.152.216,43	Kütüphane, doğal tarihi ve arkeolojik alanlar	96.86
	TOPLAM		6	9.448.645,00		
	GENEL TOPLAM		6	9.448.645,00		100

Buna göre DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, il sınırlarında yer alan 15 il içinden Van'a öncelik tanıdığı yapılan yardımların yüzdelik dağılımından anlaşılmaktadır.

2013-2016 yılları arasında DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının yatırımları/destekleri incelendiğinde kalkınma önceliğinin tarım sektörüne verildiği görülmektedir. Koordinatörlükler tarım, ekonomi, beşeri ve sosyal kalkınma politikası oluşturma ve uygulama birimi olarak hizmet vermektedir. Kültürel yatırımlar ağırlıklı olarak EKSHK ve BSKGK tarafından desteklenen programları içermektedir. Bu koordinatörlükler ekonomik, beşeri ve sosyal gelişmeye odaklandığı için kültürel yatırımların bu koordinatörlüklerde yürütülmesi gayet anlamlıdır. Ancak bu durum beşeri kalkınma politikası açısından farklılık göstermektedir. DAP yatırımlarından beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer alan projelerin ağırlıklı olarak BSKGK'nden destek alması gerekirken TKKK'nden daha fazla destek aldığı görülmektedir. Bunun nedeni tarım projelerinde üniversitelere (ziraaat ve veterinerlik fakülteleri) yönelik yatırımlara daha fazla destek sağlanmasıdır. Kültürel anlamda kültür ve gençlik merkezleri ve kütüphaneler ile tarihi, kültürel ve doğal alanların tanıtılması, korunması ve kullanılmasına yönelik yatırımlar doğrudan olmasa da dolaylı olarak kültür politikalarını oluşturmaktadır. Aynı şekilde kültürel yatırımlarla birlikte sosyal ve beşeri boyutta toplum merkezlerinin kurulması ve eğitim kurumlarının güçlendirilmesine yönelik yatırımlarda beşeri kalkınma politikaları olarak yorumlanabilir.

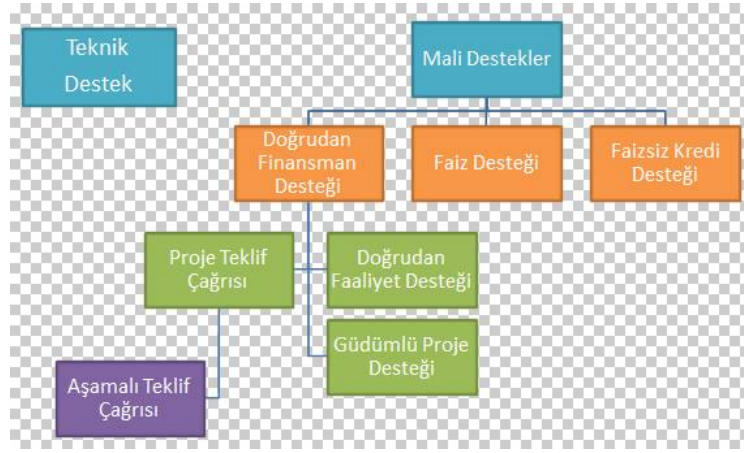
5.3.6 DAKA Destek/Hibe Programları

DAKA; yerel idarelerin, üniversitelerin, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, kâr amacı güden işletmelerin, kooperatiflerin, birliklerin ve diğer gerçek ve tüzel kişilerin aşağıda özellikleri belirtilen proje veya faaliyetlerini desteklemektedir [336].

DAKA Mali Destek Programı (Doğrudan Finansman Desteği (Doğrudan Faaliyet Desteği, GÜDÜMLÜ Proje Desteği), Faiz Desteği ve Faizsiz Kredi Desteği) ve Teknik Destek Programı sağlamaktadır (Şekil 5.1). Destek türleri Çizelge 5.10'da verilmiştir. Bunlar; Mali Destek Programı (MDP), Doğrudan Faaliyet Desteği Programı (DFDP), Teknik Destek Programı (TDP) ve Cazibe Merkezi Destekleme Programı (CMDP)'dir. Bu programlara ilişkin bilgiler ve desteklenen projeler aşağıda detaylandırılmıştır.

Çizelge 5.10 DAKA destek programları ([338]'den geliştirilerek)

MALİ DESTEK PROGRAMI (MDP)	DOĞRUDAN FALİYET DESTEĞİ PROGRAMI (DFDP)	TEKNİK DESTEK PROGRAMI (TDP)	CAZİBE MERKEZİ DESTEKLEME PROGRAMI (CMDP)
2009 -2010- KOBİ Mali Destek Programı 2010 Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek Programı (MBHİYMDP) 2012 Yatırım Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı 2012 Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımının Özendirilmesi Mali Destek Programı 2012 Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı 2013 Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı 2013 İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı 2014 Güçlü Girişimcilik Mali Destek Programı (GMDP) 2014 Hakkâri'de İnanç Turizmi Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı (HKÖAP) 2015 Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı 2015 Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (RGMDP) 2015 Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programı	2011 DFDP-2015 DFDP	2011 TDP-2015 TDP	Abalı Kayak Tesisi Projesi Van Gölü İnci Tur Gemi Alımı Projesi Urartu Müzesi Projesi Tuşba Fuar Merkezi Projesi Tekstil Kent Projesi

Şekil 5.1 DAKA destek türleri [336]

5.3.6.1 Mali Destek Programları

2009-2015 yılları arasında Mali Destek Programları kapsamında 12 program uygulanmıştır. Bunlar; Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek Programı (MBHİYMDP), Yatırım Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımının Özendirilmesi Mali Destek Programı, Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeciliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı, Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı (2013,2015), İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı, Güçlü Girişimcilik Mali Destek Programı (GMDP), Hakkâri’de İnanç Turizmi Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı (HKÖAP), Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (RGMDP) ve Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programıdır.

2009 -2010 KOBİ Mali Destek Programının amacı; *“bölgenin rekabet gücünü arttırmak, ekonomik kalkınmasında ivme yaratmak, bölgedeki girişimciliği yaygınlaştırmak ve bölgedeki istihdamı arttırmak”* olarak belirlenmiş olup, küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetlerini desteklemektir. Programın özel amaçları ise; *“bölgesel yatırım olanaklarını ortaya çıkaracak faaliyetlerde bulunulması, işletmelerin yatırım, modernizasyon ve kapasite artırım faaliyetlerinin desteklenmesi, turizme yönelik altyapının geliştirilmesi ve turizm sektöründe yer alan işletmelerin hizmet kalitesinin uluslararası standartlara uygunluğunun sağlanması”* olarak belirlenmiştir. Buna göre KOBİ Mali Destek Programı’nın öncelikleri aşağıda verilmiştir:

- Yapı malzemeleri, gıda sanayi ve emek yoğun alanlarda üretim yapan işletmelerin kapasitesinin artırılması (Üretim araç ve gereçlerinin yenilenmesi, bilgi teknolojileri kullanımının artırılması, pazarlama kabiliyetlerinin geliştirilmesi),
- Turizm işletmelerinin uluslararası hizmet standartlarına uyumlarının sağlanması (Turizm sektöründe faaliyet gösteren mevcut işletmelerin hizmet kalitesinin artırılması ve altyapılarının geliştirilmesi, turizm ürünlerin çeşitlendirilmesi, alternatif turizm potansiyelinin değerlendirilmesi),
- İhracata dayalı üretim gerçekleştiren işletmelerin üretim ve pazarlama kapasitesinin artırılması: (İhracata yönelik imalat sektöründe faaliyet gösteren mevcut işletmelerin modernizasyonu, bilgi teknolojileri kullanımının artırılması, pazarlama kabiliyetlerinin geliştirilmesi),
- Bölgede üretimi mevcut olmayan ürünlerin bölgede üretilmesi ve girişimciliğin yaygınlaştırılmasıdır (Bölgede üretimi olmayan kırtasiye ürünleri, elektrik elektronik malzeme, bilgisayar sarf malzemeleri, iletişim ekipmanları, kâğıt ambalaj ve mukavva ürünleri, fabrikasyon metal ürün, bilgisayar ve bilgisayar çevre birimleri, elektrikli teçhizat, kablo imalatı gibi alanların desteklenmesi) [336].

Bu bağlamda 2009 ve 2010 mali destek programı kapsamında başvuru yapan iller ve aktarılan hibeler Çizelge 5.11’de verilmiştir. Buna göre proje bütçelerinin yaklaşık %50 oranında hibe alınmıştır. 2009 yılında proje başvuru sayısı 549 adet olup 65 proje kabul edilmiş ve 12.410.082,26 TL destek sağlanmış, 2010 yılında ise 245 proje başvuruda bulunmuş ve 40 proje kabul edilerek 8.469.992,10 TL destek sağlanmıştır. Van ili 44 proje ile toplam hibe desteğinin %48.69,’unu alarak en fazla destek alan il olmuştur.

Çizelge 5.11 2009-2010 KOBİ mali destek programına ait istatistiki [337]

İl	2009 KOBİ Mali Destek Programı			2010 KOBİ Mali Destek Programı		
	Proje Başvuru Sayısı	Kazanan Proje Sayısı	Gerçekleştirilen Destek Miktarı (TL)	Proje Başvuru Sayısı	Kazanan Proje Sayısı	Gerçekleştirilen Destek Miktarı (TL)
Bitlis	119	12	2.735.818,52 TL	49	6	1.275.839,79
Hakkâri	88	9	1.194.877,42 TL	36	5	995.795,09
Muş	91	15	3.017.517,71 TL	59	11	2.120.322,50
Van	251	29	5.461.868,61 TL	101	18	4.078.034,72
TOPLAM	549	65	12.410.082,26 TL	245	40	8.469.992,10

2009-2010 KOBİ Mali Destek Programı kapsamında 105 projeye 20.880.074,36 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden 13 tanesi (2.836.690,71 TL) kültür ekonomisi sınıfında yer almıştır. Buna göre Van'da altı proje, Muş'da dört proje ve son olarak Bitlis'de ise üç proje destek görmüştür. Van ilindeki 5 proje kültürel miras çatısında değerlendirilmiş olup; “www.yemekkuryesi.com Projesi (47.348,91 TL)”, “Erek Doğal Kaynak Suyu Ürün Çeşidi ve Kapasite Artırma Projesi (314.324,90 TL)” ve , “Arı Ürünlerinin Depolanması, İşlenmesi, Paketlenmesi ve Pazarlanması Projesi (163.539,57 TL) geleneksel gastronomi, “Mermer Üretiminde Çevreci Teknolojilerin Kullanımı ve Kapasite Artırımı Projesi (108.480,00 TL)” ve “Mermer Fabrikası Yatırımını Tamamlama Projesi (286.497,49 TL) geleneksel ürünler olarak, kültür endüstrisi kapsamında da “Film İzlemek Hiç Bu Kadar Zevkli Olmamıştı Projesi (75.635,56 TL)” film endüstrisi sınıfında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Van iline kültür ekonomisi bazında toplam 995.826,43 TL hibe desteği sağlanmış olup bu destek miktarı toplam desteğin %4.77'sini oluşturmuştur.

2010 Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek Programının(MBHİYMDP) amacı; *“TRB 2 Bölgesi (Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van) illerinde model büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yaygınlaştırılması yoluyla bölgenin büyükbaş hayvancılık potansiyelini değerlendirilmesi ve hayvansal üretim kapasitesinin artırılması”* olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek programının öncelikleri; yeni yatırımlar yoluyla TRB2 bölgesinde model büyükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulması ve bölgedeki mevcut büyükbaş hayvancılık işletmelerinin hayvansal üretim verimliliği ile fiziksel altyapılarının geliştirilmesi olarak belirtilmiştir [336]. Buna göre 2010 Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek Programı kapsamında başvuru yapan iller ve aktarılan hibeler Çizelge 5.12'de verilmiştir. Toplam proje başvuru sayısı 215 olup kazanan proje sayısı 32'dir. Toplam hibe miktarı 5.936.131,09 TL'dir. En fazla desteği Muş ve Van illeri almıştır. Bu program kültür ekonomisi sınıfında yer almamıştır.

Çizelge 5.12 2010 Model büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yaygınlaştırılması mali destek programına ait istatistiki veriler [337].

2012 Yatırım Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali

İl	2010 Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek Programı		
	Proje Başvuru Sayısı	Kazanan Proje Sayısı	Gerçekleştirilen Destek Miktarı (TL)
Bitlis	29	6	1.284.584,67
Hakkâri	64	5	740.104,70
Muş	58	10	2.041.544,27
Van	92	11	1.869,897,45
TOPLAM	215	32	5.936.131,09

Programının amacı; *“İmalat, ticaret ve hizmet sektörlerinin faaliyet gösterdiği ortak alanların teknik, fiziki ve sosyal altyapılarının geliştirilerek yeni yatırımlar yapılmasının sağlanması ve istihdamın artırılması yoluyla Bölge'nin kalkınmasına katkı sağlamak”* olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda Yatırım Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı; imalat, ticaret ve hizmet sektörlerinin ortak kullanım alanlarının oluşturulması, altyapılarının güçlendirilmesi, modernizasyonun sağlanması ve İş Geliştirme Merkezlerinin kurulması hedefleyen projelerin destekleneceği belirtilmiştir [336]. Bu bağlamda 2012 Yatırım Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Projeleri Mali Destek Programı kapsamında başvuru yapan iller ve aktarılan hibeler Çizelge 5.13’de verilmiştir. Buna göre proje başvuru sayısı 26 adet olup 11 proje kabul edilmiş ve 10.387.250,00 TL destek sağlanmıştır. 2012 Yatırım Altyapısının Güçlendirmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Projeleri Mali Destek Programı kapsamında Van’da 3 proje kabul edilmiş olup 2.961.400, 96 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu destek miktarı toplam hibe desteğinin %28.51’ini oluşturmuştur. Bu mali destek programında kültürel yatırımlar bulunmamaktadır. En fazla desteği Muş ve Van illeri almıştır.

Çizelge 5.13 2012 yatırım altyapısının güçlendirmesine yönelik küçük ölçekli alt yapı projeleri mali destek programına ait istatistiki veriler [337].

İl	2012 Yatırım Altyapısının Güçlendirmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Projeleri Mali Destek Programı		
	Proje Başvuru Sayısı	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	4	2	2.042.144,01
Hakkâri	7	2	1.898.883,73
Muş	7	4	3.484.820,85
Van	8	3	2.961.400,96
TOPLAM	26	11	10.387.249,55

2012 Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımının Özendirilmesi Mali Destek Programının amacı; *“bölge işletmelerinin enerji girdi maliyetlerinin azaltılmasını sağlayarak sektörel rekabet güçlerinin artırılması ve Bölge’de yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının özendirilmesi”* olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda program; güneş enerjisi ve hidrolik güç kaynakları ile elektrik üretimi sağlayan yatırım projeleri, diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından (biyogaz, jeotermal, rüzgâr, biyokütle, çöpgazı dâhil, vb.) elektrik üretimi sağlayan yatırım projeleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının sulama, ısıtma ve kurutma amaçlı kullanımını sağlayan projeler ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin Ar-Ge ve tanıtım faaliyetlerini içeren projeleri öncelikli olarak destekleyeceğini ifade etmiştir [336]. Buna göre Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımının Özendirilmesi Mali Destek Programına ait veriler Çizelge 5.14’de verilmiştir. Buna göre programa 52 proje başvurusu yapılmış olup 13 proje başarılı bulunarak 11 proje ile sözleşme imzalanmış ve 5.941.014,95 TL destek sağlanmıştır. Ancak süreç içerisinde 5 proje (1 proje Van ilinden 4 proje Bitlis ilinden) fes edilmiştir. Program kapsamında 6 projeye 3.633.907, 80 TL hibe desteği sağlanmıştır. Van ili 3 proje ile (1.799.912,54 TL) en fazla desteği almış olup toplam hibe desteğinin %49.53’ünü oluşturmuştur.

Çizelge 5.14 Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının özendirilmesi mali destek programına ait istatistiki [337]

İl	2012 Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımının Özendirilmesi Mali Destek Programı		
	Proje Başvuru Sayısı	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	22	2	1.379.660,26
Hakkâri	5	0	0
Muş	5	1	454.335,00
Van	20	3	1.799.912,54
TOPLAM	52	6	3.633.907,80

2012 Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programının amacı, *“Hakkâri İlinin meyvecilik ve sebzeçilik potansiyelini harekete geçirmek, komşu ülkelere yönelik potansiyel ihraç ürünleri üretimini teşvik etmek ve böylece il ekonomisinin canlandırılmasını sağlayarak Bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak”* olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda başta ceviz olmak üzere, kapama (tek çeşit meyve üretimi yapılan) meyve bahçelerinin kurulmasını ve yenilenebilir enerji kaynağı kullanan seraların oluşturulması hedefleyen projeler desteklenmiştir [336]. Buna göre Hakkâri ilinde 26 proje başvurusu yapılmış ancak sadece 7 projeye 1.353.633, 00 hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden “Kamışlı Köyü Ceviz Üretimi Projesi (44.844,50 TL)” kültürel miras kapsamında geleneksel gastronomi sınıfında değerlendirilmiştir.

2013 ve 2015 Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programının amacı; *“imalat, ticaret ve hizmet sektörlerinin faaliyet gösterdiği ortak alanların teknik, fiziki ve sosyal altyapılarının geliştirilerek yeni yatırımlar yapılmasının sağlanması ve istihdamın artırılması yoluyla Bölge'nin kalkınmasına katkı sağlamak”* olarak belirlenmiştir¹. Bu bağlamda Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı; imalat, ticaret ve hizmet sektörlerinin ortak kullanım alanlarının oluşturulması, altyapılarının güçlendirilmesi, modernizasyonun sağlanması, İş Geliştirme Merkezlerinin kurulması ve Turizm alanlarında çevre düzenlemelerinin ve restorasyonların gerçekleştirilmesini hedefleyen projeleri destekleyeceğini ifade etmiştir [336]. 2013 yılına ait kazanan projelerin illerle göre dağılımı Çizelge 5.15’de verilmiştir. Buna göre 13 projeye 9.625.730,73 TL hibe desteği sağlanmıştır. En fazla

¹ 2015 yılı Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı (KÖAP03)’nin amacı 2013 yılındaki Program amacından biraz farklılık göstermiştir. 2015 yılındaki Programın amacı; *“İmalat, ticaret, hizmet sektörlerinin faaliyet gösterdiği ortak alanların teknik, fiziki, sosyal altyapılarının geliştirilerek yeni yatırımlar yapılmasının sağlanması ve turizm sektörünün canlandırılmasını sağlayarak Bölge'nin kalkınmasına katkı sağlamak”* olarak belirtilmiştir. Burada turizme özel bir vurgu yapılmıştır.

desteği 3.731.675,43 TL (%38,77) ile Van almıştır. 13 projenin 7 tanesi kültür ekonomisi olarak kültürel miras kapsamında somut miras ve el sanatları kapsamında 5.146.084,71 TL hibe desteği almıştır. Bunlardan üç tanesi Van, üç tanesi Bitlis ve bir tanesi de Hakkâri iline aittir.

Çizelge 5.15 2013 Yılı yatırım ve turizm altyapısının güçlendirmesine yönelik küçük ölçekli alt yapı projeleri mali destek programına ait istatistiki veriler [337]

İl	2013 Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Mali Destek Programı	
	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	3	2.407.226,27
Hakkâri	3	2.180.790,59
Muş	2	1.306.038,44
Van	5	3.731.675,43
TOPLAM	13	9.625.730,73

Van kentinde destek miktarının kültür eksenli proje bazlı dağılımı incelendiğinde; “Kaz Gölü’nün Korunması ve Turizme Kazandırılması (762.825,33 TL) ile “Geleneksel Van Evleri Yapımı İşi (892.930,10 TL)” somut miras, “Kadın Emeği Pazarı (435.015,00 TL)” projesi ise geleneksel el sanatları olarak değerlendirilmiştir. Bu program kapsamında kültür projelerine Van ilinde toplam 2.090.770,43 TL yatırım yapılmış olup toplam bütçenin %21.72’si Van iline aktarılmıştır.

2015 yılı Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programının (KÖAP03) amacında turizme özel bir vurgu yapılmıştır. Program kapsamında desteklenen projeler Çizelge 5.16’de verilmiştir. Buna göre 11 projeye toplam 13.320.184, 24 TL hibe desteği sağlanmıştır. Van İli beş proje ile 3.375.000,00 TL hibe desteği almıştır. 11 projeden 8 tanesi kültür ekonomi sınıfında değerlendirilmiştir. Bu projelerin 11 tanesi kültürel miras, 1 tanesi ise sanat olarak değerlendirilmiş olup 8.390.750,10 TL hibe desteği almıştır. Bunlardan beşi Van, ikisi Bitlis ve bir tanesi ise Muş iline aittir. Van kentinde destek miktarının kültür eksenli proje bazlı dağılımı incelendiğinde; kültürel miras çatısında “Van Kültür Sokağı Projesi (640.428,60 TL)”, “Ayanis Kalesinin Turizme Kazandırılması Projesi (813,285,60 TL)” ve “Kalecik Seyir Terası Yapım İşi Projesi (640.428,60 TL)” somut miras “Otlı Peynir Vitrin ile Buluşuyor (640.428,60 TL),” projesi geleneksel gastronomi ve son olarak “Van Özalp İlçesi Kadın emeği Pazarı Projesi”(640.428,60 TL)’de el sanatları sınıfında

değerlendirilmiştir. Van iline kültürel yatırımlar kapsamında 3.375.000,00 TL hibe desteği sağlanmış bu destek miktarı toplam bütçenin %25.34'ü oluşturmaktadır.

Çizelge 5.16 2015 Yılı yatırım ve turizm altyapısının güçlendirmesine yönelik küçük ölçekli alt yapı mali destek programına ait istatistiki veriler [338]

İl	2015 Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Projeleri Mali Destek Programı	
	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	2	3.375.000,00
Hakkâri	3	3.195.184,24
Muş	1	3.375.000,00
Van	5	3.375.000,00
TOPLAM	11	13.320.184,24

2013-2015 Yılı Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Mali Destek Programı kapsamında toplam 24 projeye 22.945.914,97 TL hibe desteği sağlanmış olup bu hibe desteğinin 13.536.834,81 TL'si ve 15 projesi (%58.99) kültürel yatırımlara aktarılmıştır. Bu program kapsamında 2013 ve 2015 yıllarında Van ilinde toplam 10 projeye 7.106.675,43 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden 8 proje kültürel yatırımlar kapsamında 5.465.770,43 TL destek sağlanmış olup bu destek miktarı toplam bütçenin %23.82'sini oluşturmaktadır.

2013 İktisadi Kalkınma Mali Destek Programının amacı; *“TRB2 Bölgesi'nde (Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illeri) imalat ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin kapasitelerinin artırılması, ürün/hizmet çeşitlerinin ve/veya kalitelerinin geliştirilmesi, pazarlama imkânlarının genişletilmesi yoluyla bölgesel ekonomik büyümeye ve istihdamın artırılmasına katkı sağlamak”* olarak belirlemiştir. Program önceliği olarak TRB2 Bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin; AR-GE, markalaşma, kalite sertifikasyonu, yeni ürün üretilmesi, ürün çeşitlendirilmesi ve üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik olarak gerçekleştirecek yatırımları destekleyeceğini belirtmiştir. Bu kapsamda il bazında öncelikli sektörler; madencilik, turizm, tekstil ve konfeksiyon (Bitlis), yatırımlarda devlet yardımlarını düzenleyen 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında belirtilen desteklenmeyecek sektörler/yatırımlar dışında kalan tüm sektörler/yatırımlar (Hakkari), tarım ve hayvancılığa dayalı imalat, tekstil ve konfeksiyon, tarım aletleri ve makinelerinin imalatı (Muş), tekstil ve konfeksiyon, ayakkabı, bot, terlik vb. imalatı, yapı elemanları imalatı ve mobilya imalatı (Van) içeren sektörler olarak ifade edilmiştir [336].

İktisadi Kalkınma Mali Destek Programında başarılı olan projeler ve hibe miktarları Çizelge 5.17’de verilmiştir. Buna göre 27 proje için 4.476.938,51 TL hibe desteği sağlanmıştır. Ancak süreç içinde 27 projeden 4 proje fes edilmiştir. Buna göre 23 projeye 3.677.727,08 TL hibe desteği sağlanmıştır. Van İli 22 proje ve 1.718.399,66 TL hibe desteği olarak toplam hibenin %76.72’sini oluşturmuştur. Bu program kapsamında kültür eksenli yatırımlar yer almamıştır.

Çizelge 5.17 İktisadi kalkınma mali destek programına ait istatistiki veriler [337]

İl	2013 İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı	
	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	6	993.926,31
Hakkâri	2	292.575,00
Muş	4	672.826,11
Van	11	1.718.399,66
TOPLAM	23	3.677.727,08

2014 Yılı Güçlü Girişimcilik Mali Destek Programı (GMDP)’nin amacı, “yatırım teşvik uygulamaları hakkındaki farkındalığı artırarak teşvik mekanizmasının daha etkin ve daha yaygın bir biçimde kullanılmasını sağlamak, Ajans destekleri ile diğer devlet yardımlarını Bölgede imalat sanayiinin ürettiği katma değeri artıracak yatırımlara eşgüdümlü bir biçimde yönlendirmek” olarak belirtilmiştir. Program önceliği olarak; entegre damızlık hayvancılık yatırımları, su ürünleri yetiştiriciliği, oteller, öğrenci yurtları, eğitim hizmetleri, hastane yatırımları ve huzurevleri, kömür gazı üretimi ve seracılık faaliyetleri ile Yatırımlarda Devlet Yardımlarını Düzenleyen 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Ek 5: Teşvik Edilmeyecek veya Teşviki Belirli Şartlara Bağlı Yatırım Konuları Listesinde yer alan proje konuları hariç olmak üzere; Yatırımlarda Devlet Yardımlarını Düzenleyen 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı EK 2-A Bölgesel Desteklerden Faydalanabilecek Sektörler ve Bölgeler İtibariyle Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri Listesi’nde sayılan sektörlerde yapılacak yatırımların desteklenmesi amaçlanmıştır [336]. Bu program kapsamında desteklenen projeler Çizelge 5.18’de verilmiştir. 24 proje için toplam 15.746.085,50 TL hibe desteği sağlanmıştır. En fazla desteği 14 proje ve 9.469.658,50 TL bütçe ile Van İli almıştır. Bu bütçe miktarı toplam miktarın %60.14’ünü oluşturmaktadır. Bu program kapsamında kültür eksenli yatırımlar yer almamıştır.

Çizelge 5.18 2014 Yılı Güçlü Girişimcilik Mali Destek Programına Ait İstatistiki Veriler
[337]

İl	2014 Güçlü Girişimcilik Mali Destek Programı (GMDP)	
	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	4	1.983.004,40 TL
Hakkâri	1	200.202,50 TL
Muş	5	4.093.220,10 TL
Van	14	9.469.658,50 TL
TOPLAM	24	15.746.085, 50 TL

2014 Hakkâri’de İnanç Turizmi Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı (HKÖAP)’nin genel amacı *“Hakkâri’de inanç turizmi sektörünün canlandırılmasını sağlayarak Bölge’nin kalkınmasına katkı sağlamak”* ve önceliği *“inanç turizmi alanlarında çevre düzenlemeleri, bunları tamamlayıcı nitelikteki yapım işleri ve restorasyonların gerçekleştirilmesi”* olarak belirtilmiştir. Bu program kapsamında Hakkâri İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği’nin *“Nehri Bölgesi İnanç Turizmi Koridoru”* projesi kabul edilmiş olup 3.997.000, 00 TL hibe desteği sağlanmıştır. [336], [337]. Bu program ve proje Hakkâri ilinin tarihi, doğal ve kültürel değerlerinin ortaya konması açısından önem arz etmektedir bu nedenle kültürel miras kapsamında değerlendirilmiştir.

2015 Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (RGMDP)’nin amacı, *“TRB2 Bölgesi’nde (Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illeri) imalat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’lerin kapasitelerinin artırılması, ürün/hizmet çeşitlerinin ve/veya kalitelerinin geliştirilmesi, pazarlama imkânlarının genişletilmesi yoluyla bölgesel ekonomik büyümeye ve istihdamın artırılmasına katkı sağlamak”* olarak belirtilmiştir. Program öncelikleri olarak TRB2 Bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ’lerin; AR-GE, markalaşma, Kalite sertifikasyonu, Yeni ürün üretilmesi, ürün çeşitlendirilmesi, üretim kapasitesinin artırılması ve enerji maliyetlerinin düşürülmesine yönelik olarak gerçekleştirecekleri yatırımların destekleneceği belirtilmiştir. Söktörel bazda ise; bims briket üretimi, hazır beton üretimi, parke taşı, bordür taşı, agrega üretimi dışında kalan imalat sektörleri, tekstil ve konfeksiyon, tarım ve hayvancılığa dayalı gıda imalatı, medikal ürünlerin imalative öz tüketime yönelik yenilenebilir enerji yatırımlarına öncelik verileceği belirtilmiştir [338]. Bu öncelikler doğrultusunda 2015 yılında toplam 23 projeye 6.524.163,18 TL hibe desteği sağlanmıştır (Çizelge 5.19). Van ili 7 proje ile 2.972.667,78

TL (%45.56), Muş İli ise 6 proje ile 1.780.884,90 TL (%27.30) ile en fazla hibe desteği alan iki şehir olmuştur.

Çizelge 5.19 2015 Rekabetçiliğin geliştirilmesi mali destek programına ait istatistikî veriler [338]

İl	2015 Yılı Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (RGMDP)	
	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	5	1.457.948,00
Hakkâri	2	312.662,50
Muş	6	1.780.884,90
Van	7	2.972.667,78
TOPLAM	23	6.524.163,18

2015 Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı kapsamında 23 projeden sadece 1 tanesi olan “Zafer Şeker Mermer Üretim Kapasitesini Geliştiriyor Projesi (150.000,00 TL) kültürel yatırım olarak Van ilinde desteklenmiş olup kültürel miras kapsamında geleneksel ürün olarak değerlendirilmiştir.

2015 Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programının amacı, “TRB2 Bölgesinde girişimci sayısını artırarak bölgesel ekonomik büyümeye ve istihdamın artırılmasına katkı sağlamak” olarak belirtilmiştir. Proje öncelikleri dört başlığa ayrılmıştır. Bunlar:

Öncelik 1: Zanaatkarlığa dayalı üretim süreçlerini içeren projeler (savat işlemeciliği, baston, seramik hediyelik eşya üretimi vs. gibi el emeğine dayalı üretimler),

Öncelik 2: Kadınlar tarafından gerçekleştirilecek projeler,

Öncelik 3: Engelliler tarafından gerçekleştirilecek projeler,

Öncelik 4: Hakkâri ilinde gerçekleştirilecek projelerdir.

Bitlis, Muş ve Van illerinde sadece zanaata dayalı üretim süreçlerini içeren projelerin destekleneceği, Öncelik 2, 3 ve 4 kapsamına giren kadınlar ve engelliler tarafından sunulan projeler ile Hakkâri ilinde gerçekleştirilecek projelerde ise sektör ve il ayrımı yapılmaksızın, tüm projelerin destekleneceği ve bu projelere öncelik verileceği belirtilmiştir [338].

Buna göre desteklenen projeler iller bazında Çizelge 5.20’de verilmiştir. Program kapsamında 31 proje desteklenmiş olup toplam 1.494.140,19 TL hibe desteği

sağlanmıştır. Programda belirlenen Van iline sağlanan bu destek miktarı toplam hibe desteğinin %20.04'ünü oluşturmaktadır.

Çizelge 5.20 2015 Küçük girişimciliğin desteklenmesi mali destek programına ait istatistiki veriler [338]

İl	2015 Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programı	
	Kazanan Proje Sayısı	Hibe Miktarı (TL)
Bitlis	5	196.585,64
Hakkâri	19	903.827,38
Muş	2	94.325,00
Van	5	299.412,17
TOPLAM	31	1.494.150,19

Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programı kapsamında 31 projeden 12'si kültürel yatırım olarak değerlendirilmiştir. 12 projenin 5 tanesi Hakkâri, 3 tanesi Van, 3 tanesi Bitlis ve 1 tanesi ise Muş illerini kapsamaktadır. Toplam 12 proje için 585.568,98 TL hibe aktarılmış olup toplam bütçenin %39.19'unu oluşturmaktadır. Van ilindeki projeler kültür ekonomisi açısından kültürel miras çatısında değerlendirildiğinde; "Kadın Eliyle Organik Bal Üretimi Projesi (53.750 TL)" ve "Gastronomi Durağı: Van Mutfağı (45.000 TL)" geleneksel gastronomi, ve "İğne Ucuyla Hayata Bağlanan Kadınlar Projesi (63.125,00 TL)" el sanatları olarak sınıflandırılmıştır. Van ilindeki bu projelere toplam 161.875,00 TL hibe desteği sağlanmış olup toplam kültürel yatırımların %10.83'ünü oluşturmuştur.

5.3.6.2 Doğrudan Faaliyet Desteği Programı (DFDP)

Kalkınma Ajans tarafından kar amacı gütmeyen kurum/kuruluşlara proje teklif çağrısı yapmaksızın uygulanan bir destek türüdür. Programın amacı; *"TRB2 bölgesinde sosyo-ekonomik gelişmeyi hızlandırabilecek önemli fırsatların değerlendirilmesine ve sosyo-ekonomik gelişme önündeki darboğazların giderilmesine yönelik tedbirleri ve planlama/araştırma faaliyetleri ile bölgenin yatırım ortamının iyileştirilmesine katkı sağlayacak stratejik eylem ve faaliyetlerin desteklenmesi "* olarak belirtilmiştir [336].

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanmış olan 2011-2013 Bölge Planı ve 2014-2023 Bölge Planı'nda tanımlanan amaç ve hedefler kapsamında tanımlanan stratejik önceliklerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan faaliyetlere destek verileceği belirtilmiştir. Buna göre; *"Bölgenin kalkınması ve rekabet gücü açısından önemli*

fırsatlardan yararlanılması, bölge ekonomisine yönelik tehdit ve risklerin önlenmesinde acil tedbirlerin alınması, kritik öneme sahip araştırma ve planlama çalışmaları, bölgenin yenilikçilik ve girişimcilik kapasitesini geliştirmeye yönelik iş geliştirme merkezleri, teknoloji geliştirme merkezleri, teknoparklar gibi kuruluşların ve bunların tesislerinin kurulması amacıyla yapılacak fizibilite benzeri ön çalışmalar gibi bölge için önemli olabilecek stratejik eylemlerin başlatılmasına ve gerçekleştirilmesi ve büyük hacimli yatırım kararlarına kısa vadede etki edilmesi ve yönlendirilmesine katkı sağlamayı amaçlayan projelere” öncelik tanınacağı ifade edilmiştir [336]. Bu bağlamda projeler 3 dönem olarak değerlendirilmiş ve 3 aylık süre ile sınırlandırılmıştır. Ancak 23 Ekim 2011 tarihinde Van ilinde meydana gelen depremden dolayı DAKA ve başvuru sahipleri faaliyetlerini olağan takviminde yürütememiş ve bazı projeler fes edilmiştir.

2011-2014 yılları arasında Doğrudan Faaliyet Destek Programına (DFDP) ait istatistiki veriler Çizelge 5.21’de verilmiştir. Buna göre 2011 Doğrudan Faaliyet Destek Programı kapsamında 12 proje kabul edilerek 611,760.97 TL destek sağlanmıştır. Bu projelerden 3 tanesi Van iline yönelik olup 185.676.00 TL hibe desteği olarak toplam bütçenin %30.35’ini oluşturmuştur. 2012 DFDP kapsamında 6 proje kabul edilerek ve 282.149,84 TL destek sağlanmıştır. . Bu projelerden 4 tanesi Van iline yönelik olup 176.591,05 TL hibe desteği olarak toplam bütçenin %62.59’unu oluşturmuştur. 2013 DFDP kapsamında 13 proje başarılı bulunmuş ve 819.209,84 TL destek sağlanmıştır. Bu projelerden 5 tanesi Van iline yönelik olup 319.444,65 TL hibe desteği olarak toplam bütçenin %39’unu oluşturmuştur. 2014 yılı DFDP kapsamında 20 proje kabul edilmiş ve 1.368.221,99 TL hibe sağlanmıştır. Bu projelerden 11 tanesi Van iline yönelik olup 728.623,31 hibe desteği olarak toplam bütçenin %53.25’ini oluşturmuştur.

Çizelge 5.21 2011-2014 Yılları arasında doğrudan faaliyet destek programına (DFDP) ait istatistiki veriler [337]

2011 DFDP		
İLİ	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	3	144.066,64
HAKKÂRİ	2	115.731,19
MUŞ	4	166.287,14
VAN	3	185.676,00
TOPLAM	12	611.760,97

2012 DFDP		
İLİ	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	1	67.798,79
HAKKÂRİ	1	37.760,00
MUŞ	0	0
VAN	4	176.591,05
TOPLAM	6	282.149,84 TL
2013 DFDP		
İLİ	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	3	202.365,19
HAKKÂRİ	4	222.400,00
MUŞ	1	75.000,00
VAN	5	319.444,65
TOPLAM	13	819.209,84
2014 DFDP		
İLİ	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	3	246.404,68 TL
HAKKÂRİ	3	221.060,00
MUŞ	3	172.134,00 TL
VAN	11	728.623,31 TL
TOPLAM	20	1.368.221,99

2015 yılında DFDP kapsamında ilk dönem için 3 proje desteklenerek 254.500,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bunlardan ikisi Muş iline ait “Tekstil Kent Teknik Altyapının Hazırlanması” (76.500,00 TL), Malazgirt Zafer Anıtının Turizme Kazandırılması (88.000 TL) Projesi ve diğeri ise Van İline ait “Tuşba İlçesi Sahil Hattının Yeniden Yapılandırılması Projesi (90.000,00 TL)”’dir [338].

Doğrudan Faaliyet Destek Programı (DFDP) kapsamında; bölgenin kalkınması ve rekabet gücünün artırılması için araştırma ve planlama çalışmaları, iş geliştirme merkezleri, teknoloji geliştirme merkezleri, kobiler, tarım ve hayvancılık sektörü, sanayi sektörü, hizmet sektörü ve teknoparklar gibi kuruluşların ve bunların tesislerinin kurulması amacıyla yapılacak fizibilite çalışmaları, mimari hizmetler Ve sosyal yapıya yönelik araştırma raporları vb. gibi projeler desteklenmiştir.

2011-2015 yılları arasında Doğrudan Faaliyet Destek Programı kapsamında 54 proje için toplam 3.081.342,64 TL destek sağlanmıştır. Bu projelerden 26 tanesi kültürel yatırım olarak değerlendirilmiş olup 1.826.284,44 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu hibe desteği toplam hibenin %59.27’sini oluşturmaktadır. Buna göre 26 projenin 5’i Hakkâri, 4’ü Muş, 8’i Van ve 9’u Bitlis illerini kapsamaktadır. Van kentinde destek miktarının kültür ekonomisine göre dağılımı incelendiğinde; kültürel miras çatısında; “Ulupamir’de Kültür Turizmi Potansiyelinin Harekete Geçirilmesi (75.000,00 TL) Projesi” somut

olmayan kültürel miras, “Van Gölünün Derinliklerini Keşfedelim (62.830,89 TL) Projesi”, ile “Tuşba İlçesi Sahil Hattının Yeniden Yapılandırılması Projesi (90.000,00 TL)” somut miras, “Gevaş Organik Arıcılık Demonstrasyon Merkezine Kavuşuyor (64.778,00 TL) Projesi”, “Van İli Süt Sektörü Hareket Planı (75.000,00 TL)” ve “Gevaş İlçesi Kafkas Irkı Ana Arı Üretim Demonstrasyon Merkezi Projesi” (78.517,34 TL)” geleneksel gastronomi, kültürel miras ve yaratıcı hizmetler sınıfında “Hoşap Kalesi Harem Mekânı Restorasyon Projesi Yapımı (55.800,00 TL)” somut miras ile mimarlık ve son olarak kültür endüstrileri sınıfında “Dr. Atsushi Miyazaki Anısına Bir Kitap (50,576.04 TL) Projesi”¹ yayıncılık ve basılı medya sınıfında değerlendirilmiştir. Van iline ait bu sekiz projenin toplam bütçesi 552.502,27 TL olup kültürel yatırım olarak toplam bütçenin %17.93’ünü oluşturmaktadır.

5.3.6.3 Teknik Destek Programı (TDP)

Eğitim verme, program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama, geçici uzman personel görevlendirme, danışmanlık sağlama, lobi faaliyetleri ve uluslararası ilişkiler kurma gibi kurumsal nitelikli ve kapasite geliştirici teknik faaliyetlere verilen destektir. Teknik Destek Program kapsamında *“bölgedeki yerel aktörlerin bölgesel kalkınma açısından önem arzeden, ancak kurumsal kapasite eksikliği nedeniyle hazırlık ve uygulama aşamalarında sıkıntı ile karşılaşılacak çalışmalara destek sağlaması için kurumsal gelişim (eğitim) bazında desteklenmesi”* amaçlanmıştır. Bu kapsamdaki başarılı projelere azami 15.000 TL tutarında uzmanlık desteği sağlanmaktadır. DAKA tarafından kendi personeli veya hizmet alımı yoluyla sağlanan her bir teknik desteğin uygulama süresi 1 (bir) aydır [336]. Bu bağlamda projeler 5 dönem olarak değerlendirilmiş ve 2 aylık süre ile sınırlandırılmıştır.

2011-2015 Yılları Arasında Teknik Destek Programına ait istatistiki veriler Çizelge 5.22’de verilmiştir. Buna göre 2011 TDP kapsamında 4 proje kabul edilerek 51.543,20

¹ Van’da desteklenen dört projeden biri olan “Dr. Atsushi Miyazaki Anısına Bir Kitap (50,576.04 TL)” projesinde çıktı olarak yayınlanan kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Dışişleri Bakanı, Tokyo Büyükelçisi, Van Valisi, Belediye Başkanı, DAKA Genel Sekreteri’nin Miyazaki ile ilgili kaleme aldıkları yazılar yer almaktadır. İkinci bölümde de Miyazaki ismini kendi kurumlarına veren yerlere ilişkin fotoğraflar ve yazılar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde hem yerel hem de ulusal basında yer alan, Türkiye’de Miyazaki’ye olan ilgiyi anlatan haberlere son bölümde ise Miyazaki’nin deprem esnasında çalışmalarını yansıtan fotoğraflara yer verilmiştir [337]

TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu dönemde Van İlinde yaşanan depremde dolay ı proje başvurusu yapılmamıştır. 2013 TDP kapsamında 30 projeye 296.799,05 TL hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre en fazla proje ve hibe desteğini Van ve Hakkâri illeri almıştır. Van’da 11 proje için 112.812,40 TL, Hakkâri’ye ise 9 proje için 87.707,41 TL hibe desteği sağlanmıştır. 2014 TDP kapsamında ise 59 proje başarılı bulunarak 609.804,94 TL hibe desteği sağlanmıştır. En fazla desteğini yine Van ve Hakkâri illeri almıştır. Van ilinde 26 projeye 250.290,96 TL, Hakkâri ilinde ise 9 projeye 218.986,76 TL destek sağlanmıştır. 2015 TDP kapsamında ise; 74 projeye 720.142, 73 TL hibe desteği sağlanmıştır. Van İlinde 28 projeye 276.441,27 TL, Muş İlinde ise 23 projeye 230.322,62 TL hibe desteği sağlanmıştır.

2011-2015 yılları arasında Teknik Destek Programı kapsamında toplam 174 projeye 1.754.340,92 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden 11 tanesine kültür ekonomisi sınıfında değerlendirilmiş olup 127.350,68 TL ile toplam hibenin % 7.26’sını oluşturmuştur. Buna göre 11 projenin 8 tanesi Van, 2 tanesi Muş ve 1 tanesi Bitlis illerini kapsamaktadır.

Van kentinde yönelik projeler incelendiğinde; kültür endstirileri çatısında “ 2 adet “Engelsiz Sinema Projesi (30.000,00 TL)” film endüstrisi kapsamında; kültürel miras kapsamında “Tıbbi Kürtçe Eğitimi Projesi (14.750,00 TL)” somut olmayan kültürel miras, “Bardaki Köyü Geleneksel El Sanatları (Seramik) Eğitimi Projesi (14.998,98 TL)” geleneksel el sanatları, “ELBAK Otantik ve Organik Otlı Kp Peyniri retimi Fizibilite alışması (14.986,00)” geleneksel gastronomi, sanat alanında; “Halkla İlişkiler Kapsamında Eğitim (7.976,80 TL)”, “Psikolojik Danışmanların Yaratıcı Drama Eğitimi (10.000,50 TL)” ve “İmar Yönetimi ve Resmi Yazışma Kuralları (9.976,40 TL)” projeleri içerik ve uygulama bakımından sahne sanatları kapsamında değerlendirilmiştir.

Çizelge 5.22 2011-2015 Yılları arasında teknik destek programına (TDP) ait istatistiki veriler [337], [338]

2011 TDP		
İl	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	1	11.000,00
HAKKÂRİ	1	14.160,00
MUŞ	2	28.160,00
VAN	0	0
TOPLAM	4	51.543,20
2012 TDP		
İl	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	3	32.397,00
HAKKÂRİ	2	19.614,00
MUŞ	2	24.040,00
VAN	0	0
TOPLAM	7	76.051,00
2013 TDP		
İl	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	6	55.252,32 TL
HAKKÂRİ	9	87.707,41 TL
MUŞ	4	41.026,92 TL
VAN	11	112.812,40
TOPLAM	30	296.799,05
2014 TDP		
İl	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	8	85.832,00 TL
HAKKÂRİ	19	218.986,76 TL
MUŞ	6	54.695,22 TL
VAN	26	250.290,96 TL
TOPLAM	59	609.804,94 TL
2015 TDP		
İl	DESTEKLENEN PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
BİTLİS	13	109.621,42
HAKKÂRİ	10	103.757,42
MUŞ	23	230.322,62
VAN	28	276.441,27
TOPLAM	74	720.142,73

5.3.6.4 DAKA Cazibe Merkezi Destekleme Programı (CMDP)

Cazibe Merkezi Destekleme Programı (CMDP), dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarında büyüme merkezleri olarak değerlendirilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planında, “Bölgesel Gelişme Politikasının Merkezi Düzeyde Etkinleştirilmesi” başlığı

altında *“başta az gelişmiş bölgelerde olmak üzere, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezleri belirlenerek; öncelikle bu merkezlerin ulaşılabilirliği iyileştirilecek, fiziki ve sosyal altyapısı güçlendirilecektir”* amacıyla cazibe merkezlerine yönelik olarak iyileştirme politikası belirlenmiştir. Onuncu kalkınma planında da CMDP’nin devam etmesi öngörülmüştür. Onuncu kalkınma planında Türkiye’deki göçün çoğunlukla önemli bir çekim merkezi olan İstanbul ile doğudan batıya, büyük şehirlere ve sahil kentlerine yöneldiği belirtilmiştir. Son yıllarda göçün, bölgelerin kendi sınırlarında gerçekleştiği ancak Doğu ve Batı Karadeniz, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde gelişmiş çekim merkezi niteliğinde büyük şehirler olmadığından daha çok İstanbul’a yöneldiği ifade edilmiştir. Bu durumu değiştirmek amacıyla oluşturulan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programının; Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van’da uygulanmaya başlandığı belirtilmiştir (Toy ve Gündüz, [339]; 124-125).

Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) kapsamında 2010 yılında Kalkınma Bakanlığı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Van Valiliği ve Van İl Özel İdaresi’nin işbirliği ile CMDP Van uygulaması başlatılmıştır. Van İli’nin bölgede bir cazibe ve çekim merkezi olma hedefi doğrultusunda ve Van ilinde turizm sektöründe canlılığın sağlanması amacıyla, Urartu Müzesi, Abalı Kayak Tesis ve Van Gölü İnci Tur Gemi Alımı projeleri uygulamaya alınmıştır. 2010 yılında başlatılan bu projelerden Abalı Kayak Tesis ve Van Gölü İnci Tur Gemi Alımı projeleri tamamlanmış, Urartu Müzesi Projesi ise devam etmektedir. Abalı Kayak Tesis Projesi için 4.900.000,00 TL, Van Gölü İnci Tur Gemi Alımı Projesi için 2.500.000,00 TL ve son olarak Urartu Müzesi Projesi için 31.341.880,00 TL bütçe aktarılmıştır [337].

2011 Cazibe Merkezi Destekleme Programı kapsamında ise 2011 yılı YPK Kararı ile Programın kalkınma ajanslarının koordinasyonunda yürütülmesi kararlaştırılmıştır. 2011 yılında Programın, Van uygulaması için Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı’na ödenek aktarılmış olup 2 proje desteklenmiştir. Bunlardan ilki 34.597.307,00 TL bütçeli “Tekstil Kent Projesi” diğeri ise 13.034.000,00 TL bütçeli “Tuşba Fuar ve Kongre Merkezi Projesi”’dir. Projelerin ikisi de tamamlanmıştır [337].

2010-2016 CMDP kapsamında 5 proje hedeflenmiş ve bunlardan dört proje tamamlanmış geri kalan bir projede bitim aşamasına gelmiştir. Projelerin hedefleri ve

ayrılan bütçe Çizelge 5.23’de verilmiştir. Buna Program kapsamında desteklenen beş proje için 86.373.187,00 TL hibe desteği sağlanmış olup bu projelerden sadece 2 tanesi kültür ekonomisi sınıfında yer alarak toplamda 44.375.880,00 TL hibe desteği almıştır. Bu projelerden biri “Urartu Müzesi Projesi (31.341.880,00 TL)” kültürel miras çatısında somut miras, diğeri ise “Tuşba Fuar ve Kültür Merkezi Projesi (13.034.000,00 TL)” olarak yaratıcı hizmetler kapsamında mimarlık sınıfında değerlendirilmiştir. Buna göre CMDP için ayrılan bütçenin %51.38’nin kültür eksenli yatırımlara aktarıldığı görülmektedir.

Çizelge 5.23 2010-2016 CMDP proje ve hedefleri ([337]’den geliştirilerek)

Proje Adı	Başlangıç-Bitiş Tarihi	Hedef	Bütçe (TL)
<i>Abalı Kayak Tesisi Projesi</i>	2010-2013	2 milyon ziyaretçi (turizm canlılığı)	4.900.000,00
<i>Van Gölü İnci Tur Gemi Alımı Projesi</i>	2010-2013	Urartu’dan Selçukluya gezi (Kültürlerin buluşması)	2.500.000,00
Urartu Müzesi Projesi	2010-2016	100.000 eser 1.5 milyon ziyaretçi	31.341.880,00
Tuşba Fuar Merkezi Projesi	2011-2014	KOBİ desteği Yılda en az 12 bilimsel toplantı ve kongreler	13.034.000,00
Tekstil Kent Projesi	2011-2016	14.600 kişinin istihdamı	34.597.307,00
TOPLAM			86.373.187,00

2009-2015 yılları arasında DAKA Destek Programı kapsamında Mali Destek, Doğrudan Faaliyet Desteği, Teknik Destek ve Cazibe Merkezleri Destekleme Programları başlıkları ile toplam 516¹adet proje desteklenmiştir. Çizelge 5.24’de Van ve DAKA illerine ait (VAN, Bitlis, Muş, Hakkari) destek türleri, hibe miktarı ve yüzdeler verilmiştir. Buna göre 516 projenin 205 tanesi Van, 109 tanesi Muş, 108 tanesi Hakkâri ve 94 tanesi Bitlis illerine aktarılmıştır. Van ili; Mali Destek Programı kapsamında 111 proje ile 37.803.527,82 TL, Doğrudan Faaliyet Destek Programı kapsamında 24 proje ile 1.500.335,01TL, Teknik Destek Programı kapsamında 65 proje ile 639.545,03 TL ve son olarak Cazibe Merkezleri Destekleme Programı kapsamında 5 proje ile 86.373.187,00 TL

¹ Projeler incelendiğinde KOBİ’lere yönelik olarak imalat, maden, inşaat, gıda sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Tarım ve hayvancılık projeleri ise büyük baş hayvancılık işletmelerinin kurulması, hayvan pazarı ve mezbaha uygulamaları, sera üretimi, süt ve süt ürünlerinde kapasite geliştirme ve hayvansal verimlilik için alt yapı çalışmalarını içermektedir. Turizm sektöründe ağırlıklı olarak restorasyon projeleri ve doğal kaynakların kullanılarak turizmin desteklemesine yönelik projeler içermektedir. Eğitim faaliyetlerinde de ağırlıklı olarak kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik faaliyetler amaçlanmaktadır.

Çizelge 5.24 DAKA destek programlarının illere göre hibe miktarı ve dağılımı

ŞEHİRLER	MDP		DFDP		TDP		CMDP		PROJE SAYISI	TOPLAM HİBE MİKTARI	% DAĞILIM
	HİBE MİKTARI	PROJE SAYISI	HİBE MİKTARI	PROJE SAYISI	HİBE MİKTARI	PROJE SAYISI	HİBE MİKTARI	PROJE SAYISI			
VAN	37.803.527,82	111	1.500.335,01	24	639.545,03	65	86.373.187,00	5	205	126.316.594,86	% 67.20
BİTLİS, HAKKARİ,MUŞ	58.702.503,96	172	1.835.507,63	30	1.115.586,89	109	0	0	311	61.653.598,48	% 32.80
GENEL TOPLAM	96.506.031,78	283	3.335.842,64	54	1.755.131,92	174	86.373.187,00	5	516	187.973.193,34	100

hibe desteği almıştır. Buna göre 516 proje için toplam 187.973.193,34 TL hibe desteğinin % 67.20'si Van iline aktarılmıştır. Buna göre en fazla hibe desteğinden Van ili yararlanmıştır.

2009-2015 yılları arasında bölgesel düzeyde DAKA'ya ait 516 projenin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksine göre dağılımı ise Çizelge 5.25'de verilmiştir. Bu projelerden 82 tanesi kültür ekonomisi sınıfında (67.480.278,12 TL), 195 tanesi de beşeri kalkınma endeksi sınıfında (9.756.808,84 TL) değerlendirilmiştir. Buna göre en fazla destek MDP ile CMDP'ya aktarılmıştır. DAKA'nın kurumsal sınıflamasına göre tanımlamış olduğu MDP toplam hibenin %51.34'ünü, CMDP ise %45.95'ini oluşturmaktadır. DAKA programları kapsamında 213 proje kamu kurumları, 210 proje şirketler (KOBİ), 64 proje sivil toplum kuruluşları, 30 proje ise gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür. Bölgesel düzeyde kültür içerikli 82 proje toplam hibe desteğinin %35.90'nı oluşturmaktadır. Bu projelerin iller bazında dağılıma baktığımızda ise; Van 35 proje (51.654.542,81 TL), Bitlis 22 proje (7.472.869,60 TL), Hakkâri 14 proje (6.935.618,71 TL) ve Muş 11 proje (1.417.247,00 TL) ile destek almıştır. Buna göre kültür eksenli yatırımlar kapsamında değerlendirilen desteğin %76.55'i Van iline sağlanarak en fazla yatırım alan il Van olmuştur. DAKA destek programları kapsamında en fazla kültürel yatırım 43 proje ile MDP kapsamında gerçekleşmiştir. Bu program kapsamında; Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programından 15 proje, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri (KOBİ) Destekleme Programından 13 proje, Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programından 12 proje ve diğer mali destek programlarından da (Hakkâri ilinde Meyvecilik ve Sebzeçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı, Hakkâri'de İnanç Turizmi Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı (HKÖAP), Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (RGMDP)) 3 projeye destek sağlanmıştır. Ayrıca 26 adet proje Doğrudan Faaliyet Desteği (DFD), 11 proje de Teknik Destek Programında desteklenmiştir.

Beşeri kalkınma endeksi kapsamında bölgesel düzeyde 516 projeden 195 tanesi eğitim ve sağlık yatırımları olarak değerlendirilmiş olup toplam 9.756.808,84 TL (%5.19) hibe desteği sağlanmıştır. DAKA sınıflamasına göre; 195 projenin 173 tanesi TDP, 11 tanesi DFDP ve 11 tanesi ise MDP projeleri sınıflamasında yer almıştır. Bu projelerden 187

Çizelge 5.25 DAKA Projelerinin Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksi Olarak Dağılım ve Bütçeleri

DAKA İLLERİ (BİTLİS, HAKKÂRİ, MUŞ, VAN)						
Tarih	DAKA Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
2009-2015	MDP:283	96.506.031,78	MDP:43	21.150.759,00	MDP:11	7.347.907,30
	DFDP:54	3.335.842,64	DFDP:26	1.826.288,44	DFDP:11	668.769,62
	TDP:174	1.755.131,92	TDP:11	127.350,68	TDP:173	1.740.131,92
	CMDP:5	86.373.187,00	CMDP:2	44.375.880,00	CMDP:0	0
	TOPLAM:516	187.973.193,34	TOPLAM:82	67.480.278,12	TOPLAM:195	9.756.808,84
VAN						
Tarih	DAKA Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
2009-2015	MDP:111	37.803.527,82	MDP:17	6.623.471,86	MDP:7	5.898.962,30
	DFDP:24	1.500.335,01	DFDP:8	552.502,27	DFDP:8	490.720,83
	TDP:65	639.545,03	TDP:8	102.688,68	TDP:64	624.545,03
	CMDP:5	86.373.187,00	CMDP:2	44.375.880,00	CMDP:0	0
	TOPLAM:205	126.316.594,86	TOPLAM:35	51.654.542,81	TOPLAM:79	7.014.228,16
DAKA programları kapsamında 213 proje kamu kurumları, 210 proje şirketler (KOBİ), 64 proje sivil toplum kuruluşları, 30 proje ise gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür. Kültür ekonomisi kapsamında 44 proje kamu kurumları, 15 proje şirketler (KOBİ), 12 proje gerçek kişiler, 11 proje ise sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmüştür. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında ise; 142 proje kamu kurumları, 42 proje sivil toplum kuruluşları, 10 proje şirketler (KOBİ), ve 1 proje gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür. DAKA illeri kapsamında 17 proje (511.402,17 TL) hem kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır. Sadece Van da ise 10 proje (245.984.02 TL) kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır.						

tanesi eğitim (2.882.718,09 TL), 7 tanesi sağlık (6.471.090,75 TL) ve 1 tanesi de hem eğitim hem de sağlık (403.000,00TL) yatırımlarını içermektedir. Eğitim yatırımları; kurumların kapasite artırımına yönelik eğitim faaliyetleri, mesleki eğitim, eğitim merkezi inşası, kişisel gelişim eğitimleri, sağlık yatırımları ise AR-ge çalışmaları, diyaliz merkezi, tanı amaçlı laboratuvar kiti üretimi, tıbbi bitki araştırmasına yönelik projelerden oluşmaktadır. Sınıflamada yer almayan projeler ağırlıklı olarak tarım, sanayi sektörlerinin kapasite gelişimine yönelik projeler, turizm alt yapı projeleri, park projeleri ile fizibilite çalışmalarını içermektedir. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında ise; 142 proje kamu kurumları, 42 proje sivil toplum kuruluşları, 10 proje şirketler (KOBİ), ve 1 proje gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür

DAKA kapsamında desteklenen tüm projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre söktörel olarak sınıflandırılmış hali Çizelge 5.26'de verilmiştir. Bu sınıflamaya göre en fazla proje; eğitim (173), imalat (132), inşaat (80), tarım, ormancılık ve balıkçılık (45) ile mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler (42) kapsamında desteklenmiştir. Kültüre ekonomisine göre ise bu destek miktarı toplam hibe desteği miktarının %35.90'nını oluşturmaktadır. Sektör sınıflamasına göre; inşaat (22), mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler (18) ve eğitim (11) sektörlerinde daha fazla kültürel yatırımlar yer almıştır.

DAKA projelerinin kültür ekonomisine yönelik detaylı sınıflaması ise Çizelge 5.27'de verilmiştir. Buna göre 82 projenin 63 tanesi kültürel miras (52.885.331,36 TL), 5 tanesi yaratıcı hizmetler (13.314.892,39TL) 7 tanesi kültür endüstrileri (304.351,51TL) 5 tanesi sanat (866.022,86TL) ve 2 tanesi de kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (109.680,00 TL) olarak değerlendirilmiştir. Bu projeler; doğal, arkeolojik, tarih alanlarda mimari tasarım projeleri, çevre düzenlemeleri, müze inşası, geleneksel gastronomi faaliyetleri, geleneksel mimar ürün olan mermer üretimi ve el sanatlarına yoğunlaşmıştır. Kültür ekonomisi kapsamında 44 proje kamu kurumları, 15 proje şirketler (KOBİ), 12 proje gerçek kişiler, 11 proje ise sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmüştür.

Çizelge 5.26 2009-2015 Yılları arasında daka'ya ait projelerin ısıc rev.4/nace rev.2'ye göre sektörel sınıflaması

DAKA İLLERİ (VAN, BİTLİS, MUŞ, HAKKARİ)				VAN	
KOD	TANIM	GENEL PROJE SAYI	KÜLTÜR EKONOMİSİ PROJE SAYISI	GENEL PROJE SAYI	KÜLTÜR EKONOMİSİ PROJE SAYISI
A	TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK	45	6	12	2
B	MADENCİLİK VE TAŞ OCAKÇILIĞI	7	6	2	2
C	İMALAT	132	8	59	2
E	SU TEMİNİ; KANALİZASYON, ATIK YÖNETİMİ VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİ	1	-	1	-
F	İNŞAAT	80	22	31	11
G	TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET; MOTORLU TAŞITLARIN VE MOTOSİKLETLERİN ONARIMI	1	1	1	1
H	ULAŞTIRMA VE DEPOLAMA	1	-	1	-
I	KONAKLAMA VE YİYECEK HİZMETİ FAALİYETLERİ	12	3	2	1
J	BİLGİ VE İLETİŞİM	7	4	5	3
M	MESLEKİ, BİLİMSEL VE TEKNİK FAALİYETLER	42	18	19	6
N	İDARİ VE DESTEK HİZMET FAALİYETLERİ	6	3	-	-
P	EĞİTİM	173	11	65	7
Q	İNSAN SAĞLIĞI VE SOSYAL HİZMET FAALİYETLERİ	7	-	7	-
S	DİĞER HİZMET FAALİYETLERİ	2	-	-	-
TOPLAM		516	82	205	35

DAKA programları kapsamında 2009-2015 yılları arasında sadece Van ilinde 205 projeye 126.316.594,86 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden 35 tanesi kültür ekonomisi (51.654.542,81TL), 79 tanesi ise beşeri kalkınma (7.014.228,16 TL) sınıfında yer almıştır. Buna göre en fazla destek CMDP (86.373.187,00 TL) ve MDP (37.803.527,82 TL) aktarılmıştır. Beşeri kalkınma endeksine göre bu projelerden 73 tanesi eğitim (1.450.966,76 TL), 6 tanesi ise sağlık (5.563.261,40 TL) yatırımlarını içermektedir. Bu destek miktarı toplam beşeri kalkınma yatırımlarının %71.90'ının oluşturmaktadır. Projelerden 64 tanesi TDP, 8 tanesi DFDP ve son olarak 7 tanesi MDP sınıflamasında yer almıştır. DAKA programları kapsamında 86 proje kamu kurumları, 89 proje şirketler (KOBİ), 24 proje sivil toplum kuruluşları, 6 proje ise gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye Van iline yönelik projelerin sektörel olarak sınıflandırılmasına baktığımızda ise en fazla proje; eğitim (65), imalat

(59), inşaat (31), tarım, ormancılık ve balıkçılık (12) ile mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler (19) kapsamında desteklenmiştir (Çizelge 5.26).

TRB2 bölge bazında 81 kültür içerikli projenin 35 tanesi sadece Van iline ait olup 51.654.542,81TL hibe desteği almıştır. Bu destek miktarı toplam kültürel yatırımların %76.55'ini oluşturmaktadır. Buna göre kültür içerikli projelerin ağırlıklı olarak Van ilinde gerçekleştiği söylenebilir. Bu projelerin 27 tanesi kültürel miras (38.380.577,51TL), 1 tanesi yaratıcı hizmetler (13.034.000,00TL), 3 tanesi sanat (27.953,70 TL), 4 tanesi kültür endüstrileri (156.211,60 TL) ve 1 tanesi kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (55.800,00TL) sınıfında değerlendirilmiştir. Kültürel miras olarak geleneksel gastronomi, el sanatları ve somut miras projeleri ile yaratıcı hizmetler kapsamında da özellikle tasarım ve mimari projeler öne çıkmaktadır.

2009-2015 yılları arasında DAKA; bölgesel ölçekte (TRB2) kırsal ve yerel kalkınmaya odaklanarak ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmayı, iş ve yatırım olanakları yaratmayı, araştırma ve geliştirme projelerini desteklemeyi, bölgesel rekabet gününü artırmayı ve kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin kurumsal kapasitelerini iyileştirmeyi amaçlayan destek programları oluşturmuştur. Bu destek programları; Mali Destek Programı (MDP), Doğrudan Faaliyet Destek Programı (DFDP), Teknik Destek Programı (TDP) ve Cazibe Merkezi Destek Programı (CMDP) başlıklarından oluşmuştur. Bu program başlıklarında ve alt başlıklarda kültüre yönelik doğrudan bir destek programı bulunmamaktadır. Bu noktada DAKA'nın doğrudan kültür içerikli bir destek programının olmadığı görülmektedir. Ancak, MDP'lerden biri olan 2015 Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Mali Destek Programı'nda öncelik 1 olarak belirlenen *“zanaatkârlığa dayalı üretim süreçlerini içeren projeler (savat işlemeciliği, baston, seramik hediyelik eşya üretimi vs. gibi el emeğine dayalı üretimler)”*, doğrudan kültür politikaları ile ilişkilidir. Zanaatkârlık DAKA tarafından Küçük Girişimciliği Destekleme Programı olarak değerlendirilmiş olsa da, kültür ekonomisi sınıflamasında kültürel miras kapsamında el sanatları sınıfında yer almaktadır. DAKA'nın diğer programlarında proje içeriklerinde doğrudan kültürel yatırımlar aranmamasına rağmen desteklenen projeler de kültür yatırımlar, kültürel öğeler bulunmaktadır. Bu projeler; KOBİ MDP, Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirmesine Yönelik Küçük Ölçekli Alt Yapı Projeleri

Çizelge 5.27 2009-2015 yılları arasında DAKA destek programı kapsamındaki projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi

DAKA İLLERİ (BİTLİS, HAKKARİ, MUŞ, VAN)						
TARİH	KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
2009-2015	KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel gastronomi	20	2.353.280,30	Yöresel Ürünler (bal, peynir (otlu peynir, Muş kaşar) koyun yoğurdu, doğal su kaynakları, yöresel yemekler)	3.49
		Tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras)	28	47.549.343,71	Doğa koruma alanları, Muş lalesi, tarihi alanlar, Müze	70.46
		Geleneksel ürünler/geleneksel yapı malzemesi	7	1.647.290,77	Doğal miras mermer	2.44
		El sanatları	8	1.355.346,58	Bindallı, oya, seramik yapımı	2.01
		Somut olmayan miras	2	89.750,00	Kırgız kültürü, kürççe dili	0.13
	TOPLAM		63	52.885.331,36		78.53
	YARATICI HİZMETLER (YH)	Tasarım ve Mimarlık	3	13.162.887,39	Mimari tasarım	19.51
		Tasarım	2	152.005,00	Patentli ot toplama tırnığı, tasarım rehberi	0.23
	TOPLAM		5	13.314.892,39		19.74
	KÜLTÜR ENDÜSTRİLERİ (KE)	Film endüstrisi	3	105.635,56	Görme engellilere yönelik film ve sinema salonu	0.16
		Yayıncılık ve basılı medya	4	198.715,95	Kitap, rehber, gazete	0.29
	TOPLAM		7	304.351,51		0.45
	SANAT (S)	Sahne sanatları	5	866.022,86	Drama, sergi ve gösteri merkezi	1.28
	TOPLAM		5	866.022,86		1.28
	YARATICI HİZMETLER ve KÜLTÜREL MİRAS (YH ve KM)	Tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras) ile mimarlık ve tasarım	2	109.680,00	Hoşap Kalesi harem mekanı restorasyon proje çizimi, Örnek Bitlis evinin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projesi	0.16
	TOPLAM		2	109.680,00		0.16
	GENEL TOPLAM		82	67.480.278,12		100

DAKA VAN						
TARİH	KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
2009-2015	KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel gastronomi	10	1.497.673,32	Yöresel Ürünler (bal, peynir, doğal su kaynakları, yöresel yemekler)	2.43
		Tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras)	8	34.742.409,12	koruma alanları, müze	67.26
		Geleneksel ürünler/geleneksel yapı malzemesi	2	394.977,49	Doğal miras mermer	0.76
		El sanatları	4	1.153.567,58	Oya, seramik yapımı	2.23
		Somut olmayan Miras	2	89.750,00	Kırgız kültürü, kırtçe dili	0.17
	TOPLAM		27	38.380.577,51		72.85
	YARATICI HİZMETLER (YH)	Tasarım ve Mimarlık	1	13.034.000,00	Mimari proje, tasarım-fuar merkezi	25.23
	TOPLAM		1	13.034.000,00		25.23
	YARATICI HİZMETLER ve KÜLTÜREL MİRAS (YH ve KM)	Tarihsel, kültürel ve doğal miras (somut miras) ile mimarlık ve tasarım	1	55.800,00	Hoşap Kalesi harem mekanı restorasyon proje çizimi	0.11
	TOPLAM		1	55.800,00		0.11
	KÜLTÜR ENDÜSTRİLERİ (KE)	Film endüstrisi	3	105.635,56	Görme Engellilere yönelik film	0.20
		Yayıncılık ve basılı medya	1	50.576,04	Kitap	0.09
	TOPLAM		4	156.211,60		0.29
	SANAT (S)	Sahne sanatları	3	27.953,70	Drama	0.05
	TOPLAM		3	27.953,70		0.05
	GENEL TOPLAM		35	51.654.542,81		100

MDP, İktisadi Kalkınma MDP, Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeciliğin Geliştirilmesi, Hakkâri’de İnanç Turizmi Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri MDP, Rekabetçiliğin Geliştirilmesi MDP, Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı ile Teknik Destek ve Doğrudan Faaliyet Programlarında destek görmüştür. Özellikle turizm başlığında MDP turizm alt ve üst yapısının geliştirilmesini hedeflerken turizmin çeşitliliğinde önemli bir kaynak olan doğal, kültürel ve tarihi miras değerlerinin korunmasına yönelik projelerin desteklenmesi kültür politikaları açısından önemli görülmektedir. Her ne kadar turizm başlığı altında kültürel mirasa yönelik yatırımlar yapılmış olsa da DAKA’nın kurumsal olarak kültürü turizm için bir araç olarak kullandığı/değerlendirdiği söylenebilir.

Bu sınıflamada dikkat çeken bir nokta ise 2013 ve 2015 yıllarında “Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Mali Destek Programı” kapsamında toplam 24 projenin 15’nin turizm ve alt yapı başlığına rağmen kültür içerikli yatırımları kapsamış olmasıdır. Bu noktada DAKA kültüre doğrudan destek sağlamamış olsa da turizm çatısında kültürel yatırımları desteklediği söylenebilir.

DAKA hibe desteklerinden TRB2 bölge bazında en çok Van ili faydalanmıştır. Özellikle CMDP’nin sadece Van’a yönelik olması bölge planlarında belirlenen çekim merkezi hedefine yönelik politikaların uygulaması olarak değerlendirilebilir. Desteklenen projelerden bazıları özellikle Van kenti için tasarım ve işlev anlamında farklılık göstermektedir. Bunlardan CMDP kapsamındaki Urartu Müzesi ve Tuşba Fuar Merkezi projeleri mimari tasarım ve kent kimliği açısından önemli projeler olarak değerlendirilebilir. Urartu müzesi kültürel yapı olarak müze işlevinin yanında mimari yapısındaki farklılık ile “*flag-ship*” proje imajı sergilemektedir. Aynı şekilde Tuşba Fuar Merkezide bu kategoride değerlendirilebilir.

Beşeri kalkınma boyutuna yönelik olarak ise; DAKA doğrudan bir destek programı oluşturmamıştır. Ancak her bir destek programında beşeri kalkınma endeksine göre projeler bulunmaktadır. Özellikle TDP kurumsal kapasitenin geliştirilmesinde eğitim programları ile beşeri sermayenin temelini oluşturan insana yatırım yapmaktadır. Bu noktada ağırlıklı olarak eğitim üzerinden beşeri sermaye kalitesinin artırılmasının hedeflendiği görülmektedir.

5.4 Uluslararası Aktörlerin Van İline Yönelik Yatırımlarının Sektörel Sınıflaması, Kültür Ekonomisi ve Beşeri Kalkınma Endeksi Açısından Dağılımı

Tez çalışması kapsamında uluslararası aktörlerden Avrupa Birliği (AB)'nin mali destek hibe programları incelenmiştir. Türkiye ve Avrupa Birliği mali ilişkiler kapsamında Katılım Öncesi Mali Yardımlar ve AB Programları olarak sınıflandırılan hibe destekleri, 2000 yılından günümüze Van ilinde uygulanan projeler bazında değerlendirilerek bu desteklerin kültür eksenli yatırımları içerip içermediğine bakılmıştır. Yapılan çalışmada her bir projenin hangi hibe programından faydalandığı, faaliyetlerin sektörel olarak hangi sektörü kapsadığı ve son olarak bu faaliyetlerin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasında nerede yer aldığı değerlendirilmiştir.

Van ilinde desteklenen projeler Katılım öncesi Mali Yardım (IPA Öncesi ve IPA I-II) ve AB Programları kapsamında destek almıştır (Çizelge 5.28). Katılım Öncesi Mali yardım Programı olarak; MEDA Programı, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STD - I) , 2004-2005-2006 Yıllarına Ait Katılım Öncesi Mali Yardım Programları, IPA I (Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP), Çevre Operasyonel Programı (ESC), Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni, Sivil Toplum Diyalogu II-III-IV, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Bileşeni (Hayat Boyu Öğrenmenin Desteklenmesi, Kayıtlı İstihdamın Teşviki, Genç İstihdamın Desteklenmesi, Özellikle Kız Çocuklarının Okullaştırılmasının Artırılması, IPARD Programı), IPA II (Rekabetçilik ve Yenilik Sektörü Operasyonel Programı (RYSOP)) , AB Programları olarak da; Hayat boyu Öğrenme (Comenius, Leonardo, Erasmus, Gençlik Değişimleri), AB Rekabet Edilebilirlik ve Yenilikçilik Programı (CIP) ile Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı-European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) programları uygulanmıştır. Bu programların bazıları 3.2.2.3.1 Avrupa Birliği (AB) Mali Yardımları başlığında detaylı olarak anlatıldığından bu bölümde sadece destekler yorumlanmıştır.

Çizelge 5.28 Van İlinde Uygulanan AB Hibe Programları

KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIMLAR			AB PROGRAMLARI (2000-)
KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM (2000-2007)	KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM ENSTRUMANI (IPA I) (2007-2013)	KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM ENSTRUMANI (IPA II) (2014-2020)	
1. Katılım Öncesi Mali Yardım MEDA Programı 2. Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Hibe Programı - Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi (STD - I) 3. Katılım Öncesi Mali Yardımı 2004 Yılı Programı - Aktif İşgücü Piyasası Stratejisi Programı Hibe Planı Yeni Fırsatlar Programı 4. Katılım Öncesi Mali Yardımı 2005 Yılı Programı -Küçük İşletmeler Kredi Programı 2. Aşama SELP-2 5. Katılım Öncesi Mali Yardımı 2006 Yılı Programı	1. IPA I -IPA I 3. Bileşen: IPA III Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Bölgesel Kalkınma *Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP) * Çevre Operasyonel Programı (ESC) - IPA I 1. Bileşen: IPA I Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni * Sivil Toplum Diyaloğu III - Siyasi Kriterler Hibe Programı * AB ve Türkiye arasında Sivil Toplum Diyaloğu-II *AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğu-IV Projesi/ Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu * Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı (VAN-IDP) *Okulöncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programı * Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerinde Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Hibe Programı - IPA I 4. Bileşen:IPA-IV Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Bileşeni * Hayat Boyu Öğrenmenin Desteklenmesi * Kayıtlı İstihdamın Teşviki * Genç İstihdamının Desteklenmesi *Kadın İstihdamının Desteklenmesi * Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması IPA I 5. Bileşen: IPA V Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınmanın Geliştirilmesi *Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı (IPARD)	1. IPA II -IPA II 2. Bileşen: Bölgesel Kalkınma * Rekabetçilik ve Yenilik Sektörü Operasyonel Programı (RYSOP)	1. Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programı - Comenius Hizmet İçi Eğitim - Comenius Çok Taraflı Okul Ortaklıkları - Gençlik Değişimleri ve Gençlik Girişimleri - Ortak Konulu Program (Arion) - Leonardo da Vinci Hareketlilik- VETPRO - Leonardo da Vinci Hareketlilik-PLM - Leonardo da Vinci Hareketlilik-IVT - Leonardo da Vinci Ortaklık - Erasmus-Gençlik - Erasmus-Mesleki Eğitim - Erasmus-Okul Eğitimi - Erasmus-Yükseköğretim Öğrenci personel değişimi 2. AB Rekabet Edilebilirlik ve Yenilikçilik Programı (CIP) 3. Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı-European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR)

5.4.1 Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programları

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programları (2000-2006), Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA I (2007-2013) ve Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA II (2014-2020) kapsamında sınıflandırılarak aşığıda detaylandırılmıştır.

5.4.1.1 Katılım Öncesi Mali Yardım Dönemi (2000-2006)

Katılım Öncesi Mali Yardım Programı 2000-2006 Dönemi kapsamında; MEDA Programı, Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Hibe Programı I ve Katılım Öncesi Mali Yardım 2004-2005-2006 Programı yer almaktadır. Bu programlar alt başlık olarak aşığıda detaylandırılmıştır.

MEDA Programı:

MEDA Programı / Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKAP); istihdam ve gelir yaratmaya yönelik eğitim ve beceri geliştirme, kapasite oluşturma ve başta kadınlar ve genç kızlar olmak üzere kırsal nüfusun temel sosyal hizmetlere ulaşmasını sağlamayı amaçlayan teknik işbirliği faaliyetlerini teşvik etmek ve desteklemek suretiyle genel, sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirildiği sürdürülebilir ve katılımcı kalkınma modelleri geliştirmeyi amaçlamıştır. 2000 yılında temeli atılan ve bu amaç doğrultusunda 2004-2009 yılları arasında TRB2 bölgesinde (Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri) uygulanan DAKAP; AB MEDA fonundan finanse edilmiş 30 milyon euro ve Hibe faydalanıcıların 15 milyon Euro değerindeki katkıları sayesinde toplam bütçesi 45 milyon euroyu aşarak 325 projeye destek sağlamıştır. Doğu Anadolu Kalkınma Programı, TRB2 istatistiki Bölge Birimi (Düzey 2 Bölgesini) oluşturan Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsamaktadır (TRB2 Bölgesi). Program dört bileşen üzerinde odaklanmıştır. Bunlar: Tarım ve Kırsal Kalkınma (TKK), Küçük ve Orta İşletmeler (KOBİ), Turizm ve Çevre (TÇ) ve Sosyal Kalkınma(SK)'dır [340].

Program kapsamındaki çalışmalar, birbirini tamamlayan hedeflere sahip iki temel yapı üzerine gerçekleştirilmiştir. Birincisi kısa bir süre içerisinde ekonomik fayda sağlamak amacıyla hibe programlarının uygulanması ikincisi ise, uzun vadede sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma için bir temel tesis etmek amacı ile kapasite oluşturmaya yönelik faaliyetlerin desteklenmesidir. Program bir dizi kurum, paydaş ve faydalanıcının

katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Programın genel olarak uygulanmasından sorumlu kurum Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'dür. DPT stratejik düzeyde, merkezi ve yerel idari konular arasındaki koordinasyonu sağlamak ve bölgesel kalkınma sürecinin, ekonomik zenginliğin ve sosyal refahın ülke çapına yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Sözleşmelere ilişkin tüm hususlardan ve bunların uygunluğu ile mali yönteminden sorumlu kurum Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB), Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu (AKTD) çeşitli komitelere katılmış ve tüm faaliyetlerin onay sorumluluğunu üstlenmiştir. Programın uygulanması Van'da yerleşik Program Koordinasyon Merkezi (PKM) tarafından gerçekleştirilmiştir [340].

DAKAP'nın ilk ayağını oluşturan Kapasite Geliştirme Programı kapsamında fondan yararlanacak ilgili kurumlara (Tarım İl müdürlükleri, çiftçiler, Kobi sahipleri, üniversiteler, STK, vb.) tanıtım faaliyetleri düzenlenerek kapasite geliştirmeye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmiştir. Kapasite geliştirme programı sonrası hibe başvuruları başlatılmıştır.

Bölgesel kalkınmanın dört bileşeni olarak düşünülen tarım ve kırsal kalkınma, KOBİ, turizm ve çevre ile sosyal kalkınma hibe programlarına ait hedefler, öncelikler, proje içerikleri ve faydalanıcılar aşağıda program başlıkları halinde verilmiştir.

Tarım ve Kırsal Kalkınma Hibe Programı (TKK)'nın hedefi; tarım sektörünün mali performansının iyileştirmesine katkıda bulunmak ve kırsal toplulukların çevresel ve sosyal koşullarının iyileştirilmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu hibe programı kapsamında proje öncelikleri; kapasite oluşturarak mevcut sorunlara çözüm getirmek ve kırsal bölgelerde yaşayan kişilerin ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe ulaşmalarının önündeki engellerin aşılmasına yönelik fırsatlar yaratmak olarak verilmiştir [340]. Hibe faydalanıcıları çiftçiler (çiftçi grubu olarak en az 10 kişi), yerel yönetimler, STK'lar, üniversiteler, tarım kooperatifleri ve köylere hizmet götürme birliklerinden oluşmuştur.

Çizelge 5.29'a göre Tarım ve Kırsal Kalkınma Hibe Programı kapsamında 157 proje başarılı bulunmuş ve toplam 24.725.633,80 TL (13.511.275,30 €) bütçe aktarılmıştır. 82

proje ile en çok destek alan Van ili 13.342.265,00 TL (7.290.855,19 €) ile toplam bütçenin %53.96'sından yararlanmıştır.

Çizelge 5.29 Tarım ve kırsal kalkınma hibe programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı [340]

Tarım ve Kırsal Kalkınma (TKK)				
İller	Kazanan Proje Sayısı	Proje Bütçesi (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (TL)
Bitlis	31	3.801.589,89	2.416.360,39	4.421.939,51
Hakkâri	19	2.395.784,40	1.556.991,91	2.849.295,20
Muş	23	2.949.522,17	1.971.370,60	3.607.608,18
Van	82	10.475.712,10	7.290.855,19	13.342.265,00
Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	2	330.927,53	275.697,22	504.525,91
Toplam	157	19.953,536	13.511.275,30	24.725.633,80
*2004 Aralık ayı Euro kuru 1.83 olarak alınmıştır.				

Tarım ve Kırsal Kalkınma Hibe programı kapsamında desteklenen 157 projenin 25 tanesi kültür eksenli projeler olarak değerlendirilmiş olup toplam 3.763.178,76 TL (2.056.381,84 €) destekle toplam bütçenin %15.22'sini oluşturmaktadır. Bu projelerin 13'ü Van, 6'sı Hakkâri, 4'ü Bitlis ve 2'si Muş illerine aittir. Van kentinde destek miktarının kültür eksenli proje bazlı dağılımı incelendiğinde; kültürel miras çatısında "Başkale Kilim Dokuma Atölyesi (137.307,72 TL) bütçe ile geleneksel el sanatları sınıfında değerlendirilmiştir. Geriye kalan 12 proje (1.754.494,86 TL) de kültür mirasının geleneksel gastronomi sınıfında yer almıştır. Yöreyle ait endemik tür olan inci kefalinin işlenmesi, norduz koyunun yetiştirilmesi ve arıcılık faaliyetleri geleneksel ürünler açısından önem arz etmektedir. Van iline kültür ekonomisi bazında toplam 1.891.802,58 TL yatırılmış olup bu yatırım Tarım ve Kırsal Kalkınma Hibe desteğinin toplam % 7.65'ini oluşturmaktadır.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Hibe Programının hedefi; işletmelerin karlı bir şekilde büyümelerini sağlayacak bir finansman kaynağı sunmak ve sürdürülebilir büyüme için bir temel oluşturmak olarak belirlenmiştir. Proje içeriği açısından; gelir getirici faaliyetlerin çeşitliliğini artırmayı amaçlayan, ürünlerin katma değerini ve faaliyetlerin verimliliğini artıran, kalite güvence sistemlerinin oluşturulmasını amaçlayan (örneğin ISO, HACCP belgelendirmesi) ve yeni iş imkânları

yaratılmasını sağlayan projeler öncelikli olarak desteklenmiştir. Hibe faydalanıcıları KOBİ olarak belirlenmiştir [340]. Çizelge 5.30'a göre KOBİ'lere destek kapsamında 72 proje kabul edilmiş ve 8.917.408,52 TL (4,872,900.83€) fon aktarılmıştır. Toplam bütçenin % 44.22'si olan 3.943.077,70 TL (2.154.687,27€) ile Van ilinde 32 projeye destek sağlanmıştır.

Çizelge 5.30 KOBİ hibe programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı [340]

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)				
İller	Kazanan Proje Sayısı	Proje Bütçesi (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (TL)
Bitlis	24	4.242.227,16	1.772.310,97	3.243.329,08
Hakkâri	8	1.219.239,36	550.159,42	1.006.791,74
Muş	8	1.025.755,10	395.743,17	724.209,98
Van	32	4.837.971,24	2.154.687,27	3.943.077,71
Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	0	0	0	0
Toplam	72	11.325.193	4.872.900,83	8.917.408,51
*2004 Aralık ayı Euro kuru 1.83 olarak alınmıştır.				

KOBİ Hibe Programı kapsamında desteklenen 72 projenin 12 tanesi kültür eksenli yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup toplam 1.539.524,15 TL (841.270,03 €) destekle toplam bütçenin %17.26'sını oluşturmaktadır. Bu projelerin 5'i Van, 4'ü Bitlis, 2'si Hakkâri ve 1'i Muş illerine aittir. Van kentinde destek miktarının kültür eksenli proje bazlı dağılımı incelendiğinde; "Doğu Anadolu Yün Halı, İpek Halı ve Kilim Üretim Kapasitesini ve Kalitesini Artırma Projesi (176.700,07 TL)", "Kilimcilik Kapasite Geliştirme ve Halı-Kilim Yıkama Projesi (74.553,45 TL)", "Ahşap Hediyelik Eşya Üretimi (123.318,21tl)", "Organik Kilim Dünya Evlerinde (42.832,07 TL)" ve "Altın Takı Üretim Projesi (143.533,24 TL) kültürel miras çatısında el sanatları sınıfında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Van iline kültür ekonomisi bazında toplam 560.937,04 TL yatırılmış olup bu yatırım KOBİ Hibe desteğinin toplam % 6.29'unu oluşturmaktadır.

Turizm ve Çevre Hibe Programının hedefi; çevre kalitesini, kültürel/tarihi mirası ve turizm sektöründe gelir getirici faaliyetleri geliştirmek amacıyla program bölgesinde sürdürülebilir çevre ve turizm kalkınmasını teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Bu hedef doğrultusunda proje öncelikleri; biyolojik çeşitliliği koruma ve geliştirme, çeşitli kirlilik ve sağlık tehditleri ile mücadeleyi geliştirme, çevre yönetimini geliştirme, çevre bilincini artırma, anıtları, tarihi eserleri ve görsel ve doğal değerleri ile güzellikleri restore etme

/koruma, kültürel mirasa ve doğal güzelliklere erişim olanaklarının iyileştirilmesi, turizm arz ve talebini artırma, turizm sektör ve analizi ve veri tabanını geliştirme ve yörenin turizm markalarını destekleme ve turizm ve çevre sektöründeki işletmeleri ve diğer becerileri geliştirme olan projeler öncelikli olarak desteklenmiştir. Bu hibe programından STK'lar, yerel yönetimler, Üniversiteler ve İl Müdürlükleri faydalanmıştır [340].

Çizelge 5.31'e göre turizm ve çevre hibe programı kapsamında 49 proje desteklenerek 17.286.547,20 TL (9.447.840,00 €) bütçe aktarılmıştır. 28 proje ve 8.971.649,61 TL (4.902.540,77 €) ile en çok destek alan Van ili toplam bütçenin %51.89'dan faydalanmıştır.

Çizelge 5.31 Turizm ve Çevre Hibe Programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı [340]

Turizm ve Çevre				
İller	Kazanan Proje Sayısı	Proje Bütçesi (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (TL)
Bitlis	5	1.130.030,55	998.509,24	1.827.271,90
Hakkâri	4	688.816,72	619.935,05	1.134.481,14
Muş	11	3.780.410,30	2.700.019,83	4.941.036,29
Van	28	5.475.211,40	4.902.540,77	8.971.649,61
Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	1	252.038,50	226.834,65	415.107,41
Toplam	49	11.326.507	9.447.840	17.286.546,35

*2004 Aralık ayı Euro kuru 1.83 olarak alınmıştır.

Turizm ve Çevre Hibe Programı kapsamında desteklenen 49 projenin 16 tanesi kültür eksenli yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup toplam 5.036.047,16 TL (2.751.938,34 €) destekle toplam bütçenin % 29.13'ünü oluşturmaktadır. Bu projelerin 10'u Van, ¹3'ü Bitlis, ve 3'ü Hakkari illerine aittir. Van kentinde destek miktarının kültür eksenli proje bazlı dağılımı incelendiğinde; kültürel miras çatısında "Bendimahı Deltası ve İspiriz Dağı Model Alanları Aracılığıyla Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Yönetimi (298.979,91TL)", "Çatak Beyaz Su (Kahnisipi) Şelalesi Çevre Düzenlemesi (146.865,72TL)", "Endemik Van Gölü İnci Kefalinin Üreme Göçünü İzleme Noktası Çevre Düzenlemesi (455.685,92 TL)"

¹ Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerine ait olan "Doğu Anadolu Bölgesi Tanıtım Projesi" Van ili kapsamında değerlendirilmiştir.

ve “Edremit Kilisesi Restorasyonu Projesi (450.049,55 TL) somut miras, “Yöresel Kültür ve Sanatın Geliştirilmesi, Korunması, Turizm Sektörü Eğlence Altyapısının Oluşturulması (255.099,66 TL)” ve “Kadınların Sessiz Çığılı: Van Yöresel Kilim Projesi (374.853,18 TL)” geleneksel el sanatları, kültür endüstrileri çatısında “Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Pilot Uygulama (527.206,93 TL) film endüstrisi, " Doğu Anadolu Bölgesi Tanıtım Projesi (415.107,41 TL)” ise basın ve yayıncılık faaliyeti, kültüre miras ve kültür endüstrileri sınıfında da “Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van İli ve Çevresindeki Doğal Güzelliklerin ve Tarihi Değerlerinin Tanıtılması (141.120,44 TL)” ile “Van'ın Turistik Değerleri Ortaya Çıkıyor (162.353,14 TL)” projeleri somut miras ile yayıncılık ve basılı medya kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Van iline kültür ekonomisi bazında toplam 3.227.321,87 TL yatırılmış olup bu yatırım Turizm ve Çevre Hibe desteğinin toplam % 18.67'sini oluşturmaktadır.

Sosyal Kalkınma Bileşeni Hibe Programının hedefi; mağdur ve /veya dezavantajlı grupların (Kadınlar, gençler ve çocuklar, engelliler, kırsal alanda ya da büyük kentlerin gecekondualarında yaşayan yoksullar) sosyal koşullarının iyileştirilmesi ve hayata katılmasının sağlanması olarak belirlenmiştir. Sosyal alt yapının oluşturulması, Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerinin tümünü kapsayan projeler, eğitim olanaklarına erişimin ve beceri düzeylerinin artırılması, sağlık hizmetlerine erişim olanaklarının iyileştirilmesi ve gelir getirici faaliyetlerin yaratılmasına yönelik projeler öncelikli olarak desteklenmiştir [340].

Sosyal Kalkınma Hibe Programı Kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı Çizelge 5.32'de verilmiştir. Buna göre 47 projeye başarılı bulunarak 5.613.942,24 TL (3.067.728,00 €) bütçe desteği sağlanmıştır. Van ili 19 proje ve 2.305.437,51 TL (1.259.801,92 €) hibe desteği ile toplam bütçenin % 46.10'dan faydalanmıştır.

Sosyal Kalkınma Hibe Programı kapsamında desteklenen 47 projenin 5 tanesi kültür eksenli yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup toplam 552.431,13 TL (301.874,94 €) destekle toplam bütçenin % 9.84'ünü oluşturmaktadır. Projelerden 4 tanesi ¹Van ve 1

¹Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerine ait olan “Van Merkezde Toprak İşletmeciliğini Geliştirme Projesi” Van ili kapsamında değerlendirilmiştir.

tanesi de Bitlis iline aittir. Beş projede kültürel miras kapsamında geleneksel el sanatları sınıfında değerlendirilmiştir. Buna göre Van ilinde; “Kadın Eğitimi ve Kilim (113.782,25 TL)”, “Kırsalda Yaşayan Genç Kız ve Kadınlarımızın Eğitim ve El Becerilerini Geliştirmeye Destek (81.342,50 TL)” ile “Van'da Bulunan İşsiz Genç Kız ve Kadınların El Sanatları Alanında Donanımlı Hale Getirilerek İstihdama Yönlendirilmesi (105.935,04 TL)” Van Merkezde Toprak İşletmeciliğini Geliştirme Projesi (164.135,74 TL)’i projeleri kilim ve el sanatlarına yönelik olduğu için geleneksel el sanatları sınıfında yer almıştır. Bu bağlamda Van iline kültür ekonomisi bazında toplam 465.195,53 TL yatırılmış olup bu yatırım Sosyal Kalkınma Hibe desteğinin toplam % 8.29’unu oluşturmaktadır.

Çizelge 5.32 Sosyal Kalkınma Hibe Programı kapsamında alınan hibelerin illere göre dağılımı [340]

Sosyal Kalkınma				
İller	Kazanan Proje Sayısı	Proje Bütçesi (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (Euro/€)*	Alınan Hibe Tutarı (TL)
Bitlis	6	494.300,60	438.397,60	802.267,60
Hakkâri	7	510.970,84	446.235,71	816.611,34
Muş	8	488.490,47	403.174,26	737.808,90
Van	19	1.414.312,66	1.259.801,92	2.305.437,52
Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	7	589.034,97	520.118,28	951.816,46
Toplam	47	3.497.110	3.067.728	5.613.941,82

*2004 Aralık ayı Euro kuru 1.83 olarak alınmıştır.

2004-2009 yılları arasında Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım MEDA Programı kapsamında kurumsal sınıflamaya göre hibe programlarının illere göre dağılımı Çizelge 5.33’de verilmiştir. Buna göre TRB2 Bölgesinde 325 proje desteklenerek 56.546.530,48 TL (30,899,743.44 €) hibe sağlanmıştır. Bu projeler toplam bütçeye oranı ve proje sayısı açısından değerlendirildiğinde; toplam bütçenin %43.73’ü 157 proje ile Tarım ve Kırsal Kalkınma Programına, % 15.77’si 72 proje ile KOBİ Programına, %30.58’i 49 proje ile Turizm ve Çevre Programına ve %9.92’si 47 proje ile Sosyal Kalkınma Programına aktarılmıştır. İller kapsamında ise; Bitlis’e 66 proje ile 10.294.808,10 TL, Hakkâri’ye 38 proje ile 5.807.179,42 TL, Muş’a 50 proje ile 10.010.663,35 TL, Van’a 161 proje ile 28.562.429,84 TL ve son olarak Bitlis, Muş, Hakkâri ve Van illerine 10 proje ile 1.871.449,78 TL destek sağlanmıştır. Buna göre en fazla desteği TRB2 bölge düzeyinde Van ili almıştır. Van iline sağlanan destek miktarı toplam bütçenin %50.51’ni oluşturmaktadır.

Çizelge 5.33 MEDA programı kapsamında hibe programlarının illere göre dağılımı [340]

İller	Tarım ve Kırsal Kalkınma			KOBİ			Turizm ve Çevre			Sosyal Kalkınma			Toplam		
	Kazanan Proje Sayısı	Alınan Hibe Tutarı (TL)	Alınan Hibe Tutarı (Euro)	Kazanan Proje Sayısı	Alınan Hibe Tutarı (TL)	Alınan Hibe Tutarı (Euro)	Kazanan Proje Sayısı	Alınan Hibe Tutarı (TL)	Alınan Hibe Tutarı (Euro)	Kazanan Proje Sayısı	Alınan Hibe Tutarı (TL)	Alınan Hibe Tutarı (Euro)	Kazanan Proje Sayısı	Alınan Hibe Tutarı (TL)	Alınan Hibe Tutarı (Euro)
Bitlis	31	4.421.936,51	2.416.360,39	24	3.243.329,08	1.772.310,97	5	1.827.271,90	998.509,24	6	802.267,60	438.397,60	66	10.294.808,10	5.625.578,19
Hakkâri	19	2.849.295,20	1.556.991,91	8	1.006.791,74	550.159,42	4	1.134.481,14	619.935,05	7	816.611,34	446.235,71	38	5.807.179,42	3.173.322,08
Muş	23	3.607.608,18	1.971.370,60	8	724.209,98	395.743,17	11	4.941.036,29	2.700.019,83	8	737.808,90	403.174,26	50	10.010.663,35	5.470.307,86
Van	82	13.342.265,00	7.290.855,19	32	3.943.077,71	2.154.687,27	28	8.971.649,61	4.902.540,77	19	2.305.437,52	1.259.801,92	161	28.562.429,84	15.607.885,15
Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	2	504.525,91	275.697,22	-	-	-	1	415.107,41	226.834,65	7	951.816,46	520.118,28	10	1.871.449,78	1.022.650,15
Toplam	157	24.725.630,80	13.511.275,31	72	8.917.408,51	4.872.900,83	49	17.289.546,35	9.447.840,00	47	5.613.941,82	3.067.728,00	325	56.546.530,48	30.899.743,44

2004-2009 yılları arasında Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım MEDA Programı kapsamında desteklenen 325 projenin 58 tanesi kültür eksenli yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup bu toplam 10.891.181,20 TL (5.951.465,14 €) hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre toplam hibe desteğinin %19,26'sı kültürel yatırımları doğrudan olmasa da dolaylı olarak içermektedir. Bu 325 projenin 171 tanesi Van¹ ilinde gerçekleşmiş olup toplam 30.433.879,62 TL (16.630.535,31 €) hibe desteği sağlanmıştır ve bu hibe desteği toplam hibe miktarı olan 56.546.530,48 TL (30.899.743,44 €)'nin % 53.82'sini oluşturmaktadır. ISIC REV.4/NACE REV.2 sınıflamasına göre en fazla proje; tarım, ormancılık ve balıkçılık (111), eğitim (81), imalat (57) ve inşaat (48) kapsamında desteklenmiştir (Çizelge 5.34). Bu projelerden 58 tanesi kültür eksenli faaliyetler olarak değerlendirilmiştir. Bu sınıflamaya göre de tarım, ormancılık ve balıkçılık (23), eğitim (8), imalat (11) ve inşaat (10) sektörlerinde daha fazla kültürel yatırımlar yer almıştır. MEDA Programı kapsamında en fazla kültürel yatırım Tarım Kırsal Kalkınma Hibe Programında (25) sağlanmıştır. Ayrıca Turizm ve Çevre Hibe Programı 16, KOBİ Hibe Programı 12 ve Sosyal Kalkınma Hibe Programı 5 adet kültür eksenli projeyi desteklemiştir. Bu sınıflamada dikkat çeken bir nokta ise Turizm ve Çevre Hibe Programı kapsamında toplam 49 projenin 16'sının turizm ve çevre başlığına rağmen kültür içerikli yatırımları kapsamış olmasıdır. Buna göre AB MEDA Programında kültür başlığı oluşturulmadan turizm çatısında kültüre yönelik yatırımların desteklediği görülmektedir. Buna göre kültür turizmle ilişkilendirilmiştir. Kültür içerikli 58 projenin iller bazında dağılıma baktığımızda ise; Van 32 proje (6.145.257,03 TL), Bitlis 12 proje (2.355.242,81 TL), Hakkâri 11 proje (1.956.419,30 TL) ve Muş 3 proje (437.261,97 TL) ile destek almıştır. Buna göre TRB2 Bölgesinde kültür eksenli yatırımlar kapsamında değerlendirilen desteğin % 56.42'si Van iline sağlanarak en fazla yatırım alan il Van olmuştur.

¹Sadece "Van" ilinde yürütülen projeler ile "Van, Bitlis, Hakkâri ve Muş" illerini kapsayan ancak Van ilindeki kamu kurumları ve STKlar tarafından yürütülen projeler oldukları için Van iline ait projeler olarak değerlendirilmiştir. Buna göre 325 projenin 161 tanesi Van iline doğrudan 10 tanesi ise dolaylı (Van, Bitlis, Hakkâri ve Muş) olarak desteklenmiş olup Kültür ekonomisi sınıfında 171 proje Van kapsamında değerlendirilmiştir.

Çizelge 5.34 2004-2009 Yılları arındaki Avrupa Birliği katılım öncesi mali yardım MEDA programına ait projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre sektörel sınıflaması¹

TRB2 BÖLGESİ (VAN, BİTLİS, MUŞ, HAKKARİ)				VAN	
KOD	TANIM	GENEL PROJE SAYI	KÜLTÜR EKONOMİSİ PROJE SAYISI	GENEL PROJE SAYI	KÜLTÜR EKONOMİSİ PROJE SAYISI
A	TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK	111	23	58	12
B	MADENCİLİK VE TAŞ OCAKÇILIĞI	1	1	-	-
C	İMALAT	57	11	27	5
E	SU TEMİNİ; KANALİZASYON, ATIK YÖNETİMİ VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİ	14	-	5	-
F	İNŞAAT	48	10	22	6
G	TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET; MOTORLU TAŞITLARIN VE MOTOSİKLETLERİN ONARIMI	1	-	1	-
H	ULAŞTIRMA VE DEPOLAMA	1	-	1	-
J	BİLGİ VE İLETİŞİM	4	3	2	2
M	MESLEKİ, BİLİMSEL VE TEKNİK FAALİYETLER	1	1	1	1
N	İDARI VE DESTEK HİZMET FAALİYETLERİ	2	-	2	-
P	EĞİTİM	81	8	49	5
Q	İNSAN SAĞLIĞI VE SOSYAL HİZMET FAALİYETLERİ	3	-	2	-
S	DİĞER HİZMET FAALİYETLERİ	1	1	1	1
TOPLAM		325	58	171	32

Ancak bölgenin kırsal kalkınma politikaları haricinde kültürel ve doğal çeşitliliğinin ciddi bir turizm potansiyeli taşıdığı görülmüş ve kalkınmanın ikinci ayağı olarak turizm sektörüne ciddi destek sağlanmıştır. İstihdam ve üretim çeşitliliğine yönelik KOBİ faaliyetleri öncelikli destek sıralamasında üçüncü sırada yer almıştır, bu sektörü sosyal kalınma takip etmiştir. Tarihi, doğal ve kültürel mirasa yönelik çevre fonları turizm

¹Projeler incelendiğinde; KOBİ projeleri ağırlıklı olarak imalat sanayi, inşaat, gıda ve kapasite artırımına yönelik faaliyetleri, tarım ve kırsal kalkınma projeleri; tarım ve hayvancılık sektörünü geliştirme, sebze ve meyve üretimi, besi hayvanı, yem bitkisi, balık ve arı yetiştiriciliği ve eğitime yönelik faaliyetleri, mera ıslahı ile süt ve süt ürünlerinin üretimini, turizm ve çevre projeleri; park, doğa koruma, ağaçlandırma, katı atık yönetimi ve çevre bilinci oluşturmaya yönelik eğitim çalışmaları ile kanalizasyon, içme suyu, atık su uzaklaştırma, dere ıslahı, tarımsal sulama ve mezarlık alt yapı projeleri gibi alt yapı çalışmalarını, turizm sektörüne yönelik olarak restorasyon, doğal ve kültürel değerlerin tanıtılması, kültür parkı ve turizme yönelik mesleki eğitim ve tanıtım faaliyetlerini, sosyal kalkınma başlığında ise; dezavantajlı gruplara yönelik eğitim, el sanatlarının geliştirilmesi, sağlık ve meslek edinme kurslarına yönelik projelerin desteklendiği görülmektedir.

sektörünü destekleyici nitelik sergilemiştir. El sanatlarının geliştirilmesi ve üretiminin yaygınlaştırılmasına yönelik projeler kültür çatısında değerlendirildiğinde yöresel değerlerin yaşatılması ve iş olanaklarının artırılmasının amaçlandığı görülmektedir.

MEDA Programında dikkat çeken en önemli nokta ise TRB2 bölge ölçeğinde Van iline yapılan yatırımların miktarı ve niteliğidir. 2004-2009 yıllarında hazırlanan DAP 2000 Ana Planı hedefleri ile doğrudan örtüşen MEDA Programı, bütün bileşenlerinde Van iline en fazla destek sağlayarak planda belirlenen çekim merkezi hedefini uygulamaya geçirmiştir. Ayrıca burada önemli bir nokta da; Türkiye’de Kalkınma Ajansları kurulmadan önce (2006’da KA kurulmuştur, DAKA 2008’de kurulmuştur) AB, bölgesel ölçekte DAKA sınırlarına (TRB2/ Van, Bitlis, Muş, Hakkari) MEDA Programı kapsamında yatırımlar yapmıştır. Buna göre, AB’nin uyum sürecinde uluslararası aktör olduğu ve bölgesel politika anlayışını yatırımlarla desteklediği görülmektedir.

Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Hibe Programı I:

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yürütülen "Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Hibe Programı" Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerini artırmayı ve AB uyum sürecini etkinleştirmeyi amaçlamıştır.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STDI) kapsamında 2004-2008 yılları arasında Van ili ile birlikte diğer illeri de içeren 25 projeye¹ 13.394.134,43 TL hibe desteği sağlanmıştır [341]. Desteklenen projeler ISIC

¹STD I kapsamında 25 projenin 16 tanesi Van, 9 tanesi ise Van ilinde içinde bulunduğu farklı illeri kapsamaktadır. Buna göre; *“Building a Local System of Governance Committed to Children’s Social Inclusion: Developing Local Plan of Actions”* projesi ; Adana, Mersin, Urfa, Samsun, Malatya, Diyarbakır, Aydın, Van, Kayseri, Kocaeli illerinde, *“Fragments Of Living In Architecture”*, *“Occupational Health And Safety Conciousness Development In Trademen/Craftmen Enterprises”* ve *“Electronic Health For All”* projeleri tüm illerde, *“Daha Güçlü Bir Avrupa için Genç Adımlar”* projesi ; Adana, Ankara, Bolu, Denizli, İzmir, Mardin, Trabzon, Van illerinde, *“Aktif ve Demokratik Gençler Doğu’da Buluşuyor”* projesi; Batman, Muş, Van illerinde, *“İşsizlik ve Güvenlik Problemleri”* projesi; Van ve Diyarbakır illerinde, *“İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Etkili İşbirliği ve Yöntemler Oluşturup Mücadele Etme”* projesi; Adana, Adıyaman, Ankara, Aydın, Balıkesir, Batman, Bursa, Bingöl, Çanakkale, Diyarbakır, Düzce, Elazığ, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, İstanbul, İskenderun, İzmir, Kayseri, Konya, Kocaeli, Karadeniz Ereğli, Malatya, Mersin, Muğla, Mardin, Muş, Rize, Sakarya, Siirt, Şanlıurfa, Tarsus, Trabzon, Van illerinde, *“Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması”* projesi; Çankırı, Elazığ, Erzurum, Kastamonu, Ordu, Sinop, Van illerinde uygulanmıştır [342].

REV.4/NACE REV.2'ye göre sınıflandırılmıştır. Buna göre sektörel olarak en fazla proje eğitim (19) kapsamında desteklenmiştir. Diğer projeler ise; inşaat (2), bilgi ve iletişim (1), mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler (1), idari ve destek hizmet faaliyetleri (1) ile kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor (1) sektörlerinde dağılım göstermiştir. 25 projenin 4 tanesi kültür eksenli projeler olarak değerlendirilmiş olup sektörel olarak, 2 tanesi eğitim, 1 tanesi bilgi ve iletişim ve 1 tanesi ise kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor sınıfında yer almıştır. Bu projelerden “Fragments Of Living In Architecture/Yaşasın Mimari (397.388,93 TL)” projesi Türkiye'nin tüm illerinde uygulanmış olup kültür endüstrileri kapsamında film endüstrisi olarak sınıflandırılmıştır. “Vangölü Uluslararası Gençlik ve Kültür Festivali (158.867,55 TL)” projesi Van ilinde uygulanmış olup yaratıcı hizmetler olarak kültür ve eğlence hizmetleri kapsamında değerlendirilmiştir. “Van Gölü Hepimizin! Toplumsal Duyarlılık Oluşturma Projesi (17.098,29 TL)” de Van ilinde gerçekleştirilmiş olup kültürel miras kapsamında tarihi, kültürel doğal miras olarak sınıflandırılmıştır. Son olarak “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi¹(9.699.000,00 TL)” ise Çankırı, Elazığ, Erzurum, Kastamonu, Ordu, Sinop, Van illerinde uygulanarak sanat olarak sahne sanatları sınıfında değerlendirilmiştir. Buna göre 4 kültür eksenli proje için toplam 10.272.354,77 TL destek sağlanmış olup toplam bütçenin %76.69'unu oluşturmaktadır.

2004-2008 yılları arasında sadece Van ilinde uygulanan 16 tane projeye² 2.001.644,30 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu projelerden sadece 2 tanesi kültür eksenli yatırım olarak değerlendirilmiş olup 175.965,84 TL hibe desteği almıştır. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre desteklenen projelerden 13 tanesi eğitim, 2 tanesi inşaat ve 1 tanesi kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor sınıfında yer almıştır.

Avrupa Birliği; Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STD I) kapsamında desteklediği projelerde genel olarak kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi, çocuk haklarının korunması, engelli kişilerin toplumla

¹Eğitim desteğinin yanı sıra sosyal ve kültürel etkinliklere katılım sağlanması, çocuklara müzik, tiyatro ve spor eğitimleri verilmiştir.

²Van ilindeki 16 projeden 2 tanesi Van Kadın Derneği tarafından Van, Bitlis, Hakkâri ve Muş illerini kapsayan projelerdir. Derneğin Van merkezde bulunması ve projenin ağırlıklı olarak Van kentinde organize edilmesinden dolayı bu projeler Van ili kapsamında değerlendirilmiştir.

bütünleşmesi ve çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler içermektedir. Programda yer alan ve kültür içerikli bir bileşen olan “B3 Bileşeni: Avrupa Ufukları ve Mozaik Programları” kapsamında Avrupa kültür ve sanatının Türk halkına aktarılması amaçlanmıştır. Ancak bu bileşene yönelik Van’a ait herhangi bir destek görülmemektedir. Bu bağlamda AB bu hibe programı kapsamında bölgede sosyal kalkınmaya öncelik tanıdığı söylenebilir.

2004-2005-2006 Katılım Öncesi Mali Yardım Programları:

Katılım Öncesi Mali Yardım 2004-2005-2006 Programında ise 5 proje desteklenmiştir. Bu projelerden sadece Van iline doğrudan destek olarak 1 proje, diğer 4 proje¹ ise Van ili ile birlikte Türkiye’nin başka illerini de kapsamakta olup merkezi yönetim çatısında ilgili kurumların sorumluluğunda büyük ölçekli yatırımları içermektedir. Projelere baktığımızda ise; sadece Van ilinde “Gümüş-Nakış Atölyesi Eğitim (191.775, 00 TL)” projesi kültürel miras çatısında geleneksel el sanatları kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı “Kansersiz Yaşam (10.065.000,00 TL)”, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı “Küçük İşletmeler Kredi Programı 2.Aşama (SELP-2) (178.932.000,00 TL)¹”, Milli Eğitim Bakanlığı “Mesleki Eğitim Yoluyla İnsan Kaynakları Gelişimine Destek Projesi (27.606.000,00 TL)” ve İçişleri Bakanlığı “Jandarmanın Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Eğitimi (3.534.000,00 TL)” projelerini yürütmüştür [343]. ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre; projelerden 3 tanesi eğitim, 1 tanesi finans ve sigorta, 1 tanesi de kültürel, sanat, eğlence, dinlenme ve spor faaliyetlerini kapsamaktadır. Beş

¹“Kansersiz Yaşam” projesi; Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, İzmir, İstanbul-Ümraniye, Kahramanmaraş, Kayseri, Malatya, Manisa, Muğla, Samsun, Şanlıurfa, Van Devlet Hastanelerini, “Küçük İşletmeler Kredi Programı 2.Aşama (SELP-2)” projesi; Adıyaman, Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Düzce, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Kilis, Kütahya, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat illerini, “Mesleki Eğitim Yoluyla İnsan Kaynakları Gelişimine Destek Projesi”; Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Kahramanmaraş Malatya, Şanlıurfa, Van illerini, “Jandarmanın Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Eğitimi” projesi; İstanbul(Ümraniye, Gaziosmanpaşa, Beykoz, Pendik, Şile), Denizli, Diyarbakır (Merkez, Bismil), Aydın(Nazilli), İzmir (Çeşme, Aliağa), Ankara(Çankaya, Yenimahalle), Kocaeli (Merkez), Şanlıurfa (Merkez), Elazığ (Merkez), Sakarya (Merkez), Muğla (Bodrum, Fethiye), Adana (Seyhan), Hatay (Merkez), Antalya (Manavgat), Mersin (Tarsus, Erdemli), Van (Merkez), Bursa (Merkez, Osmangazi), Tekirdağ (Çorlu), Kayseri (Kocasinan), Kütahya (Merkez) illerini kapsamaktadır [343].

proje için toplam 220.328.77500 TL hibe desteği sağlanmıştır. Sadece bir proje kültürel yatırım olarak değerlendirilmiş olup diğer projeler ise sağlık, mesleki eğitim, iç güvenlik ve KOBİ'lerin gelişimine odaklanmıştır.

5.4.1.2 Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA I (2007-2013)

Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA I 2007-2013 dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemde IPA I kapsamında; Van ilinde IPA I 1., 3., 4. ve 5. Bileşenlere ait destek programları uygulanmıştır. Bunlar aşağıda detayı olarak açıklanmıştır.

IPA I 1. Bileşen: IPA I Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni kapsamında Van İlinde; Sivil Toplum Diyaloğu III - Siyasi Kriterler Hibe Programı, AB ve Türkiye arasında Sivil Toplum Diyaloğu-II, AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğu-IV Projesi/ Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerinde Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Hibe Programı ve Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı destek almıştır.

STD II-III-IV Hibe Programı kapsamında; 2009-2016 yılları arasında Van ili ile beraber farklı illeride içeren 10 projeye toplam 2.927.317,98 TL¹hibe desteği sağlanmıştır [343]. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre; 8 proje eğitim, 1 proje mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler son 1 proje ise diğer hizmet faaliyetleri kapsamında değerlendirilmiştir. 10 projeden sadece bir tanesi olan "Çocuklar için İnsan Hakları ve Sinema (272.673,96 TL)"

¹ 10 projeden 7 tanesi Van ile birlikte farklı illeri kapsamaktadır. Bu projeler; "Toplumların Güçlendirilmesi" projesi; Çanakkale, Burdur, Van, Diyarbakır (Türkiye), Thy Bölgesinde(Danimarka), "Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Kalkınma Ajansları Gelişiyor" projesi; Erzurum, Bayburt, Erzincan, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan, Artvin, Giresun, Ordu, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Bitlis, Hakkari, Muş, Van, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak (Türkiye) ve Londra (Birleşik Krallık)'da, "Çocuklar için İnsan Hakları ve Sinema" projesi; İstanbul, Siirt, Mersin, Bitlis, Tunceli, Erzurum, Adana, Van, Ordu, Düzce, Hatay, İzmir, Amsterdam'da, "Türkiye'de İsveç Modeli: Ortaklar Aracılığıyla Güçlenmek" projesi; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Ağrı, Ardahan, Bitlis, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Stockholm ve Gothenburg'da, "Yayınlama Özgürlüğü Yolunda" projesi; İstanbul, Ankara, Antalya, Adana, Bursa, İzmir, Trabzon, Van, Diyarbakır, Brüksel ve Stockholm'da, "E-Öğrenme Portalı İle Otizmlili Çocukların Okul Öncesi Eğitime Katılımlarının Artırılması Projesi"; Antalya, Bursa, Denizli, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kayseri, Samsun, Trabzon ve Van'da, "Yasal Eşitlik için Sivil Diyalog ve Mücadele Ağı" projesi ise; Ankara, Antalya, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Trabzon ve Van uygulanmıştır [343]. Projelere ait hibelerin bazılarında ulaşılamamış olup sadece proje bütçeleri verilmiştir. Bu nedenle Proje bütçeleri araştırma kapsamında hibe bedeli olarak değerlendirilmiştir.

projesi İstanbul, Siirt, Mersin, Bitlis, Tunceli, Erzurum, Adana, Van, Ordu, Düzce, Hatay, İzmir, illeri ile Amsterdam şehrinde uygulanmış olup kültür endüstrileri çatısında film endüstrisi kapsamında değerlendirilmiştir. Kültür eksenli proje toplam bütçenin %9.31'ini oluşturmaktadır.

2006-2016 yılları arasında sadece Van ilinde uygulanan proje sayısı ise 3 olup 604.250,72 TL hibe desteği sağlanmıştır. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre; 3 proje eğitim sınıfında yer almıştır. Projeler çocuk, kadın ve istihdama yönelik olarak sosyal içerikli projeler olarak değerlendirilebilir. Van iline ait kültür eksenli proje bulunmamaktadır.

Avrupa Birliği; Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STD II-III-IV) kapsamında desteklediği projelerde genel olarak yerel STK'ların güçlendirilmesi, kadın, çocuk ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele (homofobi), medya araçlarının kullanılması, yayın özgürlüğü, yenilenebilir enerji ve çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler içermektedir. STD II Programında yer alan *“Türk tarihi ve kültürü de dâhil olmak üzere Avrupa Birliği içerisinde Türkiye'nin daha fazla tanınması ve farkındalık oluşturulması”* amacına yönelik olarak nasıl bir çalışmanın yapıldığı belirlenememiştir. Ayrıca bu hibe programa kapsamında kültür ve sanata yönelik bileşenlerin de olduğu ancak bu bileşene yönelik Van'a ait herhangi bir desteğin ya da proje başvurusunun olmadığı görülmektedir.

Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerinde Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi - Hibe Programında; az gelişmiş üç bölgede (GAP Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Karadeniz Bölgesi) kadınların ve kadın sivil toplum örgütlerinin kapasitesini geliştirerek ve farkındalık yaratarak kamu hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması ve artırılması amaçlanmıştır. Programın hedefleri; yerel idarelerde, devlet kuruluşlarında ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarda ve onların insan kaynakları kapasitelerinin geliştirilerek *“Cinsiyet Duyarlı Yaklaşım”*ın ilgili bölgelerde geliştirilmesi, kadın STK'ların teknik kapasitelerinin artırılması, üç bölgede yeni kadın kuruluşlarının kurulması, kadın STK'lar arasında iletişim ve işbirliğinin iyileştirilmesi, kadın STK'lar, hükümet kuruluşları, yerel idareler arasında diyalog ve ortaklığın geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Programın hedef kitlesini kadın ve kadın sivil toplum örgütleri oluşturmaktadır. Ayrıca kamu kuruluşları ve belediyelerde etkilenecek taraflar arasında yer almıştır. Programın süresi 43 ay olup 2010-2013 yılları arasında uygulanmıştır [344].

Programın uygulama alanı Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleridir. Bu doğrultuda, proje kapsamındaki iller, ulusal düzeyde yapılan illerin sosyo-ekonomik ve diğer kriterlere göre gelişmişlik düzeyini belirleyen NUTS 2 düzey çalışmasına göre belirlenmiştir. Program bütçesi iki bileşenden oluşmuştur. Kurumsal Yapı Oluşturma İçin Teknik Yardı bileşeninin bütçesi 2 milyon euro, hibe bileşeninin bütçesi ise 3 milyon euro olmak üzere toplam bütçe 5 milyon euro olarak belirlenmiştir. Bu üç bölgede program kapsamında 36 projeye hibe desteği sağlanmıştır [344].

2010-2013 yılları arasında uygulanan Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerinde Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Hibe Programı kapsamında Van ilinde 4 projeye toplam 764.730,69 TL hibe desteği sağlanmıştır [343]. Projeler ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre eğitim kapsamında değerlendirilmiştir. Bu hibe programı kapsamında kültüre yönelik bir yatırım bulunmamaktadır. Program; ağırlık olarak az gelişmiş bölgelerde yaşayan kadınların sosyal, ekonomik ve politik hayata katılımlarının sağlanmasını amaçladığı için sosyal sorunların tespiti ve çözümü ile sosyal kalkınmaya odaklanmıştır.

IPA I Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeninde hangi destek programı kapsamında olduğu tanımlanamayan 3 proje “Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni (GDDKYP)” başlığında değerlendirilmiştir. I. Bileşene yönelik olarak bu projelerden sadece 1 tanesi Van ilini, diğer 2 proje ise Van ili ile birlikte Türkiye'nin başka illerini kapsamakta olup merkezi yönetim çatısında ilgili kurumların sorumluluğunda büyük ölçekli yatırımları içermektedir. Buna göre; İçişleri Bakanlığı; İstanbul, Van, Gaziantep, İzmir, Erzurum, Kayseri ve Ankara illerinde “İltica ve Göç için Kabul Merkezlerin Kurulması Projesini (152.256.000,00 TL)”, Milli Eğitim Bakanlığı; Van, Erzurum, Ağrı, Şanlıurfa, Diyarbakır, Hatay, Mersin, Ankara, İzmir ve Adana illerinde “Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesini (41.236.000,00 TL)” ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Van ilinde “Van Kapıköy Sınır Kapısı-Türk Gümrük İdaresinin Modernizasyonu (9.516.000,00 TL)” projelerini yürütmüştür. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre 3 proje; inşaat, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler ile bilgi ve iletişim sınıflamasında değerlendirilmiştir. Üç proje için toplam

203.008.000,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. Destekler kültürel yatırım içermemekte olup eğitim, iç ve dış güvenlik ile sosyal sorunlara odaklanmıştır.

IPA I kapsamındaki Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programı ise; Avrupa Birliği tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'nın faydalanıcı olduğu bir hibe programıdır.

¹Programın hedefleri; özellikle dezavantajlı bölgelerde okul öncesi eğitim ve toplum temelli gündüz bakımı modellerinin yaygınlaştırılması, okul öncesi eğitiminin güçlendirilmesi hedefine katkı sunabilecek taraflar arasındaki işbirliğinin ve diyalogun geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, mevcut okul öncesi eğitim sisteminin güçlendirilmesinin yanı sıra, farklı modeller geliştirilerek başta dezavantajlı çocuklar olmak üzere okul öncesi eğitimden faydalanan çocuk sayısının artırılması, okul öncesi eğitim hizmeti veren veya vermek isteyen kurumların personel kapasitelerinin geliştirilerek, mevcut okul öncesi eğitim hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve toplum genelinde okul öncesi eğitimin önemine ilişkin farkındalığın oluşturulması olarak belirlenmiştir [343].

IPA I 1 Bileşeni Okulöncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programı kapsamında Van ilinde, "Okulöncesinde Mobil Eğitim" başlıklı projeye 144.747,90 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu proje ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre eğitim sınıfında yer almıştır.

Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı (VAN-IDP), Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından IPA I bileşeni kapsamında finanse edilmiş olup Van Valiliği programdan faydalanmıştır. Programın amacı; *"yerinden edilmiş kişilerin kent yaşamına entegrasyonuna ve bu kişilerin yerinden edilmişlik psikolojisinden uzaklaştırmaya yönelik tekrarlanabilir hizmet modelleri oluşturulması ve bu hizmeti uygulayacak olan yerel kurum ve kuruluşların*

¹Programdan eğitim ve öğretim kurumları, sivil toplum kuruluşları (STK) yerel yönetimler (belediyeler), devlet teşekkülünde olmayan araştırma enstitüleri ve uluslararası kuruluşların faydalanacağı ifade edilmiştir. Projelerin gerçekleştirileceği iller; Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkâri, Hatay, Isparta, Mersin, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Şanlıurfa, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Osmaniye, Düzce, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan olarak belirtilmiştir [343].

kapasitelerinin geliştirilmesi” olarak belirtilmiştir. Proje faydalanıcısı şahısların *“yerinden edilmiş”* olup olmadığı değerlendirilirken Birleşmiş Milletlerin tanımlamış olduğu ülke içinde yerinden edilmişlik durumu esas alınmıştır. Bu tanıma göre; silahlı çatışma, yaygın şiddet, insan hakları ihlalleri ve doğal afet nedeniyle ülke içinde yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan insanlar *“yerinden edilmiş”* olarak kabul edilmiştir. Van ili sınırları içinde de benzeri nedenlerle yaşadıkları yerden taşınmak, göç etmek zorunda olan ve sosyal ve ekonomik hayata katılımda zorluklar yaşayan bir nüfus oluşmuştur. Projeye esas olarak bu şahıslara mesleki eğitim imkânı sağlayarak iş bulma şanslarını artırmak ve kendi işini kurmak isteyenlere sağlanan hibe ile destek olmayı amaçlamıştır. Proje kapsamında yerinden edilmiş kişilere yönelik mesleki eğitimler, okuma-yazma, bilgisayar okuryazarlığı ve girişimcilik kursları düzenleneceği ve istihdama yönelik hibe projeleri uygulanacağı belirtilmiştir (Van Valiliği, 2015a). Proje iki ana bileşenden oluşmuştur. 1. Bileşen *“hibe ve eğitim”* olarak yerinden edilmiş kadınların kendi iş yerlerini açmalarına veya mevcut işlerini geliştirmelerine yönelik olarak uygulanan hibe bileşenidir. Hibe programının toplam bütçesi 1.3 Milyon Euro olarak belirtilmiştir. Bu hibe miktarının, genç kız ve kadınlara iş kurma ve/veya iş geliştirmeye yönelik projeleri için 5.000 ila 15.000 Euro arasında hibe olarak sunulmuştur. Programa göre başvuru yapılabilecek alanlar ve sektörler Çizelge 5.35’de verilmiştir. Program 2011-2014 yılları arasında uygulanmıştır. Eğitim bileşeni ise 2016 yılı sonunda uygulanmaya başlanacak olup iki ayrı hedef kitleye yönelik olarak tasarlanmıştır. Bunlardan ilki yerinden edilmiş kişilere hizmet veren kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik olarak; yerinden edilmiş kişilerle ilgili ulusal ve uluslararası politikalar ve yasalar, yerel ve uluslararası proje fon kaynakları, Ülke içinde yer değiştirme olgusunun Van ilindeki sosyo-ekonomik, eğitimsel ve kültürel yönleri, etkili ve şeffaf yöneticilik, danışmanlık ve bilgilendirme hizmetleri ve yerinden edilmiş kişilerin sosyal yaşama katılımının desteklenmesi, proje döngüsü yönetimi ve mantıksal çerçeve kapsamındaki eğitim programlarının içermektedir. İkincisi ise Van’da yaşayan yerinden edilmiş kişiler için mesleki eğitim programıdır. Program kapsamında Van ilinde yaşayan yerinden edilmiş kişilere yönelik sertifikalı meslek kursları ve diğer ihtiyaç duyulan eğitimlerin (okuma-yazma, bilgisayar okur-yazarlığı, girişimcilik) düzenleneceği belirtilmiştir. Mesleki eğitim programın amacı; *“hedef kitlenin bugüne*

kadar çeşitli sebeplerle ulaşamadığı mesleki eğitim fırsatından yararlanmasını sağlamak” olarak belirtilmiştir. Bu bileşen kapsamında verilecek eğitimler tasarlanırken hedef grupların ihtiyacına ve Van’da ihtiyaç duyulan istihdam alanlarına göre bir değerlendirme yapılmıştır. Eğitim Programı Van’da ikamet eden, 15 yaş üzeri, okur-yazar (okur-yazarlık eğitimi için bu koşul uygulanmamaktadır) ve yerinden edilmiş kadın, erkek ve gençleri kapsamaktadır. 2 yıl süreli olan Proje ile yerinden edilmiş kişilerin temel hizmetlere erişimde eşit hale gelmelerinin ve sosyo-ekonomik şartlarının ve kapasitelerinin geliştirilmesi yoluyla sosyal ve ekonomik entegrasyonlarının sağlanması amaçlanmıştır [341].

Çizelge 5.35 Van ilinde yerinden edilmiş kişilerin ekonomik ve sosyal entegrasyonu hibe programı başvuru alanları belirlenmiştir [341]

Aşçılık	Çocuk bakımı
Garsonluk	Oto elektrikçisi
Hasta yapımı ve sunumu	Oto karoser çalışanı
Oda bakım/temizleme hizmetleri	Oto LPG kurulumu, bakım, onarım ve montaj
Berberlik/kuaförlük	Ev ve kurum temizliği
Tekstil model makine operatörlüğü	Güneş panellerinin ve fotovoltaik sistemlerin bakım ve onarımı
Trikotaj	İşaret dili
Tekstil konfeksiyon makine operatörlüğü	Sera sebzeleri yetiştirme
Doğalgaz iç tesisat kurulumu	Girişimcilik
Engelli bakımı	Bilgisayar okur-yazarlığı
Yaşlı ve hasta bakımı	Okur-yazarlık
Bebek Bakımı	

2011-2014 yılları arasında uygulanan Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı’nın birinci bileşeni 2011-2014 yılları arasında uygulanmış olup toplam 82 projeye 2.479.093,19 TL hibe desteği sağlanmıştır (Van Valiliği, 2015a). ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre 51 proje imalat, 16 proje diğer hizmet faaliyetlerini, 9 proje tarım, ormancılık ve balıkçılık, 3 proje konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerini ve son 3 proje de insan sağlığı ve sağlık hizmetleri faaliyetlerini kapsamaktadır. 82 projenin sadece 4 tanesi kültürel yatırım olarak değerlendirilmiştir. Bu dört projenin 2 tanesi imalat ve diğer iki tanesi ise konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri kapsamında yer almıştır. Kültür sınıflaması kapsamında “Dowry Exhibition/Çeyiz Fuarı (32.926,82 TL)” ile “Pelın Dowry House/Pelın Çeyiz Evi (32.929,02 TL)” projeleri kültürel miras çatısında geleneksel el sanatları, “Home Cooking Shop/Ev Yemekleri Dükkânı (32.940,00 TL)” ile “Travel To Land Of Flavours/Lezzetin Topaklarına Seyahat (29.723,96 TL)” projeleri ise geleneksel gastronomi sınıfında yer almıştır. İlk iki

proje el sanatları ve yöresel el ürünlerini son iki proje ise Van iline ait yöresel yemekleri içermektedir. Kültürel içerikli dört proje 128.519,80 TL yatırımla toplam desteğin %5.18'ini oluşturmaktadır.

Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı ağırlıklı olarak tekstil, trikotaj, kuaförlük hizmetleri, aşçılık ve sera ürünleri üretimine yönelik projelere destek vermiştir.

IPA I 3. Bileşen: IPA III Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Bölgesel Kalkınma kapsamında; Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP) ve Çevre Operasyonel Programı (ESC) yer almaktadır.

2009-2016 yıllarını kapsayan Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP) kapsamında Van ile birlikte diğer illeri de kapsayan toplam 8 projeye 358.251.892,20 TL hibe desteği sağlanmıştır. Programda sadece Van iline ait 1 proje olan “Van İŞGEM Büyüyor” projesine 16.527.844,80 TL hibe desteği sağlanmıştır. Diğer projeler ise; Sivas, Antakya, Batman ve Van illerinde “Avrupa-Türkiye İş Merkezleri Ağının Genişletilmesi Projesi (14.104.305,00 TL)”, Ankara ve hedef bölge olarak “Operasyonel Programın Yönetimi, Uygulanması, İzlenmesi, Kontrolü ve Değerlendirmesi için Teknik Yardım Projesi (38.108.970,00 TL)” ile “Operasyonel Programın Tedbirlerinin Tanıtılması Projesi (3.2) (6.885.550,00 TL)”, hedef bölge olarak “Büyüyen Anadolu’ya Kredi Kolaylıkları Projesi (BAKK) (127.359.972,40 TL)” ile “Gelişen 43 Anadolu Girişim Sermayesi Fonu (29.788.250,00 TL)”, tüm Türkiye’de ise “Teknoloji Transferini Hızlandırma Fonu Projesi (104.737.000,00 TL)”’dir [345]. Van’a aktarılan proje desteği toplam bütçenin % 4.61’ni oluşturmaktadır.

ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP) kapsamında desteklenen 8 projenin 3 tanesi inşaat, 3 tanesi finans ve sigorta faaliyetleri, 1 tanesi eğitim ve son olarak bir tanesi de bilgi ve iletişim sınıfında değerlendirilmiştir. Van ilindeki 1 proje inşaat sınıfında yer almıştır. BROP projeleri kültürel yatırım içermemektedir.

BROP, büyüme merkezlerine (cazibe merkezlerine) yönelik belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda destekler sağlamıştır. Projeler içerik bakımından değerlendirildiğinde ise sektörel büyümeye yönelik olarak İş Geliştirme Merkezlerinin kurularak istihdamın

artırılması, KOBİ'lerin desteklenmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi ve teknoloji transferinin hızlandırılması amaçlanmıştır. Özellikle Anadolu'ya yönelik projeler dikkat çekmektedir. Bunun nedeni BROP kapsamında 15 ilin (Kastamonu, Samsun, Trabzon, Kars, Erzurum, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Batman ve Van) büyüme merkezi/cazibe merkezi olarak belirlenmesidir. Van ili de büyüme merkezi/cazibe merkezi olarak belirlenmiş olduğundan BROP kapsamında doğrudan Van iline yönelik projeler daha anlamlı olmaktadır. Çünkü bu projeler Van'ın sektörel olarak rekabet edebilir düzeye çıkarmayı ve bölgesel kalkınmayı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2014-2016 yılları arasında uygulanan Çevre Operasyonel Programı (ESC) kapsamında ise sadece Van ilinde "Erciş İçme Suyu Altyapı İnşası Projesi" 79.806.000,00 TL¹hibe desteği almıştır.

IPA I 4. Bileşen: IPA-IV Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Bileşeni; Hayat Boyu Öğrenmenin Desteklenmesi, Kayıtlı İstihdamın Teşviki, Genç İstihdamının Desteklenmesi, Kadın İstihdamın Desteklenmesi ve Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması başlıklarında hibe programlardan oluşmaktadır.

IPA I 4. Bileşeni olan İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi kapsamında yer alan Kayıtlı İstihdamın Teşviki Hibe Programı, Genç İstihdamın Desteklenmesi Hibe Programı, Hayat Boyu Öğrenme Hibe Programı 2010-2011 yılları arasında, Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması Hibe Programı ise 2011-2013 yılları arasında uygulanmıştır. Buna göre sadece Van ilinde 21 proje ve ayrıca Van ili de dâhil Türkiye'nin bazı illerini de kapsayan 2 proje² olarak toplamda 23 proje desteklenmiştir. 23 proje için 27.388.021,62 TL hibe desteği sağlanmış olup bu projelerden 21 tanesi

¹Hibe desteğine ulaşamadığı için proje bütçesi hibe desteği olarak değerlendirilmiştir.

²Kayıtlı İstihdam Teşviki (KİT) kapsamındaki 2 projeden biri olan "Metal Sektörü KOBİ'lerinde verimli İstihdam İçin Yeni Vizyon (808.728,73 TL)" projesi; Elazığ, Kayseri, Malatya, Samsun, Şanlıurfa, Tokat ve Van illerini, "Kamu İstihdam Servislerinin Güçlendirilmesi (20.600.000,00 TL)" projesi ise Öncelikli 12 Düzey-II (NUTS-II) Bölgesini içermektedir [343].

Van iline ait olup 5.979.292,90 TL destek sağlanmıştır [343]. Buna göre Van ilindeki hibe desteği toplam bütçenin %21.83'nü oluşturmaktadır. Van ilindeki 21 projenin 7 tanesi “Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması (1.464.030,77 TL)”, 4 tanesi “Kayıtlı İstihdamın Teşviki (1.194.012,61 TL)”, 5 tanesi “Kadın İstihdamın Desteklenmesi (1.822.532,37 TL)”, 4 tanesi “Genç İstihdamın Desteklenmesi (1.262.509,44 TL)” ve son olarak 1 tanesi de “Hayat Boyu Öğrenme (236.207,72 TL)” hibe programlarında desteklenmiştir. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre projelerin 16 tanesi eğitim, 4 tanesi inşaat ve bir tanesi de mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler olarak değerlendirilmiştir. Kültür sınıflaması kapsamında sadece Van ilinde 2 proje desteklenmiştir. Bu projeler kültürel miras çatısında “Geleneksel Çorap Örucülüğü ile Kadın İstihdam Projesi” 217.943,04 TL ile geleneksel el sanatları , “Van Kadınları Balık Köfte Yaparak İstihdama Katılıyor” projesi ise 688.759,70 TL ile geleneksel gastronomi sınıfında yer almıştır. Buna göre kültürel eksenli yatırım olarak 2 projeye toplam 906.702,74 TL destek sağlanmış olup Van ilinde desteklenen toplam hibenin %15.16'sını oluşturmaktadır.

Genel olarak IPA I 4. Bileşen İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi kapsamında kız çocuklarının eğitim hayatına katılması, gençlerin ve kadınların istihdama katılımının sağlanmasına yönelik mesleki eğitimlerin verilmesi ve iş olanaklarının oluşturulması ve kayıtlı istihdam bilincinin geliştirilmesine yönelik projeler desteklenmiştir. Program sosyal kalkınma çatısında eğitimde fırsat eşitliği ve dezavantajlı grupların işgücüne katılımını amaçlamaktadır.

IPA I 5. Bileşen: IPA V Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınmanın Geliştirilmesi kapsamında ise; Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı (IPARD) uygulanmıştır. IPARD; Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal kalkınma Politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarını ve bu kapsamda politika geliştirilmesini desteklemektedir [259].

2012-2016 yılları arasında uygulanan Kırsal Kalkınma Operasyonel Programında (IPARD) Van ilinde 140 projeye 33.533.140,19 TL hibe desteği sağlanmıştır [259]. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre 140 projenin 123'ü tarım, ormancılık ve balıkçılık 17'si ise inşaat sektöründe sınıflandırılmıştır. Kültür sınıfına göre 103 proje kültürel miras çatısında geleneksel gastronomi sınıfında değerlendirilmiş olup sektörel olarak da tarım, ormancılık ve balıkçılık sınıfında yer almıştır. Kültür eksenli yatırım olarak 103

projeye toplam 4.389.847,87 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu hibe desteği toplam desteğinin %13.09'unu oluşturmaktadır. Kültür sınıfında yer alan projelerin 100 tanesi arıcılık ve organik bal yetiştiriciliği 2 tanesi aromatik bitki üremi ve 1 tanesi de Norduz koyun yetiştiriciliğinden oluşmaktadır. Buna göre projelerin yaklaşık %71'i 302-2 alt tedbir kodunda desteklenmiştir.

Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı (IPARD)'da desteklenen projelerden inşaat sektöründe değerlendirilen "Şahin Tepesi Aqualand (403.834,84 TL)", "Grand Deniz Turizm Restaurant Modernizasyonu Yatırım Projesi (273.473,33 TL)", "Yeşil Ada Rekreasyon ve Doğa Sporları Alanı (390.504,85 TL)", "Uğur Sayan Spor Kompleksi Tesisi (403.743,65 TL)", "Mirava Otel (306.573,22 TL)", "Kılınçer Halı Saha ve Restoran (383.589,77 TL)", "Özalp Grand Oteli Projesi (393.349,54 TL)", "Aslan Otel 25 Odalı Turistik Otel Tesisi (472.359,09 TL)", "Çaldıran Otel Projesi (577.692,06 TL)", "Turgut Reis Apart Otel (555.550,14 TL)", "Arkas Restaurant ve Spor Kompleksi (554.299,12 TL)" ile "Fehmi Demir Gökdem Royal Otel (457.856,81 TL)" projelerinin kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri kapsamında 302-4 alt tedbir kodunda desteklendiği görülmektedir. Turizm yatırım olarak değerlendirilen 12 projeye 5.172.826,43 TL hibe desteği sağlanmış olup toplam hibe desteğinin %15.43'ünü oluşturmaktadır.

Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı (IPARD) kapsamında desteklenen projelerde ağırlıklı olarak arıcılık faaliyetlerine destek sağlanmıştır. Ayrıca büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, et ve süt üretim tesisi ile kırsal turizm faaliyetlerine yönelik olarak otel ve rekreasyon alan inşası faaliyetleri de desteklenmiştir. Programda yer alan ve kültür içerikli bir bileşen olan "302-3 zanaatkârlık ve yerel ürün işletmeleri" kapsamında Van'a ait herhangi bir destek ya da proje başvurusu görülmemektedir. Bu bağlamda IPARD hibe programı kapsamında kırsal kalkınma perspektifinde Van'da tarım ve hayvancılık sektörü ile turizm sektörüne öncelik tanındığı söylenebilir.

5.4.1.3 Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA II (2014-2020)

IPA II 2. Bileşen: Bölgesel Kalkınma kapsamında; Rekabetçilik ve Yenilik Sektörü Operasyonel Programı (RYSOP) yer almaktadır. Program kapsamında Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sorumluluğunda 2 proje bulunmaktadır. Bunlardan ilki DAKA

tarafından hazırlanan Van, Bitlis, Hakkâri ve Muş illerini kapsayan “TRB2 Bölgesi'nde Ortak Kullanım Atölyeleri Kurulması Projesi¹(23.929.956,09 TL) ile BSTB-Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan İl olarak hedef bölgeler olarak tanımlanan “Ulusal Kümelenme Akademisi Projesi (21.389.788,80 TL)”’dir. Projeler hazırlık aşamasındadır. Program kapsamında toplam 45.319.744,89 TL hibe desteği sağlanacaktır. ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre DAKA tarafından hazırlanan proje inşaat, diğer proje ise ve mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler sınıfında değerlendirilmiştir. Projeler sanayi alt yapısının geliştirilmesine yöneliktir. RYSOP programındaki iki projede kültürel yatırım içermemektedir.

5.4.1.4 AB Programları

Van ilinde uygulanan AB Programları; Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programı (Comenius, Arion, Gençlik Değişimi, Leonardo da Vinci, Erasmus, Hizmet İçi Eğitim), AB Rekabet Edilebilirlik ve Yenilikçilik Programı (CIP) ve Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı-European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) Hibe Programlarından oluşmaktadır. Bu Programlara ait bilgiler ve projeler aşağıda verilmiştir.

Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programı eğitim ve genliğe yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Bu programlara ilişkin Van’da uygulanan alt hibe programları; Comenius Hizmet İçi Eğitim, Comenius Çok Taraflı Okul Ortaklıkları, Gençlik Değişimleri ve Gençlik Girişimleri, Ortak Konulu Program (Arion) Leonardo da Vinci Hareketlilik-VETPRO, Leonardo da Vinci Hareketlilik-PLM, Leonardo da Vinci Hareketlilik-IVT, Leonardo da Vinci Ortaklık, Erasmus-Gençlik, Erasmus-Mesleki Eğitim, Erasmus-Okul Eğitimi ve Erasmus-Yükseköğretim Öğrenci Personel Değişimi Hibe Programı’dır.

2004-2016 yılları arasında uygulanan Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Hibe Programı kapsamında Van ilinde 114 projeye toplam 7.542.536,99 TL hibe desteği sağlanmıştır [267], [341]. ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre; 108 proje eğitim, 5 proje diğer hizmet

¹DAKA tarafından hazırlanan proje Van ilinde yürütüldüğü için Van da gerçekleşen projeler kapsamında değerlendirilmiştir.

faaliyetleri ve 1 proje de kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor alanında sınıflandırılmıştır. Kültür sınıflamasına göre ise 114 projenin¹ 9 tanesi kültürel yatırım olarak değerlendirilmiş olup toplam 203.840,80 TL hibe desteği almıştır. Bu projeler kültürel miras olarak “Akdamar Adası Ve Efsanesi (43.065,60 TL)” ile “Kültürler Arası Diyolog İçin Bir Köprü Olarak Tarihsel Miras (49.220,00 TL)” tarihsel, kültürel ve doğal miras, “Ebru İle Dans (9.300,00 TL)” ile “Kadın Elinden Tarihin Dilinden: KİLİM (11.115,00 TL)” geleneksel el sanatları, sanat kapsamında “Başlarsa Hayat Yeniden (14.400,00 TL)” ile “Sorumlu Gençlerle Sorunlu Çocuklar Elele (16.672,50 TL)” görsel sanatlar ve sahne sanatları “Sosyal Alana Teyatral Etki (10.260,00 TK)” sahne sanatları “Take a picture of EU' (Avrupa'nın fotoğrafını çekiyoruz') (34.827,70 TL)” çağdaş sanat, kültür endüstrileri kapsamında ise “Gençliğin Sesi, Gençliğin Hevesi: Gençlik Gazetesi (14.980,00 TL)” basın ve yayıncılık olarak değerlendirilmiştir. Bu projelerin destek miktarı toplam hibe desteğinin %2.70'ini oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programı kapsamında desteklenen projeler ağırlıklı olarak eğitim sektöründe yer almış olup, öğrenci hareketliliği, mesleki eğitim, genç girişimcilik, dil (ingilizce), demokrasi, eşitlik ve insan hakları ve Avrupa kültürü çerçevesinde Avrupa ülkeleri ile işbirliği üzerine odaklanmıştır.

Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA)/European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR); Avrupa Komisyonu tarafından yürütülmüştür. Program; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere yönelik çalışmaları desteklemeyi amaçlamıştır. Buna göre 2004-2014 yılları arasında Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (EIDRH) Hibe Programı kapsamında Van ile birlikte Türkiye'nin başka illerini de içeren 45 projeye toplam 10.926.852,85 TL hibe desteği sağlanmıştır [342]. ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre 17 proje diğer hizmet faaliyetleri, 14 proje eğitim, 12 proje mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler ile 2 proje bilgi ve iletişim kapsamında sınıflandırılmıştır. 45 projenin 11 tanesi kültürel yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup toplam 2.718.810,13 TL hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre kültürel miras olarak “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik İçin Seferberlik (213.710,19

¹114 projeden bazılarının adlarına ulaşılamadığı için eğitim sektöründe değerlendirilmiş olup kültürel yatırım olup olmadığı belirlenememiştir.

TI)", ""Azınlıkların Haklarının Savunulması: Türkiye’de Çingene Haklarının Savunulması (577.530,40 TL)", "Çingeneler Lehine Sosyal Katılım Politikaların Başlatılması İçin Proje (91.562,81 TL)", ""Adige ve Abhaz (Çerkez) Dillerinin Eğitimi İçin Bir Altyapının Oluşturulması (161.870,31 TL)", "Alevi Kurumları İletişim Güçlendirme Projesi - ANADOLU ÖRGÜSÜ (278.480,00 TL)", "Türkiye’de Demokrasi ve Kültürel Haklar / Di Tirkıyeyê de Demokrasî û Mafên Çandî / Democracy and Cultural Rights in Turkey (354.000,00 TL)" ile "Aleviler, Temel Haklar ve Özgürlükler Projesi (438.060,00 TL)" somut olmayan kültürel miras, "Türkiye’de Yüksek Güvenlikli F Tipi Cezaevlerinde İnsan Hakları İhlallerinin Önlenmesi (165.636,00 TL)" el sanatları, kültür endüstrileri çatısında "İnsan Hakları ve 20 Şehirde Film Gösterimi (63.998,46 TL)" film endüstrisi, "Kadınlar 2004 (90.761,96 TL)" görsel işitsel medya ve ""Barış Sürecinde Bir Aktör Olarak Öğretmenlerin Desteklenmesi (283.200,00 TL)" basın ve yayıncılık sınıfında değerlendirilmiştir. Kültür eksenli projeler genel olarak azınlıklara yönelik kültürel hakları içermektedir.

EIDHR Kapsamındaki 45 projeden 2 tanesi Van ilinde faaliyet gösteren Van Barosu ve Van Kadın Derneği tarafından yürütüldüğü için doğrudan Van iline yönelik projeler olarak değerlendirilmiştir. Bu projeler; "Bölgesel İnsan Hakları Merkezi (130.620,81 TL)" ile "Kadın Rehberlik Merkezi (134.441,58 TL)" projeleridir. Bu iki projenin toplam bütçesi 265.065,39 TL olup kültürel yatırım içermemektedir. ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre 2 projede eğitim sınıfında yer almıştır.

Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (EIDRH) Hibe Programı kapsamında desteklenen projeler kadın, dezavantajlı gruplar, etnik kökenli azınlıklar (kürt, alevi, çerkez, çingene), sosyal adalet, ayrımcılıkla mücadele, göçmen hakları, ifade özgürlüğü, kültürel haklar ve insan hakları üzerine yoğunlaşmıştır.

Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programı (Competitiveness and Innovation framework Programme-CIP) kapsamında; 2008-2013 yılları arasında Van ilinde sadece bir proje olan "AB - Avrupa İşletmeler Ağı-GAPSUN Konsorsiyumu" projesine 493.077,40 TL¹hibe desteği sağlanmıştır. Bu proje ISIC REV.4/NACE REV.2’ye göre diğer hizmet faaliyetleri sınıfında değerlendirilmiştir. Proje; Türkiye’nin 7 bölgesinde sanayi ve ticaret odaları,

¹Hibe desteğine ulaşamadığı için proje bütçesi hibe desteği olarak değerlendirilmiştir.

KOSGEB ve üniversitelerin işbirliği ile kurulan Avrupa İşletmeler Ağı Merkezleri KOBİ'leri AB mevzuatı, politikaları, standartları ve ticari işbirliği olanakları konusunda bilgilendirmenin yanı sıra KOBİ'lere yeni teknolojiler ve teknoloji transferi alanında da destek sağlamıştır.¹

AB Katılım Öncesi Mali Yardımlar ve AB Programlarına ait sadece Van iline sağlanan desteklerin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksine göre dağılım ve bütçeleri Çizelge 5.36'de verilmiştir. Buna göre Van ilinde AB 2000-2007 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında toplamda 188 projeye 32.627.299,52 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 35 projeye 6.512.998,47 TL ve beşeri kalkınma endeksine sınıflamasına göre ise 85 projeye 15.055.178,04TL destek sağlanmıştır. MEDA programı olarak; 171 projeye 30.433.879,62 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 32 projeye 6.145.257,03 TL ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre ise 69 projeye 13.020.626,05 TL, Avrupa Birliği Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STD I) programında; 16 projeye 2.001.644,30 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 2 projeye 175.965,84 TL ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre ise 15 projeye 1.842.776,75 TL, Katılım Öncesi Mali Yardım 2004-2005-2006 Programlarında ise; 1 projeye de 191.775,60 TL, kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre de 1 projeye 191.775,60 TL hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre desteklerin % 19.96'sı kültürel yatırımlara, %46.14'ü ise beşeri kalkınmaya yönelik yatırımlara ayrıldığı söylenebilir.

AB 2000-2007 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında beşeri kalkınma endeksine göre sadece Van ilinde 85 projenin 76 tanesi (12.341.486,60 TL) eğitim, 4 tanesi (1.287.700,89 TL) sağlık ve 5 tanesi (1.425.990,91 TL) eğitim ve sağlık yatırımları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu yatırımlar; mesleki eğitim ve meslek edinme kursları, kurumsal kapasite artırma eğitimleri, sağlık eğitimleri, insan sağlığına yönelik içme suyu rehabilitasyon ve arıtma sistemleri ile kanalizasyon yapımlarını içermektedir.

¹Van Ticaret ve Sanayi Odası tarafında 2 aşamalı uygulanmıştır.

Çizelge 5.36 Van ilindeki AB projelerinin kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi olarak dağılım ve bütçeleri

AB 2000-2007 DÖNEMİ KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM PROGRAMI (SADECE VAN)							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
MEDA PROGRAMI* -Tarım Kırsal Kalkınma (TKK) -Küçük ve Orta İşletmeler (KOBİ) -Turizm ve Çevre (TÇ) -Sosyal Kalkınma (SK)	2004-2009	TKK:84	13.846.790,91	TKK:13	1.891.802,58	TKK:31	6.162.177,81
		KOBİ:32	3.943.077,71	KOBİ:5	560.937,04	KOBİ:4	417.403,79
		TÇ:29	9.386.757,02	TÇ:10	3.227.321,87	TÇ:11	3.550.267,31
		SK:26	3.257.253,98	SK:4	465.195,54	SK:23	2.890.777,14
ARA TOPLAM		171	30.433.879,62	32	6.145.257,03	69	13.020.626,05
Avrupa Birliği; Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi (STD I)**	2003-2008	STD I:16	2.001.644,30	STD I:2	175.965,84	STD I:15	1.842.776,75
ARA TOPLAM		1	2.001.644,30	2	175.965,84	15	1.842.776,75
Katılım Öncesi Mali Yardım 2004-2005-2006 Programı	2004-2012	1	191.775,60	1	191.775,60	1	191.775,60
ARA TOPLAM		1	191.775,60	1	191.775,60	1	191.775,60
GENEL TOPLAM	2003-2012	188	32.627.299,52	35	6.512.998,47	85	15.055.178,04
AB 2000-2007 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında 43 proje kamu kurumları, 32 proje şirketler (KOBİ), 75 proje sivil toplum kuruluşları, 38 proje ise çiftçi grupları tarafından yürütülmüştür. Kültür ekonomisi kapsamında 6 proje kamu kurumları, 5 proje şirketler (KOBİ), 8 proje çiftçi grupları, 16 proje ise sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmüştür. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında ise; 27 proje kamu kurumları, 44 proje sivil toplum kuruluşları, 4 proje şirketler (KOBİ) ve 7 proje çiftçi grupları tarafından yürütülmüştür. * Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programı çatısındaki MEDA Programı ile 10 proje Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamakta olup başvuruların Van ilindeki STK ve kurumlar tarafından yapılmasından dolayı bu 10 proje Van ili çatısında değerlendirilmiştir. ** STD I kapsamında; Van ilindeki 16 projeden 2 tanesi Van Kadın derneği tarafından Van, Bitlis, Hakkari ve Muş illerini kapsayan projelerdir. Derneğin Van merkezde bulunması ve projenin ağırlıklı olarak Van kentinde organize edilmesinden dolayı bu projeler Van ili kapsamında değerlendirilmiştir.							

AB 2007-2013 DÖNEMİ KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM ENSTRUMANI IPA I (SADECE VAN)							
IPA BİRİNCİ BİLEŞEN: Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
AB ve Türkiye arasında Sivil Toplum Diyalogu-II-III_IV Hibe Programı (STD II-III-IV)	2009-2016	STD II-III-IV:3	604.250,72	STD II-III-IV:0	0	STD II-III-IV:3	604.250,72
Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı (VAN-IDP)	2011-2014	VAN-IDP:82	2.479.093,19	VAN-IDP:4	128.519,80	VAN-IDP:82	2.479.093,19
Okulöncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programı (OÖEGP)	2011-2013	OÖEGP:1	144.747,90	OÖEGP:0	0	OÖEGP:1	144.747,90
Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi (TABKSG)	2010-2013	TABKSG:4	764.730,69	TABKSG:0	0	TABKSG:4	764.730,69
Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni (GDDKYB)	2011	GDDKYB:1	9.516.000,00	GDKYB:	0	GDKYB:0	0
ARA TOPLAM		91	13.508.822,50	TOPLAM:4	128.516,80	TOPLAM:90	3.992.822,50
IPA ÜÇÜNCÜ BİLEŞEN: Bölgesel Kalkınma							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı (BROP)	2009-2016	BROP:1	16.527.844,80	BROP:0	0	BROP:0	0
Çevre Operasyonel Programı (ESC)	2014-2016	ESC:1	79.806.000,00	ESC:0	0	ESC:1	79.806.000,00

ARA TOPLAM		2	96.333.844,80	0	0	1	79.806.000,00
IPA DÖRDÜNCÜ BİLEŞEN: İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
Hayat Boyu Öğrenme Hibe Programı (HBÖ)	2010-2011	HBÖ:1	236.207,72	HBÖ:0	0	HBÖ:1	236.207,72
Kayıtlı İstihdamın Teşviki Hibe Programı (KİT)	2010-2011	KİT:4	1.194.012,61	KİT:0	0	KİT:4	1.194.012,61
Kadın İstihdamının Desteklenmesi Hibe Programı (KİD)	2010-2011	KİD:5	1.822.532,37	KİD:2	906.702,74	KİD:5	1.822.532,37
Genç İstihdamın Desteklenmesi Hibe Programı (GİD)	2010-2011	GİD:4	1.262.509,44	GİD:0	0	GİD:4	1.262.509,44
Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması Hibe Programı (ÖKÇOA)	2011-2013	ÖKÇOA:7	1.464.030,77	ÖKÇOA:0	0	ÖKÇOA:7	1.464.030,77
ARA TOPLAM		21	5.979.292,91	2	906.702,74	21	5.979.292,91
IPA BEŞİNCİ BİLEŞEN: Kırsal Kalkınmanın Geliştirilmesi							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı (IPARD)	2012-2016	IPARD:140	33.533.140,19	IPARD:103	4.389.847,87	IPARD:3	1.010.818,46
ARA TOPLAM		140	33.533.140,19	103	4.389.847,87	3	1.010.818,46
GENEL TOPLAM	2009-2016	254	149.355.100,40	109	5.425.070,41	116	91.355.033,40
AB 2007-2013 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA I kapsamında 12 proje kamu kurumları, 16 proje şirketler, 20 proje sivil toplum kuruluşları, 206 proje ise gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür.							
Kültür ekonomisi kapsamında 107 proje gerçek kişiler, 1 proje kamu kurumları, 1 proje ise sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmüştür.							
Beşeri kalkınma endeksi kapsamında ise; 12 proje kamu kurumları, 19 proje sivil toplum kuruluşları ve 85 proje gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür.							
AB 2014-2020 DÖNEMİ KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM ENSTRÜMANI IPA II (SADECE VAN)							
IPA IKINCI BİLEŞEN: Bölgesel Kalkınma							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)

Rekabetçilik ve Yenilik Sektörü Operasyonel Programı (RYSOP)	Hazırlık aşamasında	RYSOP:1	23.929.956,09	RYSOP:0	0	RYSOP:0	0
GENEL TOPLAM		1	23.929.956,09	0	0	0	0
AB 2014-2020 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA II kapsamında ki 1proje kamu kurumu olarak Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sorumluluğunda yürütülecektir. IPA II kapsamındaki RYSOP Programındaki 1 proje Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamakta olup Van ilinde DAKA kapsamında yürütülmesinden dolayı bu proje Van ili çatısında değerlendirilmiştir.							
AB PROGRAMLARI (SADECE VAN)							
Program Adı	Tarih	Kurumsal Sınıflama	Hibe Desteği (TL)	Kültür Ekonomisi	Hibe Desteği (TL)	Beşeri Kalkınma Endeksi	Hibe Desteği (TL)
HAYAT BOYU ÖĞRENME VE GENÇLİK PROGRAMI (LLP VE YİA) -Hayat Boyu Öğrenme Programı (LLP) - Gençlik Programı (YİA)	2004-2016	LLP:102	7.306.806,13	LLP:1	49.220,00	LLP:102	7.306.806,13
		YİA:12	235.730,86	YİA:8	154.620,80	YİA:12	235.730,86
ARA TOPLAM		114	7.542.536,99	9	203.840,80	114	7.542.536,99
Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (EIDHR)*	2004-2014	EIDHR:2	265.065,39	EIDHR:0	0	EIDHR:2	265.065,39
ARA TOPLAM		2	265.065,39	0	0	2	265.065,39
Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programı (CIP)	2008-2013	CIP:1	493.077,40	CIP:0	0	CIP:1	493.077,40
ARA TOPLAM		1	493.077,40	0	0	1	493.077,40
GENEL TOPLAM	2004-2016	117	8.300.679,78	9	203.840,80	117	8.300.679,78
TÜM AB PROJELERİ	2003-2016	560	214.448.764,63	153	12.141.909,56	317	114.710.891,22
AB Programları kapsamında 44 proje kamu kurumları, 2 proje şirketler, 7 proje sivil toplum kuruluşları, 52 proje gerçek kişiler ve 12 proje gruplar tarafından yürütülmüştür. Kültür ekonomisi kapsamında 2proje kamu kurumları, 1 proje sivil toplum kuruluşları, 1 proje gerçek kişiler ve 5 proje gruplar tarafından yürütülmüştür. Beşeri kalkınma endeksi kapsamında ise; 44 proje kamu kurumları, 2proje şirketler, 7 proje sivil toplum kuruluşları, 52 proje gerçek kişiler ve 12 proje gruplar tarafından yürütülmüştür. * EIDHR Kapsamında Van Barosu ve Van Kadın Derneği tarafından yürütülen “Bölgesel İnsan Hakları Merkezi (130.620,81 TL)” ile “Kadın Rehberlik Merkezi (134.441,58 TL)” projeleri Van ilinde faaliyet gösteren STK’lar tarafından yürütüldüğü için doğrudan Van iline yönelik projeler olarak değerlendirilmiştir.							
AB Mali Destek Programı kapsamındaki 29 proje (3.586.474,36 TL) hem kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır.							

En fazla yatırım eğitim sektöründe görülmektedir. Eğitim sektöründeki yatırımlar beşeri sermaye kalitesini artırmayı ve mesleki boyutta uzmanlaşmayı amaçlamaktadır.

AB 2000-2007 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında Van ilinde; 43 proje kamu kurumları, 32 proje şirketler (KOBİ), 75 proje sivil toplum kuruluşları, 38 proje ise çiftçi grupları tarafından, kültür ekonomisi sınıflamasına göre; 6 proje kamu kurumları, 5 proje şirketler (KOBİ), 8 proje çiftçi grupları, 16 proje ise sivil toplum kuruluşları tarafından, beşeri kalkınma endeksi kapsamında ise; 27 proje kamu kurumları, 44 proje sivil toplum kuruluşları, 4 proje şirketler (KOBİ) ve 7 proje çiftçi grupları tarafından yürütülmüştür.

AB 2007-2013 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA I kapsamında dört bileşen için toplamda Van ilinde 254 projeye 149.355.100,40 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 109 90.788.933,87 TL ve beşeri kalkınma sınıflamasına göre ise 115 projeye 90.788.933,87 TL hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre IPA I 1. Bileşen olan *“Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni”* kapsamında; AB ve Türkiye arasında Sivil Toplum Diyalogu-II-III-IV Hibe Programında (STD II-III-IV) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 3 projeye 604.250,72 TL hibe desteği sağlanmıştır. Van ilinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programında (VAN-IDP); 82 projeye 2.479.093,19 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 4 projeye 128.519,80 TL ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre ise 82 projeye 2.479.093,19 TL destek sağlanmıştır. Okulöncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programında (OEGP) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 1 projeye 144.747,90 TL, Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi (TABKSG) kapsamında kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 4 projeye 764.730,69 TL, Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşenine (GDDKYB) göre ise 1 projeye 9.516.000,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. buna göre toplamda 91 projeye 13.508.822,50 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 4 projeye 128.516,80 TL ve beşeri kalkınma endeksine sınıflamasına göre ise 90 projeye 3.992.822,50 TL destek sağlanmıştır. Okulöncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programı (OEGP), Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi (TABKSG) ve Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşenine (GDDKYB) ait kültürel yatırımlar bulunmamaktadır.

IPA I 3. Bileşen olan “*Bölgesel Kalkınma*” kapsamında; Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programında (BROP) 1 projeye 16.527.844,80 TL, Çevre Operasyonel Programında (ESC) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 1 projeye 79.806.000,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. Toplamda 2 projeye 96.333.844,80 TL, beşeri kalkınma endeksine göre ise 1 projeye 79.806.000,00 TL destek sağlanmıştır. BROP ve ESC projelerinde kültüre yönelik yatırımlar bulunmamaktadır.

IPA I 4. Bileşen olan “*İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi*” kapsamında; Hayat Boyu Öğrenme Hibe Programında (HBÖ) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 1 projeye 236.207,72 TL, Kayıtlı İstihdamın Teşviki Hibe Programında (KİT) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 4 projeye 1.194.012,61 TL, Genç İstihdamın Desteklenmesi Hibe Programında (GİD) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 4 projeye 1.262.509,44 TL ve Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması Hibe Programında (ÖKÇOA) kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 7 projeye 1.464.030,77 TL hibe desteği sağlanmıştır. Kadın İstihdamının Desteklenmesi Hibe Programına (KİD) yönelik olarak da 5 projeye 1.822.532,37 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 2 projeye 906.702,74 TL ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre ise 5 projeye 1.822.532,37 TL destek sağlanmıştır. Toplamda 21 projeye 5.979.292,91 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre ise 2 projeye 906.702,74 TL hibe desteği sağlanmıştır. Hayat Boyu Öğrenme Hibe Programı(HBÖ), Kayıtlı İstihdamın Teşviki Hibe Programı (KİT), Genç İstihdamın Desteklenmesi Hibe Programı (GİD) ve Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması Hibe Programı (ÖKÇOA) kapsamında kültüre yönelik bir yatırım bulunmamaktadır.

Son olarak IPA I 5. Bileşen olan “*Kırsal Kalkınmanın Geliştirilmesi*” kapsamında ise; Kırsal Kalkınma Operasyonel Programında (IPARD) 140 projeye 33.533.140,19 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 103 projeye 4.389.847,87 TL ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre ise 3 projeye 1.010.818,46 TL hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre AB 2007-2013 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA I kapsamında dört bileşene ait desteklerin % 3.63’ü kültürel yatırımlara, %60.79’u ise beşeri kalkınmaya yönelik yatırımlara ayrıldığı söylenebilir.

AB 2007-2013 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA I kapsamında Van ilinde beşeri kalkınma endeksine göre 116 projenin 111 tanesi (10.515.362,51 TL) eğitim, 4 tanesi (80.816.818,46 TL) sağlık ve 1 tanesi (22.852,43 TL) eğitim ve sağlık yatırımları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu yatırımlar; mesleki eğitim ve meslek edinme kursları, kurumsal kapasite artırma eğitimleri, sağlık eğitimleri, insan hakları eğitimi, otistik çocuklara yönelik eğitim, hasta bakımı, insan sağlığına yönelik içme suyu arıtma sistemleri, spor kompleksi inşası ve doğa sporları eğitimlerini içermektedir. En fazla yatırım eğitim sektöründe görülmektedir.

IPA I kapsamında Van ilinde; 12 proje kamu kurumları, 16 proje şirketler, 20 proje sivil toplum kuruluşları, 206 proje ise gerçek kişiler tarafından, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 107 proje gerçek kişiler, 1 proje kamu kurumları, 1 proje ise sivil toplum kuruluşları tarafından ve son olarak beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre; 12 proje kamu kurumları, 19 proje sivil toplum kuruluşları ve 85 proje gerçek kişiler tarafından yürütülmüştür.

AB 2014-2020 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA II kapsamında Van ilinde 2. Bileşen olan “Bölgesel Kalkınma” için 1 projeye 23.929.956,09 TL hibe desteği sağlanmıştır. Bu proje beşeri kalkınma ve kültür ekonomisi sınıfında yer almamıştır.

2004-2016 yılları arasında AB Programları kapsamındaki dört program için toplamda kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 117 projeye 8.300.679,78 TL, kültür ekonomisi sınıfına göre 9 projeye 203.840,80 TL hibe desteği sağlanmıştır. Buna göre Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programları kapsamında; Hayat Boyu Öğrenme (LLP) Programında kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 102 projeye 7.306.806,13 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 1 projeye 49.220,00 TL TL, Gençlik Programı kapsamında ise kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 12 projeye 235.730,86 TL, kültür ekonomisi sınıflamasına göre 8 projeye 154.620,80 TL hibe desteği sağlanmıştır. Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (EIDHR) programında ise kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 2 projeye 265.065,39 TL destek sağlanmıştır. Son olarak Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programı (CIP) kapsamında kurumsal sınıflama ve beşeri kalkınma endeksine göre 1 projeye 493.077,40 TL hibe desteği sağlanmıştır. CIP ve EIDHR kapsamında kültürel yatırım

bulunmamaktadır. Buna göre desteklerin % 2.46'sı kültürel yatırımlara, % 100'ü ise beşeri kalkınmaya yönelik yatırımlara ayrıldığı söylenebilir.

2004-2016 yılları arasındaki AB Programlarında beşeri kalkınma endeksine göre Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programları doğrudan eğitim politikalarına yönelik destek programı olduğu için bu programa ait bütün projeler eğitim kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca, EIDHR programı da demokrasi ve insan hakları üzerine çalışan sivil toplum örgütlerinin bilinçlendirme ve kapasite artırmalarına yönelik eğitim faaliyetlerini içermesinden dolayı EIDHR kapsamındaki bütün projeler de beşeri kalkınma endeksine göre değerlendirilmiştir. Buna göre sadece Van ilini kapsayan 117 projenin 115 tanesi (7.890.581,19 TL) eğitim, 2 tanesi ise (410.098,59 TL) eğitim ve sağlık yatırımları olarak değerlendirilmiştir. Bu iki proje moleküler düzeyde tanı yöntemi ve hekimlerin kısa süreli Avrupa eğitimini içermektedir.

2004-2016 yılları arasında sadece Van ilinde AB Programları kapsamında; 44 proje kamu kurumları, 2 proje şirketler, 7 proje sivil toplum kuruluşları, 52 proje gerçek kişiler ve 12 proje gruplar tarafından, kültür ekonomisi kapsamında; 1 proje kamu kurumları, 1 proje sivil toplum kuruluşları, 1 proje gerçek kişiler ve 5 proje gruplar tarafından yürütülmüştür.

2003-2016 yılları arasında AB'ye ait projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre sektörel sınıflaması Çizelge 5.37'de verilmiştir. Buna göre en fazla proje; eğitim (196), tarım, ormancılık ve balıkçılık (190), imalat (78), inşaat (48) ve diğer hizmet faaliyetlerini (22) kapsamaktadır. Sektör sınıflamasına göre; tarım, ormancılık ve balıkçılık (115), eğitim (12) ile imalat ve inşaat (14) sektörlerinde daha fazla kültürel yatırımlar yer almıştır.

Çizelge 5.37 2003-2016 Yılları arasında AB'ye ait projelerin ISIC REV.4/NACE REV.2'ye göre sektörel sınıflaması

AB PROJELERİ (VAN)			
KOD	TANIM	GENEL PROJE SAYI	KÜLTÜR EKONOMİSİ PROJE SAYISI
A	TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK	190	115
C	İMALAT	78	7
E	SU TEMİNİ; KANALİZASYON, ATIK YÖNETİMİ VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİ	5	-
F	İNŞAAT	48	7
G	TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET; MOTORLU TAŞITLARIN VE MOTOSİKLETLERİN ONARIMI	1	-
H	ULAŞTIRMA VE DEPOLAMA	1	-
I	KONAKLAMA VE YİYECEK HİZMETİ FAALİYETLERİ	3	2
J	BİLGİ VE İLETİŞİM	3	2
M	MESLEKİ, BİLİMSEL VE TEKNİK FAALİYETLER	2	1
N	İDARI VE DESTEK HİZMET FAALİYETLERİ	3	-
P	EĞİTİM	196	12
Q	İNSAN SAĞLIĞI VE SOSYAL HİZMET FAALİYETLERİ	5	-
R	KÜLTÜR, SANAT, EĞLENCE, DİNLENCE VE SPOR	3	3
S	DİĞER HİZMET FAALİYETLERİ	22	4
TOPLAM		560	153

AB 2000-2007 Dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında Van İline yönelik projelerin kültür ekonomisi açısından detaylı sınıflaması Çizelge 5.38'de verilmiştir. Buna göre 35 projeye 6.512.998,47 TL destek sağlanmıştır. 30 proje ile kültürel mirasa 5.108,342,99 TL, 1 proje ile yaratıcı hizmetlere 158.867,55 TL, 2 proje ile kültür endüstrilerine 942.314,34 TL ve 2 proje ile kültür endüstrileri ve kültürel mirasa 303.473,58 TL hibe desteği sağlanmıştır. Kültürel mirasta en fazla proje ve desteği 12 proje ve 1.754.494,86 TL ile geleneksel gastronomi ile 13 proje ve 1.985.168,73 TL ile el sanatları almıştır. Projelerin içeriğine bakıldığında; yöresel ürünlerin geliştirilmesi ve tanıtılması (bal, ceviz, nordoz koyunu, büryan için keçi yetiştiriciliği, inci kefali), doğa koruma ve tarihi alanlarının restorasyon çevre düzenlenmesinin yapılması, el sanatlarının geliştirilmesi (kilim atölyeleri kurulması, altın ve çömlek işçiliği), kısa metraj filmi, festivaller düzenlenmesi, kitap, dergi, rapor ve rehber (kent ve turizm rehberi) yayınlanmasına yönelik faaliyetleri kapsadığı görülmektedir.

AB 2007-2013 Dönemi IPA I kapsamında ise Van ilinde kültürel miras çatısında 109 projeye (106 geleneksel gastronomi, 3 tane el sanatları) 5.425.070,41 TL hibe desteği sağlanmıştır. IPA I kapsamındaki projelerin içeriğine bakıldığında; yöresel ürünlerin

Çizelge 5.38 AB mali destek programları kapsamında Van ilinde yürütülen projelerin kültür ekonomisi açısından değerlendirilmesi

AB 2000-2007 DÖNEMİ KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM PROGRAMI (VAN)					
KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel gastronomi	12	1.754.494,86	Yöresel Ürünler (bal, ceviz, norduz koyunu, büryan için keçi yetiştiriciliği, inci kefali)	26.94
	Tarihsel, kültürel ve doğal miras	2	316.078,20	Doğa koruma alanları	4.85
	El sanatları	13	1.985.168,73	Kilim ve altın işçiliği, çömlek yapımı	30.48
TOPLAM		30	5.108.342,99		62.27
YARATICI HİZMETLER (YH)	Kültür ve eğlence hizmetleri	1	158.867,55	Festival	0.74
TOPLAM		1	158.867,55		0.74
KÜLTÜR ENDSÜTRİSİ (KE)	Yayıncılık ve basılı medya	1	415.107,41	Kitap, rehber (kent ve turizm), gazete	6.37
	Film endüstrisi	1	527.206,93	Kısa metraj filmi	8.09
TOPLAM		2	942.314,34		14.46
KÜLTÜR ENÜDSTRİLERİ VE KÜLTÜREL MİRAS (KE+KM)	Tarihsel, kültürel ve doğal miras ile yayıncılık ve basılı medya	2	303.473,58	Doğa koruma alanları, kitap, rapor	4.66
TOPLAM		2	303.473,58		4.66
GENEL TOPLAM		35	6.512.998,47		100
AB 2007-2013 DÖNEMİ KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIM ENSTRUMANI IPA I (VAN)					
KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Geleneksel gastronomi	106	5.141.271,43	Yöresel Ürünler (yöresel yemekler, inci kefali, bal), aromatik bitkiler,	94.77
	El sanatları	3	283.798,88	Geleneksel çorap yapımı, çeyiz dükkanı	5.23

GENEL TOPLAM		109	5.425.070,41		100
2004-2016 YILLARI ARASINDA AB PROGRAMLARI (VAN)					
KÜLTÜR EKONOMİSİ		PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE İÇERİĞİ	KÜLTÜR EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YÜZDELİK DİLİM (%)
KÜLTÜREL MİRAS (KM)	Somut miras	2	92.285,60	Tarihi ve kültürel alanlar	45.27
	El sanatları	2	20.415,00	Kilim, ebru	10.02
TOPLAM		4	112.700,60		55.29
KÜLTÜR ENDÜSTRİLERİ (KE)	Yayıncılık ve basılı medya	1	14.980,00	Gazete	7.35
TOPLAM		1	14.980,00		7.35
SANAT (S)	Sahne sanatları	1	10.260,60	Tiyatro	5.03
	Görsel sanatlar	1	34.827,70	Fotoğrafçılık	17.09
	Sahne sanatları ve görsel sanatlar	2	31.072,50	Tiyatro, müzik, resim	15.24
TOPLAM		4	76.160,20		37.36
GENEL TOPLAM		9	203.840,80		100

geliştirilmesi, tanıtılması ve üretilmesi (bal, inci kefalı ve inci kefalinden köfte üretimi, yöresel ev yemekleri, tıbbi-aromatik bitki üretimi) ile el sanatlarının geliştirilmesi ve üretimin artırılmasına(geleneksel çorap yapımı ve el işçiliği ile üretilen ürünlerin çeyiz dükkanında satışı) yönelik faaliyetleri kapsamaktadır.

2004-2016 yılları arasında AB Programları kapsamında Van ilinde 4 proje ile kültürel mirasa 112.700,60 TL, 1 proje ile kültür endüstrilerine 14.980,00 TL ve 4 proje ile sanata 76.160,20 TL hibe desteği sağlanmıştır. Kültürel yatırımlar olarak toplamda 9 projeye 203.840,80 TL destek sağlanmıştır. En fazla proje kültürel miras ve sanat alanında yer almıştır. Kültürel miras kapsamında el sanatlarında 2 projeye 20.415,00 TL ve somut mirasa 2 proje ile 92.285,60 TL ile destek sağlanmıştır. Kültür endüstrileri sınıfında yer alan yayıncılık ve basılı medya kapsamında ise 1 projeye 14.980,00 TL hibe desteği sağlanmıştır. Sanat kapsamında sahne sanatları ve görsel sanatlara 2 proje ile 31.072,50 TL, sahne sanatlarına 1 proje ile 10.260,00 TL ve görsel sanatlara 1 proje ile 34.827,70 TL destek sağlanmıştır. AB Programları kapsamında desteklenen projelerin içeriğine bakıldığında; el sanatlarının geliştirilmesi ve üretimin artırılması (kilim, ebru ve boncuk işçiliği), tarihi ve kültürel alanların tanıtılması, tiyatro, resim, fotoğrafçılık ve müzik kursları ile kitap yayınlamasına yönelik faaliyetleri içerdiği görülmektedir.

Sonuç olarak Avrupa Birliği'nin 2003-2016 yılları arasında AB Mali Destek Yardımları ve AB Programları kapsamında 149.355.100,40 TL hibe desteği ile en fazla mali desteği IPA I projelerine sağlamıştır (Çizelge 5.39). Kültürel yatırımlar kapsamında ise 2000-2007 dönemi Katılım Öncesi Mali Yardım (6.512.998,47 TL) ve IPA I (5.425.070,41 TL) programları en fazla yatırım almıştır. Beşeri kalkınma boyutunda ise IPA I (91.355.033,40 TL) programları en fazla yatırım almıştır. Katılım Öncesi Mali Yardım (2000-2007) kapsamında Van ilinde desteklenen hibe miktarının %19.96'sı kültür yatırımlarını, %46.14'ü ise beşeri yatırımları, IPA I kapsamında ise %3.63'ü kültür yatırımlarını, %60.79'u beşeri yatırımları, son olarak AB Programları kapsamında desteklenen hibe miktarının % 2.46'sı kültür yatırımlarını %100'ü ise beşeri yatırımları içermektedir.

Avrupa Birliği Mali Destek Programları kapsamında sadece Van ilinde desteklenen projelerden en fazla kültürel yatırım kültürel mirasa ayrılmış olup 144 proje ve 10.646.114,00 hibe desteği almıştır. Ayrıca 3 tane kültür endüstrileri projesine

Çizelge 5.39 tüm AB mali destek programlarının kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre dağılımları

KURUMSAL SINIFLAMAYA GÖRE YATIRIMLAR					KÜLTÜR EKONOMİSİ SINIFLAMASINA GÖRE KÜLTÜREL YATIRIMLAR			BEŞERİ KALKINMA ENDEKSİ SINIFLAMASINA GÖRE BEŞERİ SERMAYEYE YÖNELİK YATIRIMLAR		
MALİ DESTEK PROGRAMLARI	TARİH	ŞEHİR	PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	% DAĞILIM	PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	% DAĞILIMI
Katılım Öncesi Mali Yardım (2000-2007)	2003-2012	VAN	188	32.627.299,52	35	6.512.998,47	19.96	85	15.055.178,04	46.14
Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA I (2007-2013)	2009-2016		254	149.355.100,40	109	5.425.070,41	3.63	116	91.355.033,40	60.79
Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrumanı IPA II (2014-2020)	Hazırlık Aşamasında		1	23.929.956,09	0	0	0	0	0	0
AB Programları	2004-2016		117	8.300.679,78	9	203.840,80	2.46	117	8.300.679,78	100
GENEL TOPLAM	2003-2016		560	214.448.764,63	153	12.141.909,56	5.67	317	114.710.891,22	53.29
*AB Mali Destek programlarında sadece Van iline yönelik projeler olmakla beraber, Van ili ile birlikte başka illeri de kapsayan projeler bulunmaktadır. Toplamda AB Mali Destek Programı kapsamında 789 proje bulunmakta olup bu projelerden sadece 560 tanesi Van iline ait yatırımlar olarak değerlendirilmiştir. *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programı çatısındaki MEDA Programı ile 10 proje Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamakta olup başvuruların Van ilindeki STK ve kurumlar tarafından yapılmasından dolayı bu 10 proje Van ili çatısında değerlendirilmiştir. IPA II kapsamındaki RYSOP Programında ise 1 proje Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamakta olup Van ilinde DAKA kapsamında yürütülmesinden dolayı bu proje de Van ili çatısında değerlendirilmiştir. *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programı (2000-2007) Döneminde; Katılım Öncesi Mali Yardım 2004 Programında uygulanan “Aktif İşgücü Piyasası Stratejisi Programı Hibe Planı Yeni Fırsatlar Programı kapsamında desteklenen “Gümüş Nakış Atölye Eğitimi (191.775,60 TL)” projesi Katılım Öncesi Mali Yardım 2004 Programı olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Katılım Öncesi Mali Yardım 2005 Programında uygulanan “Küçük İşletmeler Kredi Programı 2. Aşama SELP-2” kapsamında desteklenen “ Küçük İşletmeler Kredi Programı 2.Aşama (SELP-2) (178.932.000,00 TL)” projesi Katılım Öncesi Mali Yardım 2005 Programı olarak değerlendirilmiştir. AB Mali Destek Programı kapsamındaki 29 proje (3.586.474,36 TL) hem kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksi sınıfında yer almıştır.										

957.294,34 TL 4 tane sanat projesine 76.160,20 TL, 2 tane kültür endüstrileri ve kültürel miras projesine 303.473,58 TL ve son olarak 1 tane yaratıcı hizmetler projesine 158.867,55 TL destek sağlanmıştır.

Van ilinde uygulanan Avrupa Birliği mali yardımlarından BROP, RYSOP, Katılım Öncesi Mali Yardım 2004-2005-2006 Programı ve IPA I Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni; kurumsal yapılanmaya yönelik sosyal ve ekonomik alanlarda bölgesel eşitsizlik ve Van ilinin gelir düzeyi dikkate alınarak merkezi, bölgesel ve yerel düzeyde Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde kamu kurumları tarafından uygulanmıştır. Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi I-II-III-IV ve EIDHR ise demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları, kadın-erkek eşitliği, azınlıkların korunması, dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımı, çocuk hakları, mülteci sorunu vb gibi konularda STK'lar tarafından uygulanmıştır.

Tez çalışması kapsamında dikkat çeken en önemli nokta Avrupa Birliği Mali Destek Programları çerçevesinde yer alan AB Programlarında Türkiye'de uygulanan¹Kültür 2000, 2007-2013 Kültür Programı ve Yaratıcı Avrupa kapsamında Van ilinde her hangi bir proje başvurusu ya da hibe desteğinin olmamasıdır. Bu Programlar doğrudan kültür içerikli olup tüm kültürel ve sanatsal alanlarda (performans sanatları, plastik ve görsel sanatlar, edebiyat, kültürel miras, kültür tarihi, festivaller, yaratıcı hizmetler, görsel-işitsel sektörler, vb.) kültürel işbirliği projelerine mali destek vermeyi amaçlamaktadır. Programlarda kültür, *“insanların kimliklerini oluşturmak için yaslandıkları dayanak noktası”* olarak tanımlanmasına rağmen kültürel kimlik vurgusuna yönelik projelerin daha çok Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (DİHAA)/(EIDHR) Programında destek görmüş olması tartışmaya açık bir konu oluşturmaktadır.

¹Kültür Alanında Avrupa Seviyesinde Aktif Kurumların Desteklenmesi İçin Eylem Programına Türkiye katılmamıştır. 2007 – 2019 Yılları İçin Avrupa Kültür Başkentleri Eylemi sadece Avrupa kültür başkenti seçilen şehirlerde uygulanmıştır.

5.5 Ulusal ve Uluslararası Aktörlerin Van İline Ait Yatırımlarının Analizi

Van iline sağlanan tüm mali destek ve hibe programlarının kurum sınıflaması, kültür ekonomisi sınıflaması ve beşeri kalkınma endeksine göre aktörler bazında dağılımı Çizelge 5.40 verilmiştir. Buna göre uluslararası aktör olan Avrupa Birliği ile ulusal aktörler olan; İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve DAKA kurumlarına ait projeler hibe programları ve mali destekler kapsamında değerlendirilmiştir. 2003-2016 yılları arasında Van'da 1216 projeye 479.246.019,18TL destek sağlanmıştır. 1216 projenin 330'u kültürel yatırım olarak değerlendirilmiş olup 132.750.892,96 TL destekle toplam desteğin % 27.69'unu oluşturmuştur. Beşeri kalkınma endeksine göre ise 1216 projenin 722'si beşeri sermaye kapsamında değerlendirilmiş olup 187.674.966,72 TL destek sağlanmıştır. Bu destek miktarı toplam desteğin % 39.18'ini oluşturmaktadır.

Sadece Van ilinde en fazla kültürel yatırım; DAKA (51.654.542,81TL), Kültür ve Turizm Bakanlığı (27.888.284,67 TL), Vakıflar Genel Müdürlüğü (16.149.693,07 TL) ve DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (9.448.645,00 TL) ile merkezi ve yerel aktörlerden sağlanmıştır.

Beşeri sermayeye yönelik en fazla yatırımlar ise AB (114.710.891,22TL), Kalkınma Bakanlığı (53.027.800,01 TL)ve DAKA (9.756.808,84 TL) aktörlerinden sağlanmıştır. 1216 projenin 546 tanesi kamu kurumları, 217 tanesi STK, 139 şirket (KOBİ),263 tanesi gerçek kişiler ve 51 tanesi gruplar tarafından yürütülmüştür.

Avrupa Birliği mali destek hibe programları kapsamında 2003-2016 yılları arasında Van ilinde 560 projeye 214.448.764,63 TL destek sağlanmış olup bu projelerden 153 tanesi bu çalışmada benimsenen kriterler doğrultusunda kültürel yatırım kategorisinde değerlendirilmiştir. AB tarafından kültür kategorisindeki bu projelere toplam 12.141.909,56 TL hibe desteği verilmiştir. Bu destek toplam AB tarafından Van ilinde sağlanan toplam desteğin % 5.67'sini oluşturmuştur.

Merkezi düzeyde İçişleri Bakanlığı yerel düzeyde ise Van Valiliği sorumluluğunda 2009-2014 yılları arasında Van ilinde uygulanan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) kapsamında 18 projeye 9.560.000,00 TL destek sağlanmıştır. 18 projenin 5 tanesi

Çizelge 5.40 Ulusal ve uluslararası aktörlerin Van iline sağladığı mali destek ve hibe programlarının kültür ekonomisi ve beşeri kalkınma endeksi sınıflamasına göre dağılımları

KURUMSAL SINIFLAMAYA GÖRE YATIRIMLAR						KÜLTÜR EKONOMİSİ SINIFLAMASINA GÖRE KÜLTÜREL YATIRIMLAR			BEŞERİ KALKINMA ENDEKSİ SINIFLAMASINA GÖRE YATIRIMLAR		
SORUMLU KURUM	MALİ DESTEK PROGRAMLARI	TARİH	ŞEHİR	PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	% DAĞILIM	PROJE SAYISI	HİBE DESTEĞİ (TL)	% DAĞILIMI
AVRUPA BİRLİĞİ	Katılım Öncesi Mali Yardım (2000-2007) Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA I (2007-2013) Katılım Öncesi Mali Yardım Enstrümanı IPA II (2014-2020) AB Programları	2003-2016	VAN	560	214.448.764,63	153	12.141.909,56	5.67	317	114.710.891,22	53.23
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI -Van Valiliği	Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)	2009-2014	VAN	18	9.560.000,00	5	1.980.000,00	20.71	17	9.210.000,00	96.34
KALKINMA BAKANLIĞI -Van Valiliği	Sosyal Destek Programı (SODES)	2010-2015	VAN	353	62.076.119,60	72	13.462.819,73	21.69	297	53.027.800,01	85.42
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ -Bitlis Bölge Müdürlüğü	2015-2019 Dönemi Stratejik Planında belirtilen Stratejik Amaç 3 (Vakıf Kültür Varlıklarını İhya Etmek ve Korumak)	2005-2015	VAN	25	16.149.693,07	25	16.149.693,07	100	0	0	0
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI - Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü	2015-2019 Dönemi Stratejik Planında belirtilen Stratejik Amaç 1 (Kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasını sağlayarak evrensel kültüre katkıda bulunmak)	2005-2015	VAN	34	27.888.284,67	34	27.888.284,67	100	0	0	0
DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	TKKK EKSHK BSKGK	2013-2016	DAP illeri	42	282.171.752,97	12	41.852.973,04	14.83	21	38.673.302,00	13.71
DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	TKKK EKSHK BSKGK	2013-2016	VAN	21	22.806.562,35	6	9.448.645,00	41.43	12	4.278.146,86	18.76

DAKA	MDP DFDP TDP CMDP	2009-2015	Van, Bitlis, Hakkâri, Muş	516	187.973.193,34	82	67.480.278,12	35.90	195	9.756.808,84	5.19
DAKA	MDP DFDP TDP CMDP	2009-2015	VAN	205	126.316.594,86	35	51.654.542,81	40.89	79	7.014.228,16	5.55
GENEL TOPLAM	TÜM PROGRAMLAR	2003-2016	VAN	1216	479.246.019,18	330	132.725.892,18	27.69	722	187.674.966,72	39.18
NOT: Tez çalışması kapsamında destek programlarına yönelik olarak 1777 proje incelenmiştir. Ancak AB, DAKA VE DAP kurumlarındaki programlarda sadece Van ili ile Van ili birlikte başka illeri de kapsayan projelerden dolayı araştırmada bir ayrıma gidilmiştir. Öncelikle Van ve Van ili birlikte diğer projeler belirlenmiş, daha sonra sadece Van iline ait projeler belirlenerek iki ayrı sınıflama oluşturulmuştur. *Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 14 (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) ili kapsamaktayken, Bakanlar Kurulunun 8 Haziran 2016 tarihli 29736 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan kararıyla bu illere Sivas'ta eklenmiş olup, sayı 15'e yükselmiştir (DAP, 2016). DAP kapsamında Tarım ve Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü (TKKK), Ekonomik Kalkınma, Sanayi ve Hizmetler Koordinatörlüğü (EKSHK) ve Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü (BSKGK) sorumluluğunda hibe programları desteklenmiştir. Tez çalışması kapsamında DAP illerindeki yatırımlar olarak belirtilen ancak hangi illere ne kadar destek sağlandığı belirtilmeyen projelerde Van iline yönelik destek miktarını belirlemek amacıyla toplam hibe bedeli DAP il sayısına bölünerek hesaplanmıştır. Buna göre; 2013-2015 yıllarındaki desteklerde il sayısı 14, 2016 yılındaki desteklerde de il sayısı 15 olarak alınmıştır. DAP illeri kapsamında toplamda 37 proje belirlenmiş olup sadece 21 proje Van ili kapsamında değerlendirilmiştir. * Van, Bitlis, Muş Hakkâri illerini DAKA kapsamaktadır. DAKA; Mali Destek Programı (MDP), Doğrudan Faaliyet Destek Programı (DFDP), Teknik Destek Programı (TDP) ve Cazibe Merkezleri Destekleme Programı (CMDP) kapsamında hibe destekleri sağlamıştır. Buna göre DAKA kapsamında 516(Van, Bitlis, Muş, Hakkâri) projenin 205 tanesi Van, 109 tanesi Muş, 108 tanesi Hakkâri ve 94 tanesi Bitlis illerine aittir. *AB Mali Destek programlarında sadece Van iline yönelik projeler olmakla beraber, Van ili ile birlikte başka illeri de kapsayan projeler bulunmaktadır. Toplamda AB Mali Destek Programı kapsamında 789 proje bulunmakta olup bu projelerden sadece 560 tanesi Van iline ait yatırımlar olarak değerlendirilmiştir. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Programı çatısındaki MEDA Programı ile 10 proje Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsamakta olup başvuruların Van ilindeki STK ve kurumlar tarafından yapılmasından dolayı bu 10 proje Van ili çatısında değerlendirilmiştir. IPA II kapsamındaki RYSOP Programında ise 1 proje Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsamakta olup Van ilinde DAKA kapsamında yürütülmesinden dolayı bu proje de Van ili çatısında değerlendirilmiştir. *Merkezi düzeyde İçişleri Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı yerel düzeyde de ise Van Valiliği sorumluluğunda KDRP ve SODES projeleri uygulanmıştır. *Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı yatırımları strateji planına göre değerlendirmiştir. Bu kurumlara ait hibe programları bulunmamaktadır. Projeler kurumlardan alınan yatırım projeleridir. Van iline ait 1216 projenin 64 tanesi (11.740.326,95 TL) hem kültür ekonomisi hem de beşeri kalkınma endeksinde yer almıştır.											

kültürel yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup 1.980.000,00 TL destekle toplam desteğin %20.71'ini oluşturmuştur. Aynı şekilde Merkezi düzeyde Kalkınma Bakanlığı yerel düzeyde ise Van Valiliği sorumluluğunda 2010-2015 yılları arasında Van ilinde uygulanan Sosyal Destek Programı (SODES) kapsamında ise 353 projeye 62.076.119,61 TL hibe desteği sağlanmıştır. 353 projenin 72 tanesi kültürel yatırımlar olarak değerlendirilmiş olup bu kapsamda kültürel projelere verilen 13.462.819,73 TL destek toplam desteğin % 21.69'unu oluşturmuştur. Merkezi düzeyde Vakıflar Bölge Müdürlüğü yerel düzeyde ise Bitlis Bölge Müdürlüğü sorumluluğu ve yürütücülüğünde 2005-2015 yılları arasında Van ilinde 25 projeye 16.149.693,07 TL yatırım yapılmıştır. Aynı şekilde merkezi düzeyde Kültür ve Turizm Bakanlığı yerel düzeyde ise Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü sorumluluğu ve yürütücülüğünde 2005-2016 yılları arasında Van ilinde 34 projeye 27.888.284,67 TL yatırım yapılmıştır. Bu yatırımların hepsi kültür eksenli yatırımlar olarak değerlendirilmiştir.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı sorumluluğunda 2013-2016 yılları arasında Van ili ile birlikte DAP illerini de içeren şehirlerde toplam 42 projeye 282.171.752,97 TL hibe desteği sağlanmış olup bu destek içinde kültürel yatırımlar olarak değerlendirilen 12 projeye 41.852.973,04 TL destek verilmiştir ve bu destek miktarı toplam desteğin % 14.83'ünü oluşturmuştur. Sadece Van ilinde ise 21 projeye 22.806.562,35 TL destek sağlanmış olup bu projelerden kültürel yatırım olarak değerlendirilen 6 tanesine 9.448.645,00 TL hibe desteği verilmiştir; bu destek miktarı ise DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının Van ilinde sağladığı toplam desteğin % 41.43'ünü oluşturmuştur.

DAKA sorumluluğunda ise 2009-2015 yılları arasında Van, Bitlis, Hakkâri ve Muş illerini içeren şehirlerde toplam 516 projeye 187.973.193,34 TL hibe desteği sağlanmış olup bu destek içinde kültürel yatırımlar olarak değerlendirilen 82 projeye 67.480.278,17 TL destek verilmiştir ve bu destek miktarı toplam desteğin % 35.90'nını oluşturmuştur. Sadece Van ilinde ise 205 projeye 126.316.594,86 TL destek sağlanmıştır. Bu projelerden 35 tanesi kültürel yatırım kapsamında değerlendirilmiştir. Kültürel yatırım kapsamındaki bu projelere toplam 51.654.542,81 TL hibe desteği verilmiştir ve bu destek miktarı toplam desteğin % 40.89'unu oluşturmuştur.

Sonuç olarak Van iline sağlanan mali destek ve hibe programlarında kültürel miras ve kültür varlıklarını korumaya yönelik olarak sadece Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar

Genel Müdürlüğü'nün doğrudan kültürel yatırım desteği bulunmaktadır. Kalkınma Bakanlığı kapsamındaki SODES ise kültüre yönelik olarak fiziki alt yapı çalışmalarını kültür, spor ve sağlık (KSS) ile sosyal içerme (Sİ) projelerinde desteklemektedir. Diğer programlarda ise doğrudan kültürel yatırım desteği bulunmamaktadır ancak bu programlarda desteklenen projeler farklı başlıklar altında (KOBİ, DFDP, TDP, CMDP, sosyal kalkınma, turizm ve çevre, tarım ve kırsal kalkınma vb.) kültürel yatırımlar içermektedir.

5.6 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Yukarıdaki analizler doğrultusunda kültürel yatırımların hangi konuları içerdiği; yatırımların niteliği, aktörlerin kalkınmaya ve Van'a belirlediği rolleri okumak açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda kültür içerikli projeler yatırım konularına göre analiz edilmiş ve fiziki altyapı, restorasyon, etkinlik, içerik, kültürel-beşeri, geleneksel/tarımsal üretim ile geleneksel yapı malzemesi üretimi başlıkları altında tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Bu tasnife göre;

Fiziki alt yapı projeleri; kültür ve gençlik merkezleri, kadın merkezleri, müze, tarihi alanların çevre düzenlemesi, sinema salonu ve tiyatro, kütüphane, kilim atölyesi, ağaç ürünleri işleme atölyesi, gümüş işçiliği atölyesi, ve gastronomik değeri yüksek olan tarımsal ürünlerin (ceviz, bal, inci kefali/balık peynir, norduz koyunu) üretilmesi, işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik bina yapımını kapsamaktadır.

Restorasyon projeleri; somut miras değerlerinin (tarihsel, kültürel ve doğal) restorasyonunu,

etkinlikler; şenlik ve festivalleri,

içerik; somut miras değerlerinin korunması ve tanıtılmasına yönelik turizm stratejileri ve fizibilite planlarını, tarımsal üretim kapsamında (süt, peynir, yöresel ürünler) sektör analizi ve stratejileri, film gösterimleri, kitap basımı, somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasına yönelik kültür turizmi strateji planlarını ve maket yapımını,

kültürel beşeri projeler; tarımsal üretime yönelik eğitim çalışmalarını (norduz koyun yetiştiriciliği, arıcılık), geleneksel ev yemekleri kursları, el sanatları kursları (kilim, ebru, ahşap işçiliği, çömlek işçiliği, altın işçiliği ve diğer el sanatları), dil eğitimi (Kürtçe),

yaratıcı drama eğitimi, minyatür ve halk dansları eğitimi, tiyatro, resim, müzik, fotoğrafçılık eğitimleri, çevre eğitimi ve gazetecilik eğitimini kapsamaktadır.

Geleneksel tarımsal üretim projeleri ile geleneksel yapı malzemesi üretim projeleri ise; tarımsal üretim bazında çiftçi grupları ile gerçek kişilere yönelik hayvan yetiştiriciliği (hayvan hibe etme (norduz koyunu ve arı) ve mermer üretiminden oluşmaktadır.

Bu sınıflama doğrultusunda Van İline ait projelerin yatırım konularına göre dağılımını içeren veriler Çizelge 5.41’de verilmiştir. Buna göre 330 projenin (132.725.892,18 TL) 244 tanesi kültürel miras (100.224.080,59 TL), 25 tanesi sanat (10.124.125,90 TL), 24 tanesi yaratıcı hizmetler (17.983.619,61 TL, 17 tanesi kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (1.505.374,00 TL), 12 tanesi kültür endüstrileri (1.668.683,84 TL), 2 tanesi kültür endüstrileri ve sanat (254.375,00 TL) ve son olarak 2 tanesi de kültürel miras ve kültür ekonomisi (303.473,58) sınıfında yer almıştır. Ayrıca 330 projenin %75.51’ini kültürel miras, %7.63’ünü sanat, %1.26’sını kültür endüstrileri, %13.55’ini yaratıcı hizmetler, %1.13’ünü kültürel miras ve yaratıcı hizmetler, % 0.50’sini kültürel miras ve sanat, %0.23’ünü kültürel miras ve kültür endüstrileri ve son olarak %0.19’unu kültür endüstrileri ve sanat oluşturmuştur. En fazla yatırım kültürel miras ile yaratıcı hizmetler sınıfındaki projelere aktarılmıştır. Van İline ait tüm kültür ekonomisi sınıfındaki projelerin detaylı analizi EK A-11’de verilmiştir.

Hibe desteği ve yatırımların fonksiyonel olarak dağılımlarına bakıldığında ise; fiziki altyapı olarak 80 projenin (79.712.076,57 TL) 48 tanesi kültürel miras (55.373.399,05 TL), 4 tanesi sanat (5.802.697,00 TL), 6 tanesi kültür endüstrileri (630.813,46 TL), 1 tanesi kültür endüstrileri ve sanat (140.575,00 TL) ve 21 tanesi yaratıcı hizmetler (17.764.592,06) sınıfında değerlendirilmiştir. Restorasyon kapsamında 50 projenin (34.559.214,93 TL) 33 tanesi kültürel miras (33.053.840,92 TL), 17 tanesi ise kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (1.505.374,00 TL) sınıfında yer almıştır. Kültürel etkinlik olarak 3 projenin (298.017,55 TL) 1 tanesi kültür endüstrileri ve sanat, 2 tanesi ise yaratıcı hizmetler (184.217,55 TL) sınıfında değerlendirilmiştir. İçerik kapsamında 16 projenin (2.368.620,40 TL) 9 tanesi kültürel miras ((1.534.653,37 TL), 4 tanesi kültür endüstrileri, 1 tanesi yaratıcı hizmetler (34.810,00 TL), 2 tanesi ise kültürel miras ve kültür endüstrileri (303.473,58 TL) sınıfında değerlendirilmiştir.

Çizelge 5.41 Van iline ait projelerin yatırım konularına göre dağılımını

KÜLTÜR EKONOMİSİNE GÖRE	FONKSİYONLARINA GÖRE							
	FİZİKİ ALTYAPI	RESTORASYON	ETKİNLİK	İÇERİK	KÜLTÜREL-BEŞERİ	GELENEKSEL/TARIMSAL ÜRETİM	GELENEKSEL YAPI MALZEMESİ ÜRETİMİ	TOPLAM (TL)
KM	48 PROJE (55.373.399,05)	33 PROJE (33.053.840,92)	-	9 PROJE (1.534.653,37)	38 PROJE (3.812.264,49)	114 PROJE (6.054.945,27)	2 PROJE (394.977,49)	244 PROJE (100.224.080,59)
S	4 PROJE (5.802.697,00)	-	-	-	21 PROJE (4.321.428,90)	-	-	25 PROJE (10.124.125,90)
KM ve S	-	-	-	-	4PROJE (663.160,00)	-	-	4 PROJE (663.160,00)
KE	6 PROJE (630.813,46)	-		4 PROJE (495.683,45)	2PROJE (542.186,93)	-	-	12 PROJE (1.668.683,84)
KE ve S	1 PROJE (140.575,00)	-	1 PROJE (113.800,00)	-	-	-	-	2 PROJE (254.375,00)
YH	21 PROJE (17.764.592,06)	-	2 PROJE (184.217,55)	1PROJE (34.810,00)	-	-		24 PROJE (17.983.619,61)
KM ve YH	-	17 PROJE (1.505.374,00)	-		-	-		17 PROJE (1.505.374,00)
KM ve KE	-	-	-	2PROJE 303.473,58)		-	-	2 PROJE 303.473,58)
TOPLAM	80 PROJE (79.712.076,57)	50 PROJE (34.559.214,93)	3 PROJE (298.017,55)	16 PROJE (2.368.620,40)	65 PROJE (9.338.040,02)	114 PROJE (6.054.945,27)	2 PROJE (394.977,49)	330 PROJE (132.725.892,18)
KM: Kültürel Miras, KE: Kültür Endüstrileri, YH: Yaratıcı Hizmetler, S: Sanat								

Kültürel miras kapsamında 114 proje (6.054.945,27) geleneksel/tarımsal üretim ile 2 proje (394.977,49 TL) geleneksel yapısal üretim yatırımları olarak değerlendirilmiştir. Buna göre 330 projenin % 60.06'sı fiziki altyapı, %26.04'ü restorasyon, %7.04'ü kültürel ve beşeri yatırımlar, %4.56'sı geleneksel/tarımsal üretim, %1.75'i içerik, %0.38'i geleneksel yapı malzemesi üretimi ve son olarak %0.14'ü etkinlik yatırımlarını içermektedir. En fazla destek; fiziki altyapı, restorasyon, kültürel ve beşeri ile geleneksel/tarımsal üretim yatırımlarına sağlanmıştır.

Farklı aktörlerin yatırımlarının konularına göre dağılımı da Çizelge 5.42'de verilmiştir. Buna göre DAKA fiziki altyapı olarak; 8 proje (34.938.870,60 TL) kültürel miras (3 proje somut miras, 3 proje gastronomi ve 2 proje el sanatları), 1 proje (75.635,46 TL) kültür endüstrileri (film endüstrisi) ve 1 proje (13.034.000,00 TL) yaratıcı hizmetler (mimarlık ve tasarım) kapsamında toplam 10 projeye 48.048.506,06 TL hibe desteği sağlamıştır. Restorasyon kapsamında; 3 proje (2.346.644,30 TL) kültürel miras (somut miras) ve 1 proje (55.800,00 TL) kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (somut miras ve mimarlık) kapsamında toplamda 4 projeye 2.904.644,30 TL, içerik olarak; 5 proje (317.816,89 TL) kültürel miras (2 somut miras, 2 gastronomi ve 1 tane somut olmayan kültürel miras) ve 3 proje (80.576,04 TL) kültür endüstrileri (2 film endüstrisi, 1 yayıncılık ve basılı medya) kapsamında toplam 8 projeye 398.392,93 TL hibe desteği sağlamıştır. Kültürel ve beşeri olarak; 8 projeye (383.268,33 TL) kültürel miras (5 gastronomi, 1 somut olmayan kültürel miras ve 2 el sanatları), 3proje (27.953,70 TL) sanat (sahne sanatları) kapsamında toplam 11 projeye 410.221,93 TL ve son olarak geleneksel ürünler-geleneksel yapı malzemesi üretimi kapsamında 2 projeye 394.977,49 TL hibe desteği sağlamıştır. Bu sınıflandırma sonucunda DAKA toplamda 35 projeye 51.654.542,81 TL destek sağlamıştır.

DAP fiziki alt yapı olarak; 3 proje (8.530.788,43 TL) kültürel miras (1 gastronomi, 2 somut miras), içerik kapsamında 3 proje (917.856,57 TL) kültürel miras (1 gastronomi, 2 somut miras) olarak toplamda 6 projeye 9.448.645,00 TL hibe desteği sağlamıştır. Buna göre DAKA fiziki alt yapı, kültürel-beşeri ve içerik projelerine DAP ise fiziki alt yapı ve kültürel-beşeri projelerine daha fazla destek sağlamıştır.

Çizelge 5.42 Van iline ait projelerin aktörlere ve yatırım konularına göre dağılımı

K.E SINIF	FONKSİYONLARINA GÖRE							
	FİZİKİ ALTYAPI	RESTORASYON	ETKİNLİK	İÇERİK	KÜLTÜREL-BEŞERİ	GELENEKSEL/ TARIMSAL ÜRETİM	GELENEKSEL YAPI MALZEMESİ ÜRETİMİ	TOPLAM (TL)
KM	8PROJE DAKA(34.938.870,60) 3 PROJE DAP(8.530.788,43) 17 PROJE SODES(2.532.650,07) 1 PROJE KDRP(300.000,00) 11 PROJE KTB(6.869.034,66) 1 PROJE VGM(117.410,00) 7 PROJE AB (2.084.645,29)	3 PROJE DAKA(2.346.644,30) 12 PROJE KTB(14.836.929,01) 17 PROJE VGM(15.420.218,07) 1 PROJE AB(450.049,55)	-	5 PROJE DAKA(317.816,89) 3 PROJE DAP(917.856,57) 1 PROJE AB(298.979,91)	8 PROJE DAKA(383.268,33) 9 PROJE SODES(1.291.502,60) 1PROJE KDRP(380.000,00) 20 PROJE AB(1.757.493,56)	114 PROJE AB(6.054.945,27)	2 PROJE DAKA(394.977,49)	26 PROJE DAKA(38.380.577,51) 6 PROJE DAP(9.448.645,00) 26 PROJE SODES (3.854.152,67) 2 PROJE KDRP(680.000,00) 23PROJE KTB(21.705.963,67) 18 PROJE VGM(15.537.628,07) 143 PROJE AB(10.646.113,58)
S	3 PROJE SODES(492.697,00) 1 PROJE KTB (5.310.000,00)	-	-	-	3 PROJE DAKA(27.953,70) 13 PROJE SODES(4.117.315,00) 1 PROJE KDRP(100.000,00) 4 PROJE AB(76.160,20)	-	-	3 PROJE DAKA(27.953,70) 1 PROJE KTB (5.310.000,00) 16 PROJE SODES (4.610.012,99) 1 PROJE KDRP(100.000,00) 4 PROJE

								AB(76.160,20
KM ve S	-	-	-	-	4 PROJE SODES(663.160,00)	-	-	4 PROJE SODES(663.160,00)
KE	1PROJE DAKA(75.635,46) 5 PROJE SODES (555.178,00)	-		3 PROJE DAKA(80.576,04) 1 PROJE AB(415.107,41)	2 PROJE AB(542.186,93)	-	-	4 PROJE DAKA(156.211,50) 5 PROJE SODES (555.178,00) 3 PROJE AB(957.294,34)
KE ve S	1 PROJE SODES (140.575,00)	-	1 PROJE SODES(113.800,00)	-	-	-	-	2 PROJE SODES (254.375,00)
YH	18 PROJE SODES(3.530.592,06) 1 PROJE DAKA(13.034.000,00) 2 PROJE KDRP(1.200.000,00)	-	1 PROJE SODES(25.350,00) 1 PROJE AB(158.867,55)	1 PROJE KTB(34.810,00)	-	-		19 PROJE SODES(3.555.942,06) 1 PROJE DAKA(13.034.000,00) 2 PROJE KDRP(1.200.000,00) 1PROJE KTB(34.810,00) 1 PROJE AB(158.867,55)
KM ve YH		1 PROJE DAKA(55.800,00) 9 PROJE KTB(837.509,00) 7 PROJE VGM(612.065,00)	-		-	-		1 PROJE DAKA(55.800,00) 9 PROJE KTB(837.509,00) 7 PROJE VGM(612.065,00)
KM ve	-	-	-	2 PROJE		-	-	2 PROJE

KE				AB(303.473,58)				AB(303.473,58)
TOP.	10 PROJE DAKA(48.048.506,06) 3 PROJE DAP(8.530.788,43) 44 PROJE SODES(7.251.692,13) 3 PROJE KDRP(1.500.000,00) 12 PROJE KTB(12.179.034,66) 1 PROJE VGM(117.410,00) 7 PROJE AB(2.084.645,29)	4 PROJE DAKA(2.904.644,30) 21PROJE KTB (15.674.438,01) 24 PROJE VGM(16.032.283,07) 1 PROJE AB(450.049,55)	2 PROJE SODES(139.150,00) 1 PROJE AB(158.867,55)	8 PROJE DAKA(398.392,93) 3 PROJE DAP(917.856,57) 1 PROJE KTB(34.810,00) 4 PROJE AB(1.017.560,90)	11 PROJE DAKA(410.221,93) 26 PROJE SODES(6.071.977,60) 2 PROJE KDRP(480.000,00) 26 PROJE AB(2.375.840,49)	114 PROJE AB(6.054.945,27)	2 PROJE DAKA(394.977,49)	35 PROJE DAKA (51.654.542,81) 6 PROJE DAP(9.448.645,00) 72 PROJE SODES(13.462.819,73) 5 PROJE KDRP(1.980.000,00) 34 PROJE KTB(27.888.282,67) 25 PROJE VGM(16.149.693,07) 153 PROJE AB(12.141.909,56)
GNL TOP.	80PROJE (79.712.076,57)	50PROJE (34.559.214,93)	3PROJE (298.017,55)	16PROJE (2.368.620,40)	65PROJE (9.338.040,02)	114PROJE (6.054.945,27)	2 PROJE (394.977,49)	330PROJE (132.725.892,18)
KM: Kültürel Miras, KE: Kültür Endüstrileri, YH: Yaratıcı Hizmetler, S: Sanat AB: Avrupa Birliği, DAKA: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, DAP: Doğu Anadolu Projesi Bölge Daire Başkanlığı, KTB: Kültür ve Turizm Bakanlığı, VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü, SODES: Sosyal Destek Programı (Kalkınma Bakanlığı) , KDRP: Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (İçişleri Bakanlığı)								

Kalkınma Bakanlığı SODES kapsamında fiziki altyapı olarak; 17 Proje (2.532.650,07) kültürel miras (12 somut miras, 5 el sanatları), 3 proje (492.697,00) sanat (sahne sanatları), 5 proje (555.178,00 TL) kültür endüstrileri (film endüstrisi), 1 proje (140.575,00 TL) kültür endüstrileri ve sanat (film endüstrisi ve sahne sanatları), 18 PROJE (3.530.592,06 TL) yaratıcı hizmetler (kültür ve eğlence hizmetleri/kültür merkezleri), kapsamında 44 projeye 7.251.692,13 TL destek sağlamıştır. ,Kültürel ve beşeri yatırımlar kapsamında; 9 proje (1.291.502,60) kültürel miras (4 somut olmayan kültürel miras, 5 el sanatları), 13 proje (4.117.315,00) sanat (8 sahne sanatları, 5 sahne sanatları ve görsel sanatlar), 4 proje (663.160,00) kültürel miras ve sanat (2 el sanatları ve sahne sanatları, 1 el sanatları, sahne sanatları ve görsel sanatlar, 1 somut olmayan kültürel miras ve sahne sanatları) olarak toplam 26 projeye 6.071.977,60 TL destek sağlamıştır. Etkinlik olarak; 1 proje (113.800,00 TL) kültür endüstrileri ve sanat (film endüstrisi ve sahne sanatları)1 proje (25.250,00 TL) yaratıcı hizmetler (kültür ve eğlence hizmetleri/şenlik) olarak toplam 2 projeye 139.150,00 TL hibe desteği sağlamıştır. Bu sınıflandırma sonucunda Kalkınma Bakanlığı SODES kapsamında toplamda 72 projeye 13.462.819,73 TL destek sağlamıştır. Buna göre Kalkınma Bakanlığı fiziki alt yapı ve kültürel-beşeri projelerine daha fazla destek sağlamıştır.

İçişleri Bakanlığı KDRP fiziki altyapı olarak; 1 proje (300.000,00 TL) kültürel miras (somut miras) 2 proje (1.200.000,00 TL) yaratıcı hizmetler (kültür ve eğlence hizmetleri/kültür merkezleri) kapsamında 3 projeye 1.500.000,00 TL, kültürel ve beşeri yatırımlar olarak; 1 proje (380.000,00 TL) kültürel miras (gastronomi), 1 proje (100.000,00 TL) sanat (sahne sanatları) kapsamında 2 projeye 480.000,00 TL destek sağlamıştır. İçişleri Bakanlığı KDRP kapsamında 5 projeye 1.980.000,00 TL hibe desteği sağlamıştır. Buna göre İçişleri Bakanlığı fiziki alt yapı ve kültürel-beşeri projelerine daha fazla destek sağlamıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı fiziki alt yapı olarak; 11 proje (6.869.034,66 TL) kültürel miras (somut miras), 1 proje (5.310.000,00 TL) sanat (sahne sanatları) kapsamında 12 projeye 12.179.034,66 TL, restorasyon olarak; 12 PROJE (14.836.929,01 TL) kültürel miras (somut miras), 9 proje (837.509,00 TL) kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (somut miras ve mimarlık) kapsamında 21 projeye 15.674.438,01 TL ve son olarak içerik kapsamında ise 1 projeye yaratıcı hizmetler (mimarlık) olarak 34.380,00 TL hibe desteği

sağlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı toplamda 34 projeye 27.888.282,67 destek sağlamıştır. Buna göre en fazla desteği fiziki alt yapı ve restorasyon projeleri almıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü fiziki altyapı olarak; kültürel miras (somut miras) kapsamındaki 1 projeye 117.410,00 TL, restorasyon olarak; 17 PROJE (15.420.218,07 TL) kültürel miras (somut miras) ve 7 PROJE (612.065,00 TL) kültürel miras ve yaratıcı hizmetler (somut miras ve mimarlık) olarak 24 projeye 16.032.283,07 TL destek sağlamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü 25 projeye 16.149.693,07 TL destek sağlamıştır. Buna göre en fazla desteği restorasyon projeleri almıştır.

AB fiziki altyapı olarak; kültürel miras (2 gastronomi, 3 el sanatları, 2 somut miras), kapsamında 7 projeye 2.084.645,29 TL, restorasyon olarak kültürel miras (somut miras) kapsamında 1 projeye 450.049,55 TL, etkinlik olarak yaratıcı hizmetler (kültür ve eğence hizmetleri/festivaller) kapsamında 1 projeye 158.867,55 TL, geleneksel/tarımsal üretim olarak kültürel miras kapsamında (gastronomi)114 projeye 6.054.945,27 TL hibe desteği sağlamıştır.  zerik olarak; 1 proje (298.979,91 TL) kültürel miras (somut miras), 1 proje (415.107,41 TL) kültür endüstrileri (yayıncılık ve basılı medya) ve 2 proje (303.473,58 TL) kültürel miras ve kültür endüstrileri (somut miras ile yayıncılık ve basılı medya) kapsamında toplamda 4 projeye 1.017.560,90 TL destek sağlamıştır. Son olarak kültürel ve beşeri yatırımlar olarak; 20 proje ((1.757.493,56) kültürel miras (2 gastronomi, 15 el sanatları, 3 somut miras), 4 proje (76.160,20) sanat (1 görsel sanatlar, 1 sahne sanatları, 2 sahne sanatları ve görsel sanatlar) ve 2 proje (542.186,93 TL) kültür endüstrileri (1 film endüstrisi,1 yayıncılık ve basılı medya) kapsamında toplamda 26 projeye 6.071.977,60 TL hibe desteği sağlamıştır. AB 153 projeye 12.141.909,56 TL destek sağlamıştır. Buna göre en fazla desteği geleneksel tarımsal üretim ve kültürel-beşeri projeleri almıştır.

Ulusal ve Uluslararası aktörler; geleneksel tarımsal/üretim, fiziki alt yapı, kültürel-beşeri ve restorasyon faaliyetleri kapsamında en fazla kültürel mirasa, sanata ve yaratıcı hizmetlere yatırım yaptığı görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

20. yüzyılın ortalarından sonra dünyada değişime uğrayan kalkınma anlayışı beşeri sermayeyi de dikkate alan bir yapıya dönüşmüştür. Bu yapıyla teknoloji, bilgi, yaratıcılık ve kültürü esas alan ekonomik yapı (kültür ekonomisi) kentlerde kültür eksenli kentsel stratejiler aracılığıyla uygulanmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye’de; kalkınma anlayışının 1980’den sonra değişmesiyle ve kalkınmaya yön veren aktörlerin çeşitlenmesiyle birlikte kültüre yönelik bakış açısında değişimlerin yaşandığı, kültürün doğrudan olmasa da dolaylı olarak yatırım alanı olarak değelerdirilerek araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Bu doğrultuda tez çalışmasında Van ilinin kalkınma sorununa kültür ekseninden bakılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamdan kalkınma politikaları kültür ve beşeri kalkınma endeksinden değerlendirilerek ulusal ve uluslararası aktörler bazında kalkınma politikaları, stratejiler ve mali destek ve hibe programları incelenmiştir. Buna göre Van ilinde uluslararası aktörler olarak AB, ulusal aktörler olarak da; Kalkınma Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Turizm ve Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, DAP ve DAKA’nın kalkınma politikalarında önemli aktör oldukları ve benimsemiş oldukları amaçlar doğrultusundaki stratejilerle yapmış oldukları desteklerin örtüştüğü görülmektedir.

Çalışmanın 4. bölümünde orataya konduğu gibi Van ilinin ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri açılardan kalkınma sorunu ile karşı karşıya olduğu açıkça görülmektedir. Van’ın bu tablosu karşısında merkezi ve yerel yönetimler ile uluslararası aktörlerin Van’a yönelik bakış açıları kalkınma planları, stratejileri ve yatırımlarında farklılıklar sergilemektedir. Ulusal aktörler olarak; merkezi yönetimlerden Kalkınma Bakanlığı,

Turizm Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü, yerel yönetimlerden Van İl Özel İdaresi, merkez ve ilçe Belediyeler ile bölgesel aktörlerden DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve DAKA, uluslararası aktörlerden ise AB Van'ın kalkınma sorununu farklı değerlendirmiştir. Özellikle Türkiye ölçeğindeki kalkınma anlayışının merkezi düzeyden yerel düzeye kaymasıyla birlikte kalkınma; ekonomik boyuttaki nicel göstergelerle değerlendirilmiş, beşeri ve kültürel boyut göz ardı edilerek kalkınmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri boyutları bir bütün olarak değerlendirilmemiştir. Ulusal ve bölgesel politikalarda kalkınmada öncelikle ekonomik boyuta ağırlık verilmiştir.

Türkiye'de kalkınma politikalarında doğrudan söz sahibi olan ve ulusal düzeyde en önemli aktörlerden biri olan DPT'nin 1980 sonrasında izlenen Küresel ekonomiye eklemlenmeye yönelik politikalar sonucu yapısal dönüşüme uğrayarak 2011 yılında kapanması ve yerine Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması kalkınma anlayışında bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Özellikle 1980-2000 yılları arasında uluslararası aktörlerden IMF ve Dünya Bankası'nın da etkili olduğu süreçte Türkiye'de neo-liberal ekonomik politikalar benimsenmeye başlanmış ve serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu dönemde ayrıca 1999 yılında Türkiye'nin AB tam üyeliğine adaylığının kabul edilmesi, 2004 yılında Brüksel Zirvesi ile siyasi kriterlerin yeterli ölçüde karşılandığına dair olumlu görüşün verilmesi ve Türkiye'nin 2005 yılında AB müzakerelerine tam olarak başlamasıyla birlikte AB, uluslararası aktörlerden en etkili olarak kalkınma politikalarına etki etmeye başlamıştır. Özellikle AB uyum süreci ile birlikte bölgesel politikalar önem kazanmaya başlamış, bu politikaların bölgesel düzeyde planlamasından ve uygulanmasından sorumlu olarak 2006 yılında Kalkınma Ajansları, 2011 yılında ise DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Bu değişimler sonucunda bütüncül-ulusal kalkınma anlayışı bölgesel kalkınma anlayışına, kalkınma politikalarına yön veren merkezi aktörler ise yerini bölgesel ve yerel aktörlere bırakmıştır.

Türkiye'deki kalkınma politikalarında kültür politikaları milli kültür vurgusundan zaman içinde AB uyum süreci ile birlikte kültürel çeşitlilik vurgusuna kayarak ekonomik ve sosyal boyutta kültür önemli görülmeye başlamıştır. Ancak, kalkınma planlarına baktığımızda ulusal ve bölgesel kalkınma anlayışında kültür alanını geliştirmek

doğrudan hedef olarak benimsenmemiştir. Kalkınma ağırlıklı olarak ekonomik boyutta değerlendirilmiştir. Kültür ekonomisine yönelik bileşenler ise turizm çatısında ele alınarak turizm sektörünün canlandırılması amaçlanmıştır. Beşeri kalkınma ise, kalkınma hedeflerinde yer almış olmasına rağmen birinci öncelik olmamıştır. Buna göre kalkınma anlayışında net bir beşeri kalkınma hedefi bulunmamaktadır. Bölgesel ölçekteki kalkınma politikaları da ağırlıklı olarak ekonomik yapıyı harekete geçirecek, besleyecek ve tetikleyecek bir bakış açısını benimsemiş; bu doğrultuda tarım, sanayi ve turizm sektörlerinin geliştirilmesine öncelik veren bölge planları oluşturulmuştur. Kültür ise özellikle tarım ve turizm sektörlerini besleyen yatırım alanı olarak değerlendirilerek bu sektörler için araçsallaştırılmıştır.

Ulusal ve bölgesel ölçekte planlama ve kalkınma anlayışındaki bu değişimler doğrultusunda Van ilindeki kalkınma sorunu ulusal ve uluslararası aktörlerin mali destek ve politikaları bazında değerlendirilmiştir. Buna göre Van iline sağlanan desteklerde uluslararası aktörlerden AB; bölgesel politikalar kapsamında sektörel gelişme ve büyüme merkezlerinin geliştirilmesi, insan hakları bilincinin yaygınlaştırılması, eğitim olanaklarının geliştirilmesi, kırsal kalkınma bazında tarım sektörünün iyileştirilmesi, dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik hayata katılımının artırılması ve AB uyum sürecine yönelik olarak kurumsal kapasitenin oluşturulmasına yönelik yatırımlara öncelik tanımaktadır. Bu çerçevede AB'nin Van ilinde ağırlıklı olarak insan hakları, dezavantajlı gruplara ve bölgesel gelişmeye yönelik politikalara öncelik verdiği ifade edilebilir.

Merkezi yönetim çatısında ulusal aktörlerden olan Kalkınma Bakanlığı ise SODES Programları ile ekonomik kalkınma ile birlikte beşeri sermayeye kültürel yatırımlarla öncelik tanımıştır. İçişleri Bakanlığı KDRP kapsamında Türkiye'de sosyal sorun olan yerinden edilmiş kişilere yönelik istihdam ağırlıklı projelere destek vererek zorunlu göçten mağdur olan kişilerin hem sosyal hayata hem de ekonomik hayata geçişine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Kültür Turizm Bakanlığı stratejik amaçlar doğrultusunda oluşturmuş oldukları kültür politikalarında tarihsel, kültürel ve doğal miras değerlerine sahip çıkarak bu değerleri topluma ve dünyaya yeniden kazandırmayı amaçlamıştır.

Bölge planlarındaki kalkınma hedeflerine yönelik mali destek ve yatırımlar sağlayan DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ise Doğu Anadolu Bölgesindeki mevcut ekonomik ve sosyal sorunlara yönelik belirlemiş olduğu politikalarla; tarım ve sanayi sektörünü geliştirmeyi, sosyal ve beşeri kalkınmayı kültürel yatırımlarla desteklemeyi amaçlamıştır. TRB2 bölgesinden sorumlu olan DAKA ise; TRB2 Bölge Planları kapsamında sanayi, KOBİ, turizm, büyüme merkezleri /cazibe merkezlerine yönelik projeler ile bölgede bulunan illerin doğal ve ekonomik potansiyellerinin araştırılmasını ve kamu kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesini desteklemiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kalkınma Bakanlığı SODES Programı ulusal ve yerel düzeyde tarihsel, kültürel ve doğal koruma alanları ve kültür merkezleri ile kültürel miras ve yaratıcı hizmetler kapsamında doğrudan kültür politikaları oluşturmuştur. Diğer programlarda ise kültür; beşeri kalkınma, sosyal kalkınma, turizm alt ve üst yapı çalışmaları, dezavantajlı gruplarda sosyal haklar ve istihdam olanakları, tarım ve eğitim başlıkları içinde yer almıştır. Bu noktada aktörlerin kültürü ekonomik kalkınmada daha etkili addedilen diğer sektörleri geliştirmekte bir araç olarak kullandığı görülmektedir.

Aktörlerin kültürel yatırımlarına baktığımızda her bir aktörün belirlenmiş olduğu strateji ve planlar doğrultusunda Van İline yatırım yaptığı görülmektedir. Buna göre ulusal aktörlerden doğrudan kültür politikaları oluşturan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı (2007-2013) kapsamında “Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi” olarak Van İlini kültür ve turizm ekseninden değerlendirmiştir. Ancak yatırımların içerikleri incelendiğinde; kültürel miras kapsamında tarihi, kültürel ve doğal miras alanlarını turizme kazandırmak adına altyapı ve restorasyonuna yönelik yatırımlar yapıldığı ve kültür turizminin öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bakanlığın yapmış olduğu yatırımlar kültür ekonomisi sınıflamasında yer almasına rağmen aslında asıl niyet turizm değerlerinin ortaya çıkarılması ve kültür ekseninden turizmin canlandırılmasıdır. Hedeflenen “Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi” Van İline ait Urartu mirasının korumayı ve yaşatmayı hedeflemenin yanı sıra Van’ı bölgenin turizme yönelik çekim merkezine dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda somut miras kapsamında fiziki alt yapı ve restorasyon projelerini desteklemektedir. Buna göre Kültür ve Turizm Bakanlığı kültürü turizmi canlandıracak bir yatırım aracı

olarak görmektedir. Doğrudan kültüre yönelik yapılan yatırımlar aslında turizm ekseninden bir kalkınmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kültürden çok turizmi öne çıkardığı görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ise 2015-2019 Strateji Planında "Vakıf Kültür Varlıklarını İhya Etmek ve Korumak" amacına yönelik olarak restorasyona yönelik yatırımlara destek vererek Van ilinde bulunan kültürel varlıkları gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır ve bu nedenle restorasyon projelerine önem vermektedir. Yatırımlar doğrultusunda Müdürlüğün vakıf bilincine yönelik olarak kültürel değerlere vurgu yaptığı, kentin kültürel ve tarihi mirasını yaşatmayı ve korumayı amaçladığı görülmektedir.

Kalkınma politikalarında önemli bir aktör olan Kalkınma Bakanlığı ise kalkınma sorununu ağırlıklı olarak ekonomik boyutta değerlendirmektedir. Özellikle Kalkınma Bakanlığı'nın ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlamış olduğu plan ve stratejiler bölgenin ekonomik kalkınmasına öncelik verdiği ve yatırım programlarının da ekonomik kalkınmaya yönelik alanlara odaklandığı görülmektedir. Bu plan ve stratejilerde Van ilinin kalkınmasına yönelik hedefler ve Van'a biçilen roller net şekilde okunmaktadır. Buna göre ulusal düzeyde DPT tarafından hazırlanan 9. Kalkınma Planı "Cazibe Merkezleri", bölgesel düzeyde DPT tarafından hazırlanan DAP 2000 Ana Planı, "Çekim Merkezi", Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023 Planı, "Bölgesel Çekim Merkezleri" ve "Kültür Turizmi Destinasyonları ve Gelişim Bölgeleri", DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP) 2014-2018 Eylem Planı "Cazibe Merkezi/Büyüme Merkezi" ve DAKA tarafından hazırlanan TRB2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı ile yerel düzeyde hazırlanan Van İli ve İlçeleri Vizyon 2023 Ortak Akıl ve Stratejik Eylem Planı "Ticari, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez Kent" olarak bölgesel düzeyde Van iline iki farklı rol biçmektedir. Bunlardan ilki ekonomik kalkınmada itici güç olan "Ticari, Hizmetler ve Sanayi Kapsamında Bölgesel Çekim Merkezi", diğeri ise turizm ekseninde "Kültür Turizmi Merkezi"dir. Her iki rolde de kültür doğrudan kalkınma aracı olarak değerlendirilmemiştir. Özellikle "Kültür Turizmi Merkezi" hedefi, kültürün turizm altında değerlendirildiğinin ve turizm için kültürün önemli olduğunun göstergesidir. Ayrıca DAKA'nın Cazibe Merkezi Destekleme Programı kapsamındaki Van ilinde yatırım olarak yapmış olduğu Urartu Müzesi ve

Tuşba Fuar Merkezi projeleri mimari tasarım açısından kente önemli katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle Urartu Müzesi kültürel yapı olarak müze işlevinin yanında mimari yapısındaki farklılık ile *flag-ship* proje imajı sergilemektedir. Aynı şekilde Tuşba Fuar Merkezide bu kategoride değerlendirilebilir. Bu iki proje Van ilinin cazibe ve turizm merkezi olarak değerlendirildiğin somut göstergesidir.

Kalkınma politikaları doğrultusunda Van iline ait kültürel yatırımlarda Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen SODES; sosyal, kültürel ve istihdama yönelik olarak kültür merkezleri inşası, tiyatro, resim, müzik kursları, el sanatları kapsamında mesleki eğitim kursları ve sosyo-kültürel etkinlikleri içermektedir. Buna göre Kalkınma Bakanlığı'nın kalkınma anlayışında beşeri sermayeyi önemseydiği görülmektedir. Bakanlık bu program kapsamında kültüre yönelik olarak hem fiziki ve hem de beşeri yatırımlar yapmaktadır. Buna göre Bakanlığın kalkınmada ekonomik ve beşeri kalkınma boyutuyla birlikte SODES kapsamında kültüre yönelik doğrudan yapmış olduğu yatırımlarla kültürel kalkınmaya da önem verdiği ifade edilebilir.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kültürel yatırımlar olarak; kırsal ve beşeri kalkınma çatısında yöresel ürünlerde markalaşma, kütüphane inşası ve kültürel miras değerlerinin turizme kazandırılmasına yönelik yatırımları desteklemektedir. Bu yatırımlarda kültürel değerler kırsal kalkınma ve turizm için araçsallaştırılmaktadır. TRB2 düzeyinde DAKA yatırımlarında ise yöresel ürünlerin tanıtılması ve geliştirilmesine yönelik olarak kırsal kalkınma politikalarının desteklendiği görülmektedir. Ayrıca fuar ve müze inşası ile tarihsel, kültürel ve doğal mirasının korunması, tanıtılması ve turizme kazandırılması bölgesel düzeyde cazibe merkezi ve kültür turizm merkezi rolünün benimsenerek hayata geçirildiğini göstermektedir. SODES'in doğrudan kültüre yatırımlar yaptığı ancak DAP ve DAKA yatırımlarında kültürün turizm ve kırsal kalkınma çatısında değerlendirildiği net olarak okunmaktadır.

Van ilinin sosyo-ekonomik problemleri ile özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan terör olaylarının olumsuz etkilerini azaltmak ve iyileştirmek adına İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen KDRP ise; sosyal, kültürel ve istidama yönelik yatırımlar içermektedir. Bu yatırımlarda kültür kırsal kalkınma ve turizm çatısında yer almaktadır.

Uluslararası aktörlerden en önemlisi olan AB, Van İline yönelik destekleri ile AB bölge politikalarını yansıtmaktadır. Destek programlarında kültürel yatırım olarak değerlendirilen projeler istihdama yönelik olarak kırsal kalkınma, sosyal kalkınma ve beşeri kalkınma politikalarını içermektedir. Van İlinin sosyo-ekonomik boyutu dikkate alınarak sağlanan destekler de beşeri sermayeye yatırım yapıldığı görülmektedir.

Yerel aktörlerden Belediyelerin ise stratejik planlarında kültüre yönelik doğrudan ve dolaylı olarak politikalar geliştirmekte oldukları gözlenmektedir. Ancak burada önemli bir nokta Belediyelerin geliştirdiği politikaların belediye yönetimdeki siyasi partilerin politikalarıyla da doğrudan ilişkili olmasıdır. AKP yönetimdeki Tuşba Belediyesi kültür politikaları açısından kültürel değerler üzerinden politikalarını şekillendirirken, HDP yönetimindeki Van Büyükşehir Belediyesi, İpekyolu Belediyesi, Edremit Belediyesi ve Erciş Belediyesi ile diğer belediyeler kültürel değerlerle birlikte Kürt kimliği üzerinden politikalarını şekillendirmektedir. Ayrıca HDP yönetimindeki Belediyelerin net bir kültür politikası belirleyerek sosyal kalkınma ile bu politikaları birbirine entegre etmeyi hedeflediği açıkça görülmektedir. Özellikle Van Büyükşehir Belediyesinin 2010-2014 dönemini kapsayan strateji planında belirtilen “kültürel kalkınma” hedefinde; Van kentinin kültürel değerlerinin günlük hayata yansması, doğal ve tarihi değerlerin korunması, kültürel canlılığın oluşturması, Va’nın tarih ve kültür kenti olması ve turizm potansiyelinin artırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yerel yönetimin kültür ve kalkınma ilişkisini dikkate aldığına önemli bir göstergesidir.

Ulusal ve uluslararası aktörlerin arasındaki ilişkiye baktığımızda; Kalkınma Bakanlığı, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve DAKA arasında ulusal ve bölgesel planlarda belirlenen kalkınma hedeflerinde uyum olduğu görülmektedir. Bu planlar doğrultusunda Van iline sağlanan hibe destekleri Van’ın “Cazibe Merkezi, Bölgesel Çekim Merkezi ile Ticari, Hizmetler ve Sanayi Sektörlerine Dayalı Bölgesel Merkez Kent” olma hedefine yöneliktir. Kalkınma Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında da “Kültür Turizmi Destinasyonları ve Gelişim Bölgeleri” ile “Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi” hedeflerinin örtüştüğü ve bu hedeflere yönelik yatırımların yapıldığı görülmektedir. AB bölge politikaları kapsamında “Bölgesel Çekim Merkezleri” hedefi doğrultusunda BROP ve RYSOP projeleri ile IPARD kırsal kalkınma projeleri, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve DAKA’nın bölge politikaları ve yatırımları ile

uyuşmaktadır. Ayrıca İçişleri Bakanlığı'nın "Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi (KDRP)" ile AB'nin "Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı (VAN-IDP)" aynı amaç doğrultusunda yerinden edilmiş kişilere yönelik hibe desteği sağlamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ise kurumsal hedeflerine yönelik yatırımlar gerçekleştirmiştir. Burada önemli bir nokta her bir aktörün kendi politikalarına göre yapmış olduğu yatırımlarla diğer aktörlerin yatırımlarının birbirini destekler nitelikte olması gerektiğidir. Bu yapı için aktörler arası ilişkinin daha net olması gerekmektedir. Ayrıca aktörlerin kalkınma hedefleri de farklılık göstermektedir. Bu farklılık bütünsel bir kalkınma anlayışını desteklemeyerek istikrarsız bir yapı sergileyebilir. Bu nedenle ortak bir kalkınma anlayışı ile hangi sektöre veya sektörlerle öncelik tanınması gerektiği Van'ın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına göre belirlenmelidir.

Ulusal ve uluslararası aktörlerin yapmış olduğu yatırımlarda kültürü farklı değerlendirdikleri görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı kültürü turizmi besleyen yapı olarak değerlendirmektedir. Bakanlığın öncelikli amacı turizm sektörünü geliştirmektir. Bu nedenle kültür, turizmi geliştirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kalkınma Bakanlığı ise kültürü sosyal kalkınma çatısında ele almıştır. Bölgesel aktörlerden DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile DAKA ise kırsal kalkınmayı ve turizm sektörünü geliştirmeye destek olacak yatırım alanı olarak kültürü görmektedir. Buna göre kültür doğrudan bir yatırım alanı olarak görülmemektedir. AB ise beşeri sermayeyi geliştirmeye yönelik olarak kırsal, sosyal ve beşeri kalkınma çatısında kültürü değerlendirmektedir.

Genel olarak Van ilinin kalkınma sorunu ulusal aktörler bazında iki eksenle değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi kalkınmanın ağırlık olarak ekonomik boyutunu temel alan sanayi, ticaret ve hizmetler kapsamında bir kalkınma diğeri ise hizmetler sınıfında yer alan turizm ekseninden bir kalkınma modelidir. Bu iki model bazen birlikte bazen de ayrı olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası aktörlerden AB ise Van ilinin kalkınma sorununu kırsal kalkınma kapsamında beşeri ve sosyal kalkınma ekseninden değerlendirmektedir. Tez konusu kapsamında yapılan araştırmada Van ilinde kalkınmanın kültür ekseninden doğrudan değerlendirmedeği ancak kültürün çoğunlukla turizm ile birlikte ele alındığı söylenebilir. Buna göre turizm üzerinden bir

kalkınma, içinde kültürel değerleri de barındırmakta olup dolaylı olarak kültürel kalkınmayı da etkilemektedir.

Ulusal ve uluslararası aktörler doğrudan olmasa da dolaylı olarak kültürü bir yatırım alanı olarak görmektedir. Ancak Van ilinin mevcut kalkınma sorunlarına baktığımızda sadece kültür ekseninden bir kalkınmanın yeterli ve başarılı olacağı söylenemez. Çünkü kalkınmanın dört bileşinini oluşturan ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri yapılar Van ili için yeterince gelişmemiştir. Sadece ekonomik yapıyı iyileştirmeye yönelik yapılan yatırımlar beşeri, sosyal ve kültürel boyutu; sadece kültüre yönelik yapılan yatırımlar ise diğer kalkınma boyutlarını gözardı ederek bütüncül bir kalkınmayı sağlamayacaktır. Yani, Van ilinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik durumları yeterince iyi değil ise (İGE ve SEGE endeksine göre Türkiye ortalamasının altında) sosyal, beşeri ve kültürel anlamdaki faaliyetlere katılımları da yeterli olmayacaktır. Öncelikle ekonomik yapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi bununla beraber diğer kalkınma boyutlarında desteklenmesi gerekmektedir.

Tez kapsamında ulusal ve uluslararası aktörlerin Van ilinin kalkınma sorununu hangi eksenden ele aldıkları (ekonomik, beşeri, kültürel) 2000-2016 dönemi kapsamında Van iline yapılan yatırımlar çerçevesinde; sektörel, beşeri ve kültürel sınıflamalar doğrultusunda değerlendirildiği için yapılan bu yatırımların Van kentinin sosyo-ekonomik yapısını nasıl etkilediği araştırma dışında kalmıştır. Ancak bu çalışma yatırımların Van kentine sosyo-ekonomik ve kültürel yansımalarının belirlenmesine yönelik olarak gelecekte yapılabilecek araştırmalara altlık oluşturmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada beşeri kalkınma endeksindeki eğitim ve sağlık değişkenlerinin yanısıra yaşam kalitesi, beceri, teknoloji, eşitlik, çevresel sürdürülebilirlik, siyasi yaşama katılım gibi farklı değişkenleri de kapsayan analizler ile özellikle sosyo-mekansal değerlendirmeler için gelecekteki araştırmalara örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak Van ilinin kalkınma sorunu sadece ekonomik boyutta değil aynı zamanda beşeri ve sosyal boyutta da kendini göstermektedir. Özellikle ulusal ve uluslararası aktörlerin Van için belirlemiş olduğu rollerde kalkınma; ekonomik, sosyal, beşeri ve kültürel boyutları ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilmemektedir. Her bir aktör kendi misyonuna göre politika oluşturarak bu politikaları yatırımları ile desteklemektedir. Bu nedenle Van'a yönelik farklı kalkınma araçları oluşmuştur. Bu

noktada önemli olan her bir rol için benimsenen/öngörülen ekonomik kalkınma modelinde, farklı kalkınma araçları ile birlikte kültürel, sosyal ve beşeri sermayeyi de besleyen bir yapının bütünlük içinde (parça parça değil) uygulanmasıdır. Bu model oluşturulduğunda Van'ın kültürel, doğal ve tarihi yapısına yönelik turizm potansiyeli, sanayi ve ticari merkez işlevi ile beşeri sermaye potansiyeli bütünleşerek kalkınma tek bir eksenden sağlanmayarak, birden fazla eksen üzerinden çeşitlenerek kendini besleyen bir sisteme dönüşecektir. Bu sistemle birlikte Van'ın ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı doğrultusunda oluşturulacak olan kültür politikaları da yerelde daha fazla anlam kazanacak ve gelişecektir.

KAYNAKLAR

- [1] Atik, H.A. ve Dolun, L., (2006). Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, ISBN 975-7406-85-6, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaası, Ankara.
- [2] Eser, K. ve Gökmen, Ç.E., (2009). “Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 1(2):41-56.
- [3] Manga, M., Bal, H., Algan, N. ve Kandır, E.D., (2015). “Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (1): 45-60.
- [4] Palabıyık, A., (2011). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine”, Liberal Düşünce, 16(61-61):121- 141.
- [5] Bourdieu, P., ve Wacquant, L. J. D., (2003). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, Çeviren: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [6] Özsöz, C., Tarihsiz. “Pratik, Kültür, Sermaye, Habitus ve Alan Teorileri İle Pierre Bourdieu Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi Felsefe Lisans Bölümü, Sosyolojide Yakın Dönem Gelişimler Ders Kitabı.
- [7] Crossley, N., (2001). “The Phenomenological Habitus and Its Construction”, Theory And Society, 30 (1):81-120.
- [8] Gürses, D., (2009). “İnsani Gelişme ve Türkiye”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12(21): 339-350.
- [9] Çetin, M., (2005). “Türkiye’de Beşeri Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, Atatürk Üniversitesi İİB Dergisi, 19(2): 59-73.
- [10] Sen, A.K., (1985). “Well-Being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984”, Journal of Philosophy, 82 (4):169 221.
- [11] Dreze, J., ve Sen, A., (1995). India: Economic Development and Social Opportunity, Delhi/Oxford: OUP.
- [12] Balamoune, M.N., (2002). On the Measurement of Human Well-Being: Fuzzy Set Theory and Sen’s Capability Approach”, *Working Papers*, University of North Florida, ss.135.

- [13] Gasper, D., (2000). "Development as freedom: taking economics beyond commodities-the cautious boldness of amartya sen", Journal of International Development, 12(7): 989-1001.
- [14] Kuşçu, K., (2006). İş Yaşamında Sosyal Sermayenin Çalışanın Fiziksel ve Ruhsal Sağlığındaki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [15] Kangal, N., (2013). Sosyal Sermaye Teorileri ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisan Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- [16] Dae-Bong, K., (2009). "Human Capital and its Measurement", 3rd OECD World Forum on "Statistics, Knowledge and Policy" Charting Progress, Building Visions, Improving Life Busan, 27-30 October 2009, Korea.
- [17] Yaylalı, M., ve Lebe, F., (2011). "Beşeri Sermaye ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi", Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, 30(1), 23-51.
- [18] Rosenzweig, M. R., (2010). "Microeconomic Approaches to Development: Schooling, Learning, and Growth", (New Haven: Yale University Economic Growth Center, 2010):1-16.
- [19] Nasir, Z. M., Hina, N., (2000). Education and Earnings in Pakistan, Pakistan Institute of Development Economics, Research Report No: 177.
- [20] Çalışkan, Ş., Karabacak, M., ve Meçik, O., (2013). "Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım)", Yönetim Bilimleri Dergisi 11(21): 29-48.
- [21] Qadri, F.S., (2011). "Human Capital and Economic Growth: Tiem Series Evidence from Pakistan", Pakistan Business Review, 815-833.
- [22] UNDP, (2015). United Nations Development Programme (UNDP), Humana Development Report, Özet.
- [23] Mushkin, S.J, (1962). "Health as an Investment", Journal of Political Economy, Vol. 70, No. 5, Part 2: 129-157.
- [24] Schultz T.W., (1968). "Education and Economic Growth: Return to Education", Readings in the Economics of Education, UNESCO, France.
- [25] Lucas, R. E., (1988). "On the Mechanics of Economic Development", Journal of Monetary Economics 22: 3-42.
- [26] Sab, R.S., ve Smith S., (2001). "Human Capital: International Evidence", IMF Working Paper, No. 32.
- [27] Güvenç, B., (2004). Kültürün abc’si, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [28] UNESCO, The 2009 Unesco Framework for Cultural Statistics (FCS), <http://www.uis.unesco.org/culture/Documents/framework-cultural-statistics-culture-2009en.pdf>, 8 Mayıs, 2013.

- [29] United Nations, Creative Economy: A Feasible Development Option, <http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/CER2010.pdf> , 8 Mayıs, 2013.
- [30] Gibson, C., ve Kong, L., (2005). "Cultural Economy: A Critical Review", Progress in Human Geography, 29(5): 541-561.
- [31] Pratt, A. C., (2009). "Cultural Economy", International Encyclopedia of Human Geography, Elsevier. V.2: 407-410.
- [32] DCMS,(1998). Creative industries mapping document.
- [33] Landry, C., (2000). The Creative City A Toolkitfor Urban Innovators, Earthscan, Londra.
- [34] Florida, R.L., (2002). The Rise of the Creative Class: And How it is Transforming Work, Leisure, Communiuty and Everyday Life, Basic Books, NewYork.
- [35] UNCTAD, Creative Economy Report 2008, http://unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf, 10 Mayıs 2013.
- [36] INTELI, Creative-based strategies in small and medium-sized cities: Guidelines for local authorities, http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/Creative_Clusters/documents_media/URBACTCreativeClusters_TAP_INTELI_Final_01.pdf, 8 Mayıs 2013.
- [37] Aksoy, A., ve Enlil, Z., (2011). Kültür Ekonomisi Envanteri, İstanbul 2010, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [38] Durmaz, B., (2012). Creative Clusters And Place-Making: Analysing The Quality Of Place In Soho And Beyoglu, The University of Nottingham, Department of Architecture and The Built Environment, Nottingham.
- [39] Evans, G., (2001). Cultural planning: An urban renaissance, London: Routledge.
- [40] Evans, G.,ve Shaw, P., 2004. The Contribution of Culture to Regeneration in the UK: A Review of the Evidence. UK: Department of Culture, Media and Sport.
- [41] Evans, G., (2005). "Measure for Measure: Evaluating the Evidence of Culture's Contribution to Regeneration" Urban Studies, 42(5-6): 959 -983.
- [42] Montgomery, J., (2004). "Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 2: A Review of Four Cultural Quarters in the UK, Ireland and Australia", Planning Practice & Research: 3-31.
- [43] Mommaas, H., (2004). "Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy", Urban Studies, 41 (3): 507-532.
- [44] Seisdodos, G., ve Vaggione, P., (2005). The City Branding Processes: the case of Madrid, 41st ISOCaRP Congress 2005.
- [45] Peker, A.F., (2006). Kentin Markalaşma Sürecinde Çağdaş Sanat Müzelerinin Rolü: Kent Markalaşması ve Kültürel Landmark, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul İstanbul.
- [46] Kavaratzis, M., ve Ashworth, G.J., (2005). City Branding: An Effective Assertion of Identity or a Marketing Trick?, Blackwell Publishing.

- [47] Neuman, W. L., (2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (5. Basım), Yayın Odası, İstanbul.
- [48] Karataş, Z., (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Sosyal Hizmet E-Dergi Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Cilt 1 (1): 62-80.
- [49] Strauss, A. ve Corbin, J., (1990). Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. Newbury Park, C. A.
- [50] Başkaya, F., (2000). Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- [51] SiggeL, E., (2005). "Development Economics: A Policy Analysis Approach", Ashgate Publishing Company, USA.
- [52] Çağlar, Y., (1986). Köy-Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu, Ziyaretçiler Derneği Yayını, Ankara.
- [53] Yavilioğlu, C., (2002). "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1): 59-77.
- [54] Kaypak, Ş., (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22): 11-29.
- [55] Aktakas, B.G., (2006). Bölgesel/ Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- [56] Şenses, F., (2001). "Gelişme İktisadı ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye?", İletişim Yayınları, Der: Şenses, F, "Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi", İstanbul, s.93-129.
- [57] Acar, M., (2008). Tarım ve Kalkınma, Kalkınma Ekonomisi, Ed. S.Taban ve M. Kar, Ekin Yayınları, Bursa.
- [58] Han, E., ve Kaya, A.A., (1999). Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Etam Matbaası, Eskişehir.
- [59] Berber, M., (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Üçüncü Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon.
- [60] Flammang R.A., (1979). "Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors?", Economic Development and Cultural Change, The University of Chicago Press, 28(1):47-61.
- [61] Ingham, B. (1995). Economics and Development, McGraw-Hill, London.
- [62] Taban, S., ve Kar, M., (2004). Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular, Ekin Kitabevi, Bursa.
- [63] Altvater, E., (1984). "Neo-Liberal Karşı Devrimin Hiç de Gizli Olmayan Çekiciliği", Çev: N. Satlıgan, İktisat Dergisi, Sayı: 241.
- [64] Sağlam, D., (1994). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Neo-Liberal Kalkınma Kuramı", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:10.

- [65] Friedman, M., (1988). Kapitalizm ve Özgürlük, Çev: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- [66] Göker, E., (2007). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, Der: Güney Çeğin-Emrah Göker- Alim Arlı-Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [67] Atik, H., (2006). Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Bursa.
- [68] Karadeniz, O., (2007). Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’de Eğitim ve Beşeri Sermaye, Gazi Kitabevi, Ankara.
- [69] Özyakışır, D., (2011). “Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(1): 46-71.
- [70] Bloom, D.E., ve Canning, D., (2000). “The Health and Wealth of Nations”, Science, 287: 1207–1209.
- [71] Çetin, M., ve Ecevit, E., (2010). “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11 (2): 166-182.
- [72] Bassanini, A., ve Scarpetta, S., (2001). Does Human Capital Matter For Growth in OECD Countries? Evidence From Pooled MeanGroup Estimates, Economic Department Working Papers, No: 01/282.
- [73] Karagül, M., (2003). “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı” Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 5: 79–90.
- [74] Sen, A.K., (1999). Development As freedom, Anchor Books, New York.
- [75] Sen, A.K., (1997). On economic inequality, Clarendon Press, New York.
- [76] UNDP, (2007). Uzbekistan, Education in Uzbekistan: Matching Supply and Demand, Tashkent, 8: 22-24.
- [77] Yumuşak, İ.G., Bilen, İ., 2012. “Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk’un Beşeri Kalkınma Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi.” Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 2(2):61-64.
- [78] UNDP, (1998). Consumption for Human Development, Human Development Report, UNDP.
- [79] Abeysekera, I., ve Guthrie, J., (2004). “Human Capital Reporting in a Developing Nation,” The British Accounting Review, Volume:36 (3):251-268.
- [80] Akçiçek, A., (2015). 2014 İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye’nin İnsani Gelişme Performansı, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), SDE Rapor:1-16.
- [81] UNDP, (2014). United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 2014.
- [82] Şahin, G., Gökdemir, L., (2016). “İnsani Gelişme Endeksi Bileşenlerinin Türkiye Ölçeğinde ARDL Sınır Testi İle Sınanması”, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 2(1):1-24.

- [83] Aalst, I., (1995). The Role of Cultural Facilities in Urban Revitalization, VIII. AESOP Congress Proceedings, YTU, İstanbul.
- [84] Bayliss, D., (2004). "Ireland's Cultural Development: Local Authority Strategies for Culture-led Development", Regional Studies, 38(7):817-831.
- [85] Mejuyev, V., (1987). Kültür ve Tarih, (S. H. Yokova, Çev.), Başak Yayınları, Ankara.
- [86] Williams, R., (2005). Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı, (S. Kılıç, Çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- [87] Oğuz, E.S., (2011). "Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: Kuramsal Bir Yaklaşım", Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi:1-31.
- [88] UNESCO, Mexico City Declaration on Cultural Policies, <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000525/052505eo.pdf>, 4 Nisan 2013.
- [89] Kongar, E., (1989). Kültür Üzerine, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [90] Güvenç, B., (2002). İnsan ve Kültür, (9.bs.), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [91] Moore, J. D., (2004). Visions of Culture, C.A.: Altamira Pres
- [92] Tekeli, İ., (2009). Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [93] TDK, Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, Kültür, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.59877d4b3e3fb6.55603228, 12 Mart 2013.
- [94] Parekh, B., (2002). "Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek", Phoenix Yayınları, Ankara.
- [95] Kunzmann, K., (2004). "Culture, creativity and spatial planning", Town Planning Review, 75(4): 83-404.
- [96] UNESCO, Cultural policy: a preliminary study, <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>, 4 Nisan 2013.
- [97] Mulcahy, K. V., (2006). "Cultural policy: definitions and theoretical approaches", Journal of Arts Management, Law and Society, 35 (4): 319-331.
- [98] Bennett, O., (2006). "Intellectuals, romantics and cultural policy", International Journal of Cultural Policy, 12 (2): 117-134.
- [99] Wise, P., (2002). "Cultural policy and multiplicities", International Journal of Cultural Policy, 8 (2): 221-231.
- [100] UNESCO, The Intergovernmental Conference on the Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies, <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000928/092837eb.pdf>, 4 Nisan 2013.
- [101] Oğuz, E.S., (2010). "Türkiye'de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler 1923-1980", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- [102] UNESCO, Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Europe, <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000014/001486EB.pdf>, 4 Nisan 2013.
- [103] UNESCO, Mexico City Declaration on Cultural Policies, <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000525/052505eo.pdf>, 4 Nisan 2013.
- [104] Fişekçi, T., (2003). Türkiye'de Kültür Politikaları, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- [105] DCMS, (2004). Leading the Good Life; Guidance on Integrating Cultural and Community Strategies.
- [106] DCMS, (2004)a. Culture at the Heart of Regeneration, DCMS Consultation Document, July 2004.
- [107] UNESCO, Preliminary Report And Preliminary Draft Convention on the Protection Of The Diversity Of Cultural Contents And Artistic Expressions, http://www.folklife.si.edu/resources/center/cultural_policy/pdf/UNESCO_Draft.pdf. 4 Nisan 2013.
- [108] ACEI, Association for Cultural Economics International, <http://www.culturaleconomics.org/index.html>, 22 Haziran 2014.
- [109] Scott, A. J., (2001). "Capitalism, Cities, and the Production of Symbolic Forms", Transactions of the Institute of British Geographers, 26 (1): 11-23.
- [110] Pratt, A.C., (1997). "The Cultural Industries Production System: A Case Study of Employment Change in Britain, 1984-91", Environment and Planning, 29: 1953-1974.
- [111] Ekdi, F.P. ve Çıracı, H., (2015). " Cultural/creative industries in Istanbul: Beyoğlu case", ITU A|Z, 12 (1): 67-82.
- [112] Hesmondhalgh, P.D., (2007). The cultural industries, (2nd Ed). London: Sage
- [113] Hesmondhalgh, P. D., ve Pratt, A. C., (2005). "Cultural industries and cultural policy", International journal of cultural policy, 11 (1): 1-14.
- [114] O'Connor, J., (2007). "Cultural Industries", 21. yüzyılda Şehir ve Kültür Endüstrileri Sempozyumu, 14-15 Haziran 2007, İstanbul.
- [115] Adorno, T.W., (2014). Kültür Endüstrileri-Kültür Yönetimi, 9. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- [116] Montgomery, J., (1990). "Cities and the art of cultural planning", Planning Practice and Research, 5(2): 17-24.
- [117] Helbrecht, I., 1998. "The Creative Metropolis Services, Symbols and Spaces", International Journal of Architectural Theory 3(1): 1-13.
- [118] Scott, A.J., (2004). "Cultural Products Industries and Urban Economic Development", Urban Affairs Review, 39(4): 461-490.
- [119] UNESCO, Understanding Creative Industries, Cultural statistics for public-policy making, http://www.acpculturesplus.eu/sites/default/files/2015/03/25/unesco_cultural_statistics_for_public_policy_making.pdf, 10 temmuz 2015.

- [120] Öztürk, P., (2009). "İstanbul Kent Mekanında Kültürel /Yaratıcı Endüstrilerin Mekansal Dağılımı ve Yer Seçimi Kriterleri: Beyoğlu Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- [121] Landry, C., ve Bianchini, F., (1995). The Creative City, Demos, London.
- [122] Wiesand, A., (2007). "The Creative Sector: A Fresh Look On The Culture And Creative Industries", 21. yüzyılda Şehir ve Kültür Endüstrileri Sempozyumu, 14-15 Haziran 2007, İstanbul.
- [123] DiNoto, M., ve Merk, L., (1993). "Small Economy Estimates of the Impact of the Arts", Journal of Cultural Economics, 17(2): 41-53.
- [124] Cunningham, S.D., Ryan, M.D., Keane, M.A., ve Ordonez, D., (2008). "Financing Creative Industries in Developing Countries", D. Barrowclough ve Z. Kozul-Wright (der.), Creative Industries and Developing Countries: Voice, Choice and Economic Growth, Routledge, 65-110.
- [125] Grodach, C.,(2012). Cultural Economy Planning in Creative Cities: Discourse and Practice, International Journal of Urban and Regional Research, 37 (5):1747-1765.
- [126] Avrupa Komisyonu, The Economy of Culture in Europe, http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf, 19 Eylül 2015.
- [127] Avrupa Komisyonu, First-ever European strategy for culture: contributing to economic growth and intercultural understanding, IP/07/646, Brussels. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-07-646_en.htm , 19 Eylül 2015.
- [128] KTBKİN, (2013). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültürel İrtibat Noktası "Ankara Kültür Ekonomisi Sektörel Büyüklüklerin Değerlendirilmesi, Kültürel İrtibat Noktası, Ankara, s:83
- [129] Cooke, P., ve De Propriis, L., (2011). "A Policy Agenda for EU Smart Growth: The Role of Creative and Cultural Industries", Policy Studies, 32(4): 365-375.
- [130] Lazzeretti, L., (2013). "Cultural and Creative Industries: An Introduction", L. Lazzeretti (der.), Creative Industries and Innovation in Europe içinde, London: Routledge: 1-20.
- [131] Yusuf, S., Nabeshima, K., 2005. "Creative Industries in East Asia", Cities, 22(2): 109-122.
- [132] Potts, J., ve Cunningham, S., (2008). "Four Models of the Creative Industries", International Journal of Cultural Policy, 14(3): 233-247.
- [133] Lazzeretti, L., Capone, F., ve Seçilmiş, İ.E., (2014). "Türkiye'de Yaratıcı ve Kültürel Sektörlerin Yapısı", Maliye Dergisi, 166: 195-220.
- [134] Gordon, J. C., ve Beilby-Orrin, H., (2007). International Measurement of the Economic and Social Importance of Culture, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
- [135] Montgomery, J. (1996). "Developing the media industries", Local Economy, 11(2): 158-168.

- [136] Oakley, K., (2004). "Not So Cool Britannia", *International Journal of Cultural Studies*, 7(1): 67 -77.
- [137] Andersson, A., (1985). "Creativity and Regional Development", *Papers in Regional Science*, 56(1): 5-20.
- [138] Garcia, B., (2004). *Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons from Experience, Prospects for the Future*. *Local Economy*, 19(4): 312-326.
- [139] Scott, A.J. ,(2006). "Creative Cities: Conceptual Issues And Policy Questions", *Journal of Urban Affairs*, 28(1): 1-17.
- [140] Leadbeater, C., ve Oakley, K., (2001). *Surfing the Long Wave*. London: Demos.
- [141] Landry, C., Bianchini, F., ve Henry, I. (2004). *Culture and regeneration: An evaluation of the evidence*, Nottingham: Comedia.
- [142] Gornostaeva, G. (2009). "The wolves and lambs of the creative city: The sustainability of film and television producers in London", *Geographical Review*, 99(1):37-60.
- [143] Yigitcanlar, T., Velibeyoglu, K. ve Martinez-Fernandez, C. (2008) "Rising knowledge cities: The role of urban knowledge precincts", *Journal of Knowledge Management*, 12: 8-20.
- [144] Newman, P., ve Smith, I., (2000). "Cultural production, place and politics on the South Bank of the Thames", *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(1): 9-24.
- [145] Hutton, T.A., (2004). "The New Economy Of The Inner City", *Cities*, 21(2):89-108.
- [146] Madanipour, A., (2011). *Knowledge Economy And The City: Spaces Of Knowledge*, London: Routledge.
- [147] Bell, D., ve Jayne, M., (2004). *City of quarters: Urban villages in the contemporary City*. Aldershot, England: Ashgate Publishing Limited.
- [148] Shorthouse, J., (2004). "The Engineered and the Vernacular in Cultural Quarter Development", 28(3): 159-178.
- [149] Tallon, A.,(2010). *Urban Regeneration in the UK*, London: Routledge.
- [150] Tiesdell, S. Oc, T., Heath, T., (1996). *Revitalizing historic urban quarters*. Oxford: Architectural Pres.
- [151] Bianchini, F., ve Ghilardi, L., (2004). The culture of neighbourhoods: A European perspective. In Bell, D. and Jane, M. (Eds) *City of quarters: Urban villages in the contemporary city*, pp. 237-255, Aldershot, UK: Ashgate Publishing Limited.
- [152] Nathan, M., (2005). "The wrong stuff? Creative class theory and economic performance in the UK cities", *Canadian Journal of Regional Science*, 3: 433-450.

- [153] Chapman, D.W., ve Larkham, P.J., (1999). "Urban design, urban quality and the quality of life: Reviewing the department of the environment's urban design campaign" *Journal of Urban Design*, 4: 11-232.
- [154] Parfect, M., Power, G., (1997). *Planning for urban quality: Urban design in towns and cities*. London: Routledge.
- [155] Montgomery, J., (2003). "Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 1: Conceptualising Cultural Quarters, Planning", *Practice & Research*, 18(4):293-306.
- [156] Roodhouse, S., (2006). *Cultural quarters: Principles and practice*. Bristol: Intellect.
- [157] Evans, G., (2009). From cultural quarters to creative clusters: creative spaces in the new city economy. In Legner, M. (Eds) *The sustainability and development of cultural quarters: international perspectives*, pp. 32-59. Stockholm: Institute of Urban History.
- [158] Roche, M., (2000). *Mega-events and Modernity: Olympics and expos in the growth of global culture*, Routledge, Londra.
- [159] Kotler, P., (1997). *Marketing management: analysis, planning, implementation, and control*. (9th ed.). New Jersey: Prentice Hall
- [160] Bianchini, F., Parkinson, M., 1993. *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*, Manchester University Press, İngiltere.
- [161] Boratav, K., (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2009*, İmge Yayınevi, 21. baskı, Ankara.
- [162] Sezen, S., (1999). "Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama", TODAİE, Ankara.
- [163] Ekiz, C., Somel, A., (2007). "Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi", 31(256): 97-136.
- [164] Kuruç, B., (1998). "1961 Anayasası ve Planlı Ekonomi, Boyut Kitapları, İstanbul.
- [165] Resmi Gazete, (1960). Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında 91 sayılı Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621.
- [166] Yılmaz, A., (2012). "Türkiye'de Planlama Politikası ve Yönetimi Planlamanın Siyasal İktisadi ve Yönetimsel Kuruluşu", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [167] Ünay, S., (2006). *Neoliberal Globalization and Institutional Reform: The Political Economy of Development and Planning in Turkey*, New York: Nova Publishers.
- [168] Evmez, Z., (2012). *Devlet Planlama Teşkilatı Perspektifinden Türkiye'de Bölgesel Planlamanın Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [169] Aslan, O.E., (1998). "Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm", *Amme İdaresi Dergisi*, 3(1):103-123.

- [170] Tan, T., (1976). Planlamanın Hukuki Düzeni, TODAİE, Ankara.
- [171] Somel, A., (2007). "Kalkınma Plancılığının Kökenleri ve Türkiye Deneyimine Eleştirel Bir Bakış", Memleket Siyaset Yönetim, 2(4): 1-29
- [172] Sezen, S., (1992). "Büyük Devlet Küçük Devlet Tartışması", Amme İdare Dergisi, 25(4): 3-29.
- [173] Güler, B.A., (1996). Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarlama Politikaları, TODAİE, Yayınları, Ankara.
- [174] Soyak, A., (2003). "Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var Mı?", Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (2):167-182.
- [175] Soyak, A., ve Eroğlu, N., (2008). "Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde İmf Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü", Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- [176] Soyak, A.,(2006). "Ulusal Dan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi", 2. b, Der Yayınları, İstanbul.
- [177] Resmi Gazete, (1991). Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 3701 sayılı Kanun, 22 Mart 1991 sayı:20822.
- [178] Resmi Gazete, (1991a). Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 437 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 14 Ağustos 1991 Sayı: 20960
- [179] Resmi Gazete, (1993). Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 511 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 16 Eylül 1993 Sayı: 21700.
- [180] Resmi Gazete, (1994). Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 24 Haziran 1994 Sayı: 21970.
- [181] Yılmaz, C., (1999). "Piyasa Ekonomilerinde Ulusal Planlama ve Çeşitli Planlama Yaklaşımları", Amme İdaresi Dergisi, 32(2): 85-101.
- [182] Delice, E., (2014). Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığına Türkiye’de Planlamanın Değişimi: 1980’den Günümüze Bir Kamu Politikası Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bolu.
- [183] ÖUKP, (2003). Ön Ulusal Kalkınma Programı 2004-2006, Ankara.
- [184] Özer, M. A., (2007). "Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Sayıştay Dergisi: 66-98.
- [185] Taş, B., (2006). "AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2): 185-197.
- [186] Övgün, B., (2010). Devlet ve Planlama, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- [187] Çalt, G., (2005). "Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği’nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları", VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, Bildiri Metinleri, 3-7 Ocak 2005, Ankara.

- [188] Özel M., (2003). “Avrupa Birliği’nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58(1): 98-117.
- [189] Pamfil, C., (2003). *Evolving Intergovernmental Relations for Effective Development in the Context of Regionalization*, Open Society Institute Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest.
- [190] Şen, Z., (2004). Türkiye’nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- [191] Hasanoğlu, M., ve Aliyev, Z., (2006). “Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Sayıştay Dergisi, Sayı 60:81-103.
- [192] Katılım Ortaklığı Belgesi, (2003). Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- [193] Resmi Gazete, (2006). Kalkınma Ajanslarının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 5449 sayılı Kanun, 8 Şubat 2006 Sayı: 26074.
- [194] Dede, A., (2009). AB Uyum Sürecinde Kalkınma Ajansları ve Mevlana Kalkınma Ajansı, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.
- [195] Soyak, A., (2005). “Ertelenen 9. Kalkınma Planı ve Türkiye’de Planlamanın Geleceği Üzerine Bir Not”, Bilim ve Ütopya, Sayı: 136: 45-48.
- [196] Resmi Gazete, (2011). Kalkınma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011 Sayı: 27958.
- [197] Soyak, A., (2013). “İçeriği ‘Öncülleri’nden Belli Bir Plan: “Onuncu Kalkınma Planı”, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı.225: 88-91.
- [198] Soyak, A., (2011). “Ekonomi ve Politikada Ulusal Tavır”, Derin Yayınları, İstanbul.
- [199] Övgün, B., (2011). “Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(3): 263-281
- [200] Yenişafak, Kalkınma Bakanlığı Ajanslar İçin Bir şemsiye, <http://www.yenisafak.com/politika/kalkinma-bakanligi-ajanslar-icin-semsiye-325529>, 8 Ocak 2016.
- [201] Tiftikçigil, B.Y., (2010). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları, Derin Yayınları, İstanbul.
- [202] AB Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı Stratejik Planı 2013-2017, <http://www.ab.gov.tr/files/strateji/AB-Bakanligi-Stratejik-Plani2013-2017.pdf>, 13 Mart 2016.
- [203] Eşiyok, B.A., (2004). Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Stratejileri ve Sanayileşme (Dün-Bugün-Yarın), Türkiye Kalkınma Bankası Anonim Şirketi Araştırma Müdürlüğü, ISBN 975-7406-40-6, Ankara.

- [204] Yardımcıoğlu, M., Kocamaz, H., ve Sezal, N., (2012). Türkiye’de Günümüze Kadar İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, Kahramanmaraş.
- [205] Talas, M., (2003). Küreselleşme ve Türkiye’de Kültür Politikaları, İnönü Üniversitesi Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- [206] Bayramoğlu, S., (2005). Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi, Menaf Turan (der.), Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Ankara.
- [207] Özyücel, M., (2008). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- [208] Dinler, Z., (2001). Bölgesel İktisat, Etkin Yayınevi, Bursa.
- [209] Akarçay, P., (2009). Cumhuriyet’ten Günümüze Trakya’da Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölge Kalkınma Ajansı, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- [210] Kalaycı, N., (1988). Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [211] Öndin, N., (2003). Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923/1950, İnsancıl Yayınları, İstanbul.
- [212] Ali, F., Cumhuriyet’in Müzik Devrimi ve 20. Yüzyıl Modernizmi”, <http://filizali.blogspot.com.tr/2010/02/cumhuriyetin-muzik-devrim-ve-20-yuzyil.html>, 14 Ocak 2016.
- [213] Hür, A., Şark Musikisinden Garp Müziğine, Taraf Gazetesi, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/sark-musikisinden-garp-muzigine/6977>, 6 Ocak, 2016.
- [214] Özsoy, Özsoy (opera) www.wikipedia.com 6 ocak 2015.
- [215] Ateş, T., (1989). Türk Devrim Tarihi, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- [216] Güzel, E.C., (2006). Türkiye’de 1950-1960 Arasında Kültür Politikaları ve Müzelere Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [217] Topuz, H., (2005). Tavcan, Savaş Yıllarında Kültür Devrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [218] Arıkan, Z., (1999). “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 6 (23): 261-281.
- [219] Halekevleri, Halkevleri, www.wikipedia.com, 7 Ocak 2015.
- [220] Kabataş, M., (2017). “Köy Enstitülerinde Müzik ve Sanat Eğitimi”, DOI: 10.7816/ulakbilge, 2017, 5(3): 1109-1124.
- [221] Ada, S., ve İnce, A., (2009). Türkiye’de Kültür Politikalarına Giriş, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [222] Akurgal, E., (1998). Türkiye’nin Kültür Sorunları, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- [223] Müftüoğlu, M. T., ve Sabuncu, Y., (1993). 1945'den Günümüz Türkiye ile Batı Dünyası Arasındaki Kültürel İlişkiler, Özyurt Matbaacılık, Ankara.
- [224] DPT, (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [225] DPT, (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [226] DPT, (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [227] DPT, (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [228] DPT, (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [229] DPT, (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [230] DPT, (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [231] DPT, (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [232] DPT, (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [233] DPT, (2013). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- [234] Yoğurtcuoğlu, T., (1999). "Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı", II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 18-20 Kasım 1999, Adana.
- [235] Kalkınma Bakanlığı, Eylem Planları ve Diğer Planlar, Ulusal Çevre Eylem Planı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EylemVeDigerPlanlar.aspx>, 2 Ocak 1015.
- [236] DPT, (1997). Devlet Planlama Teşkilatı, Ulusal Çevre Eylem Planı: Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması", Aktaran Raşit Raci Bademli, ISBN 978975191759X, Kültür Bakanlığı.
- [237] DPT, Devlet Planlama Teşkilatı 2009-2013 Strateji Planı, <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/mWpJQ+DPT-SP0913.pdf>, 2 Şubat 2017.
- [238] Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı 2014-2018 Strateji Planı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/StratejikPlan/Attachments/2/2014-2018%20Stratejik%20Plan.pdf>, 2 Şubat 2017.
- [239] Resmi Gazete, (2003). Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında 4848 Sayılı Kanun, 29 Nisan 2003, Sayı:25093.
- [240] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Turizm Bakanlığı Kuruluş Amacı ve Görevleri, <http://www.kultur.gov.tr/TR,96130/kurulus-amaci-ve-gorevleri.html>, 27 Haziran 2015.
- [241] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Turizm Bakanlığı Merkez Teşkilatı, <http://www.kultur.gov.tr/TR,183813/merkez-teskilati.html>, 27 Haziran 2015.
- [242] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür, <http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html>, 27 Haziran 2015.
- [243] Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 3085, ISBN 987-975-17-3260-6 ,Ankara.

- [244] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı, <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/39219,stratejik-plan-2015-2019v3pdf.pdf?0>, 27 Haziran 2015.
- [245] Resmi Gazete, (2011). Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 634 Sayılı Kanun Hükümünde Kararname, 8 Haziran 2011 Sayı: 27958.
- [246] AB Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı Stratejik Planı 2013-2017, <http://www.ab.gov.tr/files/strateji/AB-Bakanligi-Stratejik-Plani2013-2017.pdf>, 13 Mart 2016.
- [247] AB Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyetli Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=4>, 7 Temmuz 2016.
- [248] AB Bakanlığı, Türkiye-Avrupa Mali İşbirliği, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=5>, 7 Temmuz 2016.
- [249] Yıldız, H., ve Yardımcıoğlu, F., (2005). Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları Ve Aday  lkelerle Karşılaştırılması, C. . İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(2): 75-106.
- [250] AB Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyetli AB Bakanlığı Katılım  ncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Hibe Programı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=41105>, 7 Temmuz 2016.
- [251] Kaya, F., (2007). Katılım  ncesi Mali Yardım Aracı (İPA) Kapsamında AB Mali Yardım Programları ve Yapısal Fonlarının Türkiye İş Kurumu Hizmetlerinin Etkinleştirilmesindeki Rolü,  alışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- [252] AB Bakanlığı, Türkiye AB Mali İşbirliği, http://www.ab.gov.tr/files/rehber/08_rehber.pdf, 7 Temmuz 2016.
- [253] AB Bakanlığı, (2013). Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, ISBN: 978-605-5197-05-6, 1. Basım, Ankara.
- [254] AB Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi Hibe Programı, <http://www.ab.gov.tr/14.html>, 7 Temmuz 2016.
- [255] AB Bakanlığı, AB ve Türkiye arasında Sivil Toplum Diyaloğu-III Syasi Kriterler ve Medya Hibe Programları, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=48926&l=1>, 7 Temmuz 2016.
- [256] AB Bakanlığı, AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğu-IV Projesi, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49878>, 7 Temmuz 2016.
- [257] Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Uyum, Operasyonel Programlar- evre Operasyonel Programı, <http://www.abfonlari.gov.tr/index.php/operasyonel-programlar/cevre-operasyonel-programi/>, 7 Temmuz 2016.
- [258] Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Katılım  ncesi Yardım Aracı (IPA) ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı, <https://ipa.sanayi.gov.tr/Files/Documents/rekabetcilik-ve-yenilik-s-962016160445.docx>, 7 Temmuz 2016.

- [259] TKDK, (2016). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu IPARD Programı, <http://www.tkd.gov.tr/Ipard/IpardProgrami>, 21 Eylül 2016
- [260] Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, (2012). Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD)Programı 2007-2013 Raporu, Ankara.
- [261] AB Bakanlığı, (2014). Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, ISBN: 978-605-5197-05-6, 4. Basım, Ankara.
- [262] Dinç, G., (2014). 2014-2020 IPA II Dönemi Hazırlıkları ve 2007-2013 IPA I Dönemi İle Karşılaştırılması, Ulaştırma, Denizcilik Ve Haberleşme Bakanlığı Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Ankara.
- [263] İçişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Başkanlığı İPA II Dönemi, <http://www.diab.gov.tr/ipa-2-donemi-2014-2020>, 9 Temmuz 2016.
- [264] AB Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Avrupa Birliği Programları 2014-2020, http://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/birlik%20programlari/ab_birlik_programlari.pdf, 9 Temmuz 2016.
- [265] Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Rekabetçilik ve Yenilik Sektör Operasyonel Programı, <https://ipa.sanayi.gov.tr/Files/Documents/rekabetcilik-ve-yenilik-s-962016160445.docx>, 9 Temmuz 2016.
- [266] AB Bakanlığı, TC Avrupa Birliği Bakanlığı AB Programları, http://medya.trt.net.tr/medya1/digistateensmedya/stratejimedya/dokumanlar/09_AB_Programlari_rehber.pdf, 9 Temmuz 2016.
- [267] Ulusal Ajans, TC Avrupa Birliği Bakanlığı AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, Geçmişten Günümüze Ab Gençlik ve Eğitim Programları, <http://www.ua.gov.tr/kurumsal/kurumsal-ilgili-link-ve-dok%C3%BCmanlar/eski-programlar>. 9 Temmuz 2017.
- [268] Bayır, D., (2005). "Avrupa Komisyonu Kültür 2000 Programı, Ünak'05: Bilgi Hizmetlerinin Organizasyonu ve Pazarlanması", 22 Eylül 2005 Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- [269] İTO, (2006). İstanbul Ticaret Odası, Avrupa Birliği Rehberi, Yayın No:2006-1, ISBN: 9944-60-040-7 İstanbul.
- [270] EC, European Commission, Programmes, http://ec.europa.eu/budget/mff/programmes/index_en.cfm. 9 Temmuz 2016.
- [271] Taşbaşı, K., (2009). Sahnede ki İstanbul: Kentsel Ve Kültürel Politikalar Ekseninde 2010 Avrupa Kültür Başkenti, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- [272] Antalya Valiliği, Antalya Valiliği Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Bürosu Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı Teklif Çağrısı, http://www.ceupa.gov.tr/index.php?goto=haber_detay&idx=86. 9 Temmuz 2016.

- [273] Resmi Gazete, (2011c). Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 635 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011 Sayı: 27958.
- [274] Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013-2017 Stratejik Planı, <https://strateji.sanayi.gov.tr/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=54ee5586-7c04-415a-a6a0-f12d669da44b>. 2 Eylül 2016.
- [275] Resmi Gazete, (2011d). Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 4 Temmuz 2011 Sayı: 27984.
- [276] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2015-2017 Strateji Planı, <https://www.csb.gov.tr/db/strateji/editordosya/STRATEJIK%20 PLAN.pdf>. 23 Nisan 2016.
- [277] Vakıflar Genel Müdürlüğü, T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü 2015-2019 Strateji Planı, <http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/menu159.pdf>, 14 Nisan 2016.
- [278] Resmi Gazete, (2008). Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat, Görev ve Sorumlulukları Hakkında 5737 Sayılı Kanunu, 20 Şubat 2008, Sayı:26800.
- [279] Arslan, K., (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7: 275-294.
- [280] Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/EylemVeDigerPlanlar/Attachments/27/2014-2023%20B%C3%B6lgesel%20Geli%C5%9Fme%20Ulusal%20Stratejisi.pdf>, 19 Ağustos 2015.
- [281] Resmi Gazete, (2011a). Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 642 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011, Sayı:27958.
- [282] DAP, DAP İdaresi 2013 Yılı Faaliyet Raporu, http://www.dap.gov.tr/IMG_CATALOG/dosya/faaliyet-raporu-2013.pdf. 16 Aralık 2015.
- [283] KOP, Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bölgesel Kalkınma, <http://www.kop.gov.tr/sayfalar/bolgesel-kalkinma/60.22.Haziran.2017>.
- [284] DAP, (2000). Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- [285] DAP, (2014). Doğu Anadolu Projesi Eylem Planı (2014-2018), http://www.dap.gov.tr/IMG_CATALOG/dosya/dap-eylem-plani-2014-2018-2.pdf, 16 Aralık 2015.
- [286] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü,Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,93545/esas-ve-usuller.html.16> Aralık 2015.

- [287] Türkiye Kalkınma Ajansları İndeksi, Türkiye Kalkınma Ajansları İndeksi Haritası, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=114820>. 28 Haziran 2017.
- [288] DAKA, (2011). TRB 2 Bölgesi 2011 – 2013 Bölge Planı, Van.
- [289] DAKA, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA) 2014-2023 Dönemi TRB2 Bölgesi Bölge Planı, http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/trb2_2014_2023_bp.pdf. 18 Aralık 2015.
- [290] DAKA, Vizyon 2023: Van İli ve İlçeleri Vizyon 2023 Ortak Akıl Stratejik Eylem Planı, http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/vizyon_2023_van_eylem.pdf. 18 Aralık 2015.
- [291] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2016). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü Muş-Bitlis-Van Planlama Bölgesi, 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, Ankara.
- [292] Çevre ve Orman Bakanlığı, (2013). T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü, Muş-Bitlis-Van Planlama Bölgesi 1/100.000 Çevre Düzeni Planı Plan Hükümleri, Ankara.
- [293] Uluçam, A., (2000). Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı - I -Van-Ankara,
- [294] Atıcı, K., (2013). Kültür Varlığı Korumacılığında Van İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- [295] SEGE, (2011). Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, SEGE 2011”, Ankara.
- [296] Özpınar, E., ve Koyuncu, E., (2016). “Türkiye’de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor? 81 İl İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), N201625, Değerlendirme Notu.
- [297] Van Büyükşehir Belediyesi, (2014). Van Büyükşehir Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [298] TÜİK, Van ili TÜİK Verileri, www.tuik.gov.tr
- [299] Van Valiliği (2013). Van İl Haritası.
- [300] Taşınmaz Kültür Varlıkları, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>. 22 Eylül 2016.
- [301] Doğa Derneği, (2006). Türkiye’nin Önemli Doğa Alanları, Mas Matbaacılık, Ankara.
- [302] Anadolu Ajansı, Van Kahvaltısı Tescillendi, <http://aa.com.tr/tr/yasam/van-kahvaltisi-tescillendi/64160>. 4 Eylül 2015.
- [303] Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van Kilimleri, <http://www.vankulturturizm.gov.tr/TR,91096/van-kilimleri.html>, 19 Ekim 2016.

- [304] Güler, B.A., “Hükümetin 8 Ekim 2012 Günlü Bütünşehir Yasa Tasarısı Üzerine”, <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/B%C3%9CT%C3%9CNSEH%C4%B0RTASARIBAG.pdf>, 26 Ekim 2016.
- [305] Turan, M., ve İzci F., (2013). Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi Ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1): 117-152.
- [306] Van İl Özel İdaresi, (2008). Van Valiliği İl Özel İdaresi 2009-2013 Stratejik Planı, Van.
- [307] Van Belediyesi, (2005). Van Belediyesi 2006-2011 Strateji Planı, Van.
- [308] Van Büyükşehir Belediyesi, (2010). 2010-2014 Van Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, Van.
- [309] Wikipedia, Dengbej, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Dengb%C3%AAj>, 18 Aralık 2014.
- [311] Tuşba Belediyesi, (2014). Tuşba Belediyesi 2014-2019 Stratejik Planı, Van.
- [312] İpekyolu Belediyesi, (2014). İpekyolu Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, Van.
- [313] Edremit Belediyesi, (2014). Edremit Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [314] Erciş Belediyesi, (2014). Erciş Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [315] Selek, P., (2004). Barışamadık, İthaki Yayınları , 2004, İstanbul.
- [316] Tan, A., (2009). Kürt Sorunu”, Timaş Yayınları, 2009, İstanbul.
- [317] Cumhuriyet Gazetesi, (1930). 16 Temmuz 1930 tarihinde basılan Cumhuriyet Gazetesi’nin Zilan Katliamına ait haberi.
- [318] Kalman, M., (1997). Belge, tanık ve yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi 1926-1930, Pêrî Yayınları, İstanbul.
- [319] Berliner Tageblatt, (1930). Der Krieg am Ararat (Telegramm unseres Korrespondenten) Berliner Tageblatt, October 3, 1930, ... die Türken in der Gegend von Zilan 220 Dörfer zerstört und 4500 Frauen und Greise massakriert.
- [320] Sean, C., Butler, B.K., 2006. Policy priorities for the LGBT community: Pride Survey 2006, NY: National Gay and Lesbian Task Force, New York.
- [321] Gürpınar Belediyesi, (2014). Gürpınar Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [322] Çaldıran Belediyesi, (2014). Çaldıran Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [323] Başkale Belediyesi, (2014). Başkale Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [324] Özalp Belediyesi, (2014). Özalp Belediyesi 2015-2019 Strateji Planı, Van.
- [325] TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Sınıflama Türleri Faaliyet Sınıflamaları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumListeAction.do?turId=1&turAdi=%201.%20Faaliyet%20S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1>. 29 Ekim 2014.

- [326] SODES, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı, <http://www.sodes.gov.tr/SODES.portal>. 6 Nisan 2015.
- [327] Van Valiliği, (2015). Van Valiliği SODES Proje Koordinasyon Birimi SODES ve KDRP Projeleri Yüzüye Görüşme.
- [328] İçişleri Bakanlığı, (2016a). Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP), <http://www.illeridaresi.gov.tr/k-ye-d-n-s-ve-rehabilitasyon-projesi-kdrp->, 8 Nisan 2015.
- [329] Van Valiliği, 2016. Van Valiliği Van İlinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu Hibe Programı, Yüzüye Görüşme.
- [330] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Çalışma Yönergesi, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,149701/rolove-ve-anitlar-mudurlukleri-calisma-yonergesi.html>. 27 Haziran 2015.
- [331] Van Rölöve Anıtlar Müdürlüğü, 2015. Van Rölöve Anıtlar Müdürlüğü 2005-2015 Yıllarına Ait Yatırımlar, Van.
- [332] Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü, (2016). Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü 2005-2015 Yıllarında Van İline Ait Yatırımlar, Bitlis.
- [333] DAP, (2014). DAP İdaresi 2014 Yılı Faaliyet Raporu, Erzurum.
- [334] DAP, (2015). DAP İdaresi 2015 Yılı Faaliyet Raporu, Erzurum.
- [335] DAP, (2016). DAP İdaresi Beşeri, Sosyal ve Kurumsal Gelişme Koordinatörlüğü, Telefonla Görüşme. 18.08.2016
- [336] DAKA, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Destek Programları, <http://www.daka.org.tr/?cmd=page&id=dakadestekleri#pager0> 25 Mayıs 2014.
- [337] DAKA, (2014). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi Mali Destek Yatırımları, Yüzüye Görüşme, Van.
- [338] DAKA, (2015). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi Mali Destek Yatırımları, Yüzüye Görüşme, Van.
- [339] Toy, S., Gündüz, O., (2016). “Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı Türkiye Tecrübesi: Başarılar Ve Başarısızlıklar”, IUCEAS, 1(1): 121-136.
- [340] DAKAP, (2007). Doğu Anadolu Kalkınma Programı Tanıtım Kitapçığı.
- [341] Van Valiliği, (2015a). Van Valiliği Van Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Bürosu, AB Destek Programları, Yüzüye Görüşme, Van.
- [342] EC, European Commission, Programmes, http://ec.europa.eu/budget/mff/programmes/index_en.cfm. 9 Temmuz 2016.
- [343] MFİB, Merkezi Finans ve İhale Birimi Hibe Veri Tabanı, http://www.cfcu.gov.tr/tr/searchgrants?field_grant_city_ref=91&field_grant_organization_ref=&field_grant_program_ref=235&search_api_views_fulltext= 22 Mart 2015.

- [344] GAP Daire Başkanlığı, Kadın STK'ların Güçlendirilmesi Projesi, <http://www.gap.gov.tr/kadin-stk-larin-guclendirilmesi-projesi-asama-1-sayfa-80.html>. 18 Ekim 2015.
- [345] Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, "Projelerimiz/Proje Listesi", <https://rekabetcisectorler.sanayi.gov.tr/proje-listesi>. 3 Temmuz 2016.

EK-A

TABLÖLAR

A- 1 Kalkınma Politikalarını Etkileyen-Uygulayan Ulusal ve Uluslararası Aktörler ile Araçları¹

ULUSAL AKTÖRLER				
AKTÖRLER	KURULUŞ TARİHİ	AMAÇ/GÖREV	POLİTİKA ve PLAN	ARAÇ
DPT	1963-2011	Ülke'nin doğal, beşeri ve ekonomik her türlü kaynaklarını tam bir şekilde saptayarak, izlenecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri belirlemede hükümete yardımcı olmak, Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa süreli planlar hazırlamaktır (Resmi Gazete, 1960).	İthal İkametçi politikalar Ulusal planlama	Beş Yıllık Kalkınma Planları (1963-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Eylem Planları ve Diğer Programlar Ön Ulusal Kalkınma Programı (2004-2006) Uzun ve Orta Vadeli Planlar
Kalkınma Ajansları	2006-	Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır (Resmi Gazete, 2006).	Bölgesel Stratejik Planlama, Bölge Planlama, Sürdürülebilir Kalkınma	Bölge Planları Mali Destek Programları (MDP) Doğrudan Faaliyet Desteği Programı (DFDP) Teknik Destek Programı (TDP) Cazibe Merkezi Destekleme Programı (CMDP) Van 2023 Stratejik Eylem Planı
Bölgesel Kalkınma Daire Başkanlıkları	1989, 2011-	Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesinin uygulamalarını yerinde koordine etmek ve bu kalkınma projelerinin uygulandığı illerdeki yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi suretiyle bu projelerin kapsadığı bölgelerin kalkınmasını hızlandırmaktır (Resmi Gazete, 2011a).	Bölgesel Planlama Bölgesel Kalkınma	DAP Ana Planı DAP Eylem Planı Destek Programları
Kalkınma Bakanlığı	2011-	Ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tespit ederek takip edilecek iktisadi, sosyal ve kültürel politika ve hedeflerin belirlenmesinde Hükümete müşavirlik yapmak, Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makro ekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamaktır (Resmi Gazete, 2011).	Makro-ekonomik politikalar ve sektörel planlar Bölgesel Kalkınma-Stratejik ve Bölgesel Planlama Sürdürülebilir Kalkınma	Beş Yıllık Kalkınma Planları (2014-2018) 10. Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Eylem Planları ve Diğer Programlar 2014-2023 Bölgesel Gelişme ve Ulusal Stratejisi 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı
Kültür ve Turizm Bakanlığı (a)	1935	Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel	Sürdürülebilir Kültür ve Turizm Politikaları	Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013 Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Planı (2015-2019)

¹ Kalkınma Politikalarını Etkileyen-Uygulayan Ulusal ve Uluslararası Aktörler ile Araçları tablosu; Bilim ve Sanayi Bakanlığı, (2016); Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2016); Eren, (2008); Kültür, (1990); Resmi Gazete, (1960,2003, 2005, 2005a, 2006, 2008, 2011a, 2011b, 2011c, 2011d); Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2014); Kaya, (2011)'den geliştirilerek oluşturulmuştur.

		yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmaktır (Resmi Gazete, 2003).		
Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü (b)	1924	Vakıfların yönetimi faaliyetleri ve denetimi, yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılmasına, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesini sağlamaktır (Resmi Gazete, 2008).	Sürdürülebilir Kalkınma	Vakıflar Genel Müdürlüğü Strateji Planı (2010-20014 ve 2015-2019)
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (c)	1928	Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede eğitim, araştırma, projelendirme, eylem planları ve havza koruma planları ile kirlilik haritalarını oluşturmak, faaliyetleri sonucu alıcı ortamlara katı, sıvı ve gaz halde atık bırakarak kirlilik oluşturan veya oluşturmaya muhtemel her türlü tesis ve faaliyetin, çevresel etkilerini değerlendirmek (ÇED), ; alıcı ortamlar ile ilgili ölçüm ve izleme çalışmalarını yapmak; bahse konu tesis ve faaliyetleri izlemek, izin vermek, denetlemek ve gürültünün kontrol edilmesini sağlamak, her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek, Mekânsal strateji planları hazırlamak, özel ihtisas işleri hariç kamu kurum ve kuruluşlarına ait bina ve tesislerin ihtiyaç programlarını hazırlamak, konut sektörüne ilişkin strateji geliştirme ve programlama iş ve işlemlerini yürütmek, gecekondular, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dâhil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek, Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin kurulmasına, kullanılmasına ve geliştirilmesine dair iş ve işlemleri yapmak, küresel iklim değişikliği ve bununla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için plan ve politikaları belirlemektir (Resmi Gazete, 2011b).	Sürdürülebilir Kalkınma	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Strateji Planı (2015-2017) KENTGES (Kentsel Gelişme Strateji ve Eylem)
Avrupa Birliği (AB) Bakanlığı	2011	1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak kaydıyla, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunun yürütmesini sağlamaktır (Resmi Gazete, 2011c).	Avrupa Birliğine Entegrasyon, Ulusal Planlama	AB Bakanlığı Strateji Planları (2013-2017) AB'ye Kalıtım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019) Avrupa Birliği İletişim Stratejisi Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB) Avrupa Parlamentosu İlerleme Raporları Müzakere Çerçeve Belgesi
Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (d)	1924	Kalkınma planlarına göre ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve milli güvenlik hedefleri doğrultusunda bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikalarını ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak, organize sanayi bölgeleri ve endüstri bölgelerinin planlanmasına, kuruluşuna, yapılaşmasına ve işleyişine ilişkin görevleri yerine getirmek, metroloji politikasını hazırlamak, Bakanlığın görev ve faaliyet alanına giren konularda, uluslararası kuruluşlar, Avrupa Birliği ve yabancı ülkelerle ilişkilerini yürütmek, iki ve çok taraflı bilimsel, sınai ve teknik işbirliği anlaşmaları ve protokollerinin hazırlanmasına yardımcı olmak, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlarla yürüttüğü projelerin ve	Bilim, Teknoloji ve Yenilikçi Politika Ulusal Planlama	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Strateji Planları (2013-2017) KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı KOSGEB Strateji Planı Türkiye Girişimcilik Strateji ve Eylem Planı

		programların hazırlanmasını, koordinasyonunu ve kontrolünü sağlamak, bilişim sektörünün rekabet gücünü artırmak için gerekli çalışmalarının yürütülmesini sağlamaktır (Resmi Gazete, 2011d).		
Yerel Yönetimler (Belediyeler/VAN)	1918	Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları (Bu Kanunun 75 inci maddesinin son fıkrası, belediyeler, il özel idareleri, bağlı kuruluşları ve bunların üyesi oldukları birlikler ile ortağı oldukları Sayıştay denetimine tabi şirketler tarafından, orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları ile Devlete ait her derecedeki okul binalarının yapım, bakım ve onarımı ile tefrişinde uygulanmaz.); sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. b) Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir. Gerekteğinde, sporu teşvik etmek amacıyla gençlere spor malzemesi verir, amatör spor kulüplerine ayni ve nakdî yardım yapar ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan öğrencilere, sporculara, teknik yöneticilere ve antrenörlere belediye meclisi kararıyla ödül verebilir. Gıda bankacılığı yapabilir (Resmi Gazete, 2005).	Yerel Kalkınma	Van Büyükşehir Belediyesi, İpekyolu ve Tuşba Belediyesi Strateji Planları
İl Özel İdare (e)	1913	İl sınırları içinde; sağlık, tarım, sanayi ve ticaret, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları, ilk ve orta öğretim kurumlarına arsa temini, binaların yapımı, bakımı ve onarımının sağlanması, kültür ve turizm, gençlik ve spor hizmetlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak sunulması, Belediye sınırları dışında ise; imar, katı atık, yol, su ve kanalizasyon, çevre, acil yardım ve kurtarma, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri yapmakla sorumludur. Ayrıca, il çevre düzeni planlarının, valilerin	Sürdürülebilir ve Yerel Kalkınma	Van İl Özel İdaresi Strateji Planı (2009-2013)

			eşgüdümünde büyük şehirlerde, Büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılmasında görevlidir. (Resmi Gazete, 2005a).				
AÇIKLAMALAR							
a:	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan önce cumhuriyet TBMM'nin "İcra Vekilleri Heyeti" hükümet faaliyetlerini yürütmüştür. On bir vekâletten biri olan "Maarif Teşkilatı" kültür işlerinden sorumlu olmuştur. 1935 yılına kadar Maarif Vekâletinin sürdürdüğü kültür faaliyetleri, 1935'te Kültür Bakanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Kültür, 1990: 15- 23; Eren, 2008:60).					
b:	Anadolu topraklarında	bilinen ilk vakfın kuruluş tarihi olan 1048 yılından günümüze Türk-İslam kültür ve medeniyetinin çekirdeğini teşkil eden vakıflar, Selçuklu Devleti döneminde bir yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise hukuki temele dayanan ekonomik ve sosyal bir yapı haline gelerek kurumsallaşmıştır. Bu dönemde vakıflar; din, eğitim, bilim, kültür, sanat, sağlık, çevre, şehircilik ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda faaliyet yürütmüştür. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisince; 2 Mayıs 1920 tarihinde "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" çıkartılarak 11 kişilik İcra Vekilleri Heyetine Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti de alınmıştır. Ancak Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nin 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı Kanun ile kaldırılmasıyla görevleri; Başvekalete bağlı, özerk, özel bütçeli, kamuda ilk meclisli yapıya sahip olan Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2014:17).					
c:	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı;	1848-1920 yılları arasında Nafia Nezareti, 1920-1928 yılları arasında Nafia Vekalati, 1928-1983 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı, 1958-1983 yılları arasında İmar ve İskan Bakanlığı, 1983-2011 yılları arasında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve son olarak 2011- Çevre Şehircilik Bakanlığı'na dönüşmüştür (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016).					
d:	İlk olarak TBMM Hükümetinde "İktisat Vekâleti " olarak yerini alan Bakanlığın görev alanını, "Ticaret Sanayi, Ziraat, Orman ve Maden" işleri oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde İktisat Bakanlığı, 5.3.1924 tarih ve 432 Sayılı Kanunla kaldırılmış, yerine Ticaret Vekâleti ile Ziraat Vekâleti kurulmuştur. 1971 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011 yılında Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına dönüşmüştür (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2016).						
e:	Osmanlı'da il özel idarelerinin ilk örnekleri 7 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile kurulmuştur. Vilayetler için biri genel, diğeri de mahalli olmak üzere iki yönetim biçimi kabul edilmiştir. Daha sonra 1871 yılında "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" adıyla yeni bir düzenleme yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenleme ile yeni bir birim kurulması ve vilayet umumi meclislerinin oluşturulması öngörülmüştür. Bu meclislerin görev, yetki ve sorumlulukları günümüzde il özel idarelerine kanunla verilen görevlerle aynı özelliği oluşturmaktadır. 13 Mart 1913 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı" adıyla geçici kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu geçici kanun il özel idarelerinin kuruluş ve görevlerine ilişkin ilk esaslı düzenleme niteliğindedir. .Bu Kanunun yürürlükte kaldığı yaklaşık 74 yıllık bir aradan sonra 16 Mayıs 1987 tarih ve 3360 sayılı "13 Mart 1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkatı'nın Adının ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun" la il özel idarelerinin görev, yetki, sorumluluk, gelir ve giderleri ile yetkili organlarının oluşumu konularında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu düzenlemeler; 2000'li yıllarda başlatılan kamu yönetim alanındaki reform çalışmalarının bir sonucu olan ve 22 Şubat 2005 yılında yürürlüğe konulan reform niteliğindeki 5302 sayılı yeni İl Özel İdaresi Kanunu'nun yasallaşmasına kadar uygulanmıştır (Kaya, 2011:28-29).						
ULUSLARARASI AKTÖRLER							
AKTÖRLER		KURULUŞ TARİHİ	TÜRKİYE'NİN ÜYELİK TARİHİ	AMAÇ /GÖREV		POLİTİKA ve PLAN	ARAÇ
IMF (International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu)(a)	1944	1947	Uluslararası mali işbirliğini teşvik ederek ülkelerin güçlü ekonomiler oluşturup bunları sürdürmesine yardım etmek için politik tavsiyeler ve teknik destek sağlamaktadır. Fon aynı zamanda üye ülkelere kredi vermekte ve uluslararası ödemeleri gerçekleştirmek için uygun koşullarda yeterli finansman bulunmadığında ödeme dengesi sorunlarını çözmek için politika programları tasarlamalarına yardımcı olmaktadır. IMF kredileri kısa ve orta vadelidir (IMF, 2009).		Makro-ekonomik politikalar İhracat serbestleşme politikaları	teşviki-	Yapısal Uyum Fonları: Stand-by anlaşmaları Uzatılmış Fon Kolaylığı Ek Rezerv Kolaylığı (SRF) Ekonomik İstikrar Programı IMF niyet mektupları

WB (<i>World Bank Group</i> - Dünya Bankası) (b)	1946	1947	Dünya Bankası, ülkelerin belirli sektörlerde reform yapmalarını veya belirli projeleri uygulamalarını (örneğin okullar ve sağlık merkezleri kurma, su ve elektrik sağlama, hastalıkla savaş ve çevreyi koruma) sağlamak üzere teknik ve mali destek vererek, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik etmektedir. Dünya Bankası'nın desteği genellikle uzun vadelidir (IMF, 2009).	Makro-ekonomik politikalar İhracat teşviki- serbestleşme politikaları	Yapısal Uyarlama Programları (<i>Yapısal Uyarlama Kredileri (Structural Adjustment Loans (SAL))</i> -Sektörel Uyarlama Kredileri (<i>Sectoral Adjustment Loans (SECAL)</i>)) Yapısal Uyum Kredileri (<i>(Structural Adjustment Loan-SAL)</i>) ve diğer proje kredileri
EU (<i>European Union</i> - Avrupa Birliği)	1958	Türkiye AB'ye üye değildir.	28 üye ülkeden oluşan Avrupa Birliği (AB), insan hakları ve pazar ekonomisi konusunda ortak değerlerden oluşmaktadır. Birlik bu ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine destek olmak ve ülkelerarası gelişmişlik düzeyini dengelemek amacıyla hibe ya da kredi şeklinde farklı mali araçlar kapsamında önemli miktarlarda kaynak harcamaktadır. Bunun yanı sıra AB, gerekli gördüğü durumlarda üçüncü ülkelere de mali yardımlarda bulunmaktadır. Ayrıca, AB'ye üye olmak için başvuran ve resmi olarak adaylığı tanınmış ülkeler de özel mali desteklerden faydalanabilmektedir. Söz konusu bu yardımlar, ülkelere AB üyeliği sürecinde AB müktesebatına uyum ve uygulama yönünde ülke tarafından alınması gereken siyasi, ekonomik, yasal ve idari tedbirler için mali kaynak sunmaktadır (AB Bakanlığı, 2016). Avrupa Birliği bölgesel politikaları; bölgeler arasında gelir dağılımını ortadan kaldırmayı, öte yandan istihdamı arttırmayı ve AB içerisinde gelişmişlik uçurumunu azaltmayı amaçlamaktadır (Loughlin 1997). Bölgesel politikada, hem ülkeler arasında, hem de ülkelerin sınırları içinde yer alan bölgelerin diğer bölgelerle ve AB'nin diğer ülkeleriyle gelişmişlik farklılığının ortadan kaldırılması öngörülmektedir (Ülger 2003).	Bölgesel Politika/Planlama Bölgesel Kalkınma	Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (İPA) AB Programları Avrupa Yatırım Bankası Kredileri
UNESCO (<i>United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization</i> - Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)	1946	1946	Kuruluşun amacı ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin Birleşmiş Milletler Anayasasında dünya milletlerine tanınan insan hakları ve esas hürriyetlerine, kanunlara ve adalete müşterek bir saygı yaratmak için, milletler arasındaki işbirliğine eğitim, bilim ve kültür yoluyla yardım ve böylelikle barış ve güvene hizmet etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için; a) Bütün yayım araçlarından faydalanarak milletlerin birbirlerini tanımalarını ve anlamalarını ilerletmeye yönelik Milletlerarası Anlaşmaları tavsiye etmek, b) Eğitsel faaliyetlerin gelişmesi için arzu ettikleri takdirde üyelerle işbirliği yapmak, ırk ve cins bakımaksızın, ekonomik veya sosyal hiç bir fark gözetmeksizin eğitim imkânlarında eşitliği ilerletmek amacı ile milletlerarasında işbirliği yapmak, en iyi eğitim metodlarını tavsiye etmek suretiyle halk eğitimine ve kültürün yayılmasına katkıda bulunmak c) Dünyanın kitap, sanat eserleri, tarih ve bilim anıtları mirasının muhafaza ve korunmasını sağlayıp ilgili milletlere Milletlerarası Anlaşmaları tavsiye etmektir (Resmi Gazete, 1946).	Sürdürülebilir Kalkınma	UNESCO Uluslararası Sözleşme ve Protokolleri Eğitim: a. Avrupa Bölgesinde Yükseköğretimle İlgili Belgelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme b. Asya ve Pasifik Ülkelerinde Yüksek Öğrenim Çalışmalarının, Diplomalarının ve Derecelerinin Tanınmasına Dair Bölgesel Sözleşme c. Avrupa Bölgesindeki Devletlerde Yüksek Eğitimle İlgili Çalışma, Diploma ve Derecelerinin Tanınmasına Dair Sözleşme d. Akdeniz'e Sahildar Arap ve Avrupa Ülkelerinde Yüksek Öğrenim Çalışmalarının Diplomaların ve Derecelerinin Tanınmasına Dair

					Sözleşme Doğa Bilimleri: a.Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi) ve Protokol Sosyal ve Beşeri Bilimler: a.Sporla Doping Karşı Uluslararası Sözleşme Kültür: a. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi b. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme 2 c. Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme d. Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme e. Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Protokol İletişim: a. İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesi
2.1.1 UNDP(United Nations Development Programme- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)	1965	1965	Birleşmiş Milletler'in küresel kalkınma ağı oluşturmak için kurduğu bir program olan UNDP özellikle gelişmekte olan ülkelere odaklanarak, insanların daha iyi yaşam standartlarına sahip olmaları için gerekli olan bilgi, deneyim ve kaynakları sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda uluslararası düzeyde yaptığı çalışmalar ile Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmaları yolunda ülkelere yardımcı olmayı hedeflemektedir. UNDP, uzman görüşleri, eğitimler ve destek fonları sunarak özellikle az gelişmiş ülkelere destek olmaktadır. UNDP, Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmak ve küresel kalkınmayı desteklemek için yoksulluğun azaltılması, demokratik yönetim, enerji ve çevre, sosyal kalkınma, kriz önleme ve atlatma konuları üzerinde çalışmaktadır. Aynı zamanda, insan haklarının korunmasını ve kadının güçlendirilmesini de desteklemektedir. Tüm bu çalışmaları ve projelerinin yanı sıra, her yıl kalkınma sürecini değerlendiren 'İnsani Gelişme Raporu'nu yayınlamaktadır. Bu küresel rapora ek olarak, bölgesel, ulusal ve bölgesel İnsani Gelişme Raporları da yayınlar (Wikipedia, 2016). Genel olarak UNDP; Hükûmet ve toplumla beraber çalışarak, küresel ve ulusal kalkınmanın önünde duran sorunları çözmek için çalışmaktadır. Ulusal ve küresel	Sürdürülebilir Kalkınma	Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Büyüme Projeleri Kapsayıcı ve Demokratik Yönetişim Projeleri İklim Değişikliği ve Çevre Projeleri Küresel Çevre Fonu (Global Environment Facility (GEF)) GEF Küçük Destek Programı (SGP)

			destekle, ulusların öncelikli olan kalkınma problemlerine odaklanmaktadır. UNDP özellikle beş ana kalkınma hedefi üzerinde durmaktadır. Bunlar; demokratik yönetim, çevre ve enerji, HIV/AIDS, kriz önleme ve atlatma, yoksulluğun azaltılmasıdır (UNDP, 2016).		
UNCTAD (<i>The United Nations Conference on Trade and Development</i> -Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) (c)	1964	1964	Birleşmiş Milletler sistemi içinde yer alan UNCTAD, 1964 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1995 sayılı kararı ile, gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretine daha fazla katılımlarını sağlamak ve bu yolla kalkınmalarına yardımcı olmak için kurulmuştur. UNCTAD, özellikle dünyanın değişik bölgelerindeki zayıf ekonomilerin sürdürülebilir kalkınmasını sağlayacak politikalar tasarlanması sürecinde analiz, tartışma ve görüş birliği oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu geniş kapsamlı görev tanımı çerçevesinde, uluslararası ticaret, kalkınma, yatırımlar, maliye uygulamaları, ulusal politikalar, uluslararası işbirliği, teknoloji transferi, sektörel çalışmalar, en az gelişmiş ülkeler, bölgesel gelişmeler gibi pek çok konuda faaliyette bulunmaktadır (Yücekal, 2011).	Sürdürülebilir Kalkınma	Dünya Yatırım Raporu (1991-2016 yılları arasında yıllık yayınlanmaktadır) Ticaret ve Kalkınma Raporu ve diğer raporlar (The Least Developed Countries report, Economic Development in Africa report, Review of Maritime Transport, Information and Economy Report, Technology and Innovation Report, Commodities and Development Report, Why Geographical Indications for Least Developed Countries, TRIPS Flexibilities and Anti-Counterfeit Legislation in Kenya and the East African Community: Implications for Generic Producers, Sand in the Wheels: Non-tariff measures and regional integration in SADC by David Vanzetti, Ralf Peters and Christian Knebel, DMFAS Programme Annual Report 2015...), Transport and Trade Logistics - Trade Facilitation Programme (Ulaştırma ve Lojistik Ticaret/Ticareti Kolaylaştırma Programı) ve The Virtual Institute (Sanal Enstitü)***
AÇIKLAMALAR					
a:Uluslararası para sisteminin ana kuruluşlarından olan IMF 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kurulmuş ve 6 Mayıs 1946 yılında ilk yönetim kurulu toplantısını Washington'da yapmıştır. Ancak fiili olarak faaliyetlerine 1 Mart 1947'de başlamıştır (Eroğlu ve Eroğlu, 2009:127). Türkiye'nin IMF'den bugüne kadar kullandığı imkanlar; Stand-by düzenlemesi, Uzatılmış Fon Kolaylığı, Acil Yardım Kredisi, Ek Rezerv Kolaylığı ve Petrol Kolaylığıdır. Stand-by düzenlemesi (SBA), üye ülkedeki kısa süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için öngörülen bir destektir. Bu tür destekleme düzenlemeleri başlangıçta üyelerin ortaya çıkan likidite ihtiyaçlarını karşılamak üzere Fon'dan alacakları krediyi belirleyen bir belge niteliği taşıırken, sonraları "şarta bağlı likidite sağlayan" bir özellik kazanmıştır. Bu kapsamda üye ülke, uygulanacak istikrar programına ilişkin taahhütlerini içeren ve IMF Başkanı hitaben yazılmış olan Niyet Mektubunu Fon'a gönderir. Niyet mektubu Fon'da IMF İcra Direktörleri Kurulunun onayına sunulur. Uzatılmış Fon Kolaylığı (EFF), zayıf ödemeler dengesi yüzünden aktif kalkınma politikaları izleyemeyen ülkelerin, dış ticaret sektörleri gelişinceye kadar ödemeler dengesi açıklarını finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Bu imkandan yararlanmak isteyen ülkeler, 3 yıllık ayrıntılı bir ekonomik istikrar programını hazırlamak ve yıllık devreler halinde uygulama sonuçlarını Fon'a bildirmek zorundadırlar. Ek Rezerv Kolaylığı (SRF); 1997 yılında, Güneydoğu Asya'da patlak veren finansal kriz neticesinde, krizin piyasa güveni üzerinde ani ve yıkıcı etkisini azaltmaya yönelik olarak oluşturulmuştur. SRF'nin yürürlüğe konmasından bir gün sonra da ilk kez, Güney Kore tarafından kullanılmıştır. Kasım 2000 tarihindeki krizde ise Türkiye, bu kapsamda yaklaşık 8 milyar ABD doları kullanmıştır. Acil Yardım Kredisi (EAL), IMF'nin doğal afetlere maruz kalmış üye ülkelere sunduğu bir mali kaynaktır. Üye ülke kotasının % 25'iyle sınırlı olmakla birlikte, istisnai olarak kotanın % 50'si düzeyine kadar çıkabilmektedir. Bu kredi kapsamında sadece IMF basit faiz oranı uygulanmakta, ek faiz uygulanmamaktadır. Acil Yardım Kredisinden yararlanan üye ülkenin aldığı					

krediye ilişkin geri ödemeyi 2½-4 yıl (maksimum 3½-5 yıl) içinde tamamlaması gerekmektedir. Petrol Kolaylığı Kredisi, Kullanım şekli ve koşulları Telafi Edici Finansman Kolaylığı içinde düzenlenen bu imkan, 1974 Petrol Krizi ve 1990 Körfez Krizi ile yükselen petrol fiyatlarının normal seviyelere düşmesine kadar yürürlükte kalmıştır. Uygulandığı süre içerisinde üye ülkelerin petrolden kaynaklanan ödemeler dengesi sorunlarını hafifletmek amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde ise yürürlükte değildir (Binay, 2004:Çörtürk, 2006:39-44).

b:Dünya Bankası, IMF ile birlikte 1946 yılından 1973 yılına kadar uluslararası parasal sistemde geçerli olan "Bretton Woods Sistemi"nin önemli bir parçası olarak kurulmuştur. IMF ile birlikte kurulan Dünya Bankası Temmuz 1944'de yapılan Birleşmiş Milletler Para Konferansı'nın ardından 25 Haziran 1946 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır (Halişçelik, 2008:5). Türkiye, Dünya Bankası'na 1947 yılında üye olmuştur. Türkiye'nin Dünya Bankasından bugüne kadar 26,8 Milyar USD fon sağlamış ve bu fonlar daha çok makro ekonomik istikrarın sağlanması, büyüme, verimlilik artışının sağlanması ve piyasalarda rekabet ortamının oluşturulması hedefleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde Banka yardımları devam etmiş ve ekonomik istikrarın sağlanması konusunda gerek IMF gerekse AB ile koordineli çalışmalar hız kazanmıştır. Türkiye'de Dünya Bankası-IMF koordinasyonu daha çok kamu sektörünün yeniden yapılanması, rekabet ortamının iyileştirilmesi ve mali sektör reformu üzerinde yoğunlaşırken, AB'nin katılım öncesi mali yardım kapsamındaki destekleri önemli hale gelmiştir. Dünya Bankası daha çok sosyal güvenlik, kamu sağlığı, su tedariki ve kanalizasyon, çevre, tarım, inşaat, hukuk reformu, kamu sektörü yönetimi ve enerji sektörü reformu konularında Türkiye'ye destek sağlamıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2008; Halişçelik, 2008:133)

c: UNCTAD Türkiye'de *Transport and Trade Logistics - Trade Facilitation Programme* (Ulaştırma ve Lojistik Ticaret/Ticareti Kolaylaştırma Programı) ve *The Virtual Institute* (Sanal Enstitü)*** projeleri de uygulamaktadır (UNCTAD, 2016).

KAYNAKLAR:

AB Bakanlığı, 2016. Türkiye-Avrupa Mali İşbirliği, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=5>

Akşahin, B., S., 2008. "Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumu", Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Daire Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi, Ankara s:144.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2016. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı "Bakanlığımızın Tarihçesi".

<http://www.sanayi.gov.tr/Pages.aspx?pageID=203&lng=tr>

Binay, S. 2004. Tarihsel Süreçte Uluslararası Para Fonu (IMF), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

"http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/selenge_banu_aksahin_tez.pdf

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı "Bakanlığımızın Tarihçesi"

<https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=15>

Çörtürk, O., 2006. "Türkiye-İMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, s: 101, Ankara.

Eroğlu, N., Eroğlu, İ., 2009. " IMF –Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme", KİİBF Dergisi, Yıl 11, Sayı, 17 Aralık/2009.

Eğilmez, A. M., 1997. IMF Dünya Bankası ve Türkiye, İstanbul: Creative Yayıncılık.

Eren, G., 2008. "Türkiye'de Yerel ve Küresel Kültür Politikaları "Kültür Bakanlığı Örneği"", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale, sf.150.

Güler, B. A. (2005b). *Yeni Sag ve Devletin Degisimi Yapısal Uyarlama Politikaları 1980 -1995*. Ankara: imge Kitabevi.

Halişçelik, E., 2008. "Dünya Bankası'nın Yapısı, Faaliyetleri ve Türkiye'de Finansmanı Dünya Bankasına Sağlanan Kredilerin ve Etkilerinin Değerlendirilmesi", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, s:185, Adana.

Hazine Müsteşarlığı, 2008. Hazine Müsteşarlığı DEİ Genel Müdürlüğü Dünya Bankası Projeleri Dairesi, http://hmbs/web_e/yenidei/03Daireler/GTanimi_DBPD.htm, [Erişim:19.03.2008].

IMF, 2009. IMF ve Dünya Bankası, <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf>

Kaya, S., Tarihsiz. "Dünya Bankası ve Türkiye", Sayıştay Dergisi, Sayı 46-47 s:42.

Kültür, 1990, Türkiye Cumhuriyetleri Hükümet Programlarında Kültür, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.15- 23.

Loughlin J., 1997. Regional Policy in the European Union/New Challenges to the European Union: Policies and Policy-Making (Edited by Stelios Stavridis, Elias Mossialos, Roger Morgan, Howard Machin). Dartmouth Publishing Company Limited, pp. 439-463, England.

World Bank [WB] Faaliyetler, (2008), "Türkiye, Hakkımızda, Dünya Bankası Nedir", Dünya Bankası Resmi Web Sitesi, <http://www.worldbank.org.tr/>

Resmi Gazete, 1946. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesini Hakkında 4895 Sayılı Kanun, 25 Mayıs 1946, Sayı:6316

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kulturel_ifadelerin_cesitliliigi/ilk_s.pdf

Resmi Gazete, 1946. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesini Hakkında 4895 Sayılı Kanun, 25 Mayıs 1946, Sayı:6316

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kulturel_ifadelerin_cesitliliigi/ilk_s.pdf

Resmi Gazete, 1960. Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında 91 sayılı Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621.

Resmi Gazete, 2003. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında 4848 Sayılı Kanun, 29 Nisan 2003, Sayı:25093

Resmi Gazete, 2005. 5393 Sayılı Belediye Kanunu,13 Temmuz 2005 25874 Sayı.

Resmi Gazete, 2006. Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında 5449 Sayılı Kanun, :8 Şubat 2006 Sayı: 26074.

Resmi Gazete, 2008. Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat, Görev ve Sorumlulukları Hakkında 5737 Sayılı Kanunu, 20 Şubat 2008, Sayı:26800.

Resmi Gazete, 2011. Kalkınma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011 Sayı: 27958.

Resmi Gazete, 2011a. Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 642 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011, Sayı:27958.

Resmi Gazete, 2011a. Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 642 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011, Sayı:27958.

Resmi Gazete, 2011b. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 4 Temmuz 2011 Sayı: 27984.

Resmi Gazete, 2011c. Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 634 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011 Sayı: 27958.

Resmi Gazete, 2011d. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 635 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011 Sayı: 27958.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2014. T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü 2015-2019 Strateji Planı, Ankara.

<http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/menu159.pdf>

Ülger, İ. K. 2003. Avrupa Birliği El Kitabı (Kavramlar-Kurumlar-Kişiler). Seçkin Yayınevi, Birinci Baskı, s. 54, 82, 102-103, Ankara.

UNDP, 2016. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/overview.html>

UNESCO, 2016. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/ulus/sektorel_dag%C4%B1l%C4%B1m.pdf

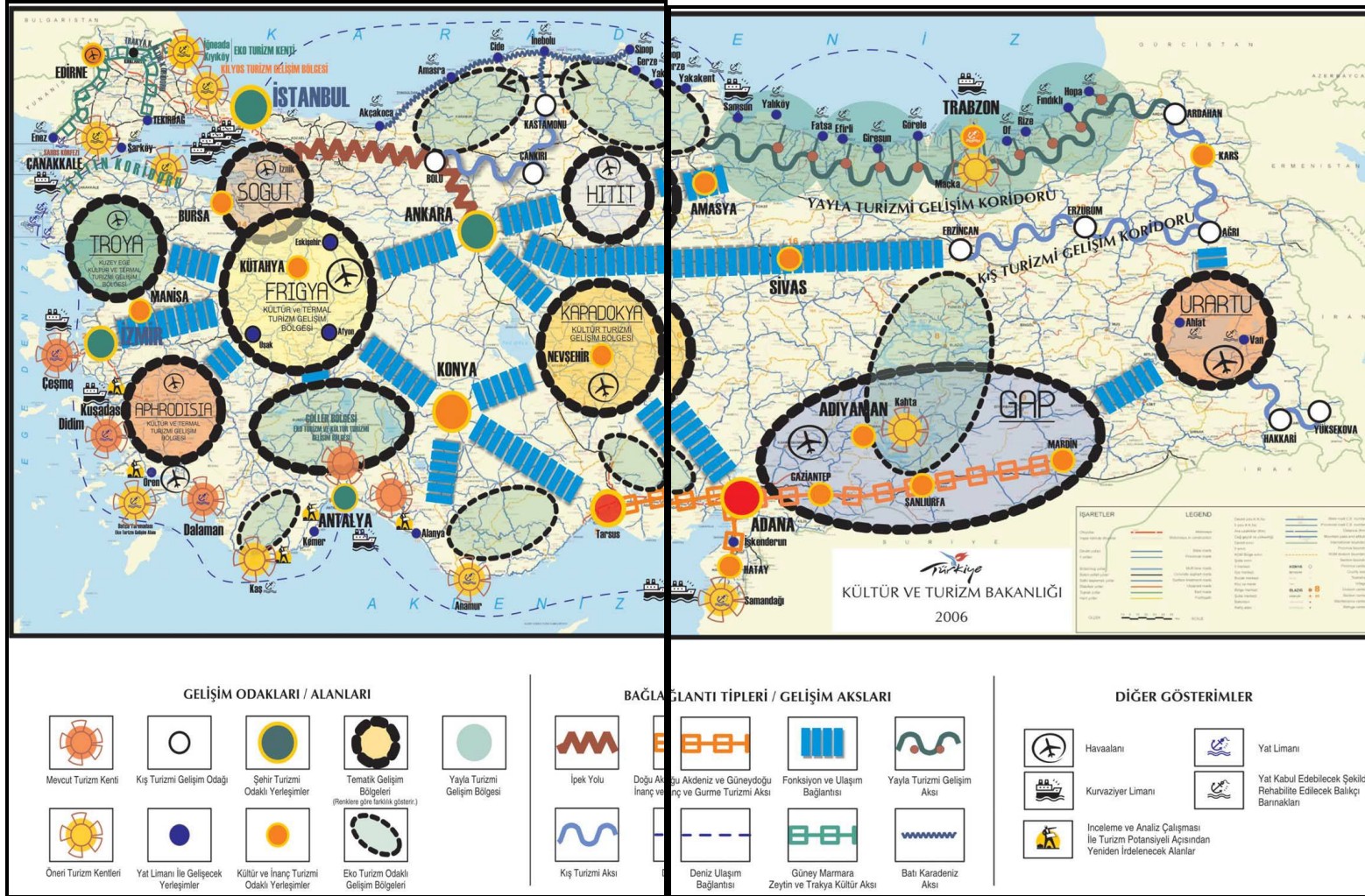
UNCTAD, 2016. Products of Country

<http://unctad.org/projects/tc/en/Pages/ProductsByCountry.aspx>

Yücekıl, Y., 2011. Küreselleşme Bağlamında UNCTAD'ın Rolü ve Geleceği

http://www.mfa.gov.tr/kuresellesme-baglaminda-unctad_in-rolu-ve-gelecegi.tr.mfa

A-2 Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Kavramsal Eylem Planı Haritası [243]

A-3: Turizm Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Stratejiler [243]

STRATEJİLER	EYLEMLER
PLANLAMA	Destinasyon Bazında Planlama¹ * Uzmanlaşmış turizm merkezleri ve turizm türlerinin entegre olacak şekilde planlanması * Firmaların belgelendirmesi Stratejik Planlama
YATIRIM	Teşvikler * Teşvik mekanizması * Turistik işletmelere destek sağlanması * Arazi tahsis yapılması * Turizm tesislerinin yenilenmesi * Firmalarının belgelendirmesi Bürokratik Engellerin Kaldırılması * Yabancı yatırımcılara yönelik düzenlemeler
ÖRGÜTLENME	Yeni Kurumsal Yapının Oluşumu İçin Yasal Düzenlemelerin Gerçekleştirilmesi * Turizm Konseyleri Yasası ve Konseylerin Kurulması Turizm Sektörünün Gelişiminde Kültür ve Turizm Bakanlığının Yeni Rolü * Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Yeniden Organizasyonu
İÇ TURİZM	İç Turizm Tanıtımı * İç turizmde tanıtım * İç Turizmde Rezervasyon İç Turizm Pazarının Desteklenmesi * Fiyatlandırma * İç turizme hizmet veren acentelerin desteklenmesi * Gençlik turizmüne yönelik çalışmalar İç Turizm Pazarının İzlenmesi * İç turizmin izlenmesi çalışmaları Alternatif Turizm * Bölgesel ve yerel bazda araştırmalar Sosyal Turizm * Sosyal turizmin desteklenmesi
ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME	Markalaşma * İmaj Oluşturma * Varış noktalarının markalaştırılması Sürdürülebilir AR-GE * İstatistik verilerin dünya standartlarına uyarlanması * Kamu-özel sektör işbirliği * Türkiye Turizm Stratejisine uyum
ULAŞIM VE ALTYAPININ GÜÇLENDİRİLMESİ	Turizm Potansiyeli Yüksek Alanlarda Altyapı Eksikliğinin Giderilmesi * Altyapı birlikleri yasası * Marka kentlerdeki alt yapı eksiklikleri * Kıyı Gerisinde Kalan Mevcut Turizm Alanlarında Altyapı Eksikliklerinin Giderilmesi * Turizmin Çeşitlendirilmesi Kapsamındaki Alanlarda Altyapının Geliştirilmesi Zaman ve Güvenlik Açısından Ön Plana Çıkan Havayolu Ulaşımının Geliştirilmesi * Bursa, Çanakkale ve Körfez Havaalanlarının Uluslararası Uçuşlara Açılması * Havaalanı Etüdü Ulaşımında Demiryolu Taşımacılığının Payının Arttırılması amacıyla Bölgeler Arası Bağlantıların Geliştirilmesi * Hızlı Tren Projeleri * Demiryolu Bağlantıları Turizmde Karayolu Ulaşımında Güvenliğin ve Erişim Kapasitesinin Arttırılması * Ana Bölünmüş Yol Bağlantıları * Bölünmüş Yol Bağlantıları Ülkemizin Deniz Turizminde Hak Ettiği Payı Alması * Balıkçı Barınakları (Van Balıkçı Barınağı+Yat Limanı) * Yat Limanları * Kruvaziyer Limanlar
TANITIM VE PAZARLAMA	Tanıtma Faaliyetlerinde Süreçlerin Belirlenmesi

¹ *Destinasyon: Yerel olmayan turist veya günübirlikçilerin hizmetine sunulmuş farklı doğal güzellikleri, özellikleri ve çekicilikleri olan bir alandır. Ziyaret edilen yer anlamını taşıyan turizm destinasyonları, çeşitli turistik değerlere ve özelliklere sahip ve turistin seyahati süresince ihtiyaç duyabileceği turistik ürünlerin tamamını ve bir kısmını sunabilen coğrafi bir mekan olarak tanımlanmaktadır (Atay, 2003:27: Keskin, 2008:29).

	* Tanıtım Finansmanı * Pazarların araştırılması ve Belirlenmesi * Tanıtım Araçları * Tanıtma etkinliğinin ölçülmesi Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetlerinde Alternatif Stratejilerin Belirlenmesi * Alternatif tanıtım senaryolarının belirlenmesi Tanıtım Faaliyetlerinde Süreçlerin Belirlenmesi * Etkin işbirliğinin sağlanması * Tanıtımın koordinasyonu Marka İmajı *Marka imajı yaratılması
EĞİTİM	Akademik Eğitim ve Turizm Sektörüne Nitelikli Eleman Yetiştirecek Mesleki Eğitimin Bir Arada Geliştirilmesi * Rehberlikte Uzmanlık * Meslek standartlarının belirlenmesi * Turist rehberliği eğitim programının niteliğinin yükseltilmesi Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetlerinde Alternatif Stratejilerin Belirlenmesi * Eğitim kalitesinin artırılması * Eğitimcilerin eğitimi * Halkın turizm konusunda bilinçlendirilmesi Turizmin İsteddiği Nitelikte İşgücü Yetiştirilmesinde Özel Sektörün Katılımı * Kaçak personel çalıştırılmasının engellenmesi * Turizm işletmeciliği standartlarının belirlenmesi Yaygın ve Örgün Eğitimde İçeriğin Güncellenmesi * Müfredatın güncellenmesi
HİZMET KALİTESİ	Kalite Anlayışı Bilincini Oluşturmak * Kalite standartlarının belirlenmesi * Kalitenin içselleştirilmesi Kaliteyi “Ölçülebilir” Kılmak * Ölçülebilir kalite standartlarının belirlenmesi * Konaklama tesislerinin belgelerindeki farklılıklarının giderilmesi Planlı Gelişim * Turizm Merkezi ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri’nde fiziksel planların hazırlanması Mevzuat Düzenlemeleri * Yönetişim ilkelerinin uygulanması *Turizmle doğrudan bağlantılı konularda “koruma-kullanma” dengesi kapsamında yasal düzenlemeler yapılması * Olumsuzluklara hızlı şekilde müdahale edilmesinin sağlanması * İstatistik çalışmalarının yeniden düzenlenmesi
KENTSEL MARKALAŞMA	ÖLÇEKTE Mimari Düzenlemeler *Kültür Kentleri: *Şehir müzeleri *Tarihi, kültürel ve mimari özelliği olan yapıların ve ören yerlerinin restorasyonu, onarımı ve çevre düzenlemesi *Tarihsel çekim noktalarının çevresinde yeme-içme ve günübirlik ticari merkezler Ulaşım Sistemi İle İlgili Düzenlemeler * Havaalanı otelleri * Havaalanı-kent merkezi ulaşım Sistemi * Deniz Turizmi Altyapısı Kültürel Aksların Düzenlenmesi *Fuar ve Kongre Merkezleri *Sanat Köyleri Sosyal ve Kültürel Düzenlemeler *Turizm danışma büroları *Kentsel altyapı ve üstyapı *Yön levhaları ve bilgilendirme tabelaları *Kent haritaları ve tanıtıcı broşürler
TURİZMİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ	Sağlık Turizmi ve Termal Turizm * Termal Turizm Master Planı hazırlanması * Termal projeler için fizibilite çalışmaları * Termal tesislerde mimari niteliklerin yükseltilmesi * Termal turizm tanıtımı * Pilot Bölgeler * Turizm Teşvikleri * Ulusal ve uluslararası tanıtım * Termal kaynakların şehir ısıtması, seracılık faaliyetlerinde kullanımı Kış Turizmi * Kış Turizmi Master Planı hazırlanması

		* Altyapı geliştirilmesi * Kış turizminde iç turizm pazarının büyütülmesi * Kış sporları yarışmaları Golf Turizmi * Golf Alanlarının Tespiti Deniz Turizmi * Termal tesislerde mimari niteliklerin yükseltilmesi * Yat turizminde mali düzenlemeler * Deniz Turizmi Yönetmeliği * Liman atık sistemleri * Kıyılardaki koruma statülerinin yeniden değerlendirilmesi * Yat turizmi eğitimi * Yat limanlarına yönelik standartların belirlenmesi ve planlaması Eko-Turizm ve Yayla Turizmi * El Sanatları Eğitimi * Müze evler * Kültür Köyleri * Tanıtım ve yönlendirme * Bilim ve Doğa Müzeleri * Toplum eğitim Kongre ve Fuar Turizmi * Örgütlenme * Fuar turizmi merkezleri * Fuar kentlerinde konaklama kapasitesi * Fuar organizatörü ve personeli eğitimi
MEVCUT ALANLARININ REHABİLİTASYONU	TURİZM	Altyapı Birlikleri * Altyapı birlikleri * Konaklama birimlerinde çeşitliliğin sağlanması
TURİZM GELİŞİM BÖLGELERİ		Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi Troya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi Aphrodisya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi Söğüt Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Kapadokya Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Göller Bölgesi Eko-Turizm Gelişim Bölgesi Hitit Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi * Araştırma ve İlan: Turizmde ihtisaslaşan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası düzeyde yarışan marka turizm bölgelerinin tespiti yapılacak ve bu alanlar Turizm Merkezi ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilecektir. * Planlama ve Geliştirme: İlan edilen alanlarda planlı bir gelişim gerçekleştirilmesi için fiziki planlar tamamlanacak ve bu planlarda alternatif turizm türlerinin nitelikli bir biçimde geliştirilmesi hedeflenecektir. GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi
TURİZM KORİDORLARI	GELİŞİM	Zeytin Koridoru Kış Koridoru İnanç Turizmi Koridoru İpek Yolu Turizm Koridoru Batı Karadeniz Koridoru Yayla Koridoru Trakya Kültür Koridoru
EKO-TURİZM BÖLGELERİ		Batı ve Orta Karadeniz Eko-Turizm Bölgesi Antalya Eko-Turizm Bölgesi Antalya Doğusu ve Mersin Eko-Turizm Bölgesi GAP Eko-Turizm Bölgesi
TURİZM KENTLERİ		Kaş Finike Turizm Kenti Anamur Kıyı Kesimi Turizm Kenti Saros Körfezi Turizm Kenti Kapıdağı Yarımadası, Avşa ve Marmara Adaları Turizm Kenti Kilyos Turizm Kenti Samandağ Turizm Kenti İğneada Kıyıköy Eko-Turizm Kenti Datça Eko-Turizm Kenti Maçka Turizm Kenti Kahta Turizm Kenti

A-4: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Yılları Arası Stratejik Hedefler ve Maliyetler(TL) [244]

AMAÇ VE HEDEFLER		2015	2016	2017	2018	2019	2015-2019
Stratejik Amaç 1	Kültür mirasın sürdürülebilir korunmasını sağlayarak evrensel kültüre katkıda bulunmak	419.673.833,55	457.658.626,89	498.469.866,90	542.935.524,81	591.438.485,96	2.510.176.338,11
Stratejik Hedef 1	Kültür mirasın araştırılması, korunması günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması	298.102.643,55	322.568.206,89	351.225.508,90	382.443.584,81	416.506.901,96	1.770.846.846,11
Stratejik Hedef 2	Müzelerin çağdaş müzecilik anlayışı ile teşhir, tanzim, donanım ve koleksiyonlar açısından yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi	121.571.190,00	135.090.420,00	147.244.358,00	160.491.940,00	174.931.584,00	739.329.492,00
Stratejik Amaç 2	Kültürel ve entelektüel birikimini derlemek, koruma altına almak, bilgiye hızlı ve doğru erişimi sağlamak	217.951.202,00	228.240.473,00	238.685.884,00	249.439.950,00	260.665.359,00	1.194.982.868,00
Stratejik Hedef 1	Bilginin ve sanatın toplumsal gelişime katkı verme potansiyelinin kullanılması	7.048.500,00	7.569.000,00	7.913.635,00	8.269.750,00	8.642.000,00	39.442.885,00
Stratejik Hedef 2	Toplumda kütüphane kullanımı bilincini geliştirerek, işlevsel okur-yazarlığın yaygınlaştırılması	210.902.702,00	220.671.473,00	230.772.249,00	241.170.200,00	252.023.359,00	1.155.539.983,00
Stratejik Amaç 3	Ülkeyi önemli bir kültür ve sanat merkezi haline getirmek ve tanıtmak	552.672.454,00	607.821.171,50	629.323.620,13	501.308.990,83	524.807.659,08	2.815.933.895,54
Stratejik Hedef 1	Kültür ve sanat değerlerimizin etkili bir şekilde tanıtılması desteklenmesi ve yaygınlaştırılması	538.667.943,00	593.186.458,50	614.030.344,13	485.327.517,83	508.107.020,08	2.739.319.283,54
Stratejik Hedef 2	Türk edebiyatının ulusal ve uluslararası alanda tanınırlığının sağlanarak geliştirilmesi	14.004.511,00	14.634.713,00	15.293.276,00	15.981.473,00	16.700.639,00	76.614.612,00
Stratejik Amaç 4	Uluslararası standartlarda etkili bir telif hakları sisteminin oluşturulmasını sağlamak ve telif haklarına dayalı endüstrilerin yarattığı ekonomik değerin artırılmasına katkıda bulunmak	10.956.660,00	11.504.493,00	12.079.717,70	12.683.704,00	13.317.888,60	60.542.463,30
Stratejik Hedef 1	Ülkenin yaratıcı/telif hakkı korumasına dayalı endüstrilerin geliştirilmesinin ve desteklenmesinin sağlanması	2.509.466,00	2.634.939,30	2.766.686,30 TL	2.905.021,00 TL	3.050.271,60 TL	13.866.384,20
Stratejik Hedef 2	Telif haklarının etkili bir şekilde korunmasının ve geliştirilmesinin sağlanması	8.447.194,00	8.869.553,70	9.313.031,40 TL	9.778.683,00 TL	10.267.617,00	46.676.079,10
Stratejik Amaç 5	Türk sinemasını bir marka haline getirerek önemli bir kültürel ihracat ürününe dönüştürmek ve ulusal sinema envanterini oluşturmak	44.761.000,00	47.123.000,00	49.479.150,00	51.953.107,50	54.550.763,15	247.867.020,65
Stratejik Hedef 1	Çeşitlendirilen ödül, destek, teşvik, tanıtım ve pazarlama mekanizmaları ile yerli yapımların izleyici sayısı ve hasılatlarının artırılması	37.713.160,00	39.811.120,00	41.801.676,00	43.891.759,80	46.086.348,06	209.304.063,86
Stratejik Hedef 2	100. yılını kutlayacak olan Türk Sinemasının; uluslararası standartlarda bir sinema envanteri ve kompleksine sahip olması ve dünya sineması ile rekabet edebilecek seviyeye	7.047.840,00	7.311.880,00	7.677.474,00	8.061.347,70	8.464.415,09	38.562.956,79

	getirilmesi						
Stratejik Amaç 6	Ülkenin turizm alanında uluslararası ölçekteki rekabet gücünü, pazar payını ve marka değerini arttırmak	412.435.614,44	440.523.535,19	458.225.566,85	477.834.811,00	498.286.033,52	2.287.305.561,00
Stratejik Hedef 1	Sağlık turizmi başta olmak üzere alternatif turizm türlerinin çeşitlendirilerek, turizmin yılın her dönemine ve ülkenin her bölgesine yayılmasını, geliştirilmesini ve sektörde kalitenin artırılmasını sağlamak	235.687.069,44	256.705.048,19	267.054.340,85	279.016.736,00	291.515.235,52	1.329.978.430,00
Stratejik Hedef 2	Uluslararası alanda tutarlı, anlamlı ve çekici bir Türkiye markası yaratmaya yönelik tanıtım stratejileri geliştirmek ve uygulamak	176.748.545,00	183.818.487,00	191.171.226,00	198.818.075,00	206.770.798,00	957.327.131,00
Stratejik Amaç 7	Kültür ve Turizm alanında uluslararası ilişkileri ve kültürlerarası iletişimi güçlendirerek uluslararası barışa katkıda bulunmak	19.937.500,00	21.931.250,00	24.124.375,00	26.536.811,00	29.190.493,00	121.720.429,00
Stratejik Hedef 1	Ülkenin uluslararası kültür ve turizm ilişkilerinin artırılarak sürdürülmesi	13.532.800,00	14.886.080,00	16.374.688,00	18.012.156,00	19.813.372,00	82.619.096,00
Stratejik Hedef 2	Uluslararası kuruluşlar ve AB ile uyumlu politikalar ve uygulamalar gerçekleştirilmesi	6.404.700,00	7.045.170,00	7.749.687,00	8.524.655,00	9.377.121,00	39.101.333,00
Stratejik Amaç 8	Verimlilik temellerine dayalı sistemler kurarak kapasiteyi güçlendirmek	20.383.740,83	21.486.023,41	22.234.593,51	23.913.995,11	25.671.312,46	113.689.665,32
Stratejik Hedef 1	Yönetim Sistemlerinin analiz edilerek yeni sistem uygulamalarının artırılması	6.064.430,50	6.307.726,50	6.776.781,50	7.352.224,77	8.054.950,71	34.556.113,98
Stratejik Hedef 2	Bakanlık hizmet kalitesinin artırılması	12.987.170,13	14.080.680,01	14.968.952,35	16.015.801,99	17.082.379,83	75.134.984,31
Stratejik Hedef 3	Üretilen istatistiklerde veri toplama, kayıt ve analiz etkinliğinin artırılması	1.332.140,20	1.097.616,90	488.859,66	545.968,35	533.981,92	3.998.567,03
2015-2019		1.698.772.004,82	1.836.288.572,99	1.932.622.774,09	1.886.606.894,25	1.997.927.994,77	9.352.218.240,92
-							

EK A-5 1964-1999 Dönemine ait AB Adaylık Öncesi Mali Yardımları [251]

ADAYLIK ÖNCESİ MALİ YARDIMLAR	KREDİ (MİLYON EURO)	HİBE MİKTARI (EURO)
Gümrük Birliği	II.1.1. Birinci Protokol (1964-1969): 175 milyon Avro değerinde düşük faizli Topluluk kredisi	175.000.000
	II.1.2. İkinci Protokol (1973-1976): 195 milyon Avro düşük faizli Topluluk kredisi ve 25 milyon Avro AYB kredisi olmak üzere toplam 220 milyon Avro değerinde kredi	220.000.000
	II.1.3. Ek Protokol (1971-1977): 47 milyon Avro değerinde düşük faizli Topluluk kredisi	47.000.000
	II.1.4. Üçüncü Protokol (1979-1981): 310 milyon Avro (220 milyon Avro Topluluk kredisi, 90 milyon Avro AYB kredisi)	310.000.000
	II.1.5. Dördüncü protokol, Temmuz 1980'de görüşülmüş ve paraflanmıştır. Bu yardım, Avrupa Birliği Konseyi'nde oybirliği sağlanamadığından uygulamaya konulamamıştır.	600.000.000
Diğer Mali Yardımlar	II.2.1. Topluluk, 1980'de Türkiye'deki güç şartlarla bağlantılı olarak 75 milyon Avro değerinde bir özel yardım paketi hazırlamıştır. (özellikle enerji, sağlık, çevre ve eğitim sektörlerinde uygulanacak toplam 11 proje için hibe)	75.000.000
	II.2.2. Topluluk, 1991'de, Körfez Savaşı'ndan en çok etkilenen ülkeler için mali yardımda bulunmuş ve bunun bir sonucu olarak, Türkiye, 175 milyon Avro tutarında faizsiz krediden yararlanmıştır.	175.000.000
	II.2.3. 1993 ve 1995 yıllarında, Türkiye idari işbirliği önlemlerine yönelik olarak iki kez 3'er milyon Avro tutarında mali yardım almıştır. (Bütçe kalemi B7-4033)	6.000.000
	II.2.4. 1993'ten bu yana, Türk STK'ları insan hakları ve sivil toplumun geliştirilmesine yönelik faaliyetlerinin finansmanı için yılda ortalama 500,000 Avro'luk mali yardım almaktadır.	4.000.000
	II.2.5. Türkiye, 1996-1999 arası dönemde uyuşturucuya mücadele faaliyetleri için toplam 760,000 Avro tutarında yardımdan faydalanmıştır.	760.000
	II.2.6. Türkiye, 1992-1998 arası dönemde B7-631 bütçe kaleminden nüfus politikaları ve aile planlaması faaliyetlerine yönelik olarak 3,3 milyon Avro tutarında mali yardım almıştır.	3.300.000
	II.2.7. Türkiye, 1992-1999 arası dönemde, 'Life-Üçüncü Ülkeler' (B7-810) ve 'Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çevre' (B7-6200) programları kapsamında desteklenen çevre projeleri için 4,92 milyon Avro mali yardım almıştır.	4.920.000
	II.2.8. 1994-1998 arası dönemde Türkiye HIV/AIDS ile mücadele kapsamındaki girişimler için 682,000 Avro yardım almıştır. (B7-6211)	682.000
	II.2.9. Türkiye şap hastalığının önüne geçilmesine yönelik olarak 230,000 Avro yardım almıştır. (21/01/1998'de OJ L 16/45)	230.000
Avrupa-Akdeniz Programları	II.3.1. Türkiye yatay Akdeniz programlarından yararlanabilmektedir ve çeşitli AB girişimleri çerçevesinde çevre, sağlık, enerji vs. gibi değişik alanlarda mali destek görmüştür. (Programlardan çeşitli ülkeler birlikte yararlandığından kesin bir miktar belirlemek mümkün değildir.)	-
	II.3.2. MEDA I kapsamında Türkiye'ye taahhüt edilen toplam miktar 55 proje için 376 milyon Avrodur.	376.000.000
	II.3.3. 1992 ile 1996 arasında Yeni Akdeniz Politikası'nın bir parçası olarak ve 1997-1999 döneminde de Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Türkiye'nin AYB kredilerinden yararlanması mümkün olmuştur. Bu başlıklar altında Türkiye'ye tahsis edilen AYB kredileri toplam 544,5 milyon Avrodur. Bunun 205 milyon Avrosu Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde sağlanmıştır.	545.000.000
Deprem Yardımları	II.4.1. Ağustos 1999'daki Marmara Depremi'nden sonra 30 milyon Avro'luk özel bir bütçe acil durum ve rehabilitasyon faaliyetleri için tahsis edilmiştir.	30.000.000
	II.4.2. Deprem sonrası rehabilitasyon faaliyetlerini desteklemek üzere 1 milyon Avro'luk istisnai bir yardım sağlanmıştır	1.000.000
	II.4.3. AYB, Türk Hükümeti'ne TERRA özel girişimi çerçevesinde, deprem bölgelerindeki öncelikli rehabilitasyon ve yeniden yapılanma çalışmalarını desteklemek üzere 600 milyon Avro'ya kadar kredi sağlanmıştır.	600.000.000
Gümrük Birliği Yardımı	II.5.1. Gümrük Birliği Özel Yardımı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995'teki toplantısında alınan kararlara dayanarak, Gümrük Birliği'nin uygulamaya konmasından sonraki beş yıllık dönemde kullanılmak üzere 375 milyon Avro tutarında bütçe kaynağı tahsis edilmesi önerilmiştir. Bu öneri, Avrupa Birliği Konseyi'nde oybirliği sağlanamadığı için, onaylanmamıştır.	375.000.000
	II.5.2. Özel AYB Kredi Olanğı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995'teki toplantısında alınan kararlara dayanarak, Gümrük Birliği'nin uygulamaya konmasından sonra, Türkiye ekonomisini daha rekabetçi hale getirmek için, 1996 yılından itibaren beş yıllık bir dönemde kullanılmak üzere AYB'nin 750 milyon Avroluk ek kredi tahsis etmesi önerilmiştir. Ancak, AYB Yönetim Kurulu'nda oybirliği sağlanamadığı için, kredi sağlanamamıştır.	750.000.000
GENEL TOPLAM		4.298.892.000

A-6: 2000-2006 Yılları Arasında Türkiye’de Uygulanan AB Hibe Programları (Yerelde AB, 2014)

PROGRAM ADI	YIL	HİBE PROGRAMI	HİBE PROGRAMINI UYGULAYAN KURULUŞ	PROJELERE TAHSİS EDİLEN BÜTÇE (€)	PROJE SAYISI
MEDA Programı 2001	2001	-Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Programı(Turizm ve Çevre Hibe Programı, Tarım ve Kırsal Kalkınma Hibe Programı, Sosyal Kalkınma Hibe Programı, KOBİ Hibe Programı)	Kalkınma Bakanlığı	29.047.351,96	309
Katılım Öncesi Mali Yardım	2002	Aktif İşgücü Piyasaları Yeni Fırsatlar Hibe Programı	Türkiye İş Kurumu	31.956.649,89	245
Katılım Öncesi Mali Yardım	2003	STK’lar ile Kamu Diyalogunun Artırılması Hibe Programı	Avrupa Birliği Bakanlığı	483.719,16	11
Katılım Öncesi Mali Yardım	2003	-Samsun-Kastamonu-Erzurum Bölgesel Kalkınma Programı (Yerel Kalkınma Girişimleri Hibe Programı, Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) Hibe Programı,Küçük Ölçekli Altyapı Hibe Programı)	Kalkınma Bakanlığı	48.274.198,74	396
Katılım Öncesi Mali Yardım	2003	Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği I	Kalkınma Bakanlığı	456.190,20	9
Katılım Öncesi Mali Yardım	2004	Sivil Toplumun Güçlendirilmesi Hibe Programı (STD I)	Sivil Toplum Geliştirme Merkezi	675.356,24	34
Katılım Öncesi Mali Yardım	2004	Sosyal Diyalogun Güçlendirilmesi Hibe Programı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1.672.732,67	26
İdari İşbirliği Programı	2006	Sivil Toplum Diyalogu: Bilgi Köprüleri Hibe Programı	Avrupa Birliği Bakanlığı	2.061.340,65	28
Katılım Öncesi Mali Yardım	2004	Sürdürülebilir Kalkınmanın Desteklenmesi Hibe Programı	Kalkınma Bakanlığı	912.015,89	23
Katılım Öncesi Mali Yardım	2004	-Kültürel Hakların Desteklenmesi (Yayıncılık Destek Hibe Programı,Kültürel Girişimler Hibe Programı)	Kültür ve Turizm Bakanlığı	1.462.633,38	25
Katılım Öncesi Mali Yardım	2004	Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği II	Kalkınma Bakanlığı	462.646,11	13
Katılım Öncesi Mali Yardım	2004	-Ağrı-Kayseri-Konya-Malatya Bölgesel Kalkınma Programı (Yerel Kalkınma Girişimleri Hibe Programı, KOBİ Hibe Programı, Küçük Ölçekli Altyapı Hibe Programı)	Kalkınma Bakanlığı	84.915.823,27	510
Katılım Öncesi Mali Yardım	2005	-Katılım Öncesi Süreçte STK’ların Güçlendirilmesi (Kadın Hakları Hibe Programı, Engelli Hakları Hibe Programı, Tüketici Hakları Hibe Programı, Çocuk Hakları Hibe Programı, Çevrenin Koruması Hibe Programı)	Avrupa Birliği Bakanlığı	5.277.641,30	93
Katılım Öncesi Mali Yardım	2005	-Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Programı(Yerel Kalkınma Girişimleri Hibe Programı, KOBİ Hibe Programı, Turizm ve Çevre Altyapısı Hibe Programı)	Kalkınma Bakanlığı	24.000.000,00	213
Katılım Öncesi Mali Yardım	2005	Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği III	Kalkınma Bakanlığı	454.242,63	13
MEDA Programı 2005	2005	Euro-Med Youth III Programme	Ulusal Ajans	317.071,85	10
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	-Sivil Toplum Diyalogu (STD I) - Kentler ve Belediyeler Hibe Programı - Üniversiteler Hibe Programı - Meslek Örgütleri Hibe Programı - Gençlik STK’ları Hibe Programı	Avrupa Birliği Bakanlığı	19.294.805,56	119
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	Aktif İstihdam Tedbirleri Hibe Planı	Türkiye İş Kurumu	15.994.821,26	101
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	Türkiye’de Sivil Toplumun Desteklenmesi: Katılımcı Demokrasi İçin Yerel Hareket	Sivil Toplum Geliştirme Merkezi	399.997,69	47
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	AB-Türkiye Odaları Forumu	TOBB-Eurochambers	2.248.788,39	22
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	Türkiye’de Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: Sivil Topluma Bütüncül Yaklaşım ve Katılımcı Yerel Projeler	Sivil Toplum Geliştirme Merkezi	499.836,23	21
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği IV	Kalkınma Bakanlığı	620.666,90	17
Katılım Öncesi Mali Yardım	2006	-Sel Riskinin Azaltılması - Sosyal Destek Hibe Programı - Fiziksel Planlama ve Yatırım Hibe Programı	GAP İdaresi	14.999.999,83	37
GENEL TOPLAM				286.488.529,80	2327

Yerelde AB, 2014. Tamamlanan Projeler, <http://www.yereldeab.org.tr/>, 8 Nisan 2014.

A- 7: IPA I Bileşenleri ve Yapısı ([246], [247], [248], [250], [252], [253], [254], [255], [256'dan Geliştirilerek)

İPA I BİLEŞENİ	İÇERİK	PROGRAM	SORUMLU KURULUŞ
I.Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	Müktesebat uyumu, kamu yönetimi reformu, adalet ve içişleri reformu, sivil toplumun gelişimi ve temel haklar, çevre politikası, tarım, ulaştırma, sosyal politika, kamu idaresinin etkinleştirilmesi, eğitim ve sağlık sistemi reformu, yolsuzluğa karşı daha verimli ve etkili bir mücadele yürütülmesi ve mali kontrol gibi konular bu bileşen altında finanse edilmiştir.	Sivil Toplum Destekleme Programı (STD) II-III-IV ile Kurumsal Yapılanma	AB Bakanlığı
II. Sınır Ötesi İşbirliği	Sınır Ötesi işbirliği programlarının amacı, sınır bölgelerinde ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik işbirliğini desteklemektir. Türkiye bu bileşen altında Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) Karadeniz Havzası Programı'na katılım sağlamıştır. Türkiye'de Edirne ve Kırklareli illeri ile Bulgaristan'da Burgaz, Yambol ve Hasköy bölge idarelerini kapsayan Bulgaristan-Türkiye Sınır Ötesi İşbirliği Programı çoğunlukla bölgesel etki oluşturabilecek ufak çaplı kültürel ve sosyal öğeler içeren projeler desteklenmiştir.	Sınır Ötesi İşbirliği Programı	AB Bakanlığı
III.Bölgesel Kalkınma	Çevre, Ulaştırma ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik alanlarında büyük yatırımlar içeren projeler desteklenmiştir. Çevre Operasyonel Programı ile çevrenin korunması, halkın çevre anlamında yaşam standardının iyileştirilmesi, atık su arıtma, kaliteli içme suyu sağlanması ve entegre katı atık tesislerinin kurulması amaçlanmıştır. Ulaştırma Operasyonel Programı ile etkin ve dengeli bir ulaşım sistemi oluşturulması, inşa edilecek Trans-Avrupa Şebekeleri üzerinde emniyet ve karşılıklı işletilebilirliği sağlamak için Ülkenin ulaşım altyapısının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı ile ülke ekonomisinin rekabet gücünün artırılması ve bölgesel sosyoekonomik farklılıkların azaltılması amaçlanmıştır.	Çevre Operasyonel Programı Ulaştırma Operasyonel Programı Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
IV.İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı kişi başı milli geliri Türkiye ortalamasının %75'inin altında kalan bölgelerdeki istihdam kapasitesinin artırılmasını ve beşeri sermayenin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede "İstihdam", "Eğitim" ve "Sosyal İçerme" öncelik alanları olarak belirlenmiştir.	İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
V.Kırsal Kalkınma (IPARD)	Tarım, hayvancılık, gıda, balıkçılık ve alternatif tarım alanlarında faaliyet gösteren işletmelere, üretici bireylere, kooperatiflere ve üretici birliklerine hibe programları aracılığıyla finansman desteği sağlanmıştır.	Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

A-8: IPA II Bileşenleri ve Yapısı ([252], [262]'den Geliştirilerek)

POLİTİKA /BİLEŞEN	SEKTÖR	ALT SEKTÖR	İÇERİK	SORUMLU KURUM
I. AB Üyeliğine Geçiş Süreci ve Kapasite Geliştirme	Demokrasi ve Yönetim	Sivil Toplum	Temel haklara odaklanan, politika ve karar alma süreçlerine aktif biçimde katılma kapasitesine sahip daha dinamik bir sivil toplumunun oluşumuna katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda; Türkiye ve AB Üyesi Devletlerin sivil toplumları arasındaki diyalogun ve kültürler arası değişimin geliştirilmesi, Sivil toplumların kuruluşunu, çalışmalarını, finansmanını ve denetlenmesini kolaylaştıracak aktif yurttaşlık için yasal düzenleme ortamı oluşturulması, kamu kesimi (yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde) ile Sivil Toplum Kuruluşları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi, STK'ların kapasitelerinin geliştirilmesi, Türkiye vatandaşları ile AB'de yaşayanlar arasındaki karşılıklı anlayışın geliştirilmesine yönelik faaliyetlere destek verileceği belirtilmiştir.	Avrupa Birliği Bakanlığı
	Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar	Yargı ve Temel Haklar	Ana hedef; "temel haklara ve özgürlüklere saygının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı doğrultusunda ayırım gözetmeksizin tüm kişiler için güçlendirilmesine katkıda bulunmak" olarak belirtilmiştir. Bu alt sektör kapsamındaki finansal yardım, insan hakları alanında farklı kurumlar ve paydaşlar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunulacağı ifade edilmiştir.	Adalet Bakanlığı, AB Bakanlığı
		İçişleri	Göç ve iltica alanında Türkiye'nin hukuksal ve idari altyapılar, uluslararası standartlar ve örnek uygulamalar doğrultusunda iyileştirmesi ve ülke sınırlarında kaçak göç ve insan kaçakçılığı sorunlarını etkili biçimde ele almasına yönelik olarak Türkiye'nin göç ve iltica olaylarını yönetme kapasitesinin geliştirilmesine destek verileceği belirtilmiştir.	İçişleri Bakanlığı
II.Bölgesel Kalkınma	Çevre		Çevre sektörü için genel hedef, AB'nin çevre ve iklim değişikliği müktesebatına uyumun sağlanması olarak belirlenmiştir. buna yönelik olarak; mevzuat uyumu, kapasite geliştirme, iklim değişikliği, ulaştırma, enerji, tarım, afet yönetimi ve kentleşme, Müktesebat uyum eylemi, hava kalitesi, su, atık yönetimi, doğa koruma, sanayi kirliliği ve risk yönetimi gibi çevre sektörünün tüm alanlarını kapsayacak yatırımlara destek sağlanacağı ifade edilmiştir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Ulaşım		Ulaştırma sektöründe dört öncelikli alan belirlenmiştir. Bunlar; sürdürülebilir ve güvenli ulaşım, etkin ulaşım, erişilebilir ulaşım ve AB ile tek ulaşım alanıdır. Güvenli ulaşım amacına ilişkin olarak, IPA II fonları Türkiye'de yol güvenliği eylem planına destek verilmesi, Türkiye'nin 10 yıllık karayolu trafik stratejisinin ve eylem planının desteklenmesi, eğitimin her kademesinde yol güvenliği eğitiminin yaygınlaştırılması, ülkede yol güvenliğiyle ilgili farkındalığın artırılması, etkin ulaşım eylemi kapsamında, Akıllı Ulaştırma Sistemlerine ilişkin ulusal stratejinin oluşturulması teknik yardımların desteklenmesi, erişilebilir ulaşım kapsamında erişilebilirlik ve sürdürülebilirlikle ilişkili orta ölçekli kentsel ulaşım projelerinin desteklenmesi ve alternatif ulaşım biçimlerinin yaygınlaştırılması (yaya alanları, istasyonlar, bisiklet, dolmuşçuluk, kamu	Ulaşım, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı

			taşımacılığı), ulaştırma enformasyon hizmetlerinin erişilebilirliğinin sağlanması ve son olarak Ab ile tek ulaşım alanı için ulaştırmayla ilgili tüm alanlarda Türkiye'nin müktesebat uyumunu tamamlaması hedeflenmiştir.	
	Enerji		Piyasa entegrasyonu ve altyapının geliştirilmesi, yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması ve enerjide etkinliğin desteklenmesi, nükleer güvenliğin düzenleyici ve işlemsel çerçevesinin AB standartları doğrultusunda güçlendirilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması ve kapasite geliştirilmesine odaklanılmıştır.	Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı
	Rekabetçilik ve Sektör Operasyonel Programı (RYSOP)		Özel sektörü geliştirme, yenilik, kapasite geliştirme, ulusal ve bölgesel destek programları ve Birlik programlarına katılımın desteklenmesi öncelik alanları olarak belirlenmiştir.	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
III.İstihdam, Sosyal Politika ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	İstihdam, Sosyal Politika ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi		İstihdam ve işgücü piyasasının geliştirilmesi, eğitim ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, sosyal politikaların geliştirilmesi hedeflenmiştir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
IV.Tarım ve Kırsal Kalkınma	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Kırsal Kalkınma Programı	Kırsal Kalkınma Programı kapsamında, tarım ve balıkçılık ürünlerini işleyen ve pazarlayan kuruluşlardaki fiziksel varlıklara yapılacak yatırımlar, tarımsal işletme çeşitlenmesi ve ticari gelişim destekleneceği belirtilmiştir.	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)
		Kurumsallaşma ve Kapasite Geliştirme	Tarım alanındaki girişimlerin Ortak Tarım Politikasıyla uyuma ve uygulanmasına yönelik olarak IPARD Yönetim Otoritesi'nin ve ilgili tüm kuruluşlarının kapasitesinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
V.Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği	Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği		Sınır ve ülke ötesi işbirliğinin güçlendirilmesi, sınır bölgelerindeki sosyoekonomik gelişimin hızlandırılması, yararlanıcı ülkelerin sınır etkinliklerine katılımı sağlanarak gerekli idari kapasitenin yerel ve bölgesel düzeylerde geliştirilmesi hedeflenmiştir.	Avrupa Birliği Bakanlığı
İçerik bilgileri Dinç, (2014: 53-63)'den alınmıştır. Sektörler ve Alt sektörlerle ilgili detaylı bilgi için Country Strategy Paper for Turkey, (2014-2020) (European Comission, 2014)bakınız: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf				

EK A-9: Türkiye'nin 2000-2020 Yılları Arasında Uyguladığı/Uygulayacağı AB Programları ve Programların Toplam Bütçeleri ¹

2000-2006 DÖNEMİ AB PROGRAMLARI				
PROGRAMLAR	İÇERİK/AMAÇ	TOPLAM HİBE MİKTARI (€)	FAYDALANICI	SORUMLU KURULUŞ
Leonardo da Vinci II	Üye ve aday ülkelerin mesleki eğitime yönelik politikalarını desteklemek ve geliştirmek için yürütülen bir programdır. Leonardo da Vinci programı kapsamında beş ayrı faaliyet konusu bulunmaktadır. Bunlar; hareketlilik, pilot projeler, dil yeterlilikleri, ülkeler arası ağlar ve referans kaynaklarıdır.	1.150.000.000	Tüzel kişiye sahip kurum ve kuruluşlar, kamu veya özel kuruluşlara, işletmelere ve şirketler	AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans)
Socrates II	Üye ülkelerde eğitimde kalitenin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Okul eğitimi için <i>Comenius Programı</i> , yükseköğretim için <i>Erasmus Programı</i> , yetişkinlerin eğitimi için <i>Grundtvig Programı</i> , Avrupa dillerinin öğretilmesi için <i>Lingua Programı</i> ve eğitimde bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi için <i>Minerva Programı</i> uygulanmıştır.	1.850.000.000	Her düzeyde öğrenim gören öğrenciler, eğitimle doğrudan ilgili öğretmenler, öğretim görevlileri ve diğer personel, her tür eğitim kurumu, eğitim sistem ve politikalarından yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde sorumlu tüm kişi ve kuruluşlar	AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans)
Youth/Gençlik	Gençleri gönüllülük temelinde, aktif olarak dahil eden ve gençlere örgün eğitim sistemleri dışında beceri ve uzmanlıklar kazanabilmeleri için fırsatlar sunan bir programdır.	520.000.000	15-25 yaş arası gençlere yönelik bir programdır. Programa; Gençlerden oluşan gruplar, imkanları kısıtlı gençler, kâr amacı olmayan sivil toplum kuruluşları, kamu yetkilileri, yerel otoriteler, sivil toplum kuruluşları, Avrupa Gönüllü Hizmetinden yararlanmak isteyen gençler, gençlik kuruluşları, gençlik ve yaygın eğitim alanında deneyim sahibi olanlar	AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans)
IDA II	AB'nin kendi iç kurumları arasında ve AB üyesi devletlerdeki kamu kuruluşları arasında hızlı veri değişimini sağlamayı amaçlamaktadır.	72.000.000	Ulusal idareler, AB kurumlarına bağlı kamu kurum ve kuruluşları doğrudan, Avrupa vatandaşları ve ticari işletmeler ise dolaylı olarak katılabilmektedir.	DPT
Gümrükler 2007	Tek pazarın işleyişini kuvvetlendirmek, AB'nin dış sınırlardaki tüm gümrüklerde, AB adına gümrük kontrolü yapabilecek kapasitenin sağlanması, tüm üye ülkelerde tek bir uygulamayı getirilmesini amaçlamaktadır.	165.000.000	Üye ve aday ülkelerin gümrük görevlileri	Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı
Fiscalis 2007	Vergi idareleri ve vergi memurları arasındaki işbirliğini artırmak ve iç Pazarda vergi sisteminin işleyişinin geliştirilmesini amaçlamaktadır.	44.000.000	Vergi idaresinden sorumlu kurumların kamu görevlileri (Program bireyler, özel sektör ve STK'lara açık değildir.)	Maliye Bakanlığı
E-İçerik	Avrupa dijital içeriğinin küresel ağlarda üretilmesini ve kullanımını yaygınlaştırmak; AB'ye üye veya aday ülkelerin bilgi toplumuna	100.000.000	Kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, özel sektör kuruluşları (KOBİ'ler dahil), üniversiteler ve diğer	DPT

¹ Türkiye'nin 2000-2020 Yılları Arasında Uyguladığı/Uygulayacağı AB Programları ve Bütçelerine ait çizelgenin oluşturma aşamasında [264], [265], [266], [267], [268], [269], [270] nolu kaynaklardan faydalanılmıştır. Tabloda sütun olarak verilen "Toplam Hibe Miktarı" AB tarafından belirlenen her bir program için ayrılan/tahsis edilen bütçeyi göstermektedir. Türkiye'ye ayrılan bütçe bu tablo kapsamında detaylandırılmamıştır.

	geçişini sağlamayı amaçlamaktadır.		yüksek öğrenim kurumları olmak üzere tüm tüzel kişiler	
Halk Sağlığı Alanında Topluluk Eylem Programı	AB düzeyinde sağlık alanında gerçekleşen eylemlerin bütünleştirilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.	312.000.000	Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, mesleki dernekler, bilimsel kurumlar	Sağlık Bakanlığı
İstihdam Teşvik Tedbirleri Topluluk Programı	İşgücü piyasası politikalarının analizi, araştırması ve izlenmesi için işbirliğinin desteklenmesini, Avrupa İstihdam Stratejisi'nin geliştirilmesini desteklemeyi amaçlamaktadır.	55.000.000	Kamu kurum ve kuruluşları, sosyal ortaklar	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
Cinsiyet Eşitliği	Hayatın tüm alanlarında kadın - erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik eylemlere katkıda bulunmayı ve Topluluğun, cinsiyet eşitliğinin tüm politika ve uygulamalara yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.	50.000.000	Kamu kurumları, üniversiteler, kadın erkek alanında faaliyet gösteren yerel, bölgesel ve ulusal sivil toplum kuruluşları ve araştırma enstitüleri	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Toplumsal Dışlanmayla Mücadele	Toplumdaki dezavantajlı grupların, AB'nin Sosyal Dışlanma İle Mücadele Stratejisi çerçevesinde Toplum ile entegrasyonunu desteklemeyi amaçlamaktadır.	70.000.000	Sosyal dışlanma ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya olan kişilerin savunulması alanında tecrübe sahibi olan yerel, bölgesel ve ulusal sivil toplum kuruluşları	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Ayrımcılıkla Mücadele	Yaş, cinsiyet, dil, din, ırk gibi her türlü ayrımcılıkla mücadelede alınacak önlemleri desteklemeyi amaçlamaktadır.	98.400.000	Ulusal, bölgesel ve yerel karar alma organları, yasaları uygulamakla görevli birimler, sivil toplum kuruluşları, medya, üniversiteler	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
AR-GE Üzerine 6. AT Çerçeve Programı	6. AB Çerçeve Programı, Avrupa'yı 2010'da dünyanın en dinamik ve rekabet gücü en yüksek bilgi ekonomisi haline getirmeyi amaçlayan Avrupa Araştırma Alanı Projesi'nin uygulama aracı olarak tasarlanmıştır. Programın temel amacı, Avrupa araştırmasını bütünleştirmek ve böylece teknoloji alanında işbirliğini güçlendirmektir.	17.500.000.000	Altıncı Çerçeve Programı'na katılan ülkelerdeki tüm tüzel ve/veya gerçek kişiler, sanayi ve ticaret şirketleri, KOBİ'ler, üniversiteler, araştırma kurumları, Teknoloji yayma kuruluşları, hükümet dışı örgütler, kâr amacı gütmeyen örgütler	TÜBİTAK
İşletme ve Girişimcilik için Çok Yıllı Program	Başta KOBİ'ler olmak üzere girişim ve girişimcilerin büyüme ve rekabet gücünün artırılması, girişimciliğin desteklenmesi, araştırma, yenilikçilik ve iş kurmanın desteklenmesini amaçlamaktadır.	450.000.000	KOBİ	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı-KOSGEB
Kültür 2000 (Culture 2000)	Kültürel farklılık ve paylaşılan kültürel mirasla karakterize edilen ortak kültürel alanı teşvik etmektir. Program, kültüre erişimi, sanat ve kültür dağılımını, Avrupa halklarının tarihinin bilinmesini ve kültürler arası diyalogu teşvik etmeyi hedeflemektedir. Avrupa'da sanatsal ve kültürel işbirliğini teşvik etmek ve ortak kültürel alana yönelik harekete geçmek için oluşturulan Kültür 2000 Programı yaratım, organizasyon ve uygulama düzeylerinde, Avrupa boyutu içeren sanatsal ve kültürel projeleri desteklemektedir.	236.500.000	Sanatçılar, yazarlar, kamu kurum ve kuruluşlar, STK	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Toplam		22.672.900.000		
2007-2013 DÖNEMİ AB PROGAMLARI				
PROGRAMLAR	İÇERİK/AMAÇ	TOPLAM HİBE MİKTARI (€)	FAYDALANICI	SORUMLU KURULUŞ

Hayatboyu Öğrenme Programı(Lifelong Learning Programme - Llp)	Hayat boyu öğrenme marifetiyle Birliği tam sosyal uyuma ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya sahip ileri bir bilgi toplumu haline getirmeye katkı sağlamayı amaçlamıştır. Leonardo da Vinci ve Sokrates (Comenius, Erasmus, Grundtvig, Lingua ve Minerva)programlarından oluşmuştur.	6.970.000.000	Öğrenciler (yetişkinler dâhil), eğitimciler, iş piyasası kapsamındaki kişiler, eğitim veren kurum ve kuruluşlar, politika oluşturucular, işletmeler, sosyal taraflar, rehberlik hizmeti verenler, dernekler, araştırma kurumları, kar amacı gütmeyen kurumlar, STK'lar	AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans)
Gençlik Programı (Youth In Action-Yia)	Program, AB sınırları içinde ve ötesinde hareketliliği, örgün olmayan eğitimi ve kültürlerarası diyalogu destekleyerek ve eğitimsel, sosyal ve kültürel geçmişine bakılmaksızın tüm gençlerin katılımını teşvik ederek, gençlerin yabancı kültürleri ve kendi kültürlerini tanımalarında ve tanıtımalarında, sosyal ve kültürel beceriler edinmelerinde önemli katkılar sağlamayı amaçlamıştır.	885.000.000	13-30 yaş arası Gençler, gençlik kuruluşları, resmi kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve gayri resmi gençlik grupları (en az 4 genç)	AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans)
Araştırma ve Teknolojik Gelişme Alanında Yedinci Çerçeve Program (Seventh Framework Programme For Research And Technological Development - Fp7)	Temelde amacı sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini arttırmaktır. 5 alt programdan oluşmaktadır. Bunlar; İşbirliği Özel Programı; Fikirler Özel Programı, Marie-Curie Burs ve Destek Programı, Kapasiteler Özel Programı ve Ortak Araştırma Merkezleridir.	50.521.000.000 ¹	Sanayi kuruluşları, KOBİ'ler, KOBİ Birlikleri Üniversiteler, Araştırma Enstitüleri, Araştırma Merkezleri, Kamu Kurumları, Sivil Toplum Kuruluşları, Uluslararası Organizasyonlar ve Bireysel Araştırmacılar	TÜBİTAK
İstihdam Ve Sosyal Dayanışma Programı (Programme For Employment And Social Solidarity –Progress)	İstihdam, sosyal içerme, sosyal koruma, çalışma koşulları, ayrımcılıkla mücadele ve cinsiyet eşitliği alanlarında AB politikalarının geliştirilmesini amaçlamaktadır.	657.590.000	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), ilgili ve bağlı kuruluşlar, kamu istihdam servisleri, yerel ve bölgesel idareler, sosyal taraflar, sivil toplum kuruluşları, ulusal istatistik ofisleri, medya paydaşları gibi kurum ve kuruluşlar	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Avrupa Kültür Programı 2007 (Culture Programme 2007)	Sahne sanatları, görsel sanatlar, plastik sanatlar, Kültürel miras gibi birçok alanda, dernek, üniversite, kültür enstitüleri, kamu otoriteleri gibi binlerce kültür kurumunun birlikte çalışmasını, ortaklaşa kültürel ve sanatsal projeler yaratmasını ve uygulama konusunda olanaklar sağlamasını amaçlamıştır. Programda olası kültürel işbirlikleri; Kültürel Eylemler Desteği, Kültür Alanında Avrupa Düzeyinde Faaliyet Gösteren Kurumlar Desteği ve Kültür Politikaları Alanında Değerlendirme ve Etki Analizi Yapan Kurumlar Ağı Desteği olmak üzere üç ayrı dizinde destekleneceği ifade edilmiştir.	400.000.000	Program, kültürün her alanını kapsamakta olup bu alanlarda çalışan araştırmacılar, vakıflar ve devlet üniversiteleri için açıktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültürel İrtibat Noktası

¹ İşbirliği Özel Programı (32.365 Milyar Avro), Fikirler Özel Programı (7.640 Milyar Avro), Kişiyi Destekleme Özel Programı (4.727 Milyar Avro), Kapasiteler Özel Programı (4.291 Milyar Avro) , Ortak Araştırma Merkezleri (1.751 Milyar Avro) ve EURATOM Nükleer Araştırmalar için 7.Çerçeve Programı için de 2.7 Milyar Avro ayrılması öngörülmüştür. (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2016)

2007-2019 Yılları İçin Avrupa Kültür Başkentleri Eylemi (European Capitals Of Culture)	Avrupa Kültür Başkenti “Avrupa’da yaşayan insanların buluşmasına katkı” amacını benimseyerek, kültür mirası koruma, kentsel dönüşüm, sosyal gelişim, eğitim gibi alanlarda üretilen projeler üzerinden kentteki kültürel ve sanatsal faaliyetleri etkileyecek, kentteki gündelik yaşamla bu etkinliklerin etkileşim içinde olmasını hedeflemektedir.	400.000.000	STK, Kamu kurum ve kuruluşlar	Kültür ve Turizm Bakanlığı-İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı
Fiscalis 2013 Programı	Vergilendirme ve vergi denetimi alanlarında çalışan kamu personelinin Birlik müktesebatı ve üye devletlerde uygulanması hakkında ortak bir standardı Yakalamaları amaçlanmaktadır.	156.900.000	Faydalanıcılara ilişkin olarak açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, ilgili mevzuatta vergilendirme alanında yetkili kurum ve personele atfı yapılmaktadır. Bu kapsamda, Program’dan Maliye Bakanlığı personeli yararlanmaktadır.	Maliye Bakanlığı
Gümrük 2013 Programı (Customs 2013)	Programının temel amacı, üye ve aday ülkelerdeki gümrük prosedürlerini olabildiğince standart hale getirmek ve bu standartlar çerçevesinde en iyi uygulamalara ulaşabilmektir.	323.800.000	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı personeli	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı (European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR))	Avrupa Komisyonu tarafından yürütülen DİHAA küresel anlamda demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi konuların gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.	3.000.000	STK, tüzel kişiler	
Toplam		60.317.200.000		
2014-2020 DÖNEMİ AB PROGRAMLARI				
PROGRAMLAR	İÇERİK/AMAÇ	TOPLAM HİBE MİKTARI (€)	FAYDALANICI	SORUMLU KURULUŞ
Eğitim, Öğretim, Gençlik ve Spor Programı: Erasmus+	Program; hayat boyu öğrenme perspektifinde okul eğitimini(<i>Comenius</i>), yükseköğretimi (<i>Erasmus</i>), uluslararası yükseköğretimi (<i>Erasmus Mundus</i>), mesleki eğitim ve öğretimi (<i>Leonardo daVinci</i>) ve yetişkin eğitimi (<i>Grundtvig</i>) kapsayacak şekilde her seviyede eğitim ve öğretim ile gençlik (Youth in Action) ve spor alanlarını kapsamaktadır. Altı özel amaç belirlenmiştir. Bunlar; iş piyasasının özellikleri de dikkate alınarak temel becerilerin seviyesinin yükseltilmesi, kurumsal anlamda ve gençlik çalışmalarında kalite ve uluslararasılaşmanın geliştirilmesi, Avrupa dil çeşitliliğinin tanıtılması, Jean Monnet faaliyetleri ile Avrupa bütünlüşme çalışmalarının desteklenmesi, doping, şike ve şiddet gibi sınır ötesi tehditlerle mücadele edilmesi ve sporda gönüllü faaliyetlerin desteklenmesidir.	14.774.524.000	Araştırma merkezleri, okullar, üniversiteler ve eğitim merkezleri	AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Ulusal Ajans)
Araştırma ve Yenilik Çerçeve Programı: Horizon 2020	Programının genel amacı “bilgi ve yeniliğe dayalı bir toplum ve ekonomi oluşturmak” olarak belirlenmiştir. Program öncelik alanları; bilimde mükemmeliyet, sanayide liderlik ve sosyal sorunlar olarak tanımlanmaktadır.	77.028.300.000	Merkezi, yerel ve bölgesel idareler ve araştırma merkezleri, Üniversiteler, KOBİ’ler	TÜBİTAK

İşletmeler ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı: COSME	Programın genel hedefleri; birlik işletmelerinin, özellikle KOBİ'lerin rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirliklerinin güçlendirilmesi ve girişimci kültürün teşvik edilmesi ile KOBİ'lerin kurulum ve gelişiminin desteklenmesi olarak belirlenmiştir.	2.298.243.000	Merkezi, yerel ve bölgesel idareler, ticaret odaları ve işletmeler	KOSGEB
Yaratıcı Avrupa (Creative Europe)	Programın genel hedefleri; Avrupa kültür ve dil çeşitliliğinin korunması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesi, Avrupa'nın kültürel mirasının tanıtılması, Akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi teşvik ederek Avrupa kültür ve yaratıcı sektörlerin, özellikle görsel-işitsel sektörün, rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesidir. Buna göre üç alt program oluşturulmuştur. Bunlar; MEDYA, Kültür ve sektör ötesi ayaktır.	1.462.724.000	Merkezi, bölgesel ve yerel idareler, Kalkınma Kuruluşları, STKlar, Araştırma merkezleri, uluslararası örgütler	Kültür ve Turizm Bakanlığı
İstihdam ve Sosyal Yenilik (EaSI) Programı	Programın genel hedefi nitelikli ve sürdürülebilir istihdam, yeterli sosyal korumanın temini, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele ile çalışma şartlarının iyileştirilmesine destek verilmesi olarak belirlenmiştir. Program 3yapıdan oluşmaktadır. Bunlar; PROGRESS, EURES ve Mikro-finans ve sosyal girişimcilikdir. Türkiye Progress ile mikro finans ve sosyal girişimcilik programından faydalanmaktadır.	919.469.000	Araştırma merkezleri, merkezi, yerel ve bölgesel idareler, kalkınma kuruluşları, ticaret odaları, üniversiteler, KOBİ'ler ve uluslararası örgütler	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Fiscalis 2020 Programı	Programın amacı, iç pazarda vergilendirme sistemlerinin işlerliğinin geliştirilmesini ve bu alanda işbirliğinin desteklenmesidir.	223.366.000	Merkezi yerel ve bölgesel idareler	Maliye Bakanlığı
Gümrük 2020 Programı (Customs 2020)	Programın özel amacı; dolandırıcılığa karşı mücadele ve fikri mülkiyet haklarının korunması da dahil olmak üzere, Birliğin ve üye devletlerin mali ve ekonomik çıkarlarının korunması için gümrük makamlarına destek verilmesi, gümrük makamlarının idari kapasitelerinin geliştirilmesi ve Avrupa işletmelerin rekabet edebilirliğini güçlendirilmesi olarak ifade edilmiştir.		Merkezi, yerel ve bölgesel idareler	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Toplam		96.706.626.000		
GENEL TOPLAM		179.696.720.000		

A-10: Vakıflar Genel Müdürlüğü 2015-2019 Strateji Planı Tahmini Maliyet Çizelgesi [277]

STRATEJİK AMAÇLAR (SA)	STRATEJİK HEDEFLER (SH)	2015 (TL)	2016 (TL)	2017 (TL)	2018 (TL)	2019 (TL)	ARA TOPLAM (TL)
(SA1) KURUMUN MALİ YAPISINI GÜÇLENDİRMEK	(SH1) Mevcut Enstrümanlardan Elde Edilecek Gelirleri Artırmak	8.150.000,00	8.965.000,00	9.850.000,00	10.880.000,00	12.020.000,00	49.865.000,00
ARA TOPLAM (TL)		8.150.000,00	8.965.000,00	9.850.000,00	10.880.000,00	12.020.000,00	49.865.000,00
(SA2) VAKIF BİLİNCİNİ GELİŞTİRMEK ve YAYGINLAŞTIRMAK	(SH1) Kurumsal Tanıtımı ve Vakıf Bilincini Yaygınlaştırmak	692.000,00	602.000,00	641.000,00	692.000,00	735.000,00	3.362.000,00
	(SH2) 2019 Yılı Sonuna Kadar 5 (Beş) Uluslararası Organizasyon Gerçekleştirmek	464.750,00	511.200,00	561.700,00	617.900,00	679.500,00	2.835.000,00
	(SH3) Uluslararası Alanda Yeni İş Birlikleri Yapılarak Tecrübe Paylaşımında Bulunmak	10.800,00	11.880,00	13.080,00	14.300,00	15.800,00	65.860,00
	(SH4) Vakıf Medeniyetini Tanıtmak	862.150,00	926.745,00	995.041,00	1.067.874,00	1.145.649,00	4.997.459,00
	(SH5) Taşınır Vakıf Kültür Varlıklarını Toplumun Hizmetine Sunmak	0	0	0	731.600,00	671.200,00	1.402.800,00
ARA TOPLAM (TL)		2.029.700,00	2.051.825,00	2.210.821,00	3.123.674,00	3.247.149,00	12.663.169,00
(SA3) VAKIF KÜLTÜR VARLIKLARINI İHYA ETMEK ve KORUMAK	(SH1) 2019 Yılı Sonuna Kadar Bakım Onarım ve Restorasyonu Yapılması Planlanan 1.000 Adet Taşınmaz Vakıf Kültür Varlığının Projelerinin Hazır Bulundurulmasını Sağlamak	36.293.354,00	39.922.689,00	43.914.958,00	48.306.454,00	53.137.100,00	221.574.555,00
	(SH2) 2019 Yılı Sonuna Kadar 1.000 Adet Taşınmaz Vakıf Kültür Varlığının Onarım ve Restorasyonunu Yapmak ve Korumak	222.293.354,00	244.522.689,00	268.974.958,00	295.872.454,00	325.459.700,00	1.357.123.155,00
	(SH3) Taşınır ve Taşınmaz Vakıf Kültür Varlıklarının Korunmasına Yönelik 2019 Yılı Sonuna Kadar 5 (Beş)	10.760,00	11.830,00	13.000,00	14.300,00	15.700,00	65.500,00

	İş Birliği Protokolü İmzalamak						
	(SH4) Taşınır Vakıf Kültür Varlıklarını Korumak	805.600,00	845.880,00	612.549,00	643.176,00	675.335,00	3.582.540,00
	(SH5) 2019 Yılı Sonuna Kadar 5 Ülkede Envanter Çalışmasını Tamamlamak	55.950,00	60.370,00	65.100,00	70.300,00	75.900,00	327.620,00
ARA TOPLAM (TL)		259.459.018,00	285.363.458,00	313.580.565,00	344.906.684,00	379.363.735,00	1.582.673.460,00
(SA4) KURUMSAL GELİŞTİRMEK GÜÇLENDİRMEK	YAPIYI ve (SH1) Kolay Ulaşılabilir ve Güvenilir Bir Vakıf Arşivi Oluşturmak	964.000,00	886.200,00	930.150,00	977.036,00	1.025.887,00	4.783.273,00
	(SH2) Mazbut Vakıfların Analizlerinin Yapılarak Kimlik Numaralarını Vermek	326.088,00	342.392,00	359.512,00	377.488,00	396.362,00	1.801.842,00
	SH3) Dış Kaynaklı Fonlardan Yararlanmak Üzere Kurum İhtiyaçları Doğrultusunda 2019 Yılı Sonuna Kadar 10 (On) Adet Proje Üretme	25.000,00	27.500,00	30.160,00	33.230,00	36.600,00	152.490,00
	(SH4) Nitelik Açısından Personeli Geliştirmek	4.041.520,00	4.445.672,00	4.890.239,20	5.379.263,12	5.917.189,43	24.673.883,75
ARA TOPLAM (TL)		5.356.608,00	5.701.764,00	6.210.061,20	6.767.017,12	7.376.038,43	31.411.488,75
(SA5) HAYIR HİZMETLERİNİ NİTELİK VE NİCELİK BAKIMINDAN ARTIRMAK	(SH1) Sosyal Yardımlardan Faydalanan Kişi Sayısını Artırmak	87.975.688,00	97.091.407,00	106.824.856,00	117.416.921,00	128.851.353,00	538.160.225,00
	(SH2) Sosyal Yardımlardan Faydalananların Memnuniyetini Artırmak	5.803.035,00	6.378.446,00	7.013.681,00	7.713.521,00	8.471.228,00	35.379.911,00
ARA TOPLAM (TL)		93.778.723,00	103.469.853,00	113.838.537,00	125.130.442,00	137.322.581,00	573.540.136,00
TOPLAM TAHMİNİ MALİYET (TL)		368.773.549,00	405.551.900,00	445.689.984,20	490.807.817,12	539.329.503,43	2.250.152.753,75

A-11: Van İline Ait Projelerin Kültür Ekonomisi Sınıflaması Kapsamında Yatırım Konularına Göre Analizi

DAKA									
KÜLTÜR EKONOMİSİNE GÖRE		YATIRIM KONULARINA GÖRE							
SINIF	ALT SINIF	ALTYAPI	RESTORASYON	ETKİNLİK	İÇERİK	KÜLTÜREL-BEŞERİ	G.TARIMSAL ÜRETİM	G. YAPI MALZEMESİ ÜRETİM	TOPLAM BÜTÇE
KM	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras)	Kaz Gölünün Korunması Ve Turizme Kazandırılması (762.825,33)	Ayanis Kalesi'nin Turizme Kazandırılması Projesi (813.285,60)		Tusba İlçesi Sahil Hattının Yeniden Yapılandırılması Projesi (90.000,00)				8 (35.244.609,12)
		Kalecik Seyir Tepesi Yapım İşi Projesi (640.428,60)	Geleneksel Van Evleri Yapımı İşi (892.930,10)		Van Gölünün Derinliklerini Keşfedelim (62.830,89)				
		Urartu Müzesi Projesi (31.341.880,00)	Van Kültürü Sokağı (640.428,60)						
	Geleneksel Gastronomi	Arı Ürünlerinin Depolanması, İşlenmesi, Paketlenmesi Ve Pazarlanması (163.539,57)			Van İli Süt Sektörü Hareket Planı (75.000,00)	Gevaş Organik Arıcılık Demonstrasyon Merkezine Kavuşuyor (64.778,00)			10 (1.497.673,32)
		Erek Doğal Kaynak Suyu Ürün Çeşidi Ve Kapasite Artırma Projesi (314.324,90)			Elbak Otantik Ve Organik Otlı Küp Peyniri Üretimi Fizibilite Çalışması (14.986,00)	Gevaş İlçesi Kafkas Irkı Ana Arı Üretim Demonstrasyon Merkezi Projesi (78.517,34)			
		Otlı Peynir Vitrin İle Buluşuyor (640.428,60)				"Www.Yemekkuryesi.Co m" Projesi (47.348,91)			
						Kadın Eliyle Organik Bal Üretimi Projesi (53.750,00)			

					Gastronomi Durağı : Van Mutfağı (45.000,00)			
Geleneksel Ürünler/ Yapı malzemesi Üretimi							Mermer Fabrikası Yatırımını Tamamlama Projesi (286.497,49)	2(394.977,49)
							Mermer Üretiminde Çevreci Teknolojilerin Kullanımı Ve Kapasite Arttırımı Projesi (108.480,00)	
Somut olmayan kültürel miras				Ulupamir'de Kültür Turizmi Potansiyelinin Harekete Geçirilmesi (75.000,00)	Tıbbi Kürtçe Eğitimi (14.750,00)			2 (89.750,00)
El sanatları	Kadın Emeği Pazarı (435.015,00)				Bardakçı Köyü Geleneksel El Sanatları (Seramik) Eğitimi (14.998,98)			4 (1.153.567,58)
	Van Özalp İlçesi Kadın Emeği Pazarı Projesi (640.428,60)				İğne Ucuyla Hayata Bağlanan Kadınlar Projesi (63.125,00)			
Toplam	8 (34.938.870,60)	3(2.346.644,30)		5 (317.816,89)	8 (383.268,33)		2 (394.977,49)	26 (38.380.577,51)
KM ve YH	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras) ile mimarlık		Hoşap Kalesi Harem Mekanı Restorasyon Projesi Yapım (55.800,00)					
	Toplam		1 (55.800,00)					

KE	Film endüstrisi	Film İzlemek Hiç Bu Kadar Zevkli Olmamıştı (75.635,46)			Engelsiz Sinema Projesi (15.000,00)				2 (30.000,00)
	Film endüstrisi				Engelsiz Sinema Günleri (15.000,00)				
	Yayıncılık ve basılı medya				DR. Atsushi Miyazaki Anısına Bir Kitap (50.576,04)				1 (50.576,04)
	Toplam	1 (75.635,46)			3 (80.576,04)				4 (156.211,60)
YH	Mimarlık ve tasarım	Tuşba Fuar Ve Kongre Merkezi (13.034.000,00)							
	Toplam	1 (13.034.000,00)							1 (13.034.000,00)
S	Sahne sanatları					Halkla İlişkiler Kapsamında Eğitim (7.976,80)			3 (27.953,70)
	Sahne sanatları					Psikolojik Danışmanların Yaratıcı Drama Eğitimi (10.000,50)			
	Sahne sanatları					İmar Yönetimi Ve Resmi Yazışma Kuralları (9.976,40)			
	Toplam					3 (27.953,70)			
DAKA G.TOP.(35)		10 (48.048.506,06)	4 (2.904.644,30)		8(398.392,93)	11(410.221,93)		2 (394.977,49)	35 (51.654.542,81)

DAP PROJELER									
KM	Gastronomi	Hayvan Pazarı Teknik Proje Çizim Desteği (200.000,00)			DAP Yöresel Ürünlerini Ticarileştirme Stratejilerinin Belirlenmesi Projesi/Van (96.428,57)				2(296.428,57)
	Toplam	1 (200.000,00)			1 (96.428,57)				
	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras)	İskele Sahil Rekreasyon Projesi (7.930.788,43)			Doğu Anadolu Kış Turizmi Stratejisi Projesi / Van (71.428,00)				4(9.152.216,43)
		Kent Kütüphaneleri Projesi/VAN (400.000,00)			Urartu Kültür Koridoru Projesi (750.000,00)				
	Toplam	3(8.530.788,43)			3(917.856,57)				
DAP G. TOP. (6)		3(8.530.788,43)			3(917.856,57)				6(9.448.645,00)
SODES PROJELER									
KM	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras)	Van Gezici Kütüphaneye Kavuşuyor (181.390,00)							12 (1.777.987,07)
		Edremit Kültür Evi ve Panayır Kütüphanesi (101.622,07)							
		20 Okula Kütüphane (250.000,00)							
		Halkımız Okuyor Kütüphanesiyle Büyüyor (282.200,00)							
		Sodes'in Kitap Dostları (84.610,00)							
		Kütüphanem Sodes'ten (75.000,00)							

	Sodesle Kütüphanemiz Köylerde (175.400,00)						
	Senin Sayende Kütüphanem Olsun Sodes (100.000,00)						
	Hayallerimizdeki Kütüphaneyi Okulumuza Taşıyoruz (76.250,00)						
	Leyla Hanım Kütüphanesi (124.465,00)						
	Kitap Okuyorum Hayat Buluyorum(212.050,00)						
	Tuşba Belediyesi Hizmette Sınır Tanımıyor(115.000,00)						
Toplam	12 (1.777.987,07)						
Somut olmayan kültürel miras					Hayatın Ritmini Halk Danslarıyla Yakala (64.830,00)		4(600.828,60)
					Hayat Bir Oyun (53.656,60)		
					Minyatür Üretim Projesi (350.000,00)		
					Doğudan Batıya Halk Oyunlarımız (132.342,00)		
Toplam					4(600.828,60)		
El sanatları	İplerle Dile Gelen Duygular (143.075,00)				Kadınlar Üretiyor, Muradiye Canlanıyor (90.038,00)		10 (1.445.337,00)
	Unutulmaya Yüz Tutmuş El Sanatlarında Yeni Ufuklar (109.770,00)				Hayata Tutunan Eller (82.560,00)		
	Geleneksel Ceviz İşlemeciliği Atölyesi (151.600,00)				Erdemli Kadından Erdemli Topluma (234.280,00)		

		Ağaçtan Geleceğe Açılan Kapı (152.110,00)				Gönül Ortaklığı (148.820,00)			
		Engelleri Aşıyorum, Mesleğimle Buluşuyorum (198.108,00)				Engeller Sevgiyle Aşılıyor (134.976,00)			
	Toplam	5 (754.663,00)				5(690.674,00)			
KE	Film endüstrileri	3 Çok Amaçlı Sinema Salonu (160.203,00)							5(555.178,00)
		Sodes'le Özalp'ta İlk Sinema (98.475,00)							
		Yurdum Eğlence Alanım (53.550,00)							
		Yibomda Sinema Salonu Olsun (112.450,00)							
		Okulumda Sinema Var (130.500,00)							
	Toplam	5 (555.178,00)							
S	Sahne sanatları	Muradiye'de İlkere Merhaba (152.432,00)				Sosyalleşiyorum, geliyorum (66.150,00)			11 (3.608.406,00)
		Kendimi Gerçekleştiriyorum (178.500,00)				Sokaklardan Sahnelere (61.986,00)			
		Sağlıklı Çocuk Mutlu Aile (161.765,00)				Çocukların İlk Öğretmenleri Anneler (77.260,00)			
						Geleceğimiz Gençlerimiz Sporla Buluşuyor (2.405.348,00)			
						Açılsın Perdeler, Konuşsun Teller(73.320,00)			
						Sodesle Yetenekler Ortaya Çıkıyor (208.225,00)			

					Engelleri Sevgiyle Aşıyorum (85.250,00)			
					Biz De Varız... (138.170,00)			
	toplam	3(492.697,00)			8(3.115.709,00)			
	Sahne sanatları ve görsel sanatlar				Yedi Renk Kültür Sanat Merkezi (157.475,00)			
					Hayata Bakan Üç Göz 2(206.514,00)			
					Aydınlık Gelecekler İçin Bilinçli Toplum (195.400,00)			
					Gençliğin Sanat Dünyası (255.220,00)			
					Altıyol'dan Altı Köyümüze Altın Işık (186.997,00)			
	Toplam				5(1.001.606,00)			5(1.001.606,00)
YH	Kültür ve eğlence hizmetleri/Kültür Merkezi	B.K.M Başkale Gençlik Ve Kültür Merkezi Projesi (194.394,58)		Uçurtma Şenliği (25.350,00)				19 (3.555.942,06)
		Saray Kültür Merkezi (429.752,92)						
		Van Kültür Ve Sanat Merkezi (305.000,00)						
		Gençlik Merkezi (167.813,00)						
		Gençlik Kültür Ve Eğitim Merkezi (117.390,00)						
		Kevenli Gençlik Merkezi (178.940,00)						

		Muradiye Kadın Kültür Merkezi (176.720,00)						
		Edremit Kadın Kültür Merkezi (152.460,00)						
		Özalp Kültür Sanat Ve Gençlik Merkezi (218.160,00)						
		Kültür Sanat Merkezi (128.250,00)						
		İHH Eğitim Ve Kültür Merkezi Projesi (156.200,00)						
		Gevaş Kadın Kültür Merkezi Projesi (111.700,00)						
		Edremit Kültür Merkezi Projesi (249.480,00)						
		Gençler Birlikte Eğitimde (222.950,00)						
		Gençlik Merkezim Sodesle Gelişiyor (248.800,00)						
		Kültür Sanat Merkezi (149.740,00)						
		Umutlu Toplum Mutlu Gençlik Merkezi (157.040,00)						
		Güçlü Bir Gelecek İçin Kadınlarla El Ele (165.801,56)						
	Toplam	18 (3.530.592,06)		1(25.350,00)				
KE ve S	Film endüstrisi ve sahne sanatları	Bir Sinema, Bir Konferans, Bir Tiyatro Projesi (140.575,00)		Edremit Tiyatro Ve Sinema Günleri (113.800,00)				2(254.375,00)
	Toplam	1 (140.575,00)		1(113.800,00)				

KM ve S	El sanatları ve Sahne sanatları					Özalp Kültür Sanat Ve Gençlik Merkezi-2 (147.885,00)			4(663.160,00)
						Sanat İle Yeni Bir Hayat (193.025,00)			
						Güçlü Bir Gelecek İçin Kadınlarla El Ele 2(99.825,00)			
						Hayata Bakan Üç Göz (222.425,00)			
	Toplam					4(663.160,00)			
SODES G.TOP. (72)		44(7.251.692,13)		2(139.150,00)		26(6.071.977,60)			72(13.462.819,73)
KDRP PROJELER									
KM	Gastronomi					Organik Üretim Tescil Projesi (380.000,00)			2(680.000,00)
	Toplam					1(380.000,00)			
	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras)	Kapodokya Başkale'de (300.000,00)							
	Toplam	1(300.000,00)							
S	Sahne sanatları					Haydi Gençler Denize (Gençlik Kampı)-Edremit (100.000,00)			1(100.000,00)
	Toplam					1(100.000,00)			
YH	Kültür ve eğlence hizmetleri/Kültür Merkezleri	Van Gölü Kültür Merkezi projesi – Merkez (500.000,00)							2(1.200.000,00)
		Hayat Boyu Öğrenme ve Eğitim Merkezi (700.000,00)							

		2(1.200.000,00)							
KDRP G.TOP. (5)		3(1.500.000,00)				2(480.000,00)			5(1.980.000,00)
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI PROJELER									
KM	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras)	Eski Van Kenti Çevresinde Drenaj ve Çevre Islahı Yapımı (264.416,00)	Van Akdamar Kilisesi Çevre Düzenlemesi ve Onarımı (2.849.000,00)						23(21.705.963,67)
		Van Müzesi Onarımı (226.975,00)	Erciş Çelebibağ Selçuklu Mezarlığı İhata Duvarı Yapılması (270.000,00)						
		Van Müzesi Onarımı ve Teşhir-Tanzimi (460.000,00)	Van Adır Çeşmesi Restorasyonu (18.000,00)						
		Van Kalesi Güney Cephesi Aydınlatma İşİ (429.590,85)	Van İli Gürpınar İlçesi Hoşap Kalesinin Kısmi Onarımı (50.000,00)						
		Van Kalesi Yürüyüş Yolu Yapım İşİ (943.745,12)	Van Kalesi Onarımı (800.000,00)						
		Faki Teyran Yürüme Yolu Yapım İşİ (10.000,00)	Van İli Erciş İlçesi,Tekevlr Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Mezarlığı Onarımı (25.000,00)						
		Van Urartu Müzesi Teşhir Tanzim Uygulama İşİ (4.000.000,00)	Van Kalesi 2.Etap Restorasyonu (1.918.306,54)						
		Van Bahçesaray Faki Teyran Evi Restorasyonu, Çevre Düzenlemesi Elektrik İşleri (115.704,66)	Van Kalesi Urartu Yazıtlarının Temizliği ve Korunması İşİ (49.796,00)						
		Abdülhekim Arvası Cami WC ve Çevre Düzenlemesi Yapım İşİ (124.203,03)	Van Kalesi 3.Etap Restorasyonu (4.956.268,75)						

		Van Merkez Sarmaç Köyü Yol Yapımı ,WC,Şadırvan ve Çevre Düzenlemesi Yapım işi (224.200,00)	Akdamar Adası Çevre Düzenlemesi ve Müştemilatları Onarımı (2.096.603,78)						
		Van Kalesi Çevre Düzenleme ve Altyapı Projeleri Hazırlama işi (70.200,00)	Van Başkale Abdülhekîm Efendi Camii Restorasyonu Yapım işi (426.953,94)						
			Van Erciş Çelebibağ Mezarlığı Onarımı - Çevre Düzenleme (1.377.000,00)						
	Toplam	11(6.869.034,66)	12(14.836.929,01)						
KM ve YH	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras) ile mimarlık		Zernek Kalesi Projeleri Hazırlama işi (84.900,00)						9(837.509,00)
			Van Kalesi Röl.Res.Restorasyon Projesi Yapımı (335.177,00)						
			Van Kalesi Güney Cephesi Aydınlatma Projesi Yapımı (11.103,00)						
			Van Hoşap Kalesi Röl.Res.Restorasyon Projeleri Yapımı (217.155,00)						
			Van Akdamar Kilisesi Müştemilatı Röl.Res.Restorasyon((99.000,00)						
			Ayanis Kalesi Rölöve, Restitüsyon ,Restorasyon Koruma Elektrik						

			Projeleri(50.400,00)						
			Van Bahçesaray Faki Teyran Evi Proje Hazırlama İşi (7.800,00)						
			Van Başkale Abdülhekîm Efendi Camii Proje Hazırlama İşi (21.000,00)						
			Van Erciş Kümbeti Restorasyonu Restitüsyon ve Çevre Düzenleme Proje İşi (10.974,00)						
	Toplam		9(837.509,00)						
S	Sahne sanatları	Devlet Tiyatro Binası Güçlendirme Ve Büyük Onarım İşi (5.310.000,00)							1(5.310.000,00)
	Toplam	1(5.310.000,00)							
YH	Mimarlık				Van Urartu Müzesi Maketi Yapım İşi (34.810,00)				1(34.810,00)
	Toplam				1(34.810,00)				
KTB G. TOP. (34)		12(12.179.034,66)	21(15.674.438,01)		1(34.810,00)				34(27.888.282,67)

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ PROJELERİ

KM	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras)	Van İli Merkez Abdurrahman Gazi Türbesi Çevre Düzenleme İşi (117.410,00)	Van Gevaş Halime Hatun Türbesi ve İzdişir Bey Camii Onarım İşi (146.320,00)						18(15.537.628,0 7)
			Van İli Merkez Hüsrevpaşa Camii 2006 Yılı Onarım ve Restorasyon İşi (455.521,30)						
			Van İli, Merkez, Hüsrev Paşa Camii 2007 Yılı Çini Yapım ve Uygulama İşi (498.426,12)						
			Van Merkez Hüsrevpaşa Camiinin Minber, Kürsü, Kapı ve Kütüphane ,Mihrap ve Kitabesine Altın Varak Yapılması İşi (118.000,00)						
			Van Merkez Hüsrevpaşa Külliyesi İmaret Medrese- Şadırvan 2010-2011 Yılları Restorasyonu ve Çevre Düzenleme İşi (2.286.114,00)						
			Van Merkez Kaya Çelebi Camii 2010 Restorasyonu İşi (639.911,00)						
			Van Başkale İlçesi Güzelsu Beldesi Evliya Bey Medresesi ve Sanı Süleyman Türbesi Restorasyon İşi						

	(645.339,00)					
	Van Başkale İlçesi Güzelsu (Hoşab) Beldesi Hasan Bey Medresesi Restorasyon İşi (898.216,00)					
	Van Merkez Hüsrevpaşa Camii ve Minare Söküm ile askıya alma İşi (598.445,00)					
	Van Merkez Kayaçelebi Camii ve Minare Söküm ile askıya alma İşi (444.121,00)					
	Van Merkez Kaya Çelebi Camii 2012- 2013 Yılları Restorasyon İşi (934.972,96)					
	Van Merkez Horhor Camii 2012-2013 Yılları restorasyon İşi (787.929,33)					
	Van Merkez Hüsrevpaşa Camii 2012-2013 Yılı Restorasyon İşi (1.655.899,40)					
	Van Merkez Ulu (YENİ) Camii Güçlendirme İşi (876.800,96)					
	Van İli Erciş ilçesi Seyyid Muhammed ve Van Yolu (YENİ) Camiileri Güçlendirme İşi (735.165,47)					

			Van Merkez Ulu Camii, Abbasağa Camii ve Kızıl Minareli Camii Restorasyon İşi (613.614,61)						
			Van Merkez Aşağı Norşin ve Hafızıye Camiileri (Yeni) Yapım İş (3.085.421,92)						
	Toplam	1(117.410,00)	17(15.420.218.07)						
KM ve YH	Tarihi, kültürel, doğal miras (somut miras) ve mimarlık		Van, Başkale İlçesi, Hoşap Beld. Hasan Bey Med.ve Türb. İle Evliya Bey Med.ve Sarı Süleyman Türb. Röl.Rest.Resto Projeleri 2007 Yılı Hizmet Alımı İş, (88.500,00)						7(612.065,00)
			Van, Merkez, Hüsrev Paşa Medresesi, İmaret ve Çifte Hamamı Röl.Rest.Resto.Projel eri Metr. ve ve Mah. List. Hazr. 2007 Yılı Hizmet Alımı İş (129.800,00)						
			Van, Merkez, Kaya Çelebi Camii Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Statik Sağliıklaştırma, Elektrik Tesisatı ve Sıhhi Tesisatı Projelerinin Temini için 2007 Yılı Hizmet Alımı İş (47.200,00)						

		Van Merkez Hüsrevpaşa Camii RRR Elektrik ve Makine Teisat Projeleri Temini (90.440,00)					
		Van Merkez Kaya Çelebi Camii RRR Elektrik ve Makine Tesisat Projeleri Temini İşi (89.750,00)					
		Van ilinde bulunan (Merkez Ulu Camii,Aşağı Norşin Camii, Erciş Seyyit Muhammed Camii ve Van Yolu Camii) deprem performans tahkiki ve gerekirse güçlendirme projesi hazırlanması İşi (116.525,00)					
		Van Merkez Kayaçelebi Camii ve Hüsrevpaşa Camii Statik Sağlamlaştırma,Hasar Tespiti Projeleri ve Statik Raporu Hizmet Alım İşi (49.850,00)					
		7(612.065,00)					
VGM G. TOP.(25)	1(117.410,00)	24(16.032.283,07)					25(16.149.693,07)

AB PROJELERİ

KM	Gastronomi	Uysal Beldesi İnci Kefali Balığı İşleme Ünitesi (89.397,45)				Home Cooking Shop/Ev Yemekleri Dükkanı (32.940,00)	Aydın TAŞDEMİR Temsilciliğinde Ortanca Köyü Çayır-Mera Islahı ve Kaba Yem Üretimine Dayalı Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (147.203,84)		118(6.895.766,29)
		Van Kadınları Balık Köfte Yaparak İstihdama Katılıyor (688.759,70)				Travel To Land Of Flavours/Lezzetin Topraklarına Seyahat (29.723,96)	Tuncay ERAYGEN Temsilciliğinde Ortanca Köyü Çayır-Mera Islahı ve Kaba Yem Üretimine Dayalı Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (145.560,27)		
							İhsan SÜRÜCÜ Temsilciliğinde Anlıak Köyü Çayır-Mera Islahı, Dane ve Yem Bitkileri Üretimine Dayalı 512 Baş Kapasiteli Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (150.504,41)		
							Mehmet Emin ŞAYAK Temsilciliğinde		

					Yalınağaç Köyü Çayır-Mera Islahı, Dane ve Yem Bitkileri Üretimine Dayalı 512 Baş Kapasiteli Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (152.066,88)	
					Van ili Gürpınar İlçesi arıcılık projesi (146.022,91)	
					Norduz Koyun Yetiştiriciliği Teşviki İçin Yatırım Projesi (101.112,74)	
					Gürpınar İlçesinde Norduz Koyun İrkinin Korunması ve yaygınlaştırılması Projesi (140.525,00)	
					Nurettin GÜDER Temsilciliğinde Taşlıyazı Köyü Çayır-Mera Islahı, Dane ve Yem Bitkileri Üretimine Dayalı 512 Baş Kapasiteli Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (151.721,65)	
					Van'da Norduz Koyunu Yetiştiriciliğini	

					Geliştirme Projesi (219.907,06)	
					Zeki ATEŞ Temsilciliğinde Kırkgeçit Köyü Çayır-Mera Islahı, Dane ve Yem Bitkileri Üretimine Dayalı 512 Baş Kapasiteli Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (152.926,78)	
					Mehmet Faruk SAĞINÇ Temsilciliğinde Bodurağaç Köyü Çayır-Mera Islahı, Dane ve Yem Bitkileri Üretimine Dayalı 512 Baş Kapasiteli Pedigrili Damızlık Norduz Koyunu Yetiştiriciliği 10 Kişilik Çiftçi Grubu Projesi (157.545,86)	
					IPARD projeleri (103 proje) (1 proje norduz koyun yetiştiriciliği, 2 proje sera (meyve) 100 proje arıcılık) (4.389.847,87)	
Toplam	2(778.157,15)				2(62.663,96)	114(6.054.945,27)

El sanatları	Başkale Kilim Dokuma Atelyesi (137.307,72)				Doğu Anadolu Yün Halı, İpek Halı Ve Kilim Üretim Kapasitesini Ve Kalitesini Artırma Projesi (2) (176.700,07)			18(2.289.382,61)
	Kadınların Sessiz Çığlığı: Van Yöresel Kilim Projesi (374.853,18)				Kilimcilik Kapasite Geliştirme Ve Halı-Kilim Yıkama (74.553,45)			
	Gümüş Nakış Atölye Eğitimi (191.775,60)				Ahşap Hediyeelik Eşya Üretimi (123.318,21)			
					Organik Kilim Dünya Evlerinde (42.832,07)			
					Altın Takı Üretim Projesi (143.533,24)			
					Yöresel Kültür Ve Sanatın Geliştirilmesi,Korunması,Turizm Sektörü Eğlence Altyapısının Oluşturulması (255.099,66)			
					Kadın Eğitimi Ve Kilim (113.782,25)			
					Kırsalda Yaşayan Genç Kız Ve Kadınlarımızın Eğitim Ve El Becerilerini Geliştirmeye Destek (81.342,50)			
					Van'da Bulunan İşsiz Genç Kız Ve Kadınların El Sanatları Alanında Donanımlı Hale Getirilerek İstihdama Yönel (105.935,04)			
					Van Merkezde Toprak İşletmeciliğini Geliştirme Projesi (164.135,74)			

					"Geleneksel Çorap Örucülüğü ile Kadın İstihdam Projesi" (217.943,04)			
					Ebru ile Dans (9.300,00)			
					Kadın Elinden Tarihin Dilinden :KİLİM (11.115,00)			
					Dowry Exhibition/Çeyiz Fuarı (32.926,82)			
					Pelin Dowry House/Pelin Çeyiz Evi (32.929,02)			
Toplam	3(703.936,50)				15(1.585.446,11)			
Tarihi, kültürel ve doğal miras (somut miras)	Çatak Beyaz Su (Kahnisipi)Şelalesi Çevre Düzenlemesi (146.865,72)	Edremit Kilisesi Restorasyonu Projesi (450.049,55)		Bendimaki Deltası Ve İspiriz Dağı Model Alanları Aracılığıyla Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Ve Yönetimi (298.979,91)	Akdamar Adası Ve Efsanesi (43.065,60)			7(1.460.964,99)
	Endemik Van Gölü İnci Kefalinin Üreme Göçünü İzleme Noktası Çevre Düzenlemesi (455.685,92)				Kültürler Arası Diyalog İçin Bir Köprü Olarak Tarihsel Miras (49.220,00)			
					Van Gölü Hepimizin! Toplumsal Duyarlılık Oluşturma Projesi (17.098,29)			
	Toplam	2(602.551,64)	1(450.049,55)	1(298.979,91)	3(109.383,29)			
KE	Yayıncılık ve basılı medya			Doğu Anadolu Bölgesi Tanıtım Projesi (415.107,41)	Gençliğin Sesi,Gençliğin Hevesi:Gençlik Gazetesi (14.980,00)			3(957.294,34)

	Film endüstrisi					Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Pilot Uygulama (527.206,93)			
	Toplam				1(415.107,41)	2(542.186,93)			
S	Görsel sanatlar ve Sahne Sanatları					Başlarsa Hayat Yeniden (14.400,00)			4(76.160,20)
	Görsel sanatlar ve Sahne Sanatları					Sorumlu Gençlerle Sorunlu Çocuklar Elele (16.672,50)			
	Toplam					2(31.072,50)			
	Sahne Sanatları					Sosyal Alana Teyatral Etki (10.260,00)			
	Toplam					1(10.260,00)			
	Görsel sanatlar					Take A Picture Of EU' (Avrupa'nın Fotoğrafını Çekiyoruz') (34.827,70)			
	Toplam					1(34.827,70)			
YH	Kültür ve eğlence hizmetleri			Vangölü Uluslararası Gençlik ve Kültür Festivali (158.867,55)					1(158.867,55)
	Toplam			1(158.867,55)					
KM ve KE	Tarihi, kültürel ve doğal miras (somut miras) ile yayıncılık ve basılı medya				Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van İli Ve Çevresindeki Doğal Güzelliklerin Ve Tarihi				2(303.473,58)

					Değerlerinin Tanıtılması (141.120,44)				
					Van'ın Turistik Değerleri Ortaya Çıkıyor (162.353,14)				
	Toplam				2(303.473,58)				
AB G.TOP.		7(2.084.645,29)	1(450.049,55)	1(158.867,55)	4(1.017.560,90)	26(2.375.840,49)	114(6.054.945,27)		153 (12.141.909,56)
TÜM PROJE G.TOP.		80(79.712.076,57)	50(34.559.214,93)	3(298.017,55)	16(2.368.620,40)	65(9.338.040,02)	114(6.054.945,27)	2 (394.977,49)	330(132.725.89 2,18)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Gülçinay BAŞDOĞAN
Doğum Tarihi ve Yeri : 20.09.1981 Yüksekova
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : gule_01@yahoo.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Peyzaj Mimarlığı	Çukurova Üniversitesi	2008
Lisans	Peyzaj Mimarlığı	Çukurova Üniversitesi	2005
Lisans	Kimya Bölümü	Erciyes Üniversitesi	2000
Lise	Fen-Matematik	Kadirli Lisesi	1997

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2016-Devam ediyor	YYU Peyzaj Mimarlığı Bölümü	Uzman
2013-2016	YYU Yeşil Alan Müdürlüğü	Müdür

2012-2013	YYU Yeşil Alan Müdürlüğü	Uzman
2009-2010	İstanbul Aydın Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

YAYINLARI

Makale

1. **Başdoğan, G.**, Sirel, B., 2008. “Yumurtalık İlçesi Turizm Planlaması” (27/02/2008 Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Adana.
2. **Başdoğan, G.**, Sirel, B., 2013. “Yumurtalık İlçesi’nin Kitle Turizmi ve Eko-turizm Açısından Değerlendirilmesi”, Güney Mimarlık Dergisi, Haziran 2013 Sayı 12 s:33-37
3. Sönmez, F., Çığ, A., Gülser, F., **Başdoğan, G.**, 2013. “The effects of some organic fertilizers on nutrient contents in hybrid *Gladiolus*”. Eurasian Journal of Soil Science 2: 140-144.
4. Baylan, E., **Başdoğan, G.**, Çığ, A., 2013. “Landscape protection in less developed regions, case on wetlands in Van Province, Turkey”. Journal of International Scientific Publications: Ecology & Safety, Volume 7, Part 3. ISSN: 1313-2563. Page: 23-32.
5. Çığ, A., **Başdoğan, G.**, 2015. “In vitro propagation techniques for some geophyte ornamental plants with high economic value”. International Journal of Secondary Metabolite, 2(1): 27-49.
6. **Başdoğan, G.**, Çığ, A., 2015. “Noise Barrier in Intra-City Transportation”. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 25(1): 98-104.
7. **Başdoğan, G.**, Çığ, A., 2016. “Ecological-Social-Economical Impacts of Vertical Gardens in the Sustainable City Model”, YYU Tarım Bilgileri Dergisi, 2016, 26(3), ISSN 1308-7576, e-ISSN 1308-7584, sf: 430-438.

Bildiri

1. Kaçar, Ü., **Başdoğan, G.**, Ünlüer, E., Burakçın, M.N., 2003. “Adana Akyatan Kumsalı Denizkaplumbağaları İzleme Projesi”. Ulusal Denizkaplumbağası Sempozyumu, 4-5/Aralık/2003, İstanbul.
2. Yılmaz, T., İzçankurtaran, Y., **Başdoğan, G.**, 2006. “İskenderun Körfezinde Kıyı ve Deniz Alanlarının Sürdürülebilir Yönetiminde Sorunlar”. Türkiye’nin Deniz ve Kıyı Alanları VI. Ulusal Konferansı, 7-11/Kasım/2006, Muğla.

- 3.Öztürk, F., Çığ, A., Ölçücü, C., **Başdoğan, G.**, 2013. *“Natural, aesthetic and aromatic plants of Lake Van Basin”*. International Caucasian Forestry Symposium, 23-26 October 2013, Artvin, Turkey.
- 4.**Gülser, F., Sönmez, F., Çığ, A., Başdoğan, G.**, 2013. *“The Effects Of Some Organic Fertilizers On Nutrient Contents In Gladiolus Sp.”*, 3rd International Conference of Ecosystems (ICE 2013), Albania, Tiran, 31 Mayıs-5 Haziran/ 2013.
- 5.Aşur, F, Çığ, A., **Başdoğan, G.**, 2013. *“General evaluation on road plantation of Van city”*. International Caucasian Forestry Symposium, 23-26 October 2013, Artvin, Turkey.
- 6.**Başdoğan, G.**, Çığ, A., 2014. *“Ekolojik Kentsel Yaklaşım Çatısında Permakültür Bir Araç Olabilir Mi?”*. Uluslararası Mezopotamya Tarım Kongresi, 22-25 Eylül 2014, Diyarbakır – Türkiye. Sf: 1062.
- 7.Çığ, A., **Başdoğan, G.**, 2015. *“Tolerance of daffodil (Narcissus poeticus L. c.v. “Ice Folies”) to nickel contaminated media”*. 1st International Conference on Environmental Science and Technology (ICOEST 2015). 07-13 September 2015, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. Sf: 110.
- 8.**Başdoğan, G.**, Çığ, A., 2015. *“Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kampüsü peyzaj düzenleme çalışmalarında dünden bugüne odunsu süs bitkisi kullanımı”*. İç Anadolu Bölgesi 2. Tarım ve Gıda Kongresi, 28-30 Nisan 2015, Nevşehir, 123.
- 9.**Başdoğan, G.**, Çığ, A., 2016. *“Study on artificial water features in line with design principles within the context of spatial perception and environmental psychology: Yıldız Technical University campus example”*, Cracow Landscape Monographs 1, Landscape as impulsion for culture: research, perception & protection, ISSN 2451-1992, ISBN:978-83-942469-4-5, Cracow, POLAND sf:99-110.
- 10.**Başdoğan, G.**, 2016. *“Building Modernization In Republican Era Urban Planning In Turkey: Example Of Ankara And İstanbul”*, Cracow Landscape Monographs 1, Landscape as impulsion for culture: research, perception & protection, ISSN 2451-1992, ISBN:978-83-942469-4-5, Cracow, POLAND sf:111-127.
- 11.Çığ, A., Gülser, F., Gökkaya, T.H., **Başdoğan, G.**, 2016. *“Phytoremediation Capacity of Wood Species on Urban Roadside in Van Province”*. International Conference on Environmental Science and Technology (ICOEST). September 28 – October 2, 2016, page: 81.

12. **Başdoğan, G.**, 2016. *“The Position of Culture within Local Governments’ Development Policies: The Case of Van”*, CUI ’15 III. Contemporary Urban Issues Conference Proceeding, Dakam Publishing Conference Proceedings ,April 8-9, 2016 İstanbul, sf:575-586.

Kitap

1. Sirel, B., Yücel, E., **Başdoğan, G.**, 2006. *“Karo-Seramik Döşemeciliği Ders Kitabı”*, Sokaktan Geleceğe Meslek Edindirme ve Sosyal Uyum Projesi, Adana.

Proje

1. AB Projesi: Sokaktan Geleceğe Meslek Edindirme ve Sosyal Uyum Projesi (2005-2006) /Eğitmen
2. TÜBİTAK Projesi: Çukurova Bölgesinde Saleplerin Doğal Yayılış Alanlarının ve Yetiştirme Ortamlarının Saptanması Üzerine Araştırmalar (2006)/Yardımcı Asistan
3. TÜBİTAK Projesi: Doğu Akdeniz Bölgesi İçin CBS Tabanlı Bütüncül Su Yönetimi Modeli: Seyhan Nehri Yukarı Havzası İçin Su Yönetimi Eylem Planı (2006-2008)/Yardımcı Asistan
4. Çukurova Üniversitesi BAP Projesi: Yumurtalık İlçesi CBS Tabanlı Turizm Planlaması (2007-2008)/Araştırmacı
5. DAKA 2013-2014 Yılı Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Yatırım ve Turizm Altyapısının Güçlendirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı Projesi: Kaz Gölü’nün Korunması ve Turizme Kazandırılması Projesi:(2013-2014)/Danışman Yrd.